Universitat Autònoma de Barcelona

La divulgació de la codificació fabriana de la llengua catalana. El cas de Cèsar August Jordana

Georgina Jordana i Carreres

ADVERTIMENT. L'accés als continguts d'aquesta tesi doctoral i la seva utilització ha de respectar els drets de la persona autora. Pot ser utilitzada per a consulta o estudi personal, així com en activitats o materials d'investigació i docència en els termes establerts a l'art. 32 del Text Refós de la Llei de Propietat Intel·lectual (RDL 1/1996). Per altres utilitzacions es requereix l'autorització prèvia i expressa de la persona autora. En qualsevol cas, en la utilització dels seus continguts caldrà indicar de forma clara el nom i cognoms de la persona autora i el títol de la tesi doctoral. No s'autoritza la seva reproducció o altres formes d'explotació efectuades amb finalitats de lucre ni la seva comunicació pública des d'un lloc aliè al servei TDX. Tampoc s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a TDX (framing). Aquesta reserva de drets afecta tant als continguts de la tesi com als seus resums i índexs.

ADVERTENCIA. El acceso a los contenidos de esta tesis doctoral y su utilización debe respetar los derechos de la persona autora. Puede ser utilizada para consulta o estudio personal, así como en actividades o materiales de investigación y docencia en los términos establecidos en el art. 32 del Texto Refundido de la Ley de Propiedad Intelectual (RDL 1/1996). Para otros usos se requiere la autorización previa y expresa de la persona autora. En cualquier caso, en la utilización de sus contenidos se deberá indicar de forma clara el nombre y apellidos de la persona autora y el título de la tesis doctoral. No se autoriza su reproducción u otras formas de explotación efectuadas con fines lucrativos ni su comunicación pública desde un sitio ajeno al servicio TDR. Tampoco se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a TDR (framing). Esta reserva de derechos afecta tanto al contenido de la tesis como a sus resúmenes e índices.

WARNING. The access to the contents of this doctoral thesis and its use must respect the rights of the author. It can be used for reference or private study, as well as research and learning activities or materials in the terms established by the 32nd article of the Spanish Consolidated Copyright Act (RDL 1/1996). Express and previous authorization of the author is required for any other uses. In any case, when using its content, full name of the author and title of the thesis must be clearly indicated. Reproduction or other forms of for profit use or public communication from outside TDX service is not allowed. Presentation of its content in a window or frame external to TDX (framing) is not authorized either. These rights affect both the content of the thesis and its abstracts and indexes.

TESI DOCTORAL

La divulgació de la codificació fabriana de la llengua catalana. El cas de Cèsar August Jordana

Georgina Jordana i Carreres

Director
Dr. Daniel Casals i Martorell

Estudis de Doctorat en Llengua i Literatura catalanes i Estudis Teatrals

Departament de Filologia Catalana

Universitat Autònoma de Barcelona

Bellaterra, setembre de 2018

ÍNDEX

Dedicatòries
Agraïments

0 Introducció 11
0.1 Motivació 11
0.2 Objecte d'estudi 13
0.3 Objectius, preguntes de recerca i hipòtesis 22
0.4 Metodologia 23
0.5 Estudis previs 30
0.6 Estructura 34
1 Marc teòric 37
1.1 Història de la llengua 37
1.1.1 Aproximació a la *història de la llengua* 37
1.1.2 Història interna de la llengua *versus* història externa de la llengua 39
1.1.3 Història social de la llengua 43
1.2 Variació lingüística, estàndard i procés d'estandardització .....
1.2.1 Variació lingüística 46
1.2.1.1 Varietats dialectals 47
1.2.1.2 Registres 49
1.2.2 Llengua estàndard 49
1.2.3 Procés d'estandardització 51
2 Contextualització històrica (1893-1958) 61
2.1 Catalunya 61
2.1.1 Regència de M. Cristina d'Habsburg (1885-1902) i el regnat d'Alfons XIII (1902-1931) .. 61
2.1.1.1 Mancomunitat de Catalunya (1914-1923/1925) 74
2.1.1.2 Dictadures de Primo de Rivera (1923-1930) i de Berenguer (1930-1931) 81
2.1.2 Segona República espanyola (1931-1939) 85
2.1.2.1 Generalitat de Catalunya (1931-1939) 86
2.1.2.2 Guerra Civil (1936-1939) 91
2.2 França (1939) 97
2.3 Xile i Argentina (1940-1958) 102
2.3.1 Xile (1940-1945 i 1957-1958) 102
2.3.2 Argentina (1945-1957) 108
3 Vida de Cèsar August Jordana 115
3.1 Aspectes preliminars 115
3.2 Biografia 116
3.2.1 Catalunya (1893-1938) 116
3.2.1.1 Infantesa, joventut i formació (1893-1920) 117
3.2.1.2 Desenvolupament i consolidació professional (1921-1938) 141
3.2.1.2.1 Proclamació de la Segona República (1931) 179
3.2.1.2.2 Funció pública i diàspora (1936-1939) 219

3.2.2 Exili (1939-1958) 261
3.2.2.1 França (1939) 261
3.2.2.2 Xile (1940-1945) 323
3.2.2.3 Argentina (1945-1957) 371
3.2.2.4 Xile (1957-1958) 423
4 Estudi de l'obra d'extensió social de la normativa 435
4.1 Manuals 435
4.1.1 *Com s'han d'escriure les cartes comercials* ... 441
4.1.1.1 Objectiu 443
4.1.1.2 Destinataris 443
4.1.1.3 Estructura 444
4.1.1.4 Contingut 445
4.1.1.5 Seguiment de la normativa 453
4.1.1.6 Ressò de l'obra 458
4.1.2 *Formulari de documents en català* 461
4.1.2.1 Objectiu 464
4.1.2.2 Destinataris 464
4.1.2.3 Estructura 465
4.1.2.4 Contingut 465
4.1.2.5 Seguiment de la normativa 473
4.1.2.6 Ressò de l'obra 480
4.1.3 *Correspondència familiar i de societat. Models de cartes i targes, amb comentaris gramaticals* 485
4.1.3.1 Objectiu 491
4.1.3.2 Destinataris 491
4.1.3.3 Estructura 492
4.1.3.4 Contingut 494
4.1.3.5 Seguiment de la normativa 499
4.1.3.6 Ressò de l'obra 508
4.1.4 *El català i el castellà comparats* 515
4.1.4.1 Objectiu 516
4.1.4.2 Destinataris 517
4.1.4.3 Estructura 517
4.1.4.4 Contingut 518
4.1.4.5 Seguiment de la normativa 530
4.1.4.6 Ressò de l'obra 538
4.1.5 *El català en vint lliçons* 543
4.1.5.1 Objectiu 544
4.1.5.2 Destinataris 544
4.1.5.3 Estructura 545
4.1.5.4 Contingut 545
4.1.5.5 Seguiment de la normativa 559
4.1.5.6 Ressò de l'obra 565
4.1.6 *Barbarismes* 569
4.1.6.1 Objectiu 569
4.1.6.2 Destinataris 570
4.1.6.3 Estructura 571
4.1.6.4 Contingut 572
4.1.6.5 Seguiment de la normativa 584
4.1.6.6 Ressò de l'obra 590

4.2 Articles periodístics 595
4.2.1 Estudi dels articles periodístics sobre el sistema lingüístic 603
4.2.1.1 Seguiment de la normativa 603
4.2.1.2 Lèxic normatiu 637
4.2.2 Estudi dels articles periodístics de temàtica extralingüística 647
4.2.2.1 La llengua de la literatura i l'obra de Pompeu Fabra 647
4.2.2.2 Política lingüística 660
4.2.2.3 Sociolingüística 678
4.2.2.4 L'ofici del traductor i sobre l'estil de l'escriptor i de l'orador 684
4.3 Ensenyament de la llengua catalana 689
4.3.1 Professor en l'àmbit públic 692
4.3.2 Professor en l'àmbit privat 700
4.4 Correcció lingüística 713
4.4.1 L'administració pública 713
4.4.2 El món editorial i el periodisme 725
4.4.3 La literatura 727
5 Conclusions 735
6 Perspectives d'estudi 751
Bibliografia 755
Annex I Relació d'articles periodístics 801
Annex II Portades i portadelles de les traduccions al català 843
Annex III Relació de les descripcions a peu d'imatge 867
Resum de la tesi en català 875
Resum de la tesi en anglès 876

Als meus néts, l'Arnau i l'Adrià, als seus pares, i a la meva estimada mare, que m'ha transmès l'amor a l'estudi.

A Daniel Casals i Martorell, amic, col·lega i mestre.

Inicio aquest apartat regraciant al Dr. Daniel Casals i Martorell, director d'aquesta tesi doctoral, el guiatge que ha exercit durant el procés d'elaboració d'aquest estudi i el seu suport incondicional en els moments de defalliment.

També vull agrair a Rafaela de Buen i a Maria Jordana el temps que m'han dedicat per explicar-me els records que conservaven de C. A. Jordana. Així mateix, també dono les gràcies a Roger Calders, el meu fill, per la confecció d'una base de dades que m'ha possibilitat reunir tots els articles de Jordana, i a Gemma Busoms per les observacions que li han suscitat alguns dels capítols d'aquest treball.

Igualment, tenen la meva reconeixença els membres de la Comissió de Seguiment de la tesi, que, un any darrere l'altre, han tingut l'amabilitat d'escoltar els meus avenços en l'elaboració de la tesi i que l'han millorat amb les indicacions que m'han formulat.

Així mateix, dono les gràcies a la Dra. Rosa Calafat, al Dr. Emili Casanova i a la Dra. Mar Massanell, que s'hagin avingut a formar part del Tribunal que ha d'avaluar aquesta tesi doctoral.

I, finalment, vull deixar constància del meu agraïment a tots els responsables dels arxius i de les biblioteques a què he acudit per la seva eficiència professional.

0 Introducció

En aquest apartat hem inclòs (0.1) la motivació de la recerca, (0.2) l'objecte d'estudi, (0.3) els objectius, preguntes de recerca i hipòtesis, (0.4) la metodologia, (0.5) els estudis previs i (0.6) l'estructura de la present tesi doctoral.

0.1 Motivació de la recerca

Durant el primer terç del segle xx la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC) va dur a terme la primera fase de la normativització de la llengua catalana. Aquesta obra tenia l'objectiu de fixar el sistema ortogràfic (*Normes ortogràfiques* (1913), de l'IEC, i el *Diccionari ortogràfic* (1917), dirigit per Pompeu Fabra), gramatical (*Gramàtica catalana* (1918), de Fabra) i lexicogràfic (*Diccionari general de la llengua catalana* (1932), de Fabra) del català.

Els anys posteriors a la seva promulgació, un conjunt d'autors, per diversos mitjans, van participar en la divulgació social de les regles normatives. Un d'aquests intel·lectuals va ser C. A. Jordana, que va estendre el coneixement de les normes del català per mitjà d'una sòlida obra de divulgació, que encara no havia estat estudiada.

Després dels cursos de doctorat i d'haver realitzat el treball d'investigació, vaig decidir continuar la labor de recerca i centrar-me en la figura i l'obra d'un intel·lectual compromès amb el seu país: Cèsar August Jordana.

En la meva condició de neboda-neta d'aquest polifacètic escriptor, vaig creure oportú, amb els coneixements que m'oferia la formació com a filòloga i historiadora, d'aportar la meva contribució al coneixement i a la difusió dels fets de la seva vida, a Catalunya i a l'exili, i de la seva obra d'extensió social de la norma, que es posa de manifest en les facetes de gramàtic, periodista, professor i corrector. He volgut projectar, en la recerca plantejada, la meva formació acadèmica i, per tant, aquesta tesi s'ha realitzat en el marc de la història i de la filologia, concretament de la història de la llengua catalana.

Així mateix, en aquest treball s'hi afegeix un altre estímul: els objectius plantejats s'ajusten a les línies del Grup de Recerca en Història de la Llengua Catalana de l'Època Contemporània (2017 SGR 1696), reconegut i finançat per la Generalitat de Catalunya i coordinat per Daniel Casals i Martorell, director d'aquesta tesi doctoral.

Cèsar August Jordana i Mayans (Barcelona, 1893-Santiago de Xile, 1958), escriptor, traductor, gramàtic, periodista, professor i corrector, va ser un intel·lectual que es va dedicar, amb intensitat i rigor, a crear una obra en llengua catalana que abastava un gruix notable de disciplines filològiques, algunes de les quals han estat estudiades. Així, com a novel·lista i contista, Maria Campillo i Guajardo ha treballat abastament la seva obra literària, primer amb la seva tesina, *C. A. Jordana i la seva obra* (Universitat Autònoma de Barcelona, 1977), dirigida per Joaquim Molas, i, després, amb l'edició de gran part de la narrativa de C. A. Jordana. Igualment, com a traductor de

l'anglès, del francès i de l'alemany al català,[1] l'obra de Jordana ha estat examinada amb profunditat per Montserrat Majó i Ubach, per mitjà del treball d'investigació *Cèsar-August Jordana i la traducció* (Universitat Autònoma de Barcelona, 2004), dirigit per Montserrat Bacardí.

No s'havia dut a terme, en canvi, una obra de conjunt que abastés la biografia de C. A. Jordana, atès que els treballs publicats fins ara han estat aproximacions introductòries a propòsit d'investigacions sobre els seus textos literaris i les traduccions que va realitzar. Ara, en la present recerca, s'ha pogut planificar un estudi que tingués com a objectiu la confecció de la biografia de C. A. Jordana sobre la base de les dades que proporcionen els documents, sobretot dels que resten inèdits, i també dels que donen a conèixer els estudis publicats.

Anàlogament, tampoc no havia rebut una atenció aprofundida l'obra lingüística, com a divulgador de la codificació fabriana, per mitjà dels seus manuals de llengua general i de llenguatge d'especialitat i dels seus articles periodístics sobre el català; així mateix, calia estudiar amb deteniment les seves facetes de professor de llengua catalana i de corrector, que va exercir en institucions privades i públiques.

0.2 Objecte d'estudi

L'objecte d'estudi d'aquesta tesi és l'extensió social de la norma lingüística, a partir del cas de Cèsar August Jordana. A més d'escriptor i de traductor –tal com ja ha estat estudiat-, va ser un gramàtic que va contribuir a difondre

[1] C. A. Jordana, durant l'exili, tant a Buenos Aires com a Santiago de Xile, va dedicar-se a traduir obres de l'anglès i del francès al castellà.

la codificació fabriana de la llengua catalana. L'objecte esmentat se sotmet a estudi per primera vegada en aquest treball i es concreta en el corpus documental que testimonia diferents aspectes de la trajectòria, tant personal com professional, d'aquest intel·lectual i, particularment, de la seva obra de difusió de la normativa de la llengua catalana per mitjà d'eines diverses i adreçada a diferents àmbits. Pel que fa a l'apartat corresponent a la vida de Jordana, hem tingut accés a una sèrie de documents que ens han permès reconstruir-ne la trajectòria.

Per poder accedir als orígens de la família de C. A. Jordana, per part de pare, hem localitzat els cadastres de la vila de Tiana, de finals del segle XIX en què figuraven els seus avantpassats. Així mateix, també hem estudiat la documentació relativa a la propietat d'una guixera, *Yesos, SA*, al terme municipal de Tiana, a nom de Joan Antoni Jordana Rovira, pare de Cèsar August. Per part de mare, hem obtingut els documents corresponents als seus avantpassats, per mitjà de registres de naixement, de matrimoni i de defunció.

Així mateix, hem pogut estudiar tota la documentació, personal i professional, que C. A. Jordana va custodiar: el certificat de naixement, el títol d'enginyer industrial, el certificat de matrimoni i de divorci, el diploma d'inscripció al cens de professors de català de la Generalitat de Catalunya, el nomenament de membre adjunt de la Institució de les Lletres Catalanes, el certificat expedit pel conseller de Cultura en què s'acrediten les funcions que duia a terme Jordana a la Generalitat de Catalunya, el salconduit com a refugiat (*laissez passer*), el programa de l'itinerari Marsella-Buenos Aires, els contractes de treball amb les editorials Ercilla, de

Santiago de Xile, i Sudamericana de Buenos Aires, els permisos de residència a Xile, el certificat de bona conducta de la Policia Federal de la República Argentina i la documentació mèdica per poder embarcar cap a Buenos Aires.

Pel que fa a l'activitat professional, hem pogut estudiar els articles que Jordana va escriure a *L'Opinió* en què assenyalava els errors que hi detectava després de ser publicats, com ara els referits a política, els que conformaven la secció "Cada dia un raig" i "Excursions literàries"; també hem tingut a les mans els textos manuscrits que van donar lloc als articles titulats "París-Santiago" i els publicats, amb el títol, "En defensa del llenguatge" i "Allò que passa" a la revista *Germanor*, de Santiago de Xile. Amb el mateix títol, "Allò que passa", Jordana en va publicar a la revista de Buenos Aires, *Catalunya*. Així mateix, hem llegit els textos que Jordana va redactar per a *L'Hora catalana* de Santiago de Xile, que va signar amb el pseudònim de *Joaquin Andrade*. Hem localitzat textos incomplets manuscrits de traduccions al català (*Els bandolers*, de Friedrich Schiller). També hem pogut consultar els que va editar a les revistes *Mirador*, amb la sèrie titulada "Consignes", i a *Meridià*, a les seccions "Simples esplais" i "Monòlegs interiors". Hem obtingut els textos radiats que Jordana va preparar per a la *Semana Literaria*, de Santiago de Xile. Així mateix, hem accedit a uns capítols de la novel·la *Flames de juliol* que es van salvar, durant el camí a l'exili. I també hem pogut examinar les pàgines mecanoscrites d'*El Rusio i el Pelao* i d'*El món de Joan Ferrer*. A més, hem llegit els escrits que Jordana va elaborar sobre els seus somnis durant els anys d'exili.

Igualment hem localitzat documents que testimonien la relació laboral que Jordana mantenia amb la Generalitat de Catalunya de 1932 a 1939, en qualitat de treballador adscrit al Departament de Presidència i de Governació, com a cap de l'Oficina de Correcció d'Estil.

A més, hem accedit a la informació generada per l'arribada de la família Jordana-Benet a Buenos Aires, l'1 de gener de 1940, que consta en una llista de vint-i-cinc viatgers que tenien com a destinació final Santiago de Xile.

Així mateix, hem pogut estudiar la documentació corresponent al procediment sumaríssim contra Antoni Jordana i Mayans, germà de Cèsar August, que va ser condemnat a dotze anys i un dia de presó, quan va tornar de l'exili. És especialment interessant que es pugui accedir a aquest tipus de documents perquè es pot dilucidar quines persones el van denunciar i els motius que van esgrimir per fer-ho.

L'etapa de l'exili s'ha pogut reconstruir, en bona part, gràcies als epistolaris. Hem tingut accés a les cartes que Jordana va escriure (perquè van retornar-li l'escrit o perquè se'n va fer una còpia) i les que va rebre d'intel·lectuals del món cultural i polític, com ara Jean Amade, Agustí Bartra, Xavier Benguerel, Joan Oliver, Jorgi Reboul, Carles Riba, Mercè Rodoreda, Francesc Trabal i Joan Triadú. Aquesta correspondència ens ha permès seguir les activitats que Jordana va dur a terme tant a l'exili francès, com ara les cartes a Jean Amade o a Francesc Trabal, com a l'exili sud-americà, amb la seva relació epistolar amb Joan Oliver o Xavier Benguerel. [2] És

[2] Tota aquesta documentació va ser lliurada pel fill de C. A. Jordana, Joan Jordana, el 23 de setembre de 2004, a l'Arxiu Nacional de Catalunya (ANC1-680/CÈSAR AUGUST JORDANA). Aquest fons està constituït per cent trenta-set dossiers en què n'hi ha dinou sobre la vida privada i

especialment rellevant la relació epistolar que Jordana va mantenir amb Trabal i Benguerel. En diferents arxius, hem localitzat també les cartes que Jordana va enviar els va enviar.

Igualment, hem trobat la carta que, l'any 1936, Jordana va enviar a Josep Tarradellas, conseller primer i interí de Cultura, amb l'objectiu d'elaborar un decret per constituir un Comitè d'Edicions Catalanes, adscrit a la Conselleria esmentada.

Així mateix, hem tingut a les mans les comunicacions que C. A. Jordana va enviar a Josep Maria Trias Peitx, delegat del grup d'intel·lectuals espanyols refugiats a Roissy-en-Brie, arran de l'interès de Jordana per la sort del seu germà Antoni, que era a l'exili, en unes condicions lamentables. També hem localitzat la carta d'Aurora Benet, esposa de Jordana, a Clara Candiani, la muller de Trias, en què li explicava el seu estat d'ànim un cop es va instal·lar a Santiago de Xile.

A més, hem localitzat les cartes que Jordana va enviar al seu fill Joan, durant l'època en què Jordana va treballar a Buenos Aires, de 1945 a 1957. Aquests textos ens han permès seguir la vida de Jordana, tant familiar com laboral. També hem tingut accés als escrits que Jordana va intercanviar amb la seva nora, Rafaela de Buen, entre 1952 i 1957. Les primeres donaven compte de tots els esdeveniments familiars (naixement de fills, noms per als nens...) i les darreres es referien a la preparació del viatge de tornada de Jordana,

---

familiar; nou sobre l'activitat professional, seixanta-cinc sobre l'activitat periodística i narrativa, trenta-vuit sobre la correspondència amb persones del món cultural i polític, i els sis últims dossiers són sobre activitats diverses.

un cop jubilat, a Santiago de Xile procedent de Buenos Aires.

També hem tingut accés als articles que Jordana va escriure a l'exili. Així, hem llegit els textos publicats a *Catalunya*, *Pont Blau*, *Ressorgiment*, *Virolai* i *Vida Nova*, encara que les diferents col·leccions, custodiades a la Biblioteca del Casal de Catalunya de Buenos Aires, eren incompletes. A més, el president del Casal, Josep Puig-Boó, ens va autoritzar a consultar les actes de les diferents reunions de la Junta directiva, durant el període comprès entre 1953 i 1964, amb l'objectiu de comprovar el grau d'implicació de Jordana en el Casal. Igualment vam consultar altres capçaleres com *Catalunya Nova* i *Vencerem* de l'any 1944. A Santiago de Xile, vam tenir accés a una col·lecció incompleta de la revista *Germanor* (1935-1960), guardada a la biblioteca del Centre Català de Santiago de Xile. Així mateix, a la *Biblioteca Nacional de Chile* vam tenir la possibilitat de cercar, a la publicació *La Nación*, un article escrit per Jordana.

Igualment cal esmentar els testimonis orals, per mitjà de les entrevistes que la doctoranda ha fet a diversos membres de la família Jordana, per tenir informació de primera mà de la vida de C. A. Jordana. D'una banda, els records de la neboda, Maria Jordana, que ens han facilitat dades inèdites del seu oncle com a professor de català, de la relació amb la seva dona Aurora o de l'actitud que tenia envers l'església catòlica. De l'altra, la seva jove, Rafaela de Buen, ens va parlar dels hàbits de Jordana quan va viure a Santiago de Xile amb ella i la seva família. A més a més, vam conèixer Roser Bru, pintora catalana instal·lada a Santiago de Xile, que es va relacionar amb Jordana a l'exili.

Quant a l'obra d'extensió social de la normativa que va dur a terme C. A. Jordana, el corpus d'estudi corresponent s'agrupa en quatre apartats, segons l'àmbit d'actuació: a) els manuals[3] de llengua general i especialitzada; b) els articles periodístics dedicats a la llengua catalana; c) els textos i documents gràfics de la labor de Jordana com a professor, i d) corrector de llengua catalana.

Pel que fa als manuals de llengua especialitzada, hem tingut en compte les obres que indiquem a continuació:

JORDANA, C. A. i MONTNEGRE, Sanç. *Com s'han d'escriure les cartes comercials*. Barcelona: Editorial Barcino, "Col·lecció Popular Barcino", volum XX, Barcelona, 1927[1927]^{2}[1933]^{3}.

JORDANA, C. A. *Correspondència familiar i de societat: models de cartes, targes, amb comentaris gramaticals.* Barcelona: Editorial Barcino, "Col·lecció Popular Barcino", volum LXXI, Barcelona, 1931.

JORDANA, C. A. *Formulari de documents en català.* Barcelona: Editorial Barcino, "Col·lecció Popular Barcino", volum LXVII, Barcelona, 1931[1933]^{2}[1933].^{3}

Sobre els manuals de llengua general, Jordana en va publicar tres, dos dels quals signats amb el pseudònim *Bernat Montsià*:

JORDANA, C. A. *El català i el castellà comparats*. Barcelona: Editorial Barcino, "Manuals Escolars Barcino", volum V, Barcelona, 1931[1933]^{2}[1968]^{3}[1980]^{4}.

[3] L'estudi dels manuals de C. A. Jordana s'ha fet sobre la primera edició. Així mateix, hem pogut accedir a documents de la censura franquista pel que fa a la reedició dels manuals de C. A. Jordana.

MONTSIÀ, Bernat. *El català en vint lliçons*. Barcelona: Editorial Barcino, "Manuals Escolars Barcino", volum VI, Barcelona, 1934[1955]^{2}[1980]^{3}.

MONTSIÀ, Bernat. *Els barbarismes. Guia de depuració de lèxic català*. Barcelona: Editorial Barcino, "Col·lecció Popular Barcino", volum CXV, Barcelona, [1935].

Quant a l'apartat b), hem recollit els textos periodístics escrits per Jordana sobre llengua catalana i publicats en diverses capçaleres, sobretot al diari *L'Opinió* (de 1931 a 1934), i a les revistes *Mirador*, *Meridià* i *Revista de Catalunya*. Els articles que hem estudiat versaven sobre qüestions ortogràfiques, gramaticals i lèxiques, i també sobre sociolingüística, política lingüística, llengua literària i altres. En general, podem localitzar aquests escrits en les seccions "Cada dia un raig" i "Excursions literàries" de *L'Opinió*.

Sobre la faceta de Jordana com a c) professor de català, hem localitzat informació en cartells i en anuncis que demostren que Jordana va ser professor a les entitats privades Palestra i Ateneum Polytechnicum. En l'àmbit públic, Jordana va ser professor de català de l'Extensió d'Ensenyament Tècnic, adscrit al Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, fet que hem pogut confirmar amb les retribucions que percebia com a funcionari de la Generalitat de Catalunya i també com a professor a les Escoles d'Estiu que depenien de la Generalitat de Catalunya. També el podem localitzar com a professor de cursos populars de català que organitzava la Generalitat de Catalunya.

A partir de les cartes que Josep M. de Casacuberta, de l'Editorial Barcino (Barcelona), i Xavier Benguerel, d'El Pi de les Tres Branques (Santiago de Xile), van enviar a

Jordana, en què sol·licitaven la correcció d'uns textos, podem confirmar d) la faceta de corrector. Efectivament, Jordana va dur a terme revisions lingüístiques d'obres per a diverses editorials, entre les quals les esmentades abans. En l'àmbit públic, Jordana va ser el cap de l'Oficina de Correcció d'Estil de la Generalitat de Catalunya. Sobre aquesta dedicació hem localitzat documents confeccionats per Jordana que tenien l'objectiu de corregir textos administratius o de proposar-ne d'altres amb un estil més modern.

No ha entrat en el corpus d'estudi l'obra *El valencià en 20 lliçons*, signada amb el pseudònim Bernat Montsià i publicada l'any 1964, sis anys després de la mort de Jordana, que podria ser una adaptació del manual *El català en vint lliçons* (1934), signada amb el mateix procediment (vegeu l'apartat 4.1.5). En la documentació inèdita custodiada en arxius públics i privats a què hem tingut accés no s'ha trobat cap referència al fet que Jordana hagués treballat en aquesta obra ni a l'autoria corresponent. Tampoc no hi conta que cap membre de la seva família donés l'autorització per dur a terme l'adaptació esmentada.

Tampoc no s'han inclòs en el corpus d'estudi els reculls lexicals inèdits *Diccionari d'obscenitats* i *Diccionari xilè-argentí-català*. El primer està constituït únicament per 24 paraules, en el qual Jordana traduïa mots catalans a altres llengües. El segon, el *Diccionari xilè-argentí-català*, recull 105 mots catalans, que traduïa al xilè, a l'argentí i al castellà, quan era possible. Tant un com l'altre no han estat publicats, molt probablement perquè eren provisionals i se'ls ha de conceptualitzar, no com a obres d'extensió social de la normativa catalana, sinó que s'han d'entendre com a eines de treball per a la creació literària. El seu

estudi, a més, s'hauria d'afrontar no únicament des del punt de vista de la història de la lexicografia, sinó també tenint en compte els treballs sobre la narrativa de Jordana, en el marc dels estudis de literatura catalana.

0.3 Objectius, preguntes de recerca i hipòtesis

Aquesta tesi doctoral té l'objectiu d'estudiar la figura de Cèsar August Jordana com a intel·lectual que va desenvolupar una tasca d'extensió social de la normativa de la llengua catalana. Aquest objectiu es desdobla en dos subobjectius.

El primer és reconstruir els episodis que configuren la trajectòria personal i professional de Cèsar August Jordana, que, a més d'escriptor i traductor, va ser un gramàtic de prestigi que, com a mostra del seu compromís, es va proposar d'estendre socialment el coneixement de la varietat formal escrita de la llengua. Per aquest motiu, el segon subobjectiu d'aquesta recerca es planteja estudiar els trets que donen relleu a l'obra de difusió social de la normativa del català que va dur a terme Jordana.

A partir del doble subobjectiu esmentat, ens formulem unes preguntes de recerca amb les hipòtesis corresponents. Així, per al primer subobjectiu, ens vam preguntar quins eren els fets, familiars i laborals, de la trajectòria de Jordana que calia conèixer, a partir de la documentació que s'hagués conservat i que es pogués aplegar, amb l'objectiu de reconstruir, de la manera més completa, com va transcórrer la seva vida. I així mateix, ens vam proposar integrar tots els fets coneguts en un sol text biogràfic.

Pel que fa al segon subobjectiu, atesos els indicis sobre la rellevància de Cèsar August Jordana com a gramàtic, ens vam

preguntar com es concretava el seu objectiu d'estendre socialment la normativa lingüística, fixada per l'Institut d'Estudis Catalans i Pompeu Fabra, en quins àmbits es va dur a terme i quines motivacions tenia.

La resposta a la primera pregunta ens va portar a formular la hipòtesi que, a partir dels indicis que existien, podrien haver-hi –com després es va demostrar- documents inèdits i també testimonis que revelessin fets de la vida de Jordana no coneguts fins ara.

Els treballs per respondre la pregunta corresponent al segon subobjectiu ens van portar a establir la hipòtesi de recerca que Cèsar August Jordana podria respondre a un perfil de gramàtic d'adscripció fabriana que es va proposar d'estendre socialment la normativa lingüística fixada per l'autoritat acadèmica, com a resultat d'un compromís amb la comunitat de què formava part.

0.4 Metodologia

L'any 2012, un cop decidit el tema que volíem tractar, en primer lloc vam planificar i estructurar la recerca que conté aquesta tesi doctoral. En segon lloc, vam establir l'objecte d'estudi i els objectius que ens marcàvem i també en vam delimitar el corpus d'estudi. En tercer lloc, vam dur a terme una cerca de la bibliografia relacionada amb l'objecte d'estudi, de la qual vam fer una lectura i el buidatge corresponent, tant per a la confecció dels capítols referits al marc teòric i a la contextualització, com per als capítols nuclears de la tesi.

En quart lloc, vam dur a terme la visita a arxius i biblioteques tant de Catalunya i d'Espanya com de

l'Argentina i de Xile, amb la finalitat de cercar documentació relativa a C. A. Jordana. En hemeroteques vam realitzar el buidatge de textos escrits per Jordana o sobre ell que havien estat publicats en capçaleres de Catalunya i de fora. Així mateix, vam acordar i dur a terme entrevistes a testimonis diversos relacionats amb Cèsar August Jordana. Aquestes entrevistes van ser enregistrades i es conserven en fitxers digitals. Després he fet la redacció del corpus recollit i, per finalitzar, hem revisat el contingut i la llengua.

Així, a Catalunya, hem localitzat documentació en diferents arxius: l'Arxiu Municipal del Districte de Gràcia (llibres de registres),[4] l'Arxiu Municipal de Tiana (cadastres i empresa de guix), l'Arxiu Nacional de Catalunya (Fons ANC1-680/C. A. Jordana), Fons Carles Riba i Clementina Arderiu (1-26, UC1451) (cartes), Fons Generalitat de Catalunya (nòmines)), l'Arxiu General de la Diputació de Barcelona (Expedients C. A. Jordana), la Biblioteca de Catalunya (Fons Xavier Benguerel (crítiques literàries)), l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (recollida d'articles), la Biblioteca del Pavelló de la República (Fons Josep M. Trias Peitx (cartes)), l'Arxiu Montserrat Tarradellas (Fons Josep Tarradellas (carta i decret)), l'Arxiu Històric de Sabadell (Fons de Joan Oliver (AP 165/1) (cartes) i el de Francesc Trabal (AP 125/2) (cartes)), la Biblioteca del Museu d'Història de Catalunya (epistolari C. A. Jordana), la Biblioteca d'Humanitats de la Universitat Autònoma de Barcelona (Fons Arbonés (Arb. 1291 (1-2) (cartes) i Tasis (Tasc) (cartes)) i l'Arxiu del Tribunal Militar del Govern Militar de Barcelona (procediment sumaríssim d'Antoni

[4] Entre parèntesis indiquem els tipus de documents trobats en els arxius precedents.

Jordana i Mayans). A l'Estat espanyol, hem visitat *l'Archivo General de la Administración* (AGA) (censura franquista).

Pel que fa a Sud-Amèrica, a finals de 2012, la doctoranda va fer un viatge a Buenos Aires i a Santiago de Xile per continuar la recerca de documentació. Així, va accedir a les biblioteques dels casals catalans i a les biblioteques nacionals tant de Buenos Aires com de Santiago de Xile. Així mateix, va poder consultar les cartes privades que Cèsar August va enviar al seu fill, i també altres documents que pertanyien a C. A. Jordana que estaven dipositats a casa de la seva jove, Rafaela de Buen.

Durant primer any d'elaboració de la tesi (2012) vam obtenir en paper i en suport electrònic (pdf) els textos periodístics que C. A. Jordana va escriure a Catalunya, des del 1928 al 1939, concretament a les publicacions *d'Ací d'Allà, Bella Terra, Clarisme, Jordi, Meridià, Mirador, Moments, La Nova Revista, Nova Ibèria, L'Opinió* (revista i, després, diari), *La Rambla, La Revista, Revista de Catalunya*, *Rosa dels Vents* i altres. *Grosso modo*, la quantitat d'articles localitzats és d'uns 1.050 repartits en les diverses temàtiques, el 10% dels quals eren sobre llengua. Per tal d'inventariar l'obra periodística, hem dissenyat una base de dades que ha estat alimentada amb la informació dels textos localitzats. [5] Aquestes dades han pogut ésser explotades posteriorment d'acord amb les variables esmentades. Per tant, la totalitat de les

[5] Per a aquesta recollida d'informació indicada abans, hem creat una base de dades simple mitjançant l'aplicació Excel, del paquet Microsoft Office 2011. Aquesta base de dades s'ha fet a partir d'un conjunt de macros, que són petits programes elaborats en Visual Basic, amb l'objectiu, d'una banda, de gestionar la informació més rellevant de cada article i, de l'altra, de fer-ne possible l'explotació i, si convé, la recuperació de dades. En conjunt, aquesta base de dades és una eina que transcendeix aquesta tesi doctoral, perquè s'ha preparat perquè pugui aplegar les dades de tota l'obra periodística de Jordana, també la referida a altres temes diferents de la llengua.

referències dels articles (1.050) consten en l'Annex I d'aquesta tesi. És la primera vegada que s'apleguen les referències de la producció periodística de Jordana i es posa fi a la dispersió que hi havia.

A continuació, reproduïm la imatge d'una entrada de l'aplicació informàtica en què es poden veure registrades les dades de l'article "El català que s'escriu", publicat al número 381 de *L'Opinió*, el 23 d'agost de 1933:

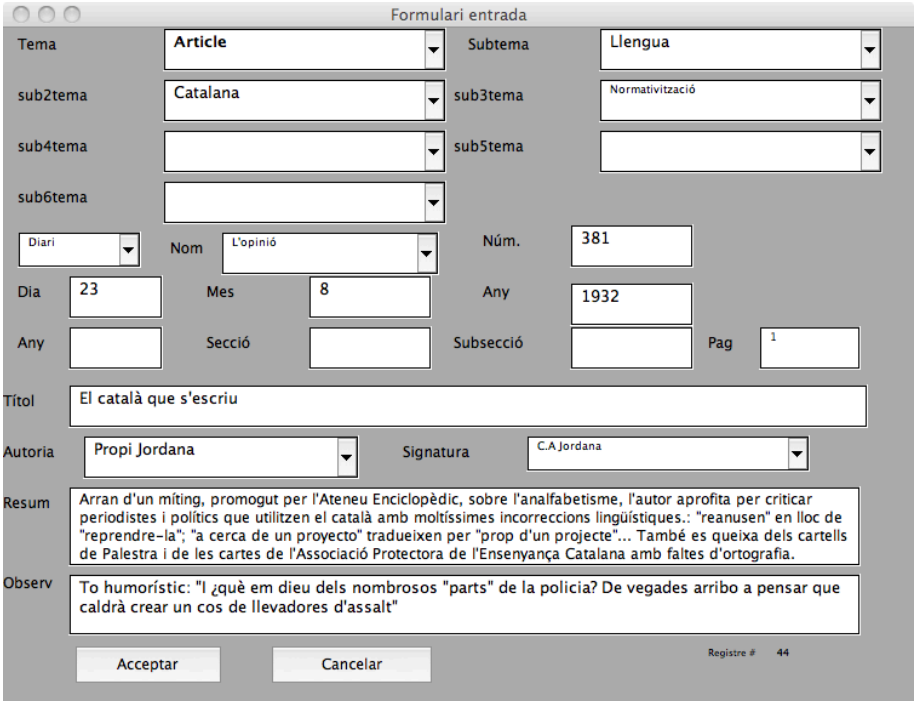

Fig. 1 Entrada de l'article "El català que s'escriu"

La presentació de les entrades dels articles que consten a l'Annex I s'ha dut a terme de la manera següent. Les referències s'han ordenat per la primera inicial de la signatura (C. (de C. A. Jordana), A (d'Arnau Bellcaire)). A continuació, s'hi afegeixen el títol del text; el nom de la capçalera; la secció i la subsecció, si s'escau; el número, la data; la pàgina, i el tema, entre claudàtors.

En aquest apartat, els articles estan agrupats, en primer lloc, pel nom de l'autor, després per la capçalera, per la secció i la subsecció, si s'escau, i per ordre cronològic.

Un cop estudiats i analitzats els resultats derivats de l'explotació esmentada, hem dut a terme l'apartat 4.2 dedicat a l'estudi dels articles periodístics sobre la llengua catalana.

Per a l'exposició de la "Contextualització històrica", període comprès entre 1893 i 1958, hem fet un buidatge de llibres d'història de la llengua catalana. L'objectiu d'aquest capítol és explicar els fets polítics, militars, culturals i socials de l'època en què va viure Jordana, perquè ajudin el lector a comprendre la trajectòria i l'obra d'extensió social de la normativa que aquest intel·lectual va dur a terme.

Pel que fa als episodis de l'existència de C. A. Jordana, hem presentat, d'una manera cronològica i prenent com a base els documents aplegats, la reconstrucció dels esdeveniments, familiars i professionals, que van constituir la seva biografia, des del naixement a Gràcia, l'any 1893, fins a la mort, a Santiago de Xile, el 1958.

Quan ha estat pertinent, hi hem incorporat fotografies de Jordana i de la seva família i de llocs on va viure, de fragments d'articles, de portades de llibres de creació i d'adaptació, [6] de mapes del viatge a Amèrica i imatges d'altres documents que hem considerat que ajudaven a conèixer millor la vida de Jordana. Les portades dels

[6] Les portades són de llibres, en general, exhaurits que hem localitzat en llibreries de vell. Considerem que tenen un valor històric que pot interessar el lector.

llibres que corresponen a les traduccions al català han estat aplegades en l'Annex II.

Pel que fa a l'obra d'extensió social de la normativa, hem considerat quatre aspectes: (1) els manuals de llengua general i de llenguatge especialitzat, (2) els textos periodístics sobre llengua, (3) la faceta de professor de llengua i (4) la tasca com a corrector.

L'estudi de cadascun dels manuals té una microestructura que s'articula en sis apartats. El primer conté informació bàsica: el títol, l'any d'edició –i les reedicions posteriors-, l'editorial, la col·lecció, i el nom o el pseudònim amb què van ser signats. En el segon apartat, hem indicat l'objectiu i els destinataris de l'obra. El tercer aplega l'estructura i el quart s'ocupa del contingut del volum objecte d'estudi i dels trets més rellevants del mètode d'exposició.

Tant en el cas dels manuals de llengua general, com en els d'especialitat, ens aproximem, quan és pertinent, al plantejament didàctic que segueixen per mitjà de l'exposició dels aspectes que ho posen de manifest. Per als manuals dedicats a llenguatges especialitzats en uns determinats àmbits, estudiem els trets lingüístics més rellevants que apareixen al volum corresponent que, bàsicament, són de lèxic i d'estil.

En el cinquè apartat, hem estudiat, a partir d'una selecció d'aspectes, el grau de seguiment del contingut del manual a la normativa establerta prèviament per l'IEC i Pompeu Fabra durant el primer terç del segle XX, amb la finalitat d'estudiar la funció de Jordana com a divulgador social del corpus fabrià. Hem articulat l'estudi del seguiment en tres

subapartats: el primer recull els aspectes coincidents –que són els que predominen-; el segon aplega discrepàncies, i el tercer reflecteix reduccions o ampliacions del manual objecte d'estudi respecte al corpus normatiu.

El sisè apartat recull el ressò que va tenir l'obra objecte d'estudi en el moment que va ser publicada o reeditada. La informació aplegada prové del buidatge de publicacions de l'època que van inserir referències a les obres de Jordana.

Quant als articles periodístics, un cop aïllats els que es dediquen a la llengua, hem tingut en compte el tema que predomina a cada text. Així, els hem classificat en dos blocs. El bloc I es refereix a qüestions lingüístiques i se subdivideix en dos grups. En el primer ens aproximem al seguiment de la normativa dels aspectes que es plantegen, i en el segon, estudiem els que es refereixen al lèxic català genuí. El bloc II, de temàtica extralingüística, aplega quatre grups d'articles segons el tema de què s'ocupen: 1) llengua de la literatura i obra de Pompeu Fabra; 2) política lingüística, 3) sociolingüística i 4) ofici del traductor, i estil de l'escriptor i de l'orador.

La reconstrucció de la faceta de Jordana com a professor de català ha estat possible per la documentació inèdita conservada en l'Arxiu de la Diputació de Barcelona i en l'Arxiu Nacional de Catalunya i també pels textos publicats en diverses plataformes de difusió com ara el diari *L'Opinió*, a la secció "Les Lletres", *La Publicitat*, i el *Butlletí de Mestres. Publicació pedagògica del Consell informatiu de pedagogia de la Diputació de Barcelona*.

Hem pogut seguir la trajectòria de Jordana com a corrector a partir de la correspondència que va mantenir amb els

responsables de les editorials Barcino i El Pi de les Tres Branques, Josep M. de Casacuberta i Xavier Benguerel, respectivament, pel que fa a l'empresa privada. Quant a l'àmbit públic, n'hem pogut executar l'estudi gràcies als documents custodiats a l'Arxiu de la Diputació de Barcelona i a l'Arxiu Nacional de Catalunya.

Durant el període (2012-2018) de confecció d'aquesta tesi doctoral, la feina desenvolupada anualment ha estat sotmesa a l'avaluació d'una comissió de seguiment, d'acord amb la normativa de doctorat. Per a cada control, la doctoranda ha elaborat un informe en què ha reflectit el projecte de recerca, la feina desenvolupada durant l'anualitat precedent, la previsió per a la següent i les altres informacions requerides per les disposicions reguladores dels estudis de tercer cicle. A més, en cadascun d'aquests seguiments ha fet una exposició dels aspectes continguts a l'informe presentat. La comissió designada per fer el seguiment anual de la present tesi doctoral ha valorat positivament, en les sis sessions en què s'ha reunit, la feina duta a terme per la doctoranda. Així mateix, ha contribuït a la millora de la recerca en curs amb la formulació de propostes i de comentaris. Les modificacions que se n'han derivat han estat incorporades a la tesi i han quedat reflectides en els informes anuals posteriors.

0.5 Estudis previs

En aquest apartat ens aproximarem panoràmicament, per mitjà d'una selecció representativa d'obres d'autors de Catalunya, a les línies que han atès tant objectius anàlegs als que ens hem plantejat, com investigacions sobre objectes d'estudi relacionats amb els d'aquesta tesi. Així, hem localitzat dos treballs de recerca, de la Universitat Autònoma de

Barcelona, sobre dues facetes professionals de C. A. Jordana, com a creador i com a traductor: *C. A. Jordana i la seva obra* (2004) i *Cèsar-August Jordana i la traducció* (2004), de Maria Campillo i Guajardo i Montserrat Majó i Ubach, respectivament.

Pel que fa a l'objectiu d'aquesta tesi doctoral de seguir la trajectòria de la vida i de l'obra de C. A. Jordana a Catalunya i a l'exili, podem apuntar altres autors catalans, contemporanis de Jordana, que també han estat objecte d'estudi.

És el cas de les biografies dedicades a Pompeu Fabra, com la que va escriure Josep Miracle, que va titular *Fabra* (1983), i també les dues elaborades per Mila Segarra, *Pompeu Fabra* (1991b) i *Fabra. L'enginy al servei de la llengua* (1998). També hem d'esmentar *Memòria de Pompeu Fabra. 50 testimonis* (1998), obra de Jordi Mir, entre altres obres.

També tenim en compte les autobiografies elaborades, arran de l'exili que van patir els seus protagonistes, *Els darrers dies de la Catalunya republicana. Memòries de l'exili català* (1976), d'Antoni Rovira i Virgili, i la trilogia de Xavier Benguerel, *Els vençuts* (1969), *Memòria d'un exili. Xile 1940-1952* (1982) i *Memòries (1905-1940*) (2008). En aquestes obres, C. A. Jordana hi és esmentat pel fet que va realitzar tasques de responsabilitat a favor de la col·lectivitat d'intel·lectuals que era a l'exili a França, l'any 1939.

Quant als epistolaris –un gènere que també es té en compte en el corpus d'estudi-, ens hem de referir a la correspondència entre C. A Jordana i Xavier Benguerel, recollida per Lluís Busquets i Grabulosa, *Epistolari entre Xavier Benguerel i C. A. Jordana* (1990). I també en podem

citar alguns de parcials com *Epistolari Pere Calders-Agustí Bartra* (2001) i *Correspondència amb Agustí Bartra des de l'exili xilè. Cartes de C. A. Jordana, Domènec Guansé i Francesc Trabal* (2005), a cura de Jaume Aulet.

També ha estat objecte d'investigació l'obra de divulgació de la normativa per mitjà de manuals d'ensenyament de la llengua. Un exemple el constitueixen *Les principals faltes de gramàtica* (1925), de Pompeu Fabra, publicat per l'Editorial Barcino. Manuals com aquest han estat estudiats, per Albert Rico, dins del volum 4 de les *Obres completes de Pompeu Fabra* (2008), dirigides per Jordi Mir i Joan Solà. També hem d'esmentar l'obra d'Albert Rico i Joan Solà *Gramàtica i lexicografia catalanes. Síntesi històrica* (1995), que inclou ressenyes breus dels continguts de manuals d'ensenyament de la llengua, en què esmenten *El català i el castellà comparats* (1933). Segons aquests autors, Jordana desenvolupava aspectes essencials de les normes fabrianes (Rico i Solà, 1995: 58). És una obra de referència el llibre de Joan Solà *Del català incorrecte al català correcte. Història dels criteris de correcció lingüística* (1977), dins del capítol reservat a autors "Postfabristes". A més d'algunes obres d'altres autors coetanis com Emili Vallès i Artur Balot, s'hi esmenta el manual de Jordana *Els barbarismes*, de 1935, signat per Bernat Montsià. Solà exposa, d'una manera succinta, l'estructura i el contingut del manual del qual destacava la utilitat (1977: 109-111).

Amb relació als articles periodístics sobre llengua, és obligada la referència a la sèrie de textos, dins de la secció "Converses filològiques", que Pompeu Fabra va publicar al diari *La Publicidad* (*La Publicitat* a partir de l'octubre de 1922) entre 1919 i 1928. L'estudi pioner sobre

aquests articles va ser de Joaquim Rafel (1983, Edhasa), que també inclou una edició dels textos fabrians. Anàlogament, les converses esmentades han estat recollides i estudiades per Joan A. Argenter, Josep Murgades i Joaquim Rafel, al volum 7 de les *Obres completes de Pompeu Fabra*, dirigides per Jordi Mir i Joan Solà.

Així mateix, Joan Solà, en el seu llibre ja esmentat *Del català incorrecte al català correcte* (1977), destacava les aportacions d'autors com Osvald Cardona, Eduard Artells, Albert Jané i Josep Ibáñez Senserrich, sobre aspectes lingüístics. Sobre la columna periodística que aquest darrer va elaborar, existeixen treballs com "Contribució de Josep Ibañez i Senserrich a la difusió i a la reivindicació del català durant el Franquisme a la premsa: la primera etapa (1966-1967) de la secció 'Aclariments lingüístics' de *Tele/estel* (2015), de Daniel Casals i Neus Faura. I enguany ha aparegut el llibre *L'extensió social de la normativa als mitjans de comunicació* (2018), editat per Daniel Casals, Mar Massanell i Mila Segarra, que conté estudis monogràfics de seccions que la premsa del domini lingüístic català ha dedicat a la llengua.

En relació amb els estudis sobre l'ensenyament del català, disposem dels treballs sobre la dedicació de docent i sobre els cursos orals de Pompeu Fabra, a càrrec de Maria-Rosa Lloret i Joan-Rafael Ramos (2006), dins del segon volum de les *Obres Completes* de Pompeu Fabra. El volum esmentat recull, a més, apunts de diversos alumnes del Mestre (p. 77-1098). Així mateix, Jordi Mir va fer l'edició del "Curs de llengua catalana per correspondència" de Pompeu Fabra, inclòs, en aquest cas, dins del volum vuitè de les *Obres completes* (2011).

Per les connexions amb el sistema educatiu de l'època de Jordana, també són pertinents, com a exemple, les obres de Salvador Domènech *Els alumnes de la República. Els Grups Escolars de l'Ajuntament de Barcelona* (2005) i *Els alumnes de la Generalitat* (2009), que ens aproximen al món de la docència. Així mateix, és destacable també *L'ensenyament a Catalunya durant la guerra civil: el CENU* (1982), d'Enriqueta Fontquernil i Mariona Ribalta.

Quant a l'estudi de la feina de corrector lingüístic, entre els treballs que s'han dut a terme hem localitzat "Consideracions sobre una tasca molt delicada: la del corrector de català" (1992), d'Albert Jané, i "Correctors i escriptors en la literatura catalana: el concepte de coautoria lingüística" (1997), de Víctor Martínez-Gil, publicat al número 8 de la revista *Llengua & Literatura*.

0.6 Estructura

Aquesta tesi s'articula en set capítols, la bibliografia i dos annexos. El capítol 0 és la introducció i conté la motivació de la recerca, l'objecte d'estudi, els objectius, la metodologia, els estudis previs i l'estructura.

El capítol 1 correspon al marc teòric de la investigació, que s'estructura en dos blocs, d'acord amb els dos grans objectius de la tesi. El primer bloc s'aproxima a la disciplina de la història de la llengua i el segon, al procés d'estandardització.

El capítol 2 presenta la contextualització de l'època en què va viure C. A. Jordana, en el qual indiquem els fets polítics, socials i culturals més rellevants que van influir en l'ús de la llengua catalana. Hem dividit l'exposició

esmentada en els tres àmbits territorials en què va viure Cèsar August Jordana: Catalunya, França i Amèrica del Sud.

El capítol 3 –primer eix nuclear de la recerca-, que correspon a la biografia de Cèsar August Jordana (1893-1958), s'ha dividit en dos grans blocs. El primer recull els episodis que van tenir lloc a Catalunya (1893-1939) i el segon, els que es van desenvolupar a l'exili, primer a França (1939) i després a Sud-Amèrica (1939-1958): Santiago de Xile (1940-1945 i 1957-1958) i Buenos Aires (1945-1957).

El capítol 4 –com a segon eix de la recerca- es refereix a l'obra d'extensió social de la normativa que va dur a terme Jordana. Hem dividit aquest capítol en tres apartats, segons l'àmbit en què va intervenir: 1) els manuals de llengua general i de llenguatge especialitzat; 2) els articles periodístics sobre llengua, publicats en diaris i revistes, i 3) la faceta de professor de Jordana en institucions públiques i privades i 4) la feina de corrector en l'àmbit públic i privat.

El capítol 5 mostra les conclusions que es deriven de l'estudi. Les hem estructurat en dos blocs, d'acord amb el doble objectiu d'aquesta tesi: d'una banda, les que corresponen a la reconstrucció de la trajectòria vital i professional de Jordana i, de l'altra, les que es refereixen a l'estudi de la seva obra d'extensió social de la normativa.

El capítol 6 exposa una selecció de perspectives d'estudi que es podrien investigar, com ara els articles sobre política internacional que Jordana va escriure a *L'Opinió* i que signava *A. B.*, i els somnis que va escriure quan va ser a l'exili, per conèixer millor la personalitat.

La bibliografia, que tanca la tesi doctoral, s'ha estructurat en quatre apartats: 1. Contextualització, 2. Biografia, 3. Llengua, 4. C. A. Jordana.

L'apartat 4 recull la bibliografia de C. A. Jordana, per evitar la dispersió. Les diferents entrades s'han ordenat pel cognom de l'autor: JORDANA, C. A. En el cas que el text estigui signat amb pseudònim, hi hem indicat igualment el nom autèntic i, a continuació i entre claudàtors, el pseudònim: JORDANA, C. A [ARNAU BELLCAIRE].

Així mateix, hem classificat aquest apartat en cinc grups de bibliografia en funció del tipus d'obra: a) creació, b) adaptació, c) traducció, d) manuals de divulgació i e) articles periodístics esmentats al cos de la tesi.

El lector encara hi trobarà tres annexos. L'Annex I conté els 1.050 articles periodístics que Jordana va escriure, amb les dades bibliogràfiques corresponents. L'Annex II recull totes les portades de les traduccions al català que Jordana va realitzar de 1924 a 1936. Annex III està constituït per la relació de les descripcions de les imatges que apareixen a la tesi.

1 Marc teòric

Aquest primer capítol conté el marc teòric de la investigació i s'estructura en dos blocs, d'acord amb els dos grans objectius de la tesi. El primer bloc s'aproxima a la disciplina de la història de la llengua (1.1) i el segon, al procés d'estandardització (1.2).

La disciplina acadèmica de la *història de la llengua*, situada dins la història general, emmarca l'objectiu d'aquesta tesi, és a dir, l'elaboració de la biografia de Cèsar August Jordana i també la reconstrucció històrica dels episodis que es dediquen a la seva obra lingüística. Al seu torn, el procés d'estandardització aixopluga la confecció i la difusió de la llengua literària (avui anomenada *varietat estàndard*) que es va iniciar durant el primer terç del segle xx. Particularment, inclou l'extensió social del coneixement de la llengua formal que Jordana va dur-ne a terme per mitjà tant dels manuals dedicats a l'ensenyament de la llengua com dels articles periodístics de temàtica lingüística que va publicar a la premsa. També afecta les seves facetes de professor de llengua catalana i de corrector de textos escrits.

1.1 Història de la llengua

Aquest apartat es dedica a la *història de la llengua* i tracta tres aspectes: una aproximació a aquesta disciplina (1.1.1), les nocions d'història interna de la llengua i d'història externa de la llengua (1.1.2) i la delimitació de la disciplina anomenada *Història social de la llengua* (1.1.3).

1.1.1 Aproximació a la *història de la llengua*

Segons Ferrando i Nicolás (2011: 20), per tractar la història de la llengua es poden establir dos punts de vista: d'una banda, el temps que existeix entre el passat i el present i en què cada acte depèn de l'anterior i provoca el següent; de l'altra, el fet que l'objecte d'història pot ser reinterpretat per qui l'ha viscut. Des de dins, l'exposició pot ser feta per algú que formi part de la comunitat o, des de fora, per un membre d'un altre col·lectiu. Per a aquests autors, per definir la *història de la llengua* es poden utilitzar dos conceptes. El primer considera la

> Història com a realitat factual, com a suma de continuïtats i discontinuïtats en la comunicació d'un grup social que s'ha valgut al llarg del temps fins avui d'una mateixa eina lingüística; suma, doncs, de totes les evolucions, els canvis i els fenòmens interns i externs de què tenim notícia.

Aquest primer concepte inclou els diferents fets interns i externs de la llengua que han tingut lloc al llarg del temps. S'hi ajustaria la *història de la llengua catalana* tant pel que fa a les modificacions del sistema lingüístic com als esdeveniments socials que les envolten.

Quant al segon, Ferrando i Nicolás entenen la *història*

> ...com a discurs, és a dir, com a narració i explicació d'aquella suma de fets de llengua; de les causes i antecedents dels canvis; dels factors socials i les implicacions de l'evolució lingüística.

Aquesta segona visió, en canvi, fa èmfasi en la construcció argumentada d'un discurs sobre la base d'aquests fets. S'ajusta a aquest plantejament la *història de la llengua catalana* entesa com la construcció d'un discurs que explica els fets interns i externs, les raons i els antecedents de

les modificacions en el sistema lingüístic i els fets socials i les implicacions del canvi.

Aquesta tesi s'articula a partir d'aquests dos conceptes d'*història de la llengua*, aplicats a la trajectòria d'un intel·lectual que va viure a cavall dels segles XIX i XX.

El primer concepte es pot aplicar a la suma d'esdeveniments de la vida de C. A. Jordana, un escriptor, gramàtic i traductor que va participar activament en l'extensió social de la normativa: com a autor de manuals d'ensenyament de la llengua i d'articles periodístics publicats en diferents capçaleres, i també com a professor de català i corrector de textos escrits.

El segon concepte permet aproximar-nos a l'episodi estudiat amb la construcció d'un discurs: d'una banda, bastit al voltant de la idea que Jordana va ser un intel·lectual polifacètic compromès amb la seva comunitat que a més de creador literari i traductor va difondre la llengua codificada; de l'altra, nodrit de la suma dels fets esmentats, sobretot externs, que alhora poden explicar modificacions internes del sistema lingüístic.

1.1.2 Història interna de la llengua *versus* història externa de la llengua

Segons Solà (1976: 189-193), la història interna i l'externa de la llengua corresponen a la història lingüística i a la història social, respectivament:

> La història interna s'ocupa d'estudiar el sistema lingüístic (i les seves variants dialectals) de cada moment, i la seva evolució. És a dir, l'estat fonològic, morfològic, sintàctic i lèxic [...]

Per tant, la història interna és la disciplina que s'encarrega de l'estudi dels canvis que ha sofert una llengua al llarg del temps. D'altra banda,

> La història externa de la llengua estudia les relacions d'aquesta amb el poder polític, amb la societat (bilingüisme, etc.), amb el poder religiós, amb l'ensenyament, amb els mitjans de comunicació, amb els moviments migratoris.

La història externa de la llengua, doncs, afecta la relació d'aquesta llengua amb la societat que en fa ús o que ha deixat d'utilitzar-la. En aquest sentit, aquesta tesi doctoral estudia la tasca que Cèsar August Jordana va dur a terme amb l'objectiu d'estendre socialment la normativa lingüística per mitjà de manuals, articles, classes i correccions.

L'any 1905, Ferdinand Brunot, en la *Histoire de la Langue Française des origines à 1900* (París, 1905: V-XXII), assenyalava que la història del francès, com a sistema lingüístic, havia evolucionat des del legionari, el parcer o l'esclau romà a la llengua parlada per persones d'un suburbi o per intel·lectuals del començament del segle XX. Des del punt de vist extern, la història de la llengua francesa correspon, en canvi, a tots els èxits i els inconvenients d'aquesta llengua, de la seva extensió fora dels seus límits originals (Nadal, 1992: 9).

A principi del segle XX, es volia resoldre el conflicte que hi havia entre els punts de vista del romanticisme i del positivisme. Els representants del primer moviment, hereus dels corrents historicistes de final del segle XVIII i principi del XIX, es fixaven en el caràcter col·lectiu del fenomen lingüístic i, en conseqüència, donaven més

importància a la història externa de la llengua. Els autors del segon moviment, per contra, consideraven més rellevant la naturalesa individual del fenomen lingüístic i, en aquest cas, els interessava el canvi lingüístic, que corresponia a la història de la llengua interna o «gramàtica històrica» (Nadal, 1992: 10).

Els neogramàtics van establir una oposició clara entre la llengua interna (individual) i la llengua externa (social), fet que va provocar que els estudiosos de la lingüística diacrònica separessin la història interna de la història externa de la llengua. Amb aquest canvi, la història de la llengua corresponia a la gramàtica històrica situada en un context historicocultural, que indicava aquells esdeveniments que van incidir en la vida de la llengua. A partir d'aleshores es va començar a distingir entre gramàtica històrica i història social i política de la llengua. Segons els estudiosos, el plantejament no és definitiu, però s'accepta "per raons pràctiques" (Nadal, 1992: 11).

Així, la *història interna* es refereix a l'evolució lingüística provocada per les mutacions gramaticals d'una llengua, a través del temps –diacronia–, al marge, per tant, de qualsevol dimensió social. Aquests canvis en el sistema lingüístic estan recollits en les gramàtiques històriques. En el cas de la llengua catalana, es compta amb la *Gramàtica històrica catalana* (1951), de Francesc de Borja Moll; la *Gramàtica històrica catalana* (1981), d'Antoni M. Badia i Margarit; la *Gramàtica històrica catalana* (2001), coordinada per Joan Martí i Castell, i elaborada per aquest mateix autor, Francesc Bernat i Mar Massanell, i la *Gramàtica històrica de la llengua catalana* (2016), de Mar Batlle, Joan

Martí i Castell, Josep Moran i Joan Anton Rabella (2016), entre d'altres.

Generalment, les gramàtiques històriques solen parlar dels canvis, al llarg del temps, en el sistema lingüístic. La indicació d'aquestes modificacions hi sol aparèixer descontextualitzada dels fets històrics que els poden haver provocat i, sovint, sense una datació o amb una de poc precisa. Podem observar aquesta metodologia en el fragment que hi ha a continuació, extret de la *Gramàtica històrica catalana*, de Badia i Margarit, dedicat als canvis fonètics que han experimentat els diftongs (1981: 117):

> Generalment, els diftongs s'assimilen, en llur evolució, a les vocals llatinovulgars: AE es tracta com a E oberta (o E); OE, com a E tancada (o E, I), i AU, com a O oberta (o O), encara que aquesta evolució és ja posterior, d'època romànica [...].

En morfologia, també es pot veure la descripció del canvi lingüístic referit al plural dels noms acabats en vocal (Badia i Margarit, 1981: 272-273), en la qual tampoc no apareixen circumstàncies socials que el puguin haver causat ni referències temporals:

> Plural fonètic. Paraules acabades en vocal: a) la regla general és que es manté la vocal i la –S de la forma llatina originària; això val tant per al cas d'una –A llatina, com d'una vocal romànica de suport (*e*, *o* [...]), com d'una –*u* semivocal; b) explicat abans el tractament –AS > -*es* [...], només cal dir ara que la regla general ha d'ésser considerada com a modificada en relació a la -A final; c) exemples: MULA > *mula* **múle**, pl. *mules* **múles**; [...].

La història externa, o social, en canvi, correspon als fets socioculturals que han incidit en els canvis que ha sofert aquesta llengua, tal com s'exposa en l'apartat següent. En aquest sentit, la present tesi s'inscriu en la història

externa de la llengua catalana atès que, en primer lloc, reconstrueix la trajectòria biogràfica de Cèsar August Jordana i, en segon lloc, focalitza la mirada en els episodis relatius a la seva obra lingüística, centrada a difondre socialment coneixements lingüístics.

1.1.3 Història social de la llengua

Segons Nicolás (1998: 39), la *Història social del català* és una disciplina que es nodreix de la història, la sociologia i la lingüística, com queda indicat en el gràfic següent:

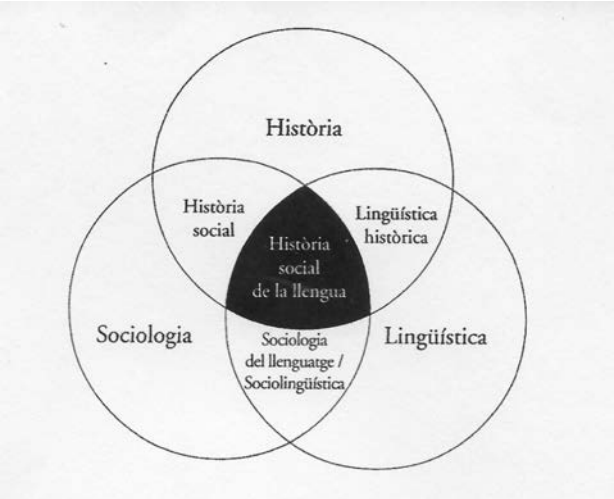

Fig. 3 Interrelació de diferents disciplines

> Segons aquest autor, la història social de la llengua catalana té l'objectiu de mostrar i d'interpretar l'evolució i els canvis que ha sofert la comunitat lingüística catalana al llarg del temps, dins d'un àmbit geogràfic determinat i sota la influència d'estructures polítiques i socials variables, en relació amb "l'inventari formal de la llengua, a les seves possibilitats d'ús o a les manifestacions simbòliques que formes i usos generen" (Nicolás, 1998: 40).

En aquest sentit, la present investigació, com a primer objectiu, reconstrueix la trajectòria vital d'un intel·lectual compromès, en diferents facetes, amb la comunitat de què formava part, que va viure entre 1893 i 1958, primer a Catalunya, amb diferents règims polítics, i després, per raons polítiques, a l'exili. Com a segon objectiu, aquesta recerca dona a conèixer la seva obra lingüística, no estudiada anteriorment. Concretament, Cèsar August Jordana va fer de corretja entre l'acadèmia i la societat amb l'objectiu de transmetre-li coneixements lingüístics per mitjà de diferents canals.

D'altra banda, en l'àmbit català, les històries de la llengua recullen, sobretot, fets polítics, socials i culturals que envolten la vida del català. Un esdeveniment rellevant esdevingut durant el període en què Cèsar August Jordana vivia a Catalunya, com l'aprovació de l'Estatut d'Autonomia de 1932, a la Segona República (1931-1939), va fer que el català tingués el rang de llengua cooficial. Aquest fet va propiciar l'extensió social de la llengua per mitjà de l'ensenyament, de l'administració, de la literatura, dels mitjans de comunicació (premsa i ràdio), etc. Així en deixen constància Ferrando i Nicolás al *Panorama d'història de la llengua catalana* (1993 [1997[2]]: 171):

> La nonnata República Catalana hagué de transformar-se als pocs dies, sota la pressió de Madrid, en Generalitat de Catalunya, que fou sancionada l'any següent amb l'aprovació d'un estatut d'autonomia que reconeixia parcialment els drets del català.

Les històries de la llengua de l'àmbit català parlen del sistema lingüístic, per bé que no tan extensament com ho fan dels fets externs. En podem veure un exemple també a

propòsit dels trets principals del model que propugnaven els partidaris del "català acadèmic" dins de la polèmica amb els partidaris del "català que ara es parla", a final del segle XIX en el debat previ a la codificació de la llengua (Marcet, 198: 102):

> Caracteritzava aquesta tendència sobretot el recurs a l'arcaisme. En el lèxic, l'ús de paraules com ara *puix, car, almanco, llur, jatsia, celleshores, ovirar, veberàbil, inimich, null, trametre, embaumar*.

El decantament de les històries de la llengua catalana pels fets externs o socials es demostra per la inclusió majoritària d'apartats dedicats íntegrament a aquests esdeveniments polítics, socials i culturals, i per la inclusió, com a màxim, d'algun apartat puntual referit als canvis interns (Ferrando i Nicolás, 1993 [1997^2]: 224):

6. DE L'ABOLICIÓ DEL RÈGIM FORAL AL DESVETLLAMENT NACIONAL: LA REPRESSIÓ DE LA LLENGUA
    - 6.1. El context històric
    - 6.2. Usos socials i repressió institucional de la llengua
    - 6.3. Les idees lingüístiques i els estudis sobre la llengua
    - 6.4. Els usos literaris dels segles XVIII i XIX. La Renaixença
    - 6.5. Els canvis lingüístics

Com es pot veure, en el sisè capítol del *Panorama d'història de la llengua catalana* (Ferrando i Nicolás, 1993 [1997^2]: 129-164) només un dels cinc apartats està dedicat a modificacions del sistema lingüístic. Vegem-ne un passatge:

> La pressió del castellà durant els segles XVIII i XIX ha determinat la preferència per nombrosos mots d'ètim hispànic (castellà i portuguès) i la penetració de molts castellanismes, en especial de tipus lèxic, com *luego*,

chispa, *sabiduria*, *abreviar*, *aliento*, *arrastrar*, *asco*, *cariño*, *desquitar-se*, *enfermedad*, *bodega*, *embustero*, *abarcar*, *abultar*, *disfrutar*, *bulto*, *estrella*, *rumiar*, *avorrir*, *vivenda*, etcètera. Tanmateix, aquests fets no han aconseguit alterar la filiació essencialment gal·loromànica del lèxic català.

Entre les obres que recullen la història social de la llengua catalana hi ha l'*Aproximació a la història de la llengua catalana* (1980), de Manuel Sanchis Guarner; la *Història de la llengua catalana* (1983), en dos volums, de Josep Maria Nadal i Modest Prats, que abasta fins al segle XV i la *Història de la llengua catalana* (1987), també en dos volums, de Pere Marcet. També comptem amb el ja esmentat *Panorama d'història de la llengua catalana* (1993), d'Antoni Ferrando i Miquel Nicolás, amb una nova edició d'aquesta obra publicada el 2011 per la Universitat Oberta de Catalunya, i també *La història de la llengua catalana: la construcció d'un discurs* (1998), de Miquel Nicolás i Amorós.

Al costat d'aquestes obres panoràmiques, hi ha compendis breus com la *Síntesi d'història de la llengua catalana* (1987), d'Àngels Massip i Carles Duarte; la *Breu història de la llengua catalana*, de Giuseppe Tavani (1994), i la *Breu història de la llengua catalana* (2003), de Coloma Lleal, que se centren sobretot en aspectes externs.

1.2 Variació lingüística, estàndard i procés d'estandardització

Aquest apartat es dedica a l'estàndard i al procés d'estandardització i s'estructura en tres subapartats: la variació lingüística (1.2.1), la varietat estàndard (1.2.2) i el procés d'estandardització (1.2.3).

1.2.1 Variació lingüística

És un fet que les llengües evolucionen al llarg dels segles. La variació lingüística és el fenomen que dona lloc a les varietats lingüístiques, que es diferencien en funció de dos factors: l'individu (dialectes) (1.2.1.1) o la situació comunicativa (registres) (1.2.1.2).

1.2.1.1 Varietats dialectals

Les varietats lingüístiques menors o idiolectes corresponen al sistema lingüístic personal, producte de la idiosincràsia de cadascú. Si s'agrupen les característiques comunes dels idiolectes es poden establir varietats lingüístiques superiors i es pot parlar de *llengua* o *dialecte*. De variació dialectal n'hi ha de tres tipus: geogràfica, social i generacional o històrica.

En primer lloc, els *geolectes*, *dialectes geogràfics* o *varietats diatòpiques* són el resultat de la variació segons el territori d'on provenen els parlants. En segon lloc, els *dialectes socials*, *sociolectes* o *varietats diastràtiques* són fruit de la variació en la manera de parlar de les diferents classes socials. En tercer lloc, la variació històrica dona lloc als *cronolectes*, *dialectes històrics* o *varietats diacròniques*, en funció de l'època en què s'emmarquen. L'estàndard es construeix a partir d'aquestes varietats dialectals (Marí, 1998: 50).

En el cas de la llengua catalana, per a la construcció de la llengua literària (o estàndard) durant el primer terç del segle XX, es van tenir en compte els grans dialectes geogràfics. Aquestes varietats estan agrupades en dos blocs: l'oriental i l'occidental. El primer bloc integra quatre geolectes: a) rossellonès o català septentrional (amb el subdialecte capcinès); b) central (amb les varietats

septentrional de transició, salat, xipella, barcelonina i tarragonina); c) balear (amb els subdialectes mallorquí, menorquí i eivissenc) i d) alguerès. El bloc occidental es compon de dos geolectes: a) català nord-occidental (amb les varietats ribagorçana, pallaresa i tortosina), i b) valencià (amb els subdialectes valencià septentrional, valencià central i valencià meridional) (Veny i Massanell, 2015: 182, 155, 199, 253 i 285).

Els dialectes socials o sociolectes es poden observar a partir de la parla d'un col·lectiu o d'un estrat social. Segons Marí, els sociolectes corresponen a les "correlacions entre la variació lingüística i l'origen social dels parlants". En aquest cas, per definir-los no s'ha de tenir en compte ni l'origen ni l'època històrica del parlant, encara que pertanyin a un espai i a un temps determinats (Marí, 1998: 50).

Quan es localitzen trets lingüístics emprats per una comunitat que pertanyen a una època determinada, ens referim als *dialectes històrics* o *cronolectes*. Així, per exemple, podem referir-nos a la llengua catalana del segle XIII o del XIX (Marí, 1998: 50).

Els tres factors que hem indicat -geogràfic, social i històric- s'interfereixen (Casals, 2007: 23) i podríem parlar, doncs, d'un individu que viu en una època determinada, en un territori concret i pertanyent a una classe social específica, com seria, a tall d'exemple, la varietat lingüística de la burgesia (l'estrat social) de Barcelona (espai geogràfic) del segle XIX (període històric).

1.2.1.2 Registres

Un cop esmentades les varietats dialectals que depenen dels individus, els textos també presenten una variació funcional o estilística quan s'adapten a les diferents circumstàncies comunicatives. Els resultats de la variació funcional són les varietats lingüístiques que s'anomenen *registres*. Segons Marí (1987: 11), les "afinitats i diferències lingüístiques entre els textos propis de les diverses situacions d'ús permeten caracteritzar els registres d'una llengua". Les diferències entre les interaccions es poden donar a) en el *camp* temàtic, com ara la química o l'aeronàutica, en què s'usa un lèxic i una sintaxi determinats; b) en el *mode* o canal de comunicació, en què es poden observar textos orals o escrits, encara que n'hi ha que interrelacionen les modalitats oral i escrita, com ara una entrevista a la premsa o una notícia a la ràdio o a la televisió; c) en el *tenor funcional* o propòsit comunicatiu, segons l'objectiu de la comunicació, cosa que dona lloc a classes de textos (narratiu, descriptiu, explicatiu...), i d) en el *tenor interpersonal* o nivell de formalitat, que és la distància entre l'emissor i el receptor i que es manifesta, per exemple, en els tractaments de respecte (Marí, 1987: 11).

1.2.2 Llengua estàndard

L'estàndard és la varietat lingüística que s'origina arran de la necessitat de les societats multidialectals de tenir una eina de comunicació que pugui servir per a tothom. Aquesta varietat, l'estàndard, s'elabora, d'una manera planificada, a partir de les diferents varietats dialectals (geogràfiques, socials i històriques) d'una llengua (Veny i Massanell, 2015: 74). Generalment la construcció de l'estàndard és obra de les acadèmies o de les institucions,

amb el suport explícit del poder polític, les quals estan legitimades per dur a terme la codificació unitària del sistema escrit (Bastardas, 1996: 94).

En el cas del català, Enric Prat de la Riba, president de la Diputació de Barcelona, va fundar, l'any 1907, l'Institut d'Estudis Catalans. Al seu torn, l'IEC va crear la Secció Filològica, el 1911, que va dur a terme la codificació de la llengua catalana, encapçalada per Pompeu Fabra, tal com ell mateix indicava (Fabra, 1932b: 89):

> [...] i és per això que Prat de la Riba instaurà la Secció Filològica de l'Institut, puix que la grossa tasca a realitzar no podia pas fer-se sinó comptant amb un grup de gent especialitzada en lingüística que hi dediquessin, no llurs lleures, sinó tota llur activitat.

Segarra ha definit la llengua estàndard com "la varietat supradialectal que es difon en una societat pluridialectal o plurilingüe, on es converteix en llengua d'ús general, en model de referència per a tothom i en símbol de la comunitat que la parla" (2000: 10).

L'estàndard compleix diverses funcions: a) d'*unificació*, perquè confereix a aquells que l'utilitzen la percepció de formar part d'una comunitat lingüística determinada; b) de *diferenciació* en relació amb altres comunitats; c) de *prestigi*, perquè serveix per a qualsevol necessitat comunicativa; d) de *referència*, perquè és un model per als parlants, i e) de *participació*, ja que els parlants poden accedir a tots els avenços (tecnològics, científics, culturals, polítics, etc.) que incorporen les societats modernes (Segarra, 2000: 32-35).

A l'article "Sobre l'estàndard composicional", Bibiloni (1997: 33-38) es refereix a l'avantatge del model composicional de l'estàndard català, perquè representa tota la comunitat de parlants en "un procés més igualitari i democràtic". Així mateix, aquest autor esmenta les paraules de Pompeu Fabra sobre la participació dels geolectes del català en la construcció de l'estàndard:

> "[aquesta llengua no havia de ser] cap dels dialectes de la llengua parlada, ni el conjunt multiforme de tots ells, sinó una llengua artificial, de formes i de construccions triades". [...] "El modern català literari, la llengua en què escriuen avui els nostres millors prosadors i poetes i en què apareixen escrites la gran majoria de les publicacions actuals, no és barceloní: tots els dialectes han contribuït a la seva formació, i en la seva estructuració el barceloní no hi té altra importància que la que té fatalment en tota llengua el dialecte de la capitalitat."

1.2.3 El procés d'estandardització

D'acord amb el model establert per Haugen (1983), per construir la varietat estàndard (anomenada *llengua literària* en l'època de Jordana) d'una llengua minoritzada s'han de seguir quatre etapes: (1) selecció de la varietat o de les varietats base, (2) codificació, (3) extensió del coneixement i de l'ús i (4) elaboració funcional (Haugen, 1983; Bastardas, 1996: 93).

La primera etapa correspon a la selecció d'una determinada varietat lingüística, a partir de la qual es desenvolupa el procés d'estandardització. Aquesta varietat es tria en funció de les circumstàncies històriques que l'envolten i, per damunt de tot, de les ideologies d'aquells que tenen poder de decisió. És el cas dels estats que, abans del segle XIX, van iniciar el procés d'estandardització de llengües,

com el francès, l'anglès i el castellà (majoritàries), en què van prevaldre les varietats lingüístiques vinculades al poder reial (Bastardas, 1996: 97). En aquests estàndards es va seleccionar una única varietat geogràfica (model unitarista) com en el cas del francès i de l'italià, en què el primer es va basar en el dialecte de *l'Île de France* per motius polítics i, el segon, sobre la varietat toscana, a causa de la influència literària (amb autors com Dant, Petrarca i Boccaccio) i, també, econòmica i política (Bibiloni, 1997: 40).

En canvi, aquelles societats en què el procés d'estandardització es va dur a terme durant els segles XIX i XX, la selecció de la varietat en què es basava l'estàndard escrit s'havia democratitzat (Bastardas, 1996: 98). Així, en lloc de triar una única varietat dialectal, perquè tenia més prestigi social o era parlada per més població, es va construir un estàndard amb participació de tots els dialectes geogràfics de la llengua (model composicional), encara que n'hi hagués un que pogués tenir més rellevància que els altres. Són els casos de llengües minoritzades com l'*euskara batua*, que correspon a la síntesi de tots els dialectes, i el català, en què l'estàndard recull trets dels grans geolectes, encara que el central, per motius demogràfics, econòmics i polítics, va tenir més pes (Bibiloni, 1997: 40). En aquest sentit, per bé que Fabra havia optat per un model polimòrfic, a partir de la selecció de solucions de diferents dialectes geogràfics, com ara el balear i el valencià, Jordana optaria per difondre als seus manuals la normativa en la modalitat central, que era la seva i la del territori en què es concentrava el públic d'aquests manuals.

Un cop s'han seleccionat les variants que han de formar part de l'estàndard, cal codificar-les. En general, sol ser una feina que executen experts adscrits a institucions amb autoritat lingüística, acadèmies i instituts, i és una tasca que duen a terme filòlegs.

La feina de la codificació ortogràfica, ortoèpica, gramatical i lèxica del català va ser assumida pel filòleg Pompeu Fabra amb el suport de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans. Sobre la importància de la codificació de la llengua, Fabra, referint-se a aquells que consideraven que la codificació del català era una qüestió secundària i que no tenia cap pressa, indicava (Fabra, 1932b: 27):

> No volien comprendre que mentre el català fos una llengua sense una ortografia unificada i sense un lèxic i una gramàtica fixats, no es podia implantar a les escoles, ni podia aspirar als usos oficials, i es trobava en condicions aclaparadores d'inferioritat en la seva lluita amb la llengua castellana.

La codificació va ser realitzada amb el màxim respecte a la llengua històrica i a les varietats dialectals (Veny i Massanell, 2015: 78). Les primeres obres de codificació ortogràfica són les *Normes ortogràfiques,* de 1913, de l'Institut d'Estudis Catalans, i el *Diccionari ortogràfic*, de 1917, dirigit per Pompeu Fabra.

Per a la codificació gramatical, Pompeu Fabra, amb l'assistència de la Secció Filològica de l'IEC, va elaborar la *Gramàtica catalana*, publicada el 1918, amb les posteriors reedicions fins al 1933. Recentment, el 2016, es va publicar la *Gramàtica de la llengua catalana*, obra institucional de l'Institut d'Estudis Catalans.

Per a la codificació lèxica, va veure la llum el *Diccionari general de la llengua catalana*, el 1932, obra també de Pompeu Fabra. Seixanta-tres anys més tard, i en una situació sociopolítica diferent, es va publicar el *Diccionari de la llengua catalana*, confeccionat per l'IEC, publicat el 1995 i reeditat el 2007.

La codificació ortogràfica, gramatical i lèxica de Fabra i l'IEC, confegida durant el primer terç del segle XX, va ser la que Jordana va difondre als manuals, a la premsa, a les classes i a les correccions, això sí, convenientment adaptada a aquests àmbits d'ús.

Quant a l'estàndard oral del català, al final del segle XX l'IEC va publicar *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana*. I (1990), que es refereix a la fonètica, i el segon volum, *II* (1992), que afecta la morfologia (Veny i Massanell, 2015: 78). Aquesta obra va ser fruit de la necessitat que hi havia, després de la dictadura franquista, per part dels professionals dels mitjans de comunicació audiovisuals –ràdio i televisió– de comptar amb pautes per expressar-se en situacions que requerissin una determinada formalitat.

En l'àmbit del País Valencià, l'Acadèmia Valenciana de la Llengua (AVL)[7] va ser creada en virtut de la Llei 7/1998, de 16 de setembre, de les Corts Valencianes. Entre les funcions d'aquest organisme lingüístic hi ha "determinar la normativa oficial del valencià" i "fixar, a sol·licitud de la Generalitat, les formes lingüístiques correctes de la toponímia i onomàstica oficial de la Comunitat Valenciana, per a la seua aprovació oficial", d'acord amb els apartats

[7] www.avl.gva.es [13.08.2018]

a) i c) de l'article 7 de l'esmentada disposició legislativa.

Les obres més destacades que ha elaborat i sancionat l'Acadèmia Valenciana de la Llengua són la *Gramàtica normativa valenciana* (2006), el *Diccionari ortogràfic i de pronunciació del valencià* (2006), el *Diccionari normatiu valencià* (2014), la *Gramàtica valenciana bàsica* (2016), la *Normativa ortogràfica del valencià* (2015), *L'estàndard oral valencià* (2015) i *Els gentilicis valencians* (2015).

Quant a les Illes Balears, una disposició addicional de l'Estatut d'Autonomia de 1983 estableix que "la institució oficial consultiva per a tot quant es refereix a la llengua catalana serà la Universitat de les Illes Balears".

Així ho especifica l'article 35, "Ensenyament de la llengua pròpia", de l'Estatut d'Autonomia de les Illes Balears:[8]

Article 35. Ensenyament de la llengua pròpia

La Comunitat Autònoma té competència exclusiva per a l'ensenyament de la llengua catalana, pròpia de les Illes Balears, d'acord amb la tradició literària autòctona. Normalitzar-la ha de ser un objectiu dels poders públics de la comunitat autònoma. Les modalitats insulars del català, de Mallorca, Menorca, Eivissa i Formentera, han de ser objecte d'estudi i protecció, sens perjudici de la unitat de la llengua.

La institució oficial consultiva per a tot el que es refereix a la llengua catalana és la Universitat de les Illes Balears. La Comunitat Autònoma de les Illes Balears pot participar en una institució adreçada a salvaguardar la unitat lingüística, formada per totes les comunitats que reconeguin la cooficialitat de la llengua catalana.

Com a exemple d'acadèmies d'altres llengües minoritzades podem esmentar el cas de l'Euskaltzaindia (Reial Acadèmia de la Llengua Basca), creada l'any 1919, que és la institució oficial que estableix la normativa de l'euskara.

[8] Llei orgànica 1/2007, de 28 de febrer, de reforma de l'Estatut d'Autonomia de les Illes Balears (*BOIB* núm. 32 ext., d'1 de març de 2007; correcció d'errades BOIB núm. 29, de 28 de febrer de 2008).

Un cop l'estàndard està codificat, s'inicia la tercera fase, que correspon a l'extensió del coneixement i de l'ús de la varietat codificada. En aquest punt, l'estàndard no solament ha d'arribar a la societat, sinó que ha de ser acceptat i utilitzat, que és l'objectiu d'aquesta etapa (Veny i Massanell, 2015: 79).

En aquest estadi, el poder polític té la responsabilitat d'impulsar el coneixement i l'ús del nou sistema lingüístic per mitjà de les disposicions legals que té al seu abast per tal que arribi a tota la població (Bastardas, 1996: 101). Així, l'escolarització generalitzada i obligatòria ha de ser impartida per mestres, professors i educadors que dominin el nou codi lingüístic i que el sàpiguen transmetre als alumnes. En el cas d'estandarditzacions de llengües minoritzades caldrà establir un pla per a la formació dels docents. A Catalunya, durant la dècada dels anys trenta del segle xx el Govern de la Generalitat republicana va impulsar cursos per formar els mestres de català. En aquest sentit, Jordana va impartir algunes d'aquestes activitats formatives i alhora va elaborar materials per a l'ensenyament de la llengua.

Paral·lelament, la indústria editorial haurà de subministrar tot el material de suport per ensenyar aquest codi, per mitjà de gramàtiques didàctiques, llibres d'exercicis i de lectura, etc. (Bastardas, 1996: 101). Un exemple d'aquesta etapa és la publicació dels manuals de llengua que l'Editorial Barcino va dur a terme durant les dècades dels anys 20 i 30 del segle xx, com ara *Ortografia catalana*, *Les principals faltes de gramàtica* i el *Diccionari ortogràfic abreujat*, de Pompeu Fabra, totes tres obres de 1925; *Com s'han d'escriure les cartes comercials* (1927), de Cèsar A.

Jordana i Sanç Montnegre; *Exercicis de gramàtica catalana (I: Ortografia)* (1927), de Jeroni Marvà, *El català i el castellà comparats* (1933), del mateix C. A. Jordana, i *El català en vint lliçons* (1934), de *Bernat Montsià* (pseudònim de Jordana), entre d'altres. Aquestes obres van estendre socialment la normativa que s'havia fixat amb anterioritat.

Així mateix, altres professionals que han de difondre l'estàndard són els periodistes, els escriptors, els correctors lingüístics, que, al seu torn, hauran d'haver après el nou codi lingüístic. Justament en l'àmbit del periodisme, Jordana va escriure columnes sobre llengua en diferents capçaleres, seguint la tradició de la premsa catalana de difondre coneixements lingüístics. L'estàndard també haurà de ser present al carrer, per mitjà de la retolació de la via pública, la senyalització i altres missatges dirigits a la població (Bastardas, 1996: 101).

És, doncs, en aquesta etapa d'extensió del coneixement i de l'ús de la llengua que Jordana va estendre, tal com Fabra i el poder polític demanaven als escriptors, el coneixement de la llengua per mitjà dels manuals de llengua general i els de llengua especialitzada. L'autor objecte d'estudi introduïa, així mateix, als manuals exercicis pràctics d'aprenentatge del català amb el solucionari, per a un aprenentatge autònom.

La quarta fase del procés d'estandardització s'anomena l'*adequació* o *elaboració funcional.* L'objectiu d'aquesta etapa és l'adaptació de la varietat codificada als diferents àmbits d'ús en què ha de ser utilitzada. Així, consistirà "en aquest eixamplament de formes i d'estils especialitzats, al servei de les distintes activitats comunicatives d'una

societat complexa com la contemporània" (Bastardas, 1996: 105).

Els professionals dels diferents sectors, amb l'ajut de filòlegs, seran els que adaptaran la llengua general al seu àmbit d'especialitat: administratiu, judicial, mèdic... (Bastardas, 1996: 105). En el cas del català, es compta amb el Centre de Terminologia Termcat, que es va crear l'any 1985. [9] El seu objectiu és introduir i adaptar la nova terminologia al català, seguint la normativa fixada per la Secció Filològica de l'IEC. Aquest centre subministra al català tota aquella terminologia nova sobre informàtica, indústria, tecnologia... (Veny i Massanell, 2015: 79). Aquest tipus de centre d'adaptació terminològica també es dona en altres llengües com ara l'italià, que disposa d'un organisme denominat ASSITERM (Associazione Italiana per la Terminologia).[10]

Les dades biogràfiques de Jordana ens indiquen que va participar en una incipient elaboració funcional del català des de dos àmbits professionals que coneixia: l'empresa privada i l'administració pública, uns sectors que en l'època de Jordana estaven ocupats per l'estàndard del castellà.

Aquesta quarta etapa se subdivideix en dues fases: la *compleció* (lèxica i sintàctica) i el *cultiu* (desenvolupament estilístic). Segons Lamuela (1994: 141), la "compleció consisteix a dotar la llengua dels recursos lexicals i sintàctics propis dels estils característics d'aquests àmbits i dels termes i de les fórmules dels llenguatges

[9] El Termcat va ser constituït per iniciativa de la Direcció General de Política Lingüística, arran d'un conveni entre el Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, l'Institut d'Estudis Catalans i el Consorci per a la Normalització Lingüística.
[10] http://www.assiterm91.org [5.8.2018]

sectorials". Quant al *cultiu*, el mateix autor assenyala que "si la compleció s'orienta sobretot als aspectes denotatius de l'elaboració, el cultiu s'ocupa dels connotatius: de l'activitat de creació lingüística més espontània i dirigida cap a l'expressivitat però susceptible encara de ser controlada en una certa mesura." Així, aclareix Lamuela, "desenvolupar un llenguatge administratiu, per exemple, significa establir termes i fórmules, funció pròpia de la compleció, però també conformar tècniques expressives i discutir la seva eficàcia i els seus efectes estilístics, funció pròpia del cultiu" (Lamuela, 1994: 141). En definitiva, tant la compleció com el cultiu es complementen en el desenvolupament de la llengua (Casals, 2007: 36).

En el cas dels manuals de llengua especialitzada de C. A. Jordana, podem indicar que aquestes obres responien, així mateix, a les fases de *compleció* i *cultiu*. Efectivament, els manuals *Com s'han d'escriure les cartes comercials*, *Formulari de documents en català* i l'apartat de "Models de cartes i targes" (convencions socials) de la *Correspondència familiar i de societat*, desenvolupaven tres varietats lingüístiques sectorials (empresarial, administratiu i social) que es caracteritzaven pel lèxic i la sintaxi propis (compleció) i per l'estil o les maneres d'expressar-se dins de l'àmbit (cultiu).

Al final d'aquestes quatre fases, encara s'ha de dur a terme el control d'aquesta estandardització: d'una banda, l'acceptació i, de l'altra, l'avaluació. Així, aquest procés d'estandardització pot ser acceptat per la població o, en canvi, pot ser refusat pels usuaris. És per aquest motiu que ha d'haver-hi un control en el procés d'extensió de l'estàndard en curs per "comprovar els efectes de les

actuacions empreses i de revisar-les o confirmar-les" (Bastardas, 1996: 106).

2 CONTEXTUALITZACIÓ HISTÒRICA (1893-1958)

Aquesta investigació, com ja hem avançat, es proposa l'estudi de la figura i de l'obra lingüística de Cèsar August Jordana, en el marc de la disciplina de la història de la llengua catalana. Per això, en aquest capítol esbossarem els fets polítics i/o militars, socials i culturals més rellevants del període 1893-1939 que van condicionar l'ús de la llengua catalana a Catalunya (2.1). Així mateix, exposarem els fets del mateix tipus que va haver-hi a França (2.2.) i a Xile i a l'Argentina (2.3), on C. A. Jordana va viure quan es va haver d'exiliar entre els anys 1939 i 1958.

2.1 Catalunya

Hem delimitat en dos grans períodes els fets polítics i/o militars, socials i culturals que van tenir lloc a Catalunya, durant els anys (1893-1939) en què Jordana va ser-hi, segons els tipus de polítiques lingüístiques que es van dur a terme. Iniciarem l'estudi amb la regència de Maria Cristina d'Habsburg (1883-1902) i el regnat d'Alfons XIII (1902-1931) (2.1.1) i, dins d'aquesta època, esmentarem l'establiment de la Mancomunitat de Catalunya (1914-1925) (2.1.1.1) i les dictadures de Miguel Primo de Rivera (1923-1930) i de Dámaso Berenguer (1930-1931) (2.1.1.2). Després ens referirem a la proclamació de la Segona República espanyola (1931-1939) (2.1.2) i, dins d'aquest etapa, parlarem de la Generalitat de Catalunya (2.1.2.1) i de la Guerra Civil (1936-1939) (2.1.2.2).

2.1.1 Regència de Maria Cristina d'Habsburg (1885-1902) i el regnat d'Alfons XIII (1902-1931)

En aquest període van tenir lloc dos tipus d'esdeveniments: (a) els fets polítics i socials i (b) els fets cultural.

(a) Fets polítics i socials

Després de la breu I República espanyola (de febrer de 1873 a desembre de 1874), extingida arran del pronunciament en contra del general Arsenio Martínez-Campos Antón (1831-1900), es va instaurar, el 29 de desembre de 1874, la Restauració borbònica amb la figura d'Alfons XII (1857-1885), fill de la destronada Isabel II (1830-1904). A la mort d'aquest rei, el 25 de novembre de 1885, va seguir-li la regència de la seva muller, Maria Cristina d'Habsburg (1858-1929), perquè el seu fill, l'hereu de la corona espanyola, era menor d'edat. El 17 de maig de 1902, quan Alfons XIII (1886-1941) va arribar a la majoria d'edat -16 anys-, el jove rei va jurar la constitució davant de les Corts, i va regnar fins a l'adveniment de la II República espanyola, el 14 d'abril de 1931.

Durant la regència de Maria Cristina, de 1885 a 1902, Espanya va perdre la guerra contra els Estats Units per la possessió de les colònies americanes i asiàtiques (Cuba, Puerto Rico i Filipines), cosa que va provocar la inquietud dels industrials catalans que veien com l'exportació dels seus productes a ultramar quedava aturada i, a més, eren conscients que trobar altres mercats era molt difícil, tenint en compte la política expansionista de britànics, francesos i nord-americans (Bonamusa, 1983: 461).

Diverses entitats catalanes, com el Foment del Treball Nacional, la Lliga Industrial i altres corporacions, van lliurar a la Reina regent, el novembre de 1898, un missatge

en què demanaven un canvi de la política espanyola per sortir "del estancamiento actual, porque así no se puede continuar. Europa y Estados Unidos marchan con velocidad tan vertiginosa, que no podemos menos que cambiar su rumbo siguiendo su ejemplo [...]" (Bonamusa, 1983: 462). No obstant això, no van aconseguir cap gest del govern espanyol que desemboqués en un canvi d'orientació i, sobretot, una reconducció de l'economia catalana.

Els primers anys del segle xx, amb el regnat d'Alfons XIII, va haver-hi un canvi en la política espanyola, així els polítics de la primera etapa de la Restauració, que havien perdut la influència en les decisions del govern, van donar pas als nous. L'actitud regeneracionista del president del Govern espanyol Antoni Maura Montaner (1853-1925), durant els governs de 1903 i 1909, va servir per a la creació d'una legislació nova, com va ser la Llei d'administració local, i de mesures que aturessin el caciquisme i l'oligarquia.

A Catalunya, el catalanisme s'imposava i la burgesia va passar a encapçalar la formació política industrialista, conservadora i catalanista per mitjà d'un partit polític, la Lliga Regionalista [11] (fusió de la Unió Regionalista i el Centre Nacional Català). Aquesta formació governamental tenia l'objectiu de substituir el caciquisme i la influència dels partits dinàstics, i convertir-se en el partit polític de la burgesia catalana -catalanista, conservadora i monàrquica. Les eleccions de l'abril de 1901, convocades pel govern liberal de Práxedes Mateo Sagasta Escolar (1825-1903), van donar a la Lliga Regionalista la victòria a

[11] La Lliga Regionalista es va fundar l'any 1901 a partir de la fusió de la Unió Regionalista (formada per industrials, per representants de la burgesia agrària i altres prohoms catalans) i el Centre Nacional Català, format pel sector de *La Veu de Catalunya* (Verdaguer i Callís, Prat de la Riba, Duran i Ventosa, Cambó i altres catalanistes).

Barcelona i van deixar les altres poblacions en mans dels republicans Alejandro Lerroux García (1864-1949) i Francesc Pi i Margall (1824-1901), mentre que Francesc de P. Maristany Maristany (mort el 1942) va quedar com a únic representant dels vells partits dinàstics (Bonamusa, 1983: 464).

El Partido Republicano Radical, encapçalat per Alejandro Lerroux, que es va caracteritzar pel seu espanyolisme, radicalisme anarquitzant i anticlericalisme, es va enfrontar a la Lliga. Segons Termes, l'objectiu de Lerroux era "destorbar l'ascens de la Lliga Regionalista i del catalanisme" (Termes, 1987: 181).

Cal afegir-hi altres forces polítiques i socials a la Catalunya dels primers anys del segle XX: grups republicans, però amb serioses dificultats per sobreviure al costat de la Lliga, que representava el moviment catalanista, i el lerrouxisme, que esgrimia un discurs anticatalà.

La Lliga va entrar en conflicte entre els seus membres, arran de la visita del rei d'Espanya, Alfons XIII, a Catalunya, el 1904. Lluís Domènech Montaner (1850-1923), Jaume Carner Romeu (1867-1934) i altres membres d'aquesta formació política se'n va separar davant la negativa d'un grup de regidors de l'Ajuntament, encapçalat per Francesc Cambó (1876-1947), de no boicotejar la visita reial a Barcelona (Bonamusa, 1983: 465).

Aquesta escissió va fer que la Lliga es reorganitzés, i Enric Prat de la Riba (1870-1917), Francesc Cambó i Lluís Duran i Ventosa (1870-1954) es convertissin en els líders d'aquest partit. El seu programa polític, les línies

fonamentals del qual es van extreure de l'obra d'Enric Prat de la Riba, *La nacionalitat catalana* (1906) i dels escrits tant de Francesc Cambó com del mateix Enric Prat de la Riba a *La Veu de Catalunya*,[12] assenyalava la burgesia catalana com el motor que havia de conformar el nou estat espanyol. Enric Prat de la Riba, en una carta a Lluís Domènech i Montaner, deia que "Catalunya ha d'anar a la conquista d'Espanya; i la implantació de l'autonomia i del federalisme, concepció del govern pròpia de la raça catalana, és la fórmula natural d'aquesta pacífica conquista" (Bonamusa, 1983: 465).

Malgrat l'empenta i les ganes de prosperar dels catalans, l'immobilisme del Govern espanyol els va fer perdre les esperances. Els governs de Madrid, que mai no van voler afavorir els recursos econòmics, socials i culturals de Catalunya, van fer palesa la seva política anticatalana, malgrat que això podia desfavorir les seves finances.

El Govern espanyol, com hem dit, no solament no actuava amb una política favorable a Catalunya, sinó que, arran d'un acudit publicat a la revista *Cu-cut!*,[13] va permetre que la guarnició de Barcelona, el novembre de 1905, assaltés i destruís la redacció d'aquest setmanari i també la del diari *La Veu de Catalunya*. En lloc de condemnar els fets, el Govern central va crear una Llei de jurisdiccions de repressió dels delictes contra la pàtria[14] que sotmetia a l'acció militar totes les preteses ofenses contra l'exèrcit i els símbols de la "pàtria". En aquells moments, Francesc Macià i Llussà (1859-1933), tinent coronel de l'exèrcit

[12] *La Veu de Catalunya* (1899-1937) va ser un diari català que sota la direcció d'Enric Prat de la Riba va ser la plataforma de difusió del programa de la Lliga Regionalista.
[13] *¡Cu-Cut!* (1902-1912) va ser un setmanari satíric barceloní.
[14] *Gaceta de Madrid*, núm. 114, volum II (24.4.1906), any CCXLV, p. 317-318, feia referència a la *Ley para la represión de los delitos contra la Patria y el Ejército*.

espanyol, es va posicionar en contra de l'acció dels militars. La resposta va ser traslladar-lo a Cantàbria com a represàlia de la seva actitud.

Les manifestacions populars no es van fer esperar i, fruit de les protestes, es va elaborar una candidatura que abracés un ampli front català: la Solidaritat Catalana.[15] Només els republicans lerrouxistes i els partits dinàstics en van quedar fora (Bonamusa, 1983: 466). L'esmentada coalició va obtenir un gran èxit electoral l'any 1907 i el seu dirigent, Enric Prat de la Riba, va ser elegit president de la Diputació de Barcelona. Malauradament, no es va arribar a acords entre els integrants de la formació política i la formació va ser derrotada en les eleccions de 1909 davant dels lerrouxistes i dels fets de la "Setmana Tràgica"[16] d'aquell any (Varela *et al.*, 2001: 15).

La Setmana Tràgica, juliol de 1909, va ser una protesta popular. El fet que el Govern espanyol enviés els joves de les classes populars al nord d'Àfrica i que, en canvi, els fills de les classes adinerades poguessin evitar el reclutament per mitjà del pagament d'una quota, va provocar que el rebuig culminés amb una vaga general i una insurrecció espontània dirigida per activistes lerrouxistes, anarquistes descontrolats, provocadors i grups de marginats que van promoure el saqueig i la crema d'edificis religiosos. El Govern espanyol va reprimir amb duresa la classe obrera: dos mil exiliats, centenars de detinguts, cinc afusellats i molts empresonats. Francesc Ferrer i Guàrdia (1859-1909), intel·lectual llibertari, va ser

[15] *Solidaritat Catalana* (1906) va reunir a les seves files diversos grups polítics nacionalistes i catalans, carlins i republicans, units pel catalanisme.
[16] S'anomena *Setmana Tràgica* (1909) les revoltes que van tenir lloc a Barcelona arran de l'enviament de reservistes al Marroc.

condemnat sense proves i afusellat com a instigador de la vaga i la revolta (Termes, 1987: 221).

A la darreria del segle XIX, la llengua catalana era molt lluny de ser present en molts sectors socials perquè tenia un adversari, el castellà, que li prenia tots els àmbits d'ús. Era necessària, per tant, una autonomia política que els nacionalistes catalans, dels anys de canvi de segle, reclamaven per poder assolir l'autonomia cultural.

(b) Fets culturals

Durant la regència de Maria Cristina d'Habsburg, Pompeu Fabra (1868-1948), amb només quinze anys, es va adonar que escriure els seus nebots en castellà era una gran contradicció. Va ser l'inici d'una monumental tasca, a favor de la seva llengua, que li va ocupar tota la vida. El 1880, polítics i intel·lectuals del país van celebrar, a Barcelona, el Primer Congrés Catalanista,[17] amb l'objectiu de determinar un ideari, en què un dels punts va ser la unificació ortogràfica. El 1883, Fabra va començar a elaborar la seva primera gramàtica, que estaria acabada el 1885 (Segarra, 1998: 263). Aquell mateix any es va publicar en català un text oficial dels republicans federals: el projecte de constitució de l'Estat català a la República Federal Espanyola. A les Bases per a la Constitució Regional Catalana, també anomenades *Bases de Manresa*,[18] de 1892,

[17] Arran de l'article de Valentí Almirall, "Lo Primer Congrés Catalanista", va sorgir el Primer Congrés Catalanista. L'objectiu d'aquest congrés va ser reunir les diverses veus polítiques catalanistes d'esquerra per poder participar en els diferents àmbits de la política catalana. El Segon Congrés Catalanista, l'any 1883, va continuar en la mateixa línia del primer.

[18] Les Bases de Manresa (1892) va ser el document que es va presentar com a projecte d'un possible autogovern per part de la Unió Catalanista.

aprovades per la Unió Catalanista, [19] es va reclamar l'oficialitat de la llengua catalana al seu territori i es "demanava que fossin catalans per naixement o per naturalització tots els titulars de càrrecs públics civils i eclesiàstics" (Balcells, 2004: 657). El mateix any de les Bases de Manresa, Josep Torras i Bages (1846-1916), bisbe de Vic, en la *Tradició catalana* (1892), deia que "[e]l dia que la Universitat sia de debò catalana, començarà la renaixença de Catalunya" (Segarra, 1998: 26). La consciència de la importància de comptar amb una escola catalana per a la llengua va motivar la fundació de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana el 1899. La publicació, l'any 1933, de l'oda *La pàtria* de Bonaventura Carles Aribau va ser un dels fets d'inici de la Renaixença. Aquest moviment cultural va propiciar la restauració del Jocs Florals (1859), poemes escrits només en català, i també va fomentar l'excursionisme científic per terres catalanes. Ambdues iniciatives van ser fonamentals per a la recuperació de la llengua i del patrimoni cultural català.

A finals del segle XIX i principi del XX, la joventut intel·lectual modernista va criticar l'endarreriment del país i va voler incorporar Catalunya a l'Europa, més desenvolupada, de la qual calia aprendre per construir una cultura nacional més enllà del localisme i el tipisme.

La revista *L'Avenç* (*L'Avens*, 1881-1884 i *L'Avenç*, 1889-1893), dirigida per Jaume Massó i Torrents 1863-1943), va participar activament en la *Campanya lingüística* promoguda per Pompeu Fabra juntament amb Joaquim Casas-Carbó (1858-1943) i Alexandre Cortada i Serra (1865-1935), que va durar del gener de 1890 fins desembre de 1892 (Segarra, 1985:

[19] La Unió Catalanista, formada per sindicats i associacions catalanistes, es va declarar en contra de l'article 15 del Codi civil espanyol, que atemptava contra el dret civil català.

264). El 1891 Fabra va publicar *Ensayo de gramática de catalán moderno*. L'any següent, a *L'Avenç* es va iniciar la secció titulada "La Reforma Lingüística". Fabra va elaborar la versió catalana de l'obra de Maurice Maeterlinck,[20] *L'intruse*, que es va representar en la Primera Festa Modernista[21] de Sitges (Segarra, 1998: 264). Als Jocs Florals de 1895, Fabra va presentar una *Gramàtica Catalana*; el 1897, *Étude de phonologie catalane (Catalan oriental)*, publicat a la *Revue Hispanique* (IV, 5-30) i, a més, va fer una conferència a l'Ateneu Barcelonès[22] titulada *La definició de la llengua catalana*; el 1898, va publicar una *Contribució a la gramàtica de la llengua catalana*, una obra premiada amb un accèssit als Jocs Florals de 1896. També el 1898, va dirigir la revista *Catalònia*,[23] va fer la versió catalana d'*Interior* i va traduir *Ulalume*, ambdues obres de Maeterlinck. Aquell mateix any, Jaume Nonell i Mas (1844-1922) va publicar la *Gramàtica de la llengua catalana* (Duarte i Massip, 1981: 145). L'any 1899, Fabra va fer un Curs de Gramàtica Catalana al Centre Excursionista de Catalunya i, un any més tard, era nomenat president de l'Ateneu Barcelonès.

La voluntat normativitzadora dels intel·lectuals catalans, malgrat els impediments de tota mena, no es va aturar. Així, el 17 de novembre de 1901, mossèn Antoni Maria Alcover i Sureda (1862-1932) va presentar la *Lletra de Convit* (Alcover, 1902), amb l'objectiu de captar col·laboradors per

[20] Maurice Maeterlinck (1862-1949) va ser un dramaturg i assagista belga en llengua francesa. *L'intruse* va ser publicada el 1890.
[21] Les festes modernistes de Sitges van ser uns actes culturals promoguts per Santiago Rusiñol (de 1892 a 1899).
[22] L'Ateneu Barcelonès, fundat l'any 1860, és una entitat cultural catalanista. Entre els seus presidents, cal destacar Àngel Guimerà, Valentí Almirall, Lluís Domènech i Muntaner, Joan Maragall, Pompeu Fabra i altres personalitats de la cultura catalana.
[23] *Catalònia* era una revista cultural que va aparèixer el 1898, sota la direcció de Jaume Massó i Torrents. Pompeu Fabra va ser-ne un col·laborador molt actiu.

reunir en un diccionari totes les modalitats de la llengua catalana. Alcover va decidir fundar, a Ciutat de Mallorca, el *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*,[24] en què publicava els diferents estudis filològics que duia a terme. El *Bolletí* va recollir fins a 700.000 cèdules lexicogràfiques (Marcet, 1987: 138).

L'any 1902, durant el regnat d'Alfons XIII, Fabra es va traslladar a Bilbao, on va restar fins al juny de 1912, en qualitat de catedràtic de química de l'Escola d'Enginyers. Malgrat ser físicament lluny de Catalunya, va començar una profitosa correspondència amb Casas-Carbó i amb Massó i Torrents i, també, amb mossèn Alcover. Arran d'aquesta col·laboració, comprovem que a les planes de *L'Avenç*, de l'any 1904, Fabra va inserir un *Silabari català* i un *Tractat d'ortografia catalana* (Segarra, 1998: 96).

L'any 1903 el Primer Congrés Universitari Català reclamava, dins de la Universitat de Barcelona, l'ensenyament de la cultura catalana: la llengua, la història, el dret, etc. La negativa oficial va obligar a crear els Estudis Universitaris Catalans. Com que no comptaven amb l'autorització oficial del Ministeri d'Educació d'Espanya per a instal·lar les aules a la Universitat, les van haver d'habilitar a l'Ateneu Barcelonès, a l'Escola Industrial i a la Biblioteca de Catalunya. L'any 1906, Alcover que es va interessar, a més de pel lèxic, per l'estructura gramatical, va convocar el Primer Congrés Internacional de Llengua Catalana, en què s'havien d'aprovar "les lleis fonamentals del català" (Marcet 1987: 139). Fabra va presentar, dins del Primer Congrés, el treball "Qüestions d'ortografia catalana", tot fent unes esmenes inqüestionables a ponències

[24] *El Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana* (1901) va ser dirigit per Antoni M. Alcover. Reunia articles filològics, sobretot de dialectologia.

sobre sintaxi d'Antoni Ma. Alcover, Miquel Costa i Llobera (1854-1922) i Bernat Obrador (Segarra, 1998: 266), i l'any 1907 Fabra va publicar l'estudi titulat "Sobre diferents problemes pendents en l'actual català literari" a l'Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans. També va començar a inserir les "Qüestions gramaticals" a *El Poble Català*,[25] per tractar aspectes filològics.

El 1907, un dictamen-acord de la Diputació de Barcelona signat per Enric Prat de la Riba va possibilitar la fundació de l'Institut d'Estudis Catalans,[26] que va començar amb la Secció Històrico-Arqueològica. No va ser fins al 4 de febrer de 1911 que, a petició de l'esmentat president de la Diputació de Barcelona, es van crear una Secció de Ciències i una Secció d'Estudis Filològics i d'Expansió de la Llengua. Prat de la Riba havia defensat la creació de la Secció Filològica:

> Els catalans que han fet l'estudi d'aquesta llengua el centre de totes les seves activitats, s'unirien als poetes i prosadors que amb la seva producció literària l'han refeta i salvada. La seva missió seria fer el diccionari de la nostra llengua... (Marcet 1987: 141)

Antoni M. Alcover va ser elegit president de la Secció Filològica i Fabra en va esdevenir membre. Aquesta secció va acordar l'establiment d'unes normes ortogràfiques i gramaticals per sortir del caos en què la llengua estava sumida. La Comissió de Normes ortogràfiques i gramaticals va confiar en Pompeu Fabra perquè elaborés un estudi sobre la qüestió. El fet que hagués de tornar a Bilbao per complir

[25] *El Poble Català* (1904-1918), primer revista i després diari, va publicar, entre 1907 i 1908, una sèrie d'articles de Pompeu Fabra, dins la secció "Qüestions gramaticals", que tractaven aspectes gramaticals del català.

[26] L'Institut d'Estudis Catalans va ser fundat per Enric Prat de la Riba, el 1907, amb l'objectiu d'estudiar totes les disciplines de la cultura catalana.

els seus deures laborals com a professor de l'Escola d'Enginyeria va provocar que la Comissió no arribés a solucions definitives. La tornada de Fabra a Catalunya, el 1912, va fer que es desencallessin les deliberacions i que les *Normes Ortogràfiques* fossin aprovades pel ple de l'Institut d'Estudis Catalans i publicades el gener de 1913. Fabra també va publicar el *Vocabulari català-castellà i castellà-català*. Un any abans, el 1912, Fabra havia publicat, en castellà, la *Gramática de la lengua catalana* a *L'Avenç*.

Enric Prat de la Riba, que s'havia proposat aconseguir la unitat ortogràfica, va publicar un article, el 31 de gener de 1913, a *La Veu de Catalunya*, en què celebrava la promulgació de les normes i instava els escriptors a seguir-les (Marcet, 1987: 144):

> Ha d'acabar aquesta semianarquia de la llengua catalana, en què cada escriptor té una llengua, una gramàtica, una ortografia pròpies. [...] Per primera vegada acompleix l'Institut aquesta missió altíssima, unificadora de l'idioma, donant normes ortogràfiques per a escriure la llengua catalana. La nostra resposta, l'actitud de tots els catalans, ha d'ésser, per primera vegada també, deposar preferències personals i conviccions i hàbits i repugnàncies i arguments i discussions i acceptar resoltament, unànimement, devotament, aquestes normes.

Arran d'aquesta crida, van respondre positivament escriptors, publicacions i entitats. Cal destacar, entre les trenta-nou publicacions, *La Veu de Catalunya*, òrgan de Prat de la Riba; *El Poble Català*, dirigit per Pere Coromines i Montanya (1870-1939); la *Revue Catalane*, de Perpinyà; *El Pla de Bages* (1904) i *Germanor*, ambdues de Manresa; el *Diario de Gerona* (1881-1936); *La Aurora* (1906) de Manacor, en què col·laborava Antoni M. Alcover; *Ca Nostra* (1907) d'Inca... Entre les institucions i les editorials, cal fer esment de

l'Orfeó Català, la Lliga Regionalista, la Société d'Études Catalans de Perpinyà, l'editorial d'Antoni López Benturas, la Impremta Elzeviriana, l'editorial Gustau Gili, la de Ramon Miquel i Planas i l'editorial Baguñà, que va destacar per la col·lecció "Biblioteca Gentil", de Josep Maria Folch i Torres (Segarra, 1985: 339).

Malgrat l'acolliment popular i oficial, les normes van ser combatudes per un sector d'intel·lectuals i per algunes institucions que defensaven l'ortografia tradicional, per mitjà d'articles a la premsa. Mentrestant, el 1914, Fabra va publicar al *Butlletí de Dialectologia Catalana* (I, 7-17 i II, 1-6) el treball "Els mots àtons en el parlar de Barcelona". L'any 1917 es va editar el text definitiu de les *Normes ortogràfiques*, precedint el *Diccionari ortogràfic*, que s'havia publicat sota la direcció de Pompeu Fabra. No obstant això, l'ortografia en què no s'aplicaven les *Normes ortogràfiques* va subsistir fins al 1933 de la mà de dues corporacions: els Jocs Florals i l'Acadèmica de Bones Lletres. A més dels articles als diaris, com ja hem indicat, Francesc Matheu va anar més lluny perquè va elaborar, el 1916, unes *Regles Ortogràfiques*, aprovades posteriorment per la Reial Acadèmia de les Bones Lletres de Barcelona i publicades el 1924, amb el títol *Ortografia de la Llengua Catalana*, que substituïen les *Normes* de Fabra. L'any 1933, l'Acadèmia de Bones Lletres va renunciar al seu sistema ortogràfic i Francesc Matheu va oferir la presidència dels Jocs Florals a Pompeu Fabra, com a mostra de l'acatament de les *Normes Ortogràfiques.*

Així mateix, durant aquell tombant de segle van veure la llum altres publicacions de tipus polític, literari, eclesiàstic i social com *Lo catalanisme*, de Valentí Almirall, el 1886; *La febre d'or*, de Narcís Oller, el 1890;

La Veu de Catalunya setmanari, de 1891 a 1898, i també *El glossari* (1906-1921), d'Eugeni d'Ors (1881-1954), entre d'altres. També cal esmentar que l'any 1895, Àngel Guimerà va fer, com a president de l'Ateneu Barcelonès, el discurs en català.

2.1.1.1 Mancomunitat de Catalunya (1914-1923/1925)

(a) Fets polítics i socials

El fracàs de Solidaritat Catalana va portar la Lliga Regionalista a cercar un pacte amb el govern de Madrid per aconseguir un mínim d'autogovern català. Després d'una llarga etapa de negociació (1911-1914) i malgrat les reticències dels partits centralistes, els representants de la Lliga van aprovar un reial decret (desembre de 1913) que autoritzava les diputacions provincials a mancomunar-se per a finalitats exclusivament administratives. La Mancomunitat de Catalunya, institució que va agrupar les quatre diputacions catalanes, de Barcelona, Girona, Lleida i Tarragona, es va constituir el 6 d'abril de 1914, i la primera presidència va correspondre a Enric Prat de la Riba (1914-1917). [27]

Els primers anys de la Mancomunitat van coincidir amb la Primera Guerra Mundial, que va significar per a Catalunya una reactivació econòmica, política i sindical, gràcies a la

[27] El ministre espanyol José Canalejas Méndez (1854-1912) coincidia amb el seu antecessor, Antoni Maura, en l'afany de modernitzar i regenerar els partits polítics dins d'un sistema parlamentari honest. Entre les seves gestions de govern, va permetre la constitució de la Mancomunitat de Catalunya (1914-1923/1925), tot seguint la Llei de reforma de l'Administració Local d'Antoni Maura. La constitució de la Mancomunitat de Catalunya va arribar el 6 d'abril de 1914 després de moltes dilacions i de la manifestació pacífica a Barcelona el 23 d'octubre de 1913 (Balcells, 2004: 718).

demanda dels països bel·ligerants i la neutralitat d'Espanya. Malgrat el moment d'expansió econòmica, l'augment dels preus va afectar la vida dels assalariats i de la classe obrera, que, com sempre, van ser els grans perjudicats. La burgesia catalana, en canvi, afavorida pel requeriment de productes, no va saber treure partit a la situació i, en lloc de reinvertir la majoria dels seus beneficis en la indústria, va invertir-los en béns immobles, en dipòsits bancaris i en activitats luxoses que, en ocasions, no recuperava (Bonamusa, 1983: 474).

Malgrat que les funcions de la Mancomunitat havien de ser administratives i que les competències no podien superar a aquelles que pertocaven a les diputacions provincials, l'obra dels homes de la Lliga va fer possible iniciar una important tasca de modernització de Catalunya en diferents àmbits: execució d'infraestructures i desenvolupament industrial i agrícola a partir de l'impuls als ensenyaments tecnològics que conduirien al desenvolupament de l'economia. Així mateix, en l'aspecte cultural i educacional, aquesta institució va dur a terme una tasca ingent (Bonamusa, 1983: 475).

L'any 1917, l'estat central experimentava una crisi important des de tres fronts: el militar, l'institucional i l'obrer. Això va fer que els homes de la Lliga volguessin participar en el Govern espanyol. La Lliga Regionalista va reunir diputats i senadors tant catalans com espanyols -l'Assemblea de Parlamentaris- amb l'objectiu d'aconseguir per la via parlamentària les reformes administratives i polítiques que l'Estat espanyol necessitava. A finals de 1917, la Lliga Regionalista va participar per primer cop en un govern de Madrid. No obstant això, no va poder

desenvolupar cap dels seus objectius de modernització del país a causa dels pocs mesos que hi va ser representada. Sense el suport del govern d'Antoni Maura, el líder de la Lliga Regionalista, Francesc Cambó, va tornar a Catalunya (Bonamusa, 1983: 476-477). El fracàs de la Lliga a Madrid va coincidir amb la victòria aliada en la guerra mundial. Les declaracions del president nord-americà Thomas W. Wilson favorables al "reconeixement del dret de les minories nacionals europees a la lliure determinació", van esperonar els homes de la Lliga a iniciar una nova ofensiva per aconseguir un estatut d'autonomia. En aquest línia, la Lliga Regionalista i la Mancomunitat, presidida per Josep Puig i Cadafalch (1917-1924) des de la mort d'Enric Prat de la Riba l'1 d'agost de 1917, van promoure, a finals del 1918, una campanya autonomista que tenia l'objectiu d'elaborar un Estatut d'Autonomia. Els diferents intents d'aconseguir una emancipació política van fracassar, tant per la resistència dels governs oligàrquics com per la manca d'una política unitària en una Catalunya esquarterada pels conflictes socials (Bonamusa, 1983: 478).

Pel que fa al moviment obrer a Catalunya, estava caracteritzat en els últims anys de la guerra i els immediatament posteriors per una sèrie de factors com la situació econòmica creada per la guerra mundial (1914-1918); l'ascens definitiu i la creació de noves formes d'organització de l'anarcosindicalisme; la vaga de la "Canadenca" (1919); les repercussions de la revolució russa (1917); la recerca d'unitat d'acció entre les centrals sindicals, i els durs i violents enfrontaments socials desencadenats a Barcelona sobretot al llarg dels anys 1919-1923 (Bonamusa, 1983: 479).

El nomenament del general Severiano Martínez Anido (1862-1938), com a governador civil de Barcelona, va contribuir a augmentar l'espiral de violència i d'atemptats a través del seu suport als Sindicats Lliures, vinculats a l'autoritat militar de Catalunya. Al costat de les detencions i deportacions d'anarcosindicalistes, es van incrementar els atemptats. A mans de grups dels Sindicats Lliures i de pistolers van ser assassinats Pau Sabater i Lliró (1884-1919), El Tero, dirigent del Sindicat de tintorers; l'advocat republicà Francesc Layret i Foix (1880-1920), i l'anarcosindicalista Salvador Seguí i Rubinat (1886-1923), *El noi del sucre*. Així mateix, dirigents de la classe obrera, com el secretari general de la CNT, Evelio Boal López (1884-1921), van ser assassinats, víctimes de la "Llei de Fugues" implantada pel Govern espanyol. Per la seva banda, els grups anomenats *d'autodefensa* van atemptar contra el dirigent de la patronal Fèlix Graupera i Lleonart (1873-1936) i, fora de Catalunya, contra el mateix cap del govern, Eduardo Dato (1856), que va ser assassinat el març de 1921 (Bonamusa, 1983: 482).

Els anys vint van aparèixer grups nacionalistes radicals, com Estat Català (1922) de Francesc Macià, que volien una independència institucional. Així, el 1922, Jaume Bofill i Mates (1878-1933), conseller de la Mancomunitat, es va oposar a la política de Francesc Cambó i de la Lliga i va fundar un nou partit, Acció Catalana, agrupació catalanista escindit de La Lliga. Així mateix, el Partit Socialista Obrer Espanyol va configurar una formació nova, la Unió Socialista de Catalunya (1923), liderat per Joan Comorera i Soler (1894-1958), la plataforma de difusió del qual va ser el diari *Justícia Social*.

La situació econòmica i social va ser el pretext d'un cop militar per part del capità general de Catalunya, Miguel Primo de Rivera, el 13 de setembre de 1923, amb l'aprovació del rei, Alfons XIII, i el suport d'amplis sectors de les classes dirigents, fins i tot de la burgesia catalana, i d'alguns dirigents de la Lliga, com ara Lluís Domènech i Muntaner (1850-1923), president de la Mancomunitat de Catalunya.

De poc li va ser servir a Domènech i Muntaner el seu suport a Primo de Rivera perquè, el gener de 1924, Alfons Sala i Argemí (1863-1945), dirigent de la Unió Monàrquica Nacional,[28] va substituir-lo i va esdevenir-ne el president. La Mancomunitat de Catalunya va ser dissolta definitivament el març de 1925 (Bonamusa, 1983: 483).

(b) Fets culturals

Pel que fa als fets culturals, la Mancomunitat de Catalunya va continuar l'obra que havia iniciat la Diputació de Barcelona el 1906 i que el 1931 va prosseguir la Generalitat de Catalunya, amb més recursos i competències.

El 1914, quan va començar la tasca del govern de la Mancomunitat, es va inaugurar l'Escola del Bosc, primer centre docent català públic de l'Ajuntament de Barcelona que utilitzava el català com a llengua d'escolarització. Després de deu anys d'autogovern, s'havien creat setze escoles tècniques i professionals (des de l'Escola del Treball a la d'Agricultura i des de la d'Administració Pública a la de Bibliotecàries) que sumaven 2.077 alumnes el 1924. La Mancomunitat va intervenir qualitativament en la formació

[28] Unió Monàrquica Nacional va reunir elements de dreta, centralistes i anticatalans.

d'ensenyants amb els cursos de la doctora Maria Montessori (1870-1952), la creació el 1921 dels Estudis Normals i l'organització de les escoles d'estiu per a mestres (Balcells, 2004: 720).

Gràcies a l'adopció de la reforma ortogràfica unificadora de l'Institut d'Estudis Catalans, va prosperar una normativització que va fer que el català aparegués com a llengua no sols literària, sinó d'escola i d'administració, capaç d'arribar a tots els usos socials. Al final, les resistències inicials contra les normes d'institucions com el Consistori dels Jocs Florals i l'Acadèmia de Bones Lletres no van prosperar perquè mestres, funcionaris i editors van adoptar les *Normes ortogràfiques* de l'Institut d'Estudis Catalans.

Durant la Mancomunitat, les publicacions dirigides a l'aprenentatge del català es van succeir. Així, Emili Vallès, l'any 1915, va publicar *Lliçons de gramàtica catalana* (Edició Baixarias), seguint les normes de l'Institut d'Estudis Catalans. Fabra va presidir els Jocs Florals de Lleida, on va llegir el discurs "Literats i gramàtics", parlament que va formar part dels textos que van constituir *El català literari* (1932). Així mateix, Fabra va publicar, el 10 de juny d'aquell any, a *La Revista*, l'article titulat "Cal gramàtica als escriptors". Al mateix temps, van començar a aparèixer els fascicles del *Diccionari Aguiló*, a cura de Pompeu Fabra i de Manuel de Montoliu i de Togores (1877-1961). Pompeu Fabra, amb el suport de l'IEC, va posar a l'abast dels estudiosos i del públic en general el *Diccionari ortogràfic* (s'hi van inventariar 40.000 mots), el desembre de 1917, i també va publicar "Castellanismes de la llengua escrita" a *La Revista*. L'any 1918, Fabra va

presidir els Jocs Florals de Mataró, on va llegir el discurs titulat "Filòlegs i poetes", que es va incloure a *El català literari* (1932), també va aparèixer publicada la *Gramàtica catalana*, que va ser adoptada com a oficial per l'Institut d'Estudis Catalans (el 1928 en va fer una versió francesa, l'*Abrégé de grammaire catalane*). També aquest mateix autor va redactar el *Curs mitjà de gramàtica catalana* (1918), editat per l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana, com a versió escolar i, el mateix any, va publicar "La tasca dels escriptors valencians i balears" a *Nostra Parla*. A partir del 18 de novembre de 1919, el Mestre va iniciar la primera sèrie d'articles, les "Converses Filològiques", a *La Publicidad*. [29] Durant el mes de novembre i desembre de 1919 i tot l'any 1920, es va editar una conversa cada dia. Després d'una interrupció, va reprendre les converses el 22 d'octubre de 1922, a la mateixa publicació, però amb el nom catalanitzat, *La Publicitat*. Després d'aquesta data, les converses van aparèixer regularment durant els anys 1923 i 1924 i del 1925 al 1928. És considerat el corpus més important de doctrina sobre el català modern que va servir per descastellanitzar la llengua escrita i la parlada, en el lèxic i la sintaxi (Segarra, 1998: 163). El 1919, Fabra va publicar la *Gramàtica francesa* i es va inserir a *l'Almanac de la Revista* el text titulat "Els dialectes catalans". El 1920, el Mestre va escriure unes paraules per a l'*Abecedari català per a nens* de Xavier Nogués. A més, va aparèixer la revista infantil *La Mainada*, el 1921 i, un any més tard, *La Publicidad* esdevenia un diari català amb el títol *La Publicitat*, com ja hem indicat.

[29] *La Publicidad* va ser una publicació diària en castellà editada a Barcelona entre 1878 i 1922 que, en canviar de propietaris -Acció Catalana-, va passar a editar-se en català substituint el nom per *La Publicitat*, tot convertint-se en l'aparell de difusió del partit.

2.1.1.2 Dictadures de Primo de Rivera (1923-1930) i de Berenguer (1930-1931)

(a) Fets polítics i socials

Els desordres socials i la incapacitat dels partits oligàrquics de mantenir un ordre efectiu van esdevenir el pretext perquè l'exèrcit espanyol prengués el poder i instaurés una dictadura. Com ja hem avançat, el 13 de setembre de 1923, el capità general de Catalunya, Miguel Primo de Rivera va fer un cop d'Estat i va manifestar públicament (Bonamusa, 1983: 483):

> Ha llegado el momento [...] de cuantos amando la Patria no ven para ella otra salvación que liberarla de los profesionales de la política.

Primo de Rivera va nomenar un directori militar i va confirmar l'estat de guerra, amb la conformitat del rei, Alfons XIII, i el suport d'alguns membres de la Lliga Regionalista, com ja hem avançat.

El sistema de repressió de la Dictadura va consistir a prohibir els partits polítics i fer una política clarament antiobrera –coartar el moviment obrer- i anticatalana - supressió de la Mancomunitat el març de 1925. Immediatament, el nou règim va prohibir l'ús públic de la llengua i de la bandera catalanes, referents del poble català.

La Unió Monàrquica Nacional es va convertir en el partit polític de la Dictadura a Catalunya, tot bandejant la Lliga, que li havia donat suport. El règim de Primo de Rivera va provar de desenvolupar una política econòmica per mitjà

d'inversions públiques que, segons Josep Fontana i Jordi Nadal, "no solament no va aconseguir un creixement econòmic, sinó que va aguditzar la crisi de la hisenda espanyola, va multiplicar els deutes de l'estat i va provocar la davallada de la cotització de la pesseta" (Bonamusa, 1983: 484).

Malgrat la política repressiva contra l'oposició nacionalista, obrerista i republicana, la Dictadura no va reeixir a consolidar-se. En aquesta època, Estat Català i el sector separatista van desplegar la seva màxima activitat com va ser la invasió fallida de Catalunya, dirigida per Francesc Macià, des de Prats de Molló, l'any 1926. Així mateix, hi havia, en contra del govern de la Dictadura, l'activitat de republicans, d'anarcosindicalistes, d'entitats catalanes, de la premsa i també la conspiració de Sant Joan, el 1926,[30] i el pronunciament de València, el gener de 1929,[31] accions que no van prosperar organitzades per militars contraris al dictador.

El 1930, la debilitat del règim del dictador Primo de Rivera va obligar-lo a exiliar-se. Malgrat els tímids intents de normalització política i constitucional del govern del segon dictador, el general Dámaso Berenguer, la descomposició del règim i de la Monarquia van arribar al final dels seus dies. Així, l'any 1930, es va aconseguir la unió de forces polítiques hispàniques i catalanes (republicans, socialistes, catalanistes d'esquerra) amb l'objectiu de concloure el període monàrquic, instaurar la República i reconèixer a Catalunya el seu dret a l'autogovern. El Pacte

[30] La conspiració de la nit de Sant Joan de 1926 va ser planificada pel general Eduardo López Ochoa, encara que després va ser avortada.
[31] El pronunciament del gener de 1929 va ser obra del militar José Sánchez Guerra, iniciativa que no va reeixir.

de Sant Sebastià[32] va permetre que les eleccions municipals que la monarquia havia previst per al 12 d'abril de 1931, per tal de legitimar el retorn a la situació constitucional, es convertissin en un veritable plebiscit antimonàrquic amb el triomf de les candidatures republicanes en totes les capitals provincials de l'estat. Dos dies després, el 14 d'abril, Francesc Macià va proclamar la República Catalana dins de la Federació Ibèrica des del balcó del Palau de la Generalitat (Bonamusa, 1983: 487).

(b) Fets culturals

Quant als fets culturals, la política seguida per la Dictadura de Primo de Rivera va ser dissenyada per anar contra el poble català. Les primeres decisions van ser la prohibició de l'ús de la llengua catalana a les escoles i en els actes públics; la retolació dels carrers de Barcelona, que eren bilingües, van quedar en una única llengua, la castellana, i es van dissoldre totes les escoles i institucions catalanistes. Tal com diu Pere Marcet, "de l'Escola del Mar, de Barcelona, es van destruir vuit mil volums pel fet d'estar escrits en català; es van prohibir les audicions de sardanes i l'exhibició de la bandera catalana." Es va prohibir ensenyar en català, es van desterrar els ensenyants i van aparèixer ordres indicant quina llengua s'havia d'utilitzar:

> Todos los maestros enseñarán intensa y pedagógicamente la lengua castellana, desde el primer día que el niño entre en la Escuela. (Marcet, 1987: 161)

[32] El Pacte de Sant Sebastià (17.8.1930) va ser el resultat dels compromisos entre els republicans de l'Estat espanyol per substituir la monarquia per la República.

Així mateix, es va imposar el castellà a les classes de la Universitat Industrial de la Mancomunitat i en altres centres d'ensenyament. Tots aquests fets, que colpejaven el sistema educatiu, van provocar la publicació d'una carta de protesta, el maig de 1924, per part dels ensenyants. La resposta va ser l'expulsió de més de cent cinquanta professors, entre els quals hi havia Pompeu Fabra.
(Balcells, 2004: 739).

La censura, un mitjà de repressió per excel·lència, va controlar tot allò que s'escrivia en periòdics, revistes i llibres. No obstant això, els intel·lectuals catalans continuaven escrivint en la seva llengua i les editorials publicaven els seus treballs.

Malgrat els impediments del règim dictatorial en contra de la llengua catalana, el curs acadèmic 1924-1925, Fabra, com a president de l'Ateneu Barcelonès, va fer el parlament en català i va llegir el discurs inaugural: "L'obra de depuració del català". També va publicar la *Gramàtica anglesa*. A partir del 1925, l'Editorial Barcino va editar, a la "Col·lecció Popular Barcino" una sèrie de llibres didàctics: *Ortografia catalana* i *Les principals faltes de gramàtica* de Pompeu Fabra, i *Com s'ha d'escriure una carta en català* de Josep Maria Capdevila; el 1926, *Diccionari ortogràfic abreujat* de Pompeu Fabra i *Correspondència amorosa*, de Josep Maria Soldevila. El mateix any, Fabra va publicar *La conjugació dels verbs en català* i també *La coordinació i la subordinació en els documents de la Cancelleria catalana durant el segle XIV* ("Memòries de la Secció Filològica de l'IEC", I, 1, p. 3-30). Aquell mateix any, Fabra va refusar de ser membre de la Real Academia Española de la Lengua. El 1927, el Mestre va publicar a *La Nova Revista* "La depuració de la llengua literària" (I, 1,

p. 4-10) i l'Editorial Barcino va publicar *Com s'han d'escriure les cartes comercials* de C. A. Jordana i Sanç Montnegre (pseudònim del mateix Jordana) i *Exercicis de gramàtica catalana* (*I: Ortografia*) de Jeroni Marvà (pseudònim d'Artur Martorell i Emili Vallès). Així mateix, el 1928, i en els anys successius, Barcino va continuar l'edició de llibrets de gramàtica catalana de Jeroni Marvà a la "Col·lecció Popular Barcino": *Exercicis de gramàtica catalana* (*II: Morfologia*) i *Exercicis de gramàtica catalana* (*III: Sintaxi, 1a part*). El 1929 van veure la llum: *Exercicis de gramàtica catalana* (*IV: Sintaxi, 2a part*), *Exercicis de gramàtica catalana* (*V: Prosòdia*) i *Exercicis de gramàtica catalana* (*VI: Formació de paraules*). Com a continuació de les obres editades, l'any 1930, Marvà va publicar a la mateixa col·lecció *Clau dels exercicis de gramàtica catalana.* El 1929 Fabra va fer diverses publicacions: *Compendio de gramática catalana*, a la Llibreria Catalònia; el text "L'obra de redreçament del català literari", a la revista occitana *Òc*, i "La normalització de la gramàtica", a *La Revista*.

2.1.2 Segona República espanyola (1931-1939)

(a) Fets polítics, socials i militars

El 12 d'abril de 1931, arran de les eleccions convocades per l'últim govern d'Alfons XIII, el poble espanyol i el català van votar els partits republicans i es va proclamar, el dia 14 d'aquell mes, la Segona República espanyola. La monarquia es va donar per finalitzada i el rei va emprendre el camí de l'exili.

A Catalunya es va formar un govern provisional d'esquerres arran de l'èxit electoral d'un partit creat poc abans:

Esquerra Republicana de Catalunya. La Lliga va ser l'única força política important relacionada amb el sistema polític anterior que va subsistir.

Esquerra Republicana va ser fruit de la unió del grup de *L'Opinió*, del Partit Republicà Català, de la majoria dels membres d'Estat Català i de sectors comarcals del federalisme. Entre els dirigents, cal esmentar Francesc Macià, que amb la seva capacitat de lideratge i el seu passat de militar, es va convertir en el guia indiscutible de la Catalunya republicana. Així mateix, comptava amb altres col·laboradors, com Lluís Companys, Joan Casanovas, Joan Lluhí i Vallescà, Jaume Aiguader, Ventura Gassol i molts d'altres (Bonamusa, 1983: 488).

2.1.2.1 Generalitat de Catalunya (1931-1939)

El 14 d'abril de 1931, Francesc Macià va proclamar la República Catalana, dins de la Federació Ibèrica, amb un govern format per membres d'ERC, un conseller d'Acció Catalana, un altre del Partit Republicà Radical i un del Partit Socialista Obrer Espanyol. A la tarda, Jaume Aiguader va ser nomenat alcalde de Barcelona i Lluís Companys va passar a ser designat governador civil, després que Macià va haver nomenat el general Eduardo López Ochoa com a capità general. Les masses ocupaven el carrer d'una manera festiva i es cridava "Visca Macià i mori Cambó", i una part dels que ho deien eren immigrants. A Catalunya, es comptava amb el suport dels republicans espanyols, en un clima de revolta independentista (Balcells, 2004: 753).

La proclamació d'un estat català va inquietar immediatament el govern provisional republicà de Madrid, presidit per Niceto Alcalá Zamora. Tres ministres del govern provisional

de la República, Marcel·lí Domingo, Nicolau d'Olwer i Fernando de la Ríos, van anar a Barcelona i el 17 d'abril van convèncer Macià perquè renunciés a la República Catalana i al seu lloc acceptés un poder regional amb el nom històric de Generalitat de Catalunya. El mateix Macià va dir: "Mai no he fet un sacrifici tan gran com el d'avui aquesta tarda en la reunió. Considereu que en aquests moments de perill per la llibertat ja nostra i també per a la dels altres era necessari arribar a un acord que fos de justícia i de dret." (Bonamusa, 1983: 489). A Catalunya es va elaborar un projecte d'estatut i la Generalitat va absorbir les quatre diputacions catalanes.

El projecte d'Estatut redactat a Núria va ser votat pel 75% del cos electoral, el 2 d'agost de 1931, constituït per homes de més de 25 anys. L'Estatut de Catalunya va obtenir l'aprovació amb un 99% dels vots a favor. Les dones, que no van poder votar, d'una manera efectiva, fins al 1932, van recollir unes 400.000 signatures a favor de l'Estatut de Núria.

El debat de l'Estatut de Catalunya a les Corts espanyoles es va començar a discutir el maig de 1932, amb l'oposició d'espanyolistes de dreta i també d'intel·lectuals de perfil més liberal (Unamuno, Ortega y Gasset). La deliberació s'hauria allargat si no hagués estat pel cop fracassat del general José Sanjurjo l'agost de 1932. L'Estatut, molt diferent d'aquell que havia ratificat el poble de Catalunya, es va aprovar el 9 de setembre. Dos mesos més tard, es va constituir el primer Parlament de Catalunya i Esquerra Republicana de Catalunya va obtenir la majoria de diputats. La Lliga Regionalista es va recuperar de la pèrdua de confiança i va esdevenir la segona força política. Macià,

elegit president de la Generalitat pel Parlament, va nomenar el seu primer govern, format únicament per consellers d'ERC.

Paral·lelament, durant els primers anys, el govern de la Segona República espanyola, bienni reformista (1931-1933), es va proposar de fer realitat una sèrie d'iniciatives: reforma de l'exèrcit, reforma agrària, renovació de l'ensenyament, dret de vot de les dones, supressió de l'obligatorietat de la formació religiosa i altres. Alguns d'aquests avenços es van poder materialitzar, altres, però, ser aturats per l'Església, per l'oligarquia poderosa com els terratinents.

L'any 1933, arran de les eleccions legislatives, la coalició republicano-socialista del govern d'Espanya va perdre la majoria parlamentària i una agrupació de centre-dreta, anomenada *CEDA* (Confederación Española de Derechas Autónomas), va guanyar àmpliament. Va començar el "bienni negre" (novembre de 1933-febrer de 1936). El govern estatal espanyol va anul·lar tots els canvis que s'havien aconseguit durant el govern d'esquerres anterior. Així, van ajornar la reforma agrària, van actuar contra la Generalitat de Catalunya, van amnistiar els implicats de la *sanjurjada*, van afavorir l'Església amb una assignació econòmica, etc. Alhora que, l'any 1933, tenia lloc la consolidació del feixisme a Itàlia i el triomf del nazisme a Alemanya, cosa que afavoria el clima de revolta dels militars espanyols.

La recuperació del poder central per part de les dretes espanyoles i la mort del president Macià, per Nadal del 1933, va suposar una amenaça per a l'autonomia catalana. Lluís Companys, successor de Macià, va ser elegit president de la Generalitat amb el propòsit declarat de formar un

govern de coalició d'esquerres, constituïda per Esquerra Republicana, Partit Nacionalista Republicà d'Esquerra, Acció Catalana i la Unió Socialista. A les eleccions municipals de gener de 1934 aquesta coalició va triomfar i la Lliga es va retirar.

La política dretana del govern central va anul·lar, com hem dit, les reformes del govern anterior com ara la reforma agrària, cosa que va provocar que els partits i sindicats d'esquerra convoquessin una vaga. La revolta va esclatar i, el 6 d'octubre de 1934, Lluís Companys, des del balcó de la Generalitat, va proclamar l'Estat català, dins de la República Federal espanyola, tot mostrant la seva rebel·lia contra el govern d'Alexandre Lerroux. Els militars van intervenir i el Govern de la Generalitat es va haver de rendir. El Parlament de Catalunya va ser clausurat. El Govern de la Generalitat, presidit per Lluís Companys, va ser empresonat al vaixell *Uruguai* i, els seus membres, condemnats a trenta anys de presó. El gener de 1935 es va suspendre l'Estatut català de 1932 (Balcells, 2004): 769).

La Lliga maldava per aclarir a qui donava suport. Primer va denunciar la suspensió de l'Estatut i, després, va acabar col·laborant amb el partit del govern dretà i, fins i tot, amb partits antiautonomistes i antirepublicans. Per tal de restablir l'autonomia catalana era necessària una victòria de les esquerres coalitzades. A Catalunya, com a Espanya, es van obrir dos fronts oposats.

A les eleccions de febrer de 1936, a Catalunya, el Front d'Esquerres, i a Espanya, el Front Popular, van obtenir una gran victòria. Després de les eleccions, es va decretar l'amnistia per a polítics i obrers i el Govern de la Generalitat va ser alliberat. L'Estatut de Catalunya es va

restablir i l'entesa parlamentària entre ERC i la Lliga semblava que s'havia restituït.

A partir de l'abril de 1936, malgrat l'ordre social que mostrava Catalunya, el Govern de la Generalitat no va poder controlar la violència als carrers. Així, el 28 d'abril, una sèrie d'assassinats com ara el de Miquel Badia, nacionalista radical, i del seu germà, als quals consideraven anarquistes, i el del gerent d'una empresa tèxtil, van donar el tret de sortida d'un conflicte armat de grans proporcions.

El govern central no va saber actuar contra els militars tot i l'advertència de la Generalitat de dues reunions celebrades a Barcelona, el 18 de maig i el 9 de juny, en contra del govern legítim de la República. El 17 de juliol de 1936, es va produir una insurrecció militar al Marroc, encapçalada pel general Franco, en contra de la República: va començar la Guerra Civil espanyola (Balcells, 2004: 774).

Els generals Francisco Franco (1892-1975) a Melilla, Gonzalo Queipo de Llano (1875-1951) a Sevilla i Emilio Mola (1887-1937) a Pamplona es van unir per enderrocar el govern legítim.

A Barcelona, les forces de la Guàrdia d'Assalt i la intervenció de Guàrdia Civil, que es van mostrar fidels a la República, i dels membres de la CNT i de la UGT, van aturar el cop. El dia 19, neutralitzats els dos nuclis resistents, el que hi havia a les carmelites, a la Diagonal, i el que hi havia a la caserna de les Drassanes, la insurrecció es va aturar. El Govern de la Generalitat es va fer càrrec de l'Estat a Catalunya, cosa que es podia denominar l'*autonomia ampliada de Guerra* (Balcells, 2004: 777). Malgrat l'aturada

de la rebel·lió a Catalunya, va començar una guerra civil que havia de durar tres anys i que va condemnar el país a una dictadura militar que va eliminar tots els avenços socials, polítics, culturals i ideològics que s'havien generat fins en aquell moment.

A Catalunya, va començar una etapa revolucionària. Les organitzacions obreres, agràries i de sindicats van iniciar un procés de col·lectivitzacions que van ser legalitzades per la Generalitat amb el Decret de Col·lectivitzacions, signat pel conseller primer, Josep Tarradellas.[33] La guerra va quedar en un segon pla i la revolució social va esdevenir l'objectiu principal (Varela, 2001: 182).

2.1.2.2 Guerra Civil (1936-1939)

La guerra va ser llarga i cruenta. Els insurrectes espanyols van comptar amb l'ajuda en el camp bèl·lic dels aliats feixistes alemanys i italians que van provar l'abast de les seves armes de guerra, com ara el bombardeig de la ciutat basca de Guernica per part de l'aviació Còndor d'Alemanya. El govern de la República va comptar amb un suport limitat de la Unió Soviètica, que no volia enterbolir les bones relacions amb França i Anglaterra que s'havien declarat neutrals. La lluita contra el feixisme es va materialitzar en les Brigades Internacionals que van combatre, majoritàriament, a favor de la República, fins a la seva retirada a finals de l'any 1938. La conquesta del front d'Aragó per part de les tropes feixistes va deixar Catalunya al seu abast. El 26 de gener de 1939, els feixistes, també anomenats *nacionals*, van entrar a Barcelona i el 28 de març,

[33] *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, núm. 302, 28.10.1936, p. 373-376.

a Madrid. Poc temps després, Franco va donar per acabada la guerra, l'1 d'abril de 1939.

(b) Fets culturals

Quant als fets culturals, amb l'exili del rei Alfons XIII, el poble català va confiar que els polítics espanyols de la Segona República actuarien amb justícia i respecte amb les institucions i cultura catalanes. Aviat es van adonar que, independentment de la tendència política, la seva actuació sempre va ser contrària als drets i reivindicacions del poble català.

Pel que fa a la llengua, en lloc de l'oficialitat que reclamava l'Estatut de Núria, es va permetre la cooficialitat del català. La primera disposició de la República a favor de l'ensenyament del Principat va ser el decret de bilingüisme signat per Marcel·lí Domingo, ministre d'Educació, que en la seva part dispositiva indicava:

> Article 1. Queden derogades totes les lleis d'ençà del 13 de setembre de 1924 contra l'ús del català a les escoles primàries.
> Article 2. A les escoles maternals i de pàrvuls de Catalunya l'ensenyament es donarà exclusivament en llengua materna catalana o castellana.
> Article 3. A les escoles primàries es donarà també l'ensenyament en llengua materna sigui catalana o castellana i s'ensenyarà als deixebles catalans a partir de vuit anys el coneixement i la pràctica de la llengua espanyola, a fi d'aconseguir que parlin i l'escriguin amb tota correcció.
> Article 4. Es faculta la Universitat de Barcelona, perquè per mitjà del seu Seminari de Pedagogia juntament amb els organismes que menin l'obra de cultura de la Generalitat de Catalunya, el Consell d'Inspecció Primària i el Patronat Escolar de Barcelona, organitzi cursos de perfeccionament per donar unitat al decret evitant la pertorbació als professors ja nomenats.
> Article addicional. En atenció als motius determinants d'aquest decret, justificant-se en altre territori de l'Estat la mateixa necessitat que a Catalunya i formulada

> la petició, el govern resoldrà aplicant l'esperit dels articles, en harmonia amb la difusió i circumstàncies de l'idioma respectiu."

"El garbuix singularíssim d'aquest decret, diu Marcet (1987: 164), [...] cal considerar-lo, amb totes les reserves, com la disposició més prometedora que va dictar la República espanyola a favor del Principat."

Com acabem de veure, la llengua obligatòria en l'ensenyament, fins als vuit anys, era la materna de l'infant que, en general, era la catalana. No obstant això, el bilingüisme obligat, a partir dels vuit anys, a la vida escolar repercutia en l'ús del català i la convertia en una llengua familiar. El Govern de la Generalitat , però, va organitzar cursos de català per correspondència, gratuïts i voluntaris a molts mestres, la meitat dels quals s'hi van inscriure (Balcells, 2004: 758).

La Generalitat va crear l'Institut Escola com a centre de formació del futur professorat. Així mateix, les escoles d'estiu per a professors i alumnes van crear un precedent en la renovació de l'educació pedagògica. Un altre sistema de difusió de la cultura el van constituir els ateneus obrers, que van tenir una gran influència sobre les masses rurals i urbanes, fins al 1939. L'ateneu era una "associació científica i literària dedicada a elevar el nivell intel·lectual dels seus associats mitjançant discussions, conferències, cursos i lectures" (Solà, 1978:40), com ara l'Ateneu Polytechnicum, l'Ateneu Enciclopèdic Popular i altres.

El juny de 1933 es va aprovar l'estatut de la Universitat Autònoma de Barcelona, malgrat l'oposició dels diputats

espanyols anticatalans, i el català, junt amb el castellà, va esdevenir llengua d'ensenyament universitari.

També la normalització en l'ús de la llengua va avançar notablement, en les seves programacions. Així, Ràdio Associació de Catalunya utilitzava únicament la llengua catalana i Ràdio Barcelona ho feia en un percentatge elevat en la difusió de les notícies. Així mateix, la premsa en català va progressar notablement. Dels deu diaris en català el 1927 es va passar a vint-i-cinc, el 1933, set dels quals a Barcelona. Pel que fa a la publicació de llibres en català, es pot indicar que es va gairebé triplicar de 1930 a 1936 (de 308 títols a 865).

A les Illes, el 1931, Francesc de Borja Moll va publicar el primer volum del *Diccionari Català-Valencià-Balear*. L'any 1932, a Castelló de la Plana, escriptors i entitats culturals valencianes, en una reunió promoguda per Carles Salvador i per l'equip de la revista *Taula de les Lletres Valencianes*, van decidir adoptar les normes fabrianes, tot introduint els dialectalismes valencians. Aquestes *Normes de Castelló* o *Normes del 32* van ser aprovades per les principals entitats culturals valencianes.

En un moment històric tan extraordinari en què la cultura catalana tenia una certa llibertat, els autors, interessats en la normalització de la llengua catalana, van presentar les seves obres de divulgació de l'idioma català per donar les eines necessàries tant a ensenyants com a alumnes autodidactes als quals, fins aquell moment, l'aprenentatge de la seva llengua els presentava moltes dificultats. En aquest sentit, l'any 1931, es van

publicar una sèrie d'obres com ara *Gramàtica catalana* (primer grau), de Joan Gelabert i Crosa (Editorial Dalmau Carles, Pla, "Biblioteca Pedagògica"); *Formulari de documents en català* i *Correspondència familiar i de societat*, de C. A. Jordana (Editorial Barcino, "Col·lecció Popular Barcino"); *Cartilla de gramàtica catalana*, de Ramon Torroja Valls (Llibreria Montserrat); *Lliçons de gramàtica catalana*, d'Emili Vallès (Llibreria Sintes), i l'article "L'ensenyament del català", publicat al *Butlletí dels Mestres*, obra de Pompeu Fabra.

El 1932 va aparèixer el *Diccionari general de la llengua catalana*, que va publicar l'editor Antoni López Llausas. Amb aquesta obra Pompeu Fabra va complir amb el seu objectiu de normativitzar una llengua que havia estat, durant segles, turmentada per manca de criteri i per la influència del castellà. El mateix any, cal esmentar altres publicacions: *Formulari català de documents i actes notarials i equivalències mètriques de monedes, pesos i mesures*, de Josep Comes i Sorribes (Editorial Barcino, "Col·lecció Popular Barcino"); *El català literari* (selecció de discursos, conferències i articles dispersos), de Pompeu Fabra (Editorial Barcino, "Antologia"); *Curs pràctic de gramàtica catalana: regles gramaticals i exercicis*, de Jeroni Marvà (Editorial Barcino, "Manuals Escolars Barcino"), i *Nous estudis de gramàtica catalana*, de Bonaventura Riera (Estampa, "La Renaixença").

Així mateix, el 1933 va haver-hi altres publicacions en el mateix sentit: *El català i el castellà comparats*, de C. A. Jordana (Editorial Barcino, "Manuals Escolars Barcino"), i *Curs pràctic de gramàtica catalana* (grau

elemental), de Jeroni Marvà (Editorial Barcino, "Manuals Escolars Barcino"). També va aparèixer la *Llista dels noms dels Municipis de Catalunya* (Dreçada per la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans amb la col·laboració de la Ponència de Divisió Territorial). La llista de municipis va ser confeccionada per Pompeu Fabra, Josep M. de Casacuberta i Joan Coromines, els quals van revisar els noms dels municipis quant a l'ortografia i van restablir la forma catalana que s'havia castellanitzat.

L'any 1934 van veure la llum una altra sèrie d'obres: *Gramàtica catalana* (grau mitjà), de Joan Gelabert Crossa (Dalmau Carles, Pla, "Biblioteca Pedagògica"); *Curs pràctic de gramàtica catalana* (grau superior), de Jeroni Marvà, i *El català en vint lliçons*, de Bernat Montsià, aquestes dues obres darreres van ser publicades per l'Editorial Barcino a "Manuals Escolars Barcino". L'any 1935, C. A. Jordana va publicar *Els barbarismes* en l'esmentada "Col·lecció Popular Barcino".

Pompeu Fabra no va defallir mai a difondre la normativa. El 1935 va fer una conferència sobre la llengua catalana a l'Escola d'Estiu i el 1936, un curs superior de català a la Universitat Autònoma de Barcelona. L'any 1937 va editar l'article "La llengua catalana en la cultura" a la revista *Nova Ibèria* [34] . Així mateix, el 1938, Josep Miracle va publicar la *Gramàtica catalana*, un manual pràctic que va revisar Pompeu Fabra, i que va publicar a la Llibreria Catalònia.

[34] *Nova Ibèria*, núm. 3-4, 1937, p. [49].

Per un decret del 27 de juliol de 1936, amb la intenció de reformar l'ensenyament en general, la Generalitat de Catalunya va crear el Comitè de l'Escola Nova Unificada (CENU). Havia de ser una escola gratuïta, laica, sense separació per sexes (coeducació). El català havia de ser la llengua de l'ensenyament així com de l'educació en el món laboral. Encara que es van fer els primers passos per dur endavant aquest projecte, no es va poder materialitzar quan es van mobilitzar els mestres i l'arribada de nens refugiats d'altres llocs de l'Estat espanyol (Marcet, 1987: 168).

Com ja hem avançat abans, un fet que palesa l'empenta de la utilització del català va ser l'augment de la premsa als Països Catalans. Fins l'any 1936, la xifra que es considera ben fundada és d'unes 1.200 publicacions editades en català, com ara, a Barcelona *La Veu de Catalunya*, *La Publicitat*, *El Matí*, *La Humanitat*, *L'Opinió*, etc. (Marcet, 1987: 151).

2.2 França (1939)

(a) Fets polítics, militars i socials

Volem exposar, breument, els antecedents que van desencadenar la Segona Guerra Mundial i la ràpida entrada de les forces miliars alemanyes a Europa, per comprendre la decisió de molts intel·lectuals d'emprendre el camí de l'exili a ultramar. Des de l'any 1933, el govern alemany, presidit pel canceller Adolf Hitler, amenaçava l'estabilitat europea. Amb la mort del president del país, Paul von Hindenburg, Hitler va assumir els càrrecs de president i canceller, cosa que es va aprovar per referèndum el 19

d'agost de 1933. El poder del Führer i del seu partit ja no va tenir aturador. El 1938 Hitler va annexionar Àustria i després va incorporar els Sudets, malgrat la negativa de Txecoslovàquia. Mentrestant, els països europeus, França i Anglaterra, per evitar mals majors, segons ells, van signar l'Acord de Múnic, per iniciativa de Benito Mussolini, el feixista que governava a Itàlia, per evitar la guerra. El 1939, Alemanya va iniciar la invasió de Polònia, cosa que va provocar que les cessions anteriors dels països pactistes no servissin de res i haguessin de declarar la guerra a Alemanya (1 de setembre de 1939). L'inici del conflicte bèl·lic va ser favorable als alemanys, que van ocupar França, Bèlgica, els Països Baixos i Luxemburg. El govern francès va marxar a Burdeus i París va ser ocupada el 14 de juny de 1940. Quan el govern alemany va voler anar contra la Unió Soviètica, el 1941, es va topar amb dificultats de tota mena que no havia previst. D'altra banda, els EUA van entrar en el conflicte armat després que el Japó bombardegés els vaixells americans a Pearl Harbor. Així amb la incorporació d'americans i d'australians, el conflicte bèl·lic va derivar en una guerra mundial. A partir de l'any 1943, el Tercer Reich es va esfondrar. El final de la guerra a Europa va ser 7 de maig de 1945 i la rendició del Japó el 2 de setembre del mateix any.

Tornant a l'Estat espanyol, quan la Guerra Civil va finalitzar l'any 1939 amb el triomf del general feixista Francisco Franco, milers de persones van preferir exiliar-se a França per salvar la vida i l'honor. El govern francès havia denegat l'empara de la gent que maldava per entrar-hi, però la gran quantitat de persones que van arribar a França va obligar-lo a obrir la frontera. Segons Jean Mistler, president de la Comissió d'Afers Exteriors de l'Assemblea

Nacional, el còmput de refugiats es va elevar a 353.107 (Díaz, 2005: 156). No obstant això, hi ha altres estimacions en què el nombre podia haver arribat a 550.000 (Pigenet, 2005: 138). El govern francès va acollir molt malament les dones i els homes, que arribaven extenuats al seu territori. Cal tenir en compte, però, la poca col·laboració de la resta de països europeus que desitjaven, a costa dels refugiats republicans, que el govern feixista del general Franco no s'aliés amb Hitler i Mussolini. Una de les opcions que l'Estat francès va idear, per col·locar tota la gent, va ser l'organització de camps de concentració (a la platja, en general, com el d'Argelers, el de sant Cebrià o el de Barcarès) vigilats per gendarmes, senegalesos, espahís, marroquins, etc. L'ajuda als republicans que havien fugit va venir, sobretot, dels països americans i també d'altres amb menys recursos econòmics com ara Mèxic, República Dominicana i Xile. El govern de la República Espanyola a l'exili va continuar amb la manca de cohesió entre els seus membres i va fundar dues organitzacions rivals d'ajut als refugiats, el Servicio de Emigración de los Republicanos Españoles (SERE), dirigit per Negrín, i la Junta de Auxilio a los Republicanos Españoles (JARE), controlada per Indalecio Prieto, dues organitzacions que van repartir subsidis, van muntar dispensaris i van planificar, amb la col·laboració de francesos influents, l'alliberament de persones internades en els camps de concentració.

Si ens centrem en els exiliats catalans, durant l'any 1939, podem assenyalar que vivien en una situació prebèl·lica que els preocupava en gran manera. Els temors de l'ofensiva alemanya es van materialitzar amb l'entrada a París el 14 de juny de 1940, com ja hem avançat. L'armistici signat a Compiègne va permetre una zona no ocupada amb capital a

Vichy, amb un govern col·laboracionista, dirigit pel general Pétain, amb el nazisme.

Molts exiliats catalans, entre els quals C. A. Jordana i la seva família, van decidir fugir d'Europa perquè veien que l'avanç alemany era imparable i el perill de mort era evident. Altres escriptors, en canvi, van quedar-se a Europa, com Mercè Rodoreda, però van patir els efectes terribles que significava encadenar una guerra, l'espanyola, amb una altra, la mundial.

(b) Fets cultuals

Quant als fets culturals, hem d'indicar que els escriptors catalans a França, que estaven passant una experiència molt traumàtica, es dedicaven, fonamentalment, a buscar allotjament, poder-se alimentar cada dia, no ser aturats per la policia i no acabar en algun camp de concentració. En definitiva, provaven de sobreviure en un país que havia de ser un mer trànsit cap a una altra banda segura del món. No obstant això, hi havia la voluntat, per part dels escriptors residents a Tolosa, de dur a terme una acció cultural, la més rellevant de la qual va ser la Fundació Ramon Llull, que va publicar, a París, cinc exemplars de la *Revista de Catalunya* (entre desembre de 1939 i abril de 1940) (Campillo i Vilanova, 2000: VI).

La Fundació Ramon Llull va ser un projecte del conseller de la Generalitat Antoni M. Sbert,[35] amb la intenció de "crear una fundació a França sota un patronatge d'amics francesos, amb fi de fer possible el manteniment de les activitats culturals catalanes, l'assistència als refugiats i les

[35] Carta d'Antoni M. Sbert a Josep Pous i Pagès (19.2.1939).

relacions entre nosaltres i els nuclis de catalans establerts arreu del món". Aquesta iniciativa cultural tenia, a més, el favor dels dirigents polítics del republicanisme català que veien en la institució un representant del govern de la Generalitat a l'exili (Campillo i Vilanova, 2000: XVII). La Fundació Ramon Llull es va crear amb el propòsit d'organitzar, d'una banda, l'ajuda als intel·lectuals; de l'altra, les activitats culturals catalanes. Les desavinences entre Josep M. Sbert i Carles Pi i Sunyer, exconseller de Cultura de la Generalitat de Catalunya, sobre el funcionament, en els aspectes d'organització i en els objectius, van dificultar l'actuació de la institució. No obstant això, molts dels propòsits es van dur a terme com ara "l'inici de la bibliografia en llengua catalana o referida a Catalunya; l'ajut directe a escriptors, artistes i estudiants (dut, en part, a terme); una relació sistemàtica amb els catalans d'Amèrica; una planificació, intel·ligent i oportuna, de publicacions: la història de les institucions catalanes, que Rovira i Virgili havia enllestit el 1941; un diccionari francès-català; la història de la cultura catalana, a cura de J. Serra i Húnter; la de la literatura, per Nicolau d'Olwer, i la del catalanisme, encarregada a Pous i Pagès, Bosch i Gimpera i Serra i Húnter. [...] encara veieren la llum l'edició francesa de la gramàtica catalana de Pompeu Fabra i la *Història de Catalunya* (Mèxic, col·lecció Catalònia, 1946)" (Manent, 1989: 43).

Així mateix, a partir de l'epistolari entre els intel·lectuals exiliats, hi ha constància que va haver-hi actes culturals com exposicions de pintura i dibuix, concerts, teatre...). També, per iniciativa d'alguns exiliats, com Alexandre Galí, Ambrosi Carrion, Josep Miracle

i Josep M. Francès, es van fer cursos per als joves que havien d'accedir a l'ensenyament superior, un curs complet de gramàtica catalana i un de francès, impartits per Josep Miracle i Josep M. Francès, respectivament.

També cal esmentar l'aparició a París de les capçaleres *El Poble Català* i *Revista dels Catalans d'Amèrica*. Així mateix, hem d'indicar la publicació de la revista *Catalunya* de Buenos Aires, que ja inseria articles l'abril de 1939 del grup de Roissy-en Brie, i la revista *Germanor*, que es va renovar arran de l'arribada del grup d'intel·lectuals, entre els quals hi havia C. A. Jordana, a Santiago de Xile (Campillo i Vilanova, 2000: XXIV).

2.3 Xile i Argentina (1940-1958)

En aquest apartat exposarem els fets polítics, socials i culturals més rellevants del període en què Jordana va ser a l'exili americà: Xile (1940-1945 i 1957-1958) (2.3.1) i Argentina (1945-1957) (2.3.2).

2.3.1 Xile (1940-1945

(a) Fets polítics i socials

De 1940 a 1945 i de 1957 a 1958 Jordana va romandre a Xile. Durant aquests períodes, es van succeir, en aquest país, una sèrie de presidents[36] que van promoure la industrialització del país per mitjà d'associacions que fomentaven la competitivitat i la inversió per tal de modernitzar

[36] Pedro Aguirre Cerda (de 1938 a 1941), Juan Antonio Ríos Morales (de 1942 a 1946), Gabriel González Videla (de 1946 a 1952) i Carlos Ibáñez del Campo (de 1952 a 1958).

l'economia productiva del país, dins d'un clima de violència i de corrupció, en moltes ocasions.

El gener de 1940, el president xilè Pedro Aguirre Cerda (1871-1941) va acollir els refugiats de la Guerra Civil espanyola, arribats a Valparaiso, a la costa de l'oceà Pacífic de Xile, el 3 de setembre de 1939, amb el vaixell Winnipeg. El president Aguirre havia delegat en Pablo Neruda (1904-1973), cònsol especial per a la immigració espanyola, les gestions oportunes per acollir els refugiats espanyols (Collier i Sater, 1998: 212). Igualment, gràcies a aquest president i la intervenció de Neruda, el grup d'intel·lectuals catalans, entre els quals hi havia Jordana, també van ser acceptats a Xile.

Entre els presidents xilens, destaquem també Gabriel González Videla (1898-1980), el mandat del qual va ser de 1946 a 1952. Pertanyia a l'ala esquerrana del Partit Radical i tenia el suport dels comunistes. Fins i tot, Pablo Neruda (senador comunista) li va dedicar un poema. [37] Els enfrontaments es van multiplicar entre aquesta formació política i els liberals i els radicals. Per tal de tranquil·litzar els EUA, el president va canviar el seu suport als comunistes i va introduir la Ley de Defensa Permanente de la Democracia, coneguda per la "Ley Maldita", que va prohibir el Partit Comunista. Alguns dels seus membres van haver de fugir o amagar-se, com el mateix Neruda, que va haver d'exiliar-se.

Cansats de violència i de corrupció, els xilens van votar Carlos Ibáñez del Campo (1877-1960), que consideraven honest perquè ja havia estat president del 1927 al 1931. Novament

[37] "En el norte el obrero del cobre,/en el sur el obrero del riel,/de uno a otro confín de la patria,/el pueblo lo llama Gabriel."

al capdavant del país, del 1952 al 1958, Ibáñez provenia de les files del Partido Agrario Laborista (PA), que es va aliar, entre d'altres, amb la coalició anomenada *Alianza Nacional del Pueblo* (ANAP). Ibáñez havia assegurat que sortirien de la crisi amb una planificació econòmica i amb una reforma agrària i tributària, entre altres accions. No obstant això, la seva relació amb l'exèrcit i les seves abusives mesures econòmiques per sortir de la crisi (control dels salaris i dels preus) van fer que el poble i els partits polítics es revelessin contra ell. Aquests moviments contra el president van quedar reflectits en una carta, del 15 de juny de 1955, que C. A. Jordana,[38] des de Buenos Aires, va enviar al seu fill Joan, que romania a Santiago de Xile. A més dels aldarulls polítics, Jordana també mostrava la seva inquietud pels moviments sísmics:

> Segons sembla, la vostra situació política també està molt agitada. De tant en tant llegeixo notícies inquietants (a més de les dels "temblores"). Quin món!"

També va haver-hi una tragèdia a Valparaíso l'1 de gener de 1953, arran dels focs artificials que s'havien fet per celebrar el principi de l'any. El foc va arribar als dipòsits de combustible, pólvora i dinamita, cosa que va provocar explosions de gran magnitud. En aquests fets van morir cinquanta persones, trenta-sis de les quals eren bombers. Jordana en parlava en una carta que va enviar al seu fill, el dia 9 d'aquell mes, en què li recomanava:

> Procura lliurar-te d'aquests grans incendis i explosions que hi ha per aquí.

En les eleccions de l'any 1958, els partits d'esquerres es van unir amb la intenció de revocar la "Ley Maldita" i de

[38] Carta del 15 de juny de 1955. Fons Joan Jordana i Rafaela de Buen.

tornar a legalitzar el Partit Comunista. El programa de Salvador Allende (1908-1973), candidat del Frente de Acción Popular (FRAP), consistia, entre altres accions, a nacionalitzar les mines de coure i a dur a terme la reforma agrària i fiscal. Jorge Alessandri (1896-1986), del Partido Liberal y Conservador, també es va presentar com a candidat a la presidència de Xile. Finalment, Alessandri va guanyar les eleccions, amb un marge molt estret amb Allende, i va ser president del país entre 1958 i 1964.

(b) Fets socials i culturals

Quant als fets culturals, una de les característiques de la societat xilena de mitjan segle XX va ser l'augment de la presència de la dona en la vida pública del país, especialment en l'àmbit professional i artístic. La dona s'instruïa a la universitat i el resultat en van ser metges, arquitectes, farmacèutiques, mestres, periodistes... Durant la presidència de Gabriel González Videla (1898-1980), la dona va aconseguir el sufragi femení (Llei de febrer de 1949) i va formar part del gabinet de ministres, com va ser Adriana Olguín (1911-2015), ministra de Justícia. També va haver-hi les primeres ambaixadores (Països Baixos i Estats Units) i la creació de l'Oficina de la Mujer, un organisme nacional per als assumptes de les dones (Collier i Sater, 1998: 249).

La literatura xilena va ser coneguda sobretot per la poesia. Eren els anys en què el poeta Pablo Neruda, pseudònim de Ricardo Eliezer Neftalí Reyes Basoalto (1904-1973), mostrava el seu talent com a poeta nacional, acompanyat per la també poetessa Gabriela Mistral (1889-1957). Tant Mistral com Neruda van rebre el premi Nobel de Literatura els anys 1945

i 1971, respectivament. Cal tenir en compte també Manuel Rojas (1896-1973), novel·lista, poeta i assagista, amb la seva obra mestra *Hijo de ladrón* (1951), els autors José Donoso (1924-1996) i Jorge Edwards (1931), de la "generació del 57", i el poeta Nicanor Parra (1914), que, amb la seva "antipoesia", va poder diferenciar-se de Neruda. No obstant això, a la dècada dels anys seixanta, cap autor de prestigi xilè no va formar part de l'anomenada "novel·la hispanoamericana".

Durant la dècada dels quaranta va començar una tradició teatral moderna a Xile que donaria excel·lents resultats anys més tard amb dramaturgs com Fernando Debesa (1921-2006), Egon Wolff (1926-2016) i Sergio Vodanovic (1926-2001). Pel que fa a la pintura, Nemesio Antúnez (1918-1993) i Roberto Matta (1911-2002) van esdevenir els artistes xilens més rellevants del segle XX en aquest camp.

En aquest clima d'enaltiment de la cultura, els catalans que vivien a Santiago de Xile van fundar, l'any 1906, un Centre Català, amb la finalitat d'ensenyar la llengua i les tradicions catalanes, entre altres objectius.

Pel setembre de 1939, els membres del Casal Català[39] van acollir els immigrants que viatjaven al Winnipeg i, mesos més tard, al gener de 1940, els que havien viatjat en el vaixell Florida. Entre els immigrants arribats a Xile, hi havia els escriptors C. A. Jordana, Francesc Trabal, Joan Oliver, Xavier Benguerel i les respectives famílies, i Domènec Guansé. Aquests escriptors van dinamitzar el Casal

[39] El Casal Català està ubicat a l'av. Suècia, 414, al barri de Providència a Santiago de Xile.

amb cursos de català,[40] conferències[41] i altres activitats culturals, així com l'organització dels Jocs Florals, el 1943. Margarida Xirgu va fer el parlament dels Jocs Florals d'aquell any, parlament que havia redactat C. A. Jordana a petició de l'actriu. El Casal va publicar la revista *Germanor* del 1912 al 1963. Els escriptors exiliats hi van col·laborar, entre els quals es podia comptar amb C. A. Jordana.

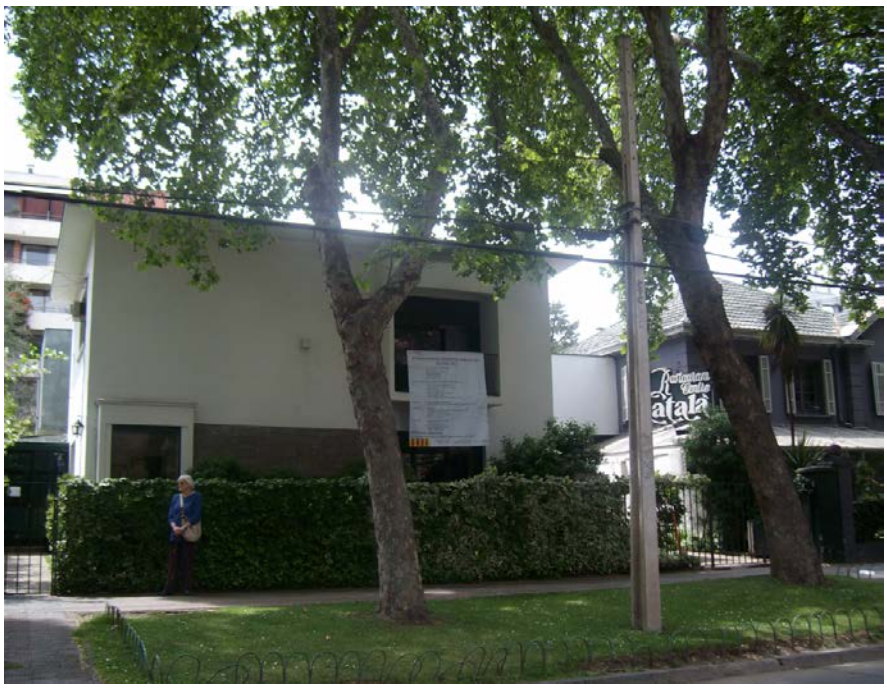

Fig. 4 Façana del Casal Català de Santiago de Xile

L'any 1947 es va fundar, a Santiago de Xile, l'editorial El Pi de les Tres Branques per part de Joan Oliver, Xavier Benguerel i Domènec Guansé. Entre les obres que es van

[40] El Centre Català va oferir cursos de llengua catalana durant la segona quinzena del mes de maig de 1940. C. A. Jordana va impartir un curs superior de llengua catalana.
[41] *Germanor*, "Un cicle de conferències al Centre Català", "Catalunya i la guerra espanyola" per part de C. A. Jordana, núm. 446, gener 1940, p. 19-20.

publicar, hi va haver l'edició del llibre de Jordana *El Rusio i el Pelao*, l'any 1950.

2.3.2 Argentina (1945-1957)

(a) Fets polítics i socials

Després del govern del president argentí Hipólito Yrigoyen (1852-1933), el mandat del qual va ser de l'any 1928 al 1930, va haver-hi una sèrie de cops d'estat militars fins al 1943, en què el general Juan Domingo Perón (1895-1974) va ser una de les figures claus de l'aixecament. El 1946 es van convocar eleccions a l'Argentina i Perón va guanyar-les amb el suport popular, de les forces armades i de l'Església, en totes les províncies excepte a Corrientes. Els partits polítics que li van donar suport en les eleccions es van unificar en un únic partit denominat *Justicialista*. Un cop al poder, va il·legalitzar la Cort Suprema, va expulsar milers de professors considerats hostils, va prohibir les agrupacions estudiantils, va censurar la premsa... (Torre, 2002: 43).

Juan Domingo Perón es va casar amb una dona de gran carisma, Eva Duarte (1919-1952), que va esdevenir una excel·lent companya política. Mentre ell es dedicava al govern de la nació, la seva dona atenia les demandes dels obrers (els *descamisados*) i de l'assistència social. Va crear la Fundación Eva Perón, que va promocionar la construcció d'hospitals i d'orfenats, cosa que li va proporcionar un gran suport popular. L'any 1947, la dona argentina, gràcies a la intervenció d'Eva Duarte de Perón, va aconseguir el dret a votar. Eva Duarte va morir de càncer als 33 anys, el 26 de juliol de 1952.

Un any més tard de la mort d'Eva Perón, els actes d'aflicció continuaven. Jordana ho comentava a la seva nora, en una carta del 27 de juliol de 1953:

> Sembla que estic una mica tètric. Deu ésser degut al dol general que vam passar ahir en honor de la "Jefa espiritual".

El 26 d'octubre de 1951 [42] Cèsar August Jordana va escriure al seu fill Joan sobre els esdeveniments polítics del país on vivia. El poc interès que tenia per la política argentina queda reflectit a la carta:

> Suposo que de política argentina en saps tu més que no pas jo. Ací tot està banyat dins la mateixa monotonia, i la "chirinada"[43] de fa uns quants dies no ha tingut altre resultat que fer-nos prendre un bany més espès de la mateixa substància. El país continua essent salvat amb una constància admirable.[44] Què et diré? Passo a altres termes de més esbargiment."

L'any 1952, Perón va guanyar novament les eleccions. El Congrés va convertir l'ideari peronista –el justicialisme- en la doctrina de la nació. Aquesta filosofia suposava:

> […] por finalidad suprema la felicidad del pueblo y la grandeza de la Nación mediante la Justicia Social, la Independencia Económica y la Soberanía Política, armonizando los valores espirituales y los derechos de los individuos con los derechos de la sociedad" (Torre, 2002: 56).

Tot allò que no seguís aquestes pautes era silenciat o censurat.

---

[42] Carta de C. A. Jordana al seu fill (26.10.1951). Fons Joan Jordana i Rafaela de Buen).

[43] L'argentinisme "chirinada" correspon, en llenguatge popular, als moviments en contra de l'estat. Aquest terme va ser utilitzat per Juan Domingo Perón per esmentar els aixecaments oposats al seu govern.

[44] Jordana es referia al govern de Juan Domingo Perón.

Als membres de la classe obrera, Perón, durant la dècada 1945-1955, els va reconèixer professionalment, els va fer ascendir en la societat i els va convertir en peces claus en el creixement de l'economia argentina. Per als adversaris de Perón, en canvi, van ser uns anys en què les llibertats públiques i el pluralisme polític havien estat retallats fins a desaparèixer.

Els actes i les manifestacions contra el règim de Perón es van multiplicar i, finalment, el 16 de setembre de 1955, va haver-hi un aixecament militar, l'anomenada *Revolución Libertadora*. Perón es va refugiar a l'ambaixada del Paraguai, per continuar un exili a Espanya. Jordana va viure aquests esdeveniments violents perquè l'Editorial Sudamericana estava situada molt a la vora del Palau presidencial. Així ho explicava al seu fill Joan en una carta del 3 d'octubre de 1955:

> He passat una setmana anant a l'Editorial a xerrar una estona i guillant a la primera explosió. Com que érem a la zona amenaçada de bombardeig i no sabíem mai quan finia el termini de l'ultimàtum, tothom estava alerta, i al primer soroll sospitós algú cridava "pleguem", es tancaven les portes i cap a casa falta gent. Les pinyes ací han estat molt localitzades i hom ha pogut circular llevat de certs indrets voltats per la policia.

El nou govern va iniciar una etapa de desperonització i es va dur a terme la destrucció de tots els símbols peronistes. Eduardo Lonardi (1896-1956), artífex de l'aixecament, va esdevenir el nou president durant tres mesos de l'any 1955.

Jordana, a la mateixa carta, explicava que el govern anterior estava sent investigat:

> Suposo que has estat més ben assabentat de tot que nosaltres i que ara segueixes la publicació de tots els

> descobriments que es van fent sobre la puresa del "justicialismo". El líder i els seus parcials n'havien fetes tantes que els seus adversaris es poden acontentar amb la veritat...

Eduardo Lonardi va ser succeït per Pedro Eugenio Aramburu (1903-1970), que va restar al poder de 1955 a 1958. L'any 1956, dos generals peronistes es van rebel·lar contra Aramburu. Aquests militars van bombardejar la Casa Rosada, però no van reeixir. A causa d'aquests fets va haver-hi execucions de militars i de civils. Començava una època de violència.

En la relació epistolar amb el seu fill, Jordana era molt caut en el moment de fer alguna crítica al govern argentí i, en ocasions, prevenia el Joan que no esmentés algun fet controvertit per evitar qualsevol sanció. En conseqüència, les crítiques governamentals eren iròniques i subtils. Jordana va viure aliè a la política dels governs dels països on va viure durant l'exili.

(b) Fets culturals

Durant la dècada dels anys quaranta va originar-se un *boom* de la literatura sud-americana. A l'Argentina, una sèrie d'escriptors com ara Jorge Luis Borges (1899-1986), Ernesto Sabato (1911-2011) i Leopoldo Marechal (1900-1970) van destacar en els gèneres de la poesia, la dramatúrgia i l'assaig. També cal esmentar una figura cabdal en la literatura hispanoamericana, Julio Cortázar (1914-1984), escriptor, traductor i professor, que va editar els seus primers contes el 1950. És d'aquella època, la fundació del Fondo Nacional de las Artes, organisme del Ministeri de Cultura del Govern argentí, amb l'objectiu de fomentar les activitats artístiques, literàries i culturals. C. A.

Jordana va treballar durant aquest període històric per a l'Editorial Sudamericana com a corrector i traductor de textos de l'anglès al castellà.

Pel que fa a la cultura catalana a Buenos Aires, hem de referir-nos a Josep Lleonart i Nart (1861-1936), que l'any 1906 va arribar a la capital de l'Argentina. Com a català, va voler conèixer el Centre Català de Buenos Aires i va considerar que la institució no tenia els elements necessaris per difondre la cultura del seu país. Així, el 1908, va fundar el Casal Català que va iniciar les seves activitats amb representacions teatrals d'obres d'autors com Santiago Rusiñol. Així mateix, va inaugurar una biblioteca i va convocar els Jocs Florals de Buenos Aires. Lleonart, a més, va fundar un Institut d'Estudis Catalans per incentivar la cultura catalana per mitjà de conferències, lectures, estudis, etc., i també va crear un Orfeó. El 1940, el Casal Català va esdevenir el Casal de Catalunya,[45] ens amb personalitat jurídica, i va continuar amb la difusió i el conreu de la llengua i de la cultura catalanes per mitjà de cursos, conferències, estudis, obres de teatre i altres activitats (Bacardí, 2009: 17).

[45] El Casal de Catalunya a Buenos Aires està situat al carrer Chacabuco, 863, al barri de San Telmo, de Buenos Aires. La façana, que es va inaugurar l'any 1936, té elements del modernisme català i és obra dels arquitectes Eugeni Campllonch i Julián García Nuñez, argentí format a Barcelona i deixeble de Lluís Domènech i Montaner.

Fig. 5 Façana del Casal de Catalunya a Buenos Aires

L'any 1941, a Buenos Aires, es van celebrar els primer Jocs Florals a l'exili i C. A Jordana hi va ser guardonat amb l'obra *Tres a la reraguarda* i va obtenir el premi Concepció Rabell. El Casal també publicava la revista mensual *Ressorgiment* (1916-1972), dirigida per Hipòlit Nadal i Mallol (1891-1978), sobre literatura, crítica literària i informació de l'actualitat catalana i també editava la revista *Catalunya*, del 1930 al 1965. En aquesta publicació van col·laborar els escriptors que havien arribat l'any 1940, entre els quals C. A. Jordana, amb articles que es remuneraven. A més, es van crear les Edicions de la *Revista de Catalunya* de Buenos Aires amb el finançament de l'Agrupació d'Ajut de la Cultura Catalana. Durant els anys 1939 i 1941, van aparèixer sis llibres, entre els quals *Tres a la rereguarda. Altres contes. Apunts. Esplais* de C. A. Jordana (Bacardí, 2009: 42). El Casal comptava amb una biblioteca, denominada Biblioteca Pompeu Fabra, que custodiava, a més de llibres, revistes que es van publicar a l'exili, com ara *Pont Blau*, situada damunt d'una de les taules de la biblioteca:

Fig. 6 Biblioteca Pompeu Fabra del Casal de Catalunya

3 Vida de Cèsar August Jordana

3.1 Aspectes preliminars

Aquest capítol recull el primer objectiu de la tesi doctoral: la biografia de Cèsar August Jordana (1893-1958), que es justifica per la localització d'un nombre important de nous documents inèdits que aporten dades noves de diferents episodis vitals de Jordana. Aquesta documentació ha estat localitzada en diferents arxius públics i privats, tant a Catalunya com a Espanya, a l'Argentina i a Xile (vegeu l'apartat 0.4).

Aquest capítol està estructurat en dos blocs: Catalunya (3.2.1) i exili (3.2.2). Dins de cada bloc, hem diferenciat les diferents etapes. Així, el primer bloc conté: Infantesa, joventut i formació (1893-1920) (3.2.1.1) i Desenvolupament i consolidació professional (1921-1938) (3.2.1.2), aquest període, al seu torn, l'hem dividit en: Segona República (1931) (3.2.1.2.1) i la funció pública i la diàspora (1936-1939) (3.2.1.2.2). El segon bloc presenta aquests apartats: França (3.2.2.1) i Amèrica (3.2.2.2), que, es divideix en tres etapes: Xile (1940-1945) (3.2.2.1), Argentina (1945-1957) (3.2.2.2) i Xile (1957-1958) (3.2.2.3).

Per dur a terme la reconstrucció de la biografia esmentada, hem considerat també dos treballs d'investigació i de síntesi publicats que inclouen, en cada cas, un apartat que tracta la vida de Jordana (Campillo, 1977: 3-22 i Majó, 2004: 12-23), per bé que no eren l'objectiu nuclear de les recerques respectives. Les dades d'aquests treballs previs s'han pogut contrastar amb els escrits localitzats per l'autora d'aquesta tesi en diferents arxius, com ja hem

indicat. Els documents referits a la vida de Jordana als quals hem tingut accés són:

1. epistolari personal i professional,
2. treballs inèdits (poesies, articles periodístics, ressenyes...),
3. documents oficials personals relatius a Jordana i a la seva família,
4. documents oficials de caràcter professional i
5. testimonis familiars.

Tal com hem indicat a la Introducció (vegeu l'apartat 0.4), aquest capítol es presenta amb un enfocament cronològic.

3.2 Biografia

La biografia de Cèsar August Jordana que es presenta en aquesta tesi doctoral s'estructura en dos períodes, justificats pel trencament traumàtic que va suposar l'exili després de la Guerra Civil espanyola. Així, el primer comprèn els anys que va residir a Catalunya (1893-1938) i el segon inclou el període que va viure a l'exili (1939-1958).

3.2.1 Catalunya (1893-1938)

Durant el període en què Jordana va viure a Catalunya es poden distingir dues subetapes: (1) infantesa, joventut i formació (1893-1920), i (2) desenvolupament i consolidació professional (1921-1938).

3.2.1.1 Infantesa, joventut i formació (1893-1920)

Cèsar August[46] Jordana i Mayans va néixer a Gràcia el 31 de maig de 1893, a dos quarts de cinc de la matinada. Va ser el segon fill del matrimoni format per Joan Anton Jordana i Rovira (1864-1950) i Maria Mayans i Borrell (1871-1918), nascuts a Tiana i a Barcelona, respectivament. Els avis de Cèsar August van ser, per línia paterna, Antoni Jordana i Rosa Rovira, naturals de Barcelona i de Tiana, i, per part de mare, Cèsar Mayans i Balbina Borrell, nascuts a Barcelona i a Sabadell.[47]

La família paterna de Cèsar August Jordana era benestant, vivia a Gràcia, al carrer Major 87, i tenia un cert prestigi social, [48] atès que un familiar havia estat alcalde de Gràcia.[49] El seu pare era advocat i administrador de finques i la seva mare, filla de farmacèutics, també residents a Gràcia, es dedicava a tenir cura dels fills. La família es componia, a més, del germà gran de Cèsar August, Antoni, nascut el 31 de març de 1890.

[46] Segons el certificat d'inscripció al Registre Civil, Cèsar August també es va dir Juan, Vicente i Nuestra Señora del Amor Hermoso (Archivo General de la Administración. Caja/legajo 31/14882).

[47] Aquestes dades consten al certificat de naixement localitzat al FONS ANC1-680-T-1/CÈSAR AUGUST JORDANA de l'Arxiu Nacional de Catalunya. A partir d'ara esmentarem aquesta documentació com ANC1-680(més el número corresponent)/C. A. Jordana.

[48] Un dels germans del seu avi patern, Antoni Jordana i Deujachs (1834-?), Frederic Jordana i Deujachs (184?-1925), havia estat alcalde de l'Ajuntament Constitucional de Gràcia durant l'any 1875, com ho prova el document localitzat a l'Arxiu Municipal del Districte de Gràcia denominat "Expediente instruido por una Comisión de Municipio y otra de consumidores de gas 'La Propagadora del Gas'", en què hi ha la signatura de l'alcalde, Frederic Jordana.

[49] La vila de Gràcia es va unir a Barcelona l'any 1897.

Fig.7 Cèsar August a 11 anys amb els pares i el germà[50]

Al voltant de 1910, la família de Cèsar August es va traslladar de Gràcia a Barcelona i es va instal·lar a la Rambla de Catalunya 124 d'aquesta ciutat. La família estiuejava a Tiana, al Maresme, on tenia una finca amb una masia del segle XIV, voltada de terra de cultiu, propietat de l'àvia paterna, Rosa Rovira. El seu fill gran i hereu, Joan Anton Jordana, pare de Cèsar August, hi havia nascut. A Can Jordana, també anomenada antigament *Can Galceran*, hi vivien, durant temporades, els avis amb els masovers.[51] La finca havia estat de la família de Rosa Rovira des de feia generacions,[52] tal com consta en diferents padrons municipals,[53] com el de Tiana de 1881. Aquest padró indicava les persones que habitaven a la finca o que, si més no, s'hi empadronaven. Així, hi figuraven els avis, el pare, les ties

[50] Fons Georgina Jordana.
[51] En aquesta finca, hi van viure tres generacions de masovers de la mateixa família, els Pòlit. C. A. Jordana els esmentava en el seu article "El meu debut literari", publicat a la *Revista de Catalunya*, núm. 93 (15.12.1938), p. 563.
[52] A l'Arxiu Municipal de Tiana hem localitzat el padró de 1871 en què apareix el primer familiar de Cèsar August, Isidro Franci Rovira.
[53] Arxiu Municipal de Tiana. Unitat d'Instal·lació 401. Padró General d'Habitants de 1881.

i els oncles de Cèsar August, a més d'altres parents i treballadors. [54]

Adjuntem, a continuació, la imatge del padró municipal de 1881 on hi ha relacionats els membres de la família Jordana i els treballadors que hi vivien.

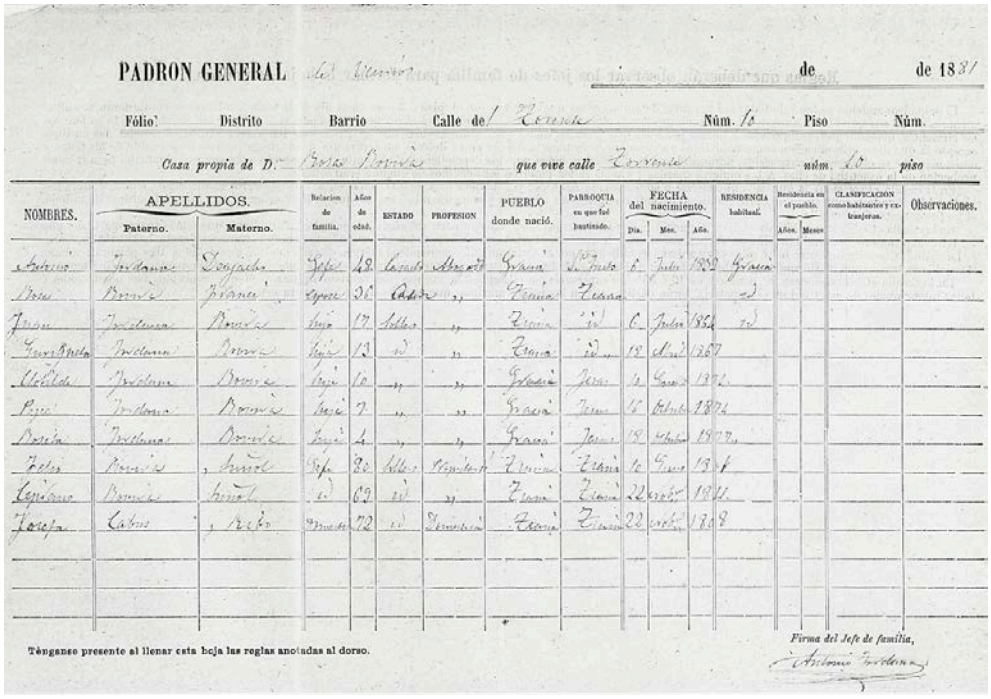

PADRON GENERAL del Vecindario de Tiana de 1881

Fólio: Distrito Barrio Calle de Torrente Núm. 10 Piso Núm.

Casa propia de D. Rosa Rovira que vive calle Torrente núm. 10 piso

NOMBRES.	APELLIDOS. Paterno.	APELLIDOS. Materno.	Relacion de familia.	Años de edad.	ESTADO	PROFESION	PUEBLO donde nació.	PARROQUIA en que fué bautizado.	FECHA del nacimiento. Dia.	Mes.	Año.	RESIDENCIA habitual.	Residencia en el pueblo. Años.	Meses	CLASIFICACION como habitantes y extranjeros.	Observaciones.
Antonio	Jordana	Deujachs	Jefe	48	Casado	Abogado	Gracia	S.Just	6	Julio	1832	Gracia				
Rosa	Rovira	Franci	Esposa	36	Casada	"	Tiana	Tiana				id				
Juan	Jordana	Rovira	Hijo	17	Soltero	"	Tiana	id	6	Julio	1864	id				
Enriqueta	Jordana	Rovira	Hija	13	id	"	Tiana	id	18	Abril	1867					
Clotilde	Jordana	Rovira	Hija	10	"	"	Gracia	Jesus	10	Enero	1871					
Pepe	Jordana	Rovira	Hijo	7	"	"	Gracia	Jesus	16	Octubre	1874					
Rosita	Jordana	Rovira	Hija	4	"	"	Gracia	Jesus	18	Octubre	1877					
Feliu	Rovira	Suñol	Padre	80	Soltero	Propietario	Tiana	Tiana	10	Enero	1801					
Cipriano	Rovira	Suñol	Id.	69	id	"	Tiana	Tiana	22	Noviembre	1811					
Josefa	Cabus	Ribó	Criada	72	id	Domestica	Tiana	Tiana	22	Noviembre	1808					

Tènganse presente al llenar esta hoja las reglas anotadas al dorso.

Firma del Jefe de familia, Antonio Jordana

Fig. 8 Padró municipal de Tiana (1881)

[54] Les dades, escrites en castellà, del full del padró de 1881, indicaven que la casa era de Rosa Rovira, al carrer Torrent número 10 de Tiana. Les persones que hi vivien eren: Antonio Jordana Deujachs, cap de família, 48 anys, casat, advocat, nascut a Gràcia el 6 de juliol de 1932, batejat a la parròquia de Sant Just, amb residència habitual a Gràcia; Rosa Rovira Franci, esposa, 36 anys, casada, nascuda a Tiana, batejada a la parròquia de Tiana, amb residència habitual a Gràcia; Joan Jordana Rovira, fill, 17 anys, solter, nascut a Tiana el 6 de juliol de 1864, batejat a la parròquia de Tiana, amb residència habitual a Gràcia; Enriqueta Jordana Rovira, filla, 13 anys, soltera, nascuda a Tiana el 18 d'abril de 1867, batejada a la parròquia de Tiana; Clotilde Jordana Rovira, filla, 10 anys, nascuda a Gràcia el 10 de gener de 1871, batejada a la parròquia de Jesús; Pepe Jordana Rovira, fill, 7 anys, solter, nascut a Gràcia el 16 d'octubre de 1874, batejat a la parròquia de Jesús; Roseta Jordana Rovira, 4 anys, filla, nascuda a Gràcia el 18 d'octubre de 1877, batejada a la parròquia de Jesús. També hi constava Feliu Rovira Suñol, 80 anys, solter, propietari, nascut a Tiana el 10 de gener de 1801, batejat a la parròquia de Tiana; Cipriano Rovira Suñol, 69 anys, solter, propietari, nascut a Tiana el 22 de novembre de 1811, batejat a la parròquia de Tiana i Josefa Cabús Ribó, 72 anys, soltera, domèstica, nascuda a Tiana el 22 de novembre de 1808, batejada a la parròquia de Tiana. Hem reproduït la informació, a causa de la poca qualitat de la imatge.

Com era habitual en aquella època, la família Jordana professava la fe catòlica i n'era practicant. Cèsar August va ser batejat només néixer, el juny de 1893, i confirmat el 7 de desembre de 1894, juntament amb el seu germà Antoni. El padrí de C. A. va ser Francisco de Riu i Rubinat, un farmacèutic amic de la família Mayans,[55] tal com consta al certificat. Així mateix, hi apareixen els noms dels pares, Juan Antonio i Maria de la Concepción. Es mostra, a continuació, el certificat de confirmació del nen emès feta pel mossèn de la Parròquia de Santa Maria de Gràcia.[56]

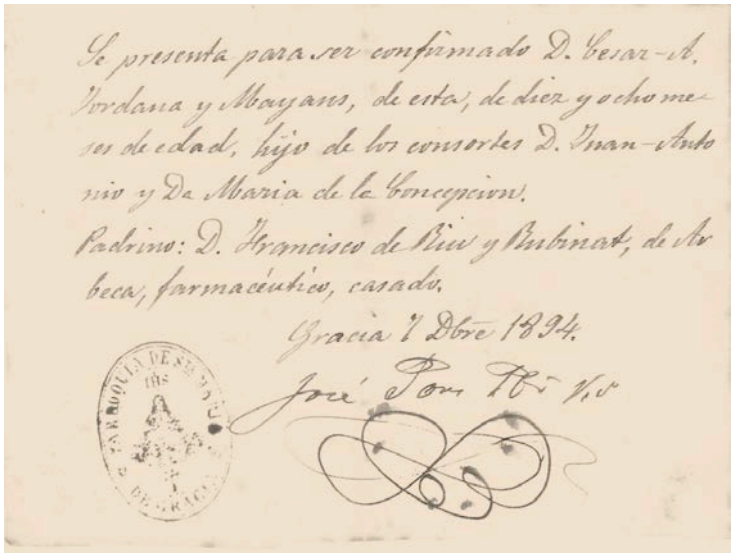
Se presenta para ser confirmado D. Cesar-A. Jordana y Mayans, de esta, de diez y ocho meses de edad, hijo de los consortes D. Juan-Antonio y Da Maria de la Concepcion.
Padrino: D. Francisco de Riu y Rubinat, de Arbeca, farmacéutico, casado.
Gracia 7 Dbre 1894.
José Pons Pbro V.o

Fig. 9 Certificat de confirmació (1894)

Per intervenció de la mare, tant el germà gran, Antoni, com Cèsar August (anomenat *Cessu* familiarment), tenien com a preceptor un capellà que els guiava espiritualment i que deia renecs, tal com testimonia la neboda de C. A. Jordana, Maria Jordana (1918), filla d'Antoni Jordana.[57] Aquest fet,

[55] Fons Georgina Jordana.
[56] Segons el capellà d'aquesta parròquia, les dades sobre esdeveniments religiosos es van destruir i només en conserven aquells documents que es van expedir a partir de l'any 1896.
[57] Maria Jordana i Carreres (1918), filla d'Antoni Jordana i Mayans, i neboda de C. A. Jordana, recorda que la seva mare, Dolors Carreras i Català (1892-1993), cunyada de Cèsar August, li explicava que la seva

dir renecs, havia estat observat per Cèsar August i ho havia dit als seus pares, que no s'ho acabaven de creure. En una ocasió, però, al mossèn se li va escapar el renec: "Vatua, l'olla!" -va dir, i el nen va exclamar: "Ara ho ha dit!", amb grans escarafalls. L'anècdota va divertir molt la família, que la va explicar a tots els parents i ha arribat fins avui. Quan els fills van ser més grans, la mare, per comprovar que assistien als oficis religiosos, els preguntava el color de la casulla que duia el capellà durant la missa. Aquesta actitud beata de la mare va produir l'efecte contrari al desitjat perquè tant un germà com l'altre van ser ateus convençuts. Aquesta faceta es va poder comprovar en l'època d'articulista de *L'Opinió*, en què Jordana es va mostrar molt crític amb la jerarquia eclesiàstica, a qui anomenava "la crosta".

Durant la infantesa, un succés greu va afectar la vida de Cèsar August Jordana. Quan tenia cinc anys, el 1898, va perdre la visió d'un ull a causa d'un accident mentre jugava amb el seu germà, encara que mai va dir qui havia estat el causant de la ferida a l'ull. [58] Jordana no amagava pas aquesta disminució i l'explicava, amb ironia, a Carles Riba[59] en una carta datada el 17 d'octubre de 1929:

> Recorda't que si no sóc mantenidor de tants de fills com tu, jo, en canvi, tinc sempre un peu al sepulcre (sense comptar que sóc borni des dels cinc anys). Compadeix-te, doncs, del teu afectíssim.

---

sogra, Maria Mayans, havia estat formada en una escola dirigida per monges i que tenia unes creences religioses molt estrictes.

[58] Maria Jordana havia sentit a dir a la seva mare que qui va provocar l'accident va ser el germà de Cèsar August, Antoni.

[59] Fons Carles Riba i Clementina Arderiu. Arxiu Nacional de Catalunya (1-26, UC1451).

Ell mateix explicava aquest accident en un article publicat a *L'Opinió*, titulat "Una qüestió personal",[60] amb l'objectiu d'aclarir si portava o no un ull de vidre:

> El xiroi novel·lista tenia cinc anys quan ocorregué l'accident que cal fer responsable de la seva especial acuitat de visió. El nostre escriptor era al terrat observant els harmoniosos moviments d'un gatet, quan un dels seus companys de joc va tenir la gran pensada de provar com sonaria una pedreta colpint-li la testa. (El novel·lista no era calb, és clar, però duia els cabells arranats, i així presentava una bola adequadament provocativa.) L'agressor va agafar un trosset de test, petit però amb un bon tall, i el llençà vers la preciosa closca de la víctima. Aquesta es girà amb la seva oportunitat característica, i coratjosament va aturar amb un ull el projectil que arribava. A conseqüència d'aquest fet va haver una llarga intervenció d'oculista a l'indret ferit. La vista fou perduda, però l'ull, salvat.

I Jordana atribuïa a Carles Soldevila que hagués iniciat la llegenda de l'ull de vidre:

> El meu estimat amic Carles Soldevila té una part de culpa d'aquest malentès. El dia que m'hi van presentar vam sortir junts al carrer; ell seguint un costum, una mica estrany, de l'home ben educat, em volia fer passar a la dreta. Jo em trobo molt millor a l'esquerra, és clar.[61] I a part d'això és el meu lloc natural per una raó que li vaig indicar amb aquestes paraules històriques: «No hi veig d'aquest ull. Quan era petit, em van deixar borni d'una pedrada». El novel·lista devia imaginar-se tot d'una un globus ocular navegant cap a l'estratosfera. Va mirar l'indret indicat: hi va veure un ull sencer. Uns dies més tard va honorar-me amb un "full de dietari" que començava així: «Conec C. A. Jordana i el seu ull de vidre».

També Armand Obiols, un cop a l'exili, enfadat perquè Jordana no li enviava un article per a la *Revista de Catalunya*, li va trametre un epitafi sobre el seu ull:

---

[60] "Una qüestió personal". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Excursions literàries", 1.005, 25.8.1934, p. 13.

[61] Es pot relacionar aquesta afirmació amb el seu ideari polític.

> Cèsar-August jau aquí;
> èmul del Ciclop nefari
> clogué un sol ull en morir:
> l'altre el tenia a precari.

Obiols sabia prou bé que Jordana no tenia un ull de vidre. Ho demostra el fet que, en la mateixa missiva,[62] afegia que aquest epitafi:

> [...] servirà, si més no, per a induir a error els vostres futurs biògrafs que hi trobaran l'argument decisiu a favor de la llegenda del vostre ull de vidre.

Aquests mots ens confirmen que els escriptors, que van viure a l'exili, eren conscients que l'etapa que estaven vivint i l'obra que havien fet, la que feien i aquella que durien a terme havia de perdurar per mitjà de biògrafs i d'estudiosos. Així mateix, consideraven que la correspondència que es va generar durant aquells anys d'exili esdevindria una material valuosíssim per a la història de la literatura catalana (Martínez-Gil, 1997).

A Jordana, l'interès per l'escriptura li venia de ben jove. Als nou anys ja va confegir una peça teatral (1938: 563), protagonitzada per la família i les amigues, que es va representar a la masia de Tiana. A continuació s'ha inclòs una imatge de Can Jordana, en primer terme a l'esquerra, amb les terres adjacents en què hi havia plantats arbres fruiters, sobretot tarongers, i també garrofers.

[62] Carta d'Armand Obiols a C. A. Jordana (16.3.1948) (ANC1-680-111/C. A. Jordana).

Fig. 10 Can Jordana, en primer terme (Arxiu de Josep Ma. Toffoli)

Anys més tard, Mercè Rodoreda (1933: 3) va publicar a la revista *Clarisme* l'entrevista que va fer a C. A. Jordana per conèixer els seus inicis literaris. Jordana es va referir a la peça teatral que va escriure quan era molt jovenet i que va representar a la masia de Tiana, tal com hem avançat. L'obra es titulava *Pepet, el calavera*, constava d'un sol acte, i va ser representada per tres personatges: el pare, la mare i el fill. Els pares mostraven, al públic, la seva preocupació pel fill que no tornava a casa. El noi era un jovenet molt disbauxat i calavera que, presumptament, havia tingut un accident. Tot s'acabava feliçment quan el fill, Pepet, tornava a casa sa i estalvi i tots s'abraçaven. El director de la comèdia va ser Antoni Jordana, germà de Cèsar August, que en aquells moments tenia tretze anys; els actors, Cèsar August, que feia de pare; Elvireta, filla d'un bona amiga dels germans Jordana, en el paper de la mare de Pepet; i Adelaida, germana de l'Elvireta, com a Pepet. L'obra es va fer al replà de l'escala que duia al primer pis de Can Jordana, tal com es mostra en la foto adjunta.

Fig.11 Al final de les escales, hi ha el replà on es va fer la representació

Hem localitzat un poema de Jordana escrit el 1910, dedicat a A.S.R. que hem adjudicat a Adelaida, actriu de *Pepet, el calavera*, l'amigueta dels germans Jordana. Pel testimoni de Maria Jordana, hem sabut que l'oncle d'Adelaide es deia de cognom *Ramos* i, per aquest motiu i per l'any en què es va fer el sonet, considerem molt plausible que el poema fos dedicat a Adelaide S. Ramos, un amor de joventut. Transcrivim a continuació el sonet de C. A. Jordana, que va signar amb un dels primers pseudònims de què va fer ús durant la seva trajectòria literària: Pau Fresquet.[63]

Sonet per a A. S. R.

> És més difícil de conèixer una dona que encertar quan s'encendrà un misto espanyol d'una capsa de zinc.
>
> Pau Fesquet "Pensaments"

[63] Pau Fresquet és un personatge d'un dels contes de *Quatre venjances*, "La venjança del frare", obra de C. A. Jordana, publicada l'any 1923.

Mous la testa. Llavors dels cabells rossos
els besllums que fulguren sota el sol
van percudint tot un seguici d'óssos.
Sona el teu riure com un flabiol.
En l'estrall t'arrauleixes com el mar...
En ta faç s'apaivaga i es deixonda,
esborradís sota el somriure clar,
l'encís misteriós de la Gioconda.
Darrera el fet tangible del teu cos,
meravella de tres dimensions,
hi ha el fet boirí que torbarà l'espòs
que al punt curullo tes pretensions.
Bé, doncs, per xo: perquè li caldrà fe
Benaurat el mortal que et podrà havê
C. A. Jordana
Barcelona, 8-II-910

C. A. Jordana va cursar els estudis de batxillerat a l'Institut de Barcelona entre els anys acadèmics 1903-1904 i 1906-1907. A les assignatures va obtenir-hi qualificacions d'excel·lent. En el curs 1908-1909, Jordana va realitzar la inscripció,[64] el juny de 1909, per fer la prova per a l'obtenció del grau de batxillerat a l'institut esmentat:

[64] Inscripció per a l'obtenció del títol de batxillerat (ANC1-680-3/C. A. Jordana).

Esta parte se entrega al interesado después de abonados los derechos que señalan las disposiciones vigentes

DISTRITO UNIVERSITARIO DE BARCELONA

INSTITUTO DE BARCELONA

CURSO DE 1908 Á 1909

****

INSCRIPCIÓN PARA EL GRADO DE BACHILLER

Núm. 17

El Sr. DIRECTOR de este **Instituto**, en virtud de la solicitud de D. Cesar Jordana y Mayans y de lo que resulta en su expediente académico, cuyo extracto consta en la hoja que se acompaña á esta **Inscripción**, le admite á los ejercicios del GRADO DE BACHILLER, según decreto de esta fecha.

Barcelona 9 de Enero de 1909

El Secretario del Instituto,

DERECHOS de esta Inscripción veinticinco pesetas.

Fig. 12 Inscripció als exàmens de batxillerat

En aquest full d'inscripció, C. A. Jordana hi va afegir l'extracte del seu expedient acadèmic. Les notes obtingudes van ser dos excel·lents, tal com es pot comprovar en el document que segueix:

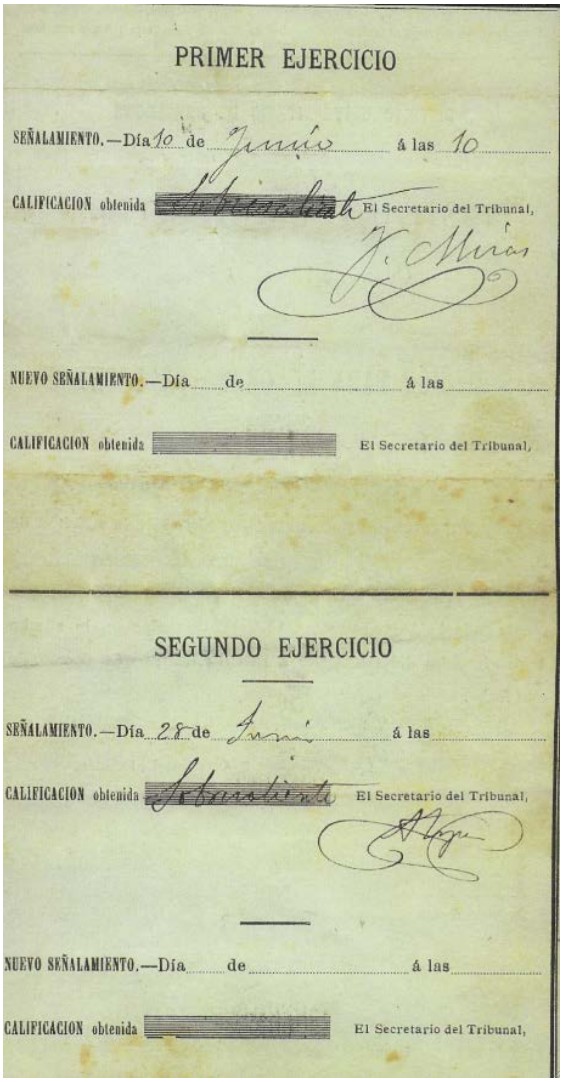

PRIMER EJERCICIO

SEÑALAMIENTO.—Día 10 de Junio á las 10

CALIFICACION obtenida [redacted] El Secretario del Tribunal,

NUEVO SEÑALAMIENTO.—Día de á las

CALIFICACION obtenida [redacted] El Secretario del Tribunal,

SEGUNDO EJERCICIO

SEÑALAMIENTO.—Día 28 de Junio á las

CALIFICACION obtenida [redacted] El Secretario del Tribunal,

NUEVO SEÑALAMIENTO.—Día de á las

CALIFICACION obtenida [redacted] El Secretario del Tribunal,

Fig. 13 Les qualificacions de les proves: dos excel·lents

A principi del segle XX, es van obrir a Barcelona i també en altres capitals una sèrie de centres formatius privats que preparaven l'accés als estudis de les escoles industrials (Galí, 1981: 109-110). Amb la intenció de cursar la carrera d'enginyer industrial, per recomanació del seu pare,[65] Jordana es va matricular a l'Academia Tecnológica (ubicada al carrer Pelai 12, 1r pis) de Barcelona. Dirigit per l'enginyer industrial Pere Rius i Matas, aquest centre tenia l'objectiu de "preparar l'ingrés a l'Escola d'Enginyers

[65] El pare de Cèsar August va decidir les carreres que havien de cursar els seus fills. Així, va dir al fill gran Antoni que havia d'estudiar arquitectura i, al petit, enginyeria. Els seus desitjos no es van complir del tot.

Industrials" (Ghanime, 2006: 134). A continuació podem veure una de les butlletes de qualificacions obtingudes per Jordana, del mes de febrer de 1910:

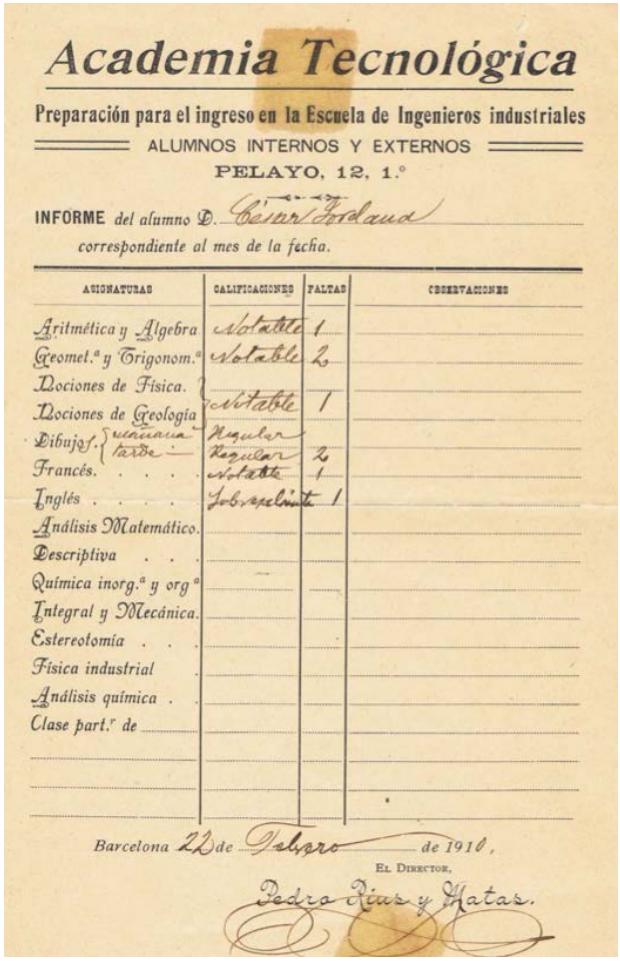

Academia Tecnológica

Preparación para el ingreso en la Escuela de Ingenieros industriales

ALUMNOS INTERNOS Y EXTERNOS

PELAYO, 12, 1.º

INFORME del alumno D. César Jordana

correspondiente al mes de la fecha.

ASIGNATURAS	CALIFICACIONES	FALTAS	OBSERVACIONES
Aritmética y Algebra	Notable	1	
Geomet.ª y Trigonom.ª	Notable	2	
Nociones de Física.	Notable	1	
Nociones de Geología			
Dibujo { mecánica	Regular		
{ arte	Regular	2	
Francés.	Notable	1	
Inglés	Sobresaliente	1	
Análisis Matemático.			
Descriptiva . . .			
Química inorg.ª y org.ª			
Integral y Mecánica.			
Estereotomía . . .			
Física industrial			
Análisis química .			
Clase part.r de			

Barcelona 22 de Febrero de 1910.

El Director,

Pedro Ruiz y Matas.

Fig. 14 Butlleta de qualificacions

Cèsar August Jordana va ingressar a l'Escola d'Enginyers Industrials de Barcelona el 1909-1910, durant el qual va fer el curs d'ingrés. A partir del període 1910-1911 fins al 1912-1913, va superar els tres primers cursos de la carrera i va obtenir, en totes les assignatures, les qualificacions de "Bueno". En canvi, va necessitar tres anys per aprovar les quatre assignatures que corresponien al quart curs. Així, el 1913-1914 va superar-ne dues, el 1914-1915 no en va aprovar cap i el 1915-1916 va obtenir les dues que quedaven

pendents. A partir d'aleshores, va tornar a emprendre el ritme i va superar els darrers dos anys de carrera durant els cursos 1916-1917 i 1917-1918, també amb les qualificacions de "Bueno".[66]

Les activitats formatives es van veure afectades per la delicada salut per la qual passava Jordana en aquella època. En una carta a Carles Riba,[67] de l'any 1913, Jordana li explicava que havia patit la "coli-coli-bacil·lar", una infecció als intestins. Ell mateix deia, en una altra carta a Riba de l'any 1929, "tinc sempre un peu al sepulcre". Segurament es referia a les anades a Camprodon, els anys 1928 i 1931, a recuperar-se d'afeccions pulmonars i d'indisposicions gàstriques.

Quant a la seva permanència a la universitat, hem pogut consultar una sèrie d'imatges de C. A. Jordana a les aules. En reproduïm una a continuació on apareix a classe, assegut a terra amb la cigarreta als llavis i amb bata blanca, acompanyat per altres estudiants i el professor:[68]

[66] Dades personals de C. A. Jordana (Archivo General de la Administración. Caja/legajo 31/14882).
[67] Fons Carles Riba i Clementina Arderiu (1-26, UC1451). Arxiu Nacional de Catalunya
[68] Fons Joan Jordana i Rafaela de Buen.

Fig. 15 C. A. Jordana a l'aula de l'Escola d'Enginyers Industrials amb el professor i els companys

Jordana va finalitzar la carrera universitària d'Enginyer Industrial el 3 d'octubre de 1918.[69] El títol, expedit pel rei Alfons XIII, està datat el 16 de novembre d'aquell any, com es veu en la imatge que hi ha a continuació:

S. M. el Rey Don Alfonso XIII

y en su nombre

El Ministro de Instrucción Pública y Bellas Artes.

Considerando que, conforme a las disposiciones y circunstancias prevenidas por la actual legislación,

Don César Augusto Jordana y Mayans,

natural de Barcelona, de edad de 25 años, ha hecho constar su suficiencia en la Escuela de Ingenieros Industriales de Barcelona, expido el presente

Título de Ingeniero Industrial,

que autoriza al interesado para ejercer, con arreglo a las leyes y reglamentos vigentes, la profesión de Ingeniero Industrial.

Dado en Madrid a 16 de Noviembre de 1918.

Fig. 16 Titulació d'enginyer industrial a nom de C. A. Jordana

[69] Títol d'Enginyer Industrial (ANC1-680-20/C. A. Jordana).

Durant l'època en què va cursar els estudis universitaris, Jordana va continuar els seus projectes literaris. En una carta sense data, presumiblement de 1913, Jordana explicava al seu amic Carles Riba[70] que estava escrivint un conte que havia titulat "Sandwich".

En aquella època de joventut, Jordana tenia moltíssim interès a aprendre llengües. Així, a més del català[71] i del castellà, dominava l'anglès i el francès i, fins i tot, tenia coneixements d'alemany. Aprenia les llengües d'una manera autodidacta. Testimonis familiars revelen que Jordana s'introduïa en el coneixement idiomàtic amb la lectura de llibres infantils i continuava amb manuals de gramàtica. A més de les llengües modernes, també es va interessar pels idiomes antics i, en concret, en aquesta època de la seva vida va fer un curs per aprendre el grec, tal com relata, amb ironia, en una carta de l'1 de setembre de 1913 adreçada a Riba:

> Ara aprenc grec. Ja sé que oros vol dir montanya. [sic]. Qui ho havia de dir, eh? Jo creia que's [sic] tractava d'un jòc [sic] de cartes.

A l'interès per les llengües, s'hi afegia ja la dedicació de Jordana a les traduccions. A l'esmentada carta adreçada a Carles Riba, Jordana li demanava que oferís els seus serveis de traductor a Josep Carner:

[70] Fons Carles Riba i Clementina Arderiu. Arxiu Nacional de Catalunya (1-26, UC1451).

[71] C. A. Jordana escrivia un català que estava en vies de normativització. Per aquesta raó, respectem la seva ortografia, però n'assenyalem les divergències.

> Que ja sab [sic] l'anglès en Carner? De totes maneres ofereix-li els meus serveis per la part dels negres del Missouri.

Aquesta petició estava motivada per l'interès de Carner a traduir els llibres de Mark Twain.[72] Jordana tenia la versió anglesa de les obres d'aquest autor i les va oferir a Carner per mitjà de Carles Riba.[73] De la totalitat dels llibres que eren propietat de Jordana, Carner[74] se'n va quedar quatre i en va traduir dos. El mateix Jordana va traduir també una novel·la d'aquest autor americà, *Tom Sawyer, detectiu*, que les Edicions de l'Arc de Barà van publicar l'any 1929.

A més de les incursions en el gènere de la narrativa curta, també, com hem vist, li agradava escriure poesia. D'aquesta època se li coneixen els poemes que va dedicar a la seva promesa, Aurora Benet (A. B.), el 1919, que es va convertir en la seva dona dos anys més tard: el "Sonet" i "Marxa nupcial", datat a Barcelona el 6 d'octubre de 1920.

> Sonet
>
> A A. B., forta i dolça
> com una nespra.
> Pau Fresquet
>
> Senyora meva, dolça com l'arrop
> I amarga com cafè tot just colat
> I sense sucre, deu-me al cap un cop
> Que em faci pensar en vós emocionat.
> Si és fort, jo esdevindré més tou que un pop,
> Havent la vostra força constatat

[72] Els llibres en versió anglesa de Marx Twain que Jordana va oferir a Carles Riba, en una carta del 19 de desembre de 1917, van ser: *The adventures of Tom Sawyer* (1 vol.); *The innocents abroad; or, the new pilgrim's progress* (2 vol.); *A tramp abroad* (2 vol.); *Roughing it* (1 vol.); *The innocents at home* (1 vol.); *The stolen white elephant* (1 vol.); *The adventures of Huckleberry Finn* (2 vol.); *Tom Sawyer abroad* (1 vol.), i *Tom Sawyer, detective* (1 vol.). Tots els llibres eren de la col·lecció Tauchnitz, que publicava obres d'autors anglesos i americans.
[73] Carta de C. A. Jordana a Carles Riba de 19.12.1917. Fons Carles Riba i Clementina Arderiu. Arxiu Nacional de Catalunya (1-26, UC1451).
[74] L'Editorial Catalana va publicar, l'any 1918, *Les aventures de Tom Sawyer* i, sense data, *L'elefant blanc, robat*, de Mark Twain, traduïts per Josep Carner.

Qui em fa poruc tot jo i un bon tros xop
L'ull bo[75] que Providència m'ha deixat.
Si és dolç, em vindrà bé van un esclop
Pels ulls de poll d'un peu aclaparat
I veuré la dolcesa que jo trob,
Quan aquells ulls d'agulla m'han picat.
Fortitud i dolçura [sic] són de vós!
Sots la vostra finestra estic fent l'ós!

Ciutat comtal
Cai i casal de Catalunya
¼ de 3 del matí del darrer jorn
d'agost de 1919, any de la
signatura de la Gran Pau.

Marxa nupcial

Tema: Tot arriba

Carme i Minuet s'han retratat,
després del cop de cap del llur casori,
i ara els espera el tec i el gran desori
del jovent, penedit del celibat.

Els convidats han mort el cori-mori,
tot expel·lint la llur futilitat...
Carme i Minuet han conxorxat
la fuita lluny de l'hòrrid rebombori.
Ara l'auto embaumat [sic] de tarongina
els ha dut a l'estatge acollidor,
on espera, suau, la cambra fina...

Ja estan sols. A la fi! Joia divina!
Minuet s'ha atansat al seu senyor
i ell li ha besat la boca purpurina...

Barcelona, 6-X-1920

Pau Fresquet

Durant el període d'estudis universitaris, Jordana va començar el servei militar. Va ingressar a la Caixa de Reclutes de Barcelona el 16 de gener de 1915 i va ser destinat com a soldat del Capítol XX de la 4a Comandància d'Artilleria de Barcelona, en la qual va romandre fins al 16

[75] Fins i tot en un dels versos del sonet dedicat a la seva xicota, esmentava que només tenia un ull que estigués en bones condicions, cosa que denota que aquest aspecte del seu físic el tenia molt present.

de gener de 1918. Durant la seva permanència a l'exèrcit espanyol, Jordana va arribar al grau de caporal, malgrat el poc interès que sentia per les qüestions militars.

Durant els mesos en què va fer el servei militar, Jordana va conduir un tramvia. A la foto que hi ha a continuació, hi apareix vestit de militar i s'hi indica que estava adscrit al Cos "Asalto" i el número que tenia assignat:

Fig. 17 Amb l'uniforme de l'exèrcit

La llicencia absoluta com a reservista va arribar-li el 13 de juny de 1933 i, d'aquest esdeveniment, en va escriure l'article titulat "Llicència absoluta",[76] en què mostrava la seva ideologia republicana. Jordana assenyalava la

[76] "Llicència absoluta". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", 632 (14.6.1933), p. 1.

insalubritat de les casernes i l'actitud agressiva i orgullosa dels comandaments:

> Només vull cantar aquell paper que mans militaresques us donen quan el fur bèl·lic us permet d'eixir definitivament de les seves reserves. Adéu-siau, casernes més o menys enxinxades! Ja no hauré d'ensumar mai més, ni un cop l'any, la vostra flaire indubtablement marcial. Adéu-siau, bel·licosos sergents! Ja no hauré de sentir mai més els vostres renecs virils i imperialistes.

L'any 1918 va haver-hi un daltabaix a la família Jordana. La mare, Maria Mayans, va morir a causa de l'anomenada *grip espanyola*, una gran pandèmia que va afectar la població mundial. Aquest fet tràgic va provocar una reorganització familiar. Cèsar August es va quedar al domicili de la Rambla de Catalunya, de Barcelona, però el seu pare, Joan Anton Jordana Rovira, se'n va anar viure a casa de la seva amant, Emília Sarrà i Adrià[77], al número 45 del passeig de Gràcia, cantonada Aragó, de Barcelona. Emília Sarrà (Vilallonga, 1998: 98) acabaria essent la segona esposa de Joan Anton Jordana.

Pel que fa a l'aspecte laboral, Cèsar August Jordana, en qualitat d'enginyer industrial, es va encarregar d'un dels negocis familiars. Joan Anton Jordana Rovira era propietari d'una fàbrica de guix, Yesos, SA, situada al Barri de les Mallorquines a Montgat i va cedir la direcció de l'empresa al seu fill Cèsar August.

Yesos, SA era propietat de la família des de feia dècades i va anar canviant de nom de pares a fills.[78] A l'exercici

[77] Emília Sarrà i Adrià, morta l'any 1929, va ser la propietària de la mansió anomenada *Domus Àurea*, situada a Arenys de l'Empordà. El seu cos va ser enterrat a l'església d'aquest municipi.

[78] El primer propietari de la guixera que tenim documentat va ser Feliu Rovira i Suñol (1801-?), cosí de Rosa Rovira i Franci (1845-?), casada

econòmic 1893-1894, [79] ja constava a nom de Joan Anton Jordana Rovira. Hem reproduït un document –encara que la imatge no és òptima- de l'any 1900 en què el pare de Cèsar August constava com a propietari d'una fàbrica amb cinc forns perquè testimonia la propietat. Aquesta propietat està documentada fins al període 1932-1933.

		ANY 1900 Apellidos y nombre de los contribuyentes	PROFESIÓN, INDUSTRIA, arte ú oficio por que contribuyen	CALLE Y NÚMERO de su casa habitación	Calle y número del local en que se ejerce	
			Suma anterior			18
08		Gaillard Hermanos	[illegible]	Marina	Marina	
48		Gaillard Hermanos	[illegible] sulfato de hierro	Marina	Marina	
07		Gaillard Antonio	[illegible]	Marina	Marina	
18		Rovira Bordoy José	[illegible]	S. Jorge	S. Jorge	
18		Casanovas Puig Miguel	[illegible]	Riera	Riera	
18		Baratau Molins Pablo	[illegible]	Riera	Riera	
18		Jordana Rovira Juan Ant.º	[illegible]	Marina	Marina	
77		Barrau Maeso y C.ª	[illegible]	Marina	Marina	
99		Gaillard Hermanos	[illegible]	Marina	Marina	
50		Gaillard Esprit	[illegible]	Marina	Marina	
			Total de la Tarifa 3.ª			35

Fig. 18 Fragment de l'any econòmic de 1900

També hem pogut seguir l'evolució de l'empresa. A partir de 1830, la fàbrica, que comptava amb quatre forns (dos de guix i dos de calç), es va modernitzar gradualment i els anys 1932 i 1933 ja funcionava un forn amb motor de força.

---

amb Antoni Jordana i Deujachs (1832-?), pares de Joan Anton Jordana Rovira (1864-1950) i avis de C. A. Jordana i Mayans. L'any econòmic 1887-1888, Antoni Jordana i Deujachs va heretar els forns, en aquest cas eren cinc, i l'any 1893-1894 Joan Anton Jordana Rovira en va esdevenir el propietari. En aquella ocasió s'indicava que els forns estaven situats al barri de Les Mallorquines a Montgat. L'any 1912 els cinc forns de llenya es van modernitzar i van passar a ser-ne dos de llenya amb motor de vapor; el 1928, amb motor de força, i els anys 1932 i 1933 només hi havia inscrit un forn amb motor de força. Aquesta evolució dels forns és una constatació de la modernització de les indústries.

[79] Arxiu de l'Ajuntament de Tiana, capses núm. 474 Contribución industrial y de comercio 1849-1860, núm. 475 Contribución industrial y de comercio 1861-1905 i núm. 476 Contribución industrial y de comercio 1906-1935.

La incorporació dels avenços –modernització dels motors- a la fàbrica de guix de la família Jordana s'ha d'emmarcar en la industrialització que es va dur a terme a Catalunya, al primer terç del segle xx, arran, entre altres qüestions, de l'augment demogràfic i de l'increment de la immigració. Sense la competència d'altres països, que estaven immersos en situacions bèl·liques -Primera Guerra Mundial-, la indústria catalana va incorporar, al sector tèxtil, la producció de béns d'equip, com ara el metall, la química i el ciment (Balcells, 2004: 680).

L'any 1933 Montgat es va segregar de Tiana. Gran part dels arxius que havien de ser custodiats per l'Ajuntament de Montgat[80] es van cremar durant la Guerra Civil i no ha estat possible comprovar l'evolució i la propietat de la guixera, a partir de 1933. Segons testimonis familiars, la fàbrica va patir tota mena de robatoris durant la guerra i, posteriorment, va ser expropiada per a la construcció de carreteres.[81] En aquest sentit, la fotografia que hi ha a continuació ofereix una vista aèria de la fabrica de guix, situada a la vora de la carretera Nacional II, al barri de les Mallorquines a Montgat, en l'època en què s'extreia el guix.

[80] L'Arxiu Municipal de l'Ajuntament de Montgat està en obres des de l'any 2014 i no s'hi pot accedir.
[81] L'investigador de Montgat Abelard Chimisanas ens ha indicat que només havia pogut consultar les dades econòmiques de l'any 1942 i que Joan Anton Jordana i Rovira ja no hi constava.

Fig. 19 Vista de la guixera, a la dreta, situada al Barri de les Mallorquines

Malgrat el poc interès que despertava en Cèsar August Jordana la direcció de la guixera, se'n va encarregar fins que, per desavinences amb el seu pare, al voltant de l'any 1925, va traspassar aquesta feina al seu germà Antoni. [82] El negoci va anar sobrevivint però la poca qualitat del guix, que era més aviat fosc, va fer que esdevingués un negoci poc rendible.

Aquesta època de joventut i de formació, transcorreguda entre els anys 1893 i 1920, dona pas a l'etapa de formació de la família, de plenitud de la seva obra literària i també d'estudi i difusió de la normativa de la llengua catalana, en el marc de l'etapa final de la Mancomunitat de Catalunya, de les dictadures de Primo de Rivera i de Berenguer i de la proclamació de la Segona República espanyola.

[82] La seva neboda, Maria Jordana, recorda que visitava la guixera amb el seu pare, Antoni Jordana, quan ella tenia uns 8 o 9 anys, aproximadament entre els anys 1926 i 1927.

3.2.1.2 Desenvolupament i consolidació professional (1921-1938)

El 20 d'abril de 1921 Cèsar August Jordana es va casar, a l'església de Sant Jaume de Barcelona, amb Aurora Benet i Benet. El pare del nuvi, ja vidu de Maria Mayans, anunciava als familiars i amics el casament del seu fill Cèsar August en una participació[83] redactada en un català ajustat a la normativa lingüística que s'havia començat a promulgar durant la dècada anterior:

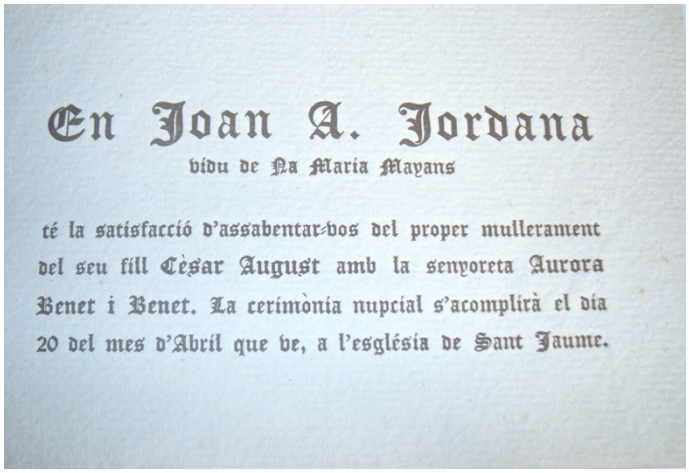

En Joan A. Jordana
vidu de Na Maria Mayans

té la satisfacció d'assabentar-vos del proper mullerament del seu fill Cèsar August amb la senyoreta Aurora Benet i Benet. La cerimònia nupcial s'acomplirà el dia 20 del mes d'Abril que ve, a l'església de Sant Jaume.

Fig. 20 Participació de casament de Cèsar August Jordana i Aurora Benet

El nou matrimoni es va instal·lar al domicili familiar de Cèsar August, al primer pis del número 124 de la Rambla de Catalunya de Barcelona.

Hem situat, a continuació, les fotografies[84] dels nuvis el dia del casament. A l'esquerra, hi apareix Cèsar August fumant i lluint, amb només 27 anys, una calvície pronunciada

[83] Fons Joan Jordana i Rafaela de Buen.
[84] Fons Joan Jordana i Rafaela de Buen.

i, a la dreta, hi podem veure la núvia, de 21 anys, que provenia d'una família valenciana que parlava en castellà.[85]

Fig. 21 Fotos dels nuvis el dia del casament

De seguida, Cèsar August i Aurora van ser pares de dos fills: Joan, nascut el 21 de març de 1922, i Núria, el 23 d'agost de 1923. Els germans van estudiar a l'Institut-Escola de la Generalitat de Catalunya (1931-1939), institució pedagògicament avançada, fruit de les possibilitats docents que oferia el Govern de la Generalitat de Catalunya. Dirigida per Josep Estalella i Graells (1879-1938), es caracteritzava per admetre alumnes dels dos sexes, per la seva laïcitat i per l'ús de la llengua catalana en l'ensenyament. Aquest centre estava situat al Parc de la Ciutadella, a l'antic Palau del Governador.

A la fotografia,[86] podem veure Aurora Benet, amb els seus fills, en Joan i la Núria, a la Rambla de Barcelona.

[85] Maria Jordana recorda que, la seva mare, Dolors Carreras, li va explicar que el dia del prometatge de Cèsar August i Aurora els familiars de l'Aurora presentaven el jove com el "ingeniero", amb molt d'orgull.

Fig. 22 Aurora amb els seus fills,
al voltant de 1930

Encara que, en aquella època, Cèsar August Jordana dirigia l'empresa familiar, la fàbrica de guix denominada *Yesos, SA*, situada a Montgat, com ja hem dit, la seva autèntica vocació era dedicar-se a la literatura. Per una carta[87] que va enviar a la seva esposa, ha quedat constància que l'any 1922 Jordana estava elaborant els diferents relats que integrarien l'obra *La veritat sobre Sígfrid*:

> [...] l'afer de Fonollar[88] està encallat. Sense la meva inspiradora, la ploma no em marxa.

Aquesta obra, *La veritat sobre Sígfrid*, va ser publicada per la Llibreria Catalònia, dins la col·lecció "Biblioteca Catalònia", cinc anys més tard.

L'any 1923 Jordana va publicar el seu primer llibre, *Quatre venjances*,[89] a la Llibreria Nacional Catalana de Barcelona.

---

[86] Fons Joan Jordana i Rafaela de Buen.
[87] Carta del 19.7.1922, amb encapçalament de Yesos, SA, que C. A. Jordana va enviar a Aurora Benet.
[88] Es refereix a la narració "Els miracles de Fonollar", publicada dins *La veritat sobre Sígfrid*, l'any 1927.

L'obra es componia de quatre narracions: "La venjança del sol", "La venjança de l'home seriós", "La venjança de la verge" i "La venjança del frare", en què es poden localitzar molts elements autobiogràfics. El volum estava dedicat a *Alba Minuet*, personatge del conte "La venjança del frare", un nom de pila que podem relacionar amb el de la seva esposa, Aurora. El cost d'aquesta publicació va ser assumit pel mateix Cèsar August, tal com reconeixia en una entrevista que li va fer Mercè Rodoreda (1933: 3) per a la revista *Clarisme*:

> Mercè Rodoreda: - I les novel·les?
> C. A. Jordana: - La primera me la vaig publicar jo; després d'haver-ne escrites unes quantes.

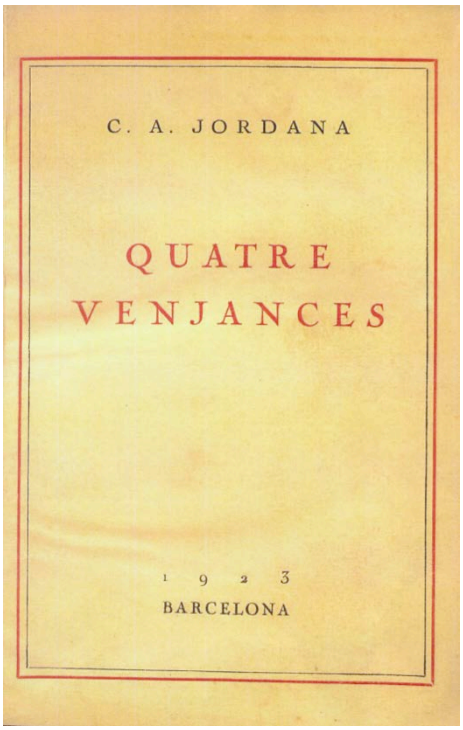

Fig. 23 Portada de *Quatre venjances*

[89] L'exemplar de *Quatre venjances*, propietat de la doctoranda, té una dedicatòria manuscrita: "Al meu germà Antoni. C. A. Jordana". Jordana tenia la delicadesa d'enviar, cada vegada que apareixia un llibre seu, un exemplar al seu germà Antoni.

Amb relació a aquest llibre, el crític literari Octavi Saltor i Soler (1902-1982), que signava O. S. (1923: 152), en un article publicat a *La Revista*, indicava que "l'anàlisi [dels contes] és més reeixida que l'argument".

Durant els dos anys següents, es van publicar dues traduccions de l'anglès al català de Jordana, de les quals la premsa es va fer ressò: d'una banda, el 1924, l'obra *Tom Sawyer, Detective* (1896), de l'autor nord-americà Mark Twain (pseudònim de Samuel L. Clemens (1835-1910)), que Jordana va traduir per *Tom Sawyer, detectiu;*[90] de l'altra, el 1925, el llibre *The Five of Swords* (1925) de l'escriptor anglès Gilbert Keih Chesterton (1874-1936), que Jordana va publicar amb el títol *El cinc d'espases.*[91] Ambdues traduccions van ser publicades per l'Editorial E. Castells, en la col·lecció "La Novel·la Estrangera", amb els números 17 i 19, respectivament.

L'any següent, el 1925, Jordana va iniciar les seves col·laboracions en diferents publicacions. Així, va escriure una sèrie d'articles com ara l'assaig titulat "Balanç d'un quart de segle. Excursió de plaer pels camins de la prosa"[92] A la *Revista de Catalunya*, hi va editar els textos "Les aventures d'un escriptor a través de la novel·la"[93] i "Les novel·les de Wells".[94]

[90] La imatge de la portada d'aquesta obra apareix a la Fig. I de l'Annex II.
[91] La imatge de la portada d'aquesta obra apareix a la Fig. II de l'Annex II.
[92] "Balanç d'un quart de segle. Excursió de plaer pels camins de la prosa". *La Revista. Quaderns de Publicació Quinzenal*, (1925), p. 19.
[93] "Les aventures d'un escriptor a través de la novel·la". *Revista de Catalunya*, 14 (agost 1925), p. 120-126.
[94] "Les novel·les de Wells". *Revista de Catalunya*, 18 (desembre 1925), p. 580-585.

És d'aquella època el debat que van suscitar tres escrits que Jordana [95] va publicar a la revista *Justícia Social*, titulats "L'home i el simi", arran de compartir les teories del naturalista anglès Charles Darwin (1809-1882) sobre l'evolució humana. La polèmica va venir de la mà del periodista Ramon Rucabado (1884-1966) (1925: 6, 3, 5), que, a la revista catòlica *Catalunya Social*, de la qual era el director, va publicar un seguit d'articles en què defensava els valors cristians enfront de les idees darwinistes vindicades per Jordana. Amb l'humor que el caracteritzava, va agrair a Rucabado la reproducció a *Catalunya Social*, per la difusió que comportava, dels "fragments més interessants dels articles de la sèrie «L'home i el simi»" publicats a *Justícia Social*.

Efectivament, Rucabado (1925: 3) repetia, en un article seu, un fragment d'un text de Jordana, com era l'exposició d'un professor seguidor de la teoria de l'evolució de Darwin als seus alumnes:

> Parlarà, amb molts miraments, als seus alumnes, de geologia i de cronologia geològica, els explicarà com certes coses trobades en certa mena de terrenys es pot dir que són d'una certa època. Després, el professor explicarà les coses trobades: un tros de crani, mitja mandíbula, etc. que presenten característiques humanes i característiques simiesques. Així quedarà establert que al llarg del temps han existit una sèrie d'éssers entre humans i simiescos. Tenim, doncs, una sèrie de fets que <u>semblen</u> [subratllat d'En Jordana] voler enllaçar el simi, o millor: l'avantpassat d'una certa mena de simis, amb l'home primitiu. L'enllaç ja és una qüestió d'imaginació i la teoria de l'evolució no fa més que presentar aquest enllaç com a cosa raonable. I la frase "l'home ve del simi" no fa més que resumir d'una manera crua totes aquestes coses.

[95] "L'home i el simi". *Justícia Social*, 94 (15.8.1925), p. 28; 96 (20.8.1925), p. 25; 100 (26.8.1925), p. 29.

Ramon Rucabado no creia, en absolut, en la teoria evolucionista i, en canvi, era un ferm defensor de la creacionista. En l'article indicat abans, mostrava una postura completament antagònica a la de Jordana, com ho proven les línies que indiquem a continuació:

> Sabem que l'home ve de Déu, i que el relat de la seva creació és de Moisès, inspirat en l'Esperit Sant, per l'autoritat de l'Església.

En un altre article, Rucabado (1925: 5) també regraciava Jordana, a qui qualificava de "terrible i petit", perquè l'havia esmentat a ell i a la revista que dirigia en un to divertit:

> És d'agrair de veres tan generosa propaganda, anomenant-nos i tornant-nos a esmentar a cada número i sovint en diferents llocs d'un mateix, tant que el títol de la nostra revista i el nom d'En Rucabado suposem que els deuen tenir fosos en estereotípia.

L'any següent, Edicions Diana de Barcelona va publicar l'adaptació que va fer Jordana de l'obra de Richard Wagner *Der Ring des Nibelungen* (1853), *L'anell del Nibelung,*[96] amb

[96]Sobre l'adaptació *L'anell dels Nibelungs*, va haver-hi diverses revistes que se'n van fer ressò de diferent manera. Algunes només esmentaven la publicació, com ara *El Borinot*, núm. 112 (14.1.1926), p. 11, i *El Baix Penedès*, núm. 1400 (4.2.1933), p. 3; mentre que altres, com *Bella Terra*, núm. 15 (febrer de 1926) p. 171, deia que "sobre el tema llegendari dels Nibelungs, C. A. Jordana "[mostra] una prosa finament construïda i il·lustrada per En Llaverias"; *La Paraula Cristiana* del març de 1930, núm. 63, p. 284, publicava un article titulat "Llibres per a infants" dins la secció "Moviment Pedagògic" en què indicava que, arran d'una demanda de llibres per a infants, s'havia avançat molt en aquest aspecte perquè Edicions Diana havia publicat, l'any 1926, el llibre de C. A. Jordana *L'anell del Nibelung*, il·lustrat per Joan Llaverias i, també, l'adaptació, feta pel mateix autor, de *Mackbeth* amb il·lustracions de Pere Prat Ubach (1892-1969), dins de la col·lecció "Grumet" de l'Editorial Proa. Com podem comprovar, hi havia revistes que comentaven o, senzillament, esmentaven les obres dels escriptors que s'anaven publicant. Ens sembla raonable pensar que era un sistema de promocionar les obres que apareixien al mercat del llibre per tal de donar-les a conèixer al públic i estimular-ne les vendes.

il·lustracions en color de Joan Llaverias.[97] El crític literari, que signava A. I. (1926: 116), assenyalava que els llibres que publicava Edicions Diana, tant dins la col·lecció "Biblioteca d'escriptors independents" com els que no s'adscrivien a cap sèrie, presentaven un llenguatge nou i sense encarcaraments:

> Aquesta biblioteca cerca la seva personalitat en el cultiu d'una literatura original i moderna, en l'adopció de formes expressives més folgades i lliures que les normals en la nostra producció literària.

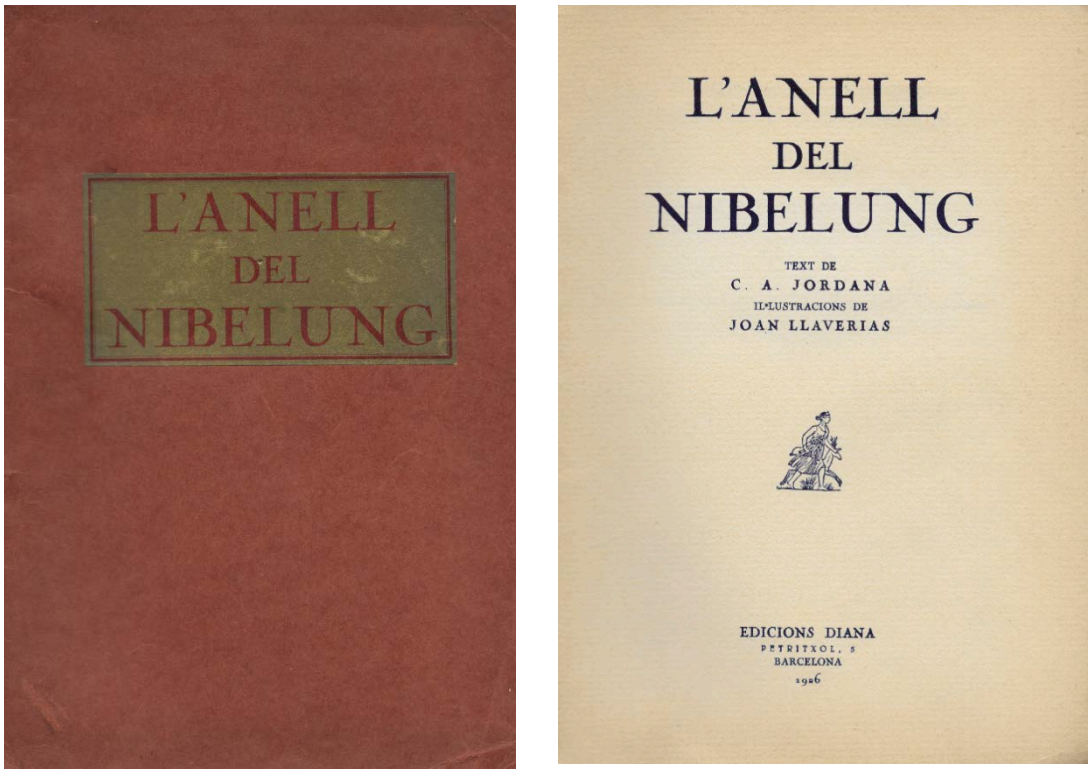

Fig. 24 Portada i portadella de *L'anell del Nibelung*

Sobre l'adaptació feta per Jordana de la llegenda per a infants, *L'anell del Nibelung*, Manuel de Montoliu (1877-1961) considerava que havia sabut plasmar tots els recursos interpretatius de la mitologia germànica (1926: 270):

[97] Joan Llaverias i Labró (1865-1938) va ser dibuixant, pintor i il·lustrador que va col·laborar en revistes com *Cu-Cut!*, *En Patufet* i altres.

> L'autor d'aquesta versió ha sabut conservar tota la vivacitat dramàtica de la llegenda; ha donat un ritme més aviat ràpid a l'argument, i ha evitat curosament els aturs contemplatius que haurien desvirtuat el caràcter èpic del *Nibelungenlied*. [...] C. A. Jordana, amb una intuïció i una gràcia admirables, ha emprat, per a la seva versió de la llegenda nòrdica, una adaptació de la "música d'hexàmetre" que inicià Maragall.

Domènec Guansé (1894-1978), crític literari de la *Revista de Catalunya*, a la secció "Cròniques catalanes" (1926: 327) també es va fer ressò de l'adaptació esmentada per lloar la feina de Jordana:

> L'adjectiu escàs, però exacte, li dóna una bellesa austera, d'obra feta sense retòrica. Mai el llenguatge no vol, pretensiosament, embellir la faula. És de la faula –la qual per tot arreu traspua meravella- que el mateix llenguatge en surt embellit.

C. A. Jordana col·laborava en publicacions periòdiques com la *Revista de Catalunya*,[98] en què va inserir l'article "El cas Puig i Ferreter". Igualment, la revista *Bella Terra*[99] va publicar-li la narració "El deixeble", amb una il·lustració de Junceda.[100]

Així mateix, es va editar la traducció que Jordana va fer del llibre de l'escriptor nord-americà Booth Tarkington (1869-1946), *Penrod* (1914), que l'Editorial Mentora va publicar amb el títol *Penrod, actor*, [101] dins de la "Col·lecció Maragda", amb el número 1. L'escriptora i

[98] "El cas Puig i Ferreter". Revista de Catalunya, 25 (juliol 1926), p. 15-21.
[99] "El deixeble". *Bella Terra*, 15 (febrer 1926), p. 160-161.
[100] Joan Garcia Junceda i Supervia (1881-1940) va ser un dibuixant i il·lustrador que va col·laborar en revistes com *Cu-Cut!*, *Papitu*, *Picarol*, *En Patufet* i *Bella Terra*, entre d'altres.
[101] La imatge de la portada d'aquesta obra apareix a la Fig. III de l'Annex II.

dibuixant Lola Anglada [102] es va encarregar de les il·lustracions d'aquest llibre. [103]

El 1927 va ser un any especialment productiu [104] per a C. A. Jordana. Una nova obra de creació, la novel·la detectivesca *El collar de la Núria* va veure la llum. En aquella ocasió l'Editorial Mentora, dins la col·lecció "Biblioteca Europa", va fer-se càrrec de la publicació, i no Edicions Diana, tal com havia indicat, erròniament, Joan Granés (1906-1928) a la revista *d'Ací d'Allà* (1926: 410).

[102] Lola Anglada i Sarriera (1892-1984) va ser escriptora i dibuixant i va col·laborar en les revistes infantils coetànies. Lola Anglada i C. A Jordana es coneixien atès que ambdós escriptors tenien casa a Tiana.
[103] A *La Paraula Cristiana*, núm. 26 (febrer 1927), p. 120-121, L. Bertran i Pijoan (1891-1959) publicava una relació de llibres en què s'esmentava la traducció de l'obra de Booth Tarkington, *Penrod Actor*, per part de C. A. Jordana, amb dibuixos de Lola Anglada. Igualment, *La Revista dels Llibres*, núm. 13 (maig de 1927), p. V, a la secció "Prosa", també s'esmentava la traducció de Jordana.
[104] *La Paraula Cristiana*, núm. 37 (gener de 1928), p. 30-31 i 37, es va referir a diverses obres de C. A. Jordana. Així, a la secció "Novel·les" informava de la publicació d'*El collar de la Núria* per part de l'Editorial Mentora i *La veritat sobre Sígfrid* per part de la Biblioteca Catalònia. A més, amb el títol "Gramàtica: llenguatge: composició" s'esmentava el llibret de llengua, de C. A. Jordana, titulat *Com s'han d'escriure les cartes comercials* i publicat dins de la "Col·lecció Popular Barcino".

Fig. 25 Portada d'*El collar de la Núria*

Sobre aquest llibre, el crític literari Domènec Guansé (1927: 521) feia un paral·lelisme del llibre de Cervantes *Don Quixot* amb aquesta obra de Jordana i indicava les similituds que hi trobava. A més, de l'humor, la poesia i la tendresa que *El collar de la Núria* transmetia al lector, el crític afegia que la prosa era gramaticalment perfecta, i mostrava "una lleugeresa, una elegància i una suavitat rarament assolida entre nosaltres". No obstant això, es lamentava que la novel·la de Jordana no hagués tingut l'èxit de públic que mereixia (*Revista de Catalunya*).

També van aparèixer, l'any 1927, dues obres més de creació de Jordana. D'una banda, *L'incest*,[105] editada per Edicions "El

[105] *La Publicitat*, núm. 16.799 (26.1.1928), p. 4, a la secció "Informació catalana", indicava que les edicions "El Camp" de Reus havien publicat la novel·la *L'incest*, de C. A. Jordana. En termes similars ho van comunicar *La Nova Revista*, núm. 16 (abril de 1928), p. 383; i *Poble Nou*, núm. 72 (10.6.1928), p. 14.

Camp" de Reus, i, de l'altra, *La veritat sobre Sígfrid*, publicada per Llibreria Catalònia, a la col·lecció "Biblioteca Catalònia", amb el número 11.

Sobre la primera obra, *L'incest*, els crítics van coincidir en la qualitat del text, encara que amb alguna reserva. Domènec Guansé (1928: 281) considerava que era "frívola, lleugera, finament satírica". També apuntava que la novel·la servia per tenir "una idea de totes aquelles monarquies i d'aquelles corts en putrefacció sota llurs vels d'or i de púrpura". Pel que fa a l'estil, Guansé el qualificava de "net, ingràvid i cadenciós"[106] i que podia arribar a ser monòton.

Josep Roure i Torent (1902-1955), crític literari de *La Nova Revista* (1928: 173-174), escrivia sobre el llibre de Jordana: "un triomf agut, evident; sembla que jugui a superar-se". No obstant això, matisava que "a voltes ha tingut alguna relliscada que no permet posar *L'incest* entre les més bones obres, artísticament parlant, de l'autor [...]."

[106] Domènec Guansé tenia una certa fixació amb la paraula *cadència*, segons Jordana. Així, en una carta a Xavier Benguerel, del 15 de febrer de 1952, Jordana li comentava que, a propòsit d'actuar de jurat en un concurs literari, va descobrir que una de les obres havia de ser de Guansé perquè hi apareixia la paraula *cadència*. Jordana també li comentava que, quan revisava proves de la impremta Occitània, l'any 1928, havia corregit la paraula errònia *candència* en algun text de Guansé. Jordana deia que era una paraula "purament guansèrica".

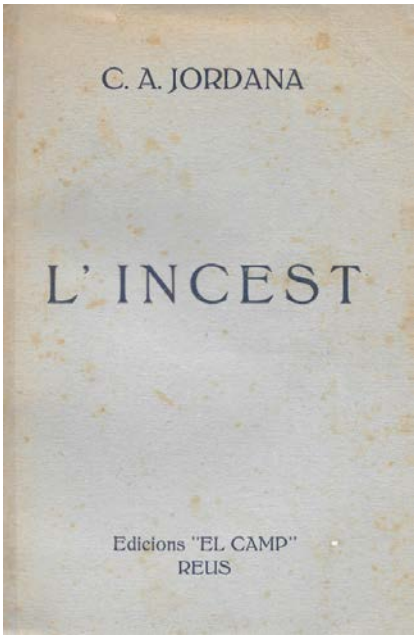

Fig. 26 Portada de *L'incest*

La segona obra de Jordana, *La veritat sobre Sígfrid*, estava constituïda per dos contes. D'una banda, "Els miracles de Fonollar", que relatava fets sobrenaturals, i, de l'altra, "La veritat sobre Sígfrid", que es referia als herois de les llegendes germàniques i donava títol al llibre. Sobre les dues narracions, el crític Domènec Guansé (1928: 527) considerava que:

> "Els miracles de Fonollar" és una sàtira sàvia i picant dels miracles a base de troballa d'imatges, de somnis i de guariments meravellosos. A part de les influències angleses de l'autor, en aquest llibre s'hi projecten lleugerament les ombres de Voltaire i d'Anatol France. Malgrat, però, d'ésser aguda la sàtira, mai no és gaire corrosiva. [...]
> "La veritat sobre Sígfrid" és la llegenda d'aquest heroi presa en to de broma; una broma molt fina, molt aguda i fins ben catalana.

En definitiva, Guansé considerava que l'obra de Jordana seduïa: "[...] pels seus detalls, per la manera insinuant de dir les coses, per la gràcia de la seva prosa, gramaticalment impecable, i d'una rara valor musical."

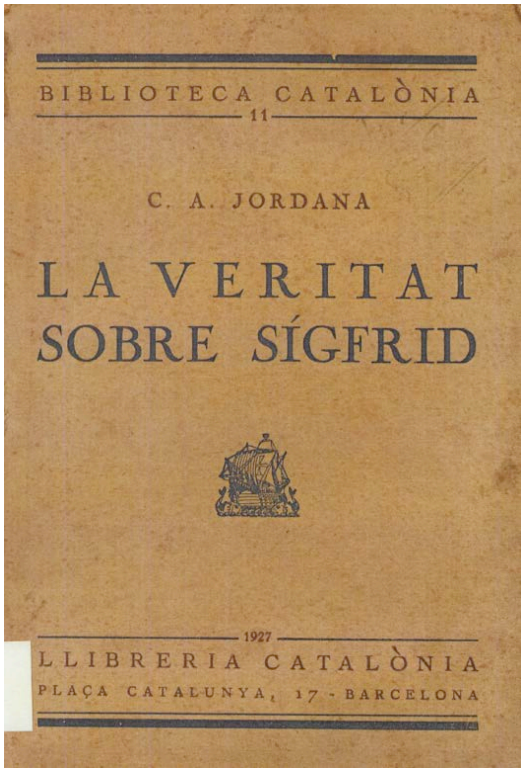

Fig. 27 Portada de la primera edició de *La veritat sobre Sígfrid*

Jordana simultaniejava l'obra de creació amb la col·laboració en revistes i diaris. A la *Revista de Catalunya*, hi va publicar l'article "Les afeccions literàries del públic anglès i americà"[107] (1927: 449-455) i, a *La Nova Revista*, el text titulat "Bernat Metge i Anselm Turmeda: obres menors"[108]. Al diari *La Nau*, hi va inserir dos contes infantils: "El gat Segimon" i "El rei Mambo-Tomba", el 22 d'octubre i el 5 de novembre de 1927, respectivament.

En aquells moments, l'Editorial Barcino, fundada per Josep Maria Casacuberta l'any 1924, amb vocació de servei a la cultura catalana, proporcionava al jove Jordana una plataforma de difusió de les seves obres, tant les de

[107] "Les afeccions literàries del púbic anglès i americà". *Revista de Catalunya*, 41 (novembre 1927), p. 449-455.
[108] "Bernat Metge i Anselm Turmeda: obres menors". *La Nova Revista*, 9, (setembre 1927), p. 83-84).

creació com les de gramàtica, les d'adaptació i les de traducció.

Així, l'any 1927, Editorial Barcino, dins la "Col·lecció Popular Barcino", publicava quatre obres de Jordana. La primera, amb el número 20, de caràcter lingüístic,[109] tenia l'objectiu d'oferir models de textos comercials a les empreses de Catalunya i es titulava *Com s'han d'escriure les cartes comercials*;[110] l'obra anava signada amb el seu nom acompanyat d'un pseudònim (Cèsar A. Jordana i Sanç Montnegre). El manual *Com s'han d'escriure les cartes comercials* va ser reeditat el mateix any 1927 i el 1933.

La segona obra editada a la "Col·lecció Popular Barcino", com a número 23, va ser l'adaptació que Jordana va dur a terme del poema hindú del segle VI, titulat *Sakuntala*, de Kalidasa. Sobre aquesta adequació, l'escriptor J. Roure i Torent (1927: 82) va elogiar-ne la feina:

> Jordana ha copsat tota la gràcia de l'obra, la seva suprema delicadesa, l'austeritat d'idees, la profunditat de les ànimes dels personatges, i les seves mans d'orfebre ho han treballat en el metall noble i en la rica pedreria de la llengua catalana.

Domènec Guansé també es va referir a la versió d'aquest poema oriental, des de les pàgines de la *Revista de Catalunya* (1927: 307). El crític literari assenyalava que l'adaptació era "rítmica i eufònica"; no s'estava de dir, però, que hi abundaven els versos heptasíl·labs que en feien monòtona la lectura.

[109] Les portades dels manuals de llengua i de llenguatge especialitzat es mostren en l'apartat "Manuals" (4.1).
[110] Els manuals de llengua general i de llengua especialitzada són objecte d'estudi en l'apartat "Manuals" (4.1).

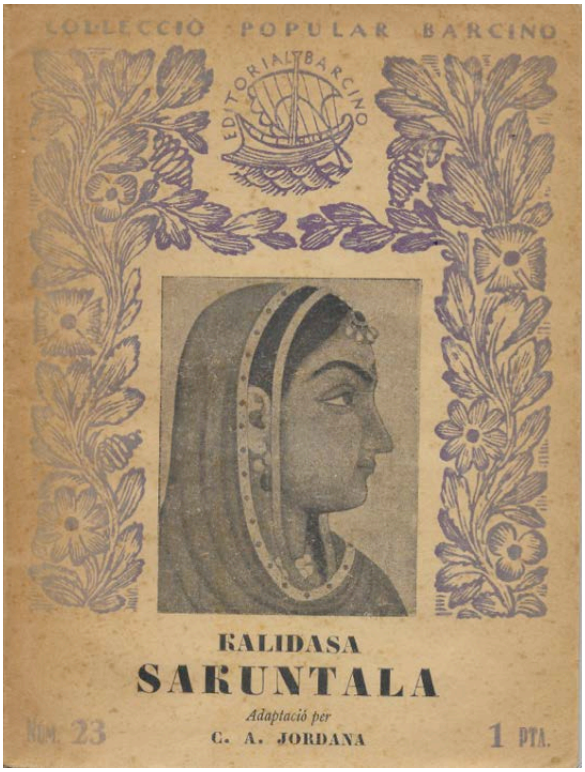

Fig. 28 Portada *Sakuntala* de Kalidasa

La tercera obra publicada a la col·lecció abans esmentada, amb el número 27, va ser *Els catalans jutjats pels altres*, amb el subtítol *Recull d'opinions d'autors no catalans sobre el caràcter català*. Jordana la signava amb un dels seus pseudònims, encara que presentava una vacil·lació. Així, a la portada de la primera edició, indicava *B. de Montsià* i, en canvi, a la portadella deia *Bernat Montsià*. A la reedició del llibre, el mateix any 1927, tant a la portada com a la portadella hi apareixia el pseudònim complet, *Bernat Montsià*.

Els catalans jutjats pels altres exposava, a partir del parer de diversos autors, de diferents nacionalitats i èpoques, els valors dels catalans: el caràcter, el coratge, la lleialtat, l'amor al treball, la generositat, la cortesia, el seny, el patriotisme, l'empenta i la tenacitat. També es referia a altres característiques com ara la

crueltat, la perfídia i l'avarícia, que, igualment, havien estat observades per diferents cronistes. A tall d'exemple, hem exposat allò que es pensava sobre el coratge i l'avarícia dels catalans per part d'alguns autors. Així, durant la Guerra dels Segadors, el francès Charles Sorel (1600-1674) va escriure, el 1642, el text *La défense des catalans,* en què comparava la valentia ferotge dels soldats catalans amb els animals salvatges:

> Pel que fa al coratge dels catalans, és segur que llur exèrcit era compost totalment de lleons...

Un text del segle XV de Nicolau Popielovo, un polonès que viatjava per Catalunya, deia que els catalans eren avariciosos amb aquests mots:

> Són [els catalans] rústics i jueus; perquè en lloc d'estimar l'honor i la delicadesa, posen únicament tota llur cura a amuntegar grans béns, amb justícia o sense: poc els importa.

En definitiva, Jordana posava a mans del lector, un llibret molt entretingut que descobria els trets diferencials dels catalans.

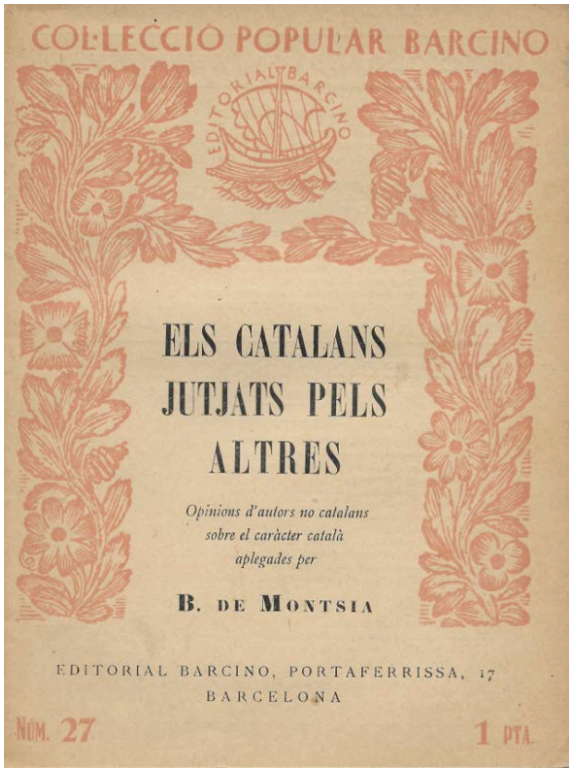

Fig. 29 Portada de la primera edició d'*Els catalans jutjats pels altres*

La quarta obra de Jordana, publicada en la col·lecció[111] esmentada, amb el número 31, va ser la traducció, del francès al català, del conte filosòfic de l'escriptor francès Voltaire,[112] *L'ingénu* (1767), que es va titular *L'ingenu*.[113]

La crítica literària novament elogiava la feina de Jordana. Domènec Guansé (1928: 86) indicava que aquest autor havia

[111] *La Publicitat*, núm. 16.767 (13.12.1927), p. 5, a la secció "Lletres", apuntava que la "Col·lecció Popular Barcino", amb el volum núm. XXXI, havia publicat la novel·la de Voltaire *L'ingénu*, traduïda per C. A. Jordana, amb l'objectiu de divulgar les grans produccions de la literatura universal. Així mateix, el periodista C. Montserrat (1886-1962) anunciava, a la revista *Critèrion*, núm. 13 (abril-juny 1928), p. 215, la traducció al català, per part de C. A. Jordana, de *L'ingénu* de Voltaire.

[112] Voltaire era el pseudònim de l'escriptor francès François Marie Arouet (1694-1778).

[113] La imatge de la portada d'aquesta obra apareix a la Fig. IV de l'Annex II.

sabut "conservar l'agudesa de Voltaire sense rebaixar la força dels seus càustics ni dels seus corrosius."

Encara dins l'any 1927, l'Editorial Mentora, a la col·lecció "Biblioteca Neus", va publicar la traducció al català que havia fet Jordana del llibre de l'autora anglesa Berta Ruck (1878-1978), *The Three of Hearts* (1917). El llibre, que duia el títol de *Tres cors en dansa*,[114] anava signat amb les inicials C. A. J.

Sobre la traducció de Jordana, Domènec Guansé (1927: 307) n'assenyalava la gran qualitat literària, que havia de ser un exemple per als altres novel·listes:

> Ens cal, però, remarcar sobretot, la puresa i l'eufonia de la prosa catalana d'aquesta versió. Això sol ja enalteix i ennobleix el gènere. Si més no, aquesta traducció és ja una lliçó de prosa catalana per als lectors i, ai las!, per als mateixos conreadors autòctons de la novel·la blanca.

Quant a l'autoria de la versió catalana, Guansé indicava que no hi havia dubte que les inicials C. A. J. corresponien a Jordana:

> La versió va signada amb inicials solament. Aquestes, però, corresponen al nom de C. A. Jordana, i no cal ésser gaire subtil per atrevir-se a atribuir-l'hi.

El 1928[115] Jordana va treure a la llum la novel·la *L'anell i la fàbrica*,[116] una obra que contenia molts aspectes de la

[114] La imatge de la portada d'aquesta obra apareix a la Fig. V de l'Annex II.

[115] *La Nova Revista*, núm. 15 (març 1928), p. 279, indicava en la secció "Llibres catalans apareguts en el mes de gener de 1928" la publicació de les traduccions de C. A. Jordana: Shakespeare, *Macbeth*, "Col·lecció Popular Barcino", vol. 35, Ptes. 1; Molière, *El metge per força*, "Col·lecció Popular Barcino", vol. 34, Ptes. 1 (signat amb el pseudònim Arnau Bellcaire); i Eugénie Marlitt, *La minyona del mas*, "Biblioteca

seva vida i que va ser publicada per la Llibreria Catalònia dins de la col·lecció "Biblioteca Literària", al número 106. D'aquest llibre se'n va fer ressò la *Revista de Catalunya* (1928: 527), a la secció "Cròniques catalanes", en què Domènec Guansé s'hi referia en aquests termes: "[...] és una novel·la idíl·lica de tendresa, d'ironia i d'encís" i també hi veia algun tret autobiogràfic. Pel que fa a l'estil, Guansé no dubtava a afirmar que la sintaxi era perfecta, però no tenia el mateix entusiasme per referir-se a la prosa encara que, tot i així, la valorava:

> La prosa, sense gaire color, sense gaire relleu, té, en canvi, una meravellosa eufonia, i traspua, per les seves facetes diamantines, claredat.

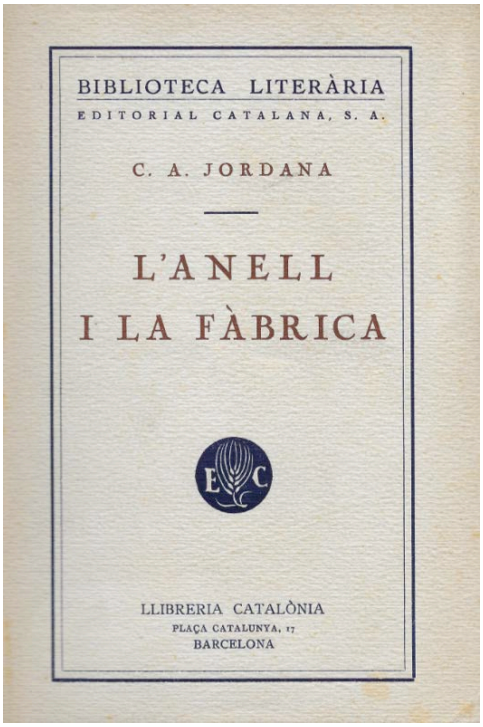

Fig. 30 Portada de *L'anell i la fàbrica*

Neus", vol. 9, Ptes. 2,50. Una altra publicació, *La Revue de Catalogne*, núm. 1 (25.3.1929), p. 62, a la secció "La prose littéraire" va publicar l'article "Introduction à une perspective générale". La finalitat del text esmentat era mostrar al món la qualitat de les novel·les en català publicades l'any 1928. Entre els autors catalans, esmentava C. A. Jordana. També es referia a l'editorial La Mirada com a plataforma per difondre l'obra dels joves escriptors catalans.

[116] La revista *Nostra Terra*, núm. 3 (març 1928), p. 111, anunciava l'aparició de la novel·la *L'anell i la fàbrica* a les llibreries.

A finals de l'any 1928, la revista *d'Ací d'Allà* va publicar l'article "Dos prosistes i un poeta", en què promocionava autors catalans joves, com eren C. A. Jordana, Agustí Esclasans (1895-1967) i Mateu Janés (1896-1974). El text esmentava les respectives obres dels autors, *L'anell i la fàbrica*, *Històries de la carn i de la sang* i *Pels camins del món*, i també els donava a conèixer amb l'aportació de les seves fotografies (*d'Ací d'Allà*, 1928: 351).

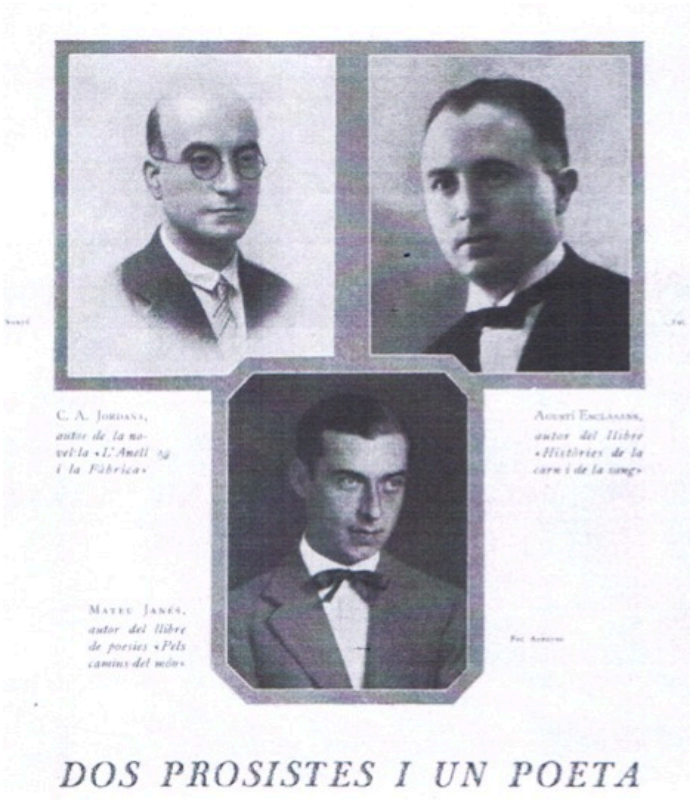

Fig. 31 Fotografies de C. A. Jordana, Agustí Esclasans i Mateu Janés

Així mateix, el 1928, Editorial Barcino va publicar, a la "Col·lecció Popular Barcino", una sèrie de treballs que Jordana havia preparat durant els anys anteriors. Es tractava de la traducció al català dels viatges que va fer Domènec Badia (1766-1818) –amb el nom d'*Ali-Bey l'Abbassí*–, espia i aventurer català, en terres africanes i asiàtiques. Els llibres de viatges titulats *Voyages d'Ali-Bey el Abbasi*

en Afrique et en Asie pendant les années 1803, 1804, 1805, 1806, 1807 havien estat editats l'any 1814 a París. L'Editorial Barcino ja havia publicat les traduccions al català dels quatre primers volums dels viatges d'Alí Bey, signades per Francesc de Rupià.[117]

Arran de l'autoria de les traduccions dels quatre primers volums dels viatges d'Alí Bey, hem volgut referir-nos a la carta que Jordana va escriure a la seva dona el 10 de juny de 1928,[118] que era a Camprodon, recuperant-se d'una afecció pulmonar. Jordana li explicava, a la carta, que el director de l'Editorial Barcino, Josep Maria de Casacuberta, li havia proposat una sèrie de feines. Jordana, per refrescar la memòria de la seva dona sobre la relació que havia tingut amb l'editorial, li deia: "Ja et recordes de quina és? *Sakuntala*, *Macbeth*, etc.". No esmentava, en canvi, cap vincle amb els llibres d'Ali-Bey. També li comentava què li havia proposat el director de la Barcino:

> [...] i em va oferir un sou de tres-centes pessetes per fer tot de feines variades: correccions, gasetilles de propaganda, traduccions, etc. (segons ell això m'ocuparà unes tres hores i mitja diàries).

La primera relació que ens consta, de Jordana amb les traduccions dels *Viatges d'Ali-Bey el Abbassi*, és en una carta que Jordana va enviar a Josep Maria de Casacuberta,[119] el 21 de juliol de 1928, en què li mencionava, entre diversos assumptes, aquesta qüestió:

> Dilluns, a les 7 de la tarda, faré una d'aquestes visites a l'Editorial Barcino i m'agradaria de veure-us per parlar de la meva feina. Ja podeu pensar com lamento

[117] Segons Montserrat Bacardí, Francesc de Rupià era un pseudònim de C. A. Jordana [La revista digital de literatura i traducció del Pen Català][12.08.2018]
[118] Fons Joan Jordana i Rafaela de Buen.
[119] Carta de C. A. Jordana a Josep Ma. Casacuberta (21.7.1928) (Arxiu Jordi Casacuberta, nebot de Josep M. Casacuberta).

> d'haver de deixar la que feia a casa vostra i que tan bé s'avenia amb els meus gustos. De totes maneres, alguna cosa faré a Camprodon i voldria continuar la traducció d'Alí Bey, per exemple.

Així, a partir del cinquè volum fins al tretzè, la versió al català dels *Viatges d'Alí Bey el Abbassi* van dur la signatura de Bernat Montsià, pseudònim de C. A. Jordana. El 1928 va aparèixer la traducció al català del volum V d'*Ali-Bey el Abbassi*: *del Marroc a Xipre*, amb el número 44, [120] de la "Col·lecció Popular Barcino", signat per Bernat Montsià.

Aquell any, Jordana també va editar la versió al català de l'obra de l'autora alemanya d'Eugénie Marlitt, pseudònim d'Eugénie John (1825-1887), *Amtmanns Magd* (1881), [121] amb el títol *La minyona del mas*. [122] La traducció va ser publicada per l'Editorial Mentora, dins de la col·lecció "Biblioteca Neus", amb la indicació de "Novel·la escrita en alemany". Jordana signava l'obra amb les seves inicials, *C. A. J.*, com ja havia fet en una altra publicació de l'Editorial Mentora, *Tres cors en dansa*.

Així mateix, l'Editorial Editorial va treure a la llum una altra traducció de Jordana. En aquest cas, es tractava de la versió, del francès al català, de l'obra de *Molière*, pseudònim de Jean-Baptiste Poquelin (1622-1673), *Le médecin malgré lui* (1665), que Jordana va traduir per *El metge per*

[120] La imatge de la portada d'aquesta obra apareix a la Fig. VI de l'Annex II.

[121] No tenim constància que Jordana dominés, en aquella època, suficientment la llengua alemanya per fer la traducció. En canvi, podem confirmar que existia, en aquell moment, una versió al francès feta per Emmeline Raymond (Santa, 2012: 144), contemporània de l'autora alemanya, amb el títol *La servante du régisseur* (Librairie de Paris. Firmin-Didot et Cie, Paris, sense data). Per tant, sembla probable que Jordana utilitzés, no sabem en quin grau, la versió francesa per fer la traducció al català. El domini de l'alemany, per part de Jordana, va arribar més tard. Així, el 7 de desembre de 1953, el mateix Jordana indicava, en una carta a Xavier Benguerel: "ja gairebé tinc el peu al coll a l'alemany".

[122] La imatge de la portada d'aquesta obra apareix a la Fig. VII de l'Annex II.

força.[123] Aquest llibre, amb el número 34 de la "Col·lecció Popular Barcino", anava signat amb un altre pseudònim de Jordana, *Arnau Bellcaire*.[124]

I encara una nova traducció de Jordana, de l'anglès al català, també va publicar-se aquell 1928 per part de l'Editorial Barcino com a número 35 de "Col·lecció Popular Barcino", *Macbeth*,[125] de William Shakespeare (1564-1616).

Sobre aquesta última publicació, Domènec Guansé (1928: 433) va valorar molt positivament la versió de Jordana, en la seva globalitat:

> [...] és familiar i planer en les escenes que tenen aquest to. És greu i noble en els moments en què Shakespeare encén les tempestes del seu lirisme llampeguejant.

C. A. Jordana també va formar part de l'equip literari de la revista *Jordi: setmanari infantil*, dirigida per Melcior Font (1905-1959), que s'havia fundat el febrer de 1928. La resta de col·laboradors d'aquesta capçalera van ser Josep Carner, Carles Riba, Carles Soldevila, Carles Capdevila, Joan Draper, Marià Manent i Armand Obiols. En aquesta publicació, Jordana hi va contribuir, sense signar, amb una sèrie de contes infantils:[126] "Maria Coca" (1928: 6-7), "El bolet miraculós" (1928: 10-11), "Maria Coca a Portagran" (1928: 13-14), "L'Enric i la nou" i "La gallina crisolis" (1928: 4-5 i 6-7). El darrer lliurament va ser el 9 d'agost del mateix any, amb el número 25. En aquesta darrera publicació, a la pàgina 11, hi havia una nota en què la direcció de la

[123] La imatge de la portada d'aquesta obra apareix a la Fig. VIII de l'Annex II.
[124] El *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya*, "500 pseudònims catalans", vol. 8 (1928-1932), p. 125, publicava una relació de pseudònims catalans on consta *Arnau Bellcaire* com a pseudònim de Cèsar August Jordana.
[125] La imatge de la portada d'aquesta obra apareix a la Fig. IX de l'Annex II.
[126] ANC1-680-69/C. A. Jordana.

revista es dirigia als seus lectors per explicar el motiu de l'acabament del setmanari:

> Podia, així i tot, JORDI, maldar contra la manca de preparació, imposar-se al seu mateix aire primerenc, però havia de maldar, així mateix, contra les presents circumstàncies adverses, i de la lluita li ha pervingut al JORDI un lassament, el qual vol una tongada de repòs.

Jordana també va publicar articles esparsos en altres diaris i revistes, com ara el que va escriure per a *La Nova Revista,* "Les edicions catalanes. L'Editorial Barcino" (1928: 55). Jordana hi va repassar les diferents col·leccions que l'esmentada empresa editora posava a l'abast del públic, com eren la "Col·lecció Popular Barcino", la "Col·lecció Sant Jordi" i "Els Nostres Clàssics". Jordana apuntava que la lectura de les obres dels autors clàssics estava reservada als erudits que hi trobaven un model de llengua que els servís per modernitzar-la:

> Això s'esdevenia encara en un temps en què tots els amants de la literatura catalana, arribada penosament a una certa unitat filològica, de l'idioma català, netejat tot just dels exotismes que havia arrossegat durant els primers temps de la renaixença, necessitaven la lectura dels clàssics per establir un pont ideal, per damunt els temps de la decadència, entre el bell catalanesc antic i el català d'ara, entre l'obra dels autors medievals i la literatura moderna.

Així mateix, de la "Col·lecció Popular Barcino", Jordana en subratllava la influència en la difusió de la llengua:

> Amb la *Col·lecció Popular Barcino*, aquesta editorial continua, amb més d'extensió i d'intensitat, la tasca de divulgació cultural que acomplia en altres temps aquella *Col·lecció Minerva*, *Biblioteca dels coneixements indispensables*, editada per la desapareguda Mancomunitat de Catalunya.

La intensitat d'aquesta etapa professional es va estroncar per una malaltia pulmonar que els metges van diagnosticar tant a ell com a la seva dona, l'Aurora. Aquest fet els va obligar a deixar Barcelona i a instal·lar-se a la muntanya, concretament a Camprodon.

En un primer moment, va ser l'Aurora, com ja hem avançat, qui va anar a instal·lar-se en aquest municipi per començar la recuperació, mentre que Cèsar August romania a Barcelona amb els fills. El 10 de juny de 1928 l'Aurora ja hi era, la qual cosa queda confirmada per una carta que el seu marit li va escriure. A la carta, ella es queixava que el català que sentia per aquella zona estava ple d'incorreccions, cosa que Jordana no s'acabava de creure:

> Vols dir que en tot Camprodon no hi ha més que una persona que parli el català decentment? Em sembla que exageres, criatura.

Aquests comentaris sobre la llengua ens porten a subratllar la importància que donaven, ambdós, a la correcció lingüística, sobretot per part de l'Aurora, que, com hem vist, era de llengua materna castellana.

Mentre l'Aurora romania a Camprodon i C. A. Jordana encara era a Barcelona, es van celebrar les setmanes literàries, en què els compradors dels llibres podien tenir les obres dedicades pels seus autors. Com que la iniciativa havia tingut èxit, es va allargar la signatura de llibres. Així, *La Publicitat* (1928: 5) va anunciar la "Quarta setmana de l'autor català" en què "tres joves autors, Cèsar A. Jordana, Alfons Maseres i Domènec Guansé, signaven els seus llibres a la Llibreria Catalònia". La nota periodística que en donava notícia recomanava tenir els llibres signats pels seus autors:

> No dubtem que el nom d'aquests autors despertarà el mateix interès que els seus companys de lletres i que el costum tan falaguerament iniciat de guardar els llibres amb la signatura de llurs autors, s'arrelarà definitivament.

A la carta, Jordana explicava a la seva dona l'interès que havien despertat els seus llibres, per part dels compradors, cosa que no s'esperava:

> Avui he firmat una vintena de llibres (Anell, Anell i Fàb., Veritat, Collar, Incest, tota la colla). En Guansé i en Maseres eren els companys de signatura. Jo n'he signat més que En G. i un parell menys que En M. Et confesso que no pensava pas signar-ne tants, vist el temps que fa que han sortit els meus llibres. Res, un èxit (!?).

A la mateixa carta, Jordana continuava relatant, a la seva dona, les experiències que vivia a Barcelona. Així, li explicava entusiasmat un vol amb avió, que havia realitzat feia uns dies, d'una manera força cinematogràfica. Aquesta aventura aèria va ser fruit de la petició que la Lliga Aeronàutica[127] va fer a Jordana. En efecte, la direcció de l'associació volia un escrit que promocionés els vols amb avió. Per poder fer aquest text, Jordana va haver d'experimentar el viatge:[128]

> Hem fet unes quantes esses en aquella altitud. En Canudes, tot guiant amb un seny magistral, em feia remarcar els punts més importants del paisatge. El Llobregat és un riu deliciós. El Prat del Llobregat una bellíssima plana de rectangles verds i rogencs. He seguit

[127] La Lliga Aeronàutica es va constituir l'any 1926.

[128] Jordana va quedar meravellat de l'experiència de volar. A la mateixa carta, deia a la seva dona que havien de fer, plegats, algun viatge amb avió: "I he decidit que quan farem el nostre gran viatge, el farem en avió. Deixa't de trens i de vaixells. Per a mi no hi ha més element que l'aire. I no t'empipa de no haver volat mai, quan el teu deliciós Corrusquet ha volat majestuosament en l'aire?" Signava la carta "C. A. volador". Aquesta carta també ens permet observar com s'autoanomenava Jordana en la intimitat del matrimoni, "Corrusquet".

> amb l'esguard la línia ondulada de la Costa fins a Blanes. Mataró es distingia al lluny com una massa blanca. Amb una mirada he pogut enfilar la llarga perspectiva de la Gran via. El poble de P. de Ll. ha estat sota meu una llarga estona. Des de dalt, les cases més lletges són boniques, i el massís de cases tallat pels carrers té l'agradable novetat del relleu.

Malauradament, la salut[129] de Jordana va empitjorar i no va tenir més remei que reunir-se amb la seva dona a Camprodon, a partir de l'agost de 1928. Així ho deia ell mateix al director de l'Editorial Barcino, Josep Maria de Casacuberta:[130]

> El metge m'ha ordenat de fer cinc mesos de repòs tan complet com sigui possible i dimecres vinent marxaré a Camprodon.

No obstant això, a la mateixa carta, Jordana va deixar clar que, abans d'anar-se'n, volia portar-li la feina feta, malgrat que no es trobava bé:

> [...] I avui mateix començaré a corregir l'original que m'heu enviat i dilluns us portaré el que tingui fet. Tinc por que no serà gran cosa perquè em fatigo aviat.

Durant el període de repòs a Camprodon, es pot descobrir el Jordana més afectuós i tendre, sentiments que es reflecteixen a les dues cartes[131] que va enviar al seu fill, Joan, al setembre i a l'octubre de 1928. S'hi veu un pare preocupat pels seus fills, que, en aquells moments, romanien amb els avis materns i les tietes. Els nens havien deixat l'escola i tenien una professora particular que els feia

[129] Jordana i la seva esposa, Aurora Benet, van ser diagnosticats d'una afecció pulmonar que van superar gaudint dels bons aires i d'una bona alimentació a Camprodon (Dades obtingudes a l'entrevista realitzada a la seva neboda, Maria Jordana, el mes de maig de 2011).
[130] Carta de C. A. Jordana a Josep Ma. Casacuberta, 21.7.1928 (Arxiu Jordi Casacuberta, nebot de Josep Ma. Casacuberta).
[131] Fons Joan Jordana i Rafaela de Buen.

classe, en dies alterns, durant una hora. El pare recomanava al nen, de sis anys i mig, d'aprendre força i vigilar la germaneta, un any més jove, a qui anomenava "Tita Flasca". La carta s'acabava amb una nova mostra d'afecte: "Aguanta una abraçada d'aquelles que trinxen del teu simpàtic paret C. A."

Així mateix, els companys de *L'Opinió* (1928: 1),[132] setmanari en què col·laborava C. A. Jordana, van informar els lectors de l'absència per motius de salut:

> C. A. Jordana està malalt. La malaltia no és, sortosament, greu; li cal, però, un absolut repòs.

Efectivament, Jordana (1928: s/p) va col·laborar a la revista *L'Opinió* des del seu inici, l'any 1928. L'article titulat "La fixació dels estels",[133] sobre actors i actrius, va aparèixer al segon número d'aquest setmanari.

Un altre text de Jordana, aquest cop signat amb el pseudònim *Bernat Montsià*, titulat "La «Col·lecció Popular Barcino»"[134] es va ocupar d'esmentar les obres editades en aquesta col·lecció, per l'Editorial Barcino, especialment aquelles dedicades a l'aprenentatge de la llengua catalana i a la seva depuració:

> La "Col·lecció Popular Barcino" va iniciar molt escaientment les seves tasques amb una "Ortografia Catalana" de Pompeu Fabra, que fou immediatament seguida

[132] *L'Opinió*, primer com a setmanari (1928-1931) i després com a periòdic (1931-1934), va ser una de les plataformes de difusió en què Jordana va col·laborar com a periodista. Signava els diferents articles, esporàdics i periòdics, amb el seu nom, *C. A. Jordana*, o amb algun dels seus pseudònims (*Arnau Bellcaire*, *Bernat Montsià*, *Pau Fresquet*, *Pere Estrany*...).
[133] "La fixació dels estels". *L'Opinió*, 2 (25.2.1928), s/p.
[134] "La «Col·lecció Popular Barcino»". *L'Opinió*, 15 (26.5.1928), p. 5).

> per "Les principals faltes de gramàtica", del mateix autor. L'obra de depuració lingüística propagada així és continuada, fent-la encara més popular i assequible a tots els graus d'instrucció, pels volums que, revisats per En Fabra, publica J. Marvà, amb el títol general d'"Exercicis de gramàtica catalana".

En el mateix article, Jordana també comentava tres obres que formaven part de la col·lecció, una de les quals era l'autor:

> La qüestió filològica és tractada molt especialment, en aquesta col·lecció, en el caire epistolar. "Com s'ha d'escriure una carta en català", "Correspondència amorosa", "Com s'han d'escriure les cartes comercials"; vet ací tres obretes que estan contribuint a dotar els corresponsals d'una bona qualitat literària que bona falta que els feia.

L'any 1929 els fills de Cèsar August Jordana i Aurora Benet, Joan i Núria, van fer la primera comunió, seguint les convencions socials de l'època. Fidel a les seves conviccions, Jordana no va assistir a l'acte religiós, tal com explicava la seva neboda, Maria Jordana Carreres, i va desaparèixer tot el dia, sense atendre la família que va ser convidada a la celebració.

Pel que fa a l'obra de creació, Jordana va publicar, el 1929, *Tot de contes*, [135] editada per *La Mirada* [136] de Sabadell. El llibre tenia dues parts, d'una banda, hi havia una sèrie de

[135] *La Nova Revista*, núm. 20 (agost 1928), p. 11, anunciava l'aparició del llibre de Jordana. *Mirador*, núm. 36 (3.10.1929), p. 4, en un article signat per Just Cabot (1898-1961) i titulat "IV Diada del Llibre. Què cal comprar?", recomanava una sèrie de llibres, entre els quals hi havia el de C. A. Jordana *Tot de contes.* A *La Revista*, Any XVI (gener-juny 1930), p. 94, hi havia inserit l'article "Camins de l'humorisme català", dins la secció "Moralitats i pretextos" i signat per Josep M. López Picó, en què es feia referència a l'obra de Jordana *Tot de contes*.

[136] *La Revue de Catalogne*, núm. 2, (25.4.1929), p. VII, relacionava les diferents publicacions de l'editorial sabadellenca La Mirada. Entre els llibres que s'havien d'editar en breu hi havia el de C. A. Jordana *Tot de contes.*

narracions que havia publicat prèviament i, de l'altra, contes infantils inèdits. [137]

Aquesta obra va rebre les crítiques literàries del moment. D'una banda, Domènec Guansé (1929: 334) qualificava de familiars els contes de Jordana, amb estil poètic i tocs d'humor anglès; de l'altra, l'escriptor i periodista Rossend Llates (1899-1973) també s'hi va referir per elogiar, a la revista *Mirador* (1930: 4), la narrativa de Jordana:

> [...] veureu que els arguments que empra només hi són com a bastidors per a poder-hi desplegar damunt les qualitats de la seva prosa, precisa i lleugera com una bella joguina mecànica, i el seu humor, matisat de color i tallant de dibuix, C. A. Jordana és un d'aquells escriptors de casa nostra més delicadament "qualitatius".

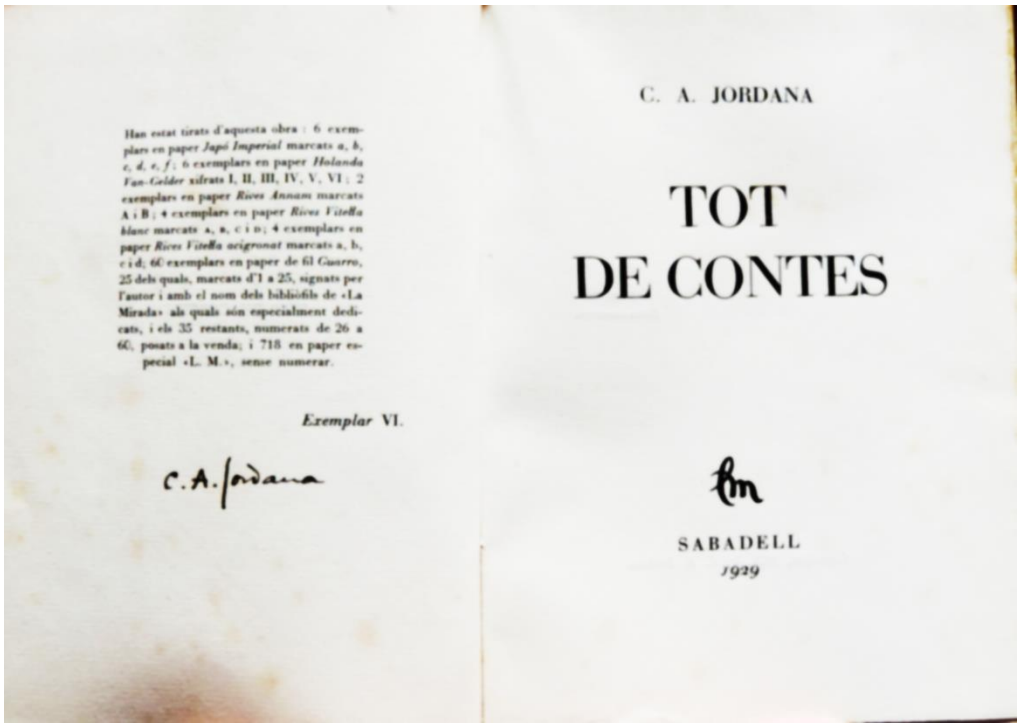
Han estat tirats d'aquesta obra: 6 exemplars en paper *Japó Imperial* marcats a, b, c, d, e, f; 6 exemplars en paper *Holanda Van-Gelder* xifrats I, II, III, IV, V, VI; 2 exemplars en paper *Rives Annam* marcats A i B; 4 exemplars en paper *Rives Vitella blanc* marcats a, a, c i a; 4 exemplars en paper *Rives Vitella ocigronat* marcats a, b, c i d; 6C exemplars en paper de 61 *Guarro*, 25 dels quals, marcats d'1 a 25, signats per l'autor i amb el nom dels bibliòfils de «La Mirada» als quals són especialment dedicats, i els 35 restants, numerats de 26 a 6C, posats a la venda; i 718 en paper especial «L. M.», sense numerar.

Exemplar VI.

C. A. Jordana

C. A. JORDANA

TOT
DE CONTES

SABADELL
1929

Fig. 32 Un exemplar de *Tot de contes* amb la signatura de Jordana

[137] El llibre *Tot de contes* està compost, d'una banda per les narracions: "No se'n recordava", "El sacrifici", "Per què fuges de mi?", "La Guida vol anar a París", El singlot", "El covard", "El rellotge" i "El deixebles"; de l'altra, per contes d'infants: "El faisà Tornasol", "El peix Mirabolan", "Joan Manxiula", "Antenaforta i Caragran", "Selim i el geni" i "L'home de la sort".

En homenatge a l'escriptor anglès Thomas Hardy (1840), mort l'any 1928, Jordana va traduir al català l'obra *Tess of the d'Urbervilles: A Pure Woman Faithfully Presented* (1891), amb el títol *Teresa dels Urbervilles: una dona pura, fidelment presentada*.[138] La traducció, en dos volums, va ser publicada per Edicions Proa a la col·lecció "Biblioteca A tot vent", als números 15 i 15^{A}, l'any 1929.

Novament, Domènec Guansé (1929: 249) va fer la crítica literària a la *Revista de Catalunya* en què alabava la qualitat de la traducció:

> [...] un català viu i eufònic, en el qual no es noten ni les violències de la traducció. El llenguatge té la gràcia que l'autor hauria volgut donar a una obra original.

Per bé que sense esmentar el nom del traductor, la revista *El Baix Penedès* (1929: 3), del 12 d'octubre de 1929, també assenyalava l'excel·lent traducció de l'obra de Thomas Hardy:

> ...les qualitats d'aquesta novel·la ens arriben en català realçades per una traducció impecable i bella com poques n'hi hagin.

L'Editorial Barcino va publicar, aquell any 1929, una nova traducció del francès al català de les aventures de Domènec Badia. En aquella ocasió era el llibret número 66 de la "Col·lecció Popular Barcino", titulat *Viatges d'Ali-Bey el Abbassi: Xipre i Alexandria*[139] i signat amb el pseudònim Bernat Montsià.

[138] La imatge de la portada d'aquesta obra apareix a la Fig. X de l'Annex II.
[139] La imatge de la portada d'aquesta obra apareix a la Fig. XI de l'Annex II.

A més, es va publicar a la "Col·lecció A tot vent" d'Edicions Proa la traducció de l'anglès al català del llibre de l'escriptor escocès Robert L. Stevenson (1850-1994) *The Beach of Falesá* (1892) amb el títol *La platja de Falesa*.[140] A aquest text, que donava títol a l'obra, li seguien les narracions curtes "El follet de l'ampolla" (*The Bottle Imp* (1891)), "Markheim" (*Markheim,* (1884)) "Guillem del molí" (*Will O' the Mill* (1877)).

Domènec Guansé (1930: 10), a la publicació *La Rambla de Catalunya*, es va referir a la traducció que Jordana va fer de l'obra d'Stevenson, *La platja de Falesa*. En l'article, titulat "Llibres d'aventures", el crític indicava que Robert L. Stevenson tenia un traductor "admirable" que era C. A. Jordana. A més d'assenyalar la "pulcritud de la prosa", Guansé feia un paral·lelisme entre tots dos escriptors: ambdós provenien del camp de les ciències i eren enginyers. En allò que no s'assemblaven, indicava Guansé, era en l'esperit viatger d'Stevenson i el sedentarisme de Jordana. Guansé també es lamentava que Jordana no es pogués dedicar a la seva obra de creació i hagués de centrar-se a traduir les obres alienes per un sou que "no depassa, segurament, el d'un mecànic".

L'any 1929 C. A. Jordana va fer l'adaptació de l'obra de William Shakespeare (1564-1616) *La història de Macbeth, explicada als infants*, amb il·lustracions de Pere Prat i Ubach (1892-1969). El llibre va ser publicat per Edicions Proa, al número 1 de la "Biblioteca Grumet" (Castillo, 1997: 90).

[140] La imatge de la portada d'aquesta obra apareix a la Fig. XII de l'Annex II.

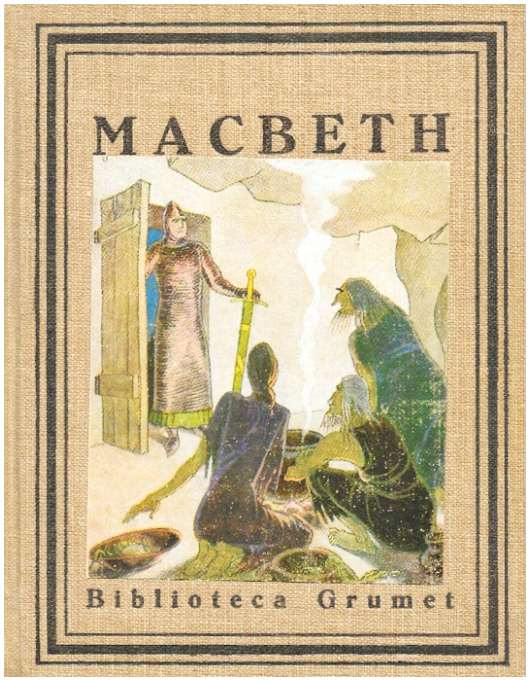

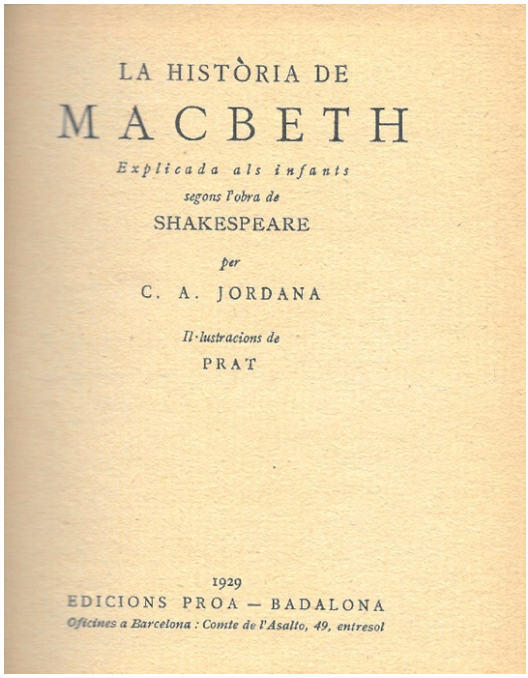

Fig. 33 Portada i portadella de *La història de Macbeth Explicada als infants*

A més de les adaptacions i traduccions, [141] Jordana, com ja hem indicat anteriorment, col·laborava en diaris i revistes amb articles d'opinió i també narracions, com el cas del conte titulat "La pastilla de sabó",[142] publicat a la revista *Mirador*. Aquell mateix any 1929 va escriure setmanalment sobre cinema a la revista esmentada, concretament a la secció "Els films de la setmana". [143] Aquella feina es completava amb articles d'altres temàtiques: "Primers termes"[144], signat Bernat Montsià, i "Per què no voleu?"[145]. Així mateix, dins la secció "Els Llibres", va comentar la traducció feta per Just Cabot [146] de l'obra de l'escriptor

[141] *La Paraula Cristiana*, núm. 61 (gener 1930), p. 12, 14, 17, informava els seus lectors que, durant l'any 1929, s'havia publicat la traducció de C. A. Jordana de l'obra de Tomàs Hardy *Teresa dels Urbervilles. Una dona pura*, en dos toms, a la Biblioteca "A tot vent", de l'Editorial Proa. Així mateix, també indicava que l'Editorial La Mirada havia publicat, del mateix autor, el llibre de contes *Tot de contes*. I també es referia a l'adaptació *La història de Macbeth, explicada als infants*, amb dibuixos de Prat, publicada per la "Biblioteca Grumet", d'Edicions Proa.
[142] "La pastilla de sabó".[142] *Mirador* (15.8.1929), p. 4.
[143] Els articles es poden localitzat a l'Annex I.
[144] "Primers termes". *Mirador*, 8 (21.3.29), p. 6. [Bernat Montsià]
[145] "Per què no voleu?" *Mirador*, 13 (25.4.29), p. 2.
[146] Just Cabot (1898-1961) va ser periodista i traductor.

anglès Herbert George Wells (1866-1946) *The Invisible Man* (1897), amb el títol *L'home invisible*[147] i, dins la mateixa secció "Els llibres", [148] es referia a *Teresa dels Urbervilles*, de Thomas Hardy, traduïda pel mateix Jordana.

L'any següent, dues traduccions més de C. A. Jordana van veure la llum: d'una banda, *Love and Mr Lewisham* (1900), de l'escriptor anglès H. G. Wells (1866-1946), que es va publicar a Proa a la "Biblioteca Oreig", núm. 38, amb el títol *L'amor i Mr. Lewisham*; [149] de l'altra, de l'autor escocès Walter Scott (1771-1832) (*Ivanhoe*, 1820), *Ivanhoé*,[150] editat per la Societat General Espanyola de Llibreria, dins de la "Col·lecció Les Obres Mestres de la Literatura".

A més, va iniciar les traduccions al català de les obres de William Shaskespeare a l'Editorial Barcino, dins la col·lecció "Els Clàssics del Món": [151] *Julius Caesar. Antony and Cleopatra* amb el títol *Juli Cèsar. Antoni i Cleopatra*[152] (volum I) i *The Tempest. The Taming of the Shrew. The Tow Gentleman of Verona*, que va titular *La tempestat.*

[147] "L'home invisible". *Mirador*, "Els Llibres", 28 (8.8.29), p. 4.
[148] "Teresa dels Urbervilles". *Mirador*, "Els Llibres", 34 (19.9.29), p. 4.
[149] La imatge de la portada d'aquesta obra apareix a la Fig. XIII de l'Annex II.
[150] La imatge de la portada d'aquesta obra apareix a la Fig. XIV de l'Annex II.
[151] *Revista de Catalunya* núm. 64 (desembre 1930), p. 376. Hi hem trobat l'article signat per D. G. [Domènec Guansé] a la secció "Traduccions", en què informava que l'Editorial Barcino havia iniciat una nova col·lecció de llibres anomenada "Els Clàssics del Món". Jordana iniciava la col·lecció amb la traducció de l'anglès al català de les obres de Shakespeare: *Juli Cèsar. Antoni i Cleopatra*, que corresponien al volum I i després van aparèixer, del mateix autor, les traduccions *La tempesta. L'amansiment de la fera. Els dos cavallers de Verona* (volum II). La revista *La Paraula Cristiana*, núm. 74 (gener 1931), p. 123, publicava una llista dels llibres de l'any 1930, on constaven les traduccions de les obres de Shakespeare fetes per C. A. Jordana.
[152] La imatge de la portada d'aquesta obra apareix a la Fig. XV de l'Annex II.

L'amansiment de la fera. Els dos cavallers de Verona [153] (volum II).

Així mateix, va publicar, a Edicions Proa, les traduccions de l'anglès al català de l'obra dels autors anglesos Robert Cedric Sherriff (1896-1975) i Vernon Bartlett (1894-1983) *Journey's End* (1928), amb el títol *Fi de jornada*,[154] i la de Virgínia Woolf (1882-1941) *Mrs. Dalloway* [155] (1925), aquesta darrera dins la "Col·lecció Els d'Ara".

Pel que fa a la novel·la de Virgínia Woolf, Rafael Tasis i Marca (1930: 4) s'hi referia en aquests termes elogiosos:

> No cal dir la importància que té la traducció d'una obra tan difícil com aquesta. C. A. Jordana, però, hi ha reeixit.

Aquell any 1930, l'Editorial Barcino va publicar una altra traducció, del francès al català, dels *Viatges d'Ali-Bey El Abbassi: Egipte*.[156] La versió de Jordana va formar part de la "Col·lecció Popular Barcino", amb el número LXII, i va ser signada amb el pseudònim, Bernat Montsià, com hem vist fins ara.

Així mateix, Jordana escrivia diàriament, per a la revista *L'Opinió. Setmanari socialista*, [157] un article (divuit en total) sobre cinema "amb una mica de literatura, naturalment" per a la secció "Jazz". El primer text es va publicar el 2 de maig de 1930, al número 97, i el darrer, el

[153] La imatge de la portada d'aquesta obra apareix a la Fig. XVI de l'Annex II.
[154] La imatge de la portada d'aquesta obra apareix a la Fig. XVII de l'Annex II.
[155] La imatge de la portada d'aquesta obra apareix a la Fig. XVIII de l'Annex II.
[156] La imatge de la portada d'aquesta obra apareix a la Fig. XIX de l'Annex II.
[157] "Jazz", *L'Opinió*, 114 (29.8.1930), p. 12.

29 d'agost del mateix any, al número 114, en què s'acomiadava.[158] Els articles de Jordana eren seguits per un escriptor, Ramon Rucabado, esmentat abans, el qual era molt crític amb l'obra de Jordana. Sobre els textos publicats a *L'Opinió*, a la secció "Jazz", Rucabado (1930: 499) va escriure "El 'jazz-band' dels socialistes", en què qualificava els escrits de Jordana de "Musiqueta xiroia, amb acudits obscens, que posaven als ulls dels proletaris els festosos retrats de les xicotes internacionals del cinema."

Així mateix, Jordana va continuar inserint textos, aleshores d'una manera esporàdica, en una altra revista, *Mirador*. N'és un exemple l'article "J. Kessel, Els cors purs"[159] publicat a la secció "Els llibres", en què comentava l'obra *Els cors purs*, del periodista i escriptor francès Joseph Kessel (1898-1979). A la *Revista de Catalunya*[160], hi va publicar el treball "Tomlinson i la guerra", en què es referia a l'obra *Tots els nostres* ahirs, de l'escriptor i periodista anglès Henry M. Tomlinson (1873-1958), sobre la Primera Guerra Mundial.

[158] Aquests articles es poden localitzar a l'Annex I.
[159] "J. Kessel, Els cors purs". *Mirador*, "Els llibres", (1930), p. 4.
[160] "Tomlinson i la guerra". *Revista de Catalunya*, (1930), p. 218.

3.2.1.2.1 Proclamació de la Segona República (1931)

El 14 d'abril de 1931 es va proclamar la Segona República espanyola i, com ja hem vist al capítol 2.1.2 d'aquesta tesi, el rei Alfons XIII, favorable a les dictadures successives de Miguel Primo de Rivera (1923-1930) i de Dámaso Berenguer (1930-1931), va sortir del país el mateix dia cap a l'exili.

C. A. Jordana va viure l'adveniment de la República, com molts catalans, amb esperança i il·lusió. No obstant això, la seva salut va experimentar un empitjorament. Després del període que havia passat a Camprodon, amb la seva dona Aurora, el 1928, per recuperar-se d'una malaltia pulmonar, Jordana va recaure. L'alimentació, tan alta en greixos, que va servir per enfortir-los i superar l'afecció pulmonar, va provocar, en Jordana, una patologia hepàtica i biliar que va arrossegar tota la vida i que el va dur a la mort, el 1958.[161]

Així, l'any 1931, Jordana havia de tornar a descansar per prescripció mèdica, però la seva economia no li permetia poder deixar la feina. Els seus amics escriptors, preocupats per aquest fet, van enviar una instància[162] a la Diputació de Barcelona, el 12 de gener de 1931, en què demanaven una subvenció per tal que Jordana pogués gaudir d'una cura de repòs, atès que aquesta institució tenia una partida en els pressupostos dedicada a ajudar artistes i literats en una situació econòmica greu. Entre els quaranta-dos signants de la instància, podem veure els noms de Ferran de Sagarra i de Siscart (primer signant), Prudenci Bertrana, Just Cabot,

[161] Segons el testimoni de la seva neboda, Maria Jordana i Carreres.
[162] Expedient del Govern de la Generalitat de Catalunya. Any 1931. Núm. 15. Secció de Foment, Instrucció Pública i Belles Arts. Negociat: Instrucció. Objecte: Cèsar August Jordana (literat). Arxiu Històric de la Diputació de Barcelona.

Pere Coromines, Feliu Elias, Pompeu Fabra, Domènec Guansé, Josep Pla, Josep Pous i Pagès, Joan Puig i Ferreter i Carles Soldevila.

El Govern de la Generalitat de Catalunya, representat pel conseller d'Instrucció Pública, Ventura Gassol, amb el vistiplau del president, Francesc Macià, va aprovar, el 12 de maig de 1931, amb l'informe favorable del Consell de Pedagogia, una subvenció de cinc mil pessetes, per una sola vegada, per a Cèsar August Jordana, amb la finalitat exclusiva de dedicar-la a la recuperació de la seva salut. La quantitat esmentada havia de ser pagada al primer firmant de la instància, Ferran de Sagarra, que l'havia d'administrar de la manera que li semblés més convenient, amb la finalitat que Jordana pogués dedicar-se exclusivament a refer-se sense haver de treballar.

Jordana, per tant, va poder tornar a passar una temporada a Camprodon per recuperar-se dels dolors hepàtics que sentia. Ell mateix explicava, el 4 d'agost de 1931, la dolència a la seva dona, que romania a Madrid[163] amb els fills:

> Del fetge em sembla que te'n parlava en una de les perdudes (cartes). Dimecres passat vaig passar cinc horetes de primera, no pas amb ombres de dolor sinó amb un dolor ben marcat i que creixia. Sort que En Cervera[164] em va dar unes píndoles estupefaents que em van fer efecte després d'un parell d'hores. Faig règim rigorós. Prenc els catxets. I vaig fent. Un mes de menjar de tot ja m'ho havia tornat a espatllar.

Des del seu retir a Camprodon, C. A. Jordana va seguir, amb molt d'interès, el procés de tramitació i d'aprovació de

[163] Un germà de l'Aurora, pare de Juan Benet –que es convertiria en el marit de la Núria, filla de Jordana- vivia a Madrid amb la seva família.
[164] Leandre Cervera i Astor (1891-1964) va ser metge i amic de Jordana. Ens hi tornarem a referir a propòsit del període d'exili.

l'Estatut de Núria. A l'esmentada carta informava la seva dona del resultat de la votació:

> Suposo que vas rebre el meu telegrama anunciant-te la victòria plebiscitària. Per les dades que se saben suposo que haurà votat el 75% del cens electoral (a favor és clar. En contra, gairebé ningú, ni un ½ per cent).

També li explicava, amb humor, l'adhesió de les dones a l'Estatut per mitjà de signatures en fulls, perquè encara no podien votar:

> Quan ens veurem ja t'explicaré el moviment, l'entusiasme, les gentades i els entreteniments d'aquest gran 2 d'agost. Centenars de milers de metecs han signat en fulls d'adhesió a En Macià. Les dones han fet un paper lluït. Nacionals i meteques han signat com una sola dona. N'hi ha hagut una d'enemiga que ha tingut el coratge de signar NO. Suposo que és la sogra.

Pel que fa a la feina d'escriptor, traductor i adaptador, Jordana va continuar recollint els fruits dels anys anteriors i les publicacions es van anar succeint. Quant a la faceta de periodista, va prosseguir la col·laboració regular a *L'Opinió*,[165] aleshores convertit en diari, i, d'una manera esporàdica, en altres mitjans de comunicació.

En el camp literari, el 1931, va veure la llum *Una mena d'amor* a Edicions Proa, dins de la col·lecció "Biblioteca A tot vent" amb el núm. 43. Aquesta obra va provocar un cert escàndol, pel fet de ser considerada una novel·la sensual.

[165] Arran de les eleccions municipals de 1931, *L'Opinió* va esdevenir una publicació diària. A la portada, apareixia el subtítol *Diari d'Esquerra Republicana de Catalunya* perquè els fundadors, anomenats *el Grup de L'Opinió*, van crear, amb altres col·lectius, Esquerra Republicana de Catalunya (ERC). El setembre de 1933, la manca d'avinença amb ERC va fer que els seus membres en fossin expulsats. El diari va passar a ser la plataforma de difusió de la nova entitat, el Partit Nacionalista Republicà d'Esquerra, liderat pel director de la publicació, Joan Lluhí i Vallescà (1897-1944), encara que, després, va tornar a integrar-se a ERC. El diari va ser suspès el 10 d'octubre de 1934, arran dels fets del Sis d'Octubre, per ordre governativa.

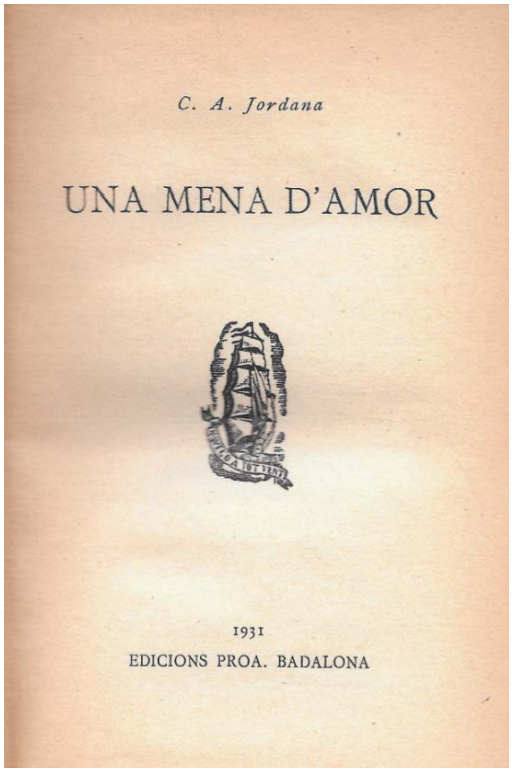

Fig. 34 Portadella d'*Una mena d'amor*

La novel·la de Jordana *Una mena d'amor*[166] va rebre la crítica de Domènec Guansé (1932: 5), que la qualificava d'eròtica, però amb matisos:

> Si entenem per pornografia aquelles obres de caràcter eròtic que cauen fora de la literatura, "Una mena d'amor" no és certament pornogràfic. Però si admetem una pornografia literària, estèticament digna, no cal vacil·lar gens a considerar "Una mena d'amor" dintre del gènere. C. A. Jordana no solament descriu els estats psicològics de la passió, ans més encara les sensacions: diríem que s'hi complau voluptuosament, fins a fer-nos sentir els reflexos al lector. Res no el detura. Però, això sí, la seva ploma és hàbil a jugar amb els perills. L'humor, la ironia, el sentiment poètic del llenguatge, li ho fan expressar tot d'una manera somrient, sovint graciosa.

Dies més tard de rebre algunes crítiques sobre aquesta obra, el mateix Jordana indicava a la secció "Revista Literària",

[166] Mercè Rodoreda va fer comprar, a la protagonista d'*Aloma*, el llibre de Jordana *Una mena d'amor*.

de *L'Opinió*,[167] què podia esperar el públic i els crítics, "d'intencions no tan bones", del seu llibre. Jordana esmentava que l'acte sexual era una pràctica normal i que no es podia qualificar de pecaminós:

> «Una mena d'amor» tracta un amor de la mena més corrent. [...] Puc assegurar que l'autor d'aquesta novel·la no ha fet cap cabal d'aquestes convencions que obeeixen encara a la idea que l'acte sexual és pecat.
> Bé, doncs; l'acte sexual no és cap pecat. És curiós que la gent trigui tant a adonar-se d'una cosa tan clara. Sembla talment que molts dels practicants del dit acte s'estimin més que sigui pecat per a trobar-hi més gust. Però això és perversió malaltissa. L'acte sexual és prou bo en ell mateix per a totes les persones normals. I com a cosa bona i agradable, si és usada higiènicament i amb mesura, en parlen les persones normals.
> [...]
> Només els que examinen amb tota franquesa els afers sexuals poden alliberar-se de l'obsessió sexual que tants d'estralls fa en la nostra societat esporuguida.

Aquell mateix any va publicar-se el volum LXXII de la "Col·lecció Popular Barcino", titulat *Les bèsties del parc: una visita a la col·lecció zoològica de Barcelona*, signat per Bernat Montsià. Novament l'Editorial Barcino editava una altra obra de Jordana i, en aquella ocasió, presentava els diferents animals que vivien al parc zoològic de Barcelona. Jordana va elaborar un manual didàctic i, també, entretingut, perquè, fins i tot, explicava anècdotes dels cuidadors dels animals.

[167] "Una mena d'amor". *L'Opinió*, "Revista literària", 190 (12.1.1932), p. 6.

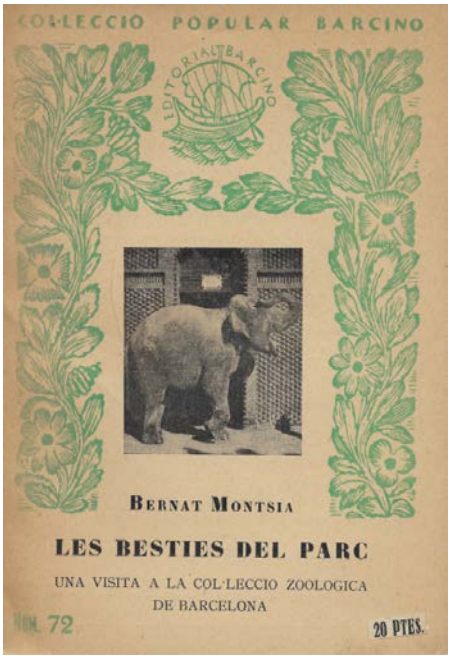

Fig. 35 Portada de *Les bèsties del parc*

Com a obra de creació, Jordana també va editar un conte, "La filla de la portera", a la revista *Mirador*.[168] Així mateix, va continuar la col·laboració amb diferents publicacions dedicades a les lletres. Al setmanari *Mirador*,[169] dins la secció "Els Llibres", hi va inserir la crítica "Charles Dickens, Pickwick" i, a la mateixa secció,[170] l'article "R. Tasis i Marca, *Vint anys* (Edicions Proa)", en què criticava l'obra d'aquest autor perquè considerava que era inexpert com a novel·lista.

Anàlogament, per a la revista *d'Ací d'Allà*,[171] Jordana va publicar els textos "Tulipes d'Holanda" i "Actualitat de Shakespeare". Ambdós anaven signats per un altre dels pseudònims de C. A. Jordana, *Arnau Bellcaire*.

[168] *Mirador*, núm. 121, 28.5.1931, p. 6.
[169] *Mirador*, núm. 123, 11.6.1931, p. 6.
[170] *Mirador*, núm. 134, 27.8.1931, p. 6.
[171] *d'Ací d'Allà*, "Tulipes d'Holanda", núm. 167 (novembre 1931), p. 373, i "Actualitat de Shakespeare", núm. 168 (desembre 1931), p. 478. Tots dos articles anaven signats amb el pseudònim *Arnau Bellcaire*.

Quan el setmanari *L'Opinió* va passar a ser una publicació diària (1931-1934), Jordana hi va continuar aportant els seus escrits, des de l'inici, el juny de 1931, fins a l'acabament, l'octubre de 1934. Així, el 6 de juny de 1931 trobem el primer text, signat per C. A. Jordana, titulat "«L'Opinió» triomfant",[172] i el darrer, el 10 d'octubre de 1934, a la secció "Excursions Literàries", dins "Les Lletres", intitulat "L'editorial Barcino i la gramàtica",[173] amb la mateixa signatura.

Així mateix, sabem que C. A. Jordana també va traduir, de l'anglès al català, l'obra *Babbit* (1922), de l'escriptor nord-americà -i guanyador del Premi Nobel de Literatura de l'any 1930- Sinclair Lewis (1885-1951). *La Publicitat* s'hi referia en aquests termes el 1931:

> * Babbit,
> la novel·la mestra de Sinclair Lewis, premi Nobel de Literatura en 1930. És traduïda al català, com saben els lectors de *LA PUBLICITAT*, per C. A. Jordana.

La traducció de Jordana, però, va restar inèdita. Hem d'assenyalar que la versió al català es va fer el 1931, segons la nota de *La Publicitat*, i no, com hem llegit (Martí i Muñoz, 2012: 203), durant els anys 1933-1934.

A *L'Opinió*, Jordana hi va escriure diversos tipus d'articles: d'una banda, textos d'opinió solts i, de l'altra, escrits per a seccions concretes. Els textos podien portar la seva signatura, C. A. Jordana, o algun dels seus pseudònims: Arnau Bellcaire, Bernat Montsià, Pere Estrany, B. M., A. B., o, fins i tot, podien anar sense signar.

[172] *L'Opinió*, núm. 3 (6.6.1931), s/p.
[173] *L'Opinió*, núm. 1042 (10.10.1934), p. 14.

Els articles que Jordana va escriure a *L'Opinió*,[174] el 1931, s'adreçaven a uns lectors que es delien per estar al corrent de tots els esdeveniments polítics del moment, amb la llibertat de premsa permesa pel Govern republicà. Així, amb relació a a) la política republicana i l'ordre i el desordre públics, Jordana va publicar els articles "Elogi del Poble",[175] "Les gràcies de l'Estatut",[176] "Espanya dirà",[177] "Macià és nostra",[178] "Els funcionaris",[179] "Coses que no han de ser"[180] i "La incompetència policíaca";[181] b) sobre la llengua catalana que havia recuperat l'oficialitat, va signar "Idioma i cultura"[182] i "Un mitjà d'expressió"[183] i, c) quant al paper de l'Església catòlica, amb el qual Jordana era molt crític, va escriure els textos "Contra la crosta",[184] "Sobre els miracles",[185] "Llibertat d'ensenyament",[186] "Catalunya no és catòlica",[187] "Els amics de la moreneta"[188] i "Reflexions nadalenques."[189] Així mateix, també va escriure articles solts, com ara el ja esmentat "<L'Opinió> triomfant", "Focus de reacció",[190] "Abans i ara",[191] "Els patrons pertorbadors"[192] i "Una vaga exemplar".

[174] Hem localitzat un full manuscrit per Jordana en què relacionava els articles que va escriure a *L'Opinió* del 1931 al 1934. Jordana va classificar els seus textos en diversos apartats: Temes patriòtics, La qüestió del llenguatge, Entorn de l'Estatut, Catalunya i la República, Política republicana, El particularisme espanyol, Ordre i desordre públic, Política catalana, Contra el papisme, Política internacional, Democràcia i socialisme i Temes lliures, amb un total de 92 articles (ANC1-680-29/C. A. Jordana).
[175] *L'Opinió*, núm. 30, 8.7.31, p. 1.
[176] *L'Opinió*, núm. 49, 30.7.1931, p. 1.
[177] *L'Opinió*, núm. 61, 13.8.1931, p. 1.
[178] *L'Opinió*, núm. 69, 22.8.1931, p. 1.
[179] *L'Opinió*, núm. 134, 7.11.1931, p. 3.
[180] *L'Opinió*, núm. 121, 23.10.1931, p. 3
[181] *L'Opinió*, núm. 127, 30.10.1931, p. 2.
[182] *L'Opinió*, núm. 73, 27.8.1931, p. 1.
[183] *L'Opinió*, núm. 82, 8.9.1931, p. 2.
[184] *L'Opinió*, núm. 13, 18.6.1931, s/p.
[185] *L'Opinió*, núm. 42, 22.7.1931, p. 1.
[186] *L'Opinió*, núm. 145, 20.11.1931, p. 2.
[187] *L'Opinió*, núm. 163, 11.12.1931, p. 2.
[188] *L'Opinió*, núm. 170, 19.12.1931, p. 4.
[189] *L'Opinió*, núm. 176, 26.12.1931, p. 3.
[190] *L'Opinió*, núm. 36, 15.7.1931, p. 1.
[191] *L'Opinió*, núm. 91, 18.9.1931, p. 2.
[192] *L'Opinió*, núm. 139, 13.11.1931, p. 2

[193]

També va iniciar una secció anomenada "Revista Literària", en què escrivia sobre literatura o llengua amb textos com "Els crítics",[194] "Eva",[195] "Antologia lírica",[196] "L'inútil combat",[197] "El premi <Crexells> d'enguany",[198] "Una pila de llibres"[199] i "Joaquim Ventalló, novel·lista".[200] Tots els articles que hem esmenat, duien la signatura de C.A. Jordana. També, aquell any 1931, Jordana va escriure un article sobre fets polítics internacionals, "Els manipuladors de l'or",[201] dins l'apartat "Comentari", en la secció titulada "Informacions de l'estranger", que va signar amb el seu nom, C.A. Jordana. Ens interessa subratllar que firmava així perquè l'any 1932 va reprendre aquests articles sobre fets polítics internacionals i els va signar amb les inicials A. B.

Durant el bienni reformista (1931-1933) de la Segona República, es van aprovar, entre d'altres, la llei del divorci i del matrimoni civil. Sobre aquests nous drets, C. A. Jordana expressava el seu parer. D'una banda, defensava la dissolució del matrimoni, amb el text titulat "Sobre el divorci";[202] de l'altra, amb l'escrit "Sobre l'amor lliure",[203] una opció estigmatitzada en aquella època, s'hi declarava a favor públicament.

També l'any 1931, Jordana va publicar, a la "Col·lecció Popular Barcino", dues obres lingüístiques dedicades als

[193] *L'Opinió*, núm. 158, 5.12.1931, p. 3.
[194] *L'Opinió*, núm. 113, 14.10.1931, p. 3.
[195] *L'Opinió*, núm. 120, 22.10.1931, p. 6.
[196] *L'Opinió*, núm. 137, 1.12.1931, p. 6.
[197] *L'Opinió*, núm. 154, 11.11.1931, p. 6.
[198] *L'Opinió*, núm. 166, 15.12.1931, p. 6.
[199] *L'Opinió*, núm. 178, 29.12.1931, p. 6.
[200] *L'Opinió*, núm. 179, 30.12.1931, p. 6.
[201] *L'Opinió*, núm. 123, 25.10.1931, p. 4.
[202] *La Rambla (esport i ciutadania)*, núm. 92, 19.10.1931: 11)
[203] (*La Rambla (esport i ciutadania)*, núm. 93, 26.10.1931: 9).

llenguatges sectorials. Primer, el llibret *Correspondència familiar i de societat: models de cartes, targes, amb comentaris gramaticals*, per facilitar l'ús de la llengua catalana en les epístoles entre parents i amics. Aquest volum aportava, a més, unes explicacions gramaticals que servien per aclarir dubtes als lectors. Després, el *Formulari de documents en català*, en què facilitava uns formularis, per a totes les necessitats administratives, en un català normatiu, per poder-se adreçar a l'administració.[204]

Pel que fa a la seva vida privada, ens hi hem pogut acostar gràcies a les cartes personals i als records de persones de la seva família, però, també, ens hem pogut fer càrrec dels seus hàbits i pensaments per mitjà de les enquestes i entrevistes que feien les revistes als literats de l'època.

Així, el 1932, *Mirador* va formular dues qüestions als escriptors catalans del moment (1932: 6):

> 1. Quin fou el primer símptoma de la vostra vocació literària?
> 2. Us fou difícil d'encarrilar aquesta vocació?

Quant a la primera pregunta, C. A. Jordana explicava que el seu record més clar era la comèdia titulada *Pepet, el calavera*, que va escriure quan tenia nou anys i que, pel que fa a la segona, s'havia pagat ell mateix la publicació del primer llibre, dues qüestions que ja hem esmentat anteriorment. Així mateix, assenyalava que el fet que li agradessin les matemàtiques el va portar a fer els estudis d'enginyer industrial. La seva intenció inicial era compaginar la literatura i l'enginyeria però, finalment, es va dedicar gairebé exclusivament al món de les lletres.

[204] Vegeu l'apartat 4.1.

El 24 d'agost de 1932, Cèsar August Jordana va entrar a treballar a la Generalitat de Catalunya.[205] Amb l'oficialitat del català, el Govern volia que la llengua catalana s'emprés en els usos administratius. Així, aquell 1932, la Generalitat de Catalunya va aprovar crear una Oficina de Correcció d'Estil, amb l'objectiu que tingués cura de "la puresa, claredat, brevetat i discreció del llenguatge administratiu".[206]

L'any 1932 també va ser especialment productiu per a Jordana en el terreny de les traduccions de l'anglès al català. Primer, va enllestir la versió al català de l'obra de l'escriptor anglès Charles Dickens (1812-1870), *The Battle of Life* (1846) que Jordana va titular *La batalla de la vida*.[207] L'obra va ser publicada per la Llibreria Catalònia a col·lecció Biblioteca "Univers", com a volum XXI.

Després, va continuar la publicació de les traduccions al català de les obres de William Shakespeare: *Troilus and Cressida. Timon of Athens* amb els títols *Troilus i Cressida.*[208] *Timó d'Atenes*, volum III, i *Romeo and Juliet. Othello* que va traduir per *Romeu i Julieta i Otel·lo*,[209] volum IV, ambdós publicats a l'Editorial Barcino,[210] a la

[205] Ho testimonia una llista integrada per diferents persones que van treballar al servei de la Generalitat de Catalunya, localitzada a l'Arxiu Nacional de Catalunya (Fons de la Generalitat Republicana).
[206] Sobre la faceta de corrector de Jordana, tant en les entitats públiques com privades, vegeu l'apartat 4.4.
[207] La imatge de la portada d'aquesta obra apareix a la Fig. XX de l'Annex II.
[208] La imatge de la portada d'aquesta obra apareix a la Fig. XXI de l'Annex II.
[209] La imatge de la portada d'aquesta obra apareix a la Fig. XXII de l'Annex II.
[210] *L'Opinió*, núm. 278 (23.4.1932), p. 5, va inserir l'article "Els Clàssics del Món. Les obres de Shakespeare en català", en què anunciava que l'Editorial Barcino havia publicat els volums 6 i 7 de la col·lecció "Els Clàssics del Món", que corresponien als volums III i IV de les obres de Shakespeare. El III era la traducció de Jordana *Troilus i Cressida* i

col·lecció "Els Clàssics del Món" "Col·lecció A" (volums en octau).

També va aparèixer al mercat el llibre *El setè cel: comèdia dramàtica en tres actes*,[211] traducció feta per Jordana de l'obra original de l'autor nord-americà Austin Strong (1881-1952) *Seventh Heaven* (1922). La Llibreria Bonavia va editar el llibre dins de la "Col·lecció L'Escena Catalana", núm. 353.

Sobre la traducció d'aquesta comèdia dramàtica, la crítica en va elogiar la llengua emprada per Jordana, que considerava desimbolta i amable (J. C. i V., 1932: 5).

> El diàleg està transposat en un català d'excel·lent qualitat, àgil i graciós. No podíem esperar menys del correcte escriptor que és C. A. Jordana.

L'interès per aquesta traducció va fer que l'obra passés a l'escenari. *La Publicitat* (1932: 5), a la secció "Teatre", ressenyava l'estrena teatral d'*El setè cel* al Teatre Romea de Barcelona, amb els actors Maria Vila (1897-1963) i Pius Daví (1891-1956) en els papers principals.

Al mateix diari, el 10 de gener de 1932, Domènec Guansé (1932: 3) va inserir, en la secció "Teatre", la crítica teatral titulada "«*El setè cel*», drama en tres actes, traduït per C. A. Jordana". Guansé coincidia, amb altres

---

El timó d'Atenes, i el IV, *Romeu i Julieta* i *Otel·lo*. L'autor de l'article indicava: "Havent pogut carregar la traducció d'extensos pròlegs bibliogràfics i notes múltiples -C. A. Jordana és, segurament, l'escriptor català que coneix més completament, en extensió i en profunditat, la literatura anglesa- el traductor de Shakespeare s'ha limitat, voluntàriament, a presentar les obres amb quatre mots sobre l'època, els antecedents i el tret essencial de l'obra. Shakespeare es presenta per ell mateix i per les seves obres." Igualment, *Paraula Cristiana*, núm. 101 (maig de 1933) p. 404, a la secció "Literatura teatral", es referia a les traduccions de les obres de Shakespeare fetes per C. A. Jordana.

[211] La imatge de la portada d'aquesta obra apareix a la Fig. XXIII de l'Annex II.

crítics, sobre l'excel·lència i la versemblança de la llengua catalana emprada en els diàlegs:

> [...] el millor, sens dubte de l'obra, és el diàleg –un diàleg que C. A. Jordana ha adoptat en un català excel·lent- que serveix per fer sensibles els personatges. Un diàleg molt natural, molt senzill [...]. Els personatges parlen un llenguatge que dóna la sensació d'ésser el seu realment...

L'any 1932 es va convocar el "Vè Premi Joan Crexells" i Jordana hi va concórrer amb *Una mena d'amor*,[212] que no va ser guardonada. El jurat, presidit per Prudenci Bertrana, estava compost per Vicenç Solé de Sojo, Miquel Llor, Just Cabot, Estanislau Duran-Reinals, Alexandre Plana i Joan Puig i Ferreter. Les obres seleccionades, a més d'*Una mena d'amor* de Jordana, van ser *Vida privada* (dos volums), de Josep Maria de Sagarra; *Albada*, de Josep Selva; *Laia*, de Salvador Espriu; *Terres de l'Ebre*, de Sebastià-Joan Arbó; *Les cadenes d'Eva*, de Domènec Guansé; *Hi ha homes que ploren perquè es pon el sol*, de Francesc Trabal; *Desembre*, de Baptista Xuriguera, i *Pau Canyelles, ex-difunt*, de Joaquim Ventalló. En aquella edició va ser guardonada *Vida privada*, [213] de Josep M. de Sagarra.

Sobre el "Vè Premi Joan Crexells", la revista *El Be Negre* (1932: 1) va publicar l'article "Els èxits d'«El Be». El

[212] Jordana havia publicat la novel·la *Una mena d'amor* l'any anterior. Els estatuts del premi indicaven que les obres ja publicades hi podien concórrer: "En el cas de resultar premiada una obra publicada, els contribuents no estaran obligats a fer-ne cap edició especial, ni l'autor en perdrà la propietat en cap moment. En el cas d'una obra premiada ja publicada, l'autor rebrà cinc mil pessetes, de les quals podrà disposar l'endemà de publicat el veredicte." (Sans, 1987:40).

[213] Arran del veredicte del "Premi Joan Crexells", la revista *Mirador* de l'1 de juny de 1933, núm. 226, p. 6, publicava l'article "Barcelona i la novel·la. III Els temes actuals", signat per Rafael Tasis i Marca, que es referia a l'obra guanyadora, *Vida privada*, de Josep Maria de Sagarra, i també esmentava l'obra de C. A. Jordana *Una mena d'amor*, "que és –diu Tasis- amb *Judita*, de Trabal, la sola mostra de literatura eròtica que tenim."

Premi Crexells d'avui", en què explicava les puntuacions obtingudes per les diferents obres que s'hi havien presentat. La novel·la de Jordana va ser puntuada amb un punt en la primera votació i ja no va aparèixer en els següents escrutinis. Aquesta revista donava com a guanyadora l'obra de Josep M. de Sagarra *Vida privada*. En el mateix sentit, *Mirador* (1932: 6) indicava, en canvi, que en el "Vè Premi Joan Crexells" l'obra de Jordana *Una mena d'amor* va ser elegida pel jurat en les tres primeres votacions. A la quarta votació ja no hi va aparèixer i en la cinquena es va guardonar l'obra de Josep Maria de Sagarra *Vida privada*.

Així mateix, el 1932 es va publicar l'adaptació que Jordana va fer del poema indi *El Ramaiana (L'epopeia de Rama, príncep de l'Índia)*,[214] atribuït al poeta i sant Valmiki, en què s'explicaven els seus viatges. Aquest volum va ser editat per l'Editorial Barcino al número LXXXII de la "Col·lecció Popular Barcino".

[214] *El Baix Penedès*, núm. 1.400 (4.2.1933), p. 3, anunciava l'adaptació d'*El Ramaiana*. Una altra revista, *Paraula Cristiana*, núm. 101 (maig de 1933), p. 404, a la secció de "Poesia", indicava que s'havia publicat l'adaptació d'*El Ramaiana*. Igualment, sobre aquesta obra, *Clarisme*, núm. 30 (12.5.1934), p. 4, va inserir l'article titulat "Peikea: princesa caníbal" -signat per Just d'Esvern (pseudònim de Mercè Rodoreda), en què indicava que l'obra d'Aurora Bertrana es podia comparar amb "la pulcra i perfecta adaptació al català que del "Ramaiana" féu C. A. Jordana, matisada de poesia noble, sense eufemismes i exempta de vulgaritat."

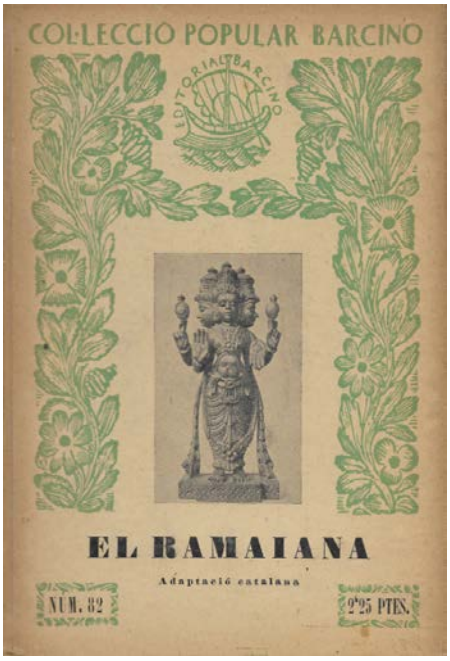

Fig. 36 Portada d'*El Ramaiana*, adaptació de C. A. Jordana

Sobre aquesta adaptació, la revista *Flama*, a la secció "Les Lletres", va inserir l'article "*Ramaiana*, Col·lecció Popular Barcino, volum núm. 82. Adaptació catalana de C. A. Jordana", signat per P., en què reconeixia el valor de l'adaptació (P., 1932: 7):

> Dels set llibres amb un total de 48.000 versos que integren les aventures llegendàries de Rama i Sita, C. A. Jordana n'ha adaptat els fragments més característics, les escenes més colpidores, enllaçats, però, de manera que a través del seu estil àgil i correcte hom no perdi mai la línia central de l'argumentació.

Pel que fa a la faceta de periodista, Jordana va continuar la col·laboració amb *L'Opinió*. Durant tot l'any 1932,[215] excepte els tres mesos d'estiu, va prosseguir la publicació dels articles sobre política internacional que havia començat l'any anterior i que signava amb les inicials *A. B.*,[216] com ja hem avançat. Els articles[217] tenien el títol

[215] L'any 1932 Jordana va escriure cent vuitanta-tres articles sobre política internacional. La totalitat dels articles sobre aquesta matèria estan referenciats a l'Annex II.
[216] *A. B.* podien ser les inicials d'Arnau Bellcaire o d'Aurora Benet, si tenim en compte la dedicatòria del poema que Jordana va escriure a

"Comentari" dins la secció "Informacions de l'Estranger", que va alternar amb "Els afers del Món", amb textos com ara "El triomf del Japó",[218] "La situació xilena"[219] i "Hitler i Hindenburg".[220]

Igualment a *L'Opinió*, Jordana va continuar escrivint els articles de crítica literària a la secció "Revista Literària", com ara sobre el seu llibre "Una mena d'amor",[221] ja esmentat, "Un poema nadalenc"[222] i "Ritmes d'Esclasans".[223]

L'Opinió tenia una secció denominada "Les Lletres", que va anar prenent protagonisme fins a omplir la cara sencera d'una pàgina de la publicació. En aquest espai, Jordana hi va publicar articles solts, com ara "Un bell esforç".[224] Així mateix, aquesta secció també emparava les subseccions "Revista Literària", "Crítica ràpida" i "Antologia" en què Jordana signava amb el seu nom i també amb els pseudònims *Bernat Montsià*, *Arnau Bellcaire*, *Pere Estrany*. A "Les Lletres" també hi havia la subsecció "Notes i notícies", que, en general, eren notes anònimes però, per l'estil emprat, moltes de les informacions que hi apareixien es poden atribuir a Jordana.

Així mateix, Jordana va poder expressar el seu parer sobre qüestions que, en aquell temps, suscitaven molt d'interès, per mitjà d'articles que es van inserir a *L'Opinió*. En va editar de temàtica diversa: (1) sobre la llengua catalana:

---

l'Aurora abans de casar-s'hi: "A A. B., forta i dolça com una nespra. Pau Fresquet" (vegeu l'apartat 3).

[217] La totalitat dels articles es poden localitzar a l'Annex I.

[218] *L'Opinió*, núm. 237, 6.3.1932, p. 5.

[219] *L'Opinió*, núm. 323, 16.6.1932, p. 1.

[220] *L'Opinió*, núm. 461, 24.11.1934, p. 13.

[221] *L'Opinió*, núm. 190, 12.1.1932, p. 6.

[222] *L'Opinió*, núm. 214, 9.2.1932, p. 6.

[223] *L'Opinió*, núm. 249, 20.3.1932, p. 6.

[224] *L'Opinió*, núm. 290, 7.5.1932, s/p.

"L'andalús comprensiu",[225] "Sobre un cert llenguatge"[226] i "El català que s'escriu";[227] (2) quant a fets històrics: "14 d'abril";[228] (3) pel que fa a Catalunya i a la República: "Contra el sucursalisme",[229] "L'hegemonia catalana"[230] i "La nostra República";[231] (4) sobre l'Església: "Les idees i les imatges";[232] (5) amb relació a l'Estatut: "Enemics de fora",[233] "Els temps milloren",[234] "Sobre el gran discurs",[235] "Què hem de fer?",[236] "Al cap d'un any"[237] i "L'accent de l'efusió";[238] (6) referent a la política catalana: "La nostra demagògia",[239] "Els hereus de Prat de la Riba",[240] El Papa gris",[241] "Qui cal votar?",[242] "La derrota dels altres"[243] i "L'autonomia en marxa";[244] (7) quant a la política internacional: "El món és gran";[245] (8) relatiu a la idiosincràsia espanyola: "El particularisme espanyol",[246] "Els hidalgos",[247] "Contra els paràsits"[248] i "Els intocables";[249] (9) sobre democràcia i socialisme: "El procés de la democràcia",[250] "La social-democràcia",[251] "Els enemics

[225] *L'Opinió*, núm. 230, 27.2.1932, p. 3.
[226] *L'Opinió*, núm. 241, 11.3.1932, p. 8
[227] *L'Opinió*, núm. 381, 23.8.1932, s/p.
[228] *L'Opinió*, núm. 270, 14.4.1932, p. 5.
[229] *L'Opinió*, núm. 441, 1.11.1932, p. 1.
[230] *L'Opinió*, núm. 474, 9.12.1932, p. 1
[231] *L'Opinió*, núm. 479, 16.12.1932, p. 1
[232] *L'Opinió*, núm. 251, 23.3.1932, p. 3.
[233] *L'Opinió*, núm. 193, 15.1.1932, p. 3.
[234] *L'Opinió*, núm. 292, 10.5.1932, p. 1.
[235] *L'Opinió*, núm. 309, 31.5.1932, p. 1.
[236] *L'Opinió*, núm. 357, 26.7.1932, p. 1.
[237] *L'Opinió*, núm. 363, 2.8.1932, p. 1. Editorial. Sense signar.
[238] *L'Opinió*, núm. 410, 25.9.1932, p. 8.
[239] *L'Opinió*, núm. 223, 19.2.1932, p. 8.
[240] *L'Opinió*, núm. 369, 9.8.1932, p. 1. Editorial. Sense signar.
[241] *L'Opinió*, núm. 448, 9.11.1932, p. 1.
[242] *L'Opinió*, núm. 454, 16.11.1932, p. 5.
[243] *L'Opinió*, núm. 460, 23.11.1932, p. 3.
[244] *L'Opinió*, núm. 469, 3.12.1932, p. 1.
[245] *L'Opinió*, núm. 388, 31.8.1932, p. 6.
[246] *L'Opinió*, núm. 327, 21.6.1932, s/p.
[247] *L'Opinió*, núm. 340, 6.7.1932, p. 1.
[248] *L'Opinió*, núm. 424, 12.10.1932, p. 1.
[249] *L'Opinió*, núm. 430, 19.10.1932, p. 1.
[250] *L'Opinió*, núm. 313, 4.6.1932, p. 6.
[251] *L'Opinió*, núm. 321, 14.6.1932, p. 1.

de la democràcia”[252] i “Els comunistes”;[253] i (10) sobre altres qüestions: “La moralitat de l’escàndol”.[254]

El 1933 Jordana va publicar dos contes infantils a la col·lecció “Contes Populars Fantàstics” d’Edicions Muntanyola.[255] D’una banda, *L’infant que feia vuit*, amb il·lustracions del dibuixant Xirinius.[256]

Fig. 37 Portada de *L’infant que feia vuit*

[252] *L’Opinió*, núm. 335, 30.6.1932, p. 7.
[253] *L’Opinió*, núm. 347, 14.7.1932, s/p.
[254] *L’Opinió*, núm. 436, 26.10.1931, p.
[255] La revista *Esplai*, núm. 114 (4 febrer 1934), p. II, en la secció “Anuncis”, esmentava la publicació de les obres de Jordana *Els tres cavallets* i *L’infant que feia vuit*.
[256] *Xirinius* és el pseudònim de Jaume Juez i Castellà (1906-2002).

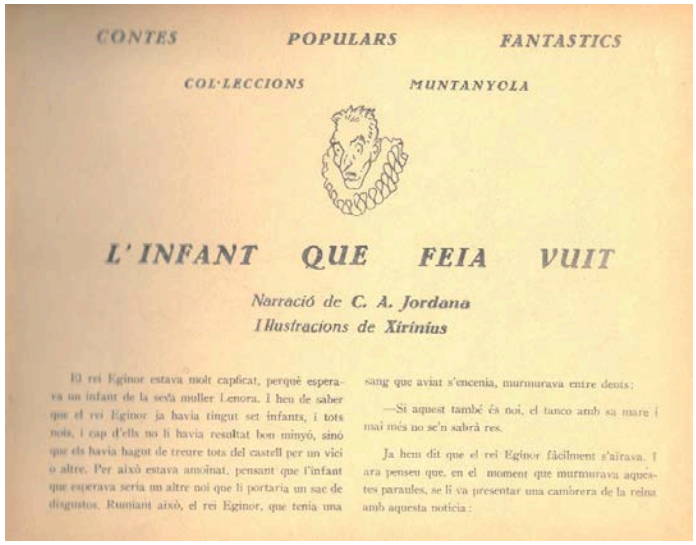

CONTES POPULARS FANTASTICS

COL·LECCIONS MUNTANYOLA

L'INFANT QUE FEIA VUIT

Narració de C. A. Jordana

Ilustracions de Xirinius

El rei Eginor estava molt capficat, perquè esperava un infant de la seva muller Lenora. I heu de saber que el rei Eginor ja havia tingut set infants, i tots nois, i cap d'ells no li havia resultat bon minyó, sinó que els havia hagut de treure tots del castell per un vici o altre. Per això estava amoïnat, pensant que l'infant que esperava seria un altre noi que li portaria un sac de disgustos. Rumiant això, el rei Eginor, que tenia una sang que aviat s'encenia, murmurava entre dents:

—Si aquest també és noi, el tanco amb sa mare i mai més no se'n sabrà res.

Ja hem dit que el rei Eginor fàcilment s'airava. I ara penseu que, en el moment que murmurava aquestes paraules, se li va presentar una cambrera de la reina amb aquesta notícia:

Fig. 38 Portadella de la narració de C. A. Jordana

I, de l'altra, *Els tres cavallets*, il·lustrat per Alfred Opisso,[257] tal com veiem a continuació:

Fig. 39 Portada d'*Els tres cavallets*

[257] Alfred Opisso i Viñas (1847-1924) va ser metge, novel·lista, poeta i crític d'art. També es va dedicar a la il·lustració (Castillo, 1997: 82).

CONTES POPULARS FANTASTICS

COL·LECCIONS MUNTANYOLA

ELS TRES CAVALLETS

Narració de C. A. Jordana

Il·lustracions de A. Opisso

Una vegada eren tres germans, en Pere, en Pau i en Bernat, que, en morir llur pare, es trobaren per herència una caseta de pagès amb un bell civadar. Podeu comptar si, un cop la civada al graner, se l'estimaven els tres germans i tanmateix, no passava nit que no minvés la pila.

Caldrà fer l'ull viu — va dir-se en Pere. I aquella nit se'n va anar al graner a esperar el lladre.

Espera que espera, no venia ningú i en Pere s'endormiscà, quan vetaci que me'l desperta el soroll d'un cavall que remuga. El minyó va mirar i, a la llum d'una llanterna que penjava d'una biga, va veure un bell cavallet blanc que amb grans remugaments li feia minvar la hisenda.

Fig. 40 Portadella del conte de C. A. Jordana

Així mateix, el 1933, Jordana va formar part del jurat del "Premi Joaquim Folguera",[258] compost per Joaquim Ruyra, com a president; Miquel Ferrà, el mateix Jordana i Carles Soldevila, en qualitat de vocals, i Guillem Díaz-Plaja, com a secretari. El "Premi Joaquim Folguera" va ser atorgat al poeta Carles Riba per l'obra *Estances* (1933: 93).[259]

Pel que fa a les traduccions,[260] aquell 1933 van veure la llum les versions del francès al català dels llibres de viatges de Domènec Badia, publicades a "Col·lecció Barcino", *Viatges d'Ali-Bey el Abbassi: Aràbia*, 1a part (volum VIII, núm. XCIV);[261] *Viatges d'Ali-Bey el Abbassi: Aràbia*, 2a part (volum IX, núm. XCV),[262] i *Viatges d'Ali-Bey el Abbassi:*

[258] Sobre el "Premi Joaquim Folguera", la revista *Mirador*, núm. 210, (9.2.1933), p. 6, publicava l'article "El primer Premi Folguera. Notes a la seva concessió", signat amb les inicials G. D.-P.

[259] *Nostra Terra*, núm. 62 (febrer 1932), p. 76, també es va fer ressò de la traducció.

[260] *Paraula Cristiana*, núm. 114 (juny 1934), p. 516, a la secció "Viatges", anunciava les traduccions dels *Viatges d'Ali-Bey* (volums VIII i IX) signades per Bernat Montsià.

[261] La imatge de la portada d'aquesta obra apareix a la Fig. XXIV de l'Annex II.

[262] La imatge de la portada d'aquesta obra apareix a la Fig. XXV de l'Annex II.

Aràbia, 3a part (volum X, núm. XCVI),[263] signades per Bernat Montsià.

Paral·lelament, l'any 1933, l'Editorial Barcino, al volum V de la col·lecció "Manuals Escolars Barcino", publicava *El català i el castellà comparats*, de C. A. Jordana. Aquest volum es va reeditar l'any 1968, mort ja el seu autor. Així mateix, es van reeditar, l'any 1933, dues obres de caràcter lingüístic de Jordana: *Com s'han d'escriure les cartes comercials*, signada per C. A. Jordana i Sanç Montnegre dins de la "Col·lecció Popular Barcino", com a volum XX, i *Formulari de documents en català*, signada en aquella ocasió només per C. A. Jordana i publicada per Barcino dins de la "Col·lecció Popular Barcino", com a volum LXVII.

Aquell 1933, Jordana havia obtingut la llicència absoluta del servei militar havent arribat al grau de caporal, tal com consta al certificat[264] expedit el 13 de juny d'aquell any. En l'article "Llicència absoluta",[265] en la secció "Cada dia un raig" de *L'Opinió*, Jordana explicava, d'una manera irònica, que el 13 de juny de 1933 havia fet els papers necessaris per obtenir la llicència absoluta per poder-se alliberar, després de divuit anys d'allistament, de l'exèrcit espanyol.

Quant a la seva vida periodística, C. A. Jordana estava plenament integrat a la redacció de *L'Opinió*, com ho demostra el dibuix (1933: 56) que va fer Marcel·lí Porta[266]

[263] La imatge de la portada d'aquesta obra apareix a la Fig. XXVI de l'Annex II.
[264] Certificat de llicenciament de les obligacions militars (ANC1-680-5/ C. A. Jordana).
[265] *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 632, 14.6.1933, p. 1.
[266] Marcel·lí Porta i Fernanda (1900/1903-1959) va ser dibuixant i va col·laborar en diverses publicacions com *L'Opinió, La Campana de Gràcia* i *L'esquella de la Torratxa*.

dels col·laboradors[267] d'aquest diari i que va aparèixer en el número 624 del 4-6 de juny de 1933. A sota del dibuix, i numerats de l'1 al 22, hem transcrit les indicacions que hi constaven i, a més, a peu de pàgina, hi hem aportat altres dades personals que hem localitzat dels esmentats professionals.

[267] 1) Liurba, ordenança de *L'Opinió*; 2) Josep Fernández Puig (Barcelona, 1899-Mèxic?) cap de redacció; 3) Josep Maria Lladó i Figueres (Barcelona, 1910-1996) que tecleja les notes de la Generalitat; 4) Sebastià Gasch i Carreras (Barcelona, 1897-1980) redactor de cinema; 5) Joan Cortés i Vidal (Barcelona, 1898-Santander, 1969) crític d'art; 6) Manuel Valldeperes i Jaquetot, (Barcelona, 1902-Santo Domingo (República dominicana), 1970), informació comarcal; 7) un visitant; 8) Grau i Ros que ve d'un viatge d'Orient (no l'hem localitzat); 9) Rafael Font i Farran (també es feia dir Rafael Font i Ferran) (Sitges, 1912-Auxerre, 2003); 10) Irene Polo i Roig, (Barcelona, 1909-Buenos Aires, 1942) redactora de treball; 11) Marcel·lí Porta i Fernanda (Barcelona, 1900 o 1903-Ciutat de Mèxic, 1959) dibuixant; 12) Domènec de Bellmunt, (pseudònim de Domènec Pallerola i Munné) (Bellmunt d'Urgell, 1903-Tolosa, 1993) cronista del Parlament català; 13) Morians, estudiant, redactor d'universitàries (no l'hem localitzat); 14) Montfort, cap de redacció esportiva (no l'hem localitzat); 15) Quintana, crític de boxa i redactor de darreres informacions (no l'hem localitzat); 16) Serinyà, secretari de redacció (no l'hem localitzat); 17) Mestre Jordana i simultàniament Arnau Bellcaire; 18) Vicenç Bernades i Viusà (Barcelona, 1896-1976), redactor de l'Ajuntament; 19) Llobet, encarregat de la pàgina femenina (no l'hem localitzat); 20) Francesc Armengol i Burgués (Barcelona, 1878-1940) encarregat de la secció d'escacs; 21) Lluís Torres Ullastres (Barcelona, 1878-Tolosa de Llenguadoc, 1962) encarregat de la secció d'Educació i Ensenyament, i 22) Avel·lí Artís i Balaguer, crític teatral (Vilafranca del Penedès, 1881-Mèxic, 1954).

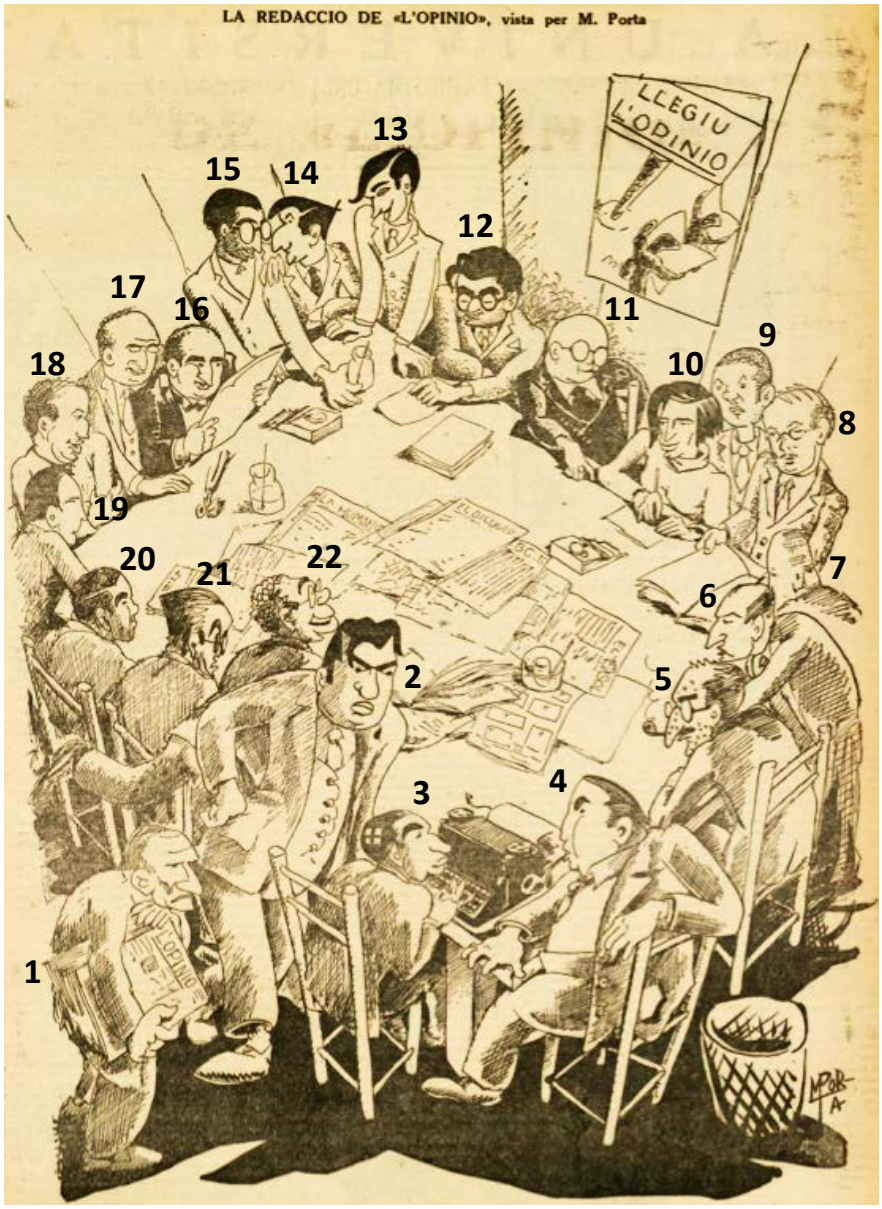

Fig. 41 Els membres de la redacció de *L'Opinió*

1) Liurba, ordenança de *L'Opinió*; 2) Josep Fernández Puig cap de redacció; 3) Josep Maria Lladó i Figueres que tecleja les notes de la Generalitat; 4) Sebastià Gasch i Carreras redactor de cinema; 5) Joan Cortés i Vidal crític d'art; 6) Manuel Valldeperes i Jaquetot, informació comarcal; 7) un visitant; 8) Grau i Ros que ve d'un viatge d'Orient); 9) Rafael Font i Farran (també es feia dir Rafael Font i Ferran); 10) Irene Polo i Roig (redactora de treball; 11) Marcel·lí Porta i Fernanda dibuixant; 12) Domènec de Bellmunt, cronista del Parlament català; 13) Morians, estudiant, redactor d'universitàries; 14) Montfort, cap de redacció esportiva; 15) Quintana, crític de boxa i redactor de darreres informacions; 16) Serinyà, secretari de redacció; 17) Mestre Jordana i simultàniament Arnau Bellcaire; 18) Vicenç Bernades i Viusà, redactor de l'Ajuntament; 19) Llobet, encarregat de la pàgina

> femenina; 20) Francesc Armengol i Burgués, encarregat de la secció d'escacs; 21) Lluís Torres Ullastres encarregat de la secció d'Educació i Ensenyament, i 22) Artís i Balaguer, crític teatral.

Novament ens assabentem dels sentiments de Jordana en relació amb el seu país, gràcies a les enquestes que algunes capçaleres formulaven a alguns escriptors. Així, *La Revista*, a la secció "Informacions de *La Revista*", va elaborar unes preguntes sobre la ideologia dels professionals de l'escriptura que hi havien col·laborat (1933: 155-156):

> I. Quin record teniu de la vostra iniciació en el moviment espiritual de Catalunya?
>
> En el meu record aquesta iniciació es perd en les boires de la infantesa. Quant a la política, als dotze anys ja era antimilitarista i solidari. Quant a la literatura, vaig fer els primers intents abans dels deu anys.
>
> II. Quins ideals heu servit, amb quin lligam amb el passat i amb quina esperança de futur?
>
> Tinc la pretensió d'haver servit la decència i la solta, i d'haver així continuat la decència i la solta pretèrites a benefici de la decència i la solta futures.
>
> III. Quin concepte teniu format del present?
>
> Crec que el present català és un present dels déus, que cal defensar aferrissadament de les males arts dels catalanistes professionals.

En definitiva, era una persona que se sentia escriptor des que va tenir ús de raó i que no volia la confrontació i, sí, en canvi, la solidaritat entre les persones. Així mateix, reivindicava que havia actuat amb responsabilitat i dignitat, i esperava que la situació política per la qual passaven els catalans no s'espatllés per culpa d'ells mateixos.

La revista *Clarisme*, en un article signat per *Hari-Hara* (1933: 4), pseudònim de Mercè Rodoreda, titulat "Anti-be.

Com han passat l'estiu alguns dels nostres intel·lectuals", indicava que s'havien posat en contacte amb diversos diaris com *La Publicitat*, *L'Opinió*, *La Veu de Catalunya*, *La Humanitat*... amb la finalitat de preguntar a alguns dels intel·lectuals que hi treballaven com havien passat les vacances.[268]

Un cop arribat el torn de *L'Opinió*, la representant de *Clarisme* preguntava a Jordana si estava *ferm*, fent referència a l'article que Jordana havia escrit a la secció "Cada dia un raig", i sobre la seva relació amb l'Església i els poderosos dels país, l'anomenada "crosta". Així mateix, la redactora de *Clarisme* també posava en boca de Jordana queixes de l'actitud dels directius de *L'Opinió*, Lluís Lluhí i Joaquim Ventalló, autor de la novel·la *Pau Canyelles, ex-difunt*. Rodoreda finalitzava l'article esmentant el llibre *Una mena d'amor*. En aquest cas, Jordana deia que era expert en amor i en el domini de la llengua catalana. En definitiva, Mercè Rodoreda es va inventar un veritable diàleg surrealista amb C. A. Jordana:

> - Ola [sic] noi, estàs ferm? –diem.
> - Sí; per ara encara m'aguanto –diu-. Dius que vols parlar amb mi? Pregunta apa.
> - És sobre la crosta...
> - Calla que se m'han clavat totes al...
> - Ei, Jordana! Compte amb el parlar.
> - Tens raó...
> - Escolta ...
> - Digues...
> - Vull felicitar-te. Cada dia rages[269] millor. La teva ploma degotadissa raja segura. Els papagrisos s'han tornat negres amb el teu raig.
> - Calla, que sóc amic de l'Hurtado. Estic tip d'En Lluhí, i d'En Canyelles, exdifunt. No em deixen rajar de gust...
> - I l'estiu?
> - Què?

[268] *Hari-Hara*, pseudònim de Mercè Rodoreda (1908-1983).
[269] Rodoreda feia referència als articles de la secció "Cada dia un raig", que C. A. Jordana publicava a *L'Opinió* (núm. 579, 12.4.1933, p. 1).

- Explica'm com l'has passat...
- No cal preguntar-ho: he ensenyat l'amor.
- N'ets mestre?
- Tant com de català!
- De quina mena?
- De la que vulguin: un professor com jo, quan s'hi posa, ha de sortir airós de totes les comeses. Adéu [...].

Jordana va respondre, un dies després, des de les mateixes pàgines de *Clarisme*, amb l'humor de sempre, i va puntualitzar que l'entrevista no s'havia fet mai (1933: 4):

> Com que allò que Hari-Hara diu que dic, jo no ho he dit mai, l'invito demà, a les quatre de la matinada, a trobar-se amb mi als afores de la ciutat. Armes a triar: pistola, fusell, espasa, trabuc, ploma. Tinc padrins que m'apadrinen.

Mercè Rodoreda (1933: 3), com a redactora de la revista *Clarisme*, va publicar un nou article titulat "Ganes de parlar amb C. A. Jordana", dins la secció "Intervius". Segons el text, Rodoreda va anar a veure Jordana a l'Ateneu Barcelonès, lloc on tenia una taula reservada per treballar. La redactora de *Clarisme* volia saber la feina que l'escriptor duia a terme en diferents capçaleres, com a *La Publicitat*, a la *Revista* i a la *Revista de Catalunya*. Jordana, al seu torn, volia saber si darrere d'Hari-Hara hi havia Rodoreda per: "No sé... l'estil aquell i l'estil d'un cert llibre, i d'un cert conte...". Ella va contestar "I vós, no sou un tal Arnau Bellcaire i un tal Pere Estrany?[270] ... em recordo d'un cert "Joc de Dames"... d'una mena de barreja... "Misteris de l'ofici". Rodoreda també es va referir a la feina de traductor de Jordana. A més, va preguntar-li "-I com heu aconseguit un domini tan perfecte del català?" Així mateix, Mercè Rodoreda repetia les paraules de Jordana: "Ara ens parla -deia Rodoreda- de

[270] *Arnau Bellcaire* i *Pere Estrany*, pseudònims de Jordana. Pere Estrany signava els articles "Crítica ràpida" a la secció de "Les Lletres" de *L'Opinió.*

paciència i de procurar crear només en un sol idioma, únic sistema per a reeixir plenament en el propi." L'entrevista és especialment interessant perquè esmentava, a més dels pseudònims que emprava Jordana, com hem vist, les seccions de *L'Opinió*, on Jordana inseria els seus escrits. Així, parlava "dels articles a la pàgina de l'estranger, [271] d'Antologia,[272] a la pàgina de "Les Lletres", i de la feina de refer estils, car hom no es troba sempre amb les proses magnífiques d'escriptors com Riba i Carner, i, després, la feina de les correccions a la Generalitat...".

Un nou article (1933: 4) publicat a *Clarisme*, "Tabola. Disbarats", Hari-Hara feia parlar Jordana de la seva obra. El text començava: "Jo sóc C. A. Jordana: articulista, periodista, traductor i novel·lista. No em coneixeu? Jo tampoc, puix que qui diu: jo sóc, no és." El fet que Mercè Rodoreda posés en boca de Jordana aquest tipus de frases ens permet pensar que entre els dos escriptors es va establir una bona amistat, que tornarem a veure quan van romandre a l'exili.

L'any 1933 Jordana va prosseguir amb la publicació d'articles sobre política internacional a *L'Opinió*. Aquests textos es van inserir primer a la secció "Comentari" dins "Informacions de l'Estranger", [273] fins al 19 de febrer de 1933 (núm. 535), i, després, a partir del 21 de febrer (núm. 536), a la nova secció "Els afers del Món", [274] que va prosseguir fins al 17 de març del mateix any (núm. 557), en què es va publicar l'últim. Tots els textos sobre aquesta temàtica duien les sigles *A. B.*

[271] Articles a *L'Opinió* que signava A. B.
[272] Secció de *L'Opinió* que Jordana no signava.
[273] L'any 1933 Jordana va escriure trenta-nou articles a la secció "Informacions de l'Estranger", que es poden localitzar a l'Annex I.
[274] Jordana va publicar divuit articles a la secció "Els Afers del Món" durant l'any 1933, referenciats a l'Annex II.

A partir del 18 de març de 1933, Jordana va iniciar una nova secció titulada "Cada dia un raig", a *L'Opinió*. Els textos, amb una regularitat diària, eren de temàtica diversa (llengua, cinema, política, fets quotidians...). El primer article va aparèixer publicat el 18 de març de 1933 i l'últim, el 19 de maig de 1934.[275]

En el primer article de "Cada dia un raig", titulat "Adéu, A. B", Jordana s'acomiadava de l'autor dels articles precedents de política internacional, que era ell mateix:

> No és pas sense un cert rau-rau d'aprensió que accepto del meu estimat amic A. B. aquest recer d'una secció diària. Hi ha moments que penso que puc omplir el seu buit d'una manera justa; però també preveig que hi haurà estones en què els meus esforços no arribaran a suplir la seva consistència. [...]
> Quan A. B., amb la seva gravetat d'home baquetejat per la política internacional, va cedir-me el seu lloc, vaig explicar-li tot el que hi passaria. «Sortirà així –vaig dir-li- A. B.». I ell va contestar: «Ah, bé; fes el que et sembli».

Igualment, a *L'Opinió*, Jordana col·laborava a la secció "Les Lletres" amb articles sobre literatura, alguns signats amb el seu nom, altres amb pseudònims i altres d'anònims. En aquesta secció hi trobem textos dins de subseccions com ara "Antologia", [276] sense rúbrica; "El Renaixement Literari", signat per C. A. Jordana; "Crítica Ràpida", amb el pseudònim Pere Estrany; "Els llibres catalans", com a Bernat Montsià, i "El Món Literari", signat amb les sigles B. M. Així mateix, escrivia articles solts dins la secció "Les Lletres", alguns rubricats amb el seu nom, com ara "El meu

[275] Jordana va escriure tres-cents quaranta-set articles en total a la secció "Cada dia un raig" que es poden localitzar a l'Annex I d'aquesta tesi.
[276] Mercè Rodoreda en la seva entrevista adjudicava a Jordana l'autoria de la secció "Antologia" i no era desmentit per Jordana.

amic Carles Riba",[277] la sèrie de tres articles titulats "El descens dels déus (1, 2, 3). [278] N'hi va inserir d'altres amb pseudònims, com ara "Els premis literaris", amb la signatura de Bernat Montsià, i "La darrera novel·la de Michael Arlen",[279] en què va firmar B.M.

En aquella època d'efervescència republicana hi havia molt d'interès, per part dels lectors, d'estar informats sobre qüestions relacionades amb les diferents polítiques del Govern espanyol i del Govern català, amb l'Església i, per descomptat, amb els drets aconseguits, permanentment en perill. Jordana escrivia, regularment, textos de les temàtiques esmenades que, en moltes ocasions, s'inserien a la portada de *L'Opinió*. Els escrits podien anar signats amb el seu nom o bé amb el pseudònim Arnau Bellcaire, quan tractaven de fets polítics; també podien aparèixer sense signar, en el cas de ser editorials. Així, (1) pel que fa a la llengua catalana, Jordana va publicar "Un escamoteig?"[280] i "L'enganyifa del bilingüisme"; [281] (2) sobre qüestions patriòtiques, va escriure els textos: "Sobre la Pàtria",[282] i "L'esperit del Poble, [283] (3) quant al Govern català i espanyol hi va inserir "Virus microbians",[284] "La defensa de Catalunya", [285] "Dues Espanyes" [286] i "Davant de l'enemic"; [287] (4) pel que fa al poder de l'Església, "L'ensenyament sectari", [288] "Contra la crosta", [289] "El materialisme

[277] *L'Opinió*, núm. 529, 12.2.1933, p. 9.
[278] *L'Opinió*, núm. 541, 548, 554, 26.2.1933, 7.3.1933, 14.3.1933, p. 7, 9, 8, respectivament.
[279] *L'Opinió*, núm. 511, 22.1.1933, p. 9.
[280] *L'Opinió*, núm. 515, 27.1.1933, p. 5
[281] *L'Opinió*, núm. 702, 3.9.1933, p. 1 signat amb el pseudònim Arnau Bellcaire.
[282] *L'Opinió*, núm. 706, 8.9.1933, p. 1. Sense signar
[283] *L'Opinió*, núm. 804, 31.12.1933, p. 1. Arnau Bellcaire.
[284] *L'Opinió*, núm. 641, 24.6.1933, p. 1. Arnau Bellcaire.
[285] *L'Opinió*, núm. 672, 30.7.1933, p. 1. Arnau Bellcaire.
[286] *L'Opinió*, núm. 690, 20.8.1933, p. 1. Arnau Bellcaire.
[287] *L'Opinió*, núm. 773, 25.11.1933, p. 1. Arnau Bellcaire.
[288] *L'Opinió*, núm. 550, 9.3.1933, p. 1.

catòlic”[290] i “Cal defensar el laïcisme”;[291] (5) pel que es refereix als efectes de l’Estatut de Catalunya, Jordana va escriure: “Al cap d’un any”;[292] (6) quant a l’ordre i el desordre públics que es vivien en aquella època: “Cases i coses velles”[293], “Sobre el tema odiós”,[294] “El rave per les fulles”,[295] “Una ruta clara”,[296] “Focs artificials”,[297] “Sobre l’ordre públic”[298] i “El rastre de les bombes”;[299] (7) pel que fa a certs partits de la política catalana: “Una certa fauna”, [300] “Scherzo antipapagrís”, [301] “Una mena de catalanistes”,[302] “Les vergonyes de la Lliga” i [303] “Carta als electors”; [304] (8) Jordana també esmentava fets polítics internacionals: “La revifalla de l’obscurantisme”;[305] (9) amb relació a la política republicana, va publicar diversos textos: “Polítiques desconcertants”, [306] “La defensa de la República”, [307] “Autòpsia de la crisi”, [308] “Les Corts dissoltes”, [309] “Què passarà?” [310] i “Estat de prevenció”; [311] (10) quant a la idiosincràsia espanyola, “La maleta de

---

[289] *L’Opinió*, núm. 577, 9.4.1933), p. 1. Arnau Bellcaire. Jordana va rectificar manualment el títol de l’article retallat per “Contra el papisme”.
[290] *L’Opinió*, núm. 647, 1.7.1933, p. 1. Arnau Bellcaire.
[291] *L’Opinió*, núm. 744, 22.10.1933, p. 1/6. Arnau Bellcaire.
[292] *L’Opinió*, núm. 707, 9.9.1933, p. 11. Jordana va rectificar manualment el títol de l’article retallat per: “Un any després”. Editorial. Sense signar.
[293] *L’Opinió*, núm. 541, 26.2.1933, p. 1.
[294] *L’Opinió*, núm. 553, 12.3.1933, p. 1.
[295] *L’Opinió*, núm. 568, 30.3.1933, p. 1. Arnau Bellcaire.
[296] *L’Opinió*, núm. 593, 28.4.1933), p. 1. Arnau Bellcaire.
[297] *L’Opinió*, núm. 606, 14.5.1933, p. 1. Arnau Bellcaire
[298] *L’Opinió*, núm. 620, 31.5.1933, p. 1. Arnau Bellcaire.
[299] *L’Opinió*, núm. 791, 16.12.1933, p. 1/5. Arnau Bellcaire.
[300] *L’Opinió*, núm. 507, 18.1.1933, p. 1.
[301] *L’Opinió*, núm. 557, 17.3.1933, p. 1.
[302] *L’Opinió*, núm. 656, 12.7.1933, p. 1. Arnau Bellcaire.
[303] *L’Opinió*, núm. 762, 12.11.1933, p. 1. Arnau Bellcaire.
[304] *L’Opinió*, núm. 766, 17.11.1933, p. 1. Arnau Bellcaire.
[305] *L’Opinió*, núm. 624, 4.6.1933, p. 67. Arnau Bellcaire.
[306] *L’Opinió*, núm. 532, 16.2.1933, p. 1.
[307] *L’Opinió*, núm. 599, 6.5.1933), p. 1. Arnau Bellcaire.
[308] *L’Opinió*, núm. 634, 16.6.1933, p. 1. Arnau Bellcaire.
[309] *L’Opinió*, núm. 737, 14.10.1933, p. 1. Arnau Bellcaire.
[310] *L’Opinió*, núm. 784, 8.12.1933, p. 1. Arnau Bellcaire.
[311] *L’Opinió*, núm. 796, 22.12.1933, p. 1. Arnau Bellcaire.

Cardenio"[312] i "Per la llibertat basca";[313] (11) amb relació a democràcia i socialisme, podem llegir: "La tragèdia del socialisme" [314] i (12) pel que fa a temàtica diversa: "El treball i el lleure",[315] "La guerra i la pau",[316] "El cos i l'esperit"[317] i "La vida i la mort".[318]

L'agost de 1934, C. A. Jordana va ser nomenat auxiliar primer del Departament de Presidència de la Generalitat de Catalunya en virtut de la resolució d'un concurs de mèrits que s'havia convocat el 27 de juliol anterior. En l'Ordre de nomenament s'indicava que Cèsar August Jordana percebria un sou anual de quatre mil pessetes, amb els augments reglamentaris per raó d'antiguitat. L'esmentada disposició estava signada pel president de la Generalitat de Catalunya, Lluís Companys, el 18 d'agost de 1934. A més del salari de la Generalitat, Jordana obtenia més ingressos amb les altres ocupacions que hem anat indicant. Podem dir que, en principi, Jordana tenia prou recursos per mantenir la seva família. Hem de dir, però, que la seva dona, Aurora Benet, cosia a casa roba de llenceria i ajudava al sosteniment familiar, segons el testimoni de Maria Jordana, ja esmentada.

L'any 1934, l'Aurora i els seus fills van anar-se'n de Barcelona i Jordana es va quedar sol a casa seva. Aquest fet ens permet veure una faceta inèdita de Jordana. Així, en una carta, escrita a l'Ateneu Barcelonès,[319] el 19 d'agost, podem comprovar un Jordana enyorat de la seva dona. Explica, però,

[312] *L'Opinió*, núm. 665, 22.7.1933, p. 1. Arnau Bellcaire.
[313] *L'Opinió*, núm. 755, 4.11.1933, p. 1/14. Arnau Bellcaire.
[314] *L'Opinió*, núm. 520, 2.2.1933, p. 1.
[315] *L'Opinió*, núm. 595, 30.4.1933, p. 3. Arnau Bellcaire.
[316] *L'Opinió*, núm. 682, 11.8.1933, p. 1. Arnau Bellcaire.
[317] *L'Opinió*, núm. 719, 23.9.1933, p. 1. Arnau Bellcaire.
[318] *L'Opinió*, núm. 725, 30.9.1933, p. 7. Arnau Bellcaire.
[319] Fons Joan Jordana i Rafaela de Buen.

que el seu enyorament es deu, fonamentalment, al fet que ha de realitzar totes les feines domèstiques:

> Veig per la teva targeta (quina cosa més esmirriada!) que estàs tota xiroia i engrescada, filleta. Jo, en canvi, ploro llàgrimes amargues d'ençà de la teva partença. [...] M'he de raspallar els vestits, m'he de preparar la camisa, el bany se m'escalfa massa i després se'm refreda massa. I aquesta solitud! I tu tan fresca [...].

C. A. Jordana, expert en literatura anglesa, va acceptar l'encàrrec, per part de l'Editorial Barcino, d'elaborar un llibre sobre literatura anglesal que havia de formar part de la "Col·lecció Popular Barcino", amb altres manuals sobre literatures d'altres països.[320] En la carta a la seva dona esmentada abans, Jordana li explicava que l'escriptura del llibre el feia anar a dormir molt tard i es passava els matins molt "ensopit" perquè no havia descansat prou. Aquests detalls ens expliquen l'extraordinària capacitat de feina que era en detriment de la seva salut.

El *Resum de literatura anglesa* va ser publicat el 1934, al número 106 de la "Col·lecció Popular Barcino". En aquest llibre,[321] l'autor presentava, en diferents capítols, des de la formació de la llengua anglesa fins al seguiment de l'obra de novel·listes, poetes, assagistes i historiadors anglesos. A més dels diferents capítols sobre la literatura anglesa, el darrer estava dedicat, succintament, a la

[320]Anys abans, la "Col·lecció Popular Barcino" havia publicat les obres de Carles Riba *Resum de literatura grega* (1927) i *Resum de literatura llatina* (1928); el manual de Lluís Nicolau d'Olver *Resum de literatura catalana* (1927); el d'Alfons Maseras i Màrius Jonreau *Resum de literatura provençal* (1932), i el d'Artur Perucho *Resum de literatura russa* (1933).

[321] La *Revista de Catalunya*, núm. 81 (agost-setembre de 1934), p. 498-500, a la secció "Les col·leccions populars", va publicar un article signat per A. M. [Alfons Maseres] en què feia referència a les diferents col·leccions de llibres que havien editat Minerva i Barcino. Així mateix, l'articulista esmentava que C. A. Jordana era autor de diverses obres –creació, adaptació i traducció- com ara el *Resum de literatura anglesa.*

literatura americana. Al final del llibre, oferia una llista alfabètica de tots els autors esmentats en l'obra.

A continuació hem inserit la portada del llibre *Resum de literatura anglesa*:

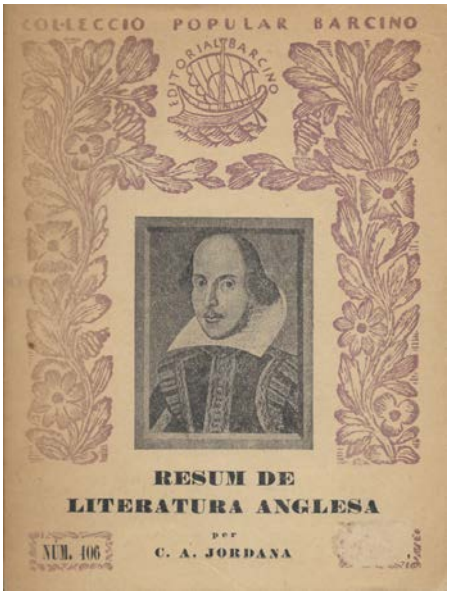

Fig. 42 Portada del *Resum de literatura anglesa*

C. A. Jordana era un escriptor de qui es valorava el criteri literari perquè tenia una autoritat reconeguda. La revista *Clarisme* (1934: 4) preguntava als "autors més prestigiosos":

> Què enteneu que és o ha de ser una novel·la?

Per a Jordana, la definició del *Diccionari general de la llengua catalana*, obra de referència, era l'adequada: "narració fictícia, en prosa, de llargada considerable". Segons ell, "si precisàvem massa el caràcter de la novel·la, privaríem els crítics dolents del millor de llurs esports." Potser, dolgut per alguna mala crítica, hi afegia:

> Ara sempre poden mirar de desacreditar una novel·la ben escrita, dient que no té cap de les característiques que a llur parer ha de tenir una bona novel·la; i sempre poden lloar el rave més palès, agafant-lo per les fulles i fent remarcar que té alguna característica (la d'estar

> fet en prosa, almenys) de les obres mestres de la novel·lística universal.

L'any 1934 es van publicar les traduccions del francès al català que Jordana va fer de la sèrie de viatges de Domènec Badia a la "Col·lecció Popular Barcino". Així, van sortir al mercat els *Viatges d'Ali-Bey el Abbassi: Palestina*, com a volum XI, núm. XCVII;[322] *Viatges d'Ali-Bey el Abbassi: Síria*, volum XII, núm. CI, [323] i *Viatges d'Ali-Bey el Abbassi: Turquia*. *Fi de viatge*, volum XIII, núm. CII.[324]

Així mateix, es va publicar la traducció de l'anglès al català de l'obra del novel·lista i poeta anglès George Meredith (1828-1909) *The Tragic Comedians* (1880), amb el títol *Els comediants tràgics*,[325] a la "Biblioteca A tot vent", com a número 69, d'Edicions Proa. [326]

Igualment, aquell any, va aparèixer una obra lingüística, que va ser una eina molt útil per a l'aprenentatge del català. Ens referim a *El català en vint lliçons*, signat per Bernat Montsià, publicat per l'Editorial Barcino, dins de la "Col·lecció Popular Barcino" (volum CLXXIII). Aquesta obra, junt amb les esmentades anteriorment sobre lingüística, seran objecte d'estudi en l'apartat 4.1 d'aquesta tesi.

La relació laboral de Jordana amb *L'Opinió* va continuar l'any 1934. Així, a més de la publicació d'articles solts sobre política catalana com ara "La prova de la

[322] La imatge de la portada d'aquesta obra apareix a la Fig. XXVII de l'Annex II.
[323] La imatge de la portada d'aquesta obra apareix a la Fig. XXVIII de l'Annex II.
[324] La imatge de la portada d'aquesta obra apareix a la Fig. XXIX de l'Annex II.
[325] La imatge de la portada d'aquesta obra apareix a la Fig. XXX de l'Annex II.
[326] *La Paraula Cristiana*, núm. 126 (juny 1935), p. 498, assenyalava la traducció de Jordana en la secció "Els llibres de l'any 1934".

democràcia", [327] "El provincianisme de Cambó" [328] i "L'anarquista de Besalú", [329] va inserir articles diaris en diverses seccions del periòdic. Així, a "Cada dia un raig", va referir-se a temàtica diversa. El darrer article d'aquesta secció es va publicar el 19 de maig de 1934, amb el títol "La cria del català". L'endemà mateix, 20 de maig, va començar la secció "Excursions Literàries", [330] dins de "Les Lletres", que va finalitzar el 10 d'octubre de 1934, amb "L'Editorial Barcino i la gramàtica". Va ser el darrer número, el 1.042, que va publicar el diari *L'Opinió*, perquè aquesta capçalera va ser clausurada per ordre governativa arran dels Fets d'Octubre, com ja hem indicat.

Un any més tard, Jordana va publicar poesia en dues revistes. D'una banda, va inserir a *Quaderns de Poesia*, [331] "Tres poemes japonesos"; de l'altra, va editar a *La Revista* [332] el poema "Ananke". [333] Aquest darrer estava format per versos decasíl·labs i tetrasíl·labs. Transcrivim a continuació el poema "Ananke":

Ara que el món és ben barrat defora,
ara que el setge de la fosca ens volta-
tu i jo bens sols! tu i jo bens sols!- surt ara,
Ànima meva!
Surt a la fosca perquè et vegi. És l'hora.
Ja m'he arrapat pel mal sotrac que em doni
l'horror que nia en tu. De pressa, cuita!

[327] *L'Opinió*, núm. 810, 7.1.1934, p. 1-4. Arnau Bellcaire.
[328] *L'Opinió*, núm. 814, 12.1.1934, p. 1. Arnau Bellcaire
[329] *L'Opinió*, núm. 827, 27.1.1934, p. 1. Arnau Bellcaire.
[330] Jordana va escriure a la secció "Excursions literàries" cent setze articles. Es poden consultar a l'Annex I d'aquesta tesi.
[331] *Quaderns de poesia*, 4 (novembre 1935), s/p.
[332] "Ananke". *La Revista*, ANY XXI (juliol-desembre 1935), p. 92.
[333] A la revista *Mirador*, núm. 357 (19.12.1935), p. 6, trobem l'article de R. T. M. [Rafael Tasis Marca] titulat "L'actualitat literària" "Claude Ferrère al Conferència Club", que feia referència al poema, titulat "Ananke", publicat a *La Revista*. El signant de l'article considerava Jordana "com a poeta devot de les formes clàssiques".

Alça't i mira'm!

També m'has vist, i per l'horror vacil·les,
l'horror que nia en mi. Tu i jo espill doble
que s'esgarrifa d'ell mateix. Sostén-te,
tèrbola flama!
...flama rogenca de l'amor perduda,
alè roent de les angoixes, aspre
turment de si mateix, oh eixorca, buida
i hòrrida empenta
que punys entorn del teu dolor!... Sí, és l'hora
de veure i dir-ho tot. Ni un sol no quedi
plec per girar sota la crua, intensa
llum de l'angoixa.

Ai las! Sepulcre emblanquinat, pul·lulen
els verms per tot recó. I el vesc d'impures
passions ha xuclat la noble saba
del cim frustrada.
La mollesa ha vençut el tens propòsit,
la cautela ha ensordit la veu ardida,
la por ha tornat l'audàcia serena
fosca rancúnia.
De llefisc és folrada l'aparença,
la fronda neix d'unes arrels corruptes...
Com es veu clar a la llum de l'espessida
ombra servera!

I després què? ¿Renegarem la via
on és palès el nostre origen i una
per fugir triarem de les hipòcrites
vies ofertes?
Jo t'he fet tal com ets, i tu em creaves
a imatge teva. Si no ens plau la imatge,
camí d'esmena el nostre esforç, no filtres
subtils i drogues
que abalteixen l'essència i miratges

creen de salvament. Seguim l'estrènua
ruta del ver. Si la virtut deixàvem,
sang en esqueixos,
de l'aspra via al llarg, ens resta encara,
ànima meva, el tremp per a dreçar-nos
amb el feix dels pecats davant l'enigma.
L'altra basarda
reforci encara el tremp. L'angoixa tensa
tivi el coratge a tot estir. Tu sies
la veu que crida des del fons: «no et donis!»
ferma companya!

La blava fosca presidia l'ona,
trèmules aigües de futur, oh trèmules!
Damunt la roca el nedador es dreçava,
nua figura!
I en l'esgarrif del vent eren endutes
les tares de la pell. Terrible, extàtic
contra la roca el clapoteig de l'ona
misteriosa.
I ell és com un senyal. La roca viva
se li fa trampolí. Claror en la ruta
del salt, del gest. El nedador fendia
l'onada extàtica.

D'aquell mateix any va ser la publicació de l'anglès al català del llibre de l'autor escocès William Archer (1856-1924) *The Life, Trial, and Death of Francisco Ferrer* (1911), que Jordana va traduir per *Vida, procés i mort de Francesc Ferrer i Guàrdia*.[334] El llibre va ser editat per l'Editorial Atena de Barcelona. [335]

[334] La imatge de la portada d'aquesta obra apareix a la Fig. XXXI de l'Annex II.
[335] *Catalunya Social*, núm. 735 (2.11.1935) p. 700, es va referir a la traducció de Jordana al català del llibre de William Archer. L'articulista també indicava que el traductor era "aquell C. A. Jordana amb qui haguérem de fer, fa alguns anys, una mica de polèmica per raó d'uns articles darwinistes, i és curiosa aquesta dèria que tenen els racionalistes de creure que la raó humana es deriva dels irracionals". La

Així mateix, l'Editorial Barcino va editar l'adaptació que Jordana va fer del poema èpic de l'Índia antiga. *El Mahabarata: l'epopeia dels barates*. L'esmentat llibret va formar part de la "Col·lecció Popular Barcino", com a número CXII. Sobre aquesta adaptació,[336] Jordana indicava:

> Nosaltres, en aquesta adaptació, com en la del Ramaiana, només hem volgut presentar l'acció principal del poema. Donem els fragments que ens han semblat més característics de l'obra, enllaçats de manera que el lector pugui seguir tota la línia argumental.

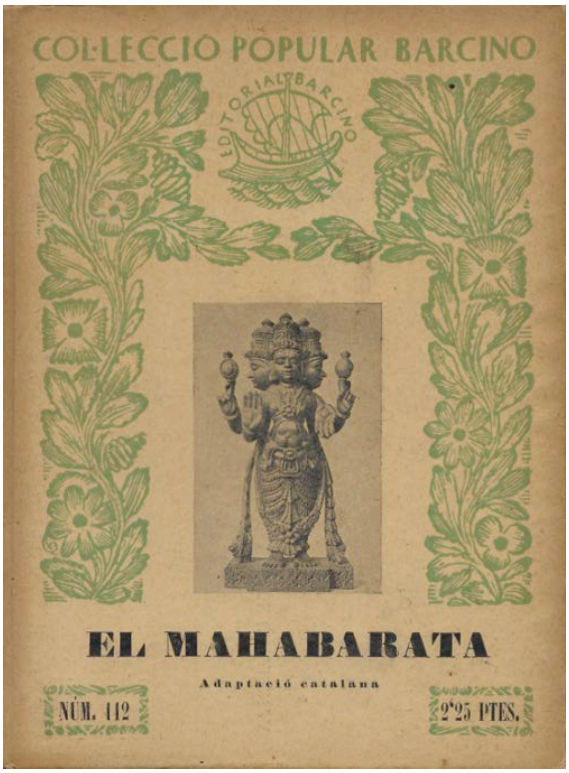

Fig. 43 Portada de l'adaptació d'*El Mahabarata*

En el pla lingüístic, va veure la llum l'obra *Els barbarismes. Guia de depuració de lèxic català*, que

---

revista *La Rambla de Catalunya*, núm. 63 (4.11.1935), p. 5, també es va fer ressò del llibre de Jordana amb l'article de Domènec Guansé "La glorificació de Ferrer i Guàrdia". I també El *Butlletí de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana*, núm. 48 (febrer-març 1936), es referia a la traducció de Jordana del llibre d'Archer.

[336] Al final del llibret, Jordana va afegir un glossari amb l'explicació de les paraules índies que van conservar al text.

apareixia amb la signatura Bernat Montsià, publicat per l'Editorial Barcino, dins de la "Col·lecció Popular Barcino", com a número CXV.[337]

[337] Vegeu l'apartat "Manuals" (4.1.1).

3.2.1.2.2 La funció pública i la diàspora (1936-1939)

El 17 de juliol de 1936 va tenir lloc l'aixecament d'una part de l'exèrcit espanyol contra el Govern de la República que va provocar la Guerra Civil espanyola (Vegeu l'apartat 2.1.2).

Durant el conflicte bèl·lic, malgrat els bombardeigs, els racionaments i les greus i perilloses dificultats del dia a dia, la vida de C. A. Jordana i de la seva família prosseguia. Durant aquells anys convulsos, Jordana es va implicar, com a intel·lectual català, amb el Govern de la Generalitat per mitjà d'accions com ara la signatura de manifestos i l'escriptura d'articles. Abans, però, ja havia demostrat ser un home compromès políticament amb el seu país. Els innombrables articles periodístics editats en diferents publicacions i revistes, però, sobretot els textos diaris inserits a *L'Opinió* sobre temàtica política, que signava amb el pseudònim d'*Arnau Bellcaire*, demostren que va ser "un intel·lectual al servei d'una ideologia" (Campillo, 1977: [96] 31). Durant la guerra, va utilitzar les revistes del PSUC per exposar les seves conviccions, mentre també publicava els articles de crítica literària a la *Revista de Catalunya*.

A l'inici de la guerra, l'agost de 1936, es va fundar l'Agrupació d'Escriptors Catalans (AEC), arran de l'obligació de la sindicació dels escriptors (Campillo, 1994: 12). L'AEC, que provenia de la transformació del "Club dels Novel·listes", [338] va presentar al president de la Generalitat, Lluís Companys, un document en què constava l'adhesió de la nova entitat al Govern i a les institucions

[338] El Club dels Novel·listes es va constituir el gener de 1936 i aplegava escriptors catalans que haguessin fet obra vinculada a l'Editorial Proa.

republicanes. Els objectius de l'AEC eren la professionalització de l'entitat i, entre les seves tasques, hi havia l'"ordenació de la vida editorial catalana". (Campillo, 1994: 62). Uns dies més tard, els intel·lectuals que en formaven part van acordar sol·licitar l'entrada del sindicat dels novel·listes a la Central Sindical de la Unió General de Treballadors (UGT), tal com recollia la premsa del moment.[339]

C. A. Jordana va formar part de la Unió General de Treballadors des de l'any 1936, com a integrant de dues institucions. D'una banda, com a membre de l'Agrupació d'Escriptors Catalans, amb el número de soci 21 i data d'entrada al sindicat del 28 d'agost; de l'altra, en qualitat de funcionari de la Generalitat de Catalunya, amb el número de soci 1431 i data d'entrada del 29 de setembre.

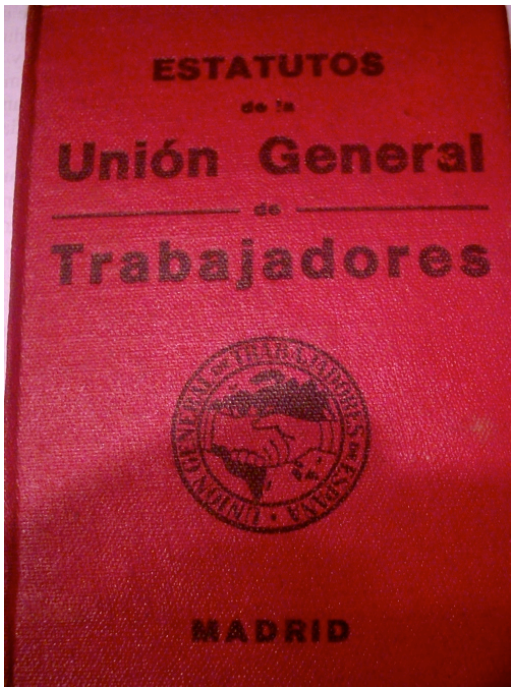

Fig. 44 Coberta del carnet de la UGT

[339] La premsa se'n va fer ressò, com ara *La Publicitat*, "L'Agrupació d'Escriptors Catalans acorda ingressar a la UGT", núm. 19.270 (11.8.1936), p. 4; i *La Humanitat*, "Agrupació d'Escriptors Catalans. Per al servei de llibres als hospitals", núm. 1.398 (19.8.1936), p. 2. En aquest text s'indicava l'adhesió de Jordana a l'AEC amb la donació de 25 exemplars originals i traduccions, que serien tramesos als hospitals.

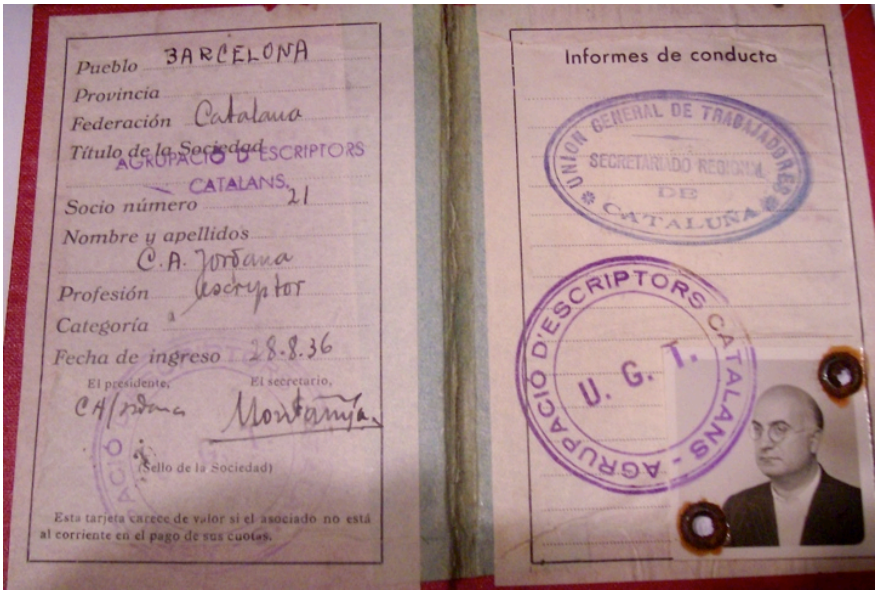

Fig. 45 Document que l'acredita membre de l'Agrupació d'Escriptors Catalans

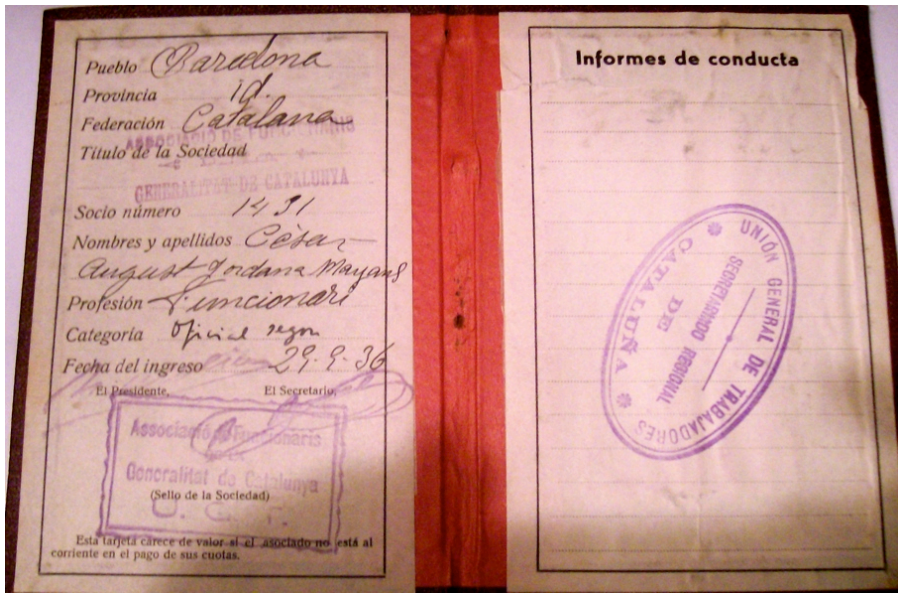

Fig. 46 Document que acredita la condició de funcionari de la Generalitat de Catalunya

El 3 de setembre de 1936 (*La Publicitat,* 1936: 2), l'Assemblea general convocada per l'AEC va elegir el Comitè Directiu, que es va compondre de C. A. Jordana, com a president, [340] i de Ramon Xuriguera, Jeroni Moragues, Lluís

[340] *Mirador*, núm. 390 (9.10.1936), p. 1, parlava del nomenament de Jordana com a president de l'AEC, a la secció "Mirador indiscret".

Montanyà, Joan Oliver, Jaume Terrades i Joan Santamari, en qualitat de vocals. Pel que fa a les comissions que es van establir, Jordana, juntament amb Josep Pous i Pagès i Alfons Maseres, es va encarregar de les relacions exteriors. L'AEC va esdevenir una entitat que havia de complir una sèrie d'objectius: a) l'organització i la tramesa de llibres als fronts de guerra, als hospitals de sang i a les biblioteques populars, amb la col·laboració de l'Escola de Bibliotecàries; b) l'acollida dels representants dels mitjans de comunicació estrangers,[341] i c) el control del patrimoni artístic així com de la difusió de la propaganda cultural a la premsa, a la ràdio, a les revistes, als llibres, etc.

Així, l'AEC va iniciar un cicle de conferències radiofòniques sobre diferents qüestions, com ara "L'escriptor i el seu temps". Tenim constància que C. A. Jordana va pronunciar, el setembre de 1936, els parlaments titulats *El feixisme espanyol odia profundament la nostra llengua* i *L'escriptor davant el feixisme*.[342]

A proposta de C. A. Jordana, com a president de l'AEC, la Generalitat de Catalunya va crear, per mitjà del Decret del 2 de desembre de 1936, un Comitè d'Edicions Catalanes, adscrit a la Conselleria de Cultura, "per contribuir a la protecció eficaç dels interessos espirituals de Catalunya i

[341] Les adhesions estrangeres a la causa republicana van ser diverses, entre les quals el document col·lectiu publicat a la premsa anglesa signat per autors com E. M. Forster, H. G. Wells, Leonard i Virginia Woolf i altres. L'AEC, per mitjà d'una carta al periòdic signada per Jordana i altres escriptors catalans, a *The Times*, agraïen el suport dels intel·lectuals anglesos als governs antifeixistes d'Espanya i de la Generalitat (Campillo, 1994: 50).

[342] *Diari de Barcelona*, núm. 312 (16.9.1936), p. 25. (Campillo, 1994: 66). Arran de la desconfiança del PSUC cap a les iniciatives dels escriptors, el seu diari *Treball* considerava les declaracions de Jordana de «platòniques i filosòfiques» i, en canvi, deia el periodista, havia de ser una "exposició clara i ben concretada sobre la tasca real i eficaç per mitjà de la qual els treballadors de l'esperit poden contribuir a la victòria de les armes i a l'aixafament definitiu del feixisme".

a l'organització de l'esforç dels escriptors catalans en la conducció de la lluita".[343] El Comitè estava format per Just Cabot i Ribot, representant del conseller; Anna Murià i Romaní; Joan Oliver i Sallarès; Josep Pous i Pagès, i Francesc Trabal i Benessat, en nom dels escriptors. La part dispositiva del Decret establia:

> És creat un Comitè d'Edicions Catalanes adscrit a la Conselleria de Cultura, que tindrà cura d'investigar i organitzar les possibilitats editorials en llengua catalana i de proposar les publicacions en aquesta llengua que més puguin convenir al moment actual.

Efectivament, Jordana havia enviat, a Josep Tarradellas, en qualitat de conseller primer i interí de Cultura, una carta,[344] amb encapçalament de l'Oficina de Correcció d'Estil de la Generalitat de Catalunya, en què li adjuntava el text del Decret i, a més, assenyalava una sèrie de noms per formar l'òrgan esmentat. A la carta, especificava que un dels noms indicats era Anna Murià, que pertanyia al grup de la Confederació Nacional de Treballadors (CNT). També donava la possibilitat a Tarradellas de canviar algun dels noms proposats i buscar-ne uns altres.

[343] Decret de 2 de desembre de 1936, signat pel conseller primer i interí de Cultura, Josep Tarradellas, amb el número 3.465 del Registre de Decrets. Publicat al *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, núm. 344 (9.12.1936), p. 915 (Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià).
[344] Carta de C. A. Jordana a Josep Tarradellas (2.12.1936) (Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià).

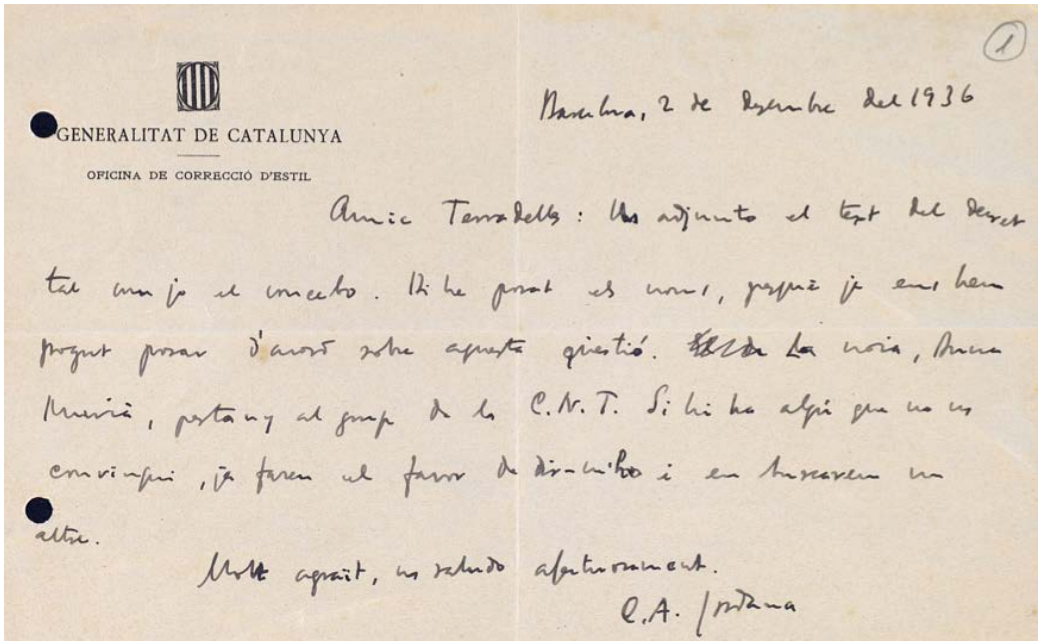

GENERALITAT DE CATALUNYA

OFICINA DE CORRECCIÓ D'ESTIL

Barcelona, 2 de Desembre del 1936

Amic Terradellas: Us adjunto el text del decret tal com jo el concebo. Di he posat els noms, perquè ja ens hem progut posar d'acord sobre aquesta qüestió. La noia, Anna Murià, pertany al grup de la C.N.T. Si hi ha algú que no us convingui, ja faren el favor de dir-m'ho i en buscarem un altre.

Molt agraït, us saludo afectuosament.

C.A. Jordana

Fig. 47 Carta de C. A. Jordana a Josep Tarradellas

Quant a la seva feina a la Generalitat de Catalunya, el 16 de setembre de 1936 va ser nomenat oficial segon dels Serveis Centrals Administratius del Departament de la Presidència de la Generalitat de Catalunya, amb un sou anual de 5.000 pessetes. Aquest nomenament es va formalitzar en virtut de la resolució del concurs oposició convocat per proveir les places de Cap de Negociat de segona i cinc llocs d'oficial segon vacants a la plantilla del Departament de Presidència.[345]

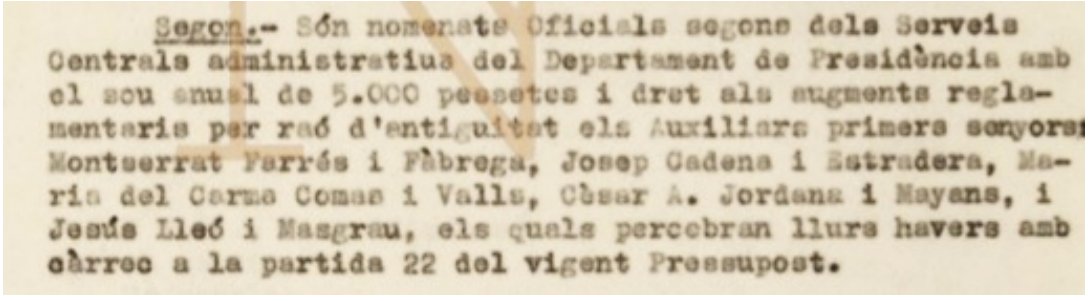

Segon.- Són nomenats Oficials segons dels Serveis Centrals administratius del Departament de Presidència amb el sou anual de 5.000 pessetes i dret als augments reglamentaris per raó d'antiguitat els Auxiliars primers senyors: Montserrat Farrés i Fàbrega, Josep Cadena i Estradera, Maria del Carme Comas i Valls, Cèsar A. Jordana i Mayans, i Jesús Lleó i Masgrau, els quals percebran llurs havers amb càrrec a la partida 22 del vigent Pressupost.

Fig. 48 Article segon de l'Ordre en què s'esmentava C. A. Jordana

[345] L'Ordre de l'esmentada resolució és del 16 de setembre de 1936 (Arxiu Nacional de Catalunya).

Paral·lelament, C. A. Jordana va continuar la seva obra de creació i va publicar el conte *Les bèsties* a la revista *Rosa dels Vents.*[346] Així mateix, el 1936 va veure la llum la traducció del llibre de l'autor escocès Walter Scott (1771-1832) *The Black Dwarf* (1816), que Jordana va traduir per *El nan negre*,[347] publicat per Proa, a la "Biblioteca A tot vent", amb el número 86.

Jordana també va dirigir l'edició de la *Geografia de Catalunya*, amb pròleg de Carles Pi i Sunyer (1888-1971), que va publicar l'Editorial Catalònia. El projecte inicial va preveure tres volums, dels quals només va sortir el primer. Se'n van fer ressò algunes publicacions de l'època com ara *Mirador*,[348] amb l'article "Geografia de Catalunya". Aquest text remarcava que l'antiga obra, *Geografia general de Catalunya*, dirigida per Francesc Carreras i Candi (1862-1937), havia quedat obsoleta i, en conseqüència, es felicitava de l'aparició del primer fascicle de la nova *Geografia de Catalunya*, dirigida per C. A. Jordana,[349] amb la col·laboració d'un cos d'especialistes.

Aquell 1936 Jordana va col·laborar a la revista *Mirador*,[350] any en què la publicació va ser confiscada pel Partit

[346] *Rosa dels Vents*, núm. 3, (juny-juliol de 1936), p. 144.
[347] La imatge de la portada d'aquesta obra apareix a la Fig. XXXII de l'Annex II.
[348] *Mirador*, núm. 369 (12.3.1936), p. 6, esmentava l'obra de Jordana. També en va parlar la revista *El Temps*, núm. 127 (13.6.1936), p. 2.
[349] Per la seva feina d'escriptor, C. A. Jordana visitava regularment la Biblioteca de Catalunya. Hem localitzat la seva targeta d'admissió,[349] amb el número 14.211, amb data de caducitat 31 de desembre de 1936, signada pel director de la Biblioteca, Jordi Rubió i Balaguer (1887-1982) (ANC1-680-92/C. A. Jordana).
[350] *Mirador* va ser un setmanari de literatura, art i política fundat a Barcelona per Amadeu Hurtado i Miró l'any 1929. Durant els primers mesos de la guerra, la direcció de la revista va ser acusada de poc compromesa amb la causa revolucionària. Així, a partir del 9 d'octubre de 1936, la revista, confiscada pel PSUC, va ser dirigida per Artur Perucho –que també era al davant de la revista *Treball*, fins al juliol de 1938-, que hi va fer un canvi ideològic que corresponia al "nou ordre" cultural que

Socialista Unificat de Catalunya (PSUC). El nostre autor hi va aportar tretze articles de temàtica antifeixista i revolucionària a la secció titulada "Consignes". En aquesta nova faceta, va divulgar fets que trasbalsaven la població per mitjà d'uns textos, situats a la portada de la revista, que transmetien postulats o "consignes". El motiu de la ubicació de l'article podem atribuir-lo al prestigi de Jordana com a literat i periodista i, a més, perquè en aquells moments era el president de l'Agrupació d'Escriptors Catalans (AEC). El contingut dels textos de "Consignes" estava relacionat amb la guerra, amb el compromís, la solidaritat i l'ensenyament de la llengua catalana. Així, amb relació al català, va escriure l'article "La nostra llengua",[351] en què assenyalava que els infants de Catalunya havien de tenir l'ensenyament en llur llengua materna. La seva consigna era ben clara: "No aneu mai contra la cultura, perquè totes tenen llur lloc dintre la cultura universal". Els dotze textos restants[352] eren de temàtica diversa, com hem indicat abans.

A finals de l'any 1936, es va fundar el Comissariat de Propaganda de la Generalitat per iniciativa del polític Jaume Miravitlles i Navarra (1906-1988), que n'assumí la direcció. L'organisme tenia l'objectiu propagandístic d'informar de les accions que duia a terme el Govern republicà als catalans, a l'Estat espanyol i a tot el món per mitjà de butlletins, llibres, opuscles, poemes, gravats... El Comissariat va començar la seva labor el 5 d'octubre de 1936 i va finalitzar-les el febrer de 1939 (Blavi, 2014: 15).

Mirador volia transmetre (Campillo, 1994: 112). Aquesta revista va deixar de publicar-se l'any 1938 i va ser substituïda per *Meridià*.

[351] *Mirador*, 392 (22.10.1936), 1.

[352] Els diferents textos publicats a *Mirador* es poden localitzar a la Bibliografia de C. A. Jordana, l'any 1936, i també en l'Annex I.

C. A. Jordana va formar part del cos de redactors, correctors i traductors del Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya. Prova del que indiquem és la seva col·laboració en el llibre del pintor Pere Créixams (1893-1965) *Infants*, publicat per les Edicions del Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya, l'any 1936, durant el va fer-ne la presentació.

L'objectiu del llibre era mostrar, per mitjà de litografies, les imatges dels nens durant la Guerra Civil espanyola, amb els pares al front. En el seu text, C. A. Jordana, ple de tendresa i d'esperança, descrivia els rostres, tristos i il·lusionats alhora, dels nens:

> El somrís dels infants –capaç d'esclatar en tan belles florides- en detura a mig fer, combatut per la tristor de les coses. No és apagat del tot: traspua en la zona de les il·lusions. Així una estranya pau pot omplir, tanmateix, els rostres dels infants que esperen joguines, i un dolç interès encuriosit el d'aquells que cerquen llur pare a la desfilada dels armats.

Jordana esperava que el sofriment dels nens no fos en va i esdevingués l'estímul per aconseguir la victòria final:

> Que la gravetat prematura marcada en els infants pels estralls i l'angoixa sigui l'estímul de vèncer ara, tot d'una, i la penyora que a llur temps tindran el tremp que els caldrà en la lluita perquè no se'ls escapi la victòria.

El gener de 1937, el Comissariat va posar en circulació una nova revista, *Nova Ibèria*, elaborada amb molta cura i traduïda a quatre llengües (català, castellà, francès i anglès). El seu objectiu era informar de les activitats de la Catalunya republicana i fer constatar a la comunitat internacional la guerra a la qual estava sotmès el país pel cop d'estat feixista. D'aquesta publicació, que era mensual,

només en van aparèixer tres números, l'últim dels quals va ser doble (de gener a abril de 1937).

Seguint els objectius de divulgació de la cultura catalana, Jordana va publicar a la revista *Nova Ibèria*,[353] dels mesos març-abril, l'article "L'art literari en la cultura catalana", en què exposava la situació de la literatura catalana en aquella època.

Quant a la seva feina a l'Administració de la Generalitat de Catalunya, el gener de 1937 Jordana constava com a oficial segon del Departament de Presidència de la Generalitat de Catalunya, adscrit a l'Oficina de Correcció d'Estil, amb una retribució anual de 5.000 pessetes.

A continuació, mostrem la imatge de l'encapçalament de la nòmina del gener de 1937 i la imatge següent conté les dades de C. A. Jordana:

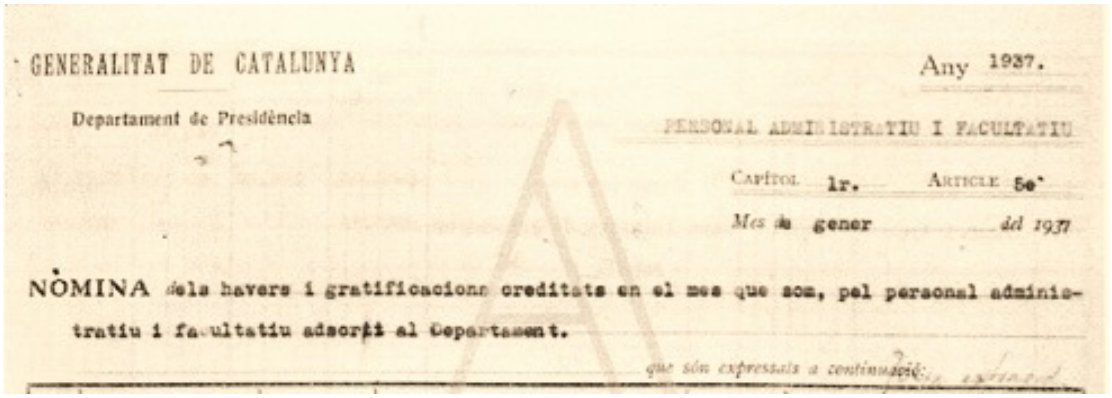
GENERALITAT DE CATALUNYA

Any 1937.

Departament de Presidència

PERSONAL ADMINISTRATIU I FACULTATIU

CAPÍTOL 1r. ARTICLE 5è

Mes de gener del 1937

NÒMINA dels havers i gratificacions creditats en el mes que som, pel personal administratiu i facultatiu adscrit al Departament.

que són expressats a continuació:

Fig. 49 Encapçalament de la relació de nòmines

[353] *Nova Ibèria*, 3-4 (març-abril 1937), p. 48.

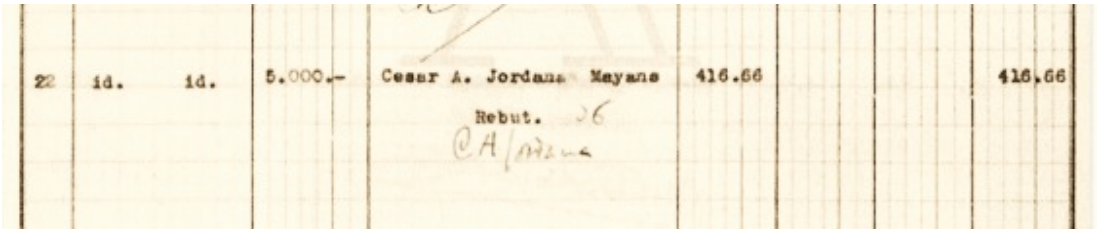

Fig. 50 Honoraris de C. A. Jordana a la Generalitat de Catalunya

Segons els decrets de 9 de gener i de 24 de febrer de 1937, es va acordar fer un augment de 1.000 pessetes, repartit en dotze mensualitats a raó de 83,33 pessetes, a aquells salaris inferiors a 6.000 pessetes anuals. Jordana va cobrar, el febrer, l'augment corresponent als mesos de gener i febrer amb un import de 166,66 pessetes.[354]

Malgrat aquest augment de sou, el 4 de juny de 1937 un grup de funcionaris[355] del Departament de la Presidència de la Generalitat de Catalunya, entre els quals hi havia Cèsar August Jordana, va adreçar un escrit al president de la Generalitat de Catalunya, Lluís Companys, en el qual formulaven unes demandes retributives. En aquest sentit, sol·licitaven que el Govern "acordi augmentar els havers del personal dependent de la Generalitat d'acord amb les necessitats del moment, o, quan menys, assignar-li una compensació transitòria, mentre durin les actuals circumstàncies, tal com ha acordat el Govern de la República respecte als funcionaris dependents de l'Estat".

[354] Fons Generalitat de Catalunya. Arxiu Nacional de Catalunya.
[355] El document consta de cent vuitanta signatures de funcionaris de la Generalitat de Catalunya. Fons Generalitat de Catalunya. Arxiu Nacional de Catalunya.

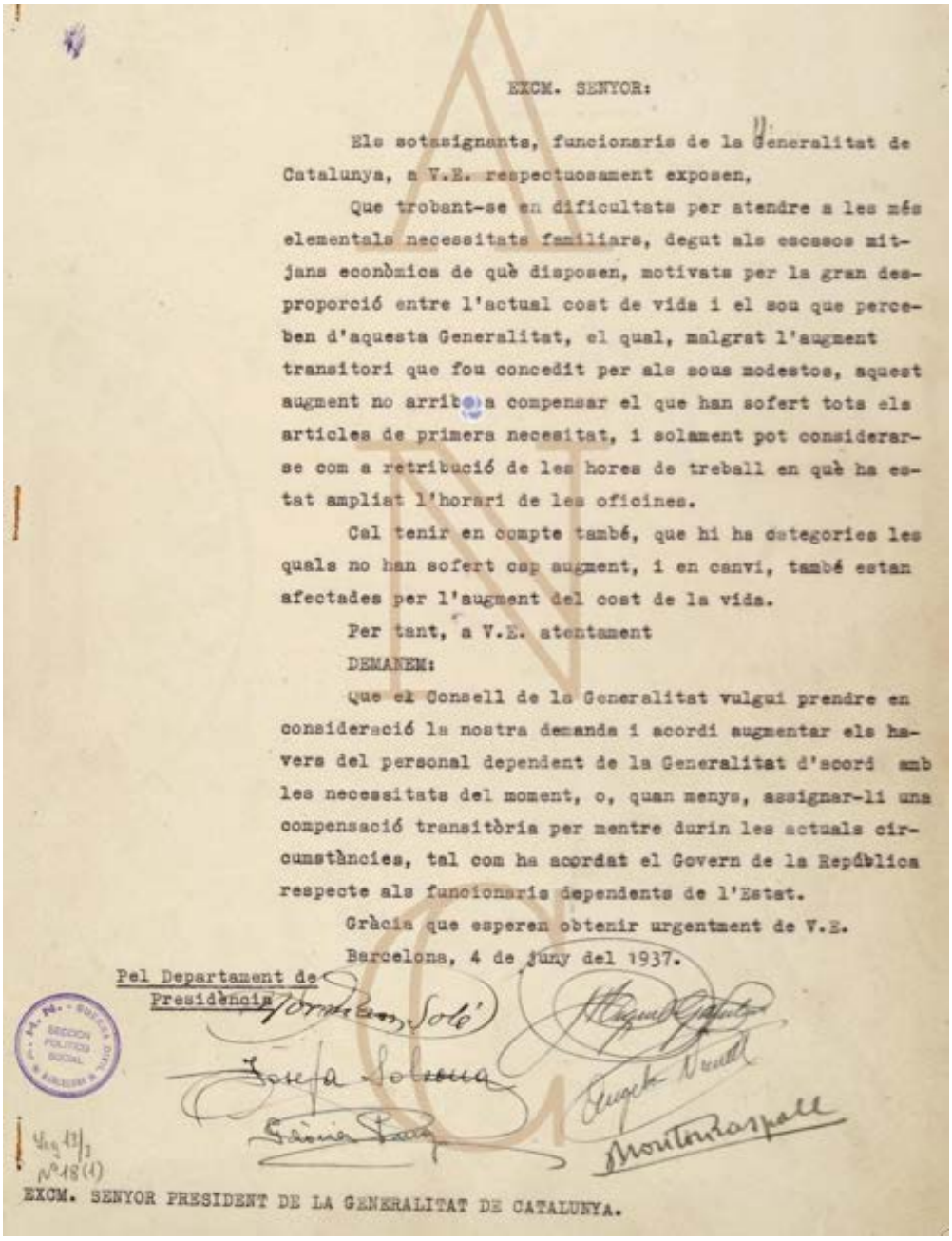

EXCM. SENYOR:

Els sotasignants, funcionaris de la Generalitat de Catalunya, a V.E. respectuosament exposen,

Que trobant-se en dificultats per atendre a les més elementals necessitats familiars, degut als escassos mitjans econòmics de què disposen, motivats per la gran desproporció entre l'actual cost de vida i el sou que perceben d'aquesta Generalitat, el qual, malgrat l'augment transitori que fou concedit per als sous modestos, aquest augment no arriba a compensar el que han sofert tots els articles de primera necessitat, i solament pot considerar-se com a retribució de les hores de treball en què ha estat ampliat l'horari de les oficines.

Cal tenir en compte també, que hi ha categories les quals no han sofert cap augment, i en canvi, també estan afectades per l'augment del cost de la vida.

Per tant, a V.E. atentament

DEMANEM:

Que el Consell de la Generalitat vulgui prendre en consideració la nostra demanda i acordi augmentar els havers del personal dependent de la Generalitat d'acord amb les necessitats del moment, o, quan menys, assignar-li una compensació transitòria per mentre durin les actuals circumstàncies, tal com ha acordat el Govern de la República respecte als funcionaris dependents de l'Estat.

Gràcia que esperen obtenir urgentment de V.E.

Barcelona, 4 de juny del 1937.

Pel Departament de Presidència

EXCM. SENYOR PRESIDENT DE LA GENERALITAT DE CATALUNYA.

Fig. 51 Primer full de la sol·licitud d'augment de sou

C. A. Jordana i el filòleg Artur Balot,[356] treballadors de l'Oficina de Correcció d'Estil, també van signar la reivindicació laboral.

[356] Artur Balot i Bigues (1879-1959) es va llicenciar en Filosofia i Lletres per la Universitat de Barcelona. De l'any 1932 al 1938 va escriure i emetre unes converses per Ràdio Barcelona sobre gramàtica catalana, "Les converses del *Míliu*", juntament amb l'actor ventríloc Toresky (Joaquim Torres Vilalta), que feia parlar el ninot Míliu. A

Fig. 52 Full de la carta on consten les signatures de C. A. Jordana i d'Artur Balot

La demanda, de 4 de juny de 1937, que va presentar aquest col·lectiu, va ser atesa per part del Govern de la Generalitat de Catalunya. Una Ordre [357] del president va nomenar Jordana oficial primer de la plantilla del Departament de la Presidència, amb la corresponent notificació que el cap administratiu de conselleria va fer arribar a Jordana, en què se li assignava una nòmina anual de 7.000 pessetes i el dret a percebre els augments reglamentaris per raó d'antiguitat.[358]

La nova categoria laboral consta al carnet que el Departament de Presidència de la Generalitat Catalunya va

l'Oficina de Correcció d'Estil, Artur Balot tenia la categoria laboral d'auxiliar segon.

[357] Fons Generalitat de Catalunya. Arxiu Nacional de Catalunya.

[358] Fons Generalitat de Catalunya. Arxiu Nacional de Catalunya.

expedir el primer de setembre de 1937 [359] a nom de C. A. Jordana.

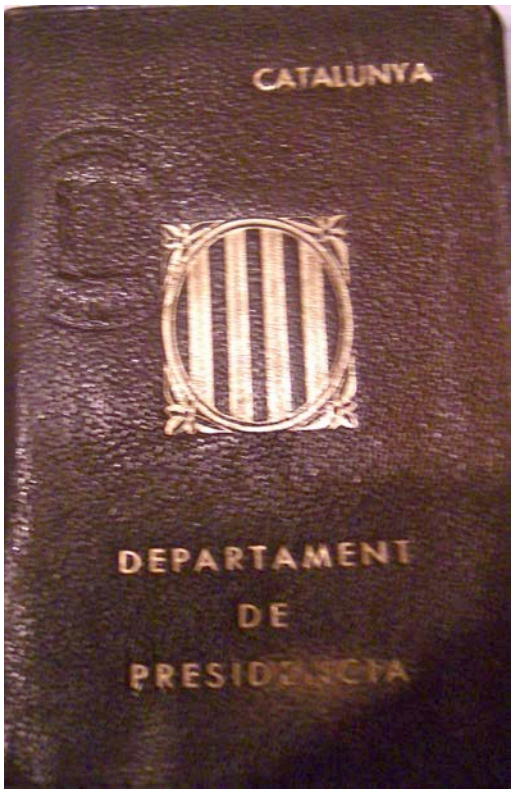

Fig. 53 Coberta del carnet del Departament de Presidència

[359] Fons Joan Jordana i Rafaela de Buen.

Fig. 54 Interior del carnet amb les dades de C. A. Jordana

Així mateix, aquest canvi de categoria ja es reflecteix a les nòmines d'octubre, novembre i desembre de 1937, en què Jordana percebia un salari de 7.000 pessetes anuals, fraccionat en dotze mensualitats de 583,33 pessetes.[360]

Pel que fa a la seva obra de creació, Jordana va publicar, durant el primer trimestre de 1937, dos contes de guerra. El primer, titulat "El bombardeig",[361] va ser publicat a la secció "Les Lletres" de *Mirador*. La narració exposava les tribulacions d'un marquès i d'un capellà que, instal·lats en un terrat, provaven de fer senyals als aviadors feixistes, fins que van ser abatuts pels milicians. El segon conte, "Redreç d'un soldat, 19 juliol",[362] va ser editat a la revista *Moments. La revista del nostre temps.*[363] En aquest escrit, Jordana exposava l'experiència d'un soldat, en Germinal, pertanyent a una tropa que circulava per Barcelona, que va poder comprovar que ningú era allò que

[360] Fons Generalitat de Catalunya. Arxiu Nacional de Catalunya.
[361] *Mirador*, "Les Lletres", 406 (5.2.1937), 6 i 11.
[362] *Moments. La revista del nostre temps*, núm. 3, 15.3.1937, p. 34.
[363] *Moments. La revista del nostre temps* era de base sindical, editada per quatre entitats afiliades a la UGT: dibuixants, escriptors, periodistes i publicistes (Campillo i Real, 2007: 13).

aparentava. El conte estava il·lustrat amb tres dibuixos signats per Granell.[364]

La seva col·laboració a la revista *Mirador* va prosseguir l'any 1937, amb la secció "Consignes", on va inserir articles sobre diferents aspectes de l'actualitat que el preocupaven, com era la guerra que estaven patint i les seves conseqüències. Així, hi va publicar, durant els primers mesos de l'any, cinc articles polítics. A "Unitat d'acció", [365] Jordana denunciava que el Govern alemany intervenia a la guerra a favor dels feixistes amb l'enviament de vaixells i, en canvi, el govern anglès havia decidit no intervenir-hi. Novament, va escriure sobre les cues que es feien per obtenir algun aliment a "Cua de cues"; [366] amb l'article "Productors i consumidors", [367] indicava que la nova organització social considerava que tothom havia de ser productor d'alguna cosa; a "El sergent virtuós"[368] Jordana comparava els militars que eren al front amb aquells que només volien escapar-se'n i, en l'article "No revertim, [369] parlava de l'equivocació de comparar la defensa de Madrid contra els feixistes amb el "dos de Mayo", que, segons Jordana, "va ser un motí de majos fanatitzats per capellans, que les tropes franceses van liquidar en poques hores". I, continuava:

> Els catalans hem de fer notar que els alemanys i els italians que lluiten contra l'exèrcit dels obrers a la

[364] Hem provat de localitzar el dibuixant del conte, que signava com a Granell. Per l'estil, pensem que es tracta de Joaquim Granell. Aquest artista va il·lustrar el llibre de propaganda militar titulat *19 julio 1936*, publicat per la CNT FAI. Durant la dictadura va fer cartells de curses de motos i d'automòbils i, així mateix, va treballar, com a il·lustrador, a l'Editorial Seix i Barral de Barcelona.
[365] *Mirador*, núm. 402, 7.1.1936, p. 1
[366] *Mirador*, núm. 403, 14.1.1937, p. 1.
[367] *Mirador*, núm. 404, 21.1.1937, p. 1.
[368] *Mirador*, núm. 405, 29.1.1937, p. 1
[369] *Mirador*, núm. 406, 5.2.1937, p. 1.

> Península són enemics nostres en llur qualitat de feixistes, no en llur qualitat d'estrangers.

Amb la idea d'organitzar un casal, C. A. Jordana va escriure l'article "El casal de la cultura", publicat al número 415 de *Mirador*,[370] en què reflexionava sobre la creació d'un nou centre patrocinat per entitats oficials, universitàries i obreres, en què "prendran contacte els dos grans fervors culturals: el dels homes d'art i de ciència que continuen i completen una tasca reeixida, i el dels obrers, promotors i servadors de la Revolució, que volen trobar nous instruments per donar tot el joc a llur capacitat".

La fundació del Casal de la Cultura de Barcelona per iniciativa del Departament de Cultura de la Generalitat i del Comissariat de Propaganda va esdevenir una realitat. El Casal tenia la funció d'unir tots els treballadors, tant d'oficis manuals com d'intel·lectuals per tal d'unificar els esforços de tots per a la reestructuració de la nova societat. El Casal havia de continuar les activitats que ja es duien a terme així com la divulgació cultural catalana i, a més, agrupar les diferents entitats del mateix tipus.[371] A més, havia d'acollir i promocionar noves iniciatives de cultura i, finalment, ser una espai de relació amb actuacions culturals diverses d'altres territoris del país (Campillo, 1994: 157). En el discurs[372] que Jordana va fer a l'acte inaugural del Casal de Cultura en qualitat de secretari general interí, assenyalava un dels objectius del Casal:

---

[370] *Mirador*, 415, 8.4.1937: 5).

[371] Entitats com, per exemple, pertanyents a la secció de Música: Conservatori, Orfeó Català, Orfeó de Sants…; formacions instrumentals, com el Quartet de Corda de Barcelona, i associacions diverses, des de Forment de l'Art Líric o la Societat Internacional per a la Música Contemporània a les d'ensenyament, com l'Associació d'Estudiants de l'Escola Municipal de Música (Campillo, 1994: 157).

[372] Casal de Cultura. ANC1-680-39/C. A. Jordana.

> [...] la col·laboració entre els obrers manuals i els intel·lectuals. [...] L'obrer manual que ve a treballar amb nosaltres en deixar les tasques amb què li cal guanyar-se la vida, ja demostra una vocació per la cultura i un estat d'esperit que en fa un treballador intel·lectual com els altres. I molts dels qui treballem esprement el cervell hem dut a Catalunya una vida tan escarrassada que no ens pot ésser estrany cap dels estimulants neguits proletaris.

Així mateix, Jordana va escriure el Manifest del Casal de la Cultura,[373] el 1r de maig de 1937, en què exposava, amb un to revolucionari, "amb el puny alçat!", la situació en què es trobava el país i la demanda d'ajuda, per part de tothom, per obtenir la victòria. Feia una referència clara a les persones originàries d'altres terres de l'Estat espanyol que s'havien traslladat a Catalunya per obtenir una millor qualitat de vida:

> Des de la posició que construïm enmig de la gran lluita, ens adrecem a tots els homes de bona voluntat i especialment a aquells que amb llur tasca ocupen un lloc eminent entre les reconegudes valors humanes. Molts d'ells no han esperat que els cridessin per a manifestar-se com indicava el deure [...]. Entre els que encara no ho han fet, pensem especialment, com a catalans, en aquells que han trobat a Catalunya l'escalf d'un acolliment generós que els obliga a decidir-se amb un sentit de responsabilitat. Tots ells sentiran en la nostra veu la urgència que correspon a una demanda d'ajut necessari a una causa que és també llur causa, perquè és la causa del món. Però estem segurs, a honor d'ells i a honor nostre, que hi trobaran també la serenitat que dóna el convenciment de la victòria.

Al setembre de 1937 es va fer pública la convocatòria[374] dels Premis Literaris de la Generalitat[375] i la Institució de les

[373] Discurs del secretari general interí. ANC1-680-39/C. A. Jordana.
[374] *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, núm. 244, 1.9.1937, p. 898.
[375] Els Premis Literaris de la Generalitat van ser: Premi Joan Crexells, novel·la; Premi Ignasi Iglésies, teatre; Premi Joaquim Folguera, poesia;

Lletres Catalanes (ILLC) va ser l'encarregada d'organitzar-los.

C. A. Jordana va formar part del jurat del Premi Joan Maragall, que guardonava un assaig o una col·lecció d'assaigs,[376] tant inèdits com publicats. Els altres membres del jurat van ser Lluís Nicolau d'Olwer, com a president, i Joaquim Xirau, Josep Farran i Mayoral, Jaume Bofill i Ferro i el mateix Jordana, en qualitat de vocals. Va ser nomenat membre suplent Bartomeu Rosselló Pòrcel. Posteriorment, Jordana[377] va ser substituït per Alfons Serra Baldó, com a secretari. El guanyador del Premi Joan Maragall va ser Carles Riba amb el llibre d'assaigs *Per comprendre.*

Pel que fa al Premi Narcís Oller, C. A. Jordana s'hi va presentar amb el conte *Parany de la carn*, que va ser eliminat a la tercera volta. El guanyador del certamen va ser Lluís Ferran de Pol (1911-1995), que signava Ferran de Pol, amb el conte *Tríptic: El Sàtir-El frare-La donzella*, un autor poc conegut en els cercles literaris barcelonins (Campillo, 1994: 282).

Entre finals de 1936 i principi de 1937, les funcions de l'Agrupació d'Escriptors Catalans es van incorporar en una comissió que havia d'aglutinar escriptors dels dos sindicats, UGT i CNT. El seu objectiu era situar els escriptors en la nova organització social i expandir la literatura catalana dins i fora de Catalunya. La Comissió de les Lletres Catalanes per la seva composició diversificada

---

Premi Joan Maragall, assaig; Premi Narcís Oller, conte literari, i Premi Valentí Almirall, article o treball periodístic.

[376] L'obra, amb una dotació de 5.000 pessetes, havia de tenir una extensió mínima de quaranta mil paraules.

[377] *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, núm. 344, 10.12.1937, 1.043.

va constituir l'antecedent de la Institució de les Lletres Catalanes (ILLC) (Campillo i Real, 2007: [15]).

Així, pel Decret de 13 de setembre de 1937,[378] del conseller de Cultura, Carles Pi i Sunyer, es va establir, d'una banda, la Institució de les Lletres Catalanes (ILC) i, de l'altra, els Serveis de Cultura al Front. Les funcions dels dos organismes o bé es complementaven, estimulant la producció d'obres literàries sobre la guerra, o bé actuaven indistintament, com ara el Servei de Biblioteques al Front. La Institució de les Lletres Catalanes tenia la finalitat de reunir els intel·lectuals fidels a la República per tal que vetllessin per la continuïtat de la literatura catalana. La ILC estava formada per membres titulars (Pompeu Fabra, Pere Coromines, Josep Pous i Pagès, Josep Nicolau i altres) i membres adjunts (Joan Oliver, en substitució d'Ernest Martínez Ferrando, i C. A. Jordana,[379] en substitució de Josep Carner).

La Institució de les Lletres Catalanes va instituir quatre seccions. C. A. Jordana es va incorporar a la Secció d'Edicions, que s'encarregava de la publicació de llibres en llengua catalana (obres inèdites i la reedició d'"obres cabdals" de la literatura catalana). Igualment, la ILLC encoratjava les editorials catalanes a col·laborar en la publicació de llibres en català (Campillo i Real, 2007, 24).

[378] *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, núm. 259, 16.9.1937, en què consta el decret de creació de dos organismes, p. 1.150 a 1.152. En l'esmentat decret, s'indicava la constitució de l'Institut de les Lletres Catalanes i dels Serveis de Cultura del Front.

[379] Nomenament de C. A. Jordana com a membre-adjunt de la Institució de les Lletres Catalanes, expedit pel Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, de 16 de febrer de 1938. ANC1-132/C. A. Jordana.

Així, el 8 d'agost de 1938, Cèsar August Jordana va signar un contracte[380] d'edició de la seva obra *Tres a la reraguarda* [sic] -un recull de textos que ja havia publicat en diferents revistes durant els anys de guerra-[381] amb la Institució de les Lletres Catalanes, per mitjà del seu representant, Joan Oliver. L'edició havia de tenir un tiratge de 1.100 exemplars i Jordana havia de percebre la quantitat de 1.650 pessetes així com un exemplar en paper de fil i vint-i-cinc en paper corrent. L'edició, però, no es va dur a terme atès que el conflicte bèl·lic es va decantar a favor dels militars revoltats.[382] L'obra va ser, finalment, publicada per les Edicions de la Revista de Catalunya, a Buenos Aires, l'any 1940, quan Jordana ja era a l'exili.

Així mateix, com hem dit abans, l'organisme denominat Serveis de Cultura al Front, creat per la Conselleria de Cultura de la Generalitat, per mitjà del Decret de 13 de setembre de 1937, tenia l'objectiu de "fer arribar les diverses manifestacions de la cultura catalana als fronts de lluita, camps de preparació, casernes, hospitals i a tots els llocs on hi hagi soldats catalans al servei de l'exèrcit de la República." Encara que el Servei de Biblioteques al Front ja era una realitat, el nou organisme era una "ampliació de les prestacions, d'extensió dels fronts de Catalunya als de Madrid, Llevant, Andalusia i Extremadura..." (Campillo, 1994: 229). Les edicions dels Serveis de Cultura al Front van editar diverses

[380] Contracte entre C. A. Jordana i la Institució de les Lletres Catalanes. ANC1-680-63/C. A. Jordana.
[381] El llibre *Tres a la reraguarda* estava estructurat en quatre parts: a) Tres a la reraguarda: "El bombardeig" i "L'atemptat"; b) Altres contes: "La pastilla de sabó" i "La filla de la portera"; c) Apunts: "Redreç d'un soldat", "Retorn d'un milícia", "Quimet dels lleopards", "Txossep" i "Les bèsties"; d) Simples Esplais: "La plataforma atapeïda", "La veu de les sirenes", "Primets i alegrets", "Només fum", "Una noia del metro", "Sota els estels", "L'endemà de bodes" i "Pares i fills".
[382] Quan els membres de la institució van haver d'anar a l'exili, la Institució de les Lletres Catalanes va deixar de funcionar i en va agafar el relleu la Fundació Ramon Llull, el març de 1939.

publicacions, amb un periòdic quinzenal, *Amic*, en què proporcionaven als soldats diferents visions del conflicte armat. Dels llibres publicats, que van ser il·lustrats per Enric Cluselles,[383] ressalten les publicacions *Presència de Catalunya*,[384] en què s'exposava la finalitat de la lluita, i *Poesia de guerra*,[385] perquè va ampliar la visió del primer llibre com a compromís en el moment històric que estava vivint el poble català. El poeta i editor Josep Janés i Olivé (1913-1959) va seleccionar els poemes que havien de configurar l'obra. Al pròleg, es podia llegir que la "poesia de guerra" es considerava "una categoria d'ordre civil [...] i a situar-la en relació amb el conjunt de la resta de l'activitat cultural i de la producció literària, investides, també, d'una altra forma de civilitat i d'eficàcia històrica" (Campillo, 1994: 235).

Amb l'objectiu de produir obres de teatre en català, es va convocar un certamen, el Premi del Teatre Català de la Comèdia, per incentivar els autors a escriure'n.[386] Cèsar A. Jordana va ser requerit a formar part del jurat, junt amb Avel·lí Artís, Xavier Benguerel, Domènec Guansé i Enric Jiménez. El jurat havia de guardonar l'obra o les obres inèdites, o bé aquelles que s'havien publicat l'any 1937, amb l'objectiu que fos representada al teatre. Les bases del concurs van ser recollides a *La Publicitat*, l'11 de gener de 1938, en l'article "Teatre Català. Concurs per a la concessió d'un premi del Teatre Català de la Comèdia" (1938: 2). L'obra guanyadora va ser *La fam*, de Joan Oliver i Sallarès, Pere Quart, i va ser estrenada al Teatre Català de

[383] Enric Cluselles i Albert (1914-2014) va ser dibuixant, gravador i decorador d'interiors. També signava amb el pseudònim de *Nyerra*.
[384] *Presència de Catalunya I, La terra. El paisatge català a través dels seus poetes*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura. Serveis de Cultura al Front, 1938.
[385] *Poesia de guerra*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura. Serveis de Cultura al Front, 1938.
[386] *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, núm. 7, 7.1.1938, p. 84.

la Comèdia el 15 de juny de 1938 per la companyia de Maria Vila i Pius Daví.

A finals de l'any 1937, la Secció d'Edicions de la Institució de les Lletres Catalanes va organitzar diferents projectes en els quals Jordana va participar. Així, se li va encarregar la selecció i traducció al català d'obres de "teatre elisabetià"[387] que, posteriorment, es va denominar *Teatre de Marlowe*, i la traducció del poema lusità *Os Lusiadas*, de Luis de Camoes. També estava previst que Jordana traduís al català la novel·la de l'escriptor anglès Laurence Sterne (1713-1768) *The Life and Opinions of Tristram Shandy* (primer volum publicat el 1759), que formava part d'un «pla de traduccions immediates» (Campillo, 1994: 309, 312). D'aquesta última traducció de C. A. Jordana se n'han conservat uns fulls manuscrits que estan custodiats a l'Arxiu Nacional de Catalunya.[388]

Així mateix, la Secció d'Edicions, a començament de l'estiu de 1938, va projectar una sèrie de cinquanta contes, entre els quals n'hi havia de C. A. Jordana, per ser traduïts i publicats en alguna revista estrangera. També es va aprovar la publicació de diverses obres, dins la col·lecció d'autors catalans, entre les quals es comptava amb el llibre de narracions de Jordana *Llibre de contes*, que més tard portaria el títol de *Tres a la reraguarda* [sic], com ja hem esmentat abans. A més, l'Editorial Forja, vinculada al Comissariat de Propaganda, tenia prevista la publicació d'obres, patrocinades per la ILLC dins la "Col·lecció Ramon Muntaner". La primera novel·la havia de ser *Flames de juliol*, de C. A. Jordana, i la seguirien *La cèl·lula*, de Pere Calders; *Les nits blaves*, de Mercè Rodoreda, i

[387] El "teatre elisabetià" correspon a les obres dels grans autors anglesos com William Shakespeare i Christopher Marlowe.
[388] ANC1-680-88/C. A. Jordana.

d'altres. L'obra de Jordana, que es va perdre durant el viatge cap a l'exili, ja estava enllestida l'any 1938 (Campillo, 2004: 77-96). Segons Domènec Guansé, que l'havia llegida, era una "novel·la definitiva sobre la guerra" (Campillo, 1994: 322).

Quant als premis literaris, el conseller de Cultura va encarregar a la Institució de les Lletres Catalanes que fes un informe sobre la reformulació de les clàusules dels premis literaris, tot introduint-hi les modificacions que considerés oportunes. L'informe va assenyalar canvis en la presentació dels originals, en l'actuació dels jurats i en la publicació de les obres. Les variacions, però, per manca de temps, no es van aplicar en aquella edició (Campillo, 1994: 289-290). Així, per als Premis Literaris de 1938, la ILC va elegir els membres dels jurats que els havien de constituir.[389] C. A. Jordana va ser nomenat president del Premi Narcís Oller juntament amb Josep Lleonart i Just Cabot, com a vocals, i Marià Manent, en qualitat de vocal suplent.[390] L'autor guardonat en aquella ocasió va ser Xavier Benguerel per l'obra *Tres contes de guerra.* Aquest esdeveniment va ser comentat per la revista *Meridià,* a l'article "Xavier Benguerel, Premi Narcís Oller", signat per M. A. (1938: 5).

El mes d'abril de 1938, C. A. Jordana va començar els tràmits necessaris per aconseguir el passaport,[391] per a ell i la seva família. Les possibilitats de guanyar la guerra pel bàndol republicà eren molt dubtoses. Calia, en

[389] El Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya va convocar, l'any 1938, els premis literaris següents: "Premi Joan Crexells", novel·la; "Premi Joaquim Folguera", poesia; "Premi Ignasi Iglésies", teatre; "Premi Joan Maragall", assaig; "Premi Valentí Almirall", article periodístic), i "Premi Narcís Oller", contes.
[390] *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, núm. 252, 9.9.1938, p. 802.
[391] Certificat de residència de C. A. Jordana (ANC1-680-2/C. A. Jordana).

conseqüència, tenir la documentació vigent per emprendre la sortida del país, si es donava el cas.

AJUNTAMENT DE BA
DISTRICTE SIS
Delegació del I
10.º - BON PASTO

TESTIMONI
Cèdula núm. 409369
Classe 3 7.ª Any 1937

TESTIMONI
Cèdula núm. 409360
Classe 3 11.ª Any 1937

Registrat al N.º 3676
Vist i Plau
A l'únic objecte de legalitzar la firma del Delegat de Barri.
El Conseller Delegat

Delegat ... que subscriu,
FA CONSTAR: Que per les referències obtingudes i segons acrediten els testimonis signants al marge, resulta que Lèvar Jordana Mayans
natural de Barcelona
d'estat Casat de 44 anys d'edat,
viu i habita en el dia de la data, i des de fa mes de dos anys
al carrer de Landres
número 168 pis 5 porta 1.ª
viu a la data el tenir esmentat

ésent considerat com a persona de bona conducta i antecedents.
I per a que consti als efectes de Residencia Faraparts
lliuro el present document a Barcelona 29
d'Oliu del 1938

Fig. 55 Instància per sol·licitar el passaport

Quant a la vida laboral a la Generalitat de Catalunya, al Departament de Presidència, les nòmines conservades de l'any 1938[392] testimonien que durant aquell exercici va mantenir el sou de 7.000 pessetes, cobrades en dotze mensualitats. S'hi va afegir un plus de 1.200 pessetes anuals arran del Decret de 5 de gener de 1938, que aprovava aquest augment.

Aquell mateix 1938 la trajectòria professional de Jordana es va intensificar en el conreu del gènere periodístic en diferents capçaleres i sobre diverses línies temàtiques. Va començar a publicar en una nova plataforma de difusió, la revista *Meridià*, que substituïa *Mirador*, però amb un estil

[392] Fons Generalitat de Catalunya. Arxiu Nacional de Catalunya.

molt semblant en l'àmbit cultural. Jordana hi va col·laborar entre el 4 de febrer i el 31 de desembre de 1938, sobretot en dues seccions, "Simples Esplais" i "Monòlegs interiors",[393] per bé que també hi va publicar textos solts tant de creació com d'assaig.

En la secció "Simples Esplais" de *Meridià*, Jordana hi va col·laborar amb textos sobre qüestions diverses de l'actualitat. Així, hi va publicar els títols "La plataforma atapeïda",[394] en què exposava la relació del seu cos amb el de les persones que ocupaven la plataforma d'un tramvia, i "La veu de les sirenes",[395] que, fent un paral·lelisme amb les sirenes d'Ulisses, assenyalava el paper de les sirenes quan avisaven dels bombardeigs dels feixistes sobre Barcelona. En aquest darrer text es referia a un personatge, A. B. (Campillo, 2008: 13),[396] que podem identificar com el mateix Jordana; amb "Primets i alegrets"[397] mostrava la gana que passava la població durant la guerra; i amb "Només fum",[398] a partir d'un barbarisme, *paquetilla*, explicava les ànsies dels fumadors en èpoques de restriccions de tota mena.

En la secció "Monòlegs interiors" de *Meridià*, els articles de Jordana es van situar a la portada de la revista. Amb un estil que s'acostava a la prosa poètica, parlava de qüestions diverses del seu moment, com la guerra que

[393] Amb aquest títol, Jordana feia referència a l'estil d'escriptura, del "monòleg interior", de Virginia Woolf. D'aquesta escriptora, Jordana havia traduït al català la novel·la *Mrs Dalloway*.
[394] *Meridià*, núm. 4, 4.2.1938, p. 5.
[395] *Meridià*, núm. 7, 25.2.1938, p. 7.
[396] Segons Maria Campillo, les sigles A. B. corresponen al mateix Jordana que, al conte "La veu de les sirenes", es referia a "el cas del meu amic A. B. portador d'una calba magnífica" i que no és altre –diu Campillo– que el mateix autor (Arnau Bellcaire).
[397] *Meridià*, núm. 9, 11.3.1938, p. 5.
[398] *Meridià*, núm. 10, 18.3.1938, p. 5.

suportaven. Va escriure l'article "Lleves, Lleves!,"[399] en el qual es referia a la joventut dels soldats i a la justificació d'alguns adults per evitar anar al front; "El soldat desconegut",[400] en què denunciava el poc cas que es feia als soldats en general i la notorietat que es donava a alguns personatges que s'allistaven a l'exèrcit, i "Anglaterra, Anglaterra meva!",[401] en què desitjava una eventual intervenció d'aquest país que permetés, al bàndol republicà, de guanyar la guerra. El conflicte continuava essent el motiu de l'article "Clar de lluna"[402] i també del text "L'ànima és nostra",[403] en què, a més de parlar de la Guerra Civil, recordava també els fets de l'11 de setembre de 1714.

En aquesta sèrie d'articles dedicats a la guerra, Jordana no va passar per alt els canvis històrics que va suposar aquest conflicte tal com va posar de manifest a "Tarannà dels temps",[404] en el qual parlava del reconeixement de l'heroisme que hi havia al front, i en "El poble escollit",[405] en què feia un paral·lelisme del poble català amb el d'Israel, que també havia estat perseguit i anihilat.

Les condicions meteorològiques adverses en què es desenvolupaven els combats durant la guerra van inspirar els articles "Pluja"[406] i "El fred,"[407] en què es va referir a les penúries que passaven els combatents amb un paral·lelisme amb la fredor de les paraules dels polítics.

[399] *Meridià*, núm. 18, 13.5.1938, p. 1.
[400] *Meridià*, núm. 24, 24.6.1938, p. 1.
[401] *Meridià*, núm. 20, 27.5.1938, p. 1.
[402] *Meridià*, núm. 31, 12.8.1938, p. 1.
[403] *Meridià*, núm. 35, 9.9.1938, p. 3.
[404] *Meridià*, núm. 43, 4.11.1938, p. 1.
[405] *Meridià*, núm. 47, 3.12.1938, p. 1.
[406] *Meridià*, núm. 36, 16.9.1938, p. 1.
[407] *Meridià*, núm. 44-45, 12-19.11.1938, p. 1.

Un altre tema vinculat amb la guerra que va ser objecte de tractament per part de Jordana a "Monòlegs interiors" el constitueixen els bombardejos i les seves conseqüències. Ho demostren els articles "L'hospital" [408] i "Deixeu-me encendre".[409]

En els articles "Racionem-la també!"[410] i "Per la panxa els coneixereu"[411] i "El bar",[412] parlava de com la fam afectava d'una manera desigual la població civil durant el referit conflicte armat.

En aquesta mateixa secció, Jordana també va referir-se a la ideologia feixista que va emergir a l'Europa del primer terç de segle XX i que calia rebutjar. Entre la nòmina de personatges a qui adjudicava aquest pensament radical, hi havia dos cardenals. D'una banda, l'austríac Theodor Innitzer (1875-1955), al qual es referia en l'article titulat "El cardenal";[413] de l'altra, el català Isidre Gomà Tomàs (1869-1940), protagonista de l'article "Fantasmes".[414] Ambdós eclesiàstics defensaven les polítiques feixistes de Hitler i de Franco respectivament.

El tema de la guerra no només va donar lloc a articles d'assaig, sinó que també va inspirar els seus poemes "Front de combat"[415] i "Dues veus".[416]

[408] *Meridià*, núm. 38, 30.9.1938, p. 1.
[409] *Meridià*, núm. 48, 10.12.1938, p. 1.
[410] *Meridià*, núm. 22, 10.6.1938, p. 1.
[411] *Meridià*, núm. 30, 5.8.1938, p. 1.
[412] *Meridià*, núm. 51, 31.12.1938, p. 1.
[413] *Meridià*, núm. 41, 21.10.1938, p. 2.
[414] *Meridià*, núm. 50, 24.12.1938, p. 1.
[415] *Meridià*, núm. 20, 27.5.1938, p. 5.
[416] *Meridià*, núm. 34, 2.9.1938, p. 6.

Així, el 27 de maig de 1938 va publicar a la revista *Meridià*, el poema *Front de combat*, en què arengava els soldats a la lluita.

Front de combat! Les trinxeres treuen
el serrell enterc del ferre espinós.
Els canons –curenyafeixucs- s'aculen i canten.
Palpita el riu de metralla
demolidor del paisatge.
I als vasos sanguinis,
a les tires dels nervis,
als teixits humils i vitals,
quin front de combat!

El soldat – obre el pit,
s'eixarranca –
rep la fuetada – tensió del front de combat.
Lluita, escarrassa't –
calla i afanya't –
guanya, oh, guanya la guerra!
I a l'esperit, que els dubtes assetgen,
que la por i la misèria volten i ataquen,
quin front de combat!

Hi ha un front de combat
on xiulen les bales
i els obusos fan l'esgarip de la mort.
On l'avió rondina
perquè les trinxeres es clouen com ferides
que no volen sentir el fibló de l'acer.
Pro quin front de combat
al cervell que malda –
dessota, l'estómac és buit –
per trobar la paraula de l'hora!

Amunt, baionetes!
Feu una reixa punyent al front de combat!
Enlaire, granades de mà,
en el salt de la mort parabòlica!
Enceneu, enduriu la línia
per a l'atac proper.
¿Què farem
en el front de combat dels desigs i els estímuls,
sinó abrandar l'ambició de lluita
contra l'evasió cofoia
i el foll desig de poder?

Front de combat! Cal que siguis
tivant, ardent, furiós de virtut
a Ponent de la pàtria,
que tu serves dels estralls d'esclavatge.
Cal que siguis,
en els cors de la pàtria,

sofert, tenaç, amatent.
Encén i serva,
serva encès el caliu de les fosques
i meravelloses virtuts, oh front de combat!

El setembre del mateix any, Jordana va editar, a la mateixa revista, el poema "Dues veus", en què es referia a la lluita dels soldats i al compromís de tothom per a la causa bèl·lica:

Una veu des del fons de l'ànima
em crida: "Marxa endavant!
No auscultis el pit de l'amada,
fuig de les rialles d'infant.
Fes-te tot nu dels vels amorosos
del dolç sentiment palpitant.
Endavant per les vies estrènues
del risc i del perill arborats!
Seguint les senderes punxoses
travessa els camps i les ciutats.
Furga el neguit més enllà de l'angoixa
fins a la fúria dels combats.

Qui romangui a la casa quieta
mentre es lluita en camp descobert,
qui dormiti a la cambra tranquil·la
mentre fora el dolor és despert,
no trobarà quan els ulls se li obrin
cap conhort per al seu neguit,
no clourà mai sota parpelles
el reialme amorós de l'oblit."

Una altra veu inquieta furga,
furga que furga: "Foll, on vas?
¿Renegues el sojorn estalvi
per l'honor de lliurar-te a l'atzar?
Atura't, si la vida t'és dolça,
vora el foc encisat de la llar.
Per crear-te una ànima vana
deixaries la casa i l'esplet?"
Però l'altra veu poderosa
omple a dolls el pit inquiet.
Oh terrible i dolça amenaça
que em salvarà del meu destret!

Qui romangui a la casa quieta
mentre es lluita en camp descobert,
qui dormiti a la cambra tranquil·la

mentre fora el dolor és despert,
no trobarà quan els ulls se li obrin
cap conhort per al seu neguit,
no clourà mai sota parpelles
el reialme amorós de l'oblit."

He alçat la balda recançosa
i els estels han lluït per a mi.
Per travessar l'alta muntanya,
el sol m'ha mostrat el camí.
Per fer-me pas en el cau de l'angoixa,
m'han fet llum tots els focs de la nit.
L'una veu, vençuda, rondina
des del fons d'un pregon abissal.
L'altra exulta en un turment de joia
que s'adolla del cim més alt.
Les furors del combat m'assetgen,
m'empelten el goig triomfal.

No he romàs a la casa quieta.
Mireu: lluito en camp descobert.
No dormito a la cambra tranquil·la;
fibla el dolor que em té despert.
Quan obro els ulls tot el món se'm torna
bell conhort per al meu neguit.
Si els cloc, ja em ressona a les passes
el reialme amorós de l'oblit.

Una altra temàtica que va centrar l'atenció de Jordana la van constituir fets de l'actualitat que, des d'una perspectiva històrica, eren, sens dubte, antecedents de la Segona Guerra Mundial. En aquest sentit, va publicar, també en la secció "Monòlegs interiors", el text titulat "L'entrevista",[417] en el qual comentava la trobada entre el primer ministre anglès Arthur Neville Chamberlain (1869-1940) i el líder alemany Adolf Hitler (1889-1945). Justament uns dies després, en l'article "Munic",[418] Jordana parlava del pacte homònim, signat el 30 de setembre de 1938 entre el Regne Unit, França, Itàlia i Alemanya, segons el qual aquest darrer estat s'annexionava la regió dels Sudets, que fins aleshores pertanyia a Txecoslovàquia, amb l'objectiu

[417] *Meridià*, núm. 37, 23.9.1938, p. 1.
[418] *Meridià*, núm. 39, 7.10.1938, p. 1.

d'evitar una nova guerra europea. I, sobre els dirigents feixistes, Jordana va editar "Irene i jo",[419] dedicat, molt probablement, a la periodista Irene Polo, en què, per mitjà d'una prosa poètica, li retreia que tenia, entre els amics que es dedicaven a la política, Hitler i Mussolini.

En algunes ocasions, Jordana va escriure articles sobre personatges del món de la política. Així, a "El valor dels mots"[420] va comentar les paraules com ara *catòlic*, que segons a qui es referia tenia un valor o un altre. En el text "Els qui tenen raó"[421] arribava a la conclusió que era el poble, "en els anònims complidors del deure", –deia Jordana- qui tenia raó i no els grans homes de la història. I, a "Pòquer d'asos",[422] postulava que els polítics es jugaven el món a les cartes.

I, finalment, també en la secció "Monòlegs interiors", en l'article "Al cinema"[423] Jordana explicava l'argument d'una pel·lícula interpretada per Marlene Dietrich, en què es fixava en l'aspecte físic de l'actriu i el de la dona catalana, totes dues primes però per motius diferents.

Durant l'any 1938, Jordana va col·laborar assíduament a la *Revista de Catalunya*,[424] que depenia de la Institució de les Lletres Catalanes, en la secció "Llibres", on apareixien comentaris de novetats editorials tant catalanes com estrangeres. En l'article "Penguin Parade",[425] Jordana explicava el contingut del primer volum d'aquesta

[419] *Meridià*, núm. 40, 14.10.1938, p. 1.
[420] *Meridià*, núm. 27, 15.7.1938, p. 1.
[421] *Meridià*, núm. 33, 26.8.1938, p. 1.
[422] *Meridià*, núm. 46, 26.11.1938, p. 1.
[423] *Meridià*, núm. 42, 28.10.1938, p. 3.
[424] La Institució de les Lletres Catalanes va publicar dotze números de la *Revista de Catalunya*, del núm. 82 al 93.
[425] *Revista de Catalunya*, "Llibres", núm. 83, 15.2.1938, p. 294.

col·lecció,[426] que es componia d'onze contes, alguns dels quals qualificats de *short stories*. Així mateix, el llibre estava il·lustrat amb boixos i dos poemes. Hem reproduït l'últim paràgraf de l'article esmentat, en què Jordana es referia al poema d'Herbert Read *Bombing Casualties Spain*, en el qual s'esmentava la Guerra Civil espanyola.[427]

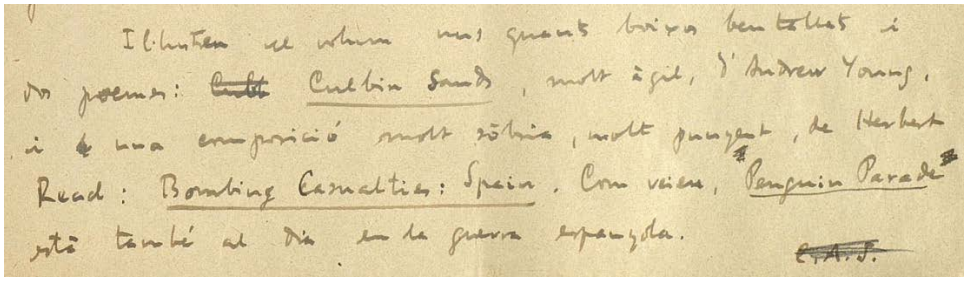

Fig. 56 Referència d'Herbert Read a la Guerra Civil espanyola

En l'article "Llibres d'art i de ciència",[428] Jordana analitzava tres obres. Començava amb la del crític d'art anglès Roger Fry *Vision and Design*; després comentava el recull d'assaigs de Julian Huxley *Essays in Popular Science*, i finalitzava amb la d'Olaf Stapleton *Last and First Men*. Totes tres obres van ser publicades a la col·lecció "Pelican Books".

El text "La guerra a l'aire"[429] servia a Jordana per fer una explicació del llibre de H. G. Wells *The War in the Air*. En la "La vella Irlanda",[430] Jordana comentava l'obra de Donn Byrne *Hangman's House* sobre les curioses relacions anglo-irlandeses. A "El país de l'esvàstica",[431] parlava del llibre

[426] Les col·leccions "Penguin Parade" i "Pelican Books" estaven dedicades a la literatura i a la ciència, respectivament.
[427] El text reproduït diu: "Il·lustren el volum uns quants boixos ben tallats i dos poemes: *Culbin Sands*, molt àgil, d'Andrew Young, i una composició molt sòbria, molt punyent, de Herbert Read: *Bombing Casualties Spain*. Com veieu, "Penguin Parade" està també al dia en la guerra espanyola."
[428] *Revista de Catalunya*, "Llibres", núm. 85, 15.4.1938, p. 620.
[429] *Revista de Catalunya*, "Llibres", núm. 86, 15.5.1938, p. 144.
[430] *Revista de Catalunya*, "Llibres", 87 (15.6.1938), p. 313.
[431] *Revista de Catalunya*, "Llibres", 88 (15.7.1938), p. 1.

del periodista americà Edgar Ansel Mowrer *Germany Puts the Clock Back*, en què es referia al nazisme, i a "Marlowe i la seva obra"[432] esmentava l'autor anglès, Christopher Marlowe (1564-1593) i els seus llibres. En aquest darrer article, en un peu de pàgina, Jordana indicava que la Institució de les Lletres Catalanes estava a punt d'editar un volum d'obres de Marlowe, amb els títols *Eduard II*, *Dr. Faust* i *Hero i Leandre*. En l'article "De Chaucer a Rossetti",[433] Jordana indicava una antologia de poetes anglesos feta per G. B. Harrison, titulada *A Book of English Poetry*, que s'havia publicat a la col·lecció "Pelican Books". En l'article "Set peces d'un acte",[434] dins la col·lecció "Penguin Books", explicava que s'havia editat el volum *Seven Famous One-Act Plays* i feia una anàlisi de cadascuna de les set obres de teatre. A "Una selecció de contes",[435] *Selected Modern Short Stories*, Jordana indicava que el llibre, que havia aparegut a la col·lecció de "Penguin Parade", contenia una sèrie d'històries d'autors britànics. Finalment, a "Un esquema de l'univers",[436] dins la col·lecció "Pelican Books", Jordana comentava el llibre de J. G. Crowther *An Outline of the Universe* (1931), arran de l'aparició de l'obra de Wells, *The outline of History* (1920).

També a la *Revista de Catalunya*, Jordana va publicar-hi l'article "La "Gramàtica Catalana" de Josep Miracle".[437] Es preguntava si el text, revisat per Fabra, aportaria algun canvi substancial a la gramàtica oficial. Considerava que el llibre seria una eina molt eficaç per a alumnes i

[432] *Revista de Catalunya*, "Llibres", núm. 89, 20.8.1938, p. 647-654.
[433] *Revista de Catalunya*, "Llibres", núm. 90. 15.9.1938, p. 149. *Diari de Catalunya*, "Les Lletres", núm. 339, 29.9.1938, p. 3, a l'article signat per A.M. [Anna Murià] es feia referència al l'article de C.A. Jordana "De Chaucer a Rossetti".
[434] *Revista de Catalunya*, "Llibres", núm. 91, 15.10.1938, p. 359.
[435] *Revista de Catalunya*, "Llibres", núm. 92, 15.11.1938, p. 519.
[436] *Revista de Catalunya*, "Llibres", núm. 93, 15.12.1938, p. 724.
[437] *Revista de Catalunya*, "Llibres", núm. 87, 15.6.1938, p. 308.

professors. No obstant això, assenyalava una sèrie d'errades amb l'objectiu que es tinguessin en compte en una reedició (omissió del diftong decreixent *uu* i altres, així com errades d'impremta). A la mateixa revista [438] va publicar l'assaig "L'art de traduir".[439]

Igualment la *Revista de Catalunya* va editar, el març de 1938, el conte de guerra "El bombardeig"[440] (1938: 381-408) i l'octubre, la narració "Txossep".[441] "A la mateixa publicació hi va inserir el text autobiogràfic "El meu debut literari",[442] en què Jordana explicava la seva primera peça de teatre quan era un infant, a la masia dels seus avis a Tiana (3.2.1.1).

A partir del segon trimestre de 1938, va aparèixer *La vida literària a Catalunya*, una gaseta radiada que la Institució de les Lletres Catalanes va posar en funcionament amb la col·laboració de la Direcció General de Radiodifusió. En aquesta revista, hi van participar literats de l'Agrupació d'Escriptors Catalans que proporcionaven els seus textos per a les seccions "Els homes i els llibres" i "Esdeveniments literaris". El contingut de la gaseta, d'una mitja hora, estava estructurat en tres parts: a) un article de fons sobre alguna qüestió cultural o literària catalana; b) un comentari sobre novetats literàries, i c) informacions sobre esdeveniments literaris diversos. El lloc de redactor en cap d'aquesta revista va ser ocupat per Lluís Montanyà. El

[438] A la revista *Meridià*, "Traduccions", núm. 32 (19.8.1938), p. 8, s'informava que en el número de juliol de la *Revista de Catalunya* hi havia l'assaig de C. A. Jordana "L'art de traduir".
[439] *Revista de Catalunya*, núm. 88, 15.7.1938, p. 357-370. *Meridià*, "Traduccions", núm. 32, 19.8.1938, p. 8, informava que en el número de juliol de la *Revista de Catalunya* hi havia l'assaig de C.A. Jordana "L'art de traduir", en què exposava exemples divertits de *gaffes*.
[440] *Revista de Catalunya*, "Llibres", 84 (15.3.1938), p. 381-408). Trobem aquest conte a *Mirador* , 406 (5.2.1937), p. 6 i 11.
[441] *Revista de Catalunya*, núm. 91, 15.10.1938, p. 293-308.
[442] *Revista de Catalunya*, "Llibres", núm. 93, 15.12.1938, p. 563-584.

programa va finalitzar el desembre de 1938 (Corretger, 1995: 170).

C. A. Jordana va col·laborar en l'esmentada revista i hi va publicar la ressenya "*La fam*, de Joan Oliver",[443] obra guanyadora del Premi del Teatre Català de la Comèdia. Jordana, que havia va format part del jurat, exposava la trama de la peça de teatre i indicava el desenvolupament del caràcter dels tres protagonistes. En la mateixa revista,[444] s'informava que la Institució de les Lletres Catalanes necessitava paper per poder editar una sèrie d'obres d'entre les quals hi havia la traducció feta pel mateix C. A. Jordana *Teatre de Marlowe*.[445]

[443] *La vida literària a Catalunya*, "Els homes i els llibres", núm. 13, 9.4.1938. p. 2.

[444] A *La vida literària a Catalunya*, "Carnet de la setmana", "Esdeveniments literaris", núm. 13 (9.4.1938), p. 3, s'informava que la Institució de les Lletres Catalanes no podia complir els seus compromisos de publicació per manca de paper. Aquest extrem s'havia solucionat gràcies a la generositat dels catalans del Casal Català a Buenos Aires, que havien lliurat un estoc de paper. La Institució de les Lletres Catalanes estava pendent de rebre el paper que serviria per editar publicacions pendents. També s'assenyalava que la Institució de les Lletres Catalanes havia engegat una nova publicació, la "Col·lecció Ramon Muntaner", d'acord amb la Direcció General de Propaganda de la Generalitat. La primera publicació havia de ser una novel·la de Pere Calders, que en aquells moments era al Front d'Aragó; després les obres d'altres d'autors com ara Mercè Rodoreda, C. A. Jordana (possiblement *Entre Flames*), Joan Oliver, Francesc Trabal, Xavier Benguerel i S. J. Arbó.

[445] *Moments. La revista del nostre temps*, "L'actualitat literària", núm. 11, 1938, p. 59, anunciava la publicació de la traducció de C. A. Jordana *Teatre de Marlowe*. Segons Maria Campillo (2009: 29-42) "no hi va haver temps per a les traduccions que ja tenia enllestides: el volum sobre el teatre de Marlowe (comprenia *Eduard II*, *El Doctor Faust* i *Hero i Leandre*), que havia de formar part de la col·lecció "Autors Estrangers" de la Institució de les Lletres Catalanes, era, el desembre de 1938, "en poder del revisor Carles Riba" i havia d'aparèixer el mes de gener; i el *Tristram Shandy* de Laurence Sterne (una altra prova de l'absoluta modernitat de l'autor i de la política de publicacions de la ILC) era també anunciada al número de desembre de la *Revista de Catalunya*, entre els "volums d'aparició immediata". Avui sabem que aquesta traducció, amb el títol *Vida i opinions del senyor Tristram Shandy*, estava completament acabada".

En ple conflicte bèl·lic, i sense l'ajut internacional, Jordana[446] va escriure, per a *La vida literària a Catalunya*, l'article "Una veu amiga", [447] on es referia a la no-intervenció d'Anglaterra a la Guerra Civil espanyola, malgrat les veus de persones de prestigi angleses que mostraven el seu desacord amb l'agressió dels feixistes al govern legítim de la República.

Així mateix, Jordana va publicar a *La vida literària a Catalunya* un text sobre *Aloma*, de Mercè Rodoreda. Al primer paràgraf de l'original manuscrit assenyalava que l'obra de Rodoreda havia guanyat el Premi Crexells de l'any 1937 i havia estat editada per la Institució de les Lletres Catalanes:

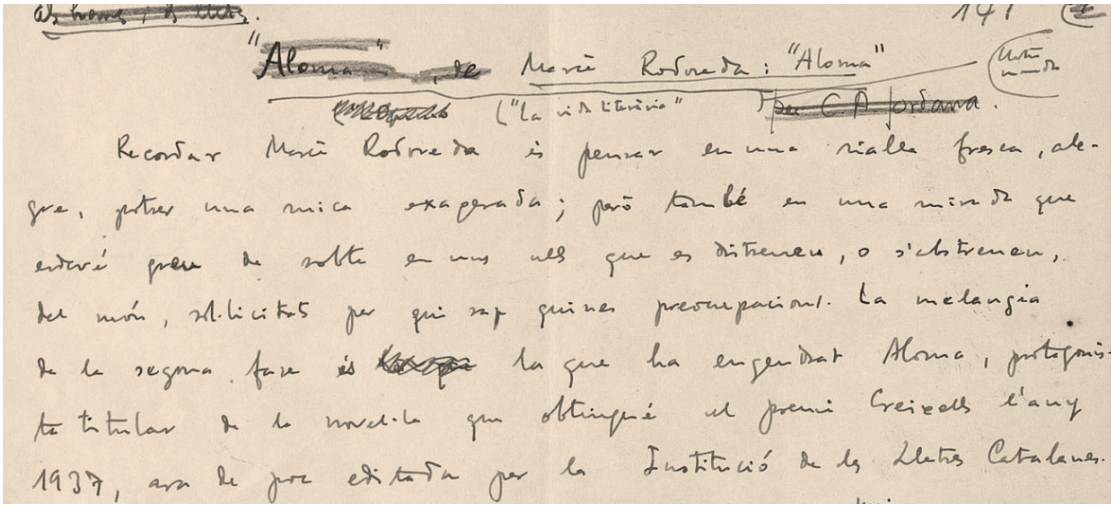
"Aloma" de Mercè Rodoreda: "Aloma"

Recordar Mercè Rodoreda és pensar en una rialla fresca, alegre, potser una mica exagerada; però també en una mirada que endevina prest de sobte en uns ulls que es distreuen, o s'obstinen, del món, sol·licitats per qui sap quines preocupacions. La melangia de la segona fase és la que ha engendrat Aloma, protagonista titular de la novel·la que obtingué el premi Crexells l'any 1937, ara ha estat editada per la Institució de les Lletres Catalanes.

Fig. 57 Fragment manuscrit, amb les esmenes del mateix Jordana

[446] En *La vida literària a Catalunya*, "Informacions", "Carnet de la Setmana", núm. 31 (13.8.1938), p. 5, s'esmentava l'article de Jordana "Per la panxa els coneixereu" que havia publicat en la secció "Monòlegs interiors", al núm. 30 (5.8.1938), p. 1, de *Meridià*.

[447] *La vida literària a Catalunya*, núm. 16, 30.4.1938. p. 1-2. A la mateixa revista, "Informacions", dins "Carnet de la Setmana", núm. 31, 13.8.1938, p. 5, es feia referència a l'article de Jordana sobre les persones grasses de rereguarda titulat "Per la panxa els coneixereu", situat a la secció "Monòlegs interiors", al núm. 30, de *Meridià*.

El 20 d'agost de 1938, apareixia en *La vida literària a Catalunya*, [448] en la secció "Llibres", que Jordana havia iniciat la seva col·laboració professional al *Diari de Catalunya* amb l'article titulat "Particularisme i universalisme".

El 10 de setembre de 1938 en la secció "Els homes i els llibres", de *La vida literària a Catalunya,* Jordana signava l'article "*Hores angleses* de Ferran Soldevila", [449] en què considerava que l'obra d'aquest autor, publicada per la Institució de les Lletres Catalanes, confirmava la seva vàlua com a escriptor.

Així mateix, en *La vida literària a Catalunya*, [450] en la secció "Els homes i els llibres", trobem l'article de Rafael Tasis i Marca "*Flush* de Virginia Woolf" (1938: 4), en què atribuïa a C. A. Jordana que el nom d'aquesta escriptora fos "conegut i estimat a Catalunya" gràcies a la traducció de l'obra *Mrs. Dalloway* al català. C. A. Jordana va ser el primer autor de la península que va traduir aquesta obra de Virgínia Woolf (Campillo, 1994: 213).

[448] *La vida literària a Catalunya*, "Llibres", núm. 32 (20.8.1938), p. 5.
[449] En *La vida literària a Catalunya*, "Informacions", núm. 35 (10.9.1938), es feia referència als escrits històrics de diversos autors sobre la commemoració de l'Onze de Setembre de diversos autors, com ara el de C. A. Jordana, a *Meridià*, núm. 35 (9.9.1938), p. 3, titulat "L'ànima és nostra", dins "Monòlegs interiors".
[450] En *La vida literària a Catalunya*, "Esdeveniments literaris", p. 7, s'informava que havien estat nomenats, segons l'Ordre del Departament de Cultura, de 29 de setembre, els jurats dels Premis Literaris de la Generalitat de Catalunya de l'any 1938. Pel que fa al "Premi Narcís Oller" (contes), C. A. Jordana n'era el president; Josep Lleonart i Just Cabot, els vocals, i Marià Manent, el vocal suplent. En la mateixa pàgina, s'informava que l'Editorial Forja tenia programat publicar, a la "Col·lecció Ramon Muntaner", una sèrie de novel·les de guerra a càrrec de la Institució de les Lletres Catalanes, la primera de les quals seria la de C. A. Jordana *Flames; de juliol*, seguida de *La cèl·lula*, de Pere Calders; *Les nits blaves*, de Mercè Rodoreda, i obres de Francesc Trabal, Xavier Benguerel, Sebastià Joan Arbó i altres novel·listes. En aquesta ocasió, l'obra de C. A. Jordana passava al davant de la de Calders.

La vida literària a Catalunya,[451] del 15 d'octubre, recollia l'article de Jordana "«Conceptes 1939»: els intel·lectuals i la guerra",[452] en què assenyalava els deures que, a parer seu, els intel·lectuals havien de dur a terme durant la guerra que estaven vivint.

L'obra periodística i de creació de C. A. Jordana era seguida tant pel públic en general com pels seus col·legues escriptors i periodistes. Prova d'això és l'article aparegut en *La vida literària a Catalunya* (1938: 5), del 29 d'octubre, en què s'esmentava un text de C. A. Jordana, "El cardenal", publicat a *Meridià*, el 21 d'octubre de 1938. Segons l'articulista, Jordana relatava l'actitud del cardenal austríac pronazi Theodor Innitzer, amb un estil "àgil i incisiu". En la mateixa revista (1938: 4), el 5 de novembre es parlava del conte de Jordana, *Txossep*, que es qualificava d'antològic.

En *La vida literària a Catalunya*, Jordana, amb l'article "Els escriptors i la guerra",[453] es va tornar a referir a la relació dels intel·lectuals amb el món bèl·lic en què es trobaven. Demanava als seus companys escriptors que, a partir dels mots *literatura de guerra* extrets de l'article que es va radiar "La missió bèl·lica dels intel·lectuals", de Joan de Garganta (1903-1973), creessin una novel·la, un conte, un poema... per comprometre's amb Catalunya enfront

[451] *La vida literària a Catalunya*, "Informacions", núm. 40 (15.10.1938), p. 4, indicava que les edicions de la Institució de les Lletres Catalanes publicarien diversos llibres, entre els quals la traducció i el pròleg de C. A. Jordana de les obres de Cristopher Marlowe *Eduard II*, *Doctor Faust* i *Hero i Leandre*".
[452] *La vida literària a Catalunya*, "Esdeveniments literaris" dins "Carnet de la setmana", núm. 40, 15.10.1938. p. 3. A la mateixa revista, "Informacions", p. 4, s'informava que les edicions de la Institució de les Lletres Catalanes publicarien diversos llibres, entre els quals la traducció i el pròleg de C.A. Jordana de l'obra de Cristopher Marlowe, "Eduard II, el Doctor Faust, Hero i Leandre".
[453] *La vida literària a Catalunya*, núm. 44, 12.11.1938. p. 1-2.

dels altres intel·lectuals que defugien qualsevol acte de deure a favor de la pàtria.

Malgrat que la guerra gairebé estava perduda, els escriptors continuaven programant edicions. Així, la Secció de Relacions Interiors de la ILLC tenia previst l'edició d'una revista per a infants. En aquest cas, a *La vida literària a Catalunya*,[454] anunciava l'aparició de la revista infantil *Marrasquí*,[455] editada pel Servei de Restaurants Infantils de la Conselleria d'Economia. La revista per a infants havia de ser dirigida per C. A. Jordana amb la col·laboració de "prestigiosos dibuixants i escriptors catalans".[456] Malauradament la victòria feixista va acabar amb tots els projectes engegats.

La vida literària a Catalunya[457] del 25 de desembre, a "Esdeveniments literaris", va publicar l'article "La col·lecció de *La Revista de Catalunya*" En aquest escrit assenyalava que la *Revista de Catalunya* tenia previst engegar, a partir de 1939, una col·lecció d'obres de

[454] *La vida literària a Catalunya*, "Informacions", núm. 48, 10.12.1938, p. 5.
[455]A *Meridià*, núm. 53 (14.1.1939), p. 3, hem localitzat l'article "L'obra cultural dels menjadors infantils", signat per Domènec Guansé, en què explicava que, des del Departament d'Economia de la Generalitat de Catalunya, s'estava duent a terme un servei de restaurants per als infants. Així mateix, deia Guansé, es volia continuar l'obra des del vessant cultural amb la confecció d'un setmanari infantil que tingués dinamisme, humor, gràcia. C. A. Jordana havia acceptat la direcció d'aquest setmanari i Guansé es felicitava dient: "Us imagineu quin gran català aprendran els infants llegint els textos redactats o intervinguts quan calgui per Jordana?" El setmanari s'havia d'anomenar *Marrasquí*, nom de l'heroi infantil de Carles Riba. Es van arribar a compondre tres números d'aquesta revista.
[456] El 3 de gener de 1939, C. A. Jordana, en una emissió radiofònica, va dirigir-se als nens i nenes de Catalunya per informar-los que tindrien una revista per a ells. Entre les diverses aventures que els nens podrien llegir a la revista, Jordana els parlava d'un noi molt eixerit "que es diu Jordi i lluita com un home i com un bon republicà contra els feixistes". És evident que, a aquestes alçades de la guerra, Jordana encara animava a tenir esperances d'obtenir la victòria.
[457] *La vida literària a Catalunya*, "Esdeveniments Literaris" dins "Carnet de la Setmana", núm. 50, 25.12.1938, p. 3-4.

literatura catalana, entre les quals la reedició de *Quatre venjances*, de C. A. Jordana.

La Vanguardia (1938: 4) anunciava, dins de les emissions de Ràdio Barcelona, l'espai "La vida literària a Catalunya", la gaseta radiada de la Institució de les Lletres Catalanes.

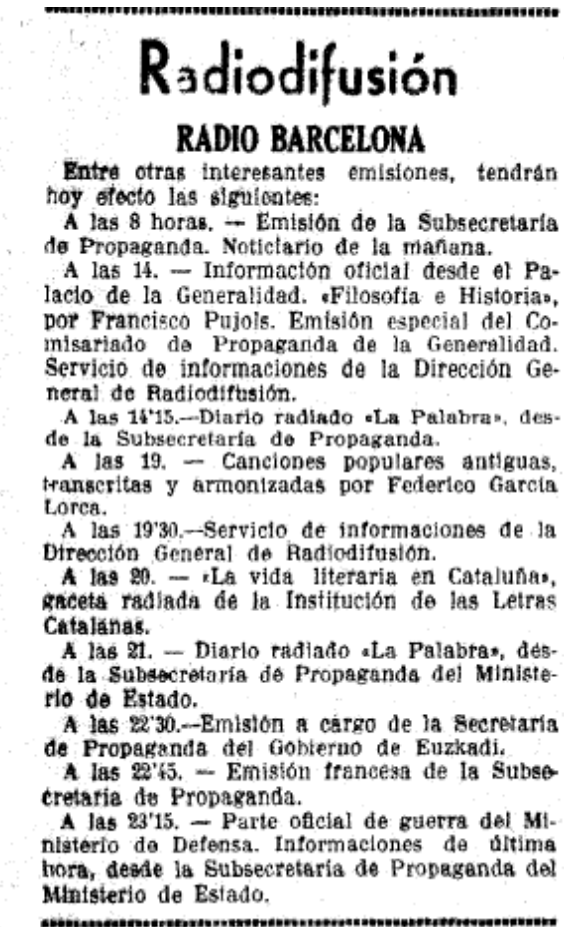

Radiodifusión

RADIO BARCELONA

Entre otras interesantes emisiones, tendrán hoy efecto las siguientes:

A las 8 horas. — Emisión de la Subsecretaría de Propaganda. Noticiario de la mañana.

A las 14. — Información oficial desde el Palacio de la Generalidad. «Filosofía e Historia», por Francisco Pujols. Emisión especial del Comisariado de Propaganda de la Generalidad. Servicio de informaciones de la Dirección General de Radiodifusión.

A las 14'15.—Diario radiado «La Palabra», desde la Subsecretaría de Propaganda.

A las 19. — Canciones populares antiguas, transcritas y armonizadas por Federico García Lorca.

A las 19'30.—Servicio de informaciones de la Dirección General de Radiodifusión.

A las 20. — «La vida literaria en Cataluña», gaceta radiada de la Institución de las Letras Catalanas.

A las 21. — Diario radiado «La Palabra», desde la Subsecretaría de Propaganda del Ministerio de Estado.

A las 22'30.—Emisión a cargo de la Secretaría de Propaganda del Gobierno de Euzkadi.

A las 22'45. — Emisión francesa de la Subsecretaría de Propaganda.

A las 23'15. — Parte oficial de guerra del Ministerio de Defensa. Informaciones de última hora, desde la Subsecretaría de Propaganda del Ministerio de Estado.

Fig. 58 *La vida literària a Catalunya* dins la graella de Radio Barcelona

Tal com va anunciar *La vida literària a Catalunya*, C. A. Jordana va iniciar una col·laboració periodística amb el *Diari de Catalunya*. D'aquesta publicació, n'hem localitzat diversos articles com ara "Hegemonia catalana."[458] En aquest text, Jordana es va referir a l'escriptor Francesc Pujols (1882-1962) i la seva creença en el predomini català a la

[458] *Diari de Catalunya*, núm. 302, 14.8.1938, p. 4.

política espanyola. Amb l'humor que el caracteritzava, Jordana rebatia punt per punt la tesi de Pujols. També hi va aparèixer l'article "La calma d'Anglaterra"[459] arran de la retirada dels voluntaris de la guerra i, com deia Jordana, sense que els anglesos s'inclinessin a favor de la causa republicana, com havien fet al llarg de la història. També va publicar "Per la llibertat de Catalunya",[460] un text que es referia a les diferents diades de Catalunya, les que eren brutalment reprimides per la policia i aquelles que, durant la República, van constituir una festa. En aquells moments, al final de la guerra, Jordana parlava del gran esforç dels soldats que eren al front i que lluitaven per la llibertat de Catalunya. I, finalment, també va veure la llum en aquest diari "Joc de paraules",[461] en què assenyalava la convocatòria de diferents premis artístics i literaris.

A finals de 1938, la victòria de les tropes franquistes era un fet i, en conseqüència, la sortida del país per part de C. A. Jordana i la seva família era immediata.

[459] *Diari de Catalunya*, núm. 319, 4.9.1938, p. 4.
[460] *Diari de Catalunya*, núm. 325, 11.9.1938, p. 4.
[461] *Diari de Catalunya*, núm. 332, 20.9.1938, p. 3.

3.2.2 L'exili (1939-1958)

La segona època de la vida de Cèsar August Jordana va transcórrer a l'exili i abraça el període comprès entre 1939 i 1958: a Europa, concretament a França (1939) (3.2.2.1), i a Amèrica del sud (1940-1958). En l'esmentat continent, va viure i treballar a Xile (1940-1945) (3.2.2.2), en primer lloc, després a l'Argentina (1945-1957) (3.2.2.3) i, en darrer terme, altra vegada a Xile (1957-1958) (3.2.2.4).

3.2.2.1 França (1939)

Davant l'entrada imminent de les tropes franquistes a Barcelona,[462] C. A. Jordana, la seva dona, Aurora Benet i Benet, i els seus fills, Joan i Núria, es van veure forçats a deixar Catalunya per iniciar un exili del qual no tornaria mai més. El 24 de gener de 1939,[463] juntament amb altres escriptors catalans i les seves famílies (Francesc Trabal i el seu germà amb les respectives esposes; la mare dels germans Trabal; Mercè Rodoreda; Armand Obiols; Lluís Montanyà, i Miquel Joseph) van emprendre la fugida cap a França en un bibliobús de la Generalitat de Catalunya (Benguerel, 2008: 222-223). Amb la finalitat d'arribar a la frontera francesa, van passar per Olot, on hi havia el Govern català, després per Figueres, per Darnius i per l'Agullana, on van romandre al Mas Perxers (Benguerel, 2008: 235), situat a tocar de la frontera.

[462] Barcelona va caure en mans franquistes el 26 de gener de 1939.
[463] Els primers dies del mes de gener de 1939, Jordana va treballar a l'Administració de la Generalitat de Catalunya. A la relació de nòmines de l'esmentat mes consten les retribucions i un pagament addicional, sense, però, la signatura de percepció dels diferents funcionaris, a diferència de la relació de nòmines anteriors. Fons Generalitat de Catalunya. Arxiu Nacional de Catalunya.

El 29 de gener de 1939 van arribar en aquest mas el president Lluís Companys, el conseller Carles Pi i Sunyer i altres polítics. En un article publicat a *Germanor*, de Santiago de Xile, Domènec Guansé explicava les incomoditats de l'estada a la masia (1939: 8-9). Un cop a can Perxers, el govern català a l'exili va donar instruccions perquè un contingent de dones, nens i homes de més de 50 anys sortissin cap a Perpinyà. En aquest grup hi havia Jordana i la seva família.[464] El 31 de gener, Pompeu Fabra, des de Perpinyà, va organitzar la sortida, amb el bibliobús, d'aquest col·lectiu de persones de Perpinyà cap a Tolosa.

Tanmateix, el dia abans de marxar de Barcelona i amb l'objectiu de dur documentació oficial que acredités els seus coneixements, C. A. Jordana va demanar al conseller de Cultura de la Generalitat de Catalunya una certificació que acredités el seu ofici d'escriptor i d'enginyer industrial, i la seva vinculació a la Institució de les Lletres Catalanes.[465] La documentació sol·licitada, que consistia en dos certificats en francès i en castellà, tenien la finalitat de demostrar uns oficis, cosa que l'ajudaria a trobar feina a l'estranger.

[464] Llibres de memòries de Xavier Benguerel (1982 i 2008) i d'Antoni Rovira i Virgili (1976).
[465] Certificat, en francès, en què consta la formació i els nomenaments oficials de C. A. Jordana (ANC1-680-23/C. A. Jordana).

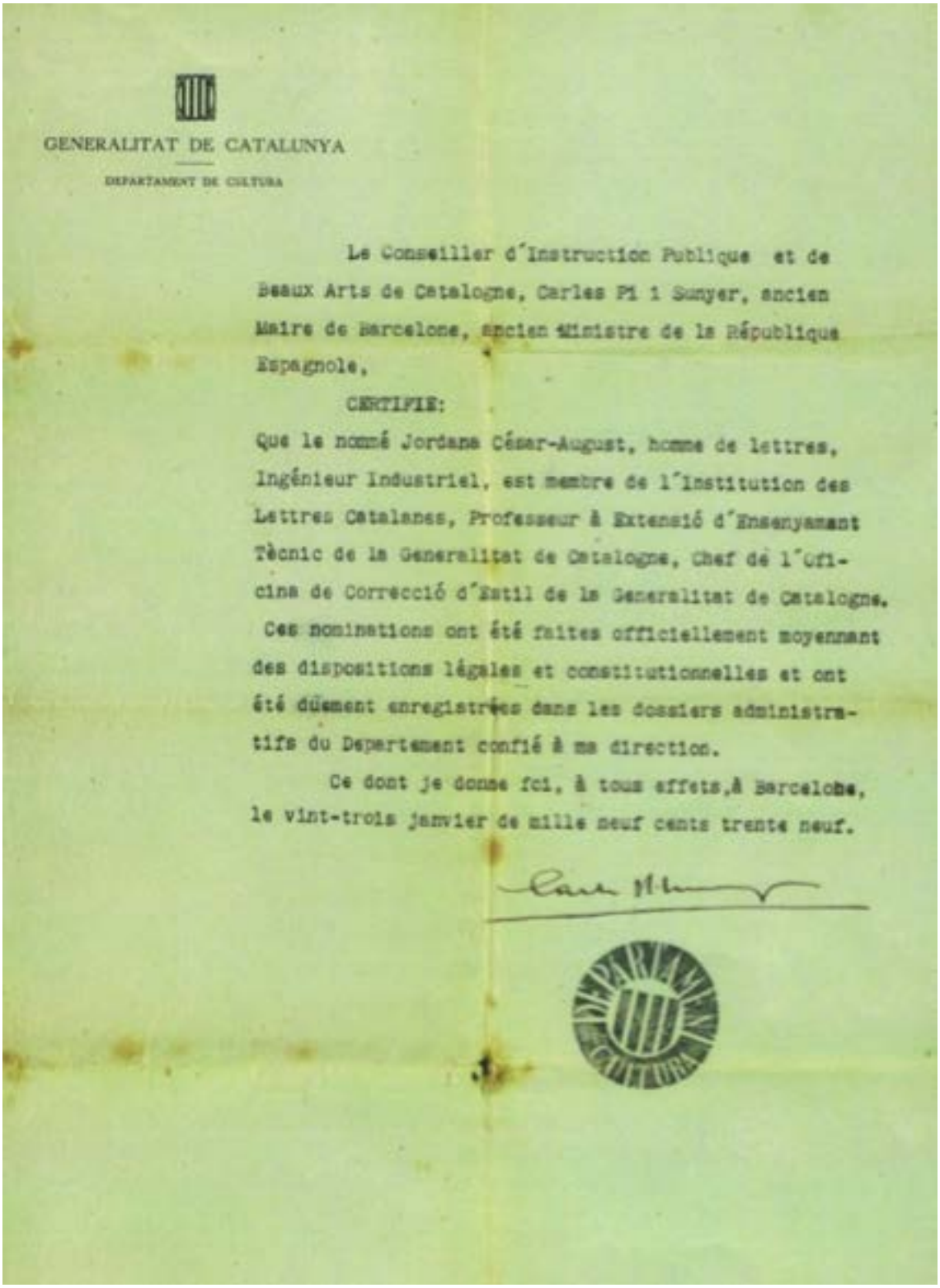

GENERALITAT DE CATALUNYA

DEPARTAMENT DE CULTURA

Le Conseiller d´Instruction Publique et de Beaux Arts de Catalogne, Carles Pi i Sunyer, ancien Maire de Barcelone, ancien Ministre de la République Espagnole,

CERTIFIE:

Que le nommé Jordana César-August, homme de lettres, Ingénieur Industriel, est membre de l´Institution des Lettres Catalanes, Professeur à Extensió d´Ensenyament Tècnic de la Generalitat de Catalogne, Chef de l´Officine de Correcció d´Estil de la Generalitat de Catalogne.

Ces nominations ont été faites officiellement moyennant des dispositions légales et constitutionnelles et ont été dûement enregistrées dans les dossiers administratifs du Departement confié à ma direction.

Ce dont je donne fci, à tous effets, à Barcelone, le vint-trois janvier de mille neuf cents trente neuf.

Fig. 74 Certificat de càrrecs (en francès)

Durant el viatge cap a l'exili, els intel·lectuals catalans reflexionaven sobre com podrien ser les seves vides futures i les incerteses lluny de Catalunya. A Jordana no li venia

gens de gust anar-se'n d'Europa perquè "l'esgarrifava d'anar a plantar casa en un país d'ultramar". Ja li estava bé tenir una vida tranquil·la a França (Benguerel, 2008: 253):

> Resultaria més convenient trobar feina aquí, vull dir a França. Si pogués ser un poblet fronterer i molt millor ben a prop de la ratlla. Feina modesta, que no fes mal d'ulls als del país: lliçons, traduccions, correccions de proves per a alguna editorial... També ens afavoriria dispersar-nos. Ara se'ns veu massa, i massa sovint... França és rica. A les províncies es viu bé. Fixeu-vos en les vaques, els vedells, les vinyes i les cases de camp... A mi no em costaria gaire de fer-me vegetarià a condició que em cedissin un raconet per a fumar la pipa, llegir i escriure...

Un cop iniciat l'exili, els intel·lectuals catalans manifestaven als membres del Govern de la Generalitat de Catalunya, sobretot a Carles Pi i Sunyer, conseller de Cultura, les necessitats que tenien. Disposar d'allotjament i de diners per sobreviure, continuar la tasca cultural catalana a l'exili i aconseguir una destinació futura on establir-se, lluny del feixisme i de la guerra que hi havia a Europa, eren les seves prioritats d'aquell moment.

Pel que fa l'allotjament, a Tolosa, el 3 de febrer, els refugiats catalans van ser acollits pel *Comité Universitaire* organitzat per l'occitanista i professor universitari *d'Aide a l'Espagne Républicaine*, organitzat per l'occitanista i professor universitari Camille Soula. [466] El Comitè va finançar l'estada dels intel·lectuals en hotels,[467] a la vora de l'estació de la capital occitana, i també els àpats, que tenien lloc al *Restaurant Universitaire*. Els exiliats

[466] Camille Soula (1888-1963) va ser membre occità de la resistència, metge i poeta, artista i humanista.

[467] Una carta del Dr. Soula, sense data –possiblement març de 1939- comentava l'allotjament dels intel·lectuals als hotels del voltant de l'estació de tren de Tolosa: "J'ai vu ce matin le prof. Pau Vila avec Serra Hunter et Jordana. Tout le monde est logé dans les hôtels de la gare." (Arxiu 301.247,1/2)

disposaven de tiquets en què constava el nombre de persones que se'n beneficiava.[468]

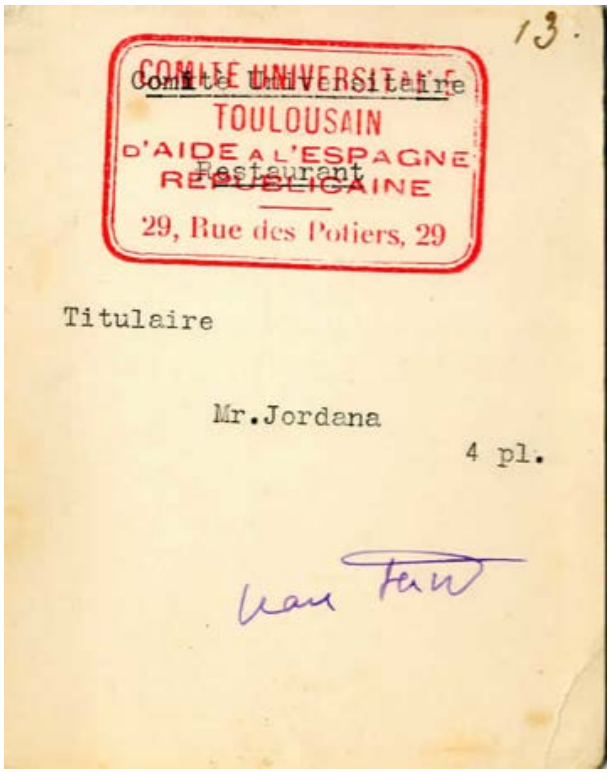

Fig. 75 Tiquet amb el segell del *Comité*

El Dr. Camille Soula va obtenir de l'Ajuntament de Tolosa l'habilitació de la *Caserne des Pompiers* per a 144 refugiats, entre els quals hi havia els intel·lectuals catalans. Aquest lloc d'acolliment es va denominar la *Residència de Tolosa* i va funcionar del 13 de febrer al 30 d'abril. El mateix Dr. Soula, Maurice Sarraut,[469] Lluís Torres Ullastres i la seva esposa, Maria Baldó,[470] van ser els responsables del funcionament de la residència. En

[468] Tiquet del restaurant en què constaven quatre places: C. A. Jordana, la seva dona i els dos fills (ANC1-680-8/C. A. Jordana).

[469] Maurice Sarraut (1869-1943) –assassinat el 2 de desembre- va ser periodista, director de *La Dépêche de Toulouse* i membre del Comitè d'ajut als refugiats.

[470] Maria Baldó i Massanet (1884-1964) va ser mestra, feminista, folklorista i política liberal. Durant la Guerra Civil, va ser secretària del CENU (Comitè de l'Escola Nova Unificada). Amb el seu marit, Lluís Torres Ullastres, va ser responsable de l'administració de la Residència de Tolosa de Llenguadoc.

aquest indret, hi van viure Pompeu Fabra, Alfons Maseras, Antoni Rovira i Virgili, Cèsar August Jordana, Mercè Rodoreda, Domènec Guansé, Jaume Serra-Húnter, Jesús M. Bellido, Anna Murià, Josep Miracle i altres, amb les seves famílies. La convivència, tanmateix, no sempre va ser cordial entre els escriptors catalans i els responsables de la Residència de Tolosa (Campillo-Vilanova, 2000: 38), [471] vista la correspondència que es va generar entre els escriptors que hem indicat i Carles Pi i Sunyer. Mentre eren a la residència, Francesc Trabal [472] es va encarregar de cercar un allotjament més estable per als membres del grup d'escriptors catalans.

A més de l'acolliment dels intel·lectuals que anaven arribant, per part de l'organització dels comitès occitans, també es va coordinar la sol·licitud d'ajudes econòmiques (Grau, 2005: 175). Des de l'inici del mes de febrer, C. A. Jordana, a Tolosa, i Francesc Trabal, a Montmorency, van demanar a Pierre Rouquette, [473] coordinador dels *Comités d'Aide aux Intellectuels Catalans* (situats a Marsella, Perpinyà, Tolosa, Montpeller i París), ajuda econòmica per

[471] Carta núm. 29 bis de Lluís Torres Ullastres a Carles Pi i Sunyer de 20 de març de 1939, en què es referia al funcionament de la *Maison des Étudiants* (19, rue des Potiers) i de la *Caserne des Pompiers*, per part del *Comité Universitaire Toulousain*, format pel Dr. Soula, Mr. Sarraut, ell mateix i la seva dona. També indicava que el primer grup de la Institució de les Lletres Catalanes, que va entrar a residir a la caserna, estava format per C. A. Jordana i la seva família, Rosa Godó i Gabarró -l'esposa de Xavier Benguerel-, Annà Murià i Mercè Rodoreda. Torres Ullastres es queixava del comportament d'alguns intel·lectuals, entre ells C. A Jordana, que volien saber si tots els integrants de la Institució de les Lletres Catalanes tindrien la seva aportació econòmica. A partir d'aquí, les exigències es van anar succeint, segons Torres, per part de Josep Maria Trabal, Josep Navarro Costabella, Armand Obiols [Joan Prat] i Anna Murià i els seus germans, que volien saber com es distribuiria l'assignació dels francs. Torres es lamentava de la manca de sensibilitat dels escriptors que vivien, des de feia setmanes, del *Comité Universitaire Toulousin* i del seu president. Aquest conflicte va generar moltes cartes, de diferents escriptors –Jordana, Trabal, Obiols- que es queixaven de tracte rebut per part de Lluís Torres Ullastres i de la seva dona, Maria Baldó, com ja hem indicat.

[472] Francesc Trabal (1899-1957) va ser novel·lista i periodista.

[473] Pierre Rouquette (1898-1988) va ser poeta i un dels occitanistes que va fundar el Comitè d'Ajuda als Intel·lectuals Catalans el 1938.

als camarades de la Institució de les Lletres Catalanes. Amb la intenció d'atendre els casos més urgents, Pierre Rouquette va demanar a Jordana [474] que fes una llista de persones que tinguessin una gran necessitat d'ajut econòmic fins que hi hagués una organització regular per a aquest fi.

Sabem que el 6 de febrer, des de Tolosa, Jordana es va comunicar [475] amb Enric Roig i Querol per demanar-li una subvenció monetària per a la compra de queviures per als intel·lectuals. Així mateix, li sol·licitava que li enviés la resposta a l'Hôtel du Donjon (12, rue du Poids de l'Huile) de Tolosa, que és on vivia ell i la seva família:

> Si hem parat el primer cop, gràcies al subsidi de Perpinyà, els recursos se'ns acaben ràpidament i ens caldrà de seguida un nou ajut. Recordeu-vos que els Jordana som quatre de família. Recordeu també el que us vaig dir respecte els diners recollits per comprar queviures per als intel·lectuals. Aquests francs i els que es recollissin d'ara endavant (convertint l'ajut en queviures en subvenció monetària) ens farien ara un gran servei.

Així mateix, Francesc Trabal va demanar a Jordana que redactés una carta en anglès amb l'objectiu de sol·licitar una ajuda econòmica a la revista novaiorquesa *The Saturday Review of Literature*, que ja havia col·laborat econòmicament quan els intel·lectuals encara romanien a Catalunya. Jordana, a més d'enviar la carta en anglès, que Trabal havia de fer arribar a la revista novaiorquesa, li va remetre la traducció al català.[476]

---

[474] Carta de Pierre Rouquette a C. A. Jordana (7.2.1939) (ANC1-680-122/C. A. Jordana).
[475] Carta de C. A. Jordana a Enric Roig Querol (6.2.1939) (Arxiu 301.221, 1/1).
[476] Carta de C. A. Jordana a Francesc Trabal (20.2.1939) (Arxiu Històric de Sabadell, Fons Francesc Trabal (AP 125/2)).

A continuació, transcrivim un fragment de la carta on Jordana explicava l'exili que estaven patint arran de la victòria dels feixistes sobre la democràcia i la necessitat de rebre ajuda econòmica:

> Estimats senyors: La recent ocupació de Catalunya per les tropes del general Franco ha causat l'èxode de molts escriptors catalans que havien manifestat llurs idees liberals i democràtiques. Gairebé tots els membres de la Institució de les Lletres Catalanes, en nom dels quals us escric, s'han vist obligats, per l'avenç dels feixistes, a abandonar llurs cases a corre-cuita i a entrar a França en un estat de penúria extrema. Fa un quant temps el nostre comú amic Mr. Marià Manent us va escriure, quan encara érem a Catalunya, explicant-vos les nostres necessitats, i vosaltres generosament vau enviar al Sr. Homs, el vostre representant a Marsella, una bona suma per comprar provisions per als escriptors catalans. Suggerim que els diners que teniu per a aquest objecte, si és que en teniu, o els que poguéssiu obtenir, podrien ésser esmerçats en ajut monetari per als escriptors que són ara a l'exili pel pecat d'haver defensat la llibertat de pensament.

C. A. Jordana es va encarregar del control dels diners que provenien d'institucions i de publicacions d'arreu del món i que s'havien de distribuir entre els escriptors catalans a l'exili. A la llibreta de caixa,[477] Jordana anotava els ingressos que rebia i la distribució acurada que en feia entre els diferents exiliats.

Així, hi va haver una entrada de 2.589 francs, del 10 de febrer de 1939, que provenien de *The Saturday Review of Literature*. Aquesta donació estava confirmada per un escrit[478] del felibre Jorgi Reboul,[479] del *Comité d'Aide aux Intellectuels catalans* adreçat a Jordana. Reboul li

[477] Fulls de la llibreta de caixa de Jordana (ANC1-680-6/C. A. Jordana).
[478] Carta de Jòrgi Reboul a la Institució de les Lletres Catalanes, Monsieur C. A. Jordana, Hôtel Fages, en face gare Matabiau, Toulouse, HG (7.2.1939) (ANC1-680-119/C. A. Jordana).
[479] Jòrgi Reboul (1901-1993), poeta occità, Mestre en Gai Saber.

explicava que Joseph Homs,[480] del Centre Cultural Català, havia lliurat un xec d'entre 2.500 i 2.800 francs –no ho recordava bé– a Josep Pous i Pagès[481] per a la Institució de les Lletres Catalanes. A més, Reboul afegia que el Comitè de Marsella havia aprovat una donació de 1.500 francs a repartir entre els intel·lectuals que ho necessitessin més. En aquesta carta, Reboul també indicava a Jordana amb qui s'havia de relacionar per obtenir ajuda: el periodista Joseph Rozes de Brousse (Tolosa); Jean Amade, del *Comité* de Montpeller, i Charles Brun, Joseph Loubet i René Lavaud, a París, que podrien organitzar un centre d'acollida. Hi havia, per tant, un esperit de solidaritat i ajuda als exiliats catalans.

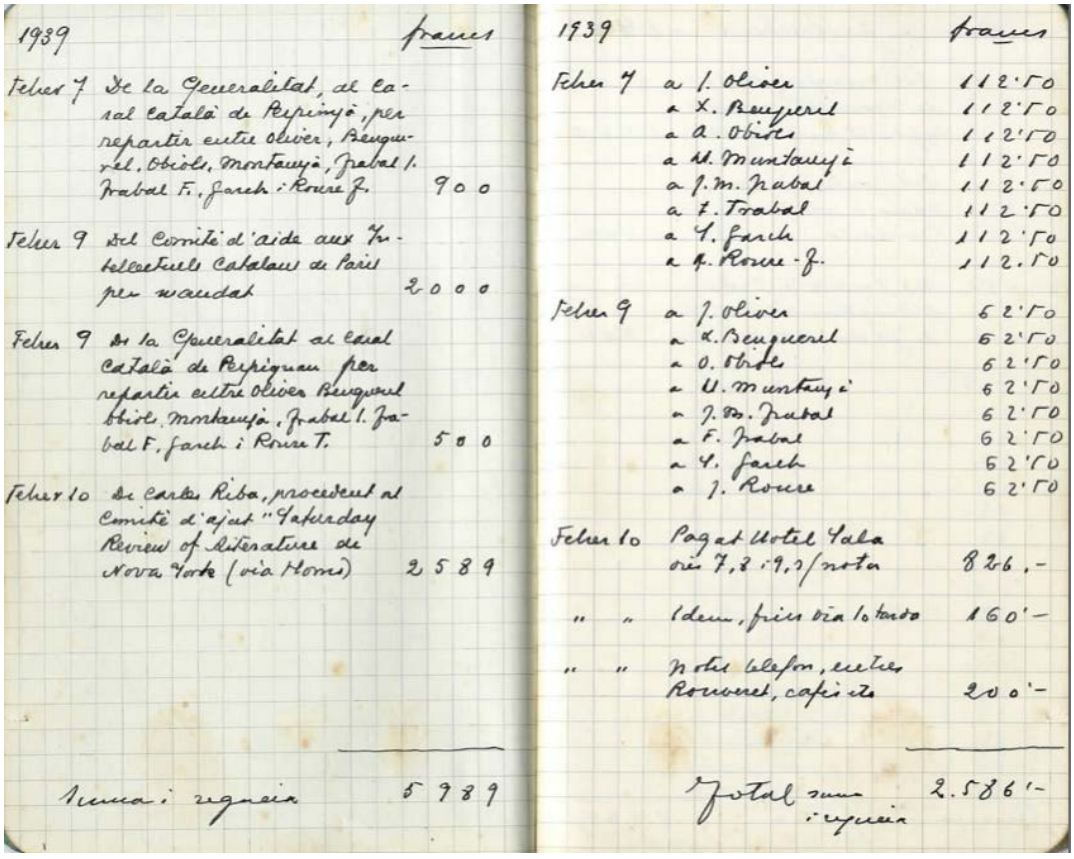

1939		francs
Febrer 7	De la Generalitat, al Casal Català de Perpinyà, per repartir entre Oliver, Bergnes-Rel, Obiols, Montanyà, Trabal I. Trabal F., Farell i Rouré J.	900
Febrer 9	del Comité d'aide aux Intellectuels Catalans de Paris per mandat	2000
Febrer 9	de la Generalitat al Casal Català de Perpinyan per repartir entre Oliver Bergnes Obiols Montanyà, Trabal I. Trabal F. Farell i Rouré T.	500
Febrer 10	de Carles Riba, procedent al Comitè d'ajut "Saturday Review of Literature de Nova York (via Homs)	2589
	Suma i segueix	5989

1939		francs
Febrer 7	a J. Oliver	112'50
	a X. Bergnes	112'50
	a A. Obiols	112'50
	a M. Montanyà	112'50
	a J.M. Trabal	112'50
	a T. Trabal	112'50
	a Y. Farell	112'50
	a J. Rouré-J.	112'50
Febrer 9	a J. Oliver	62'50
	a X. Bergnes	62'50
	a O. Obiols	62'50
	a M. Montanyà	62'50
	a J. Ba. Trabal	62'50
	a F. Trabal	62'50
	a Y. Farell	62'50
	a J. Rouré	62'50
Febrer 10	Pagat Hotel Sala vies 7,8 i 9,2/nota	826,-
" "	Idem, fins dia 10 tarde	160'-
" "	Notes telefon, entrades Rouvenat, cafès etc	200'-
	Total suma i segueix	2.586'-

Fig. 76 Pàgines del llibre de caixa

[480] Joseph Homs pertanyia al Centre Català Cultural, situat a 40, rue St. Pierre de Marsella.

[481] Carta de Josep Pous i Pagès a C. A. Jordana (12.2.1939), en què indicava que Carles Riba havia rebut els diners i els havia donat a Pompeu Fabra, que era a Perpinyà (ANC1-680-115/C. A. Jordana).

Les gestions que feia Trabal per recaptar diners i trobar allotjament van generar una correspondència copiosa[482] amb els seus companys per informar-los dels avenços que feia en els dos sentits.

El primer text epistolar[483] de Trabal dirigit als "Estimat Jordana i companys" tenia com a única indicació temporal, el dia de la setmana, *dimarts.* En aquesta carta, Trabal explicava que Enric Roig li havia ensenyat un rebut de 1.000 francs, lliurat a Alfons Maseras i Ramon Vinyes, i, un altre també de 1.000 francs, donat a C. A. Jordana, que provenien del fons del *Comité d'Aide aux Intellectuels Espagnols*, amb la finalitat de distribuir-los entre els escriptors catalans.

Així mateix, també hi va haver una entrada de 1.000 francs donats pel *Comité d'Aide* de París que es va distribuir entre els diferents escriptors catalans a l'exili: Xavier Benguerel, Armand Obiols, Joan Oliver, Josep Maria Trabal, Francesc Trabal, Lluís Montanyà i Josep Roure-Torent, el 10 de febrer; C. A. Jordana, Mercè Rodoreda i Anna Murià, el dia 11, i Jaume Serra Hunter, Antoni Rovira i Virgili, Ramon Vinyes, Domènec Guansé, Alfons Maseres, Avel·lí Artís, J. M. Bramuela, J. Terrades, Maria Baldó, Anna Murià, Francesc Trabal, C. A. Jordana, l'esposa de Xavier Benguerel, Joan Oliver, Mercè Rodoreda, l'esposa de Roure-Torent, C. A. Jordana, també l'11. En aquest mateix full de la llibreta, també hi ha reflectits els 1.500 francs del *Comité* de Marsella, que ja hem esmentat abans.

[482] En aquestes cartes no constava la data i només hi apareixia el dia de la setmana. A partir de les respostes de Jordana, hem pogut datar-les.
[483] Carta de Francesc Trabal a C. A. Jordana de dimarts [probablement 14.2.1939] (ANC1-680-128/C. A. Jordana).

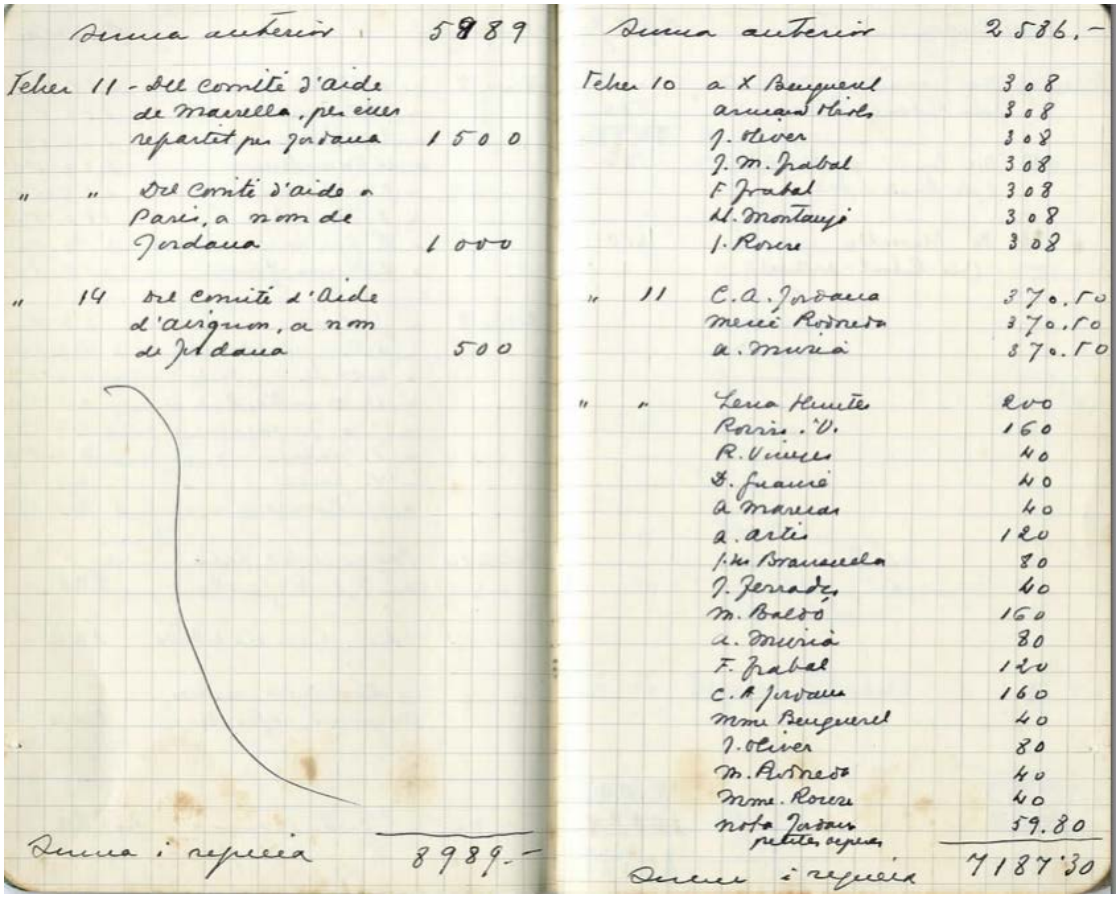

Fig. 77 Fulls de la llibreta de caixa

Les idees per obtenir diners no s'aturaven. Josep Pous i Pagès indicava a Jordana [484] que Pierre Rouquette havia projectat la formació de la Societat d'Amics de les Lletres Catalanes, una entitat que podria organitzar ajudes per als escriptors catalans

A mesura que rebia donacions, C. A. Jordana les feia arribar a aquells intel·lectuals que les necessitaven. Molts [485] agraïen l'ajuda econòmica, com ara Lluís Montanyà, [486] que havia rebut els 200 francs. [487] Montanyà, amb la finalitat

[484] Carta de Josep Pous i Pagès a C. A. Jordana (7.2.1939) (ANC1-680-115/C. A. Jordana).
[485] Carta d'Antoni Rovira i Virgili a C. A. Jordana (17.4.1939) (ANC1-680-123/C. A. Jordana), en què li agraïa la tramesa de 96 francs provinents de la revista novaiorquesa *The Saturday Review of Literature*.
[486] Lluís Montanyà i Angelet (1903-1985) va ser escriptor i periodista.
[487] Carta de Lluís Montanyà a C. A. Jordana (9.2.1939) (ANC1-680-109/C. A. Jordana).

d'aconseguir recursos econòmics, animava els companys escriptors a escriure articles literaris o històrics que podrien publicar en revistes occitanes. Així mateix, indicava a Jordana que hi havia possibilitats de sobreviure sense haver de canviar de continent, encara que no ho descartava:

> Si constituïm un grup compacte i reduït, tenim tres camins; no tots a França, però gairebé: el de París –si les gestions dels nostres o la "Fundació" reïxen; el del Migdia, que ben munyit, pot donar resultat i el de passar "el charco". Resta, encara, el d'Anglaterra per mitjà d'aquells catòlics tan ben relacionats amb els socialistes, de Perpinyà.

L'honradesa de Jordana era una qualitat que els seus companys escriptors valoraven i compartien, tal com reconeixia Josep Pous i Pagès al mateix Jordana:[488]

> No em calia cap explicació per part vostre perquè sé que sou un home d'una lleialtat perfecta.

Josep Pous assenyalava a Jordana que calia organitzar unes fitxes individuals dels escriptors catalans amb "les aptituds de cada u i en què podrien ocupar-se". Des del principi, es va provar de buscar ocupacions (publicació de contes, traduccions, etc.) als diferents intel·lectuals que romanien a l'exili. Les fitxes que Pous sol·licitava que elaborés Jordana es van dur a terme, com veurem més endavant.

Així mateix, els intel·lectuals catalans van continuar rebent diners.[489] En aquesta ocasió, el president del *Comité*

[488] Carta de Josep Pous i Pagès a C. A. Jordana (12.2.1939) (ANC1-680-115/C A. Jordana).
[489] Carta de Francesc Trabal a C. A. Jordana, de dijous (contestada el 23.2.1939), en què indicava els ajuts econòmics que es rebrien (ANC1-680-128/C. A. Jordana).

pour les Intellectuels Catalans de Montpeller, Joan Amade,[490] informava Jordana [491] de l'aprovació d'una ajuda de 500 francs, amb la promesa de noves aportacions. Amade també li demanava que l'escriptor Alfons Maseres, que romania a Tolosa, fos inclòs a la llista de beneficiaris de l'ajut econòmic:

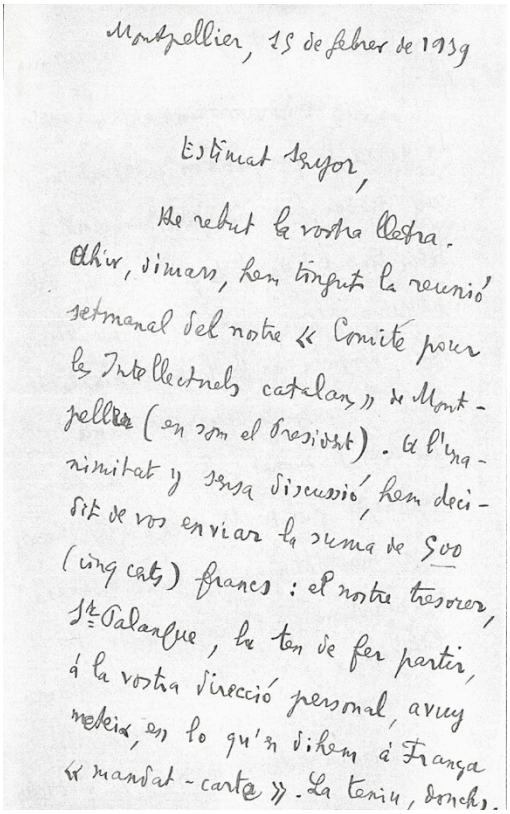

Montpellier, 15 de febrer de 1939

Estimat Senyor,

He rebut la vostra lletra. Ahir, dimars, hem tingut la reunió setmanal del nostre «Comité pour les Intellectuels catalans» de Montpellier (en som el President). Ha l'unanimitat y sense discussió, hem decidit de vos enviar la suma de 500 (cinq cents) francs: el nostre tresorer, Sr. Palanque, ha ten de fer partir a la vostra direcció personal, avuy mateix, en lo qu'en diuen a França «mandat-carte». La tenim, doncs,

Fig. 78 Fragment de la carta de Jean Amade

Un altre neguit dels exiliats era cercar feina per sobreviure sense dependre exclusivament de les diferents institucions. En aquest sentit, Jordana[492] explicava a Trabal la idea que havia tingut Homs de traduir les obres dels escriptors catalans al castellà per ser editades en una editorial xilena:

[490] Jean Amade (1878-1949) va ser un escriptor rossellonès i president del *Comité pour les Intellectuels Catalans* de Montpeller.
[491] Carta de Jean Amade a C. A. Jordana (15.2.1939) (ANC1-680-94/C. A. Jordana).
[492] Carta de C. A. Jordana a Francesc Trabal (22.2.1939) (AHS, Fons F. Trabal (AP, 125/2)).

> Entre els plans sobre els quals meditem i conversem hi ha una idea de què potser us podríeu ocupar. Homs suggereix que es podria obtenir l'exclusiva de la traducció al castellà de les obres dels escriptors que formen el Comité d'Aide i després demanar a Xile que tractin amb una editorial sobre la publicació de les traduccions (fetes per nosaltres). Tot, naturalment, amb vistes a obtenir feina remunerada. El projecte, a mi particularment, em sembla difícil, però crec que es podria intentar. El Comitè d'Ajut ens ajudaria així sense treure cap franc i només caldria que esperés a cobrar els drets de traducció quan l'editorial americana pagués.

Així mateix, novament Lluís Montanyà [493] es va posar en contacte amb Jordana per indicar-li que havia perdut, durant la sortida de Catalunya, un paquet amb llibres, entre els quals hi havia *El català i el castellà comparats.* És especialment significatiu aquest fet perquè la població quan fugia de casa, sota una amenaça molt greu, havia de seleccionar molt bé què s'enduia. En aquest cas, Montanyà es va emportar de casa un sèrie de llibres: l'obra de Jordana abans indicada, un volum de *R. de C.* [*Revista de Catalunya*], el diccionari *Appleton*, i diverses gramàtiques i vocabularis catalans:

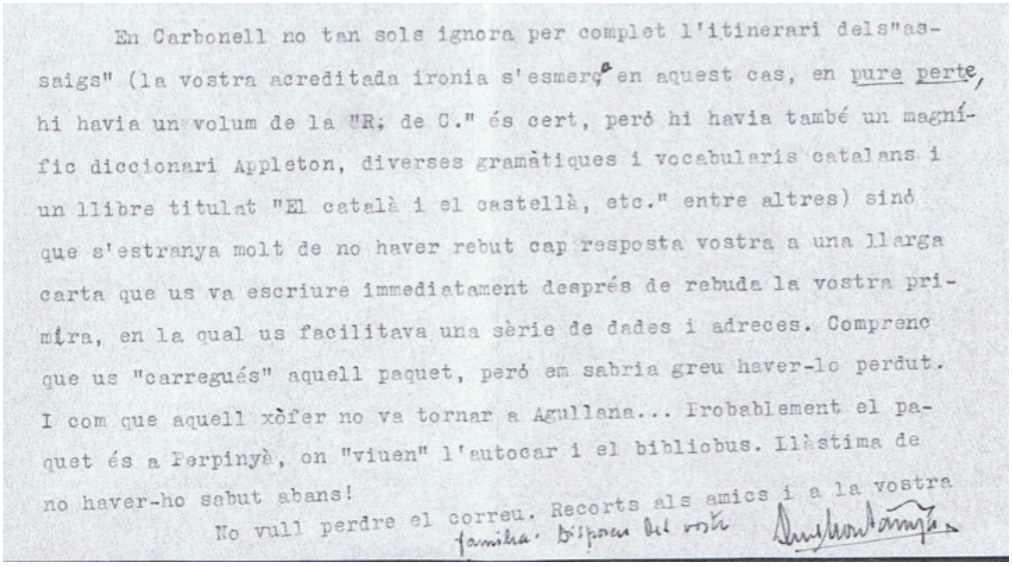

En Carbonell no tan sols ignora per complet l'itinerari dels "assaigs" (la vostra acreditada ironia s'esmerça en aquest cas, en pure perte, hi havia un volum de la "R. de C." és cert, però hi havia també un magnífic diccionari Appleton, diverses gramàtiques i vocabularis catalans i un llibre titulat "El català i el castellà, etc." entre altres) sinó que s'estranya molt de no haver rebut cap resposta vostra a una llarga carta que us va escriure immediatament després de rebuda la vostra primera, en la qual us facilitava una sèrie de dades i adreces. Comprenc que us "carregués" aquell paquet, però em sabria greu haver-lo perdut. I com que aquell xòfer no va tornar a Agullana... Probablement el paquet és a Perpinyà, on "viuen" l'autocar i el bibliobus. Llàstima de no haver-ho sabut abans!

No vull perdre el correu. Recorts als amics i a la vostra família. Bíceps del cor

Fig. 79 Fragment de la carta de Lluís Montanyà

[493] Carta de Lluís Montanyà a C. A. Jordana (22.2.1939) (ANC1-680-109/C. A. Jordana).

A més de la preocupació d'haver d'obtenir ajudes econòmiques, els refugiats havien de trobar un habitatge. Així, Trabal[494] va informar a Jordana que Carles Riba, tot i romandre a París, havia hagut de traslladar-se a Boissy,[495] per manca de permís per quedar-se a la capital francesa. En aquella població, hi havia un molí, cedit pel Govern francès, on residien Josep Maria Capdevila (1892-1972), i Ignasi Mallol (1892-1940) i la seva família. Amb l'arribada de Riba a Boissy, van decidir organitzar una escola per tal que els fills dels refugiats poguessin seguir els estudis. Els professors en serien Carles Riba, Ignasi Mallol, Josep Ma. Capdevila i Ferran Soldevila. En aquesta escola, a Boissy-la-Rivière, també hi havien d'anar els fills de C. A. Jordana, en Joan i la Núria, però una sèrie de malentesos que explicarem més endavant van fer que, finalment, no hi anessin.

Trabal també relatava a Jordana, d'una manera confidencial, que Carles Riba s'espavilava tot sol per trobar feina i un lloc de residència per a ell i la seva família, sense comptar amb la resta de companys. Aquest fet era paradoxal perquè, des de l'inici de l'exili, els intel·lectuals havien decidit organitzar-se col·lectivament. També afegia que Carles Riba li havia comentat la possibilitat de tornar a Barcelona, amb la intenció de treballar a la Fundació Bernat Metge.[496]

[494] Carta de Francesc Trabal a C. A. Jordana de dijous 23 (ANC1-680-128/C. A. Jordana). Jordana va contestar el 26.2.1939 (AHS Fons F. Trabal (AP, 125/2)).
[495] Boissy-la-Rivière és un municipi francès situat al Departament de l'Essonne i a la regió de l'Illa de França, a 56 quilòmetres de París.
[496] A la carta de Francesc Trabal, s'hi indicaven les sigles FBM (Fundació Bernat Metge), on Carles Riba va treballar quan va tornar de l'exili l'any 1943.

Quant a la recepció de diners, Trabal també li deia, a la mateixa carta, que havia rebut, per mitjà de Joseph Homs, una donació de 177 dòlars, signada per Henry S. Canby, de la revista *The Saturday Review of Literature* destinada als intel·lectuals catalans.

La recerca d'una destinació futura també era una altra prioritat. Per això hi havia previstos dos desplaçaments a Anglaterra: un de C. A. Jordana i un altre de Carles Riba. No obstant això, Francesc Trabal[497] advertia a Jordana que encara era prematur avançar esdeveniments. Des de l'inici de l'exili, Jordana estava molt interessat en la possibilitat de quedar-se a Anglaterra i sobre aquesta qüestió en parlava a Francesc Trabal:[498]

> Esperem amb interès notícies dels plans d'en Pi respecte a nosaltres. Jo, naturalment, tinc moltes ganes de saber si es concretaran aquests indicis d'anada a Anglaterra. Parleu-me'n, si us plau, de seguida que en sapigueu alguna cosa més.

Carles Riba va ser un altre intel·lectual que va tenir molt interès d'anar a Anglaterra. Per aquest motiu, s'havia posat en contacte amb diverses persones com ara l'escriptor anglès John Langdon-Davies.[499] Riba, que tenia amistat amb Jordana des de la joventut, li explicava les gestions que duia a terme per anar-hi i li preguntava si ell també desitjava fer el mateix.[500]

[497] Carta de Francesc Trabal a C. A. Jordana, de dimarts [possiblement 14.2.1939] (ANC1-680-128/C. A. Jordana). Jordana va contestar la carta el 22.2.1939 (AHS, Fons F. Trabal (AP 125/2)).
[498] Carta de C. A. Jordana a Francesc Trabal (22.2.1939) (AHS, Fons F. Trabal (AP 125/2)).
[499] John Langdon-Davies (1897-1971) va ser periodista, corresponsal de guerra, escriptor i promotor cultural català.
[500] Carta de Carles Riba a C. A. Jordana (13.2.1939) (ANC1-680-120/C. A. Jordana).

La possibilitat que Jordana anés a Anglaterra apareix en moltes cartes. Jordana dominava la llengua anglesa, tal com havia demostrat amb les seves traduccions d'obres de Shakespeare i d'altres autors anglesos i, per tant, Anglaterra era una destinació probable per a ell. El mateix Jordana ho comentava a Trabal: [501]

> Digueu-me si totes les esperances de fer jo alguna cosa a Anglaterra recolzen únicament sobre en Batista i Roca. Potser la Generalitat pensa fer alguna cosa per traslladar-nos a Amèrica? Sobre tot això seria molt interessant de tenir alguna notícia. Per ací corren molts rumors, però no hi ha res [il·legible].

No obstant això, el clima prebèl·lic que es vivia a Europa va fer que molts dels escriptors preferissin anar a Amèrica. En conseqüència, els exiliats catalans van començar a fer les gestions necessàries per trobar un país que els acollís i sortir de la situació molt perillosa en què es trobaven. Joan Oliver, Ramon Vinyes i Cèsar August Jordana van informar a Carles Pi i Sunyer (Campillo-Vilanova, 2000: 28) [502] que diversos escriptors, entre quals es trobaven Alfons Maseras, Ambrosi Carrion, Avel·lí Artís, Francesc Trabal, Xavier Benguerel, Josep Navarro i Costabella, Domènec Guansé i Sebastià Gasch, havien enviat, a les legacions i als casals catalans de Buenos Aires, Mèxic, Xile, Cuba i Veneçuela, unes fitxes bibliogràfiques de cadascun d'ells i sol·licitaven, a aquestes legacions, informació sobre la possibilitat de poder-hi anar a viure i a treballar.

El convenciment de sortir d'Europa cap a Amèrica ja estava molt desenvolupat perquè el febrer de 1939 Jordana va fer-se

[501] Carta de C. A. Jordana a Francesc Trabal (26.2.1939) (AHS Fons F. Trabal (AP 125/2)).
[502] Carta núm. 23 de Joan Oliver, Ramon Vinyes i C. A. Jordana a Carles Pi i Sunyer (4.3.1939).

una revisió mèdica[503] per preparar la documentació necessària per sortir de França cap a Xile. El viatge estava programat per al 28 d'agost de 1939, en el vaixell Reina del Pacífico. Com veurem més endavant, però, Jordana va haver de repetir la revisió mèdica perquè no va salpar en aquell vaixell, sinó en un altre, el Florida, el desembre del mateix any:

REPÚBLICA DE CHILE

CERTIFICADO DE SALUD

El médico que suscribe, designado expresamente por el Consulado General de Chile en Francia, certifica que
Don César A. Jordana Magans
de nacionalidad española
que se dirije à CHILE en el vapor Reina del Pacífico
que zarpara del puerto de La Pallice 28-8-39)
ha sido examinado profesionalmente por el inscrito y declara que no padece enfermedades transmisibles agudas o crónicas, constitucionales o locales, como tifus exantemático, malaria, meningitis cerebro espinal epidémica, tuberculosis, escrofulosis, béri-béri, lipra, cancer, tracoma, enfermedades contagiosas de la piel.

Présentó certificado de vacuna de fecha de 23-2-39
~~Ha sido vacunado por el infrascrito con fecha de~~

PARIS, 8 de Apto de 1939.

Dr Carlos Lara

CONSULADO GENERAL DE CHILE EN FRANCIA

Fig. 80 Certificat de salut de C. A. Jordana

Mentrestant, Francesc Trabal continuava les gestions per aconseguir sortir de Tolosa perquè els membres de la Institució de les Lletres Catalanes consideraven que els representants del *Comité Universitaire*, Lluís Torres Ullastres i la seva esposa, Maria Baldó, mostraven "una actitud incorrectíssima" cap a ells, cosa que ja hem indicat abans (Campillo-Vilanova, 2000: 29).[504]

[503] Certificació mèdica (ANC1-680-9/C. A. Jordana).
[504] Carta núm. 24 d'Armand Obiols, Jaume Serra Hunter, C. A. Jordana, Joan Oliver i Xavier Benguerel a Carles Pi i Sunyer (6.3.1939).

Francesc Trabal [505] no amagava l'alegria, quan explicava a Jordana i als seus companys que havia aconseguit una residència al *château* de Roissy-en-Brie, al departament de la Seine et Marne, per a vint intel·lectuals catalans i, en alguns casos, també per a les seves parelles. Aquest castell era un espai de lleure i descans per als joves (Auberges de la jeunesse) i havia estat cedit per un organisme de benestar social, vinculat al Partit Comunista francès. Trabal lamentava, però, que no s'hi poguessin traslladar també les famílies. Per tant, deia Trabal, ni ells, que eren tres (amb l'esposa i mare), ni els Jordana, que eren quatre (l'esposa i els dos fills), no hi tenien cabuda. De tota manera, segons Francesc Trabal, el *Comité d'Aide* estava fent el possible per traslladar-hi també la família Jordana. En el cas de no poder-s'hi instal·lar, Trabal va proposar a Jordana un apartament a Montmorency, a canvi d'un lloguer de 1.600 francs l'any. També aprofitava per comentar-li que quedar-se a Europa era complicat i anar a Amèrica també:

> Que de moment estigui verd allò d'anar a Londres. I encara més verd l'anada a Amèrica.

Jordana, doncs, s'havia plantejat la possibilitat de quedar-se a Europa en lloc de travessar l'Atlàntic i anar a viure a Sud-Amèrica, d'acord amb el que havia dit Xavier Benguerel els primers dies de l'exili. I, per aquest motiu, Jordana insistia a Trabal[506] que, a través del secretari del Pen Club de Londres, [507] Hermon Ould, podria trobar una ocupació a Anglaterra:

---

[505] Carta de Francesc Trabal a C. A. Jordana de divendres [mes de març] (ANC1-680-128/C. A. Jordana). Jordana va contestar aquesta carta el 13.3.1939 (AHS, Fons F. Trabal (AP 125/2)).

[506] Carta de C. A. Jordana a Francesc Trabal (13.3.1939) (AHS, Fons F. Trabal (AP 125/2)).

[507] Hermon Ould (1885-1951), dramaturg anglès, poeta i crític, va ser el secretari del Pen Club anglès.

> Un dels meus motius de voler traslladar-me a París és precisament per estar més a prop del nus de les negociacions anglosaxones, de les quals m'han parlat de moltes bandes, però deixant-me sempre la impressió que tot són vaguetats. Però a través de l'Ould se'm podria obtenir un lloc de bibliotecari, dependent de llibreria, traductor de l'anglès al castellà o qualsevol altra cosa.

Amb la intenció de trobar feina remunerada per als companys, Francesc Trabal va demanar, a la revista francesa *Marianne*, [508] autorització per a la traducció al castellà d'una sèrie de premis literaris que havia atorgat l'esmentada publicació. Arran d'aquesta sol·licitud, Trabal preguntava a Jordana si volia traduir alguna de les obres guardonades o bé preferia publicar algun conte propi, antic o nou, traduït al francès:[509]

> Tot seguit que les tingui [les obres premiades], "per fer boca" voleu que us passi alguna [obra] per traduir?
> A més, si teniu temps, i heu portat amb Vós algun "conte" podríeu traduir-lo literalment al francès? Miraria de fer-lo passar tot seguit, convenientment "revisat" a algun diari, revista o ràdio. I si no n'heu portat cap, potser podríeu fer-ne algun. Més aviat curt. Per a la ràdio tenen molts escrúpols quant a "moral". Penseu-hi.

Jordana va acceptar de fer les traduccions que convinguessin i enviar contes originals. Així mateix, també estava d'acord a confeccionar, amb Armand Obiols, una llista d'autors anglesos, tal com li demanava Trabal, per obtenir l'autorització d'aquests escriptors per traduir la seva obra. [510]

També, Trabal va fer diversos encàrrecs als seus amics. A Jordana, li demanava que subministrés les dades, que

[508] El març de 1938, la revista *Marianne* havia acceptat publicar dos contes de Mercè Rodoreda per als quals havia pagat 200 francs per a cadascun (Campillo, 1994: 313).
[509] Carta de Francesc Trabal a C. A. Jordana de divendres (ANC1-680-128/C. A. Jordana).
[510] Carta de C. A. Jordana a Francesc Trabal (20.3.1939) (AHS, Fons F. Trabal (AP 125/2)).

anomenava fitxes, de tots els membres de la Institució; a Armand Obiols, les dades dels membres del Secretariat, i a Joan Oliver, les dels escriptors que eren a Tolosa, amb l'objectiu de trobar-los una feina o un lloc de residència:

> Cal oficialment vetllar per tots, àdhuc per als que ens fan la guitza, si volem que aquí m'escoltin.

Novament l'enviament d'una ajuda pecuniària va fer que Trabal[511] demanés a Jordana que distribuís els 1.600 francs entre el mateix Jordana, Jaume Serra Hunter, Antoni Rovira i Virgili, Joan Oliver, Anna Murià, Armand Obiols, Xavier Benguerel i Lluís Montanyà. També preguntava a Jordana entre quines persones havia distribuït 500 francs, perquè no sabia d'on procedien. Així mateix, esmentava la quantitat de 10.000 francs que Carles Pi i Sunyer havia enviat al Dr. Soula per repartir entre "tots els de Tolosa" i anunciava que properament rebrien 10.000 francs més.

Pel que hem vist, Jordana s'encarregava de les fitxes amb les dades personals dels autors catalans. Per aquest motiu, Lluís Montanyà[512] li va demanar que les enviés al Comitè anglès i hi adjuntés la fitxa del seu cunyat, Josep Carbonell, com a agraïment per la seva feina a favor dels refugiats:

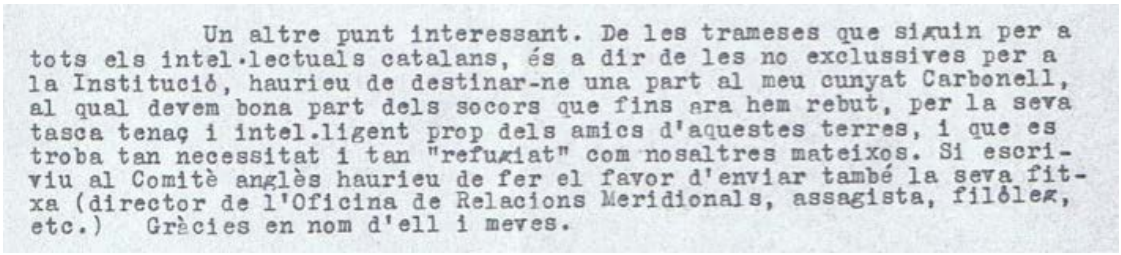
Un altre punt interessant. De les trameses que sigui per a tots els intel·lectuals catalans, és a dir de les no exclussives per a la Institució, haurieu de destinar-ne una part al meu cunyat Carbonell, al qual devem bona part dels socors que fins ara hem rebut, per la seva tasca tenaç i intel·ligent prop dels amics d'aquestes terres, i que es troba tan necessitat i tan "refugiat" com nosaltres mateixos. Si escriviu al Comitè anglès haurieu de fer el favor d'enviar també la seva fitxa (director de l'Oficina de Relacions Meridionals, assagista, filòleg, etc.) Gràcies en nom d'ell i meves.

Fig. 81 Fragment de la carta de Montanyà

[511] Carta de Francesc Trabal a C. A. Jordana del divendres 3.[3].1939 (ANC1-680-128/C. A. Jordana).
[512] Carta de Lluís Montanyà a C. A. Jordana (6.3.1939) (ANC1-680-109/C. A. Jordana).

Finalment, l'anada dels intel·lectuals a Roissy-en-Brie es començava a concretar. A mitjan març de 1939, Trabal va enviar dues cartes, escrites un "dimarts", a Jordana per explicar els detalls de la nova residència. A la primera, Trabal explicava que el "castell dels tres dragons" [513] ja estava a punt per anar-hi a viure i que s'havien de preparar. Li explicava també que compartirien la residència amb vint persones castellanes. Avançava que els joves Joan i Núria Jordana i Jordi, germà d'Anna Murià, anirien a Boissy per tal que assistissin a escola. A la mateixa carta, Trabal indicava que havia rebut un "mandat" pel qual la revista novaiorquesa *The Saturday Review of Literature* feia una nova donació als escriptors catalans.

Efectivament, Henry S. Canby, [514] representant de la revista novaiorquesa, va escriure a Joseph Homs, del Centre Català Cultural a Marsella, en què li indicava que havia enviat la quantitat de 175,20 dòlars.[515] Així mateix, assenyalava que, per part de la revista, hi havia la voluntat de fer una tramesa econòmica, almenys, durant quatre mesos. Aquesta ajuda econòmica havia de ser distribuïda entre els escriptors catalans residents a Catalunya o a França, per part de Josep Pous i Pagès, president del Centre Català Cultural.

[513] Aquest castell estava situat a Roissy-en-Brie, Département de Seine et Marne, a la regió de l'Île de France, a uns 30 quilòmetres de París.
[514] Carta de H. S. Canby a Josep Homs (27.2.1939) (ANC1-680-101/C. A. Jordana).
[515] En un angle de la carta, hi havia manuscrita la conversió de dòlars a francs.

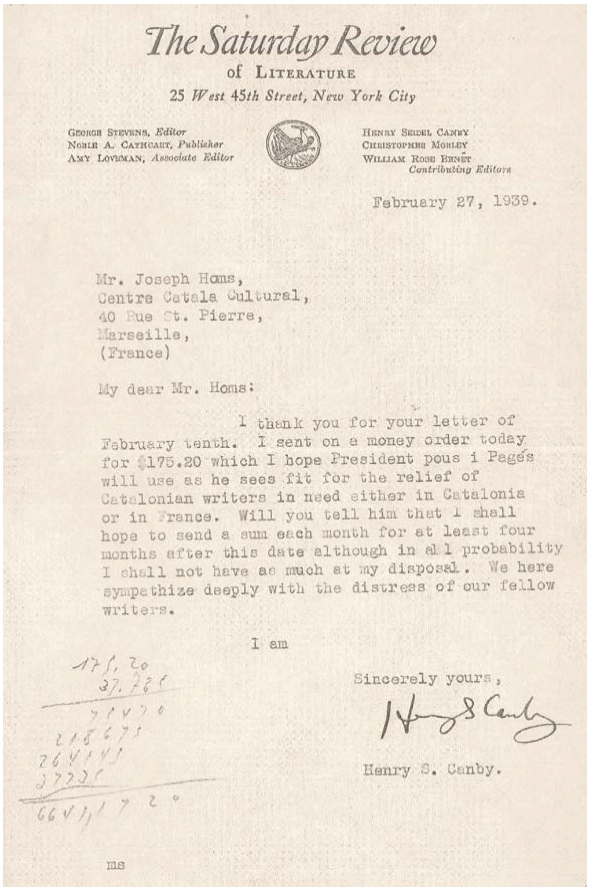

The Saturday Review
of Literature
25 West 45th Street, New York City

George Stevens, *Editor*
Noble A. Cathcart, *Publisher*
Amy Loveman, *Associate Editor*

Henry Seidel Canby
Christopher Morley
William Rose Benet
Contributing Editors

February 27, 1939.

Mr. Joseph Homs,
Centre Catala Cultural,
40 Rue St. Pierre,
Marseille,
(France)

My dear Mr. Homs:

I thank you for your letter of February tenth. I sent on a money order today for $175.20 which I hope President pous i Pagés will use as he sees fit for the relief of Catalonian writers in need either in Catalonia or in France. Will you tell him that I shall hope to send a sum each month for at least four months after this date although in all probability I shall not have as much at my disposal. We here sympathize deeply with the distress of our fellow writers.

I am

Sincerely yours,

Henry S. Canby.

ms

Fig. 82 Carta de la revista *The Saturday Review of Literature*

En la segona carta,[516] Trabal es va tornar a referir "al castell dels set dragons", per bé que en aquella ocasió havia augmentat el nombre de dragons on havien de residir els intel·lectuals que esperaven a Tolosa. A Roissy, indicava Trabal, els escriptors estarien sota l'empara de Josep M. Trias Peitx (1900-1979), delegat del *Centre d'Aide aux Intellectuels de l'Espagne*, i de la seva promesa, Clara Candiani, els quals havien de subministrar els diners per fer el viatge de Tolosa a Roissy-en-Brie. A més, Trabal comentava que una senyora suïssa havia regalat una indumentària per no passar fred a trenta *messieurs*[517] per poder passejar pel jardí del castell.

[516] Carta de Francesc Trabal a C. A. Jordana del dimarts [març] (ANC1-680-128/C. A. Jordana).
[517] Carta de Ferran Soldevila a C. A. Jordana (12.6.1939), en què deia: "Em complau de saber-vos lliurats al treball i a l'esport i d'imaginar-

El castell de Roissy-en-Brie disposava d'aigua corrent en moltes estances. Els residents hi podien fer els tres àpats. Tenien una ràdio a la seva disposició, que els permetia estar ben informats de la situació política en què es trobaven els països europeus. Així mateix, estaven coberts sanitàriament amb un metge i disposaven d'una biblioteca. No tenien, però, calefacció, encara que els van informar que s'hi instal·larien estufes. Tampoc no tenien màquines d'escriure, per això en van demanar a Carles Pi i Sunyer (Campillo-Vilanova, 2000: 49-50).[518]

Així mateix, Trabal també explicava als companys què podien trobar als voltants del castell:

> Jardí i parc. No molt lluny l'estació (en la que no passen però tots els trens ni molt menys). Hi ha 45 minuts de tren de *banlieue* de París. I si fan dos quilometres a peu, pot pujar-se a una estació on paren molts més trens.

L'anada dels Jordana i dels Murià al castell tenia com a condició que els joves de les famílies, Joan i Núria Jordana i Jordi Murià, es traslladessin a Boissy per tal d'assistir a l'escola, tot i que la qüestió econòmica de l'estada dels joves encara no estava resolta.

Pel que fa als ajuts econòmics que Jordana i Trabal organitzaven, en una ocasió es va originar un malentès entre ambdós escriptors. Així, Jordana es va sentir ofès per alguna manifestació de Trabal que no va considerar oportuna. Arran d'això, Trabal es disculpava:

---

vos amb la vostra nova i simpàtica indumentària". (ANC1-680-126/C. A. Jordana).

[518] Carta núm. 35 de Francesc Trabal a Carles Pi i Sunyer de 29.3.1939.

> Prego a Jordana excusi tot el que hagi pot "friser" la seva susceptibilitat i que no vegi sinó una bona voluntat en tot el que us he escrit de manera que dongui per no escrit cap dels "suposats" renys que pot atribuir-me. Ni de bon tros tenia cap intenció de ferir ni una bolba de la seva sensibilitat.

Un nou ajut econòmic de Jean Amade, de 500 francs, va arribar als intel·lectuals catalans.[519] En aquella ocasió, Amade demanava a Jordana que, a l'hora de repartir els diners, es tingués en compte el geògraf i folklorista Pau Vila (1881-1980), que també romania a l'exili amb penúries. Amade explicava a Jordana que Vila havia demanat algun tipus d'ajuda pecuniària, per mitjà del també geògraf francès Jules Sion (1879-1940), amb l'objectiu de poder emprendre el viatge d'exili a Amèrica:

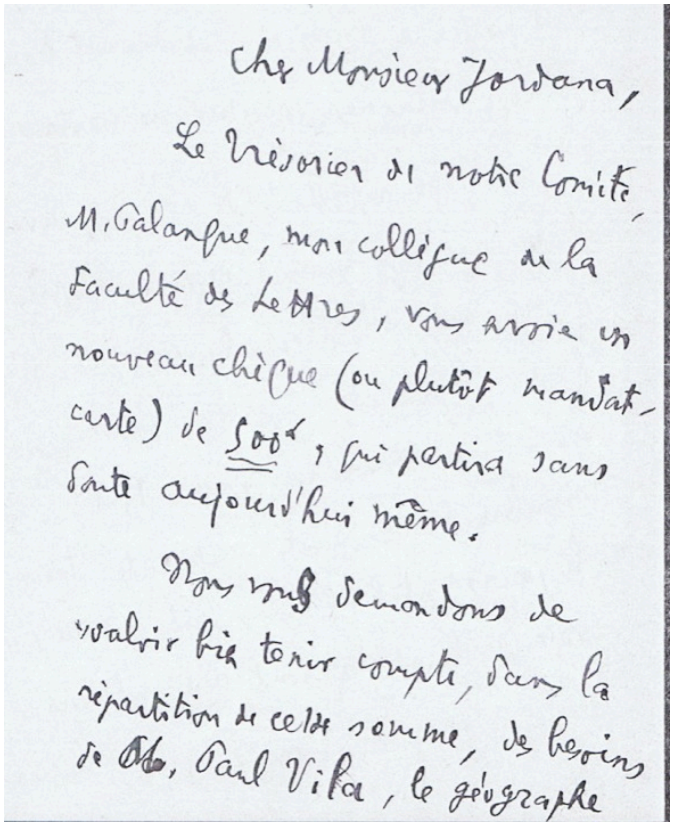

Cher Monsieur Jordana,

Le Trésorier de notre Comité, M. Galanque, mon collègue de la Faculté des Lettres, vous envoie un nouveau chèque (ou plutôt mandat-carte) de 500 f, qui partira sans doute aujourd'hui même.

Nous vous demandons de vouloir bien tenir compte, dans la répartition de cette somme, des besoins de Mr. Paul Vila, le géographe

[519] Carta de Jean Amade a C. A. Jordana (8.3.1939) (ANC1-680-94/C. A. Jordana).

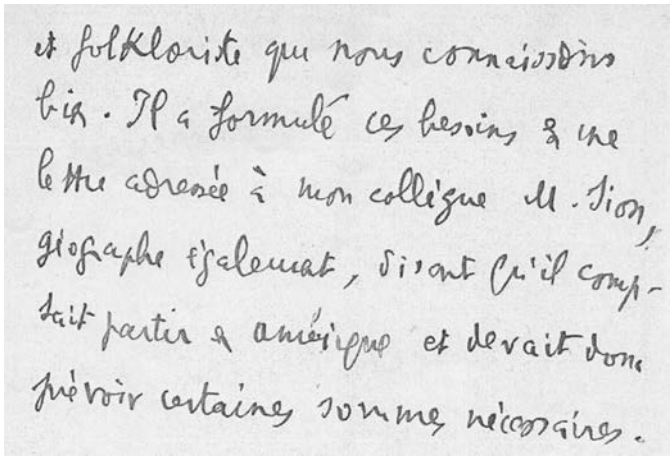
et folkloriste que nous connaissons
bien. Il a formulé ces besoins à une
lettre adressée à mon collègue M. Sion,
géographe éminent, disant qu'il compt-
tait partir à Amérique et devrait donc
prévoir certaines sommes nécessaires.

Fig. 83 Paràgraf en què s'esmentava Pau Vila

Amb data 16 de març de 1939, Lluís Montanyà[520] va enviar una postal a C. A. Jordana, cosa que ens permet comprovar que Jordana i la família encara vivien a Tolosa, a l'Hôtel du Donjon, en què insistia que enviés les fitxes dels diferents intel·lectuals a Pierre Rouquette, atès que podia trobar-los diferents tipus de feina:

> Traduccions, còpies, conferències, col·laboracions a diaris i revistes en llengua d'oc i d'oil, etc.

[520] Postal de Lluís Montanyà a C. A. Jordana (16.3.1939) (ANC1-680-109/C. A. Jordana).

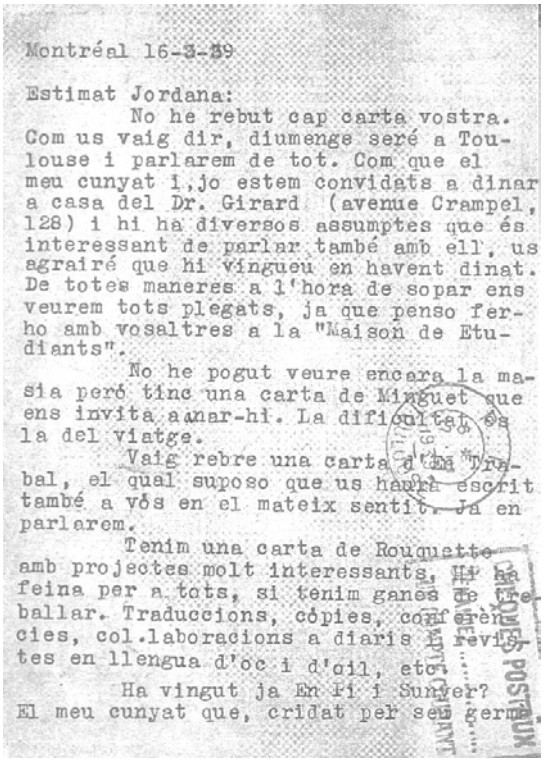

Montréal 16-3-39

Estimat Jordana:

No he rebut cap carta vostra. Com us vaig dir, diumenge seré a Toulouse i parlarem de tot. Com que el meu cunyat i jo estem convidats a dinar a casa del Dr. Girard (avenue Crampel, 128) i hi ha diversos assumptes que és interessant de parlar també amb ell, us agrairé que hi vingueu en havent dinat. De totes maneres a l'hora de sopar ens veurem tots plegats, ja que penso fer-ho amb vosaltres a la "Maison de Etudiants".

No he pogut veure encara la masia però tinc una carta de Minguet que ens invita a anar-hi. La dificultat és la del viatge.

Vaig rebre una carta d'en Trabal, el qual suposo que us haurà escrit també a vós en el mateix sentit. Ja en parlarem.

Tenim una carta de Rouquette amb projectes molt interessants. Hi ha feina per a tots, si tenim ganes de treballar. Traduccions, còpies, conferències, col.laboracions a diaris i revistes en llengua d'oc i d'oil, etc.

Ha vingut ja En Pi i Sunyer? El meu cunyat que, cridat per seu germà,

Fig. 84 Anvers de la postal

En el revers de la postal podem veure l'acabament de l'escrit i l'adreça de l'hotel de Tolosa on vivia C. A. Jordana, amb la seva família. Així mateix, Montanyà es queixava amargament que hi havia moltes possibilitats que els seus béns a Barcelona haguessin estat requisats pels falangistes.

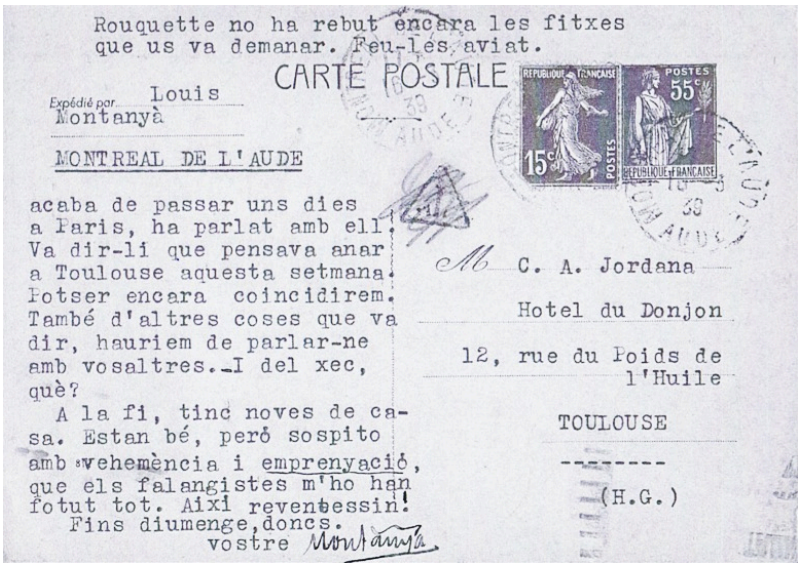

Rouquette no ha rebut encara les fitxes que us va demanar. Feu-les aviat.

CARTE POSTALE

Expédié par Louis Montanyà

MONTREAL DE L'AUDE

acaba de passar uns dies a Paris, ha parlat amb ell. Va dir-li que pensava anar a Toulouse aquesta setmana. Potser encara coincidirem. També d'altres coses que va dir, hauriem de parlar-ne amb vosaltres. I del xec, què?

A la fi, tinc noves de casa. Estan bé, però sospito amb vehemència i emprenyació, que els falangistes m'ho han fotut tot. Així reventessin!

Fins diumenge, doncs.

vostre Montanyà

C. A. Jordana

Hotel du Donjon

12, rue du Poids de l'Huile

TOULOUSE

(H.G.)

Fig. 85 Revers de la postal

Francesc Trabal en una carta a Carles Pi i Sunyer (Campillo-Vilanova, 2000: 34)[521] comentava que els "membres adjunts" de la Institució de les Lletres Catalanes, com eren Oliver, Jordana, Trabal, Murià, Montanyà i altres, havien acordat, per unanimitat, que la *Revista de Catalunya* havia de tornar a publicar-se per difondre la cultura catalana a l'exterior. En aquest sentit, Armand Obiols explicava a Pi i Sunyer, amb data 20 d'agost (Campillo-Vilanova, 2000: 113),[522] que hi havia la intenció de publicar el primer número de la *Revista de Catalunya* el mes d'octubre. Obiols volia que les primeres publicacions fossin de gran qualitat i li demanava si podia comptar amb algun assaig seu.

A mitjan març de 1939, Francesc Trabal informava puntualment dels moviments dels intel·lectuals a l'exili a Carles Pi i Sunyer, per la seva condició d'exconseller de Cultura de la Generalitat republicana. Així, Trabal, a més de dir-li que era qüestió de dies el trasllat dels intel·lectuals de Tolosa a Roissy-en-Brie, li n'enviava una relació, per tal que sabés "on teniu tota la gent". La llista, de 19 persones, estava formada per (Campillo-Vilanova, 2000: 43):[523]

> C. A. Jordana Mayans (2 persones)
> Enginyer; novel·lista
>
> Joan Oliver Sallarès (2 persones)
> Poeta; dramaturg
>
> Josep Maria Trabal Benessat (2 persones)
> Advocat; professor d'Economia i Dret
>
> Xavier Benguerel Llobet (2 persones)
> Comediògraf; novel·lista

[521] Carta núm. 326 de Francesc Trabal a Carles Pi i Sunyer de 15.3.1939.
[522] Carta núm. 73 d'Armand Obiols a Carles Pi i Sunyer de 20.8.1939.
[523] Carta núm. 32 de Francesc Trabal a Carles Pi i Sunyer de 25.3.1939.

Joan Prat Esteve (Armand Obiols)
Crític literari; poeta

Lluís Montanyà Angelet
Periodista; assagista

Mercè Rodoreda Gurgui
Novel·lista; contista

Anna Murià Romaní
Periodista; novel·lista

Domènec Guansé
Periodista; dramaturg, i novel·lista

Sebastià Gasch
Crític d'art; de dansa, i de cinema

Pere Calders
Dibuixant; contista, i novel·lista

Enric Cluselles (Nyerra)
Pintor; decorador, i dibuixant

Francesc Trabal Benessat (3 persones)
Novel·lista

Així mateix, els joves Joan i Núria Jordana i Benet, i Jordi Murià i Romaní, havien estat admesos a Boissy-la-Rivière, on hi havia l'escola organitzada per Ignasi Mallol i Josep Maria Capdevila.

L'anada a Roissy-en-Brie, per part dels escriptors, es va programar per a l'1 d'abril de 1939 (Campillo-Vilanova, 2000, 49).[524] Quedava pendent, segons la carta que Trabal va enviar a Carles Pi i Sunyer, que Clara Candiani els enviés els diners necessaris per fer el viatge. Trabal indicava a Pi i Sunyer que els mancaven alguns estris necessaris per treballar i viure més còmodament:

> Llibres, màquines d'escriure, algun matalàs de llana, miralls, alguna reserva de menjar per un si de cas

[524] Carta núm. 35 de Francesc Trabal a Carles Pi i Sunyer de 29.3.1939.

(cacau, formatges, etc.). Però em sembla que tot això sobre la marxa s'anirà resolent.

Finalment, el 2 d'abril, els intel·lectuals que romanien a Tolosa van sortir amb un autocar cap a Roissy-en-Brie, tot passant per París. Xavier Benguerel recordava el trajecte a les seves memòries (2008: 261):

> Vam fer el viatge de Tolosa a Roissy-en-Brie al llarg de vint hores trontollants, grises, monòtones, amb pluja als vidres i a través d'una geografia descolorida, mansa. A mitja tarda, baldats, somnolents, en Jordana, amb dona i fills, els Trabal, amb dona i mare, l'Oliver amb la dona, la Murià, amb mare i germanet, en Montanyà, en Nyerra, la meva dona i jo, en total, vint-i-tres, vam fer la nostra entrada al castell.

Fig. 86 El castell de Roissy-en-Brie

Fig. 87 Una altra vista del castell de Roissy-en-Brie

Fig. 88 Vista de diverses parcel·les a Roissy-en-Brie

Un cop a Roissy-en-Brie, es va proporcionar als diferents integrants del grup un passi, l'anomenat *laissez-passer*, datat el 4 de maig de 1939, que els permetia circular amb una certa llibertat. Aquest document, que tots els refugiats havien de portar al damunt, era necessari en el cas que la policia francesa els demanés la documentació.

Jordana va obtenir el *laissez-passer*, com la resta del grup. En aquest document, que va utilitzar fins al moment d'emprendre el viatge cap a Amèrica, hi constaven totes les

seves dades personals. [525] Així, a més del nom i els cognoms, hi havia la data de naixement, el nom i el cognom del seu pare i el de la seva mare, la nacionalitat, el lloc on vivien, Roissy-en-Brie, i el lloc d'on provenien, Tolosa. També apareixien al document, amb validesa fins al 4 de juny de 1939, el nom de la seva dona, Aurora Benet Benet, i el dels fills. Com a característiques personals, hi havia indicats els trets físics de Jordana. [526] Així mateix, hi apareixia una fotografia de perfil i l'empremta del polze de la mà dreta. Signava Le Préfet. En la mateixa cara del document, hi havia tres pròrrogues corresponents als mesos de juliol, agost i setembre. En el revers, quatre pròrrogues més corresponents a octubre, novembre i desembre de 1939, i a gener de 1940, validades amb els timbres de la Comissaria de Policia de Lagny-sur-Marne, a uns 35 km de París.

[525] Document anomenat *laissez-passer* (ANC1-680-7/C. A. Jordana).

[526] El *laissez-passer* de Jordana indicava les dades següents: edat (45 anys), talla (1,705), color dels cabells (gris-blancs), calvície frontal parietal, color de les celles (castany), front, color dels ulls (marró), forma del nas (convex), boca (mitjana), mentó (rodó), barba (afaitada), tonalitat de la pell (color), forma de la cara (ovalada), corpulència (forta), amb ulleres.

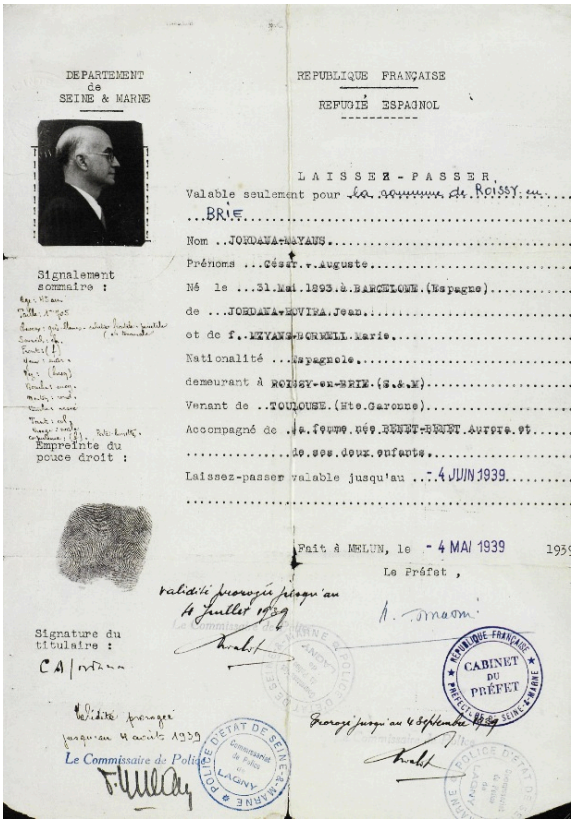

Fig. 89 Anvers del *laissez-passer*, amb els timbres de tres pròrrogues

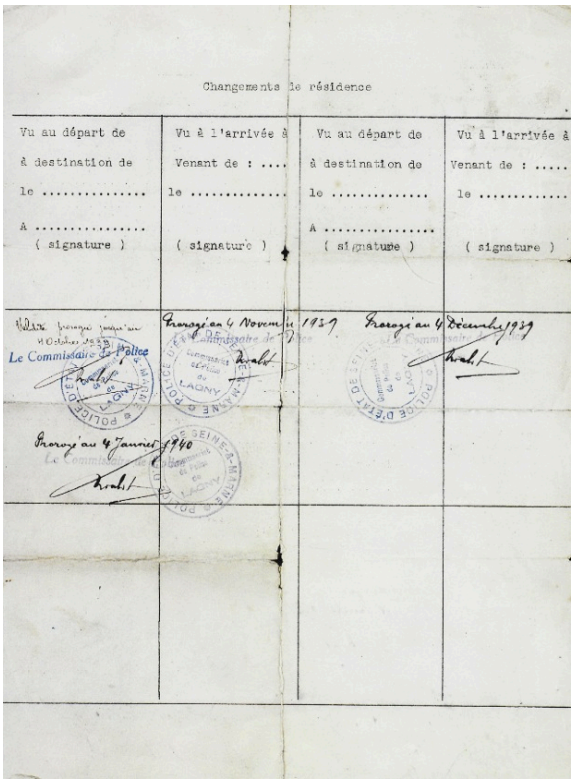

Fig. 90 Revers del document, amb les quatre últimes renovacions

Un cop a Roissy-en-Brie, Jordana es va desplaçar a Boissy-la-Rivière amb els seus fills per deixar-los-hi. Un incident, però, va fer que els nens no s'hi quedessin i que tornessin amb el seu pare a Roissy-en-Brie. [527] Ferran Soldevila, que vivia a Boissy-la-Rivière, va lamentar molt el malentès i, un mes més tard, [528] indicava a Jordana que, per mitjà d'Antoni Maria Sbert, s'havia assabentat que els seus fills havien pogut quedar-se a Roissy-en-Brie.

Així mateix, es referia a les activitats dels seus companys a Bierville i també li comunicava que començava una altra història de Catalunya:

> Nosaltres, els de l'Escola de Boissy, fem el que podem. En Riba i la Clementina fan versos. En Sunyer pinta abundosament, i excel·lentment. En Samper ha compost alguna cosa (que no coneixem, però) i ha organitzat un cor que comença a aconseguir realitzacions respectables. Jo avui em proposo començar la meva vuitena o novena Història de Catalunya, que m'acaba d'ésser encarregada.[529]

A Roissy-en-Brie, els intel·lectuals, a més d'escriure, feien esport, entre altres activitats, i gaudien del paisatge. Era un lloc segur, sense bombardeigs i on no faltava l'alimentació, després de les penúries que havien passat durant la guerra. La convivència va ser positiva excepte en algunes ocasions. Les desavinences van ser recollides en "relats d'amistat i desamistat, de companyonia i de conflictes menuts, d'amor i de desamor, són constants en els records escrits i orals..." (Campillo: 1998, 573). La mateixa Aurora Benet, en una carta [530] a Clara Candiani,

[527] Carta de Ferran Soldevila a C. A. Jordana (9.4.1939) (ANC1-680-126/C. A. Jordana).
[528] Carta de Ferran Soldevila a C. A. Jordana (3.5.1939) (ANC1-680-126/C. A. Jordana).
[529] Carta de Ferran Soldevila a C. A. Jordana (12.6.1939) (ANC1-680-126/C. A. Jordana).
[530] Carta d'Aurora Bonet a Clara Candiani (11.1.1940) (Fons FP (Trias) 2 (1) a III) (Universitat de Barcelona, CRAI Biblioteca, Pavelló de la República).

escrita durant els primers dies a Xile, recordava els temps feliços[531] a Roissy.

Aquí, veiem Aurora Benet amb el seu fill Joan, davant d'un dels allotjaments:

Fig. 91 Joan Jordana i la seva mare
a Roissy-en-Brie

Durant l'estada a Roissy-en-Brie, C. A. Jordana va organitzar el seu temps amb l'objectiu de continuar l'obra literària. Així, Domènec Guansé (1939b: 3 i 9) deia de Jordana que era "el més pensatiu de tots, que passeja aparentment solitari, però en realitat en l'íntima companyia dels personatges de les novel·les que rumia [...]". Jordana tenia la intenció d'escriure l'obra, [532] que s'havia de

[531] Justament a Roissy, Aurora Benet va començar una relació amb un metge madrileny que, anys més tard, es convertiria en el seu segon marit.
[532] Efectivament, Jordana, abans d'escriure, gaudia pensant en la novel·la que acabaria fent. Així ho comentava a Xavier Benguerel, en una carta de 30.1.1956: "De moment, m'hi diverteixo a bastament (com deia Desclot). Lentament i saborosa es va elaborant [la novel·la]. Això vol dir que

titular d'*Homes sense terra,* que narraria allò que els afectava a tots. D'aquest projecte no se n'ha sabut res més i, potser, Jordana va acabar situant el material en altres textos. Tampoc no se sap res d'un reportatge sobre els últims dies transcorreguts a Catalunya titulat *The last days*, esmentat, també, per Domènec Guansé (1939a: 6-7).

Jordana va enviar una sèrie d'articles a la revista *Germanor*, de Santiago de Xile. D'una banda, "La pau de Roissy (Monòleg interior)" (1939: 10), en què, en un monòleg interior a l'estil de Virginia Woolf, Jordana tenia molt present el que havia perdut i manifestava:

> «Mira –diran- com s'esbargeix. La pau de Roissy li dóna descans i l'oblit». Un descans, per què no? I l'oblit de la fam i els estralls sagnants de cada dia fóra benvingut. Però l'oblit d'allò per què has lluitat? Catalunya vençuda? No pas en tu, ni en aquell, ni en aquell altre –llums errants, onejants sota les ventades del món, però més vigoroses que mai malgrat tot.

De l'altra, hi va fer arribar l'article «Politesse» (1939: 6-7), sobre l'educació carregosa dels francesos. I encara, al setembre, va aparèixer un altre article que duia el títol de "14 de juliol", Diada nacional de França. Jordana comparava la celebració francesa, el 14 de juliol, amb la catalana, l'Onze de Setembre, i l'himne francès, la Marsellesa, amb el Cant dels Segadors. També recordava un 19 de juliol a Barcelona, amb la rebel·lió militar, amb l'esperança de recuperar allò perdut:

> 19 de juliol! Victòria clara de Catalunya sobre l'enemic secular. [...] Com el 14 dels francesos serà el nostre 19. Tot el que els enemics han hagut de fer per esquivar aquella victòria ens dóna encara fermança que es conservarà viva al fons dels cors per a tornar a afermar-se un altre jorn.

---

encara no l'escric perquè llavors és quan comença el gran tribull [sic] de vèncer la mandra."

Jordana va traduir al català els dotze primers sonets de William Shakespeare, que havia de publicar la revista *Catalunya*,[533] de Buenos Aires (Campillo, 2009: 32). Per a la mateixa capçalera, Jordana va escriure el conte "Pa francès" (1939: 22-26). El protagonista, Pere, i els seus pares surten de Barcelona cap a l'exili. En Pere, responsable d'obtenir el pa quan era a Barcelona, pensa i somia el pa durant el trajecte cap a la frontera. Un cop a França, la seva mare li dona un pa francès que és assaborit pel jove, entre llàgrimes d'emoció. El conte de Jordana reflecteix la seva pròpia sortida de Catalunya i el desig de menjar pa correspon a la seva experiència.

Així mateix, des de Roissy, els intel·lectuals continuaven fent gestions per trobar un país d'acollida (Campillo-Vilanova, 2000: 74-75), [534] que era una de les seves prioritats. Ja havien obtingut alguna resposta de les sol·licituds d'asil. Així, els catalans del Casal Català de Xile havien ofert la possibilitat que un grup d'escriptors hi pogués anar a viure, de trobar-los alguna feina per començar i, fins i tot, d'oferir-los ajuda econòmica mentre s'hi establien. No obstant això, pel que fa a la família Jordana, Trabal indicava a Pi i Sunyer:

> ... no fóra millor que Jordana que parla anglès hagués anat a un país de parla anglesa?

Veiem, per tant, que la possibilitat d'anar a Anglaterra, per part de Jordana i la seva família, continuava oberta. De tota manera, l'esclat de la Segona Guerra Mundial va fer que

[533] *Catalunya*, núm. 105, agost de 1939, p. 8-9, va publicar els sis primers sonets. Tots els sonets manuscrits estan custodiats a ANC1-680-85/C. A. Jordana.
[534] Carta núm. 53 de Francesc Trabal a Carles Pi i Sunyer, de 2.5.1939.

molts projectes europeus s'aturessin i s'optés per creuar l'Atlàntic i allunyar-se del perill. Els defensors del viatge transatlàntic, entre els quals hi havia C. A. Jordana,[535] que havia abandonat la idea de romandre a Europa, van ser anomenats el "grup andí" enfront d'aquells que preferien quedar-se a Europa, malgrat la greu situació en què es podrien arribar a trobar. El poeta Agustí Bartra, que veia l'abandonament dels catalans per part dels països europeus, se'n lamentava a Carles Pi i Sunyer (Campillo-Vilanova, 2000: 116):[536]

> No es pot anar enlloc d'Europa. Totes les nacions –bel·ligerants o no- estan en un esperit d'autodefensa que les obliga a deixar de banda tot allò que sigui estrany als seus interessos de força.

Pel que fa a l'anada a Xile (Campillo-Vilanova, 2000: 87-88), [537] Trabal feia gestions en aquest sentit. Un primer pas era aconseguir que el visat d'entrada al país sud-americà constés al passaport. Després, calia obtenir passatge en algun vaixell de línia. Trabal suggeria que aquells que s'instal·lessin a Santiago de Xile podrien portar la Delegació de la Fundació Ramon Llull, entitat que havia de vetllar pel manteniment de la cultura catalana. A Buenos Aires es va fundar l'Agrupació d'Ajut a la Cultura Catalana (l'AACC), vinculada a la revista *Catalunya*, amb l'objectiu de continuar la cultura catalana a l'exili, amb edicions de llibres, i ajudes a revistes i a intel·lectuals. Així, les Edicions de la *Revista de Catalunya* van publicar, entre altres, el llibre de Jordana *Tres a la reraguarda*, l'any 1940.

[535] El "grup andí" va estar constituït per Francesc i Josep Maria Trabal, Joan Oliver, Xavier Benguerel i C. A. Jordana, amb les respectives famílies, i Domènec Guansé, que anava sol.
[536] Carta núm. 76 d'Agustí Bartra a Carles Pi i Sunyer, de 30.9.1939.
[537] Carta núm. 59 de Francesc Trabal a Carles Pi i Sunyer, de 8.6.1939.

Amb l'objectiu de sortir d'Europa i d'instal·lar-se a Xile, el "grup andí" va comprovar que el Govern xilè no estava interessat a rebre escriptors, només acceptava les persones amb oficis manuals, tècnics i agricultors que podien ser útils al país. L'únic que s'adaptava al requisit era C. A. Jordana, que, com ja hem vist, tenia el títol d'enginyer industrial. En canvi, els altres companys del grup, per tal d'aconseguir la documentació necessària per part del Consolat xilè, van haver de falsejar les dades que feien constar als formularis: Benguerel es va convertir en veterinari; Trabal, en químic, i Guansé, en agrimensor (topògraf), gràcies a la permissivitat del cònsol per a la immigració espanyola a París, Pablo Neruda (1904-1973), que sabia perfectament que els oficis indicats eren falsos (Campillo, 2009: 80).

C. A. Jordana va obtenir del Consolat General de Xile a París un visat per poder viatjar a aquest país. La cèdula consular[538] indicava que havia de sortir de França el 28 d'agost,[539] des del port de La Rochelle. Tenint en compte que ell i la seva família van sortir de França el 8 de desembre, des del port de Marsella, és evident que l'esmentat document no es va utilitzar el 28 d'agost. No obstant això, el visat tenia una validesa d'un any, cosa que va permetre que es pogués utilitzar quan la família Jordana va sortir, d'una manera efectiva, de França, el desembre de 1939. En el revers del document, amb les dades de C. A. Jordana, hi havia la conformitat del Consolat General de la República Argentina a París, amb data 5 de desembre de 1939, i a l'anvers, el permís de desembarcament i el trànsit per via terrestre.

[538] Cèdula consular (ANC1-680-11/C. A. Jordana).
[539] Jordana va escriure, el 10 d'agost de 1939, al *Centre d'Aide aux Intellectuels de l'Espagne* per acusar recepció dels 1.357,20 francs, quantitat que va suposar posar el visat al seu passaport i els de la seva família (trabal1939.blogspot.com.es).

Cédula Consular Visación Nº 994/2373 Fecha Paris,8 de agosto de 1939
Consulado General de Chile en Francia,Paris
Nombre y apellido paterno y materno Cesar A.Jordana Moyano
Hijo de Juan y de Maria Profesión ingeniero
Lugar y fecha de nacimiento Barcelona, España 31.5.1893 Nacionalidad española
Origen español Estado Civil casado Nombre del Cónyuge Aurora
Nombre y edad de los hijos Maria 16 años, Juan 17 años
Ultimo domicilio Chateau de Bellegarde Lee y escribe
Religión Estatura 1m72 Color cutis moreno
Color cabello blanco
Señas particulares
VISACION ORDINARIA Vale por un año
REPUBLICA ARGENTINA CONSULADO DE LA CULTURA 17 MITROFE
Impresión digital pulgar derecho
Nombre y domicilio de dos personas : 1º que acrediten sus antecedentes ante el Consulado
Sr.Marc Bernard, 207 Bd.Saint-Germain,Paris.- Sr.Pierre Lo ie Berthold, 11 Place
2º de su residencia en Chile Paris Sr.Olegario Mac y Parera,Casilla 1226,Santiago Reina 361 Fono 7186
Fecha de salida 28 Agosto 1939 Lugar de salida La Rochelle Vapor, Ferrocarril, Avión.
Objeto del viaje va a establecerse en el pais a) En visita por meses a la ciudad de
con pasaje pagado, de ida y vuelta. b) En viaje comercial por meses. c) Sujeta a contrato
que lo cumplirá en la ciudad de d) En Tránsito a
con estada máxima de un año en Chile.
Certificado con indicación de procedencias y fecha :
Judicial ---
De moralidad ---
De Médico y vacuna del Doctor Lara,Paris de 6.8.39
Observaciones Oficio 05148 de 7.6.39
Firma del interesado C.A./Jordana
Firma del Cónsul

Fig. 92 Revers del visat

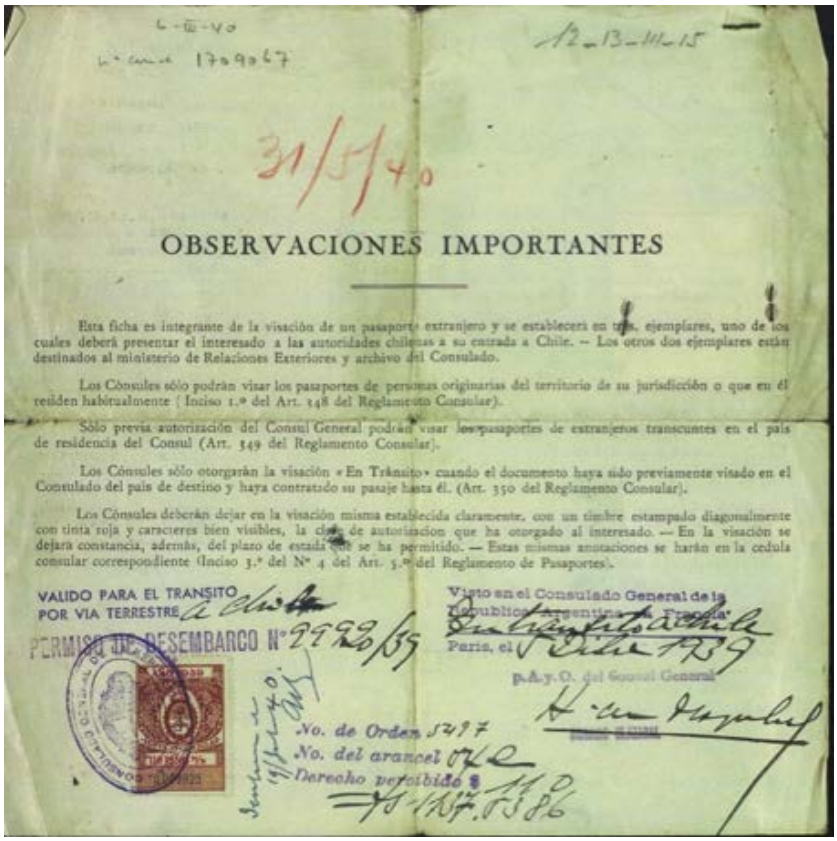

L-8-40
L.cuna 179967
12-13-11-15
31/5/40

OBSERVACIONES IMPORTANTES

Esta ficha es integrante de la visación de un pasaporte extranjero y se establecerá en tres ejemplares, uno de los cuales deberá presentar el interesado a las autoridades chilenas a su entrada a Chile. — Los otros dos ejemplares están destinados al ministerio de Relaciones Exteriores y archivo del Consulado.

Los Cónsules sólo podrán visar los pasaportes de personas originarias del territorio de su jurisdicción o que en él residen habitualmente (Inciso 1.º del Art. 148 del Reglamento Consular).

Sólo previa autorización del Consul General podrán visar los pasaportes de extranjeros transcuntes en el pais de residencia del Consul (Art. 349 del Reglamento Consular).

Los Cónsules sólo otorgarán la visación «En Tránsito» cuando el documento haya sido previamente visado en el Consulado del pais de destino y haya contratado su pasaje hasta él. (Art. 350 del Reglamento Consular).

Los Cónsules deberán dejar en la visación misma establecida claramente, con un timbre estampado diagonalmente con tinta roja y caracteres bien visibles, la clase de autorización que ha otorgado al interesado. — En la visación se dejará constancia, además, del plazo de estadía que se ha permitido. — Estas mismas anotaciones se harán en la cedula consular correspondiente (Inciso 3.º del Nº 4 del Art. 3.º del Reglamento de Pasaportes).

VALIDO PARA EL TRANSITO POR VIA TERRESTRE
PERMISO DE DESEMBARCO Nº 2992/65
Visto en el Consulado General de la República Argentina en Francia
Paris, el 8 Dic 1939
p.A.y.O. del Consul General
No. de Orden 5217
No. del arancel 074
Derecho percibido $ 1.167.85 86

Fig. 93 Anvers del document

Malgrat les dificultats del viatge cap a l'exili, els escriptors catalans no perdien el bon humor perquè devia ser l'única manera de suportar l'experiència que estaven patint. Joan Oliver va enviar, amb molta gràcia, una postal[540] a Jordana, a Roissy-en-Brie, segellada a correus el 16 d'agost de 1939, en què el convidava a un sopar. La postal era una vista del castell i de l'estany situat a Saint-Cyr-sur-Morin (Seine et Marne), on vivia amb la seva dona, Conxita.

Joan Oliver, també, va ser el fotògraf que va captar un moment de distracció de C. A. Jordana i Agustí Bartra. En aquest cas, ambdós escriptors feien mots encreuats. Joan Oliver, que signava Pere Quart, ho va explicar a la mateixa fotografia, per mitjà de quatre versos heptasíl·labs:

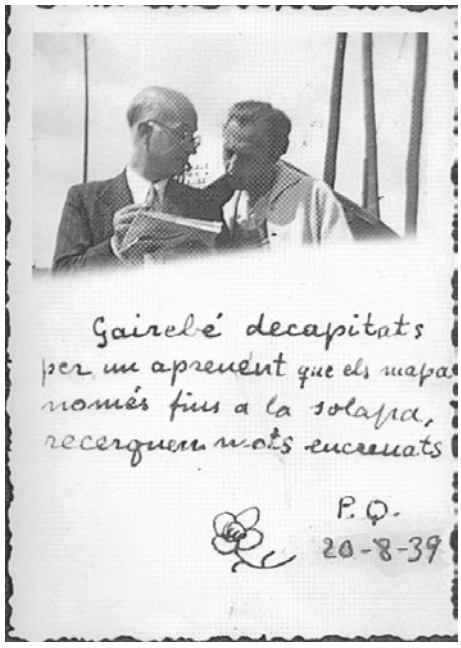

Fig. 94 C. A. Jordana i Agustí Bartra

Hi havia, per tant, bona sintonia entre C. A. Jordana i Agustí Bartra. També ha quedat el testimoni de l'amistat que Joan Oliver professava a C. A. Jordana per mitjà d'un poema

[540] Postal de Joan Oliver a C. A. Jordana (16.8.1939) (ANC1-680-112/C. A. Jordana).

de versos tetrasíl·labs. A més, li explicava la pena i, també, l'alegria d'anar cap a Xile.

St. Cyr à Morin, 23 agost 1939

Amic Jordana:
De bona gana
us faig tramesa
sense peresa
d'aquesta foto
que per sorpresa
i ben de motu
propio fou feta
-quasi desfeta-
a Roissy un dia
prop de la via.
Màquina nova,
gens d'experiència...
Per això hom troba
deficiència
damunt la prova.

També faig cabre
dins el plec vostre
del mestre Fabra
la mà i el rostre;
prop d'ell es mostra,
prim com un sabre,
lleu com la ploma,
Bagur amb ulleres.
(l'autor d'Aloma
ve a llurs darreres).

Aquí el temps passa
massa de pressa.
La vida ens bressa!
Però plou massa!

I l'amenaça
de l'hecatombe
ens enverina
l'aigua i la sopa.
Com una bomba
damunt d'Europa,
com una mina
sota mar calma
peta aquest pacte
Russo-germànic.
(hi haurà contacte
de paper sànic)
Hitler la palma
Rússia les penques
i França el pànic.

Polònia a llenques
i Espanya, arriba!

I Catalunya?
Pàl·lida i llunya,
trista captiva
sense esperança
tiba que tiba...

Si el cel es cansa
de fer de sostre
i el sòl s'esquerda,
què, la sort nostra?
TOTS A LA MERDA!!

Però el dia vint-i-cinc
-les maletes, cor vigila!-
Claudi,[541] espera'm que ja vinc!
-cap a Xile, cap a Xile...-

Pere Quart

Quant al viatge cap a Xile,[542] comprovem que, a mitjan agost, la data de sortida cap a Amèrica era imprecisa perquè els vaixells tenien les reserves completes i era molt difícil sortir abans del 23 de setembre. També havien de trobar algun vaixell que no fes cap escala a Espanya, pel perill real que suposava. A més, estaven pendents que el Servicio de Evacuación de Republicanos Españoles (SERE)[543] i que els catalans de Xile encarreguessin les reserves del vaixell.

La imminència de la Segona Guerra Mundial també preocupava moltíssim els refugiats en edat de fer de soldats. Joan Oliver[544] explicava a Jordana que, en cas de conflicte bèl·lic, els homes residents a França haurien d'anar al

[541] Claudi Mas era el president de la Junta del Centre Català de Santiago, que havia sufragat els bitllets de passatges a Xile per a deu escriptors catalans, així com una ajuda econòmica fins que trobessin feina remunerada al país d'acollida.
[542] Carta de Francesc Trabal a C. A. Jordana (19.8.1939), titulada "Otra carta y basta por hoy" (ANC1-680-128/C. A. Jordana).
[543] El Servicio de Evacuación de Republicanos Españoles (SERE) subministrava ajuts econòmics als refugiats per poder pagar els viatges així com per als primers temps d'exili.
[544] Carta de Joan Oliver a C. A. Jordana (30.8.1939) (ANC1-680-112/C. A. Jordana).

front. Per tant, els refugiats que sol·licitessin dret d'asil tenien els mateixos deures que els francesos. Semblava, però, que aquells refugiats que ja tenien el passaport visat per traslladar-se a Xile no s'hi havien d'amoïnar. No obstant això, el mes d'octubre, Ferran Soldevila, des de L'Isle-Adam, explicava a Jordana que la sortida dels vaixells cap a Amèrica s'ajornava contínuament. Els intel·lectuals van viure una experiència molt dura, encara que, en aquella època, va ser molt difícil per a tots els exiliats en general, tant per als que es quedaven a Europa com per als que partien cap a Amèrica. I, encara hi havia altres exiliats que, veient la situació a Europa, van decidir tornar a casa malgrat les greus represàlies que els esperaven per part del govern franquista.

Amb l'inici, el setembre de 1939, del conflicte bèl·lic mundial, les ajudes van anar acabant-se i, el 15 d'octubre de 1939, els intel·lectuals catalans[545] van demanar, des de Roissy-en-Brie, al president de la Generalitat de Catalunya, Lluís Companys, un ajut econòmic. A la carta,[546] els escriptors explicaven al president que, fins aquell moment, la *Jeune République* i el *Comité d'Aide aux Intellectuels d'Espagne* els havien proporcionat els recursos econòmics necessaris per sobreviure. No obstant això, l'esclat de la guerra mundial havia aturat totes les subvencions i es trobaven en una situació econòmica compromesa.

[545] Agustí Bartra, Xavier Benguerel, Mercè Casals, Enric Cluselles, Sebastià Gasch, Domènec Guansé, C. A. Jordana, Lluís Montanyà, Anna Murià, Armand Obiols, Joan Oliver, Esteve Pujals, Mercè Rodoreda, Josep Maria Trabal i Francesc Trabal.
[546] Carta localitzada a: trabal1939.blogspot.com.es.

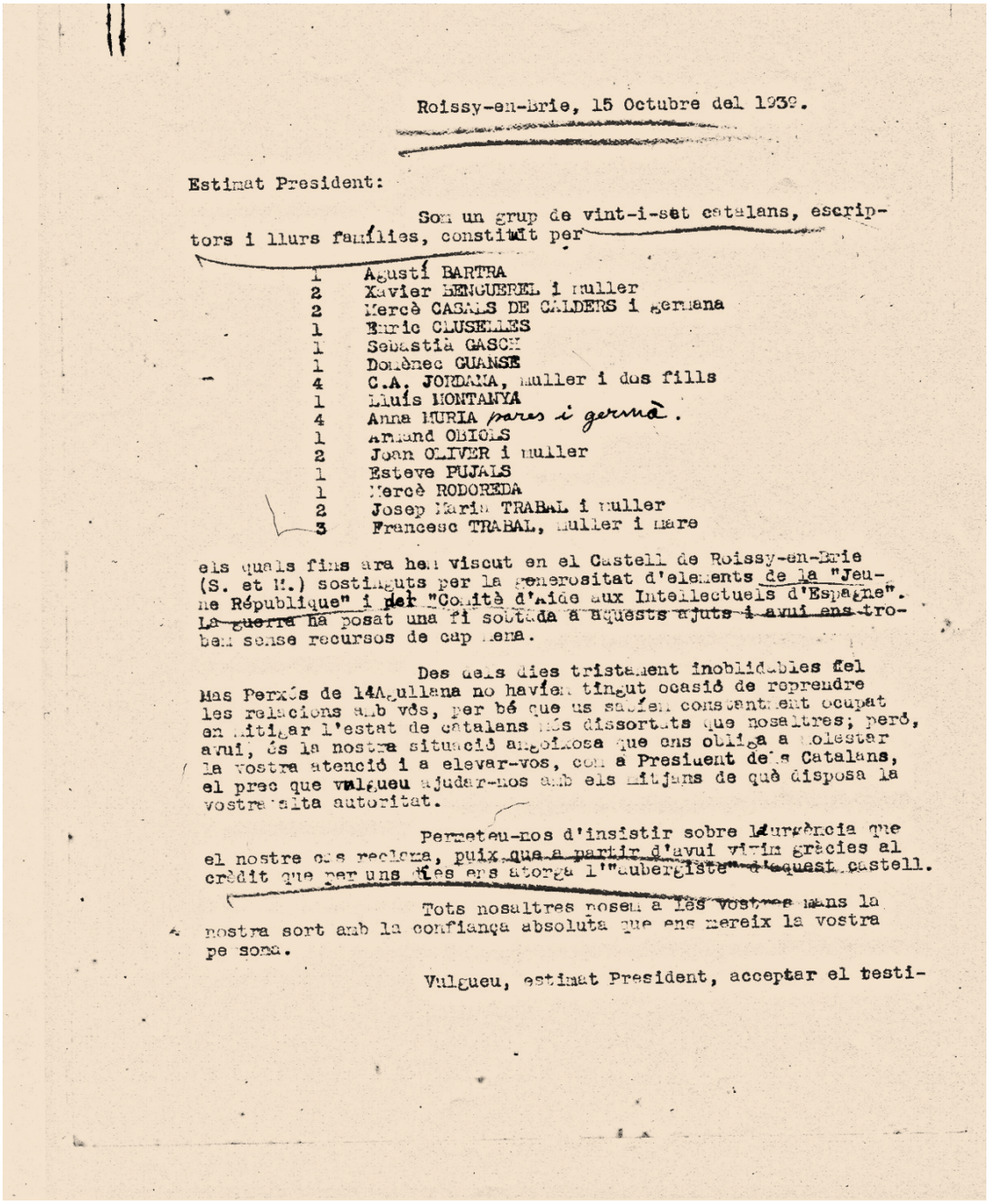

Roissy-en-Brie, 15 Octubre del 1939.

Estimat President:

Som un grup de vint-i-set catalans, escriptors i llurs famílies, constituït per

1	Agustí BARTRA
2	Xavier BENGUEREL i muller
2	Mercè CASALS DE CALDERS i germana
1	Enric CLUSELLES
1	Sebastià GASCH
1	Domènec GUANSE
4	C.A. JORDANA, muller i dos fills
1	Lluís MONTANYA
4	Anna MURIA pares i germà.
1	Armand OBIOLS
2	Joan OLIVER i muller
1	Esteve PUJALS
1	Mercè RODOREDA
2	Josep Maria TRABAL i muller
3	Francesc TRABAL, muller i mare

els quals fins ara hem viscut en el Castell de Roissy-en-Brie (S. et M.) sostinguts per la generositat d'elements de la "Jeune République" i del "Comitè d'Aide aux Intellectuels d'Espagne". La guerra ha posat una fi sobtada a aquests ajuts i avui ens trobem sense recursos de cap mena.

Des dels dies tristament inoblidables del Mas Perxés de la Agullana no havíem tingut ocasió de reprendre les relacions amb vós, per bé que us sabíem constantment ocupat en mitigar l'estat de catalans més dissortats que nosaltres; però, avui, és la nostra situació angoixosa que ens obliga a molestar la vostra atenció i a elevar-vos, com a President de la Catalans, el prec que vulgueu ajudar-nos amb els mitjans de què disposa la vostra alta autoritat.

Perdoneu-nos d'insistir sobre l'urgència que el nostre cas reclama, puix que a partir d'avui vivim gràcies al crèdit que per uns dies ens atorga l'"auberguiste" d'aquest castell.

Tots nosaltres posem a les vostres mans la nostra sort amb la confiança absoluta que ens mereix la vostra persona.

Vulgueu, estimat President, acceptar el testi-

Fig. 95 Anvers de la carta a Lluís Companys

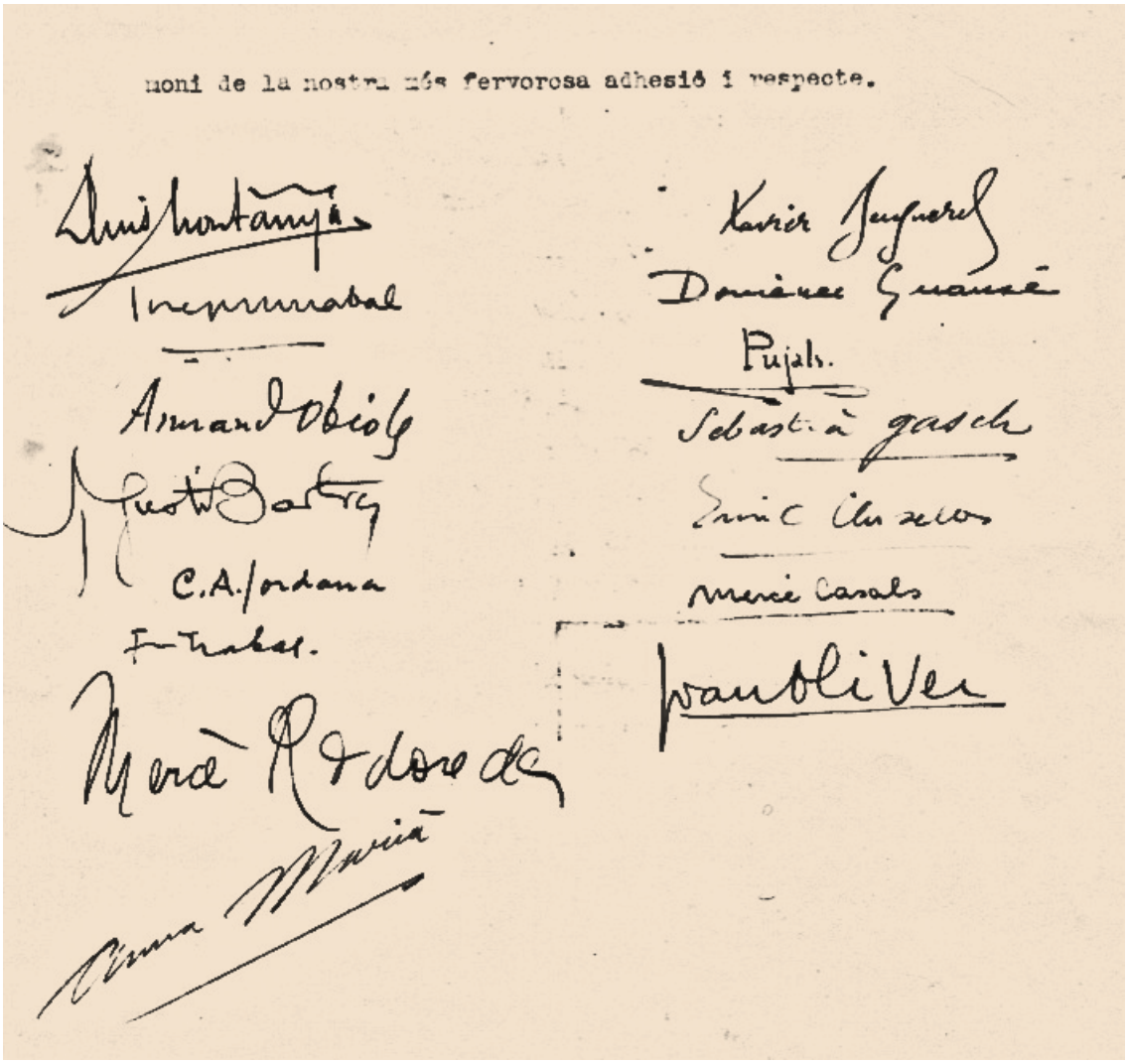

Fig. 96 Revers de la carta amb les signatures dels intel·lectuals

La carta dels escriptors exiliats va tenir l'efecte que esperaven i el president de la Generalitat els va concedir i enviar un ajut econòmic de 6.000 francs.

Aquest gest va donar lloc al fet que, el dia 29 del mateix mes, el grup d'escriptors trametés una nova carta[547] a Lluís Companys, a París, en què li agraïa l'ajuda econòmica resultat de la seva petició.

[547] Carta localitzada a: trabal1939.blogspot.com.es.

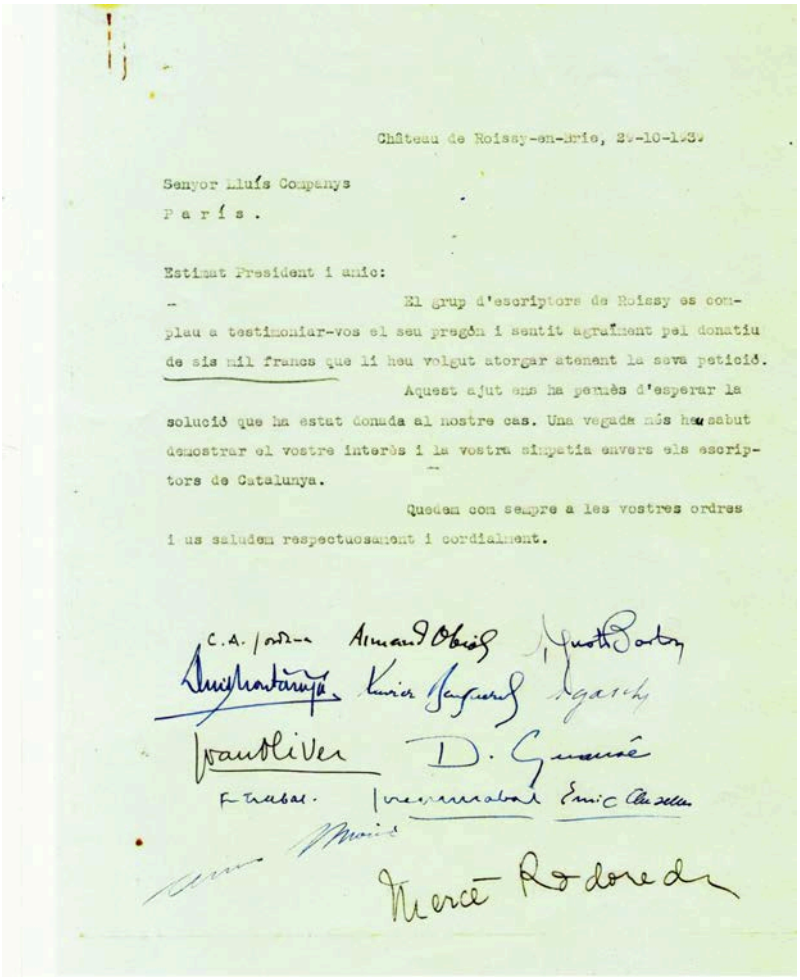

Château de Roissy-en-Brie, 2[illegible]-10-1939

Senyor Lluís Companys
P a r í s .

Estimat President i amic:

El grup d'escriptors de Roissy es complau a testimoniar-vos el seu pregón i sentit agraïment pel donatiu de sis mil francs que li heu volgut atorgar atenent la seva petició.

Aquest ajut ens ha permès d'esperar la solució que ha estat donada al nostre cas. Una vegada més heu sabut demostrar el vostre interès i la vostra simpatia envers els escriptors de Catalunya.

Quedem com sempre a les vostres ordres i us saludem respectuosament i cordialment.

Fig. 97 Carta dels refugiats per agrair l'ajut

Els escriptors cercaven ajuda i suport en tots els àmbits que els eren afins, com ara la *Fédération Internationale des PEN-Clubs*,[548] a la qual estava adscrit el PEN Club català. C. A. Jordana va fer una relació amb el nom dels membres del Pen Club de Barcelona,[549] constituït per un Comitè, amb Pompeu Fabra, en qualitat de *président*, i per Josep Pous i Pagès, Carles Riba, Francesc Trabal, Alfons Maseres, el mateix Jordana, Mercè Rodoreda, Lluís Montanyà i Armand Obiols, com a *secrétaire*; la resta de membres eren Carles Pi

[548] La Institució d'Escriptors PEN Club Internacional va ser fundada el 26 de febrer de 1922 per agrupar els diferents PEN nacionals. El PEN català, fundat el 19 d'abril de 1922, va ser el tercer, després de l'anglès i del francès.

[549] Relació de membres del Pen Club de Barcelona (ANC1-680-93/C. A. Jordana).

i Sunyer, Jaume Serra i Hunter, Antoni Rovira i Virgili, Joan Oliver, Ferran Soldevila, Josep Ma. Capdevila, Xavier Benguerel, Anna Murià, Josep Roure i Torent, Sebastià Gasch, Pau Vila, Domènec Guansé, Josep M. Francès, Josep M. Trabal, Feliu Elias, Rafael Tasis i Marca, Josep M. Miquel i Vergés, Clementina Arderiu, Maurici Serrahima, Josep Carner, Lluís Nicolau d'Olwer, Marçal Olivar, Pere Bohigues, Marià Manent, Josep Farran i Mayoral, Josep Lleonart, Just Cabot, Jaume Bofill i Ferro, Joaquim Xirau, Josep M. Junoy, M. Teresa Vernet, Josep Gimeno-Navarro, Joan Vinyoli, Joan Teixidor, Lluís Casals, Josep M. Boix i Josep Vicenç Foix.

Així, Jules Romains, en qualitat de *Président* de la *Fédération Internationale*, i Hermon Ould, com a *Secrétaire Fédéral*, certificava que C. A. Jordana estava inscrit al centre de Catalunya, [550] presidit per Pompeu Fabra. Així mateix, la Federació internacional demanava a tots els PEN Clubs i els organismes i autoritats intel·lectuals dels diferents països que l'acollissin fraternalment.

La Fédération Internationale certifie que M. C. A. Jordana
The International Federation hereby certifies that
est inscrit au centre de Catalogne
is a member of the *centre.*
Elle prie en conséquence tous les P.E.N. Clubs de lui réserver l'accueil
We therefore beg all centres of the P.E.N. to extend to him/her the courtesy and
confraternel qui est de règle dans notre association. Elle le recommande
cordiality which form the basis of our association. We also recommend him/her to
en outre à la bienveillance de toutes les organi-
the attention of all other intellectual bodies in the
sations et autorités intellectuelles des différents pays.
different countries.
Le Président du Centre, Pompeu Fabra
Le Président International, Jules Romains
Le Secrétaire Fédéral, Hermon Ould

Fig. 98 Carnet d'inscripció al centre de Catalunya

[550] Carnet de la *Fédération Internationale dels Pen-Clubs* (ANC1-680-93/C. A. Jordana).

Els primers dies de desembre, Jordana va preparar tota la documentació necessària per emprendre el viatge. Els països americans receptors dels refugiats exigien unes mesures sanitàries estrictes. Per aquest motiu, Jordana i la seva família van haver de tornar-se a fer una revisió mèdica, el 5 de desembre de 1939, arran de l'endarreriment del viatge. Així, el metge francès Dr. S. Farah, de l'Hôpital Saint Louis, de París, va certificar [551] que C. A. Jordana havia estat vacunat contra la verola:

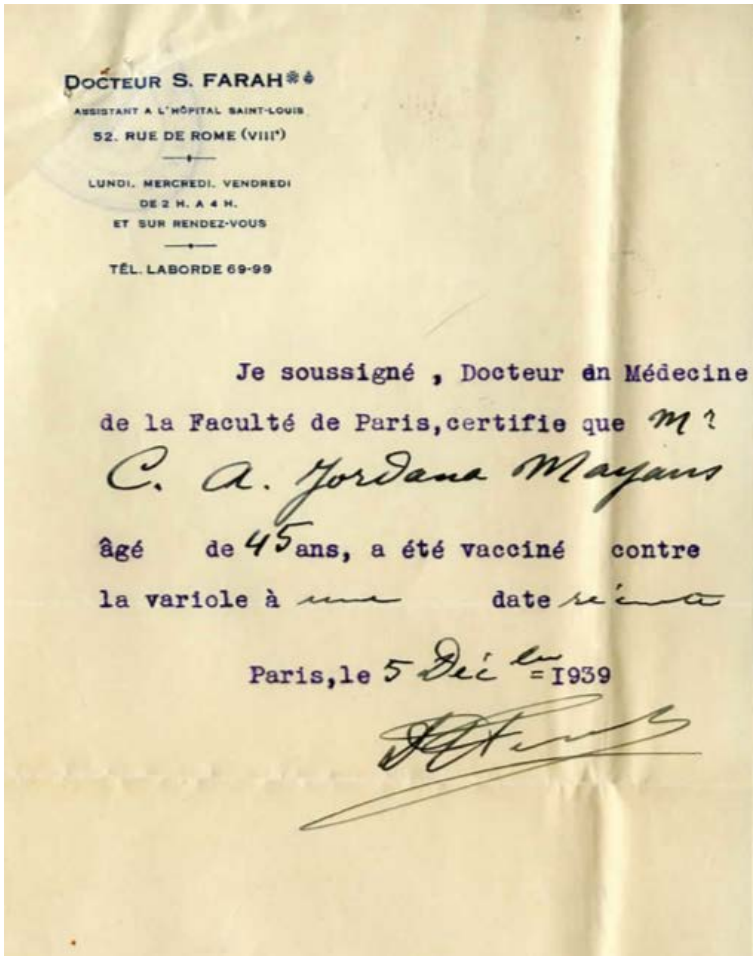

DOCTEUR S. FARAH
ASSISTANT A L'HÔPITAL SAINT-LOUIS
52, RUE DE ROME (VIIIe)
LUNDI, MERCREDI, VENDREDI
DE 2 H. A 4 H.
ET SUR RENDEZ-VOUS
TÉL. LABORDE 69-99

Je soussigné, Docteur en Médecine
de la Faculté de Paris, certifie que M^r
C. A. Jordana Mayans
âgé de 45 ans, a été vacciné contre
la variole à une date récente
Paris, le 5 Déc^bre 1939

Fig. 99 Certificat de vacunació de verola

Així mateix, també li va ser expedit un document preceptiu en què figurava que no havia patit cap malaltia infecciosa ni tenia cap senyal de tracoma als ulls. Aquest certificat

[551] Documents que certificaven la bona salut de C. A. Jordana (ANC1-680-9/C. A. Jordana).

va ser presentat al Consolat General de l'Argentina el 5 de desembre, que autoritzava Jordana a desembarcar en arribar a Buenos Aires.

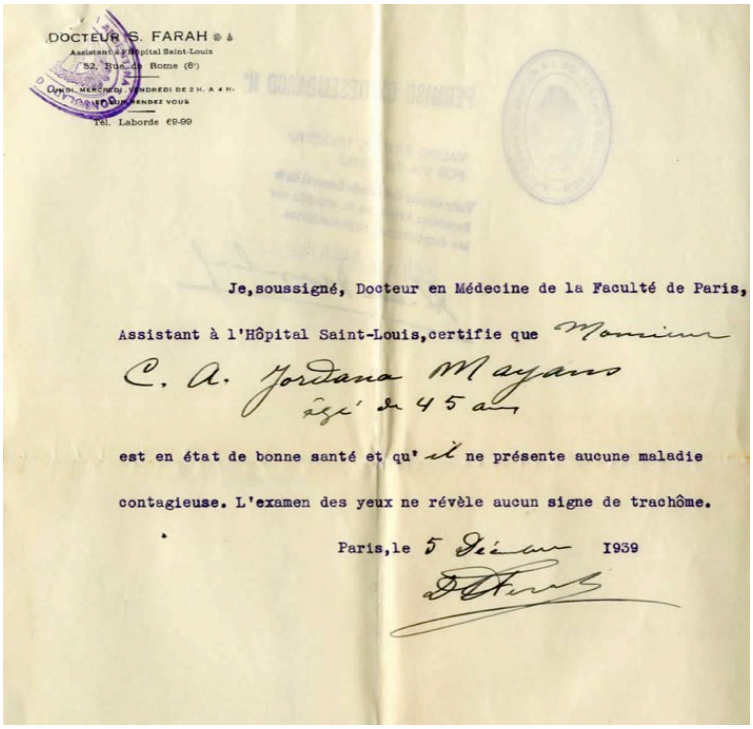
DOCTEUR S. FARAH
Assistant à l'Hôpital Saint-Louis
52, Bld de Rome (8e)
Tél. Laborde 69-99

Je, soussigné, Docteur en Médecine de la Faculté de Paris,
Assistant à l'Hôpital Saint-Louis, certifie que Monsieur
C. A. Jordana Mayans
âgé de 45 ans
est en état de bonne santé et qu'il ne présente aucune maladie
contagieuse. L'examen des yeux ne révèle aucun signe de trachôme.
Paris, le 5 Décembre 1939

Fig. 100 Anvers del certificat en què s'indicava que no hi havia cap problema sanitari

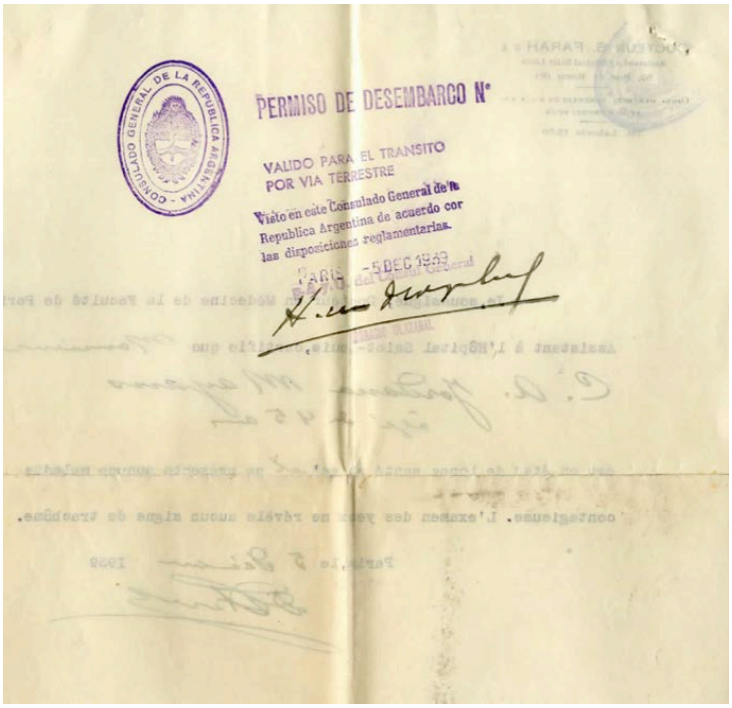
CONSULADO GENERAL DE LA REPUBLICA ARGENTINA
PERMISO DE DESEMBARCO N°
VALIDO PARA EL TRANSITO
POR VIA TERRESTRE
Visto en este Consulado General de la
Republica Argentina de acuerdo con
las disposiciones reglamentarias.
PARIS - 5 DEC 1939

Fig. 101 Revers del certificat amb el segell del Consolat General de l'Argentina

Quant a la sortida dels exiliats cap als diferents països d'acollida, el representant de la Generalitat a l'exili, Carles Pi i Sunyer, n'estava permanentment informat (Campillo-Vila, 2000: 123).[552] Sobre el "grup andí", Antoni M. Sbert li explicava, el 25 de desembre, entre altres qüestions, que Francesc Trabal, Xavier Benguerel, Joan Oliver, C. A. Jordana i Domènec Guansé i les seves famílies havien sortit cap a Xile, via Buenos Aires. Sbert també informava a Pi i Sunyer sobre l'ajut econòmic que els havia donat, tot recordant-li que ja els havien proporcionat 6.000 francs el mes d'octubre anterior:

> Els hem ajudat modestament, anticipant-los l'import de futures col·laboracions i comprant a Benguerel i a Trabal traduccions que tenien fetes. En total el grup s'emporta 11.000 francs.

C. A. Jordana, la seva dona i els fills; Francesc Trabal amb la seva mare, el seu germà Josep Maria i les respectives esposes, Georgette i Antoinette Bordesvielle; Xavier Benguerel amb l'esposa, Rosa Godó, i els dos fills, Xavier i Leopold; Joan Oliver amb la seva esposa, Conxita Riera, i Domènec Guansé, van donar per acabat el seu exili a Roissy-en-Brie el 7 de desembre de 1939 i van iniciar un viatge que els va dur a l'exili definitiu per a alguns, com va ser el cas de Jordana, que va morir a Xile l'any 1958.

Des de Roissy es van dirigir cap a l'estació de *Lyon*, de la capital francesa, per emprendre un viatge amb tren cap a Marsella i, un cop allí, salpar, el 8 de desembre de 1939, amb el vaixell *Florida*, cap a Amèrica. El mateix Jordana, ja

[552]Carta núm. 79, d'Antoni M. Sbert a Carles Pi i Sunyer, de 25.12.1939.

embarcat, reflexionava sobre el significat del camí que iniciaven (C. A. Jordana *et al*., 1994: 185):

> Érem de tercera classe. Se'ns conduïa gairebé engabiats. Podia ser molt llarga i saborosa d'explicar la travessia, sobretot si m'entretingués a comentar aquest tracte i a parlar de la petita babel de la tripulació del Florida. No en parlaré, porto pressa a arribar, a tirar al dret, a enllestir una història que, d'aquí a unes pàgines, posarà terme a una de les meves existències, de les meves re-naixences, és a dir, a una de les meves morts.

El *Florida* era un vaixell de la companyia francesa *Société Générale de Transports Maritimes à Vapeur*, que feia la línia Marsella, Dakar, Brasil i Plata. En el viatge cap a Buenos Aires, el buc va fer escales a Dakar, Rio de Janeiro, Santos, Montevideo i Buenos Aires, tal com constava al programa de l'esmentada companyia naviliera que Jordana va conservar. [553] Aquest document informava dels noms dels diferents vaixells de l'empresa, amb els dies de les sortides i arribades del port del Marsella i les diverses escales que duien a terme durant el trajecte.

[553] Programa de viatges de la *Société Générale de Transports Maritimes à Vapeur* a Amèrica del Sud (ANC1-680-10/C. A. Jordana).

Fig. 102 Portada del programa de la companyia naviliera

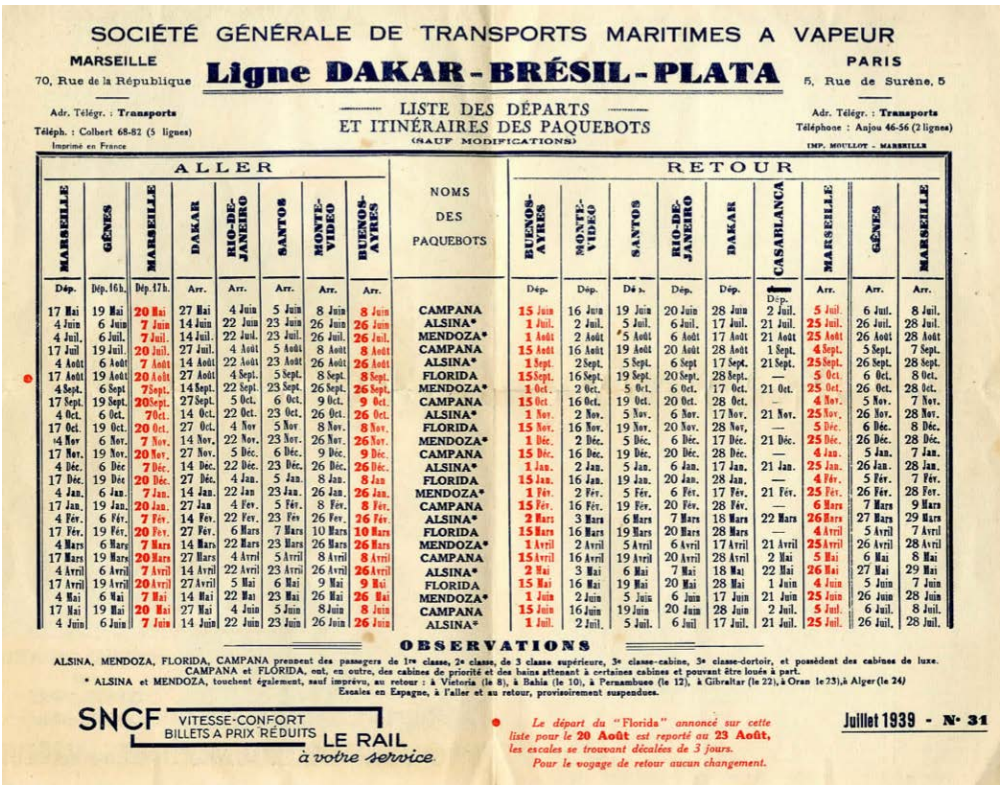

SOCIÉTÉ GÉNÉRALE DE TRANSPORTS MARITIMES A VAPEUR

MARSEILLE
70, Rue de la République

Adr. Télégr. : Transports
Téléph. : Colbert 68-82 (5 lignes)
Imprimé en France

Ligne DAKAR - BRÉSIL - PLATA

PARIS
5, Rue de Surène, 5

Adr. Télégr. : Transports
Téléphone : Anjou 46-56 (2 lignes)
IMP. MOULLOT - MARSEILLE

LISTE DES DÉPARTS
ET ITINÉRAIRES DES PAQUEBOTS
(SAUF MODIFICATIONS)

ALLER

MARSEILLE Dép.	GÊNES Dép. 16 h.	MARSEILLE Dép. 17 h.	DAKAR Arr.	RIO-DE-JANEIRO Arr.	SANTOS Arr.	MONTE-VIDEO Arr.	BUENOS-AYRES Arr.	NOMS DES PAQUEBOTS
17 Mai	19 Mai	20 Mai	27 Mai	4 Juin	5 Juin	8 Juin	8 Juin	CAMPANA
4 Juin	6 Juin	7 Juin	14 Juin	22 Juin	23 Juin	26 Juin	26 Juin	ALSINA*
4 Juil.	6 Juil.	7 Juil.	14 Juil.	22 Juil.	23 Juil.	26 Juil.	26 Juil.	MENDOZA*
17 Juil	19 Juil.	20 Juil.	27 Juil.	4 Août	5 Août	8 Août	8 Août	CAMPANA
4 Août	6 Août	7 Août	14 Août	22 Août	23 Août	26 Août	26 Août	ALSINA*
17 Août	19 Août	20 Août	27 Août	4 Sept.	5 Sept.	8 Sept.	8 Sept.	FLORIDA
4 Sept.	6 Sept	7 Sept.	14 Sept.	22 Sept.	23 Sept.	26 Sept.	26 Sept.	MENDOZA*
17 Sept.	19 Sept.	20 Sept.	27 Sept.	5 Oct.	6 Oct.	9 Oct.	9 Oct.	CAMPANA
4 Oct.	6 Oct.	7 Oct.	14 Oct.	22 Oct.	23 Oct.	26 Oct.	26 Oct.	ALSINA*
17 Oct.	19 Oct.	20 Oct.	27 Oct.	4 Nov	5 Nov	8 Nov.	8 Nov.	FLORIDA
4 Nov	6 Nov.	7 Nov.	14 Nov.	22 Nov.	23 Nov.	26 Nov.	26 Nov.	MENDOZA*
17 Nov.	19 Nov.	20 Nov.	27 Nov.	5 Déc.	6 Déc.	9 Déc.	9 Déc.	CAMPANA
4 Déc.	6 Déc	7 Déc.	14 Déc.	22 Déc.	23 Déc.	26 Déc.	26 Déc.	ALSINA*
17 Déc.	19 Déc	20 Déc.	27 Déc.	4 Jan.	5 Jan.	8 Jan.	8 Jan.	FLORIDA
4 Jan.	6 Jan.	7 Jan.	14 Jan.	22 Jan	23 Jan.	26 Jan.	26 Jan.	MENDOZA*
17 Jan.	19 Jan.	20 Jan.	27 Jan	4 Fev.	5 Fév.	8 Fév.	8 Fév.	CAMPANA
4 Fév.	6 Fév.	7 Fév.	14 Fev.	22 Fev.	23 Fév	26 Fev.	26 Fév.	ALSINA*
17 Fév.	19 Fév.	20 Fev.	27 Fév.	6 Mars	7 Mars	10 Mars	10 Mars	FLORIDA
4 Mars	6 Mars	7 Mars	14 Mars	22 Mars	23 Mars	26 Mars	26 Mars	MENDOZA*
17 Mars	19 Mars	20 Mars	27 Mars	4 Avril	5 Avril	8 Avril	8 Avril	CAMPANA
4 Avril	6 Avril	7 Avril	14 Avril	22 Avril	23 Avril	26 Avril	26 Avril	ALSINA*
17 Avril	19 Avril	20 Avril	27 Avril	5 Mai	6 Mai	9 Mai	9 Mai	FLORIDA
4 Mai	6 Mai	7 Mai	14 Mai	22 Mai	23 Mai	26 Mai	26 Mai	MENDOZA*
17 Mai	19 Mai	20 Mai	27 Mai	4 Juin	5 Juin	8 Juin	8 Juin	CAMPANA
4 Juin	6 Juin	7 Juin	14 Juin	22 Juin	23 Juin	26 Juin	26 Juin	ALSINA*

RETOUR

BUENOS-AYRES Dép.	MONTE-VIDEO Dép.	SANTOS Dép.	RIO-DE-JANEIRO Dép.	DAKAR Dép.	CASABLANCA Dép.	MARSEILLE Arr.	GÊNES Arr.	MARSEILLE Arr.
15 Juin	16 Juin	19 Juin	20 Juin	28 Juin	2 Juil.	5 Juil.	6 Juil.	8 Juil.
1 Juil.	2 Juil.	5 Juil.	6 Juil.	17 Juil.	21 Juil.	25 Juil.	26 Juil.	28 Juil.
1 Août	2 Août	5 Août	6 Août	17 Août	21 Août	25 Août	26 Août	28 Août
15 Août	16 Août	19 Août	20 Août	28 Août	1 Sept.	4 Sept.	5 Sept.	7 Sept.
1 Sept.	2 Sept.	5 Sept.	6 Sept	17 Sept.	21 Sept.	25 Sept.	26 Sept.	28 Sept.
15 Sept.	16 Sept.	19 Sept.	20 Sept.	28 Sept.	—	5 Oct.	6 Oct.	8 Oct.
1 Oct.	2 Oct.	5 Oct.	6 Oct.	17 Oct.	21 Oct.	25 Oct.	26 Oct.	28 Oct.
15 Oct.	16 Oct.	19 Oct.	20 Oct.	28 Oct.	—	4 Nov.	5 Nov.	7 Nov.
1 Nov.	2 Nov.	5 Nov.	6 Nov.	17 Nov.	21 Nov.	25 Nov.	26 Nov.	28 Nov.
15 Nov.	16 Nov.	19 Nov.	20 Nov.	28 Nov.	—	5 Déc.	6 Déc.	8 Déc.
1 Déc.	2 Déc.	5 Déc.	6 Déc.	17 Déc.	21 Déc.	25 Déc.	26 Déc.	28 Déc.
15 Déc.	16 Déc.	19 Déc.	20 Déc.	28 Déc.	—	4 Jan.	5 Jan.	7 Jan.
1 Jan.	2 Jan.	5 Jan.	6 Jan.	17 Jan.	21 Jan.	25 Jan.	26 Jan.	28 Jan.
15 Jan.	16 Jan.	19 Jan.	20 Jan.	28 Jan.	—	4 Fév.	5 Fév.	7 Fév.
1 Fév.	2 Fév.	5 Fév.	6 Fév.	17 Fév.	21 Fév.	25 Fév.	26 Fév.	28 Fev.
15 Fév.	16 Fév.	19 Fév.	20 Fév.	28 Fév.	—	6 Mars	7 Mars	9 Mars
2 Mars	3 Mars	6 Mars	7 Mars	18 Mars	22 Mars	26 Mars	27 Mars	29 Mars
15 Mars	16 Mars	19 Mars	20 Mars	28 Mars	—	4 Avril	5 Avril	7 Avril
1 Avril	2 Avril	5 Avril	6 Avril	17 Avril	21 Avril	25 Avril	26 Avril	28 Avril
15 Avril	16 Avril	19 Avril	20 Avril	28 Avril	2 Mai	5 Mai	6 Mai	8 Mai
2 Mai	3 Mai	6 Mai	7 Mai	18 Mai	22 Mai	26 Mai	27 Mai	29 Mai
15 Mai	16 Mai	19 Mai	20 Mai	28 Mai	1 Juin	4 Juin	5 Juin	7 Juin
1 Juin	2 Juin	5 Juin	6 Juin	17 Juin	21 Juin	25 Juin	26 Juin	28 Juin
15 Juin	16 Juin	19 Juin	20 Juin	28 Juin	2 Juil.	5 Juil.	6 Juil.	8 Juil.
1 Juil.	2 Juil.	5 Juil.	6 Juil.	17 Juil.	21 Juil.	25 Juil.	26 Juil.	28 Juil.

OBSERVATIONS

ALSINA, MENDOZA, FLORIDA, CAMPANA prennent des passagers de 1re classe, 2e classe, de 3 classe supérieure, 3e classe-cabine, 3e classe-dortoir, et possèdent des cabines de luxe.
CAMPANA et FLORIDA, ont, en outre, des cabines de priorité et des bains attenant à certaines cabines et pouvant être loués à part.
* ALSINA et MENDOZA, touchent également, sauf imprévu, au retour : à Victoria (le 8), à Bahia (le 10), à Pernambuco (le 12), à Gibraltar (le 22), à Oran le 23), à Alger (le 24)
Escales en Espagne, à l'aller et au retour, provisoirement suspendues.

SNCF VITESSE-CONFORT BILLETS A PRIX RÉDUITS LE RAIL à votre service

• *Le départ du "Florida" annoncé sur cette liste pour le* **20 Août** *est reporté au* **23 Août,** *les escales se trouvant décalées de 3 jours.*
Pour le voyage de retour aucun changement.

Juillet 1939 - N° 31

Fig. 103 Interior del programa amb dates i horaris

Al marge esquerre, el programa té un punt vermell que assenyalava la sortida, des de Marsella, del vaixell *Florida* el 20 d'agost. El significat d'aquest senyal és aclarit al final del programa, en què indicava el canvi de dia de sortida, del 20 al 23 d'agost. Aquest viatge, Jordana no el va fer, com ja sabem. En aquesta mateixa taula d'horaris de vaixells, el *Florida* tenia previst el retorn a Marsella el 8 de desembre i una nova sortida cap a Amèrica el dia 17 del mateix mes. La guerra que hi havia a Europa devia fer que els dies de sortida i els horaris variessin. Els escriptors catalans van sortir, finalment, de Marsella el 8 de desembre amb destinació a Amèrica del Sud.

El vaixell Florida, que feia la ruta transatlàntica, va ser torpedinat un any o dos més tard, segons Xavier Benguerel.

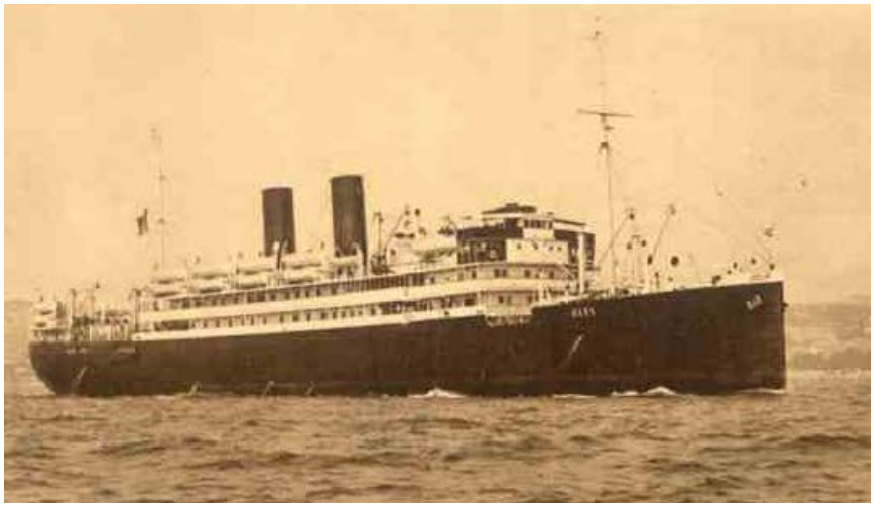

Fig. 104 El Florida

En plena travessia, el "grup andí" es va fer una sèrie de fotografies. La primera imatge correspon al grup que, en

general, mostren uns rostres seriosos. Començava un viatge incert i deixaven enrere tot allò que estimaven.

Fig. 105 Foto del grup d'exiliats amb destinació a Xile a la coberta del vaixell

La segona fotografia és dels Jordana, en què, excepte Cèsar August, els altres membres de la família, l'Aurora i els joves Joan i Núria, somriuen al fotògraf.

Fig. 106 La família Jordana-Benet

L'any 1940, per encàrrec de la revista *Germanor*, Jordana va relatar el viatge de París a Santiago de Xile, amb el títol "París-Santiago. 8 desembre 1939-4 gener 1940".[554]

En aquest text, Jordana explicava el record que tenia de la sortida de París cap a Marsella, dalt del tren. Per reproduir el soroll reiteratiu de les rodes, Jordana repetia frases en francès (Jordana [*et al.*], 1994: 30):

> Vidres emblavits a les finestres. A fora, una França enfosquida per angunieigs de moltes menes. Apa, llegeix o dormita. Però qui llegiria? La lectura, per estrany que sembli, és per als trajectes curts. Al començ d'un viatge important, qui llegiria si no un ésser sense imaginació, amb tanta de perspectiva oberta i amb tantes de fites lluminoses marcant-ne la fuga en l'acost de les paraules

[554] La visió del viatge de Jordana va ser recollida en un únic volum, anys més tard, juntament amb els records dels altres integrants de l'anada a l'exili, com van ser Xavier Benguerel, Domènec Guansé i Joan Oliver (Jordana, 1994: 28-73).

> al lluny? Dormito, doncs. I tota la transcendència es fondrà en la cançó de l'enfadós de les rodes del tren. *Où vas tu? Où vas tu?* I contesten elles mateixes: *Vas-y, Toto! Vas-y, Toto!*

Un cop a Marsella, es van embarcar al vaixell, per iniciar la travessia de l'oceà Atlàntic que havia de durar gairebé un mes (1994: 32):

> *Ça y est*. Passada la passera dels papers. Encabinats. Les àncores rasquen. Sona la campana del sopar. El vaixell branda en la foscor. Marsella ens deixa, perduda en un *black-out*, on poques lluïssors es traeixen. Partim amb aquell record de *bouillabaisse* al cor, amb aquella flaire de marisc als narius, amb aquella salabror de simpatia nostra, nostra a la pell que eixarreïment futur no podrà esvair.

Quan el vaixell va passar per davant de les costes espanyoles, Jordana no podia evitar pensar que una avaria els podia deixar a l'abast dels feixistes. I com que temia aquesta possibilitat, s'imaginava com hauria pogut ser el desenllaç (1994: 33):

> Una avaria ara, i plaf! Port espanyol. "*Su nombre?*" "*Vaya, vaya; intelectual y catalán!*" "*Meta al masón en el garlito*." "*Cuatro tiritos a la cabeza*." Tràgica opereta.

Hi havia altres perills derivats de la Segona Guerra Mundial com eren els submarins alemanys i les mines magnètiques. Amb el seu humor característic, que va mantenir fins i tot en moments dramàtics, explicava (1994: 34):

> El viatge a Amèrica esdevenia més perillós que en els temps de Colom.

Malgrat això, Jordana trobava moments per defugir els mals pensaments sobre els possibles perills i es meravellava amb la visió del mar i de l'allunyament de l'Espanya franquista (1994: 36):

> Mar fosca, ona llarga. El tallant de proa crea dues belles crineres d'escuma, on sis dofins malden per no deixar-se atrapar. [...] A popa hom comenta les llums d'Andalusia i del Rif. És Melilla allò, quatre llums, ja deixada enrere? Algeciras, la Línia a l'altre costat? Gibraltar en *black-out* o s'atrevirà a enjoiar-se d'elèctrics brillants? A la Roca brillen tres o quatre cuques de llum. La fosca del mar és feta més intensa pel pampallugueig dels fars. [...] La Roca queda enrere. Me'n vaig cap a l'avant i hi trobo Núria, que hi ha tornat a esbargir-se amb el vent de mar, la lluna islàmica, Ceuta refulgent i els dofins argentats que ens obren enjogassadament la ruta de l'Atlàntic.

A Jordana, que era un gran fumador, havia d'incomodar-lo força una ordre del capità del vaixell. A partir de l'hora baixa, estava prohibit fumar per evitar puntes de cigarretes enceses i ser detectats per l'aviació. Jordana ho explicava (1994: 38):

> *Pas fumer, pas fumer. C'est pour la vie de tous*. Aquesta gran sentència, davallada de l'alta *passerelle*, fa el tomb de babord a estribord, de proa a popa. Llença la cigarreta, buida la pipa, trepitja la cua del cigar. *C'est la France qui commande*.

Contemplar, des del vaixell, les diferents ciutats per on passaven era un entreteniment que interessava molt els passatgers. El que no els agradava tant era que, aquesta estona de distracció, coincidia amb els àpats. En aquest cas, es veien obligats a triar entre o bé veure la nova ciutat o bé continuar al menjador. Alguns dels comensals hi veien una mena de confabulació del capità contra els passatgers (1994: 38):

> Entrem a Casablanca tot fent el *petit déjeuner*. Vam sortir de Marsella tot sopant. El nostre *maître* –que és ben bé de tercera- és un esperit maligne que es complau a malmetre'ns les arribades i les sortides. Crec que podríem trobar-hi fàcilment una explicació natural; però és més bonic de creure que aquest homenet –que té un cert aire de cotorra- es debilita a turmentar els passatgers

> creant-los conflictes entre l'avidesa estomacal i l'avidesa turística que vol engolir vistes noves sense perdre detall. Fluctuem incòmodament entre el mos i la ullada.

Tot passejant per coberta, la Núria es va sincerar amb el seu pare sobre l'estat d'ànim en què es trobava. El fet de deixar casa seva li provocava una pena tan gran que només ho podia resoldre amb la mort (1994: 46):

> Sana i forta, beutat casolana i planera, cap llanguiment romàntic ni a la cara ni al gest. Tanmateix, contestant la pregunta que no faig, Núria sospira: Voldria morir-me ara, ara mateix. Sincera, evidentment. M'arrenco a l'encís, li dic: Apa, salta, suïcida't. Jo et seguiré. Insincer, evidentment. L'encís és romput per la matusseria verbal. Allò no és allò. Saltar a l'aigua? I tots dos sabem de nedar. El gest, l'acció, la matussera lluita amb l'ona trencaria l'encís que feia desitjar la mort.

Una conversa va ser premonitòria perquè la filla de C. A. Jordana, la Núria, es va suïcidar saltant des del terrat de casa seva, a Madrid, l'any 1974. [555]

El vaixell va seguir cap al sud de la costa africana. Quan va arribar al Cap Verd, va fer escala a Dakar. Novament, Jordana es queixava del *maître* perquè feia coincidir l'entrada en aquesta ciutat amb un àpat (1994: 28-47):

> Asseu-te, menja, mira per la lluerna trossos de Dakar que es despleguen davant l'esguard tafaner. L'equip literari del Vallès[556] no pot contenir la seva impaciència. Surt, mira, torna decebut. Una mena de Caldetes tronat. Però no és ben bé això, és clar. Les cases es despleguen al llarg de la costa, ben netes, ben retallades, tenen, és cert, un aire de material estantís, d'edifici d'exposició improvisada. Però com les estabilitzen, com les falquen a

[555] Carta del marit de Núria Jordana, l'escriptor i enginyer madrileny Juan Benet, en què explicava als seus cunyats, Joan Jordana i Rafaela de Buen, la mort de la seva dona, el 4 de març de 1974 (Fons Joan Jordana i Rafaela de Buen).
[556] Es tracta de Francesc Trabal i Joan Oliver.

> l'esguard de les masses de vegetació que hom albira entre els clars!

Arribats a Dakar, Jordana explicava el moviment frenètic que vivia el port arran de l'atracament del *Florida* (1994: 48-49).

> Entre la vulgaritat europea dels passatgers que poden baixar o quedar-se o pujar, el nostre vapor és acostat per núvols d'homes negres, per barcasses on negres ens porten llur ajut. Carreguem aigua i *mazut*.[557] Descarreguem el correu, cols, bagatges, caixes misterioses que diuen *fragile, haut*. S'han obert traus al ventre del vaixell, cables metàl·lics amb ganxos de presa es gronxen, davallen, pugen carregats, escorren la càrrega cap al moll. [...] Dakar, llum i color. Xiscles histèrics del vapor que no sap si partir.

El viatge continuava i Jordana tornava a endinsar-se en el seu món particular, tot i que controlava el rumb del vaixell per mitjà dels astres (1994: 59):

> Qui perd el rumb, el vaixell o jo? Tots els procediments tenen la seva desorientació: cop de petit rumiament, cop de petit toc descriptiu. Ja n'hi ha prou? Quantes coses s'escapen! I ara, té, se t'escapa el vaixell i tot pel camí de les ordres secretes d'un gran almirallat (si és que això no són pretensions). Però el cert és que el guany de vida (mitja horeta diària) que fem al rellotge del menjador, s'ha estroncat durant dos o tres dies i després s'ha duplicat de sobte. Doncs, en lloc d'anar vers el sud-oest, hem anat de dret al sud després virat cap a ponent. Ve't ací un net treball deductiu, fet amb l'ajut de postes i eixides de sol, i del bell Orió que no ens deixa pas.

La família Jordana i els seus companys de viatge van arribar al port de Rio de Janeiro el 24, el 25 o el 26 de desembre, segons si és C. A. Jordana, Xavier Benguerel o Domènec Guansé, respectivament, qui ho explica. Jordana descrivia l'entrada a la badia brasilera (1994: 62-63):

[557] Mazut (*mazout* en francès) o fuel és un combustible derivat del petroli.

> Som a proa i avancem de front amb el nostre navili en mar. Girem entorn d'una illa verda, amb la verdor vellutada enterament per l'ombra que creix. Girem un cap i entrem quietament dins la gran badia. Llums, llums, ja no faran nosa a la nostra seguretat les puntes ardents dels nostres cigars. Passatgers en pijama sota l'abric van pujant a proa. A l'alta passarel·la hi ha una certa pietat per nosaltres, i hom no ens diu "*dégagez*, *dégagez*" com de costum. Mentre avancem vers la gran renglera de llums que foscos illots deformen amb el moviment del vaixell, comença enmig de nosaltres la ronca maniobra de l'àncora.

Quan relatava el seu llarg viatge cap al sud, Jordana també es referia al seu hàbit de fumar. Després de deixar el port de Santos i el golf de Santa Catarina, al litoral brasiler, gaudia explicant, en el balanceig del vaixell, el plaer de fumar un bon cigar (1994: 68-69):

> Fumo només doncs. Un llarg cigar brasiler que m'ha costat –inevitable brometa- innumerables *reis*.[558] Però el cigar no és brometa, al bell mig d'aquella abrivada combinació de rodament i tangatge.[559] Curiós com es barreja el fum amb la fisiologia enmig del *swing* del material inanimat –qui ho diria?- que tinc al voltant. El saborós cigar, és verament saborós? Hauré d'augmentar el nombre d'abjectes novel·listes pàl·lids? Llençaré el cigar? No el llenço. Surto a la galeria de popa, tot xuclant els reis de tabac que em resten, a contemplar com puja i baixa la línia a l'horitzó. Força de voluntat, ve-t'ho ací. Superació de la bruta materialitat. La crisi és vençuda. Ja puc llençar la burilla en mar.

Jordana finalitzava el seu relat amb la localització de la Creu del Sud, constel·lació que es podia veure a l'hemisferi sud. El seu desig era de continuar orientat en la nova vida que havia emprès (1994: 73):

> Oh, oh! Tant se val! Ja està bé. Em queda Orió i ja tinc la Creu del Sud. No se m'escaparà mai més. Em sento d'allò més orientat. Quan em perdré per aquest món

[558] Diners.
[559] Jordana catalanitza la paraula francesa *tangage*, la traducció al català de la qual és *capficall* (enfonsament, més o menys, de la proa d'una nau a causa de les ones).

> austral, sempre em quedarà el recurs d'alçar el cap i fixar el sud en aquests quatre petits estels: l'un d'ells modest, modest fins a esvair-se, l'un d'ells tan tan dolçament brillant. Creu del Sud, punt concretador en les altures! En tu s'aferren les frívoles mans del meu esperit vacil·lant. La invenció de la Santa Creu del Sud presideix dolçament el meu son en la fresqueta nocturna, en el gronxament d'un tràngol mitigat.

Pel relat de Xavier Benguerel, sabem que la família Jordana i els seus companys de viatge van sortir de Montevideo vers Buenos Aires la nit de Cap d'Any.

3.2.2.2 Xile (1940-1945)

L'1 de gener de 1940 el vaixell Florida va arribar al port de Buenos Aires, en trànsit cap a Xile. En aquells moments, Cèsar August Jordana comptava amb 46 anys, la seva dona Aurora en tenia 39, i els seus fills, Joan i Núria, 17 i 16, respectivament. Començaven, en terres americanes, una nova vida plena d'incertesa i d'esperança alhora.

Les autoritats portuàries argentines van registrar el nom i les dades personals dels integrants del grup d'intel·lectuals catalans que acabaven d'arribar, més les d'altres viatgers que també van desembarcar a Buenos Aires, [560] que en total eren 25 persones.

[560] El *Centro de Estudios Migratorios Latinoamericanos* de Buenos Aires ens va proporcionar la llista de passatgers que van desembarcar a Buenos Aires, l'1 de gener de 1940, del vaixell Florida.

PASAJEROS EN TRANSITO A CHILE LLEGADOS A BUENOS AIRES CON EL VAPOR FLORIDA EL 1/1/1940 DESDE EL PUERTO DE MARSELLA
La presente lista se entrega a la investigadora Georgina Jordana exclusivamente para uso académico, bajo el compromiso de no divulgar datos sensibles como religión, raza o pertenencia política
FECHA , FIRMA Y ACLARACION

BARCO	APELLIDO	NOMBRE	EDAD	SEXO	EST.CIVIL	NACION	RELIGIÓN	NSTR	LUGNAC	PROFES
FLORIDA	SAMPELAYO CARRASCO	RAMON	31	M	S	española	católica	S	BELMEZ	LINOTIPISTA
FLORIDA	MANDEL	HARRY	31	M	C	checoslovaca	israelita	S	BRNO	MEDICO
FLORIDA	JORDANA MAYANS	CESAR A.	46	M	C	española	israelita	S	BARCELONA	INGENIERO
FLORIDA	BENET DE JORDANA	AURORA	39	F	C	española	israelita	S	BARCELONA	S.P
FLORIDA	JORDANA BENET	JUAN	17	M	S	española	israelita	S	BARCELONA	ESTUDIANTE
FLORIDA	JORDANA BENET	NURIA	16	F	S	española	israelita	S	BARCELONA	ESTUDIANTE
FLORIDA	GUANSE SALESAS	DOMINGO	47	M	S	española	católica	S	TARAGONA	AGRICULTOR
FLORIDA	ORPI CASANOVA	JOSE MARIA	25	M	S	española	católica	S	SUBIRADS	PANADERO
FLORIDA	CLARIANA PASCUAL	ABELARDO	23	M	S	española	católica	S	CARLET	PERIODISTA
FLORIDA	BORDESVIEILLES	GEORGETTE	32	F	S	francesa	católica	S	TARDES	S.P
FLORIDA	HUTSCHENECKER KAMM	EMMANUEL YZAK	35	M	S	rumana	israelita	S	GROPILE	PERIODISTA
FLORIDA	BENGUEREL LLOBET	XAVIER	35	M	C	española	católica	S	BARCELONA	TECNICO TEXTILE
FLORIDA	BENGUEREL	XAVIER	9	M	S	española	católica	S	BARCELONA	S.P
FLORIDA	GODO GABARRO DE BENGUEREL	ROSA	35	F	C	española	católica	S	YGUALABA	S.P
FLORIDA	BENGUEREL	LEOPOLDO	5	M	S	española	católica	N	BARCELONA	S.P
FLORIDA	ESTORNES LASA	BERNARDO	32	M	C	española	católica	S	YSABA	EDITOR
FLORIDA	ZUBIZARRETTA ECHAVE DE ESTORNES	YGNACIA	24	F	C	española	católica	S	SAN SEBASTIAN	S.P
FLORIDA	RETTERU WEINTRANT	AUREL	35	M	S	rumana	israelita	S	CRAIOVA	COMERCIANTE
FLORIDA	TRABAL BENESSAT	JOSE MARIA	42	M	C	española	católica	S	SABADELL	ABOGADO
FLORIDA	RUBIOL MORELL	PEDRO	34	M	C	española	católica	S	CERVERA	CONTABLE
FLORIDA	OLIVER SALLARES	JUAN	42	M	C	española	católica	S	SABADELL	PENTO. AGRICOLA
FLORIDA	RIERA DE OLIVER	CONCEPTION	32	F	C	española	católica	S	BARCELONA	S.P
FLORIDA	STERN	YGNACIO	35	M	S	polaca	israelita	S	LUKALUSZ	COMERCIENTE
FLORIDA	GARCIA GIL	OCTAVIO	46	M	C	española	católica	S	OROPESA	VETERINARIO
FLORIDA	VELEZ BAJO DE GARCIA	LUISA	42	F	C	española	católica	S	MONTALBAN	S.P
FLORIDA	GIL	LUISA	18	F	S	española	católica	S	BARCELONA	SP
FLORIDA	TRABAL BENESSAT	FRANCISCO	41	M	C	española	católica	S	SABADELL	INGENIERO
FLORIDA	BORDESVIEILLES LAFARGUE	ANTOINETTE	36	F	C	francesa	católica	S	TARBES	S.P
FLORIDA	BENESSAT BABI	EMILIA	66	F	V	española	católica	S	SABADELL	S.P
FLORIDA	AEDO JAUREGUI	LUIS	31	M	C	española	católica	S	TRUCIOS	EMPLEADO
FLORIDA	AEDO JAUREGUI	YNES	24	F	C	española	católica	S	TRUCIOS	MODISTA
FLORIDA	REYERO VELASCO	CONCEPTION	30	F	C	española	católica	S	BILBAO	MODISTA
FLORIDA	JAUREGUI ZORNOZA	HERMINIA	57	F	V	española	católica	S	TRUCIOS	S.P
FLORIDA	JAUREGUI ZORNOZA	ELADIA	47	F	S	española	católica	S	TRUCIOS	S.P

Fig. 107 Llista de passatgers que van desembarcar a Buenos Aires

En aquesta relació, a més de les dades dels Jordana-Benet, podem trobar les de Domènec Guansé, Francesc i Josep Maria Trabal, Xavier Benguerel i Joan Oliver, amb les seves famílies, al costat de les d'altres passatgers.

Pel que fa a la religió, Jordana i la seva família constaven com a israelites, [561] mentre que la resta del grup, com a catòlics, fet que es podria explicar per la repetició de l'adscripció religiosa dels passatgers precedents en la llista. [562] No obstant això, no es pot descartar que aquesta

[561] Els avantpassats de Jordana havien practicat aquesta religió.
[562] Després del darrer membre de la família Jordana, constava Domènec Guansé, a la fila del qual la paraula catòlic va tornar a aparèixer a la columna de la religió.

anotació fos fruit de l'actitud molt crítica de Jordana envers l'Església catòlica.

Un cop van deixar el port de Buenos Aires, el grup va ser "custodiat com una cordada de presos", com deia Xavier Benguerel (Jordana [*et al.*], 1994: 187), al ferrocarril que els havia de portar a la ciutat argentina de Mendoza,[563] després d'haver travessat la Pampa. Des d'aquesta ciutat van prosseguir l'itinerari previst, amb cotxes fins a Punta de Vacas, a una altitud d'uns 2.400 metres sobre el nivell del mar. El paisatge que contemplaven durant el trajecte era tristíssim, tal com explicava Xavier Benguerel (Jordana [*et al.*], 1994: 188-189):

> Més que terrible, el camí era desolat, tètric: tot roques pelades, immenses, i pedruscall que cruixia sota el pas de les rodes, precipicis sense fons, enormes pegots de neu arrapada per sempre a la pedra. Miraves a través de les finestres: cel desolat de tan blau i transparent. Fins allà on abastava la mirada, cims crestats i nevats. Alguna vegada, el cotxe s'aturava per completar la maniobra, feia marxa enrere. El xofer ens pregava de baixar, per prudència.

Un cop travessats els Andes, el grup va arribar a l'estació de Los Andes, ja en territori xilè.[564] Des d'aquesta estació, va fer els últims 150 km fins a la capital de Xile, Santiago.

Sobre el mapa, podem observar els darrers, i molt pesats, 1.508 km que van fer des de Buenos Aires fins a Santiago de Xile.

---

[563] El viatge va ser molt llarg i cansat: de Buenos Aires a Mendoza calia fer un trajecte amb tren de 1.098 km; de Mendoza a Punta de Vacas, el viatge es feia amb cotxe, 140 km; de Punta de Vacas a l'estació de ferrocarrils Los Andes hi havia 120 km; de l'estació Los Andes a l'estació Mapocho, calia fer 150 km. En aquest últim recorregut el grup havia hagut de fer transbord a la ciutat de Llay Llay (Los Andes a Llay Llay, 55 km, i d'aquesta ciutat a Santiago de Xile, 95 km).

[564] Declaració d'equipatge que consistia en deu embalums: cinc maletes, un sac i quatre paquets de mà amb efectes personals (ANC1-680-T-9).

Fig. 108 Trajecte final Buenos Aires-Santiago de Xile

Finalment, els escriptors, amb les seves famílies, van arribar a la capital xilena el 9 de gener de 1940, a les dues de la matinada, molt cansats després d'un viatge esgotador, a l'estació de Mapocho[565].

Fig. 109 Façana de l'estació de Mapocho de principi del segle XX

[565] L'estació de Mapocho, a Santiago de Xile, va ser construïda de 1905 a 1912 sota la direcció de l'arquitecte Emilio Jequier. Va deixar de funcionar l'any 1987 i actualment s'hi organitzen fires de llibres.

Fig. 95 Interior de l'estació de Mapocho

El llarg viatge havia finalitzat. Jordana i el seu grup havien fet, des de Barcelona fins a Santiago de Xile, milers de quilòmetres durant 33 dies. Deixaven enrere part de la seva vida i n'iniciaven una de nova. En aquest mapamundi podem seguir l'itinerari esmentat:

Fig. 111 Trajecte Barcelona-Santiago de Xile

A l'estació, els esperava una representació de la Junta del Centre Català amb el seu president al capdavant, l'enòleg Claudi Mas i Perera.[566] Els catalans de Xile van conduir els nouvinguts al Centre Català, on van poder descansar i recuperar forces després d'un viatge tan llarg i dolorós. Pel que fa a l'allotjament, Claudi Mas els va comunicar que s'havien reservat cambres en hotels i pensions per a tots ells. Així mateix, els van oferir tota l'ajuda necessària per emprendre la nova vida. Sobre l'arribada dels escriptors a Santiago de Xile, Joan Oliver explicava a Carles Pi i Sunyer, que romania a Londres, les seves sensacions i la situació laboral d'alguns membres del grup d'intel·lectuals, com ara Jordana, que ja treballava, des del febrer, com a delineant per a un enginyer (Campillo-Vilanova, 2000: 137).[567]

[566] El Centre Català de Santiago havia pagat deu passatges per a aquells exiliats que volguessin viatjar a Xile.

[567] Carta núm. 89, de J. Oliver a C. Pi i Sunyer (15.2.1940), en què deia: "La travessia fou felicíssima; els amics de Buenos Aires ens saludaren molt efusivament i després del pas dels Andes –la part més feixuga del viatge- arribàrem a Santiago. La gent del Centre, amb Claudi Mas al davant, ens acolliren amb els braços oberts. [...]. Per ara, l'únic que

Els mitjans de comunicació, com la *Revista de Catalunya* i *Germanor*, també es van fer ressò de la vinguda dels exiliats a Xile. [568] Assenyalaven, també, que els escriptors havien estat rebuts per alguns membres del Centre Català de Santiago, "entitat que -segons l'autor de l'article- ha treballat d'una manera admirable en la preparació del viatge."

L'adaptació al nou país va ser gradual, tal com deia Joan Oliver a Carles Pi i Sunyer, en la carta esmentada abans: "D'antuvi, l'atmosfera social de la ciutat ens sobtà una mica; a poc a poc ens hi anem acostumant." En canvi, a Aurora Benet,[569] esposa de Jordana, no li agradava gens el nou país, tal com ho explicava a Clara Candiani, companya de Josep M. Trias Peitx:

> Ya estoy aquí hace ocho días. No te he escrito antes para poder decirte mejor si me gustaba, pero la espera ha sido inútil. No me gusta absolutamente nada.
> La ciudad es muy grande, muy animada pero prefiero mil veces Roissy. ¡Tan bien como yo me encontraba allí! No sabes que añoranza tan grande tengo de mi habitación, del parque, de ti y de todo lo que me rodeaba. ¡Que lástima no haber podido trabajar en París y quedarme! Cada día lo siento más y lo sentiré.

Aparentment els Jordana-Benet van arribar a l'exili com una família unida. No obstant això, segons el testimoni de la

---

treballa és en Jordana. En Benguerel i jo estem en camí d'aconseguir un lloc."

[568] *Revista de Catalunya*, "Els catalans arreu del món", núm. 95 (gener de 1940), p. 101, i també *Germanor*, "Benvinguts", núm. 446 (gener 1940), p. 1-2, també els van fer una gran rebuda: "Aquests moderns Cavallers del Graal, que han solcat mars i traspassat muntanyes, disposats a lluitar per Catalunya amb les armes de la veritat i la justícia, que porten encara impresos en llur retina els horrors d'una guerra fratricida i absurda, reeixiran victoriosos en llur patriòtica empresa perquè trobaran entre els catalans de Xile tot el suport necessari per al definitiu alliberament de la nostra pàtria."

[569] Carta d'Aurora. Benet a Clara Candiani (11.1.1940) (Fons Josep M. Trias Peitx. Pavelló de la República).

neboda de Jordana, Maria Jordana, el matrimoni ja feia anys que, malgrat viure sota el mateix sostre, s'havia trencat.

No és sorprenent, per tant, que Aurora Benet volgués refer la seva vida sentimental. Així, durant la seva etapa a Roissy va iniciar una relació amb un altre exiliat, un metge madrileny, amb qui volia anar a viure. Per això, a la mateixa carta a Clara Candiani, l'Aurora es queixava de la manca de notícies per part del metge:

> No tengo ninguna noticia aún de lo que sabes tanto me interesa y eso ayuda también a estar tan triste y desanimada, nerviosa y preocupada.

Poc temps després de ser a Santiago, Aurora Benet se'n va anar a viure a la República Dominicana amb el metge Luís Rodríguez Martín. La partida de la mare va provocar que la seva filla Núria, una noia molt sensible, caigués en una depressió que li va costar molt de superar. Els fills van donar suport al pare i es van quedar amb ell.

Fig. 112 Aurora Benet i el seu segon marit, Luís Rodríguez Martín

El desembre del mateix any, Jordana va sol·licitar a Barcelona un certificat de casament per poder tramitar el divorci, com veurem més endavant.

Pel que fa a l'allotjament de Jordana i els seus fills a Santiago de Xile, després de viure en un hotel que els havia proporcionat el Centre Català (Busquets, 1999: 55),[570] el juny de 1940 vivien en un pis a l'avinguda Vicuña Mackenna, 1278, lletra I,[571] situada al sector sud-oriental de la capital xilena.

Poc temps després d'instal·lar-se a Xile, Jordana va iniciar els contactes necessaris per al redreçament de Catalunya des de l'exili. Així, es va presentar,[572] a Antoni M. Sbert,[573] antic conseller de Cultura i de Governació de la Generalitat de Catalunya, com un bon candidat per treballar per als interessos de Catalunya pel fet de no pertànyer a cap partit polític i, per tant, de gaudir de més imparcialitat:

> Podeu comptar amb aquest per a tot el que sigui mirar d'establir la cordialitat entre els qui verament vulguin treballar per Catalunya. Sense pretensions, crec que m'hi pot ajudar el fet de no pertànyer a cap partit polític. Sé que, més d'un cop, se m'han penjat etiquetes a Catalunya i fins en la meva estada a França, encara que no he pogut mai descobrir qui podria tenir interès a fer-me aparèixer com altra cosa del que he estat sempre, un escriptor catalanista, antifeixista que ha col·laborat allí on li ha semblat que podria defensar, amb independència de criteri, les seves idees i els

[570] Carta de C. A. Jordana a Xavier Benguerel (15.2.1952) en què Jordana deia, entre altres coses, que recordava el fill de Benguerel: "del tronat hotel on ens estàvem durant els nostres primers temps xilens".
[571] Carta de C. A. Jordana a Lluís Montanyà (6.6.1940) (ANC1-680-T-109).
[572] Carta de C. A. Jordana a Antoni M. Sbert (4.2.1940), en què, entre diferents qüestions, li indicava que havia fet "un reportatge impressionista", l'anomenat «París-Santiago», i que l'enviaria a *Revista de Catalunya*." En realitat es va publicar a la revista *Germanor* (ANC1-680-124/C. A. Jordana).
[573] Antoni M. Sbert i Massanet (1901-1980) va ser conseller de Cultura i de Governació i Assistència Social de la Generalitat de Catalunya. Un cop a l'exili va crear la Fundació Ramon Llull, que havia de procurar l'edició de publicacions catalanes a l'exili. També va ser un dels impulsors de la *Revista de Catalunya*.

> interessos de Catalunya. Així tots els qui han cregut que servien millor Catalunya des d'una organització política (les condicions personals de cadascú són les que determinen aquestes coses) poden trobar en mi més garanties d'imparcialitat que potser no voldrien veure en llurs adversaris polítics.

Des de la Fundació Ramon Llull de París, Antoni M. Sbert[574] va començar a dissenyar el sistema per unir esforços amb els catalans exiliats. Per a aquest motiu, va nomenar Lluís Bru i Jardí[575] delegat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya a Xile. Aquesta elecció no va agradar perquè no es van tenir en compte els intel·lectuals que romanien a Xile.

Sbert justificava el nomenament de Bru per raons jurídiques que no van convèncer els exiliats a Xile:

> Dificultats d'ordre legal i diplomàtic impedeixen en aquests moments integrar jurídicament en una entitat constituïda a França, representacions formals d'altres centres residents en països estrangers, però per mitjà de les Delegacions o Comitès filials hem desitjat establir una col·laboració moral i material [...].

Igualment, argumentava les seves accions remuntant-se a l'època en què va ser conseller de Cultura, l'any 1936, i en què es va preocupar d'organitzar lligams amb els diferents centres catalans d'Amèrica. Segons Sbert, la seva gestió no va ser entesa i va esdevenir "un dels mals que han afeblit la nostra puixança immanent". Així mateix, criticava el PSUC, perquè, segons ell, havia debilitat la Generalitat i, en conseqüència, havia perjudicat Catalunya.

Amb aquesta afirmació, Sbert enllaçava la vida política a Catalunya amb la de l'exili i, en definitiva, allargava un recel que provenia de l'època dels anys de la guerra. Sbert

[574] Carta d'Antoni M. Sbert a C. A. Jordana (15.3.1940) (ANC1-680-124/C. A. Jordana).
[575] Lluís Bru i Jardí (1894-1945) va ser mestre, periodista i polític.

es permetia ser categòric i donar lliçons de catalanitat a Jordana:

> És cert que vós i alguns altres amics heu sortit de Catalunya amb la significació, potser injusta, d'afiliats o simpatitzants del PSUC, a la qual acció creiem es deu a l'afebliment de la Generalitat davant el món i la seva impotència davant del Govern Central.
> [...]
> Desitjo ben sincerament que vós i en particular tots els catalans que tenen un valor més remarcable, siguin abans de tot catalans nacionals. El que cal és poder comptar amb tots els que poden i volen servir la causa. El sentit d'unitat que inspira la Fundació és constructiu. Sou un catalanista de bona voluntat. Tots ens haurem errat alguna vegada i no ens hem de fer mutus retrets quan tenim tant per a fer. Confiem amb què el vostre esforç es sumarà al nostre i el multiplicarà.

Amb les seves manifestacions, Sbert havia ofès Jordana per dues raons. D'una banda, per la falsa adjudicació de la seva militància al PSUC; i, de l'altra, pel fet que li desitgés que fos un "català nacional". Jordana, en la seva resposta, qualificava Sbert de ser un vanitós i de creure que la seva actitud era inqüestionable:[576]

> Jo us deia que no era de cap partit polític simplement perquè és així i no em plau que ningú m'enganxi etiquetes quan jo mateix no me n'he volgudes posar.
> [...]
> Una altra cosa: em desitgeu que sigui bon català nacional. És un bon desig, i jo també podria formular-lo respecte a vós. Però no creieu que un tal desig enclou un dubte? Crec que el millor que podem fer vós i jo i tots els altres és esforçar-nos a ésser bons catalans nosaltres mateixos. Tots tenim manies, prejudicis, preferències que cal sacrificar davant l'interès superior de Catalunya. I el primer que cal sacrificar és la vanitat de creure'ns que el nostre punt de vista és l'únic just i raonable. Al capdavall, en moltes divergències, n'he trobat que no eren més que aparents i que un senzill canvi d'impressions podia resoldre-les. Si es vol obtenir aquesta unitat que tothom reclama, cal que cadascú faci un treball de depuració dintre seu fins a trobar-hi el català veritable. Només així es podrà fer la unitat a base de l'interès de Catalunya i no dels

[576] Carta de C. A. Jordana a Antoni M. Sbert (23.4.1940) (ANC1-680-124/C. A. Jordana).

> interessos que vós anomeneu tribals – interessos de grup, de partit, de nuclis tendenciosos entorn de personatges.

El moviment cultural no s'havia aturat amb la pèrdua de les llibertats, ans al contrari, ja que pervivia en la mesura que es podia. Sbert comunicava, en la mateixa carta, a Jordana les obres que estaven en premsa:

> La Gramàtica d'en Fabra està en premsa i aquest mes comencen també a imprimir els "Quaderns de la Fundació Ramon Llull", que recolliran monografies inèdites o extretes de la *Revista de Catalunya*.

Així mateix, Cèsar August Jordana no estava solament preocupat per les qüestions patriòtiques, sinó també per les familiars. En aquest cas, era per la manca de notícies del seu germà gran, Antoni, [577] militant d'Esquerra Republicana de Catalunya. Un cop finalitzada la guerra, també havia hagut de sortir del país, atès el càrrec que havia tingut de regidor de Finances de l'Ajuntament de Tiana, municipi del Maresme on vivia. En arribar a França, Antoni Jordana va ser detingut i internat al camp de concentració d'Argelers. Més tard, va poder sortir-ne per anar a treballar en una *ferme* al nord de França. Cèsar August es va preocupar per la sort del seu germà i es va posar en contacte [578] amb amics influents, com ara P. L. Berthaud, [579] per tal que provés d'alleugerir la vida al seu germà. Els seus esforços, però, van ser inútils i no hi va haver manera d'ajudar-lo.

[577] Antoni Jordana i Mayans (Barcelona, 1890-Tiana, 1970), germà de Cèsar August, va viure a l'exili del 1939 al 1941, any que va tornar a Catalunya.
[578] Carta en francès de J. P. Berthaud a C. A. Jordana (19.2.1940) (ANC1-680-100/C. A. Jordana). L'encapçalament indicava *Revista de Catalunya*, Fondation Ramon Llull (81, rue de Miromesnil) de París.
[579] Pèire-Loïs Berthaud (1899-1956) va ser escriptor i polític occità. Berthaud va col·laborar amb Pompeu Fabra i, així mateix, va ser administrador de la Fundació Ramon Llull i de la *Revista de Catalunya* a París.

Molt al principi de viure a Xile, i amb molt poques esperances de tornar a Catalunya, Jordana ja va iniciar els tràmits per quedar-s'hi definitivament, tal com prova l'autorització transitòria de permanència sol·licitada l'any 1940 a la Dirección General de Investigaciones e Identificación de Xile.

DIRECCION GENERAL DE INVESTIGACIONES
E IDENTIFICACION
CHILE
N.º 27066

CERTIFICO que el ciudadano extranjero don César Augusto Jordana Marsal, de nacionalidad española ha presentado en esta oficina con fecha 12 de marzo de 1940 solicitud para permanecer en el país de acuerdo con el art. 17 de la Ley N.º 6026.

Santiago, 20 de mayo de 1941

JEFE SECCION EXTRANJEROS

Fig. 113 Certificat de l'administració xilena sobre la petició de residència

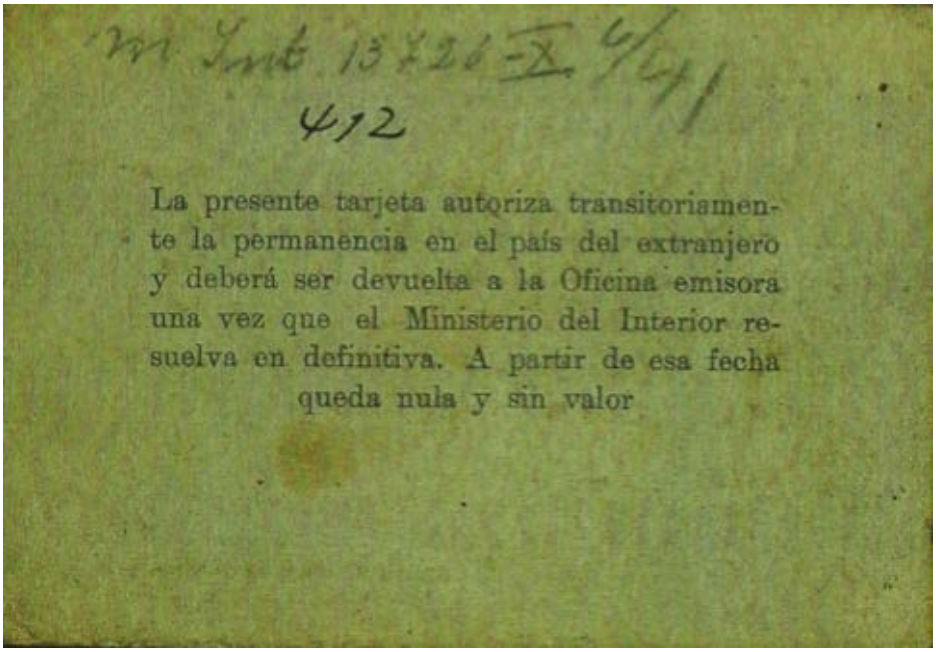
412

La presente tarjeta autoriza transitoriamente la permanencia en el país del extranjero y deberá ser devuelta a la Oficina emisora una vez que el Ministerio del Interior resuelva en definitiva. A partir de esa fecha queda nula y sin valor

Fig. 114 Anvers de l'autorització transitòria de permanència

Tan aviat com va poder, Jordana es va posar en contacte amb aquelles persones que l'havien ajudat en el difícil tràngol d'haver de deixar Catalunya.

Una de les primeres persones a qui es va dirigir va ser a Carles Pi i Sunyer,[580] amb una carta en què li agraïa tot el que havia fet per a ell i la seva família i, sobretot, perquè li havia ofert fer tot el possible perquè es quedés a Europa. Jordana es disculpava de no haver-li donat una resposta sobre l'acceptació d'anar a Anglaterra:

> Després vaig tenir el gust de veure-us a Roissy i va tenir l'amabilitat de dir-me que, si em convenia, faríeu el que fos possible per a dur-me a Anglaterra. Jo estava compromès a anar a Xile. No us podia respondre sense saber si el viatge a Xile es feia o no es feia.

Pel que fa a la seva vida laboral, Jordana, per la seva formació, podia exercir perfectament tant en el camp de les ciències com en el de les lletres. Així, només arribar a l'exili, com hem dit, va treballar per a un enginyer; després, deia ell mateix a Carles Pi i Sunyer,[581] "redacto documents de tota mena per a un altre patró", sense especificar de qui es tractava.

A més, Jordana es va vincular, de seguida, al Centre Català de Santiago. Quan aquesta institució va organitzar un cicle de conferències,[582] hi va participar amb la intervenció "Catalunya i la guerra espanyola",[583] que la revista

[580] Carta de C. A. Jordana a Carles Pi i Sunyer (22.4.1940) (ANC1-680-114/C. A. Jordana).
[581] La mateixa carta de C. A. Jordana a C. Pi i Sunyer (22.4.1940).
[582] *Germanor*, "Els catalans a Xile", núm. 447 (abril 1940), p. 30. En una entrevista al president del Centre Català, aquest indicava que s'havia iniciat un cicle de conferències i C. A. Jordana havia estat el primer a intervenir-hi.
[583] *Revista de Catalunya*, "Els catalans arreu del món", núm. 98 (abril 1940), p. 443. En aquest article, s'apuntava que, al Centre Català de

Germanor,[584] dirigida per Joan Oliver, va publicar. Aquesta dada es confirma perquè Jordana també deia a Carles Pi i Sunyer que escrivia "articles per a *Germanor* i *Catalunya* i altres revistes catalanes". Així mateix, va col·laborar, de 1940 a 1943, en articles setmanals sobre literatura anglesa (una crítica literària en castellà) a la *Semana Literaria*, una gaseta radiofònica de caràcter literari impulsada per Francesc Trabal.

A més de la visió del viatge de París a Santiago de Xile que es va publicar a *Germanor*,[585] de novembre de 1940 a desembre de 1941, amb el títol "París-Santiago (8 desembre 1939-4 gener 1940)" Jordana va escriure, a la mateixa revista, l'article "Terres catalanes, tot passant. Pàgines d'un diari"[586] en què explicava el recorregut del vaixell que el va dur a l'exili, davant de les costes catalanes. Jordana, amb una prosa poètica, obria el seu cor:

> Però ara que el vaixell se m'enduu –tanguejant, rodant rodant, brandant en el tràngol- la meva sensació no és pas d'abandonar Catalunya, sinó d'emportar-me-la amb mi. Sóc emigrant que no s'enyora perquè s'emporta amb ell el més intens de la pàtria.

De la mateixa manera que Jordana es referia a Catalunya amb paraules dolces i poètiques, també s'expressava amb fermesa quan havia de rebatre afirmacions que no considerava adients. En l'article "Comentaris. La presentació de

---

Xile, C. A. Jordana havia fet una conferència sobre "Catalunya i la guerra espanyola", i Domènec Guansé, una altra sobre "40 anys de teatre català".

[584] *Germanor*, "Catalunya i la guerra espanyola" dins "Un cicle de conferències al Centre Català", núm. 446, gener de 1940, p. 19-20.

[585] *Germanor* núm. 451, novembre 1940, p. 21-22; núm. 453, gener 1941, p. 7-8; núm. 454, febrer 1941, p. 13-15; núm. 456, maig 1941, p. 11-13; núm. 458, juliol 1941, p. 21-23; núm. 462-463, novembre-desembre 1941, p. 25-26.

[586] *Germanor*, "Terres catalanes, tot passant. Pàgines d'un diari", núm. 446, gener de 1940, p. 7-8.

la «Revista de Catalunya»",[587] comentava la "Presentació" del primer número de la *Revista de Catalunya*, aleshores publicada per la Fundació Ramon Llull i, abans de la guerra, per l'Institut d'Estudis Catalans. En la "Presentació", Jordana hi trobava qüestions discutibles, com ara que la salvació de Catalunya passava per la salvació d'Espanya. En aquest aspecte, Jordana era categòric:

> Potser és prematur de lligar d'antuvi al destí espanyol la tasca a fer per a la salvació de Catalunya –una tasca que, en aquest aspecte, haurà d'ésser encara objecte de debat.

Aquesta reflexió provenia de les afirmacions de l'autor de la "Presentació" que Jordana reproduïa al seu article:

> Però mereixen respecte els qui, a través d'íntimes tortures, cregueren haver de posposar les reivindicacions catalanes a d'altres urgències. Posposar, diferir, pot ésser també un acte de fe; temerària, però fe. No importa, doncs, a quina banda de la lluita han estat els catalans; vencedors o vençuts, tots com a catalans es senten avui vençuts; tots com a catalans han de refer llur esperança, cercar les noves formes de llur afirmació i de llur cooperació. L'indispensable, insistim, és aquesta fe. En ella els molts d'una banda i els menys de l'altra banda ens trobarem, ens reconciliarem i ens salvarem.

No obstant això, Jordana recomanava la lectura de la "Presentació" i que cadascú en tragués les pròpies conclusions.

Integrat plenament al Centre Català, Jordana va fer-hi el discurs de Sant Jordi de 1940, que, posteriorment, va ser publicat a *Germanor*.[588] Era una lloança a Catalunya i als catalans. Finalitzava el seu escrit demanant als catalans que fessin una introspecció:

[587] *Germanor*, núm. 447, abril de 1940, p. 7.
[588] *Germanor*, "Parlament llegit pel seu autor en l'àpat de Sant Jordi", núm. 448, maig de 1940, p. 12.

> Que cadascun de nosaltres, en el recolliment de la llar, en el clos de l'esperit fet amatent per la companyonia, furgui dins seu, més enllà de les passions, més enllà dels interessos i les tendències, i descobreixi en si mateix el català veritable. I demà es mostrarà clarament davant dels nostres ulls meravellats, la ruta que hem de seguir, la ruta de la unitat per Catalunya.

Per al Centre Català, Jordana també va impartir cursos de llengua catalana. El primer, de nivell superior, va començar a mitjan maig de 1940, tal com anunciava *Germanor*[589]:

CURSOS DE LLENGUA CATALANA al "Centre Català"

Començaran dintre la segona quinzena de maig 1940

Curs elemental Professora: CARME SALA. Especialment dedicat als infants.

Curs superior Professor: C. A. JORDANA

La inscripció resta oberta a la Secretaria del «Centre Català» Huérfanos 1111, tots els dies feiners, de 6 a 8 del vespre.

Fig. 115 Anunci del Curs superior de llengua catalana

El curs que va impartir Jordana no va tenir l'èxit esperat, perquè els alumnes van anar deixant d'assistir a les classes. Cal tenir en compte que aquesta activitat era gratuïta, la qual cosa significava que desdir-se'n no implicava perdre-hi diners. Arran de la incorporació del fill de Jordana, Joan, al Centre Català, també com a professor de català, onze anys més tard, *Germanor* (1951: 32) es va referir al curset de català que va impartir C. A. Jordana al Centre Català l'any 1940:

> A conseqüència de l'arribada a Santiago del mestre C. A. Jordana, es projectà en el nostre Centre un curset de gramàtica catalana. Rares vegades uns alumnes haurien pogut trobar-se amb un professor tan idoni car són

[589] *Germanor*, núm. 447 (abril 1940), p. 21. La revista *Catalunya*, "L'activitat dels catalans pel món", núm. 115, (juny 1940), p. 29, també es va fer ressò del curs de llengua catalana que C. A. Jordana impartia al Centre Català de Xile.

> conegudes ultra les condicions indiscutibles de pedagog de l'autor de «El Rusio i el Pelao» (Ed. d'«El Pi de les Tres Branques»), les seves qualitats d'estilista i d'escriptor. No obstant al cap de poques lliçons, el mestre abandonà una aula deserta i no va poder prosseguir en l'exercici de la seva funció pedagògica.

Així mateix, C. A. Jordana, amb el grup de Roissy –com l'anomenava Domènec Guansé– es va incorporar a *L'Hora catalana*, a Radio Hucke,[590] que des de feia cinc anys, emetia articles en català. Els directors d'aquest espai radiofònic eren dos socis del Centre Català, Joan Gratacós i Joaquim Sabater. Els nous col·laboradors de *L'Hora catalana* es van proposar, des del micròfon de l'emissora, fer "una sèrie de conferències ràpides sobre diversos aspectes de la vida de Catalunya."[591] El novembre de 1940, *L'Hora catalana* va fer-se ressò de l'execució del president de la Generalitat Lluís Companys, cosa que va provocar la cancel·lació del programa. L'emissora va substituir *L'Hora catalana* per un programa feixista que es va dir *La hora espanyola*, dirigida pel falangista basc Miguel de Lojendio (Martí Garcia-Ripoll, 2007: 27).

A partir de l'1 de juny de 1940, Jordana va començar a treballar [592] a l'Editorial Ercilla, com a corrector i traductor d'obres literàries de l'anglès al castellà, encara que el contracte de treball que fixava aquesta relació laboral estava datat l'1 de setembre de 1940. Al document

[590] Inicialment, *L'Hora catalana* de Santiago de Xile es va emetre per Radio Otto Becker CB29. Després, a partir del 23 d'abril de 1936, les retransmissions de *L'Hora catalana* es van fer per Radio Hucke, de Santiago de Xile. Aquesta emissora va ser fundada l'any 1932 i va funcionar amb aquest nom fins al mes d'octubre de 1940. Més tard es va anomenar *Radio Nuevo Mundo*.

[591] *Germanor*, "Els catalans a Xile", núm. 447 (abril 1940), p. 31.

[592] Carta de C. A. Jordana a M. Ferrer del 16.4.1941 (ANC1-105/C. A. Jordana). Miquel Ferrer i Sanxis (Castelldefels, 1899-Barcelona, 1990) va ser polític i sindicalista català.

esmentat també hi constaven les seves dades personals,[593] així com la feina que duria a terme, "Corrección de pruebas"; la categoria laboral, "Atendedor de 1ª categoría"; la jornada laboral de 48 hores setmanals, i el sou, 856 pesos mensuals. Signaven el document, el gerent de l'editorial, Mauricio Fabry, i C. A. Jordana.[594]

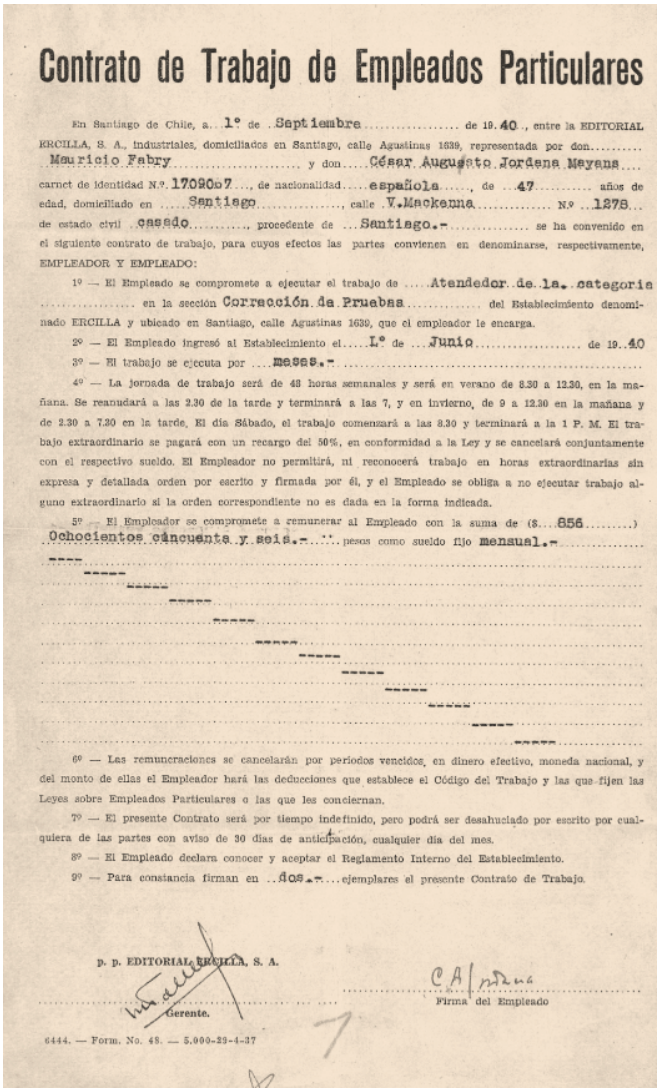

Contrato de Trabajo de Empleados Particulares

En Santiago de Chile, a 1º de Septiembre de 19.40, entre la EDITORIAL ERCILLA, S. A., industriales, domiciliados en Santiago, calle Agustinas 1639, representada por don Mauricio Fabry y don César Augusto Jordana Moyano carnet de identidad N.º 1709067, de nacionalidad española, de 47 años de edad, domiciliado en Santiago, calle V.Mackenna N.º 1278 de estado civil casado, procedente de Santiago.- se ha convenido en el siguiente contrato de trabajo, para cuyos efectos las partes convienen en denominarse, respectivamente, EMPLEADOR Y EMPLEADO:

1º — El Empleado se compromete a ejecutar el trabajo de Atendedor de 1a. categoria en la sección Corrección de Pruebas del Establecimiento denominado ERCILLA y ubicado en Santiago, calle Agustinas 1639, que el empleador le encarga.

2º — El Empleado ingresó al Establecimiento el 1º de Junio de 19.40

3º — El trabajo se ejecuta por meses.-

4º — La jornada de trabajo será de 48 horas semanales y será en verano de 8.30 a 12.30, en la mañana. Se reanudará a las 2.30 de la tarde y terminará a las 7, y en invierno, de 9 a 12.30 en la mañana y de 2.30 a 7.30 en la tarde. El día Sábado, el trabajo comenzará a las 8.30 y terminará a la 1 P. M. El trabajo extraordinario se pagará con un recargo del 50%, en conformidad a la Ley y se cancelará conjuntamente con el respectivo sueldo. El Empleador no permitirá, ni reconocerá trabajo en horas extraordinarias sin expresa y detallada orden por escrito y firmada por él, y el Empleado se obliga a no ejecutar trabajo alguno extraordinario si la orden correspondiente no es dada en la forma indicada.

5º — El Empleador se compromete a remunerar al Empleado con la suma de ($ 856) Ochocientos cincuenta y seis.- pesos como sueldo fijo mensual.-

6º — Las remuneraciones se cancelarán por períodos vencidos, en dinero efectivo, moneda nacional, y del monto de ellas el Empleador hará las deducciones que establece el Código del Trabajo y las que fijen las Leyes sobre Empleados Particulares o las que les conciernan.

7º — El presente Contrato será por tiempo indefinido, pero podrá ser desahuciado por escrito por cualquiera de las partes con aviso de 30 días de anticipación, cualquier día del mes.

8º — El Empleado declara conocer y aceptar el Reglamento Interno del Establecimiento.

9º — Para constancia firman en dos.- ejemplares el presente Contrato de Trabajo.

p. p. EDITORIAL ERCILLA, S. A.

Gerente.

C A Jordana

Firma del Empleado

6444. — Form. No. 48. — 5.000-23-4-37

Fig. 116 Contracte laboral amb l'Editorial Ercilla

Mentre C. A Jordana treballava per l'Editorial Ercilla, els seus fills també van haver d'entrar al món laboral. D'una

[593] L'edat que hi constava era de 47 anys, amb carnet d'identitat 1709067 i domicili a l'avinguda Vicuña Mackenna, 1278, letra I, de Santiago de Xile.
[594] Contracte de l'Editorial Ercilla (ANC1-680-24/C. A. Jordana).

banda, en Joan venia roba en mercats populars;[595] de l'altra, la Núria feia de dependenta en uns grans magatzems, venent guants i mocadors. Jordana estava molt dolgut que els fills no poguessin continuar els estudis però, malauradament, la seva economia se sustentava amb l'esforç de tots.

La primera feina que Jordana va fer per a l'Editorial Ercilla va ser la correcció de proves d'*El Cortesano* de Castiglioni, una traducció de Joan Boscà (1490-1542). Després va dur a terme la traducció al castellà d'un llibre d'un autor nord-americà en què l'anglès emprat era, segons Jordana, "manicomial". Sobre aquesta versió, Jordana avançava que el seu castellà "resultarà segurament d'una furiosa hilaritat".

Jordana també se sentia orgullós dels avenços dels companys d'exili, els Trabal i les seves esposes, Joan Oliver, Xavier Benguerel i Domènec Guansé, que també treballaven i s'adaptaven a la nova vida, en diferents tipus de feines. Així ho explicava a Lluís Montanyà:

> Quant al que sabeu sobre nosaltres, hi ha part de veritat i part de deformació d'algun so de campanes. Ve't ací la veritat estricta: hi ha hagut al Centre Català conferències d'un servidor, d'en Guansé i d'en Benguerel. En Trabal (Paco) ha muntat un afer de ràdio. Té al seu càrrec una Ràdio-magazine d'informació i amenitat, i una *Semana literaria* (no us fa denteta?) en la qual escrivim tots nosaltres. Jo hi faig cada setmana una crítica en castellà d'un llibre anglès. Amb això i alguna altra coseta l'home s'ha independitzat econòmicament. En Josep Ma. T. [rabal] treballa en una casa comercial i la Georgette en una casa de confeccions. Dos més independitzats.
> L'Oliver dirigeix "Germanor", que ja ha sortit nova de trinca. Tots hi escrivim, és clar. També fa alguna altra coseta i així va en camí de la independència. En Guansé

[595] Carta de C. A. Jordana a L. Montanyà (1.6.1940) (ANC1-680-109/C. A. Jordana). La carta li va ser retornada, per aquest motiu hem pogut informar-nos del que deia Jordana sobre les feines que duien a terme els companys, ell mateix i els seus fills.

> penca com un desesperat fent de secretari del Centre Cat. i de l'Agrupació Patriòtica, de manera que ja es guanya tot el que li donen. En Benguerel està posant, a còpia de diplomàcia, els fonaments d'una gran fortuna. S'ha empescat un negoci de productes més o menys farmacèutics (no tot han d'ésser taronges) i ja té dos o tres capitalistes emparaulats.

Novament, C. A. Jordana es referia al seu germà Antoni i insistia a Muntayà, que vivia a París, si en sabia res atès que treballava en una *ferme* al nord de França. Entre els germans, no hi havia hagut mai una relació estreta. No obstant això, no podia deixar de preocupar-se per la seva situació:

> Jo també tinc el meu germà treballant en una ferma de per aquí.[596] Suposo que es *débrouillera* pel seu compte; perquè jo, poca cosa puc fer per ell, si no és, intentar de facilitar-li la vinguda a Xile, cosa difícil.

Joan Oliver, que dirigia *Germanor*, va encarregar a Jordana un article sobre l'inici de la Guerra Civil: [597]

> Encara un sacrifici per la causa! M'hauríeu de fer un "19 de juliol" descriptiu, èpic i anecdòtic, una mena de reconstrucció dels primers capítols de les vostres "Flames", que no us serà difícil de refer «más o menos».

Així, va aparèixer a *Germanor* l'article "19 de juliol", [598] que Jordana va signar com a *Bernat Montsià*, pseudònim que ja havia utilitzat en obres lingüístiques com *Els barbarismes* (1935). El text esmentat relatava com s'havien vençut els feixistes a la ciutat de Barcelona el 19 de juliol de 1936. Era un escrit alegre, ple d'esperança atesa la victòria

[596] El germà de C. A., Antoni Jordana, treballava a la *Ferme de St. Domain*, situada a la vora de la ciutat francesa de Marolles-sur-Seine, al Departament de Seine et Marne, a la regió de l'Île de France.
[597] Carta de J. Oliver a C. A. Jordana de 15.7.1940 (ANC1-112/C. A. Jordana).
[598] *Germanor*, "19 de juliol", núm. 449, juny-juliol, p. 3-4.

sobre els militars comandats pel general feixista Manuel Goded.[599]

Quant a la *Semana Literaria*,[600] que havia ideat Francesc Trabal, Jordana hi va aportar articles i crítiques literàries en castellà, de l'any 1940 fins al 1943, que emetien les ràdios *La Americana* i *Prat*.

El març fins a l'octubre de 1940, *Radio La Americana* va emetre textos de Jordana. A l'article "John Buchan, profesor de aventuras" Jordana es referia a les novel·les de l'esmentat autor escocès. En un altre, "La poesía inglesa", Jordana presentava l'antologia poètica de l'escriptor anglès Charles Williams (1886-1945), en què s'havien exclòs els poetes Thomas Moore (1779-1852) i Robert Burns (1759-1796), irlandès i escocès, respectivament. Jordana era especialment sensible amb l'intent de silenciar la veu d'escriptors d'estats petits per part dels estats políticament més potents. Així mateix, també es va radiar la crítica literària que Jordana va fer del llibre *La victoria de la democracia* (*The Coming Victory of Democracy* (1938), de l'autor alemany Thomas Mann, editat per Alfred A. Knopf, en què l'escriptor mostrava el seu optimisme sobre la victòria final de la democràcia damunt del feixisme. El 1940 es va emetre el text que Jordana va elaborar sobre el llibre autobiogràfic de William Somerset Maugham (1874-1965) *The Summing Up* (1938).

[599] Manuel Goded Llopis (1882-1936) havia de fer l'aixecament militar a Barcelona contra el Govern de la República. Com que no va aconseguir el suport necessari, va ser arrestat. Sotmès a un consell de guerra, va ser condemnat i afusellat a Montjuïc el 20 de juliol de 1936.

[600] La *Semana Literaria*, *Gaceta radiada de Radio La Americana C.B. 130 y C.B. 960*, *Organo del P.E.N. Club (Asociación Internacional de Escritores)*, *Centro de Chile*. Jordana va escriure uns cent cinquanta articles de dos o tres fulls, mecanografiats a espai i mig, alguns dels quals impresos a la mateixa gaseta (ANC1-680-60/C. A. Jordana).

L'any 1941 Jordana va continuar escrivint ressenyes d'obres literàries per a la *Semana Literaria*, com ara l'article "Un libro de Emerson", [601] en què parlava d'Anglaterra i del caràcter dels seus habitants. També es va referir a les "Poesías en lengua inglesa", en què va traduir unes composicions seleccionades pel periodista, escriptor i poeta Thomas Moult (1893-1974) (editades per Jonathan Cape) com "Reconocimiento", d'A.S.J. Tessimond (1902-1962); "Magnolia", d'Anderson M. Scruggs (1897-1955, i "Mi espíritu camina en soledad", d'Hermon Ould. I, també, va esmentar la novel·la d'Emily Brönte (1818-1848) *Cumbres borrascosas*, que es va convertir en pel·lícula.

L'1 de novembre del mateix any els articles de Jordana s'emetien a Radio Prat com, per exemple "Un centenario", que commemorava els cents anys de la novel·la detectivesca, començant per les obres de dos escriptors nord-americans: d'una banda, *Asesinatos de la calle Morgue* (*The murders in the rue Morgue*, 1841), d'Edgar Allan Poe (1809-1849); i de l'altra, *La hechicería* (*Witchcraft*, 1940), de William Seabrook (1884-1945).

A mitjan 1942, encara per a *Radio Prat*, Jordana va escriure un article literari sobre la figura de l'escriptor, periodista i polític francès Léon Daudet (1867-1942).

El 1943, Jordana va escriure sobre la conferència que havia fet l'escriptor nord-americà de nacionalitat britànica T. S. Elliot (1888-1965) "Los clásicos y el hombre de letras", i també va parlar de l'obra del poeta anglès Robert Seymour Bridges (1844-1930). Així mateix, Jordana també va escriure una crítica literària de la traducció del llibre de

[601] Es referia a l'obra de Ralph Waldo Emerson *Inglaterra y el carácter inglés*, publicada per l'Editorial Ercilla a la col·lecció "Biblioteca Filosófica".

l'escriptora nord-americana Julia Peterkin (1880-1961) *La hermana pecadora* (*Scarlet sister Mary*, 1928), que Jordana considerava que era una "mezcla de superstición y auténtica experiencia religiosa personal".

La vida de Jordana era d'autèntic treball, molt similar al ritme laboral que havia dut a Barcelona. Tenia, però, l'al·licient de rebre notícies d'exiliats catalans que vivien en altres indrets americans i que també continuaven la seva obra literària, malgrat els impediments. Jordana va rebre la traducció del llibre d'Agustí Bartra[602] *L'arbre del foc* al castellà, *El árbol del fuego*. Bartra, que vivia a Ciudad Trujillo, a la República Dominicana, havia coincidit amb Jordana a Roissy-en-Brie i recordava anècdotes viscudes amb ell:

> Encara em sembla que us vegi entrant al menjador amb un llibre de lladres i serenos sota l'aixella o el mètode de grec i la frase còmica sempre a punt. Aquell Roissy, aquell Roissy!

Per intervenció de Bartra, Jordana va publicar el conte "«La noia del metro» (Apunt que forma part del volum *Tres a la reraguarda* de C. A. Jordana)", que havia estat guardonat amb el Premi Concepció Rabell, als Jocs Florals de Santiago de Xile de 1941, a la revista *Catalònia* de Ciutat Trujillo (1942: 7). La col·laboració entre els escriptors va ser constant en aquells moments.

Els intel·lectuals també es divertien i parlaven d'altres escriptors com ara de Mercè Rodoreda, que considerava que l'anada a Amèrica era un "disbarat" i va preferir quedar-se a Europa. Pel que fa a aquesta qüestió, Bartra pensava:

[602] Carta d'Agustí Bartra a C. A. Jordana (23.7.1940) (ANC1-680-98/C. A. Jordana).

> No deu pas creure-ho ara. Segurament París és molt bonic... sense alemanys de Hitler.

Així mateix, Jordana va continuar la seva obra de creació. Va publicar el conte "El punt de la mort"[603] a la revista *Catalunya*, amb una il·lustració de Lluís Macaya.[604] Hi relatava l'experiència de mort que van patir els barcelonins, amb els bombardeigs constants durant la guerra, un record que va romandre a la memòria de Jordana per sempre més.

Així mateix, l'any 1940, l'Agrupació d'Ajut a la Cultura Catalana, fundada a Buenos Aires pel català Ramon Girona Ribera, va publicar l'obra de Jordana *Tres a la reraguarda*, composta per una sèrie de textos alguns dels quals escrits a Roissy, segons Domènec Guansé (1940: 26), i altres que ja havien estat publicats anteriorment. Xavier Benguerel va escriure una crítica literària del llibre de Jordana a *Germanor*. L'escrit de Benguerel s'iniciava amb els records que tenia de Jordana de l'època de Roissy:

> És en aquest parc també on veig el meu amic Jordana "passejant" el seu llibre "Tres a la reraguarda" i projectant-lo vers l'editorial dels nostres companys de Buenos Aires. A vegades –i segurament quan una idea rebeca a perfer-se el neguitejava o l'infantament d'un neologisme esdevenia dolorós, laboriós- veiem l'amic Jordana perdre's entre els camins luxuriosament verds del parc i sentíem algú que murmurava: "Un "dels tres", i ell, quatre, es van posar d'acord."

Benguerel acabava el seu escrit recordant les obres literàries de Jordana i lloant la seva feina d'escriptor:

> Prosa, la de C. A. Jordana, d'una acuïtat perfecta, límpida, que venç totes les dificultats i que és en ella

[603] *Catalunya*, 115 (juny 1940), p. 22-25.
[604] Lluís Macaya i Sanfeliu (1888-1953) va ser dibuixant.

> i per ella mateixa, senyal de maduresa i esplendor de la nostra llengua.

Amb la intenció de divorciar-se d'Aurora Benet, C. A. Jordana va iniciar els tràmits oportuns. Així, va sol·licitar un certificat de matrimoni al Registre Civil del Jutjat Municipal número 5 de Barcelona, datat el 10 de desembre de 1940.[605]

La causa que van al·legar per sol·licitar el divorci va ser que, per incompatibilitat de caràcters, ja vivien separats des del 5 de febrer de 1937. La sentència de divorci entre C. A. Jordana i Aurora Benet va ser publicada al diari *El Progreso*, [606] de la ciutat de La Vega, de la República Dominicana, el 12 de març de 1941:

> El Juzgado de primera instancia del distrito judicial de la Vega ha dictado en fecha veintisiete del mes de agosto de mil novecientos cuarenta, la sentencia civil de divorcio entre Cesar Augusto Jordana Mayans y Aurora Benet y Benet.

La sentència també esmentava que els fills de la parella quedaven sota la custòdia del pare amb un règim obert de visites per part de la mare.

Com a escriptor de reconeguda vàlua, C. A. Jordana va rebre l'encàrrec de reescriure la part de la literatura catalana de la *Historia Universal de la Literatura*, de Santiago Prampolini. L'editor José Gonzalez Porto,[607] per mitjà d'un intermediari, el jurista i polític espanyol Angel Ossorio Gallardo (1873-1946), va demanar a Jordana que rectifiqués, ampliés o corregís la part contemporània de la literatura

[605] El certificat de matrimoni estava inscrit al foli número 325, acta número 241, del llibre 60 de la secció. ANC1-680-17/C. A. Jordana.
[606] *El Progreso*, "Dispositivo de sentencia de divorcio", núm. 4.024, 12.3.1941 (ANC1-680-17/C. A. Jordana).
[607] José González Porto, editor hispanoamericà, que va comprar l'Editorial Montaner i Simon l'any 1952.

catalana. Els escriptors Guillermo de Torre i Eduardo Blanco s'encarregarien de l'actualització de la literatura castellana i gallega, respectivament. [608]

C. A. Jordana va acceptar la feina el 29 de gener de 1941 i entre Ossorio i ell es van creuar diverses cartes per determinar terminis i remuneració. El 29 de març, Jordana enviava la feina acabada, en la data establerta, i demanava la suma de 250 pesos argentins, que, segons la casa editorial, rebria de seguida. Jordana va reclamar, en diverses ocasions, l'import del seu treball sense cap resultat satisfactori. Finalment, l'empresa va decidir no publicar cap modificació [609] per no contradir el que havia escrit Santiago Prampolini.

Concretament sobre l'obra de Bartra, Jordana [610] va escriure per al capítol de la literatura catalana el paràgraf que transcrivim a continuació:

> Agustí Bartra escribió la mayoría de los poemas que componen su libro "L'arbre de foc" en los campos de batalla de Cataluña y los campos de concentración de Francia. No es extraño que los anime un vigor tempestuoso, atormentado, que casi se atropella a sí mismo en versos que han repudiado las trabas de la rima y afectan las más diversas medidas y los tonos más variados. La modernidad de la forma es enaltecida, en Agustí Bartra, por una inspiración auténtica, que estalla en deslumbrantes cruces de metáforas.

Hem consultat el capítol corresponent a la literatura catalana de la *Historia Universal de la literatura* [611] i hem

[608] Carta d'Angel Ossorio a C. A. Jordana (9.1.1941) (ANC1-680-113/C. A. Jordana).
[609] Carta d'Angel Ossorio a C. A. Jordana (11.6.1941), en què li indicava que havia dimitit per la decisió presa per l'editorial de no incloure el seu treball (ANC1-680-113/C. A. Jordana).
[610] Carta de C. A. Jordana a Agustí Bartra (9.4.1941) (ANC1-680-98/C. A. Jordana)

comprovat que, de la feina de Jordana, només van aprofitar algunes dades -concentrades en un paràgraf escrit per la mateixa editorial- que van publicar a peu de pàgina. Indiquem aquest text que es va situar com a nota 493 al peu de la pàgina 129:

> En Buenos Aires, en la colección de la prófuga revista *Catalunya*, publicó Pere Coromines el volumen titulado *El perfecte dandi i altres contes*; en París, editores diversos imprimieron gradualmente la versión de *La Divina Comèdia*, obra de Josep Maria de Sagarra, y dos colecciones de versos de Alexandre Plana y de Josep Torrents. En la ciudad de México han aparecido más de veinte volúmenes de una Biblioteca Catalana, que comprende textos de escritores clásicos, libros de autores vivos (J. M. de Sagarra, Pere Foix, Agustí, Bartra, J. M. Poblet, Nicolau d'Olwer), monografías de arte y documentos históricos. En Santiago de Chile se fundó la casa editora El pi de les tres branques (El pino de las tres ramas), que ha publicado ya varios volúmenes, por lo común de escritores desterrados.

En definitiva, al paràgraf s'esmentava la revista *Catalunya*, qualificada de *prófuga*, i el nom d'una sèrie de novel·listes i poetes catalans. També es mencionava l'Editorial El Pi de les Tres Branques en què als escriptors exiliats que hi havien publicat obra se'ls etiquetava de *desterrados*. La mà de la censura espanyola, encara que llunyana, feia el seu efecte.

En l'àmbit familiar, el germà de Cèsar August, Antoni, va tornar del seu exili francès, a principis de l'any 1941, a casa seva, a Tiana. Allí l'esperaven la seva muller, Dolors Carreras Català, i els seus fills Maria, Lluís, Antoni i Maria Dolors. El segon fill, Joan, va ser un dels soldats de la lleva del "biberó" i, després de la guerra, va patir represàlies pel fet de ser fill d'un exiliat polític. Antoni Jordana, només arribar a casa seva, va ser denunciat per uns

[611] *Historia universal de la literatura*, Volum IX, "Las literaturas ibéricas", en què consta el capítol la "Literatura catalana (XIX-XX)", 2ª edició (1956).

treballadors que es volien quedar les terres que li havien arrendat. Va ser conduït a la presó de Mataró i, després d'un consell de guerra sumaríssim (núm. 026893/1941), va ser condemnat a dotze anys i un dia de presó.

Aquesta pena, posteriorment, es va commutar per sis anys i un dia. La seva dona, Dolors Carreras, va aconseguir aportar diversos testimonis que van indicar que Antoni Jordana sempre havia estat una persona honesta i que, més d'un cop, havia frenat els desordres que provocaven els integrants de la FAI al poble de Tiana. Finalment, va ser posat en llibertat el 24 de setembre d'aquell mateix any, dia de la Mercè, una diada en què s'amnistiaven presos.[612]

Cèsar August Jordana, com a col·laborador de *Germanor*, va començar una sèrie d'articles que va titular "La defensa del llenguatge" i que signava amb el pseudònim *Arnau Bellcaire*. El primer text, subtitulat "Consideracions generals",[613] es referia a la llengua catalana en aquests termes:

> L'amor a la nostra llengua, el desig del seu enaltiment són no sols el deure conscient del catalanisme profund sinó el lloc comú més ben establert de la fraseologia del catalanisme polític.

En el seu article, Jordana advertia dels perills que corria la llengua catalana si els parlants no s'esforçaven en mantenir-la sense interferències foranes. Tant a Catalunya com a l'exili, la depuració lingüística va ser sempre

[612] D'acord amb la Llei 11/2017, del 4 de juliol, aprovada per la Generalitat de Catalunya sobre la reparació jurídica de víctimes del franquisme, l'Arxiu Nacional de Catalunya va publicar la llista de processos i resolucions dictades pels tribunals militars, entre els quals hi havia el germà de C. A. Jordana, Antoni Jordana. Hem escanejat el seu cas tal com apareixia a la llista:

JORDANA MAYANS, Antonio – *Home* Consells de guerra Sumaríssim 026893 1941 / Dotze anys i un dia de reclusió temporal Sis anys i un dia de presó major

[613] *Germanor*, "Consideracions generals" dins "La defensa del llenguatge", núm. 447, abril de 1940, p. 20.

present en l'ideari de Jordana. Per això animava a conèixer bé els dos idiomes, el català i el xilè –en cap moment parlava de castellà o espanyol- i a evitar les interferències:

> Direm "como no", però no "com no". Direm tants "no más" com voldrem, però limitarem l'ús del "només" als casos adequats. Direm "ya" en xilè, però "sí", en català. Suprimirem tota interferència de lèxic, de sintaxi, d'accent. Cal dir que el català parlat de Xile és en general, tan bo com pugui ésser-ho el de Barcelona –i això el català que parlen ciutadans que fa més de trenta anys que no han estat a Catalunya.

Jordana en va escriure un altre de la sèrie "En defensa del llenguatge", arran d'una petició de Joan Oliver:[614]

> Amic Jordana Bellcaire:
> Vós deman –si vos plau- la vostra prosa "Defensa de lo llenguatge", perquè el París-Santiago ja el tinc.
> Gràcies (aviat us podrem saludar amb el nom de lo Bécquer *catalán*. Ho dic pels versos radials.)
>
> Oliver
>
> Això corre certa pressa: demà passat, si pot ésser.

Un mes més tard, *Germanor* publicava un altre article de la sèrie "Defensa del llenguatge",[615] sobre xilenismes i frases famoses. Jordana es ratificava sobre la depuració de l'ús del català, encara que comprenia la pressió natural de la llengua del país sobre el català. En aquest sentit, s'adreçava als catalans que vivien a Xile per indicar-los que les expressions xilenes s'havien d'incloure quan parlaven en espanyol i no, en canvi, quan s'expressaven en català, per tal de mantenir la puresa lingüística:

[614] Carta de J. Oliver a C. A. Jordana (12.3.1940) (ANC1-680-112/C. A. Jordana).
[615] *Germanor*, "Xilenismes i frases famoses" dins "Defensa del llenguatge", núm. 448, maig de 1940, p. 18.

> Un amic meu, parlant en català, diu claro cada dos per tres, quan tan natural seria que digués és clar. Un altre és molt afeccionat a dir hombre i, de tant en tant, pues hombre, fins quan s'adreça a les dames. Per què no diu home (cosa que també fan a Barcelona), si és que li és imprescindible aquesta contínua manifestació d'homenia? Ara, que no digui doncs home, traduint la manera xilena, perquè aquesta mena d'expressions-falca no existeix en el bon català.
> La norma hauria d'ésser d'amollar les regnes al xilenisme en parlar espanyol. Llavors és l'hora dels ya, els ya está, els al tiro. Però, en català, diguem sí, entesos, tot d'una.

Al número de juny-juliol, va aparèixer un altre article de "Defensa del llenguatge",[616] en aquella ocasió sobre els noms famosos. Jordana vindicava la pronúncia, més acostada a l'original, dels noms propis estrangers. No era partidari de pronunciar a l'espanyola o a la francesa aquells noms –tret que fossin espanyols o francesos. També es pronunciava sobre com s'havien de dir els noms dels personatges rellevants:

> Hi ha qui diu Colón, en lloc de Colom, Erasmo, en lloc d'Erasme, i fins Lulio en lloc de Llull, que era mallorquí i duia, per tant, un nom català de naixença.

Jordana finalitzava el seu article amb un comentari divertit en què mostrava la ignorància d'algunes persones:

> I sobretot no oblideu que el pare dels homes segons la Bíblia s'anomena, en català Adam, no Adán. No fos que us prenguessin per aquell espanyol que sostenia que el marit d'Eva havia de dir-se Adán en tots els llenguatges, perquè –deia ell- los apellidos no varían.

Un nou text de Jordana (1940: 24), "Els noms geogràfics"[617], va aparèixer en la secció "Defensa del llenguatge" de *Germanor*. En aquella ocasió, assenyalava que, per diferents conductes, havia sentit pronunciar mots de ciutats europees

[616] *Germanor*, "Els noms famosos", "Defensa del llenguatge", núm. 449, juny-juliol de 1940, p. 24.
[617] *Germanor*, "Els noms geogràfics", "Defensa del llenguatge", núm. 450, agost-octubre de 1940, p. 24.

en la seva llengua originària quan aquestes designacions tenien el seu equivalent en català:

> Cal remarcar que aquestes quatre poblacions [Bologna, Lyon, Toulouse i Montpellier] tenen nom català de fa segles: Bolonya, Lió, Tolosa, Montpeller.

Així mateix, Jordana donava criteris de pronúncia dels topònims no catalans. Destacava els països que tenien l'equivalent en català: *Xile, Mèxic, l'Equador, la Manxúria*... També es referia a ciutats relacionades amb la història i la cultura catalanes, que disposaven d'una forma en català, com *Milà, Torí, Nàpols, Saragossa, Terol, Londres, Alexandria, Atenes*... Així mateix, també incloïa el nom de les ciutats, l'adaptació al català de les quals era més recent, com *Belgrad, Bucarest, Varsòvia, Estocolm, Nova York...*, que justificava perquè "no s'ha fet sinó la imprescindible adaptació gràfica i fonètica de llur nom original". En canvi, subratllava que hi havia noms que no tenien versió catalana tradicional i, segons Jordana, "el millor és no tocar-los", com eren els de les ciutats Buenos Aires, Valparaíso, Los Angeles i Concepción.

El gener de 1941 *Germanor* [618] mostrava un nou escrit de Jordana, "El català que s'escriu", dins la secció "Defensa del llenguatge". Feia una comparació del català que parlaven i escrivien els autors popularistes i erudits del segle XIX a Catalunya amb el català que utilitzaven els catalans que vivien a Xile. Tant uns com els altres, quan escrivien en català, s'allunyaven de la llengua parlada perquè imitaven les estructures sintàctiques i altres interferències castellanes:

[618] *Germanor*, El català que s'escriu", "Defensa del llenguatge", núm. 453, gener de 1941, p. 10.

> Jo aconsellaria als catalans de Xile que, en emprar el nostre llenguatge escrivint-lo, no s'oblidessin mai de com el parlen. Ja se sap que ha d'haver-hi una diferència entre el llenguatge parlat i l'escrit; però una diferència deguda només a la diversitat de la manera d'expressió, sense oblidar que el mitjà d'expressió, el llenguatge, és el mateix en ambdós casos. Si tenen en compte això, és molt possible que en llurs escrits no hi hagi mai un àdhuc, ni un nogensmenys, ni un desenvolupament.[619] Però no hi haurà tampoc (i d'això es tracta) cap gerundi copulatiu, ni "quins" relatius, ni "doncs" causals, ni altres lletjors i barbarismes de la mateixa mena.[620]

A l'Editorial Ercilla Jordana treballava amb la mateixa intensitat de sempre. D'una banda, havia traduït, de l'anglès al castellà, l'obra de l'escriptor italo-nord-americà Pietro di Donato (1911-1992) *Crist in concrete* (1939), que va titular *Cristo en concreto*, que Jordana considerava que era una "llauna". També va dur a terme la traducció al castellà del llibre *Witchcraft* (1940) de l'escriptor nord-americà William Seabrook, amb el nom de *La hechicería.*

Sobre la feina que realitzava, ell mateix l'explicava al seu amic Abelard Tona:[621]

> Traduccions de l'anglès, naturalment. Quan cap xilè s'hi veu amb cor, me les donen a mi. Com veieu, faig la mateixa feina que feia a Catalunya i amb un escarrassament semblant. (L'enorme diferència és que aquí ho he de fer en castellà). Els sous són migrats i per lligar caps treballo gairebé dotze hores diàries.

[619] Jordana devia pensar que eren mots arcaics. En un carta a Bartra (8.4.1941) Jordana va utilitzar el mot *desenrotllar* (ANC1-680-98/C. A. Jordana).
[620] Jordana va signar l'article original amb el seu nom, C. A. Jordana. A *Germanor*, per seguir la tònica dels articles anteriors, va aparèixer amb el pseudònim *Arnau Bellcaire*.
[621] Carta de C. A. Jordana a Abelard Tona (19.3.1941) (ANC1-680-127/C. A. Jordana). Abelard Tona i Nadalmi (1901-1981) va ser polític i escriptor.

El seu amic Abelard Tona li va oferir de viure a Mèxic, però Jordana ho va descartar perquè ja s'havia adaptat a viure a Xile:

> M'agradaria estar amb vosaltres, m'agradaria veure Mèxic. Però també m'agrada viure a Xile, que és un país deliciós, sobretot pels seus defectes. Ací també està col·locat (sou modest, però bona casa) el meu fill, i he de pensar en ell i la meva filla, que constitueixen tota la meva família ací.

L'any 1941 Jordana també va participar als Jocs Florals que es van celebrar a Buenos Aires. Hi va presentar la seva col·lecció de contes recollits al llibre *Tres a la reraguarda* i va obtenir el Premi Concepció Rabell. La revista *Germanor*[622] esmentava que tant Jordana com Xavier Benguerel havien estat guardonats en els esmentats Jocs Florals. En el mateix article, s'indicava que l'obra de Jordana havia estat publicada a Buenos Aires.

L'adopció de xilenismes, per part de Jordana, va ser força ràpida. Ho comprovem en les cartes que enviava als amics, com el poeta Agustí Bartra,[623] al qual explicava l'adaptació al país que l'havia acollit. Al text hi va inserir paraules pròpies de Xile. De les més difícils d'entendre, fins i tot, n'indicava, entre parèntesis, la correspondència al català:

> Les feinades no són broma. La meva mandra és immensa, i aquí s'ha convertit en "flojera", que encara és pitjor. Com que la necessitat d'obtenir "plata", que aquí s'escorre com la "chicha" (o sigui most), és sempre molt urgent, he de treballar prop de dotze hores diàries, i la meva mandra no es pot esbravar si no és faltant als deures de cortesia postal i altres coses semblants.

[622] *Germanor*, "Un èxit doble", núm. 455, abril 1941, p. 3, comentava que Xavier Benguerel també va participar als Jocs Florals de Buenos Aires i va rebre el segon premi Fastenrath de teatre amb la seva comèdia inèdita *Fira de desenganys*.
[623] Carta de C. A. Jordana a A. Bartra, 8.4.1941 (ANC1-98/C. A. Jordana).

Jordana comentava a Bartra que havia fet un article sobre el seu llibre *L'arbre de foc*, i que aquest text periodístic s'havia radiat dins la *Semana Literaria*. Quant a aquestes emissions radiofòniques, Jordana en donava detalls:

> Un afer radial que s'ha empescat en Trabal i ja fa més d'un any que funciona. Jo hi parlo generalment de llibres anglesos, però vaig voler fer una excepció amb vós. *L'Arbre de Foc* ha obtingut els meus elogis [...]. També (dins la "Sem. Lit." abans dita) han estat radiats alguns poemes del llibre. (No reclameu drets d'autor, perquè no els obtindreu)."

Jordana també li explicava el temps que dedicava a les feines de traducció que duia a terme, com eren les vuit hores diàries a l'Editorial Ercilla, i tres o quatre més fent traduccions de l'anglès al castellà d'obres de la mateixa editorial. També li deia que tenia el projecte de traduir algunes obres catalanes, com la de Jacint Verdaguer *L'Atlàntida*, i la de Joanot Martorell *Tirant lo Blanc*.[624] Referint-se al mateix Agustí Bartra, Jordana assenyalava:

> Faig un article setmanal per a la ràdio en què es va llegir el referent al gran poeta de Ciudad Trujillo. I de tant en tant, cau una gangueta com això del Sr. Prampolini i em puc fer un vestit.

Jordana també li comentava la vida que duia a Xile, amb el seu estil característic d'utilitzar diverses llengües, en aquest cas el català, el francès i el xilè, per fer un relat amè. A la carta, a Jordana li agradava explicar la seva integració als costums del país sud-americà. No obstant això, la manera reposada de viure per part dels xilens quedava molt lluny del sistema de vida de Jordana perquè treballava més de dotze hores diàries, entre la feina a l'editorial i les traduccions que feia a casa, els articles

[624] Les traduccions a les quals es refereix Jordana no es van dur a terme.

radiats i les revistes, entre altres ocupacions. També explicava a Bartra la sensualitat que es respirava en el transport públic, cosa que el meravellava:

> Gairebé no em queda temps per a fer el mandra, que és la meva veritable vocació. I aquest és un país exprés per *flâner*,[625] amb el nas enlaire, despreocupat de la vida i fruint-ne com un "chancho" (o sigui un porc). Hi ha una atmosfera eròtica pertot arreu molt a posta per a entusiasmar un home com jo, que aviat en faré 48. Les noies d'ací (cabritas) tenen una decidida vocació a l'arrambatge, i cada autobús (góndola) pot ésser l'origen de mitja dotzena d'aventures. I ací puc anar més llest que a Roissy, perquè fa molt temps que m'he tret els esclops.

A la seva carta, Jordana també s'interessava per la feina de Bartra i d'Anna Murià, la seva dona. Recordava els amics i familiars que havien quedat a Europa, dels quals no se sabia res.

Així mateix, es lamentava que l'ús constant del castellà, arran de la feina de traductor, causava interferències en el seu català. En un dels paràgrafs, en parlava:

> L'únic que em rebenta és que, de tant llegir i escriure en castellà, estic perdent el meu propi idioma, perdoneu les moltes faltes d'aquesta carta.

L'empresa mexicana Compañía General Editora, en què Josep Carner era el director de la "Colección Mirasol" i de la "Pequeña Colección Mirasol", es va posar en contacte amb Jordana,[626] per mitjà de Miquel Ferrer.

[625] Jordana va incorporar la paraula francesa *flâner*, que correspon a *passejar* o *perdre el temps*.
[626] Carta de Miquel Ferrer a C. A. Jordana (15.6.1940) (ANC1-680-105/C. A. Jordana). Miquel Ferrer i Sanxís (1899-1990) va ser un polític català. En aquell moment, Ferrer vivia a Mèxic i era el director-gerent de l'editorial.

Ferrer, que tenia un càrrec de responsabilitat a l'editora mexicana, va preguntar a Jordana si podria fer alguna traducció al castellà, de novel·les de la literatura universal, com ara alguna de Charles Dickens, tot assenyalant l'interès de Carner sobre la correcció de la llengua:

> Carner té un interès especial en què les traduccions fetes per catalans no siguin inferiors a les dels espanyols. Cal cuidar molt el castellà i em recomana que us ho digui perquè els originals vinguin ben revisats.

Així mateix, proposava una sèrie de traduccions d'altres obres al castellà per a Domènec Guansé, Joan Oliver, Xavier Benguerel i Francesc Trabal. També indicava que faria la petició de les versions al castellà d'una manera oficial.

La proposta de traduccions que va fer Miquel Ferrer no va prosperar per diverses raons. Així ho explicava Jordana en una carta del 16 d'abril de 1941:[627]

> Vaig comunicar el pla de traduccions a la colla d'ací i els va semblar bé en principi (encara que tinc una idea que a Guansé "L'Amic Fritz" no li agradava gaire, i tinc la seguretat que l'Oliver no sap l'anglès i per tant no pot traduir "Els assassinats del carrer Morgue").

A més, Jordana li recordava que havia d'enviar-li la petició de les traduccions d'una manera oficial i no havia rebut l'esmentat document.

Jordana li proposava de traduir algun conte propi, més o menys bèl·lic, ja escrit o encara per escriure:

[627] Carta de C. A. Jordana a Miquel Ferrer (16.4.1941) (ANC1-680-105/C. A. Jordana).

> En els números de *Catalunya* (la revista de Buenos Aires) publicats d'ençà de l'exili hi ha un parell de contes meus: "Pa francès" i "El punt de la mort". Si els heu llegits, pobrissó, ja sabeu la mena de cosa que faig ara en qüestió de contes. Podríeu posar-hi "traducido por el mismo autor", cosa que vesteix molt.

Així mateix, aclaria, malgrat la modèstia que el caracteritzava, que podia confiar en la puresa d'estil del seu castellà, després d'hores de lectures, escriptures i correccions en aquest idioma:

> Jo ho faig bastant bé, almenys relativament als escriptors natius de per ací. Fa un any faig, ai las! (qui m'ho havia de dir!) una pràctica intensiva en aquest llenguatge de l'opressor.

En aquell moment, els escriptors es guanyaven la vida com podien. Això va provocar un gran moviment epistolar entre els exiliats d'arreu del món, en què s'oferien els serveis d'articulistes, de periodistes, etc. A Mèxic, una sèrie d'escriptors van fundar el Moviment Social d'Emancipació Catalana,[628] en què un dels seus membres, Avel·lí Artís Gener "Tísner", [629] va demanar, en nom de tots, si podien col·laborar en la revista *Germanor* amb articles i ninots retribuïts. A més, Tísner també s'oferia, en nom propi, de ser-ne corresponsal "amb deures i drets" a Mèxic.

Tant C. A. Jordana com la seva filla s'implicaven en la vida del Centre Català de Santiago de Xile. Trobem Jordana a l'equip de direcció de *Germanor*, juntament amb Domènec

[628] El Moviment Social d'Emancipació Catalana (MSEC) va ser un partit polític que va existir entre el novembre de 1940 i el 1953. Va ser creat per un grup de catalans exiliats a Mèxic, entre els quals el més influent era Manuel Serra i Moret, del PSUC. El seu objectiu fonamental era donar suport a la independència de Catalunya.

[629] Carta d'Avel·lí Artís a C. A. Jordana (16.6.1941) (ANC1-680-96/C. A. Jordana).

Guansé, Francesc Trabal i Xavier Benguerel.[630] La seva filla Núria formava part del quadre escènic del teatre.

El 1942 Jordana va continuar la col·laboració amb l'Editorial Ercilla amb la traducció de l'anglès al castellà de l'obra de l'escriptor polonès Israel Joshua Singer (1893-1944) *The brothers Ashkenazi* (1936), *Los hermanos Ashkenazi*. Així mateix, va començar a treballar per a l'Editorial Sudamericana, situada a Buenos Aires, amb la traducció de l'anglès al castellà d'una obra de l'escriptor anglès Julian Huxley (1887-1975), *Man Stands Alone* (1941), que va traduir per *El hombre está solo*.

No obstant això, arran de la pèssima situació econòmica per la qual passava l'Editorial Ercilla, Jordana va deixar de treballar-hi perquè temia que esdevingués insolvent i una eventual fallida pogués perjudicar-lo econòmicament, tal com ho explicava a Agustí Bartra:[631]

> Jo continuo tirant, però ja no a l'Editorial Ercilla. He optat per anar-me'n abans que fallís i em deixés penjat sense complir els compromisos monetaris que tenia amb mi. Ara faig de llibreter[632] (!ai las!) i quan sóc a la botiga i espero el possible client tinc la llefiscosa sensació d'ésser una aranya esperant una mosca. De totes maneres, aquesta feina és tota una educació.

El 29 de maig de 1942 l'Editorial Ercilla certificava que C. A. Jordana havia pertangut a la plantilla de l'empresa durant el període comprès entre l'1 de juny de 1940 i el 30

[630] *Germanor*, núm. 458 (juliol 1941), p. 1. A més del Cos de redacció, hi constaven els editors: Centre Català. Agrupació Patriòtica Catalana. Centre Català de Concepción; el director, Francesc Camplà, i la direcció artística a càrrec de Santiago Meléndez.
[631] Carta de C. A. Jordana a A. Bartra (12.7.1941) (Fons Bartra. Arxiu Comarcal del Vallès Occidental).
[632] Carta de C. A. Jordana a M. Ferrer (22.11.1942). També li diu que fa de llibreter, sense més explicació (ANC1-680-105/C. A. Jordana).

de maig de 1942, amb el càrrec d'"Atendedor de Primera Categoría",[633] com indica el document:

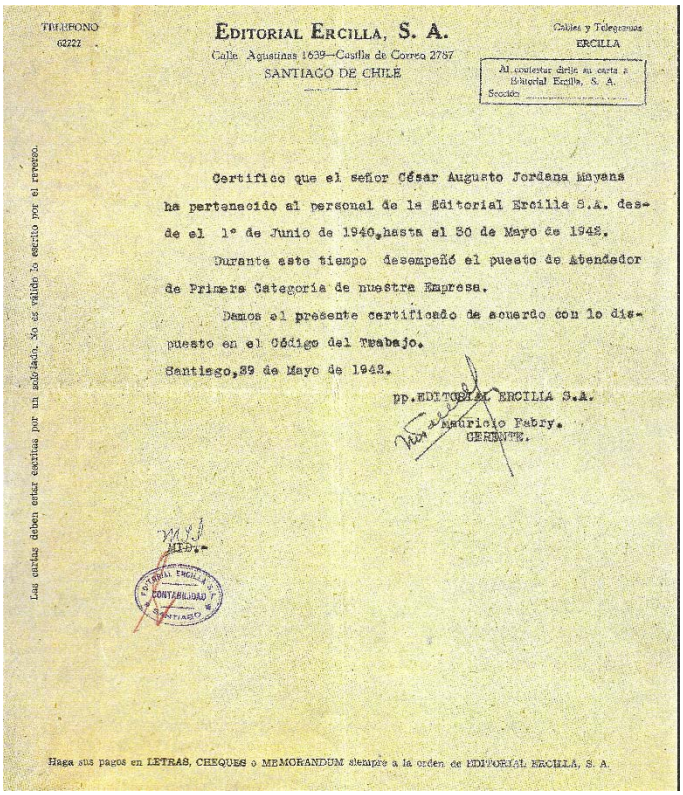

TELEFONO 62222

EDITORIAL ERCILLA, S. A.

Calle Agustinas 1639—Casilla de Correo 2787
SANTIAGO DE CHILE

Cables y Telegramas ERCILLA

Al contestar dirija su carta a Editorial Ercilla, S. A. Sección

Las cartas deben estar escritas por un solo lado. No es valido lo escrito por el reverso.

Certifico que el señor César Augusto Jordana Mayans ha pertanecido al personal de la Editorial Ercilla S.A. desde el 1º de Junio de 1940,hasta el 30 de Mayo de 1942.

Durante este tiempo desempeñó el puesto de Atendedor de Primera Categoría de nuestra Empresa.

Damos el presente certificado de acuerdo con lo dispuesto en el Código del Trabajo.

Santiago,29 de Mayo de 1942.

pp.EDITORIAL ERCILLA S.A.
Mauricio Fabry.
GERENTE.

EDITORIAL ERCILLA S. A. CONTABILIDAD Y SANTIAGO

Haga sus pagos en LETRAS, CHEQUES o MEMORANDUM siempre a la orden de EDITORIAL ERCILLA, S. A.

Fig. 117 Certificat de serveis prestats

Jordana va cobrar la quitança de 1.059,57 pesos en concepte d'uns reajustaments del seu salari corresponents als mesos compresos entre gener i maig de 1942. I, amb aquest document, va finalitzar la seva relació laboral amb l'Editorial Ercilla.

[633] Certificat de serveis prestats a l'Editorial Ercilla ANC1-680-24/C. A. Jordana).

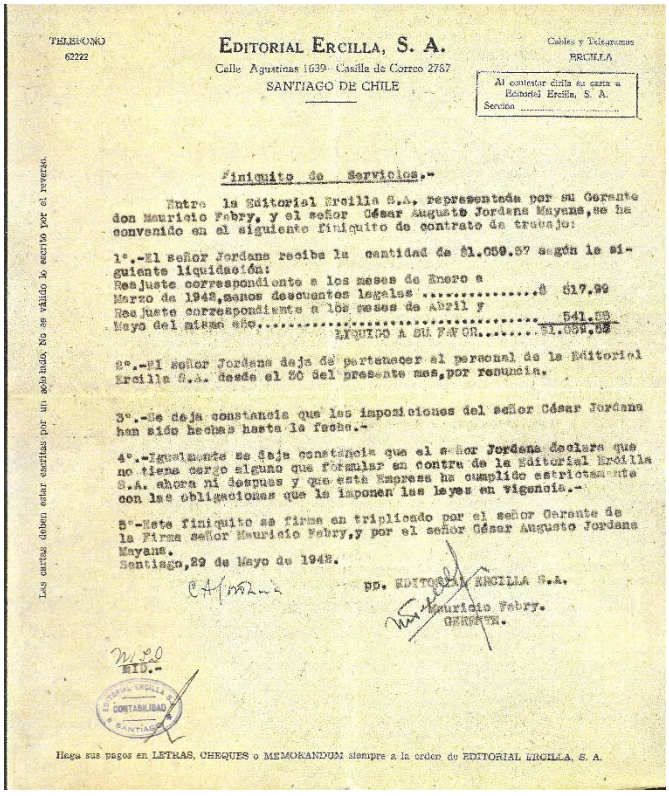

TELEFONO 62222

EDITORIAL ERCILLA, S. A.

Calle Agustinas 1639 Casilla de Correo 2787
SANTIAGO DE CHILE

Cables y Telegramas ERCILLA

Al contestar dirija su carta a Editorial Ercilla, S. A. Sección

Las cartas deben estar certiadas por un sobrante. No se válido lo escrito por el reverso.

Finiquito de Servicios.-

Entre la Editorial Ercilla S.A. representada por su Gerente don Mauricio Fabry, y el señor César Augusto Jordana Mayana, se ha convenido en el siguiente finiquito de contrato de trabajo:

1°.-El señor Jordana recibe la cantidad de $1.059.57 según la siguiente liquidación:
Reajuste correspondiente a los meses de Enero a Marzo de 1943, menos descuentos legales .....$ 617.99
Reajuste correspondiente a los meses de Abril y Mayo del mismo año..... 541.58
LIQUIDO A SU FAVOR.....$1.059.57

2°.-El señor Jordana deja de pertenecer al personal de la Editorial Ercilla S.A. desde el 20 del presente mes, por renuncia.

3°.-Se deja constancia que las imposiciones del señor César Jordana han sido hechas hasta la fecha.-

4°.-Igualmente se deja constancia que el señor Jordana declara que no tiene cargo alguno que formular en contra de la Editorial Ercilla S.A. ahora ni despues y que esta Empresa ha cumplido estrictamente con las obligaciones que le imponen las leyes en vigencia.-

5°-Este finiquito se firma en triplicado por el señor Gerente de la Firma señor Mauricio Fabry, y por el señor César Augusto Jordana Mayana.
Santiago, 29 de Mayo de 1943.

pp. EDITORIAL ERCILLA S.A.
Mauricio Fabry.
GERENTE.

EID.-

EDITORIAL ERCILLA S. A. CONTABILIDAD SANTIAGO

Haga sus pagos en LETRAS, CHEQUES o MEMORANDUM siempre a la orden de EDITORIAL ERCILLA, S. A.

Fig. 118 Liquidació econòmica del contracte

Durant els dos anys que Jordana va treballar per a l'Editorial Ercilla amb tasques de traductor i de corrector, comprovem, per un document que el mateix Jordana va elaborar, la feina que va dur a terme per a aquesta empresa. La llista que Jordana titulava "Feina ercillesca",[634] estava composta de 48 llibres.

[634] Liquidació econòmica de l'Editorial Ercilla (ANC1-680-24/C. A. Jordana).

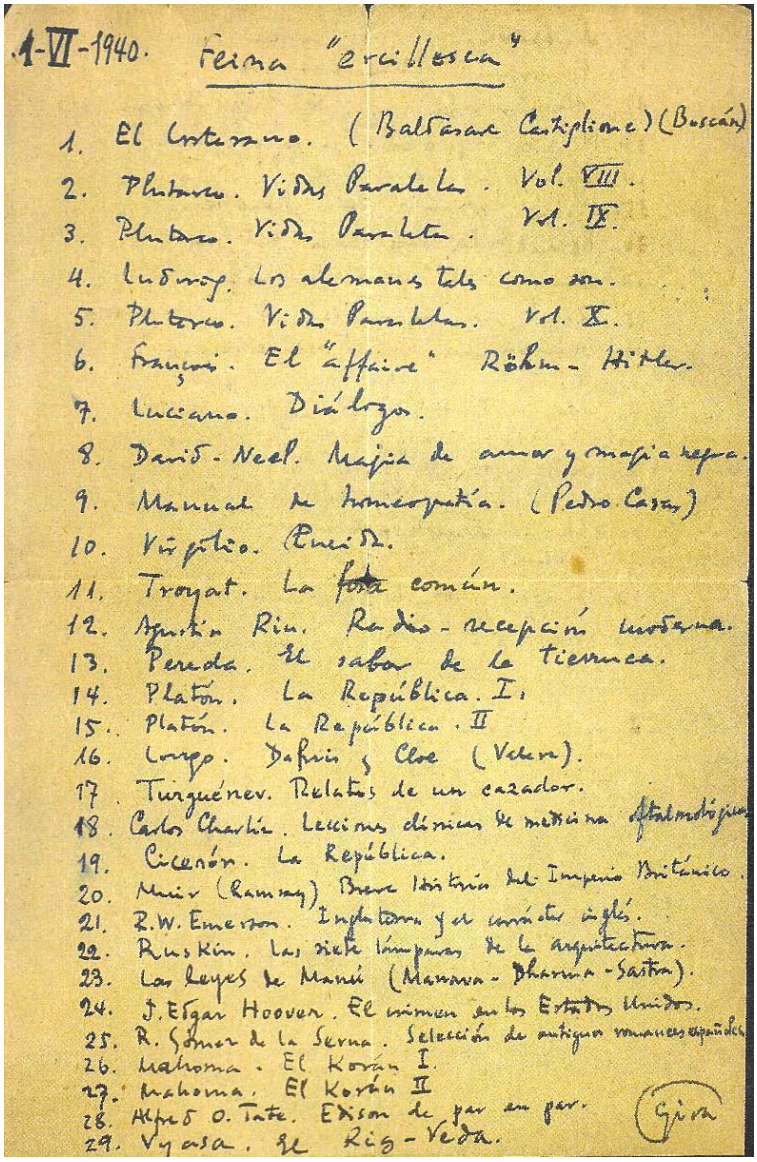

1-VI-1940. Feina "ercillesca"

1. El Cortesano. (Baltasar Castiglione) (Buscán)
2. Plutarco. Vidas Paralelas. Vol. VIII.
3. Plutarco. Vidas Paralelas. Vol. IX.
4. Ludwig. Los alemanes tales como son.
5. Plutarco. Vidas Paralelas. Vol. X.
6. François. El "affaire" Röhm - Hitler.
7. Luciano. Diálogos.
8. David-Neel. Magia de amor y magia negra.
9. Manual de homeopatía. (Pedro Casas)
10. Virgilio. Eneida.
11. Troyat. La foca común.
12. Agustín Riu. Radio-recepción moderna.
13. Pereda. El sabor de la tierruca.
14. Platón. La República. I.
15. Platón. La República. II
16. Longo. Dafnis y Cloe (Veleta).
17. Turguénev. Relatos de un cazador.
18. Carlos Charlín. Lecciones clínicas de medicina oftalmológica
19. Cicerón. La República.
20. Muir (Ramsay) Breve historia del Imperio Británico.
21. R.W. Emerson. Inglaterra y el carácter inglés.
22. Ruskin. Las siete lámparas de la arquitectura.
23. Las Leyes de Manú (Manava-Dharma-Sastra).
24. J. Edgar Hoover. El crimen en los Estados Unidos.
25. R. Gómez de la Serna. Selección de antiguos mueblesespañoles
26. Mahoma. El Korán I.
27. Mahoma. El Korán II
28. Alfred O. Tate. Edison de par en par.
29. Vyasa. El Rig-Veda.

Gira

Fig. 119 Llista de la feina feta a Editorial Ercilla

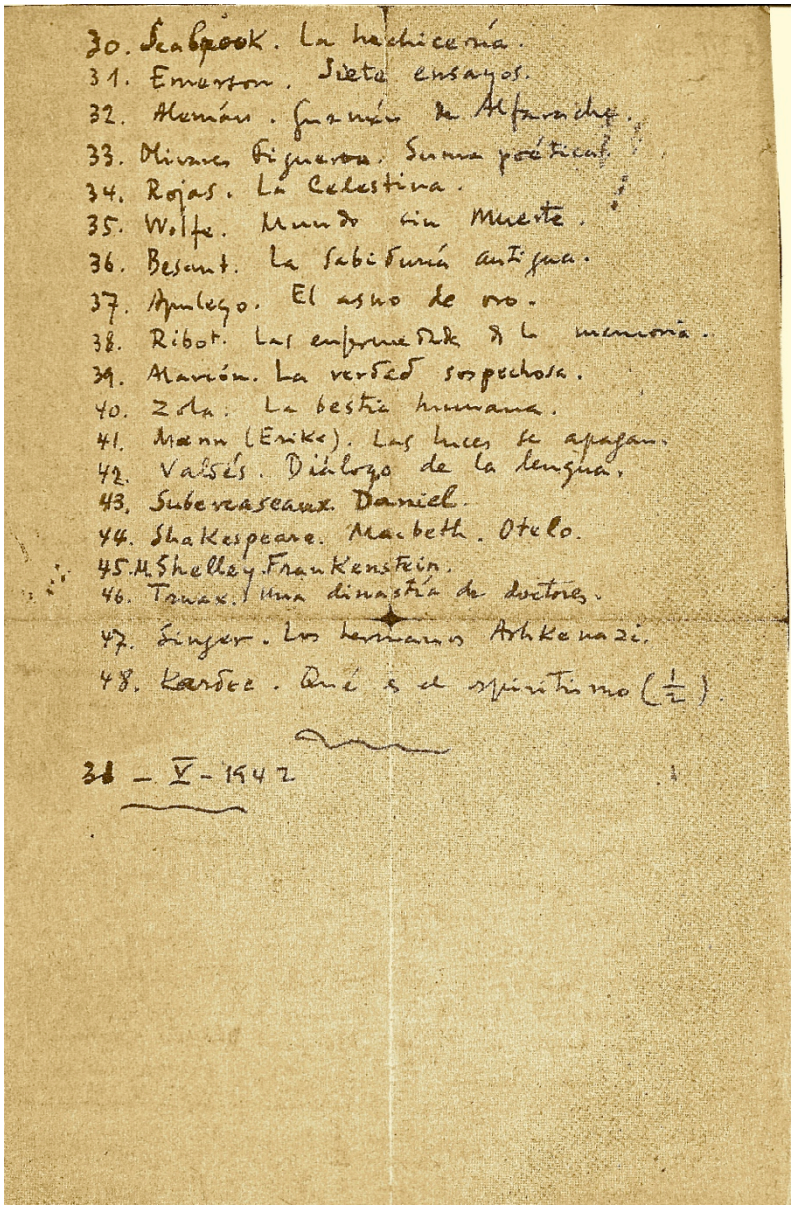
30. Seabrook. La hechicería.
31. Emerson. Siete ensayos.
32. Alemán. Guzmán de Alfarache.
33. Olivares Figueroa. Suma poética.
34. Rojas. La Celestina.
35. Wolfe. Mundo sin Muerte.
36. Besant. La sabiduría antigua.
37. Apulego. El asno de oro.
38. Ribot. Las enfermedades de la memoria.
39. Alarcón. La verdad sospechosa.
40. Zola. La bestia humana.
41. Mann (Enike). Las luces se apagan.
42. Valdés. Diálogo de la lengua.
43. Subervaseaux. Daniel.
44. Shakespeare. Macbeth. Otelo.
45. M. Shelley. Frankenstein.
46. Tovar. Una dinastía de doctores.
47. Singer. Los hermanos Ashkenazi.
48. Kardec. Qué es el espiritismo (½).
31 – V – 1942

Fig. 120 Continuació de la llista

A partir de la relació manuscrita de Jordana i de la informació de què disposem, hem reelaborat la llista de llibres que va corregir i traduir per a l'Editorial Ercilla, amb les dades bibliogràfiques que hem localitzat:[635]

[635] 1. Boscan (Baldassare Castiglione) *El cortesano*, Ediciones Ercilla, "Biblioteca Amauta"; 2. Plutarco *Vidas paralelas VIII Pocion-Caton el menor, Agis y Cleomenes, Tiberio y Cayo Graco*, Ediciones Ercilla "Biblioteca Amauta"; 3. Plutarco *Vidas paralelas* vol. IX; 4. Emil Ludwig. *Los alemanes tales como son*; 5. Plutarco *Vidas paralelas* vol. X; 6. Jean François. *El Affaire Röhm-Hitler. La noche trágica del 30 de junio*. Ediciones Ercilla; 7. Luciano. *Diálogos*. Ediciones Ercilla; 8. Alexandra David-Neel *Magia de amor y magia negra*; 9. *Manual de homeopatía* (Pedro

Amb el desig de fer un recorregut per la cultura catalana des de la Renaixença fins a la Guerra Civil espanyola, la direcció de la revista *Catalunya* va encarregar aquesta tasca a crítics prestigiosos, entre els quals hi havia Jordana. El seu estudi, titulat "La prosa narrativa en la literatura catalana moderna",[636] va ser el primer que es va publicar a la revista esmentada. Jordana presentava novel·listes i contistes del segle XX des d'Emili Vilanova fins a Francesc Trabal i Mercè Rodoreda.

El 16 de maig de 1943 es van celebrar els Jocs Florals de la llengua catalana a Santiago de Xile, organitzats per l'Agrupació Patriòtica Catalana al Teatre Municipal de Santiago, i presidits per l'actriu catalana Margarida Xirgu. Xirgu va demanar que el seu parlament[637] fos redactat per C. A. Jordana. En aquella edició dels Jocs es va premiar el poema de Josep Carner *Nabí*, i Domènec Guansé va rebre un premi extraordinari de prosa per la seva obra *Ruta d'Amèrica*.

Casas); 10. Virgilio. *La Eneida*; 11. Henri Troyat. *La fosa común*; 12. Agustín Riu *Radio-recepción moderna*; 13. Pereda. *El sabor de la tierruca*; 14. Platón. *La República I*; 15. Platón. *La República II*; 16. *Longo. Dafnis y Cloe* (Valera); 17. Turguénev. *Relatos de un cazador*; 18. Carlos Chalín. *Lecciones clínicas de medicina oftalmológica*; 19. Cicerón. *La República*; 20. Muir (Ramsay) *Breve historia del Imperio Británico*; 21. R.W. Emerson. *Inglaterra y el carácter inglés*; 22. Ruskin. *Las siete lámparas de la arquitectura*; 23. *Las leyes de Manú* (Manava-Dharma-Sastra); 24. J. Edgar Hoover. *El crimen de los Estados Unidos*; 25. R. Gómez de la Serna. *Selección de antiguos romances españoles*; 26. Mahoma. *El Korán I*; 27. Mahoma. *El Korán II*; 28. Alfred O. Tate. *Edison de par en par*; 29. Viyasa. *El Rig-Veda*; 30. Seabrook. *La hechicería*; 31. Emerson. *Siete ensayos*; 32. Alemán. *Guzmán de Alfarache*; 33. Olivares Figueroa. *Suma poética*; 34. Rojas. *La Celestina*; 35. Wolfe. *Mundo sin muerte*; 36. Besount. *La sabiduría antigua*; 37. Apuleyo. *El asno de oro*; 38. Ribot. *Las enfermedades de la memoria*; 39. Alarcón. *La verdad sospechosa*; 40. Zola. *La bestia humana*; 41. Mann (Erike). *Las luces se apagan*; 42. Valdés. *Diálogo de la lengua*; 43. Subereaseaux. *Daniel*; 44. Shakespeare. *Macbeth. Otelo*; 45. M. Shelley. *Frankestein*; 46. Truax. *Una dinastía de doctores*; *47.* Singer. *Los hermanos Ashkenazi; 48.* Kardez. *Qué es el espiritismo?* (1/2).

[636] *Catalunya*, "La prosa narrativa en la literatura moderna", núm. 146, gener de 1943, p. 21-24.

[637] *Germanor*, "Parlament presidencial de la Sra. Margarida Xirgu", núm. 478 (maig-juny 1943), p. 10. La revista *Catalunya* també va publicar el parlament de l'actriu, al núm. 147-150 (maig 1943), p. 5.

Mentre treballava per a l'Editorial Ercilla, Jordana també acceptava encàrrecs d'altres empreses editores. Així, va traduir, de l'anglès al castellà, per a l'Editorial Poseidón[638] de Buenos Aires, l'obra de Leopold Schwarzschild (1891-1950) *World in Trance* (1943), que Jordana va titular *El mundo en crisis (de Versalles a Pearl Harbor*t). També va fer la versió al castellà del llibre de Sinclair Lewis *Gideon Planish* (1943), [639]i *Quince discursos pronunciados en la Real Academia de Londres*, de Joshua Reynolds.

Així mateix, va continuar la col·laboració amb l'Editorial Sudamericana, amb la traducció de l'anglès al castellà del llibre de l'escriptor anglès John Addington Symonds (1840-1893) *The life of Michelangelo Buonarotti*, *La vida de Miguel Angel*.

Un cop C. A. Jordana va deixar de treballar per a l'Editorial Ercilla de Santiago de Xile, l'any 1944, es va poder dedicar més intensament a les editorials de Buenos Aires: Poseidón i Sudamericana. [640] També va fer feines de traducció per a l'Editorial Hermes, [641] situada a Mèxic.

Aquell mateix 1944 Poseidón va publicar, a la "Colección Vida y Obras", la traducció al castellà de la versió anglesa, *The Secret Life of Salvador Dalí* (1942), que Jordana va titular, *Vida secreta de Salvador Dalí*. Escrita

[638] L'Editorial Poseidón va ser fundada, l'any 1942, pel català Joan Merlí i Pahissa (1901-1995). L'editorial es va especialitzar en llibres d'art.
[639] El periòdic *Correo Literario*, Año II, núm. 28, Buenos Aires (1.1.1945), p. 6, esmentava la publicació *Gideon Planish* de Sinclair Lewis, l'any 1943, per part de l'Editorial Poseidón de Buenos Aires.
[640] L'Editorial Sudamericana estava dirigida per Antoni López Llausàs (1888-1979). L'empresa estava situada al carrer Alsina, 500, a la vora del Palau de Govern de la República Argentina, l'anomenada *Casa Rosada*.
[641] El propietari de l'Editorial Sudamericana, Antoni López Llausàs, va fundar l'Editorial Hermes a Mèxic que publicava llibres d'economia, de política internacional, ciències, història i biografia.

originalment en francès, havia estat traduïda a l'anglès pel professor nord-americà Haakon Chevalier (1901-1985).

Per a l'Editorial Sudamericana, Jordana va traduir l'obra de Hubert Wilkins (1888-1958) i Harold M. Sherman (1898-1987), australià i nord-americà respectivament, *Thoughts Through Space* (1942), amb el títol *Pensamientos a través del espacio*, que es va editar a la "Colección Ciencia y Cultura".

A més, Jordana compatibilitzava aquestes traduccions amb la feina en una llibreria, cosa que recordava Agustí Bartra,[642] des de Mèxic, fent referència a una carta que Jordana havia escrit al germà d'Anna Murià, en Jordi. Aquest fet confirma que els exiliats, per tal de sobreviure, es van veure obligats a acceptar encàrrecs que no corresponien a la seva professió:

> En la carta escrita al meu cunyat (i germà de l'Anna, per additament) em sembla recordar que dèieu que teniu botiga oberta de llibres. Suposo que a hores d'ara ja deveu haver llegit tots els llibres i que, per tant, ja no tindrà cap objecte fonamental el negoci.

En la mesura que podia, C. A. Jordana publicava articles i estudis a *Germanor* i *Catalunya*, quan li ho demanaven, en general, els responsables de les esmentades revistes. A Mèxic, els escriptors Pere Calders, Josep Carner i Agustí Bartra van idear una capçalera exclusivament literària que van anomenar *Lletres* [643] i van demanar a Jordana que hi participés amb algun article. Bartra assenyalava [644] que la revista no era l'òrgan d'expressió de cap partit polític,

[642] Carta d'Agustí Bartra a C. A. Jordana (23.3.1944) (Fons ANC1-680-98/C. A. Jordana).
[643] *Lletres*, revista literària publicada a Mèxic, va ser creada el maig de 1944 per Agustí Bartra, Pere Calders i Josep Carner.
[644] Carta d'Agustí Bartra a C. A. Jordana (23.3.1944) (Fons ANC1-680-98/C. A. Jordana).

cosa que plauria a Jordana, que, com ja hem vist, [645] no volia que li posessin "etiquetes":

> En breu sortirà, a Mèxic, una revista exclusivament literària amb el títol de "Lletres". La seva aspiració essencial és la "d'ésser un lluminós punt de coincidència vers el qual pugui convergir l'esperit divers i dispers dels escriptors catalans en exili". [...] No està supedita a cap mena de disciplina política de partit. Des d'aquest punt de vista ens col·loquem "au dessus del merder".

Sobre la sol·licitud de col·laboració que li formulava Bartra, Jordana li explicava que estava molt enfeinat i, a més, temia que el seu català contingués interferències del castellà. Ell mateix explicava la situació en què es trobava a Agustí Bartra:[646]

> [...] no puc complaure-us en qüestió de col·laboracions literàries. Tinc tot el temps ocupat escrivint, i els pocs lleures que em queden solc estar, com *Monsieur le Trouhadec, saisi par la débauche*.[647] És l'única cosa que em distreu una mica (sempre guiat per aquell seny nacional, és clar, que em protegeix de les venèries i les assedegades de ritus matrimonials). Altrament, he d'escriure en castellà (o sud-americà, que no és ben bé igual) i com que jo no sóc tan llenguado com vosaltres, el meu català s'ha espatllat tant que no m'atreveixo a escriure res en la meva llengua natural (encara que, com deia aquella pagesa, "mal per mal", no hi ha com el català per a entendre's.

Quant a la seva faceta de traductor, el 1943, Poseidón va publicar una sèrie de versions de l'anglès al castellà, fetes per Jordana. Així, dels autors Victor Frisch (1876-1939) i Joseph T. Shipley (1893-1988), austríac, instal·lat

[645] Carta de C. A. Jordana a Antoni M. Sbert (23.4.1940) (Fons ANC1-680-124/C. A. Jordana).
[646] Carta de C. A. Jordana a Agustí Bartra (18.6.1944) (Fons ANC1-680-98/C. A. Jordana).
[647] C. A. Jordana citava l'obra de teatre del dramaturg Jules Romains, pseudònim de Louis Henri Jean Farigoule, *Monsieur le Trouhadec, saisi par la débauche* (*El senyor Trouhadec, dominat per la disbauxa*). Romains (1885-1972) va ser escriptor, filòsof, poeta i dramaturg. També va ser, com hem vist, president de la Federació Internacional del Pen Club.

als Estats Units, i nord-americà, respectivament, Jordana va traduir el llibre *Auguste Rodin. A Biography* (1939), que va titular *La vida y el arte de Auguste Rodin*, publicat a la "Colección Vida y Obras". De l'escriptor alemany, nacionalitzat americà Martin Gumpert (1897-1955), Jordana va traduir l'obra *Dunant: The Story of the Red Cross* (1938) amb el títol *Dunant: La historia de la Cruz Roja*, publicada a la "Colección biografías de ayer y de hoy". Així mateix, de l'historiador americà James T. Adams (1878-1949), va fer la versió al castellà de l'obra *The Founding of New England* (1921-1926), que Jordana va titular *Historia de los Estados Unidos*: I. *Surgimiento de una nación* (o *unión*) i II. *De la guerra civil a potencia mundial*. I, també, va sortir a la llum la traducció del llibre de l'escriptor anglès d'origen francès Hilaire Belloc (1870-1953) *But Soft: We Are Observed*, amb el títol *Cuidado! Nos observan*. Aquesta obra va formar part de la "Colección Perseo", amb trenta-cinc dibuixos de l'escriptor i il·lustrador anglès G. K. Chesterton (1874-1936).

L'Editorial Sudamericana va editar una de les obres de l'autor rus Jacob Klatzkin (1882-1948), que Jordana va traduir per *Elogio de la sabiduría*.

I per a l'editorial Hermes, de Mèxic, Jordana va fer la traducció de la novel·la *The Apostle* (1943), de l'escriptor rus Sholem Asch (1880-1957), amb el títol *El apòstol*.

3.2.2.3 Argentina (1945-1957)

C. A. Jordana i la seva filla es van traslladar a Buenos Aires [648] l'any 1945 [649] arran de la proposta laboral de l'Editorial Sudamericana. El fill de Jordana, Joan, es va quedar a viure a Santiago de Xile perquè ja s'hi havia establert professionalment. No obstant això, el contacte entre pare i fill va ser constant, per mitjà d'un epistolari que ens ha ajudat a entendre la trajectòria de Jordana en aquesta època. Entre tots dos hi havia molta sinceritat i complicitat. El pare li donava consells de tota mena i eren especialment simpàtics aquells que es relacionaven amb les noies, com ara sobre el matrimoni:

> Tots els cretins es casen. Però no et desanimis. Cal casar-se encara que es tingui talent.

Pel conjunt epistolari que hem estudiat, l'amistat que es va forjar entre els escriptors durant l'exili, i sobretot durant l'estada a Roissy-en-Brie, va seguir un cop s'havien establert. En aquest sentit, Joan Oliver, que necessitava treballar per guanyar-se la vida, va demanar, en diverses ocasions, que Jordana intercedís a favor seu per aconseguir alguna traducció del francès al castellà de l'Editorial Sudamericana:

> Només us demano una cosa: si se us presenta ocasió de proporcionar-me una traducció del francès... no ho deixeu de fer. Com que ho necessito, compliré. Penseu que durant aquests dos últims anys he escrit 500 programes per a la

[648] La nora de C. A. Jordana, Rafaela de Buen, ens va indicar els llocs on el seu sogre va viure durant el període que va romandre a Buenos Aires. Així, el 8 de novembre de 1948 estava instal·lat al carrer Superí, núm. 2156; el novembre de l'any 1949, el trobem a l'Hotel-Pensión Palacio de Belgrano, situat al carrer Virrey del Pino, núm. 2765 i el desembre de 1951, al número 2769 del mateix carrer, en què l'Hotel-Pensió li va poder oferir una cambra més gran amb una finestra que donava al pati davant un arbre ple d'ocells.

[649] Per la carta Xavier Benguerel a C. A. Jordana (11.7.1945), sabem que Jordana ja vivia a Buenos Aires (ANC1-680-99/C. A. Jordana).

> ràdio! Penso que és possible que tingueu ocasió de fer que en López Llausàs m'encarregui una versió qualsevol. Mirant-hi, ho puc fer correctament. Em faríeu un gros favor.[650]

En la mesura que podia, Jordana intercedia davant de l'Editorial Sudamericana per aconseguir alguna traducció al castellà per als seus amics. En ocasions, fins i tot revisava i corregia, desinteressadament, les traduccions que enviaven a l'editorial. [651] Va ser el cas de Joan Oliver,[652] que va obtenir l'encàrrec de l'Editorial Sudamericana de traduir una obra de l'escriptora francesa Sidonie-Gabrielle Colette (1873-1954), feina que més tard va agrair moltíssim a Jordana.

C. A. Jordana va col·laborar amb articles mensuals a la revista *Catalunya*, de Buenos Aires, des de l'octubre de 1945 fins al juny de 1947. Va començar una secció, que va titular "Allò que passa", [653] en què va publicar disset articles. Aquests textos versaven sobre qüestions quotidianes, com els dies de pluja a Buenos Aires, la pensió on vivia o la tenacitat lingüística dels catalans. Els articles de Jordana eren llegits i comentats pels amics escriptors, tant els de Buenos Aires com els de Santiago de Xile. Xavier Benguerel,[654] en una carta del febrer de 1946, deia a Jordana

[650] Carta de Joan Oliver a C. A. Jordana d'11.6.1945 (ANC1-112/C. A. Jordana).
[651] Carta de Joan Oliver a C. A. Jordana (12.7.1947) en què li agraïa la comprovació de la seva traducció i prometia "no badar tant, i fer-vos la revisió més fàcil" (ANC1-680-112/C. A. Jordana).
[652] Carta de Joan Oliver a C. A. Jordana (8.3.1946) (ANC1-680-112/C. A. Jordana).
[653] *Catalunya*, "Allò que passa", núm. 179, octubre de 1945, p. 3; núm. 180, novembre de 1945, p. 3; núm. 181, desembre de 1945, p. 9; núm. 182, gener de 1946, p. 3; núm. 183, febrer de 1946, p. 7; núm. 184, març de 1946, p. 4; núm. 185, abril de 1946, p. 4; núm. 186, maig de 1946, p. 4; núm. 188, juliol de 1946, p. 4; núm. 189, agost de 1946, p. 4-23; núm. 190, setembre de 1946, p. 4-28; núm. 191, octubre de 1946, p. 4; núm. 192, novembre de 1946, p. 4-28; núm. 193, desembre de 1946, p. 26; núm. 194-195, gener-febrer de 1947, p. 25-26; núm. 196-197, març-abril de 1947, p. 26-27-28, i núm. 198-199, maig-juny de 1947, p. 25-26-27.
[654] Carta de Xavier Benguerel a C. A. Jordana (12.2.1946) (ANC1-680-99/C. A. Jordana).

que s'havia divertit molt amb la lectura del text "Pensió vitalícia" (1946: 3), publicat el gener de 1946, en què Jordana es referia, amb molt d'humor, a la casa d'hostes on vivia.

L'any 1946, l'Editorial Sudamericana va publicar *Fisiología de Leviatán*, una traducció del francès al castellà, que Jordana va compartir amb Julián Calvo, de l'obra constituïda per dotze estudis i assaigs de l'escriptor francès Roger Caillois (1913-1978). L'Editorial Poseidón va editar el llibre de l'escriptor nord-americà John E. Steinbeck (1902-1968) *In Dubious Battle* (1936), que Jordana va traduir per *En lucha incierta*.

L'11 d'abril de 1947 C. A. Jordana va signar un contracte laboral amb l'Editorial Sudamericana [655] en què aquesta empresa li encarregava l'elaboració del llibre *Vida pública y privada de una editorial*, d'unes tres-centes pàgines. A més, s'hi concretava la suma que Jordana cobraria, entre 1.000 i 2.000 pesos, així com la possibilitat que l'obra aparegués signada amb un pseudònim. El novembre d'aquell any Jordana parlava d'aquest projecte al seu fill:

> Encara que te'n fumis, el llibre ja rutlla. Ahir vaig fer tot l'esquema preliminar, amb el programa detallat de vint-i-dos capítols. [656]

No obstant això, no hem localitzat *Vida pública y privada de una editorial* perquè, tal com ho explicava a Xavier Benguerel el maig de 1948, ell escrivia per compte d'un altre i amb idees, algunes vegades, que no eren seves. Per tant, és molt possible que el llibre es publiqués, però

[655] Contracte de l'edició de l'obra *Vida publica i privada de una editorial* (Fons ANC1-680-80/C. A. Jordana).
[656] Carta de C. A. Jordana a Joan Jordana (11.11.1947) (Fons Joan Jordana i Rafaela de Buen).

sense el seu nom i amb un altre títol, cosa que, en absència de manuscrits, en dificulta la localització.

Un cop es va posar a treballar per a l'Editorial Sudamericana, Jordana no disposava de gaire temps per col·laborar en altres àmbits, com ara escriure per a la *Revista de Catalunya*, una petició que li havia formulat Armand Obiols [657] [Joan Prats]. Havia ofert a Jordana una feina retribuïda amb 150 francs per pàgina impresa, que equivalia a una pàgina mecanografiada a doble espai. Sembla que Jordana no va arribar a contestar-li perquè, un mesos més tard, Obiols [658] va tornar a posar-s'hi en contacte per mostrar-li que estava força molest pel seu silenci.

Pel que fa a la seva vida privada, el juliol de 1947, la filla de Jordana, Núria, va visitar la seva mare, que vivia a Santa Eulària des Riu (Eivissa) amb el seu marit, Luís Rodríguez Martín. [659] La trobada familiar es va deure al fet que a Aurora Benet li havia estat diagnosticat un tumor cerebral.

En aquell viatge, Núria Jordana va coincidir amb el seu cosí germà, Juan Benet Goitia[660], fill d'un germà d'Aurora Benet, que també havia anat a visitar-la. Arran de la trobada, els dos cosins van iniciar una relació sentimental, amb tota la família en contra a causa del parentiu i de la diferència d'edat: Núria tenia cinc anys més que en Juan. Malgrat l'oposició, es van acabar casant. Aurora Benet i Benet no va

[657] Carta d'Armand Obiols a C. A. Jordana (8.5.1947) (ANC1-680-111/C. A. Jordana).
[658] Carta d'Armand Obiols a C. A. Jordana (26.11.1947) (ANC1-680-111/C. A. Jordana).
[659] Carta de Joan Oliver a C. A. Jordana, sense data. Contestada per Jordana el 7.7.1947 (ANC1-680-112/C. A. Jordana).
[660] Juan Benet Goitia (Madrid, 1927-1993) va ser enginyer de camins i escriptor.

poder superar la malaltia i va morir[661] el 12 de març de 1948, als 47 anys.

El 1947 va néixer a Santiago de Xile una editorial important en la trajectòria de Jordana, El Pi de les Tres Branques.[662] Joan Oliver, Xavier Benguerel i Josep Ferrater Mora en van ser els ideòlegs. Jordana va tenir notícies, per part d'Oliver, sobre aquesta fundació:[663]

> La setmana entrant surt un llibre meu de poemes «Saló de tardor», dintre una col·lecció que ens hem empescat amb en Benguerel i en Ferrater, que se'n diu "El Pi de les Tres Branques". Ja us n'enviaré un en memòria d'aquella crítica que sense conèixer-me em vau fer de Les decapitacions,[664] en la qual em dèieu coses molt agradables, però també que "cotxe" no podia rimar amb "sotja"... Ho vaig adobar: hi vaig posar "acotxa".

En qualitat de director d'El Pi de les Tres Branques, Joan Oliver,[665] va sol·licitar a Jordana que li enviés una obra original amb el compromís de publicar-la com a quart número de la col·lecció, després dels llibres dels fundadors de l'empresa editora. No obstant això, el lloc esmentat el van ocupar *Les elegies de Bierville,* de Carles Riba. El llibre de Jordana va ser el cinquè:

> El Pi de les 3 Branques guanyarà força i ufana amb la vostra col·laboració. Hi comptem. El meu llibre sortirà

[661] Certificat de defunció d'Aurora Benet i Benet (Fons Joan Jordana i Rafaela de Buen).
[662] El Pi de les Tres Branques va publicar *Saló de tardor*, de Joan Oliver (1947); *La màscara*, de Xavier Benguerel (1947); *El llibre del sentit*, de Josep Ferrater Mora (1948); *Les elegies de Bierville*, de Carles Riba (1949); *El Rusio i el Pelao*, de C. A. Jordana (1950); *La pluja d'or*, de Domènec Guansé (1950), i *Llunyania*, de Josep Carner (1952).
[663] Carta de Joan Oliver a C. A. Jordana sense data. Contestada per Jordana el 7.7.1947 (ANC1-680-112/C. A. Jordana).
[664] C. A. Jordana, en un article publicat a *L'Opinió*, "Les decapitacions de Pere Quart", dins "Excursions literàries" a "Les Lletres", núm. 959 (3.7.1934), p. 5, feia un elogi de *Les decapitacions*, llibre de poemes de Pere Quart, pseudònim de Joan Oliver (publicat l'any 1934, a Barcelona, per Edicions Contraban).
[665] Carta de Joan Oliver a C. A. Jordana (12.7.1947) (ANC1-680-112/C. A. Jordana).

> cap al dia 20 d'aquest mes. Els contes d'en Benguerel cap al setembre i els assaigs d'en Ferrater, cap al novembre. Aleshores el vostre podria ser el primer de la nova sèrie i apareixeria pel gener.

Com hem indicat, Joan Oliver, que confiava molt en el criteri de Jordana, també li va fer unes consultes lingüístiques perquè el considerava un mestre en l'escriptura del català:

> Ah! Us vaig a fer una consulta: ¿una terra mai vista" o "una terra mai no vista?" Com ho escriuríeu? I un altre dubte: ¿és correcta aquesta frase: "No res, ni la nostra amistat podrà etc." O bé cal escriure: "Res, ni la nostra amistat podrà etc." Perdoneu però com que sou l'ÚNICA persona del continent que sap el català...

Aquest comentari és fruit del convenciment, per part dels escriptors, com ara Joan Oliver, que Jordana era un referent en matèria de llengua normativa.

L'any 1947 van aparèixer al mercat dues traduccions de l'anglès al castellà de C. A. Jordana. D'una banda, l'Editorial Poseidón va publicar *Gilbert Keith Chesterton* (1943), de l'escriptora anglesa Mary Josephine Ward (1889-1975), coneguda per *Maisie Ward*, amb el títol *G. K. Chesterton*; de l'altra, l'Editorial Sudamericana va editar *La filosofia perenne,* de l'autor anglès Aldous Huxley (1894-1963), traducció de l'original *The Perennial Philosophy* (1945).[666]

[666] Sobre el llibre *La filosofía perenne* en parlava al seu fill Joan en una carta de l'11 de novembre de 1947, en què li deia: "Llegint la teva carta vaig perdre la paciència més d'una vegada [arran de lletra il·legible]. Afortunadament les dosis de Fil. Per. que m'he injectat venien en ajut meu en els moments desesperats". També s'hi referia, en la carta del 9.12.1947, en què comentava: "Quan dius Philo, suposo que et refereixes a la trad. de The Parennial Philosophy d'Aldous Huxley. Fa molt de temps que en vaig trametre un exemplar per correu a la nena [Núria Jordana]".

Quant a la seva vida familiar, Jordana era un pare amantíssim, preocupat pels fills. A principis de 1948, encara convalescent d'una grip, que ell anomenava "grípia, com diuen a Tiana",[667] demanava al seu fill Joan que tingués cura de no posar-se malalt. Amb la ironia de sempre, hi afegia que si els fills no es trobaven bé, ell no podia escriure i, en conseqüència, la literatura catalana se'n ressentiria:

> Vés amb compte amb la teva salut. M'empipa que estigueu malalts. Tot el que us passi de mal (vull dir a tu i a la nena) m'amoïna molt i això em molesta. Heu d'estar sans i ferms, si no per vosaltres mateixos, per la meva tranquil·litat. Si el meu egoisme no té quietud, no puc crear. I això, com tu saps prou (consta en documents timbrats), restaria dies de glòria a les lletres catalanes [...].

La feina de traducció permanent, tant a l'editorial com a casa, a què estava sotmès Jordana va fer que la seva obra de creació quedés restringida. Aquesta feinada era necessària per poder satisfer les despeses i els deutes que provenien, en gran mesura, dels viatges a Catalunya de la seva filla. Efectivament, arran de conèixer el seu cosí Juan, les anades a l'Estat espanyol de Núria van ser freqüents. Els viatges es feien, en general, amb vaixell. El bitllet era car i, en moltes ocasions, com que hi havia cancel·lacions i ajornaments dels vaixells, la noia havia de canviar de companyia transatlàntica i, en conseqüència, havia de comprar un altre bitllet. Cèsar August Jordana pagava els bitllets, antics i nous, encara que s'hagués d'endeutar, per tal que la filla tornés a Buenos Aires. No podia evitar, però, de comentar-ho al seu fill:[668]

[667] Carta de C. A. Jordana a Joan Jordana (2.1.1948) (Fons Joan Jordana i Rafaela de Buen).
[668] Carta de C. A. Jordana a Joan Jordana (27.7.1948) (Fons Joan Jordana i Rafaela de Buen).

> ELLA [Núria], aquest deute creixerà d'una manera esgarrifosa i em condemnarà almenys a dos anys de treballs forçats, per pendentifs[669] que es vengui ací o allà.

El viatge de tornada a Buenos Aires, després de la mort de la seva mare, va costar molts més diners dels previstos perquè el vaixell de la Ibarra, un cop pagat el passatge, no va complir amb la data de sortida.[670] Aquest fet va motivar que la Núria enviés, al seu pare, el següent telegrama que transcrivim:

> ANTE IMPOSIBILIDAD EMBARCAR VAPOR ESPANOL DENTRO PLAZO SEIS MESES Y AUN SIN SEGURIDAD HE RESERVADO PASAJE VAPOR BRASIL SALE DIA 15 STOP NECESARIO ABONES INMEDIATO A COMPANIA ATLANTICO AUSTRAL RECONQUISTA 575 BUENOS AIRES DE PESOS 2850 STOP CABLEGRAFIA CONFORMIDAD ABRAZOS NURIA

Per poder pagar, novament, el viatge de la seva filla, Jordana va haver de demanar un préstec de 4.000 pessetes a Antoni López Llausás, gerent de l'Editorial Sudamericana. La Núria, a Barcelona, va rebre l'esmentada quantitat per part de Josep Ma. Llovet, una persona de la confiança de López Llausàs. Aquests diners li van permetre de comprar el bitllet de tornada a Buenos Aires a la Compañía Atlántico Austral.

En el rebut de les 4.000 pessetes que la Núria va signar en rebre els diners, el 13 d'octubre de 1948, hi consta la data de liquidació, el 17 d'abril de 1950, amb la lletra de Jordana, a l'angle dret del document. El préstec va suposar-

[669] La venda d'una joia, un penjoll, havia d'ajudar a pagar el viatge. Jordana utilitzava un gal·licisme, *pendentif*, per esmentar-lo.
[670] Carta de C. A. Jordana a Joan Jordana (30.9.1948), en què li deia: "Tinc molta por que d'aquí uns quants dies em digui que va en avió i he de pagar 1000 mangos més." El pare també ironitzava amb la paraula *INMEDIATO* que havia escrit la seva filla en el telegrama (Fons Joan Jordana i Rafaela de Buen).

li haver de fer feines extres, durant uns 28 mesos, per poder-lo cancel·lar.

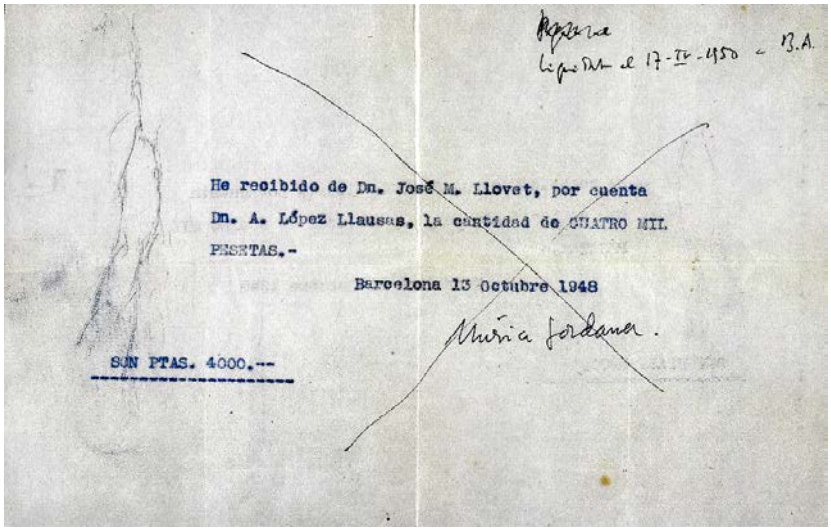
He recibido de Dn. José M. Llovet, por cuenta
Dn. A. López Llausas, la cantidad de CUATRO MIL
PESETAS.-
Barcelona 13 Octubre 1948
Núria Jordana.
SON PTAS. 4000.--

Fig. 121 Rebut del 13.10.1948 de 4.000 pessetes

El 17 d'abril de 1950, López Llausàs va signar el rebut corresponent al saldo de 571 pesos argentins que servia per liquidar el deute contret per Jordana.

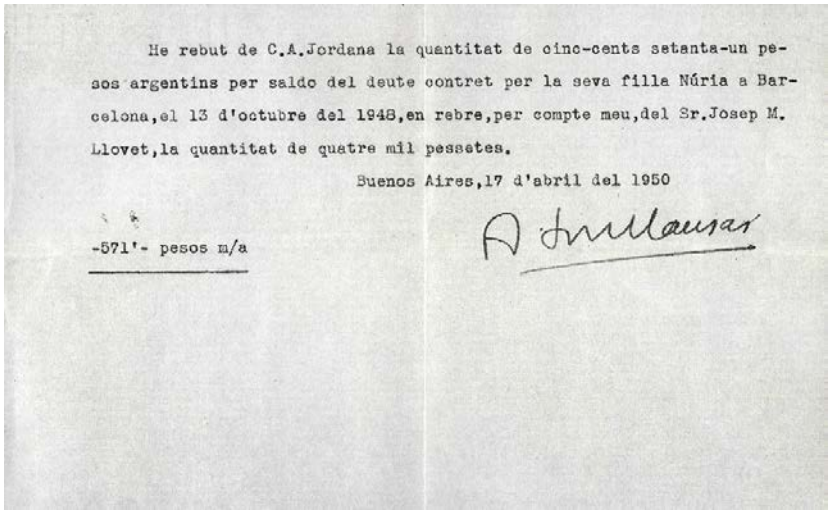
He rebut de C.A.Jordana la quantitat de cinc-cents setanta-un pesos argentins per saldo del deute contret per la seva filla Núria a Barcelona,el 13 d'octubre del 1948,en rebre,per compte meu,del Sr.Josep M. Llovet,la quantitat de quatre mil pessetes.
Buenos Aires,17 d'abril del 1950
-571'- pesos m/a

Fig. 122 Rebut de liquidació del deute, del 17.4.1950

La manca de temps per fer col·laboracions no era prou coneguda pels amics, perquè Armand Obiols [671] insistia a demanar-li algun text per a la *Revista de Catalunya*. No obstant això, sembla que Jordana es va comprometre a enviar un conte d'ambient xilè per a l'esmentada revista. El 16 de març de 1948, però, Obiols es queixava, poèticament, del poc interès de Jordana a enviar algun escrit que es pogués editar:

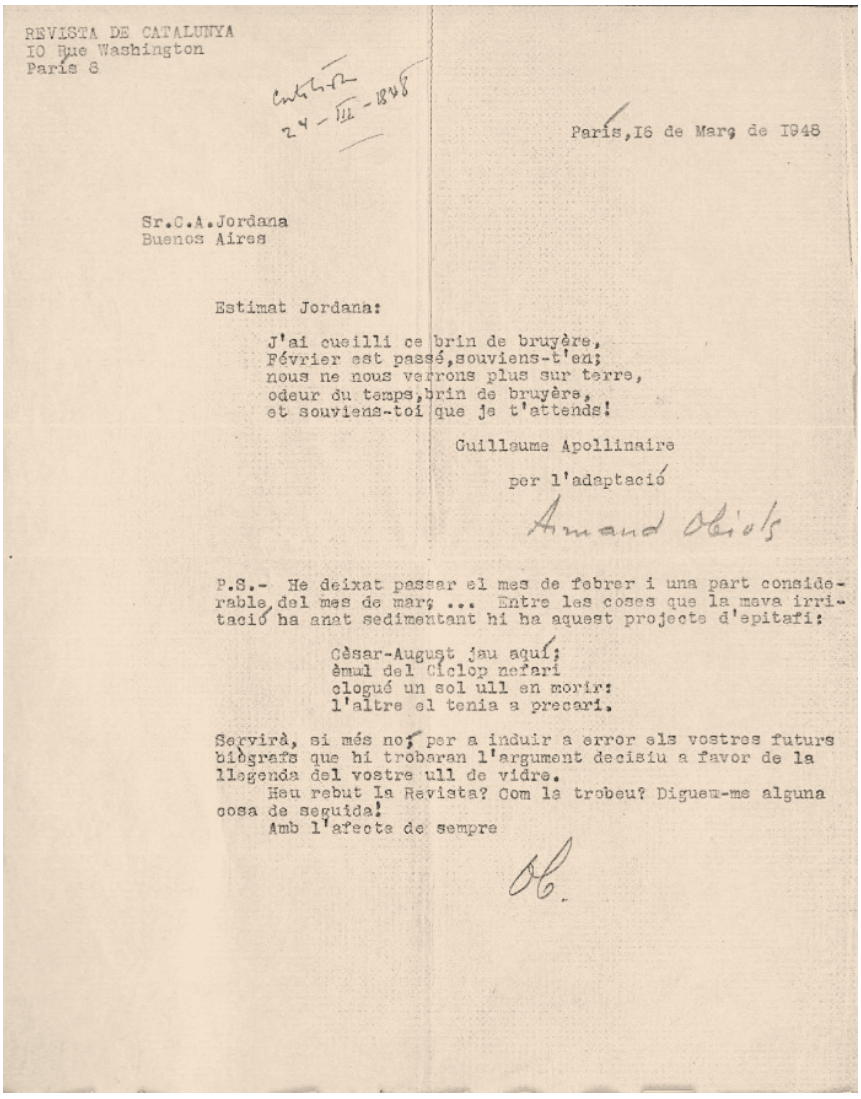

REVISTA DE CATALUNYA
10 Rue Washington
Paris 8

Paris, 16 de Març de 1948

Sr. C. A. Jordana
Buenos Aires

Estimat Jordana:

J'ai cueilli ce brin de bruyère,
Février est passé, souviens-t'en;
nous ne nous verrons plus sur terre,
odeur du temps, brin de bruyère,
et souviens-toi que je t'attends!

Guillaume Apollinaire

per l'adaptació
Armand Obiols

P.S.- He deixat passar el mes de febrer i una part considerable del mes de març ... Entre les coses que la meva irritació ha anat sedimentant hi ha aquest projecte d'epitafi:

Cèsar-August jau aquí;
èmul del Cíclop nefari
clogué un sol ull en morir:
l'altre el tenia a precari.

Servirà, si més no, per a induir a error als vostres futurs biògrafs que hi trobaran l'argument decisiu a favor de la llegenda del vostre ull de vidre.
Heu rebut la Revista? Com la trobeu? Digueu-me alguna cosa de seguida!
Amb l'afecte de sempre

Ob.

Fig. 123 Carta completa d'Obiols

[671] Carta d'Armand Obiols a C. A. Jordana (16.3.1948) (ANC1-680-111/C. A. Jordana).

A la carta, talment un cal·ligrama, Armand Obiols, se servia d'uns versos en francès[672] del poeta avantguardista Guillaume Apollinaire (1880-1918) per indicar que els mesos passaven i que no havia rebut cap text, segurament promès, de Jordana. A la postdata, Obiols volia demostrar-li el seu disgust amb un epitafi que havia de desorientar els biògrafs de Jordana sobre el seu ull:

> Cèsar-August jau aquí;
> èmul del Cíclop nefari
> clogué un sol ull en morir:
> l'altre el tenia a precari.

La idea de la transcendència de la feina dels escriptors catalans que es van haver d'exiliar es repeteix quan llegim la seva correspondència. Eren conscients que tant la seva vida com la seva obra serien objecte d'estudis futurs.

Des de Santiago de Xile, els companys escriptors continuaven escrivint i publicant les seves obres. Així, Xavier Benguerel va enviar a Jordana, per cortesia, *La màscara*, publicada per El Pi de les Tres Branques, l'any 1947, i la traducció del poema de Paul Valéry, del francès al català, amb el títol *Cementiri marí*. El 19 d'abril de 1948, Jordana va agrair-li la tramesa dels llibres (Busquets, 1990: 9) i, encara que va elogiar el contingut dels contes de *La màscara*, no va poder evitar criticar-ne la forma. Jordana va assenyalar-li les errades i en va fer la correcció (vegeu l'apartat 4.4), cosa que va mortificar moltíssim Xavier Benguerel,[673] que, malgrat tot, reconeixia els errors marcats per Jordana.

---

[672] He collit aquest bri de bruc, / febrer ha passat, recorda-te'n / no ens veurem més a la terra / olor de temps, bri de bruc / i recorda que t'espero.

[673] Carta de Xavier Benguerel a C. A. Jordana (28.4.1948) (ANC1-680-99/C. A. Jordana).

Així mateix, Benguerel també indicava a Jordana que esperaven una obra seva per ser publicada a El Pi de les Tres Branques. També li deia que seria un gran honor que tornés a col·laborar a la revista *Germanor*:

> No us decidiríeu a col·laborar a Germanor? És clar que paguen poc: 5 US per article, però ens sentiríem molt ben acompanyats si us reintegréssiu a la colla (?). Una colla formada per un sord[674] i un llec. Però –improvitzo- el món està ple de desgràcies.

Benguerel també li explicava que Joan Oliver havia tornat a Catalunya i li transcrivia la sensació que n'havia obtingut:

> Impressió general: el país està cretinitzat almenys en un 70%. Llengua: el català es parla pitjor que mai. Certs pares de l'alta burgesia tenen el costum de parlar en castellà als seus fills [...].

Joan Oliver va ser arrestat i conduït a la presó perquè, en un escorcoll a casa seva, la policia hi havia trobat papers que consideraven *subversius*, com ara les cartes dels amics de l'exili. Benguerel explicava les vicissituds d'Oliver, que, a més, s'havia quedat vidu:

> [...] el varen tenir quatre dies incomunicat i després el traslladaren a la Model on passà 15 dies. He rebut fa 48 hores una carta seva i creieu-me que el panorama que descriu és patètic. El país s'enfonsa vertiginosament. La gent viu sota el signe de la por, la malaltia i l'estraperlo... Jo li he proposat tornar a Santiago. Ací, almenys, vivim ignorats però tranquils.[675]

El fet que el franquisme es mantingués després de la Segona Guerra Mundial va fer que els escriptors catalans que vivien

[674] Es referia a Domènec Guansé, que era sord.
[675] Carta de Xavier Benguerel a C. A. Jordana (10.4.1949) (ANC1-680-99/C. A. Jordana).

a l'exili perdessin l'esperança d'anar a casa. Els que hi tornaven, com Oliver, comprovaven *in situ* la situació desastrosa, en tots els aspectes, en què es trobava el país. Tanmateix, les ganes de tornar van desaparèixer per part de molts exiliats, entre els quals podem trobar C. A. Jordana.[676]

Quant a la feina que li demanava Benguerel, Jordana no tenia intenció d'enviar cap novel·la, d'ambient xilè, al "Pi", com deia ell mateix, perquè ja s'havia compromès de trametre "un conte xilè" a Armand Obiols, per a la *Revista de Catalunya* (Busquets, 1990: 11):

> El malentès és aquesta qüestió de la novel·la que dieu que us he d'escriure. L'Oliver, a base d'una broma, es va empescar que us havia de donar un llibre per al vostre Pi. Tanmateix, jo ja li havia dit ben clarament "No hay caso" –i perdoneu l'expressió. (Això no vol dir que no pugueu, si us convé, posar el meu nom a la llista de col·laboradors simplement per a omplir). El fet és que no puc. L'únic que estic fent en català és un conte xilè per a la Revista de Catalunya, perquè tinc un compromís ja de llarga data amb el nostre admirat Obiols.

Jordana argumentava a Benguerel que el motiu de la negativa de col·laborar era deguda a la feinada que estava duent a terme:

> La situació és la següent: Després de treballar les vuit hores (la qual cosa vol dir estar ocupat des de dos quarts de set del matí a les vuit del vespre), he de dedicar encara un parell d'hores a escriure un llibre que tinc ja sota contracte,[677] que no acabaré a temps i del qual he tret ja a compte set-cents "mangos", fa temps esvaïts. L'autor d'aquest llibre no sóc jo, però jo en

[676] Carta de C. A. Jordana a Joan Jordana (20.12.1948), en què explicava que havia deixat la pensió situada al carrer Superí, núm. 2156, i s'havia instal·lat, amb la filla, en una altra pensió, al carrer Virrey del Pino, núm. 2765 de Buenos Aires (Fons Joan Jordana i Rafaela de Buen).

[677] Pensem que es tracta del llibre encarregat per l'Editorial Sudamericana que s'havia de titular *Vida pública y privada de una editorial*.

> sóc el *ghost writer*, de manera que l'he d'escriure, encara que, de tant en tant, amb idees d'altri. Bé, la qüestió és que tinc el temps massa ocupat per a fer res més. No escric ni a la revista "Catalunya", però això és, en part, perquè no se sap mai quan sortirà. [...] Ja veieu, doncs, que tampoc puc col·laborar a "Germanor", i no és pas per la qüestió del pagament.

La salut de Jordana mai no va ser bona. Recordem les estades a Camprodon per arranjar, segons el diagnòstic d'aquella època, problemes pulmonars. El tractament que va seguir a Catalunya, a més dels bons aires, era menjar aliments que l'engreixessin i l'enfortissin. Aquesta alimentació tan greixosa, però, li va perjudicar el fetge, cosa que va provocar una malaltia hepàtica que es va manifestar, sobretot, durant l'exili, i que va patir fins a la mort.

Així, el 20 de gener de 1949, Núria Jordana[678] explicava[679] a la seva cosina Maria Jordana que el seu pare havia de sotmetre's molt sovint a una extracció de la bilis per tal de trobar-se millor:

> [...] el pare va millorant, amb un tractament que segueix d'extreure-li la bilis, cada dia per altre. És una operació desagradable que li faig jo mateixa amb un tub molt prim de sonda que li entra pel nas i li va més enllà de l'estómac, però així es troba millor i té molta gana i va engreixant-se.

Així mateix, com ja hem dit, C. A. Jordana va estar en contacte permanent amb el seu fill durant tota l'etapa en què va viure a Buenos Aires. El fill explicava i consultava al pare tot allò que el preocupava. Així, en una carta del 2 de febrer de 1949, a petició del fill, Jordana li enviava la

[678] Carta de Núria Jordana a Maria Jordana (20.1.1949), en què explicava que treballava en uns grans magatzems, Harrod's, de Buenos Aires, venent barrets (Fons Maria Jordana). Sembla que també va tenir una feina en una joieria, "venent pedretes", com va dir C. A. Jordana al seu fill.
[679] Carta de Núria Jordana a Maria Jordana de 21.3.1949 (Fons Maria Jordana).

definició d'una paraula pertanyent al món de l'agricultura, *arada*, que havia extret del *Diccionari general de la llengua* catalana (1932a: 138-139). També li indicava que Pompeu Fabra havia mort, sense cap més comentari:

> Filologia – Arada f. Instrument agrícola per a obrir solcs a la terra que, en la seva forma més simple, consisteix en una fulla triangular de ferro (rella) fixada a un peça de fusta (dental), a la qual va unit, per mitjà d'una peça corba (cameta), el fusell on van junyits els animals (camatimó), i de la qual arrenca, en la seva part posterior, una peça corba (esteva) que el llaurador empoma pel seu extrem superior (Del Diccionari General de la Llengua Catalana, de Pompeu Fabra).
> Ja saps que en Fabra s'ha mort?

Encara sobre terminologia, Jordana alliçonava el seu fill sobre les relacions sentimentals, per mitjà de l'aclariment d'una llista de termes de la mateixa família vinculats amb el festeig, el flirteig:

> El matrimoni ha de venir de gust. Fins venint de gust, molts cops s'esguerra. L'únic consell que es pot donar a un picaflor com tu és que t'hi miris una mica abans d'emprendre un flirteig. No totes les noies són flirts professionals (flirt no és sols flirteig o acció de flirtar, sinó també la persona amb qui hom flirta o flirteja). Hi ha noies que queden molt afectades per l'abandó. Recorda-te'n i no destrossis massa cors.

Arran de les dificultats de finançament de la *Revista de Catalunya* i la manca d'explicacions d'Armand Obiols, Jordana va donar per trencat el compromís que s'havia autoimposat i va oferir el seu llibre *El Rusio i el Pelao* a El Pi de les Tres Branques. Així ho explicava, el 21 de març de 1949, a Xavier Benguerel (Busquets, 1999: 14):

> Suposo que us recordareu que em vau demanar una obra meva per al Pi de les Tres Branques. Si el Pi encara verdeja (cosa que desitjo per al bé de la literatura catalana),

> tinc "El Rusio i el Pelao" a la vostra disposició. En la nostra conversa a B. A. [Buenos Aires] us vaig dir que estava destinat a la *Revista de Catalunya*. Així era. Però, per dissort, aquesta revista sembla haver-se evaporat per mancança de fons o d'entesa. Després d'esperar uns quants mesos, vaig escriure a l'Obiols (que serva un gloriós silenci) que em considerava deslligat del compromís a què jo mateix m'havia obligat.

Jordana també deia a Benguerel, d'una manera irònica, que, per donar "dies de glòria a la literatura catalana", podia renunciar a cobrar per l'edició d'*El Rusio i el Pelao*, en el cas de dificultats financeres per part d'"El Pi Tribrancat", [680] com l'anomenava Jordana.

La idea de perdurar en el temps, tant l'autor com l'obra, la trobem novament en la recomanació que Xavier Benguerel, en una carta del 10 d'abril de 1949, feia a Jordana. Benguerel l'animava a viure coratjosament perquè tot el que generés (obres, epistolaris...) en aquells moments històrics despertaria l'interès dels filòlegs i dels historiadors posteriors que ho plasmarien en la història de la literatura catalana:

> Sudamericanageu heroicament; el dia de demà el vostre nom serà un orgull i una glòria per als catalans que redactin la història del nostre temps...

Dos mesos més tard Jordana ja anunciava a Benguerel (Busquets, 1990: 16) que havia enviat per correu certificat el manuscrit (o, millor –deia Jordana- "màquinascrit") d'*El Rusio i el Pelao*. [681] També li agraïa que s'hagués ofert a

[680] Carta de Xavier Benguerel a C. A. Jordana (10.4.1949), en què li comentava que per *El Rusio i el Pelao* cobraria el mateix que els altres autors, és a dir, 5.000 pesos xilens. També li indicava que el seu text trigaria a publicar-se tres o quatre mesos i, en conseqüència, el cobrament no seria immediat (ANC1-680-99/C. A. Jordana).

[681] En l'apartat "Correcció lingüístic" (4.4), hem detallat tots els aspectes relacionats amb la impressió de l'obra de Jordana *El Rusio i el Pelao*.

donar-li diners en cas d'urgència. Jordana havia necessitat "plata", com ho denominava ell mateix, per un viatge de la seva filla Núria, que volia tornar a l'Estat espanyol per ser a la vora del seu promès:

> Jo també tinc grans projectes i vaig elaborant; però ni puc concretar-ho encara sobre paper, perquè no em queda ni un minut lliure. He d'escarrassar-me fins a fi d'any per a alliberar-me de deutes i compromisos.

En la publicació d'*El Rusio i el Pelao*, Jordana hi va participar activament. Tenia molt clar com volia l'obra i va tenir alguna discussió amb Xavier Benguerel [682] perquè pretenia posar un vocabulari de xilenismes al final del llibre o bé peus de pàgina explicatius. Jordana considerava que el lector podia interpretar perfectament la paraula xilena a partir del sentit.

Així mateix, Xavier Benguerel li comentava que, en el text, hi apareixia el mot *amueblado*, que, segons en Joan (fill de Jordana), es tractava d'un argentinisme. Calia, per tant, canviar-lo per l'equivalent xilenisme. Benguerel ho explicava a Jordana:

> Em diu [Joan Jordana] (i el llibre li ha agradat molt) que ha trobat el mot *amueblado*, que correspon a un argentinisme i no, de cap manera, a un xilenisme. A Santiago, d'"això" en diuen o bé Hotel o bé *volteadero*. Contesteu-me de seguida, car voldria que el llibre estigués llest a fi de mes.

Pel que fa a la qualitat literària de l'obra, Benguerel considerava que Jordana era un gran escriptor i, fins i tot, indicava que n'estava gelós. A més, l'animava a escriure la gran novel·la que duia a dins:

[682] Carta de Xavier Benguerel a C. A. Jordana (14.3.1950) (ANC1-680-99/C. A. Jordana).

> Us diré lleialment que a la segona lectura em va agradar més que a la primera. Hi ha moltes pàgines que em fan "enveja". Me n'aniré d'aquest món amb la recança de no haver escrit, per exemple, la "meadita" d'aquell noi en alguna pàgina suburbana. I encara em durarà en l'altre. El final em va produir esgarrifança autèntica i em vaig dir "probablement" en veu alta. "Aquest c... de Jordana" amb la qual cosa el subconscient no feia més que traduir el que la meva llengua culta i civilitzada hauria expressat aproximadament, "L'amic Jordana ha escrit un llibre magnífic". [...] Fóra una llàstima que no tinguéssiu temps per a escriure la gran novel·la que aquesta novel·la breu fa sospitar que teniu al pap.

L'obra es va publicar sense cap glossari, com era el desig de Jordana, i el mot *amueblado* va ser substituït per *hotel*. Pel que fa a posar peus de pàgina en lloc del glossari, Jordana pensava que:

> És millor no posar notes a peu de plana. Enreden la composició i desvien l'atenció del lector. Si tot quedés reduït a mitja dotzena de mots de difícil comprensió, per què amoïnar-s'hi? Al lector corrent se li escaparan moltes altres coses més importants (Busquets, 1990: 24).

Un cop finalitzada la composició del llibre, Benguerel feia una petita broma poètica a Jordana i li enviava[683] uns versos sobre la col·locació del glossari:

> L'innecessari glossari,
> ni per deferència a mi,
> no el sabré pas encabir
> en el llibre extraordinari
> que de vós edita el PI.

A més, li demanava un retrat, que Jordana va enviar dies més tard, i una introducció, que pensava trametre més endavant:

> [...] un retrat vostre i unes "Confidències" de l'autor sobre el seu llibre que no tan sols servirien de propaganda ací (es publicarien a *Germanor*) sinó que

[683] Carta de Xavier Benguerel a C. A. Jordana (21.3.1950) (ANC1-680-99/C. A. Jordana).

> traspassarien els Andes i es propagarien per tots els indrets on la nostra llengua és encara escrita i parlada. Tenim en perspectiva una llista de 150 a 200 subscriptors de la Catalunya "de dins". Si tinguéssiu un retrat fet a la mina de ploma o millor encara en tinta xina, resultaria esplèndid...

C. A. Jordana continuava, com ja hem indicat abans, treballant a la Sudamericana, fent funcions de traductor, corrector, crític literari... L'any 1949 l'esmentada editorial va publicar *La doble crisis/La salida,* traducció de l'anglès al castellà que Jordana havia fet de l'obra d'Aldous Huxley i de John Russell *The Double Crisis*: *The way out* (1948).

C. A. Jordana també va formar part del jurat del Jocs Florals de 1949, que es van celebrar a Montevideo. [684] Considerava que els poemes que s'hi havien presentat tenien poca qualitat, excepte les composicions del poeta Agustí Bartra i les de l'escriptora Mercè Rodoreda. [685] Així ho explicava al seu fill Joan:

> Quant a la feina de tria, va ésser molt llauna, perquè hi havia molta brossa, i poques de les composicions eren prou dolentes per a fer riure. Dominava, com sol passar, la mediocritat. Sortosament, hi va haver prou coses premiables. Un poema assats bo d'en Bartra. Els versos de la Rodoreda van arribar just a temps perquè la Flor Nat.[686] pogués adjudicar-se. Jo vaig llegir a consciència, vaig classificar, vaig explicar les meves preferències al pres. del Jurat, i aquest va decidir.

Jordana tenia altres projectes com ara la publicació d'un llibre de contes que es titularia *Bajo el signo de Eros*, en què, entre diferents contes traduïts al castellà, hi hauria

[684] *Germanor*, "Els Jocs Florals d'enguany", núm. 537-538, març-abril de 1949, p. 7-8.
[685] Carta de C. A. Jordana a Joan Jordana (8.11.1949) (Fons Joan Jordana i Rafaela de Buen).
[686] Mercè Rodoreda va guanyar la Flor Natural amb els sonets titulats "Albes i nits".

El Rusio i el Pelao. No tenim notícia que aquest llibre, *Bajo el signo de Eros*, es publiqués.

Pel que fa a l'obra de creació, l'escriptor i historiador de literatura espanyola Guillem Díaz Plaja (1909-1984) va publicar l'antologia titulada *Cuentistas catalanes contemporáneos*, composta de contes, traduïts al castellà, d'escriptors catalans. En aquesta antologia, Díaz Plaja havia inclòs un conte de Jordana, *Josué i el sol* (Díaz, 1944: 383). Jordana es queixava a Benguerel que s'havia fet la traducció al castellà d'un conte seu, sense haver-li'n demanat permís i recelava del resultat:

> Sembla que el Sr. Díaz Plaja ha publicat (sense permís, és clar) la traducció d'un conte meu en una antologia. Suposo que deu creure que li n'estic agraït, però s'equivoca, i encara no he llegit la trad. Suposo que si jo l'hagués llegida, ell encara s'equivocaria més (Busquets, 1990: 26).

Jordana va accedir a una nova sol·licitud per col·laborar a *Germanor* que li havien formulat els integrants d'El Pi de les tres branques. Així, el 17 d'abril de 1950 exposava que podia enviar-hi algun article, encara que "no em podria comprometre a una col·laboració rigorosament regular". També suggeria que el títol de la secció podria ser "Allò que passa", una designació que també va utilitzar en els textos que va publicar a la revista *Catalunya*, com ja hem vist (Busquets, 1990: 29):

> El títol –Allò que passa- té la seva explicació. Potser sabeu que amb aquest títol omplia una pàgina de la revista *Catalunya* de Buenos Aires. De vegades, sento una mena de pruïja de dir certes coses i he pensat que potser podria continuar aquesta tasca o esplai literari a Germanor i que això que us envio podria ésser el primer

> article.[687] Però que aquesta feble intenció meva no deturi la vostra mà. Podeu, si us convé, canviar el títol, suprimir trossets o trossos de l'article si us semblen desvergonyits o impertinents. Si això és necessari, vós podeu fer-ho sense deixar incoherències de deformar el meu pensament. A vós ho encomano (com si no tinguéssiu res més a fer).

Finalment, l'abril de 1950, El Pi de les Tres Branques va publicar a la col·lecció "Sèrie literària catalana", com a volum cinquè,[688] l'obra de C. A. Jordana *El Rusio i el Pelao*. Xavier Benguerel,[689] que comparava l'aparició del llibre amb el naixement d'una criatura, ho explicava així:

> Han dit els facultatius, "El part ha estat laboriós; ha calgut, en honor al nom de l'autor, practicar la cesària, però la mare està en perfecte estat, té llet abundant, i el nadó és sa, robust, simpàtic i hom pot profetitzar que farà una llarga i triomfal carrera.

[687] *Germanor*, núm. 551-552, de maig-juny 1950. En aquest article apareixia la foto de Jordana. En canvi no es va incloure la foto, ni tampoc les "Confidències" a *El Rusio i el Pelao*.

[688] A la contraportada apareixia aquesta indicació: "Aquesta edició consta de 470 exemplars en paper mig fil, i 30 exemplars en paper especial, numerats de l'1 al 30." L'últim full indicava: "Acabat d'imprimir el dia 14 d'abril del 1950, als obradors de la impremta Mediterrània de Santiago de Xile sota la direcció de gent catalana".

[689] Carta de Xavier Benguerel a C. A. Jordana (29.4.1950) (ANC1-680-99/C. A. Jordana).

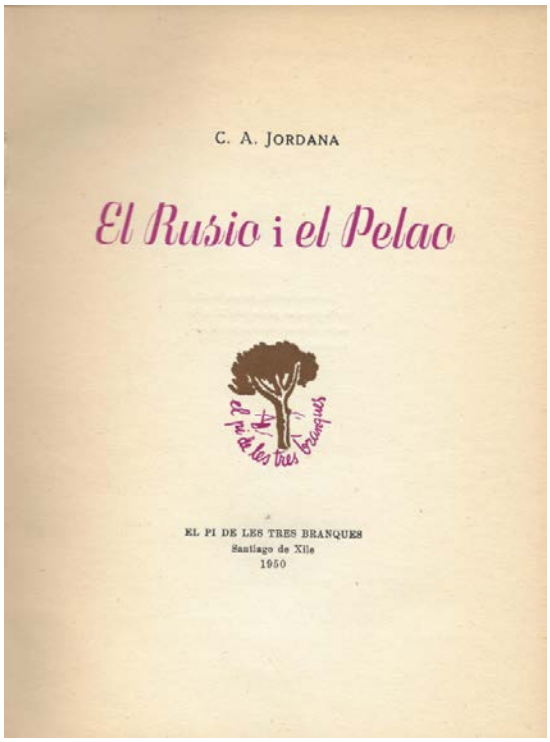

Fig. 124 Portada de la primera edició

Jordana estava força satisfet del resultat (Busquets, 1990: 31), per bé que, tan primmirat com sempre, hi va trobar algunes errades i també unes línies del text una mica ondulades:

> L'exemplar del Rip m'ha agradat molt per fora. Per dins, algunes pàgines m'han causat un lleu mareig, perquè hi ha lletres i ratlles que ballen. No volia llegir-hi res per no trobar-hi errades; però no m'he pogut estar de llançar una visual a una pàgina i he trobat un "permitia".[690] Aleshores, he llegit més, és clar, i he comprovat que, de fet, les errades són molt poques i que, vistes les circumstàncies, tot ha anat de la millor manera possible. Us n'atribueixo el mèrit i confirmo i reafirmo i refermo el meu agraïment.

A finals de maig d'aquell any, Benguerel explicava a Jordana que la distribució d'*El Rusio i el Pelao*,[691] així com

[690] A la pàgina 48 d'*El Rusio i el Pelao*.
[691] C. A. Jordana, per mitjà del seu fill, va sol·licitar, el 27 de juny de 1950, de la Dirección General de Bibliotecas, Archivos y Museos de

l'enviament dels exemplars que li eren destinats, estava en marxa. També li indicava que li faria arribar totes les crítiques literàries o altres referències que anessin apareixent sobre el seu el llibre: [692]

> El RiP viu les hores culminants de la seva existència. La "Societat distribuïdora nacional –Arts i Lletres- afiliada a les Edicions del Pi de les Tres Branques", el porta curosament, junt amb un rebut, a les llars xileno-catalanes.[693] Un paquet amb 12 exemplars de paper corrent i 2 ex. de paper de fil us són reservats. [...] Les notes que es publiquin i parlin del vostre llibre, també us seran trameses per la secció del Pi, "La Crítica i els nostres Llibres". Qualsevulla altra informació pública o privada, verídica o falsa, relacionada amb el RiP serà retallada per la secció "Guaites amatents" o, si calgués, per la no menys secció "Espionatge i contraespionatge" i, per mètodes secrets, dipositats a mans de l'Autor.

La revista *Ariel*, editada a París, en un article signat per T. (1950: 27), considerava *El Rusio i el Pelao* una de les obres rellevants de la literatura catalana:

> Hi trobareu l'antiga picaresca de C. A. Jordana animada per una vitalitat realista, i, per tant, allunyada d'aquella gratuïtat intel·lectual que féu escàndol amb «Una mena d'amor» i que esdevingué corrent en contes i articles seus. En canvi, obres com «Txossep» i, ara «El Rusio i el Pelao» pertanyen als aiguaforts més vigorosos de la nostra literatura moderna. Els dos minyons, curiosa mescla de suec i xilena, acampats a la natura, purament autodidactes, són vistos pel narrador amb agudesa, humor i humanitat. L'estil polit, gairebé oficinesc, de C. A. Jordana ha contrastat sempre amb el color pintoresc dels seus temes, i en aquesta, la seva millor obra, més que mai.

Santiago de Chile, la inscripció al Registro a la Propiedad Intelectual d'*El Rusio i el Pelao*. El número de registre que li van assignar és 13.374 (ANC1—680-67/C.A. Jordana).

[692] Carta de Xaver Benguerel a C. A. Jordana (26.5.1950) (ANC1-680-99/C. A. Jordana), en què li anunciava, també, "que els cinc mil pitos seran lliurats aquesta setmana al vostre fill".

[693] Carta de Xavier Benguerel a C. A. Jordana (7.6.1940), en què apuntava a qui s'havien enviat els exemplars d'*El Rusio i el Pelao*: "Agustí Bartra, Pere Quart i molts altres escriptors notables que viuen presoners a dins de Catalunya (Riba, Manent, Bofill, etc.) i altres que viuen a l'exili (Carner, Cabot, Obiols, etc. etc.)" (ANC1-680-99/C. A. Jordana).

Com ja havia fet en altres ocasions, Jordana assessorava el seu fill en qüestions lingüístiques. En aquesta ocasió, li rectificava[694] aspectes ortogràfics, tant en francès com en català:

> Gramàtica- Ja em semblava que tout de même també volia dir tanmateix però al Petit Larousse no vaig trobar aquesta accepció. Ara, no és cert que tout de même es pronunciï tout même. La pronúncia tout de même a la francesa, és a dir tu't mem, on la t representa la preposició de. Cal precisar, ah, malaurat, s'escriu així, sense hac, i tan, per si no te'n recordes, de vegades s'ha d'escriure tant, i no diguis que no sóc savi.

L'11 d'agost de 1950, va morir, a Sant Cugat del Vallès, el pare de C. A. Jordana, Joan Anton Jordana Rovira, vidu d'Emília Sarrà, la seva segona esposa. Des d'allí, el van traslladar a la finca, situada a Tiana, i, posteriorment, va ser enterrat al panteó familiar del cementiri tianenc.[695]

L'esquela de la mort de Joan Anton Jordana i Rovira, pare de Cèsar August, va aparèixer a la premsa el 12 d'agost de 1950.

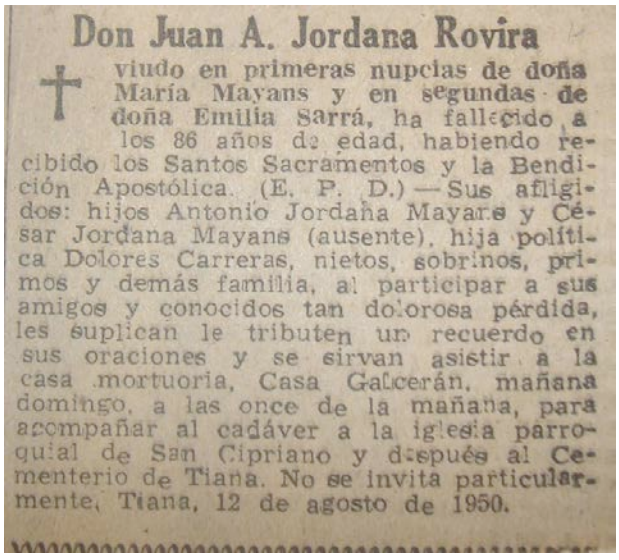

Don Juan A. Jordana Rovira

† viudo en primeras nupcias de doña María Mayans y en segundas de doña Emilia Sarrá, ha fallecido a los 86 años de edad, habiendo recibido los Santos Sacramentos y la Bendición Apostólica. (E. P. D.) — Sus afligidos: hijos Antonio Jordana Mayans y César Jordana Mayans (ausente), hija política Dolores Carreras, nietos, sobrinos, primos y demás familia, al participar a sus amigos y conocidos tan dolorosa pérdida, les suplican le tributen un recuerdo en sus oraciones y se sirvan asistir a la casa mortuoria, Casa Galcerán, mañana domingo, a las once de la mañana, para acompañar al cadáver a la iglesia parroquial de San Cipriano y después al Cementerio de Tiana. No se invita particularmente. Tiana, 12 de agosto de 1950.

Fig. 125 Esquela de Joan Anton Jordana i Rovira

[694] Carta de C. A. Jordana a Joan Jordana (31.5.1950) (Fons Joan Jordana i Rafaela de Buen).
[695] Dades facilitades per la neboda de C. A. Jordana, Maria Jordana.

Arran de la mort del seu pare, C. A. Jordana i els seus fills van rebre la legítima d'una herència que havia recaigut en el seu nebot, Joan Antoni Jordana Carreras, fill del seu germà Antoni.[696] C. A. Jordana va rebre unes terres situades a Tiana i els seus fills, Joan i Núria, van obtenir 25.000 pessetes i 10.000 pessetes, respectivament.[697] Els tràmits de la venda i el cobrament de les terres, efectuats per l'advocat Frederic Rahola d'Espona (1914-1992), van durar uns set anys. Finalment les terres es van vendre el desembre de l'any 1956.[698] El cobrament dels diners va permetre que Jordana es pogués jubilar i tornar a Santiago de Xile, a casa del seu fill i la seva família.

Fins que no va cobrar la legítima, ja al final de la seva vida, Jordana vivia de la seva feina a l'Editorial Sudamericana. Tenia una economia més aviat limitada que augmentava amb feines puntuals com la publicació d'*El Rusio i el Pelao*, l'elaboració d'articles periodístics, les conferències que li encomanaven i altres tasques. A finals d'octubre de 1950, comunicava al seu fill[699] que havia cobrat 200 mangos per parlar sobre "La prosa narrativa en la

[696] Carta de C. A. Jordana a Joan Jordana (3.9.1950) (Fons Joan Jordana i Rafaela de Buen), en què deia que el seu germà Antoni estava indignat amb el testament i "em voldria arrossegar a una acció contra les darreres voluntats del meu pare." C. A. Jordana no va emprendre cap acció legal contra el seu nebot, Joan Jordana i Carreras, hereu del patrimoni del Joan Anton Jordana Rovira, el seu avi.

[697] Carta de C. A. Jordana al seu fill, Joan (7.12.1950), en què li explicava, amb relació a l'herència, que cobraria 25.000 pessetes; la Núria, 10.000 pessetes, i Cèsar August, unes 250.000 pessetes, preu de les terres corresponents a la legítima. Des del moment d'heretar fins a la venda de les terres va haver-hi moltes cartes entre pare i fill 3.9.1950, 15.10.1950, 6.1.1951 (en aquesta darrera carta, Jordana temia que "Don Paco" no mobilitzés el seu fill per fer el servei militar, en el cas que anés a Catalunya a cobrar els diners de la venda de les terres), 17.4.1951, 25.7.1951, 1.10.1952, 13.3.1953, 14.12.1953, 18.6.1956, 14.8.1956, 10.12.1956, 4.1.1957, 28.3.1957) Fons Joan Jordana i Rafaela de Buen).

[698] Carta de C. A Jordana a Joan Jordana (10.12.1956) (Fons Joan Jordana i Rafaela de Buen).

[699] Carta de C. A. Jordana a Joan Jordana (3.9.1950) (Fons Joan Jordana i Rafaela de Buen).

literatura catalana moderna" [700] al Casal de Catalunya de Buenos Aires.

En la mesura que podia, el fill de Jordana viatjava a Buenos Aires per anar a veure el pare i la germana. El mes de juliol, aprofitant que el seu fill Joan era a Buenos Aires, Jordana va donar-li un article, per a la secció "Allò que passa", per lliurar a *Germanor*. El text, que es referia a l'ús de paraulotes, es titulava *Hidepepé.*[701]

Pel que fa a l'estudi sobre literatura medieval en castellà que li havia encarregat Domènec Guansé, Jordana va rebutjar el projecte amb aquestes raons (Busquets, 1990: 48):

> Ni sóc jo l'home indicat per a escriure sobre literatura medieval ni, altrament, tindria lleure per a fer un treball així.

El Rusio i el Pelao va provocar algunes reaccions per part dels companys escriptors. Joan Puig i Ferreter (1882-1956) va fer unes declaracions que va recollir Xavier Benguerel i que després va enviar a Jordana:[702]

> Ningú no escriu la nostra llengua més bé que Jordana. Però de vegades les seves obres (llevat de la perfecció d'escriptura en la que fa bo d'aprendre-hi) no m'interessaven prou. Amb el seu meravellós instrument el so era fred, apagat, no massa humà. En canvi, en el "Rusio i el Pelao", el trobo ric de tot, ple, viu, perfecte i àdhuc commovedor en aquell final humaníssim i de tan fina psicologia dels dos germans. Em sembla que és del millor de Jordana, o jo no recordo prou bé els seus llibres anteriors. El felicitaré per escrit. (He esmentat, caldrà dir-ho? J. Puig i Ferreter).

[700] *Catalunya*, 146 (gener 1943), p. 21-24.
[701] Hi ha una còpia de l'article *Hidepepé* (ANC1-680-57/C. A. Jordana). Pel que hem pogut esbrinar, aquest article no es va publicar.
[702] Carta de Xavier Benguerel a C. A. Jordana (3.10.1950) (ANC1-680-99/C. A. Jordana).

Jordana (Busquets, 1990: 49) assenyalava a Benguerel que el fet que Puig i Ferreter hagués valorat *El Rusio i el Pelao* significava que havia millorat. Com sempre, el toc mordaç no hi podia faltar:

> Un augment de ciència (sobretot en aquests temps en què és tan calumniada) sempre és benvingut, i l'home del "fer à repassar" [703] el ben necessita. No vol dir això que estigui jo ressentit perquè ell em troba fred. Beneïda fredor que m'allunya dels eterns xarbotadors! Ja m'enteneu, no? Jo no assassino cabres. (És a dir: una vegada, ai las, vaig haver de fer-ne una gran estossinada).

Jordana persistia a assessorar el seu fill en l'ús de la llengua catalana:[704]

> Estimat i reverit Joan: Per què no repasses la gramàtica catalana? Escrius bastant bé, però de tant en tant surten coses a les teves cartes que em fan escruixir, si més no (com deia el filòsof). Avïat és esgarrifós (vull dir la dièresi). Immillorable és així i no pas inmi. I el comiat final en infinitiu-imperatiu és metequíssim. Aviat diràs "Sentar-se!" en lloc de "Seieu!" Mantén-te ferm, plançó immortal de la terra pairal (com deia el poeta). Avant, minyons! Au, au! Cal lliurar-se de la marca de l'emigrant i de l'esclau (Englantina).

En un altre fragment de la carta, també li rectificava errors ortogràfics, en aquest cas del francès. Així mateix, li explicava les lectures d'autors catalans que estava duent a terme, molt probablement perquè el fill fes el mateix:

> Aquesta Nausée no s'acaba mai. Deu semblar que et trobes a la porta d'un vomitorum. Romà! I per què la Nàusea? No hi ha cap exemplar francès per aquí? Si t'has d'ensartrar, més val que ho facis en francès. Jo estic en plena lectura catalana. "Del joc i del foc" (Riba), "Vida

[703] Es referia a Joan Puig i Ferreter (1882-1956) va ser dramaturg, escriptor i polític.
[704] Carta de C. A. Jordana a Joan Jordana (7.12.1950) (Fons Joan Jordana i Rafaela de Buen).

> mòlta" (Víctor Català), "El caçador" (Garcés), "L'hereu" (Bertrana), "El comte Arnau" (Sagarra). Cada dia em sento més pairal i nostrat. I encara tinc Bernat Metge, editat a cura del bandarríssim Riquer.

El 1950 Vicenç Riera Llorca[705] es va posar en contacte amb C. A. Jordana, en nom d'Avel·lí Artís, [706] editor i director de la "Col·lecció Catalònia" d'Edicions Catalònia de Mèxic, per manifestar-li que s'havia convocat, el 14 d'abril de 1950, un concurs de novel·la en llengua catalana. Li demanava que formés part del jurat (Camps, 2010: 113) [707] que havia de seleccionar la novel·la guanyadora i que seria publicada a l'esmentada col·lecció. Jordana va acceptar aquesta proposta[708] en una carta del 8 de maig. El Premi Catalònia estava dotat amb 500 dòlars USA a la millor novel·la inèdita en llengua catalana.

Així, un cop C. A. Jordana va llegir i valorar les novel·les que participaven al concurs, les va classificar i puntuar com indiquem a continuació. Les que provenien de França: *La nissaga dels Astruc*, un 6; *El dimoni mai no jeu*, un 7 i un interrogant,[709] i *La història d'un secret*, un 6 i també amb un interrogant. Les novel·les que venien dels Estats Units: *Costum de somni*, un 7 i *Sícoris*, un 6 amb interrogant. Les que eren originàries de Xile: *El miracle de les violes*, un 0; *L'últim retrat*, un 6 amb interrogant (una obra que Jordana atribuïa a Guansé), i *La família Rouquier*, un 7 (un

[705] Carta de Vicenç Riera Llorca a C. A. Jordana (29.4.1950) (Fons Joan Jordana i Rafaela de Buen).
[706] La carta de C. A. Jordana a Xavier Benguerel (7.5.1953) confirma que es tracta de Tísner (Busquets, 1990: 60).
[707] La composició definitiva del jurat del Premi Catalònia va ser: Lluís Nicolau d'Olwer, president; Carles Esplà, Eduard Nicol, Antoni M. Sbert, Josep Carner i C. A. Jordana, vocals, i Vicenç Riera Llorca, secretari. Es van rebre dotze originals.
[708] Carta de C. A. Jordana a Vicenç Riera Llorca (8.5.1950) (Fons Joan Jordana i Rafaela de Buen).
[709] Entenem que els interrogants que va posar Jordana servien per indicar que la puntuació era aproximada.

text que Jordana creia que era de Xavier Benguerel). Les novel·les que provenien de Barcelona: *El conte de fades*, un 6 i un interrogant; *Seixanta minuts*, un 6 i un interrogant, i *Tres*, un 8. I, finalment, les novel·les enviades des de València: *Romeu, un camarada*, 6. En conseqüència, les quatre millors novel·les, a parer seu eren: la primera, *Tres*; la segona, *Costum de somni*; la tercera, *La família Rouquier*; i la quarta, *El dimoni mai no jeu*. Jordana va comunicar aquest veredicte a Edicions Catalònia,[710] tot recalcant la poca qualitat literària de les obres candidates.

En l'àmbit familiar, aquell any 1950 el seu fill Joan va començar un prometatge amb Rafaela de Buen López de Heredia,[711] una noia madrilenya nascuda a Sant Sebastià, pel fet que la seva mare hi passava les vacances d'estiu. Els joves es van conèixer a casa de la parella formada per Cristian Aguadé[712] i la pintora Roser Bru.[713] Rafaela de Buen explicava els primers contactes amb el fill de Jordana:

> Empezamos a hablar de excursiones, porque yo había estado en Farellones[714] con Cristian. No éramos jovencitos y el noviazgo duró poco (Guillamon, 2008: 194).

D'aquest nuviatge, Jordana en parlava al seu fill el gener de 1951:[715]

---

[710] La novel·la guanyadora del premi literari va ser *Tres*, de Rafael Tasis. L'obra va ser publicada per Costa Amic Editor, "Biblioteca catalana", a Mèxic, l'any 1962.

[711] Rafaela de Buen (Sant Sebastià, 1921-Santiago de Xile, 2016) va arribar a Xile a finals de l'any 1939 amb el vaixell Formosa. Es va dedicar als negocis i a escriure. El seu avi, Odón de Buen y del Cos (1863-1945), va ser un reputat científic aragonès.

[712] Cristian Aguadé i Cortés (1921-2015), fill de Jaume Aiguader, alcalde de Barcelona i diputat durant la Segona República, va arribar a Xile en el vaixell Formosa a finals de 1939.

[713] Roser Bru i Llop (1923) és una pintora afincada a Santiago de Xile.

[714] Farellones és una ciutat i centre d'esquí situat a la serralada d'Els Andes.

[715] Carta de C. A. Jordana a Joan Jordana (26.12.1951) (Fons Joan Jordana i Rafaela de Buen).

> Miss de Buen: Recordo que, quan tenia catorze anys, estava un dia, a l'Institut de Barcelona, amb altres companys, amb Don Clemente Cortejón, catedràtic d'Història de la Literatura, conferenciant sobre la seva edició crítica del Quixot, quan va rebre la visita d'un jove estudiant de Madrid, que devia tenir uns disset anys. Era fill d'un catedràtic de la Universitat de Madrid (si la memòria no em fa figa) el qual es deia Odón de Buen, era diputat i es feia notar per lliure-pensador entre l'espessa crosta espanyola. Suposo que la teva polola [716] deu ésser néta o reneboda d'aquest il·lustre senyor i que deu ésser (ai las!) encara més intel·lectual que no ets tu ara.

I va enviar al seu fill un petit poema de felicitació per al nuviatge:

> Et desitjo felicitat
> En el teu proper nou estat
> (Cert que no tens una pela;
> però, si estàs ben engrescat,
> no amollis la Rafaela).

I finalitzava el seu escrit amb un toc formal:

> Ara seriosament: si la cosa va de veres, saluda-la de part meva cortesament i respectuosa.

Efectivament, la parella es va casar l'11 d'agost de 1951. Jordana va convidar el seu fill i la nora a anar a Buenos Aires de viatge de noces, perquè va preferir no assistir al casament. El matrimoni va tenir dos fills, en Xavier, nascut el 14 d'octubre de 1952, i, tres anys justos del seu casament, l'11 d'agost de 1954, naixia el segon fill, Sergi.

[716] *Polola*: paraula xilena que significa 'xicota'.

Fig. 126 Rafaela i Joan el dia del casament

En l'àmbit professional, l'Editorial Selecta va publicar, el 1950, l'obra *Antologia de contistes catalans: 1850-1950*, en què s'havia inclòs un conte de Jordana, *Txossep*, sense la seva autorització, però. A més, se sentia ofès perquè, abans del conte, l'editorial havia inserit una nota que considerava impertinent (Triadú, 1950: 1113). [717] Arran d'aquest fet, Jordana es va posar en contacte amb Josep M. Cruzet, responsable de Selecta, per exposar-li els motius del seu desacord:[718]

[717] La nota deia: "En tres llibres d'aquest autor, nascut l'any 1893 a Barcelona, "Quatre venjances", "Tot de contes" i "Tres a la reraguarda", hi ha tota la seva producció de narracions breus. "Txossep" va més enllà de la seva literatura habitual, excessivament literària. En aquest conte hi ha una gran força humana i una comprensió que supera tota inescaiença d'estil. La comprensió més clara neix potser de l'exotisme local –autèntica paradoxa- que l'obra descriu. És la primera vegada que en la nostra literatura s'encén el tema de l'immigrant. C. A. Jordana ha publicat novel·les, articles i traduccions."

[718] Carta de C. A. Jordana a Josep Maria Cruzet (Editorial Selecta) (1.8.1951) (ANC1-680-104/C. A. Jordana).

> Per raó que tingui, no us escric pel simple gust de protestar, sinó perquè m'agradaria que se sabés per aquí la meva opinió sobre la propietat literària i la meva decisió d'oposar-me pels mitjans legals a una repetició de l'extralimitació de què em queixo. Al capdavall, al qui vulgui comunicar-se amb mi, no li serà difícil de saber on sóc.

Josep Maria Cruzet[719] va indicar-li que Joan Triadú[720] havia estat el responsable de l'edició dels contes de *l'Antologia de contistes catalans: 1850-1950* i que es posaria en contacte amb ell. Aquest fet va generar una polèmica entre Jordana i Triadú. D'una banda, sobre la impertinència de l'obra, el segon va indicar:[721]

> Lamento que la meva nota us hagi semblat, com dieu, més aviat impertinent. Si em coneguéssiu sabríeu que la impertinència no forma part dels meus costums i la sinceritat, sí."

I Jordana li va respondre:[722]

> Quant a la nota que precedeix el meu conte a la vostra antologia, continuo pensant-ne el mateix. La meva opinió no és pas incompatible amb la vostra sinceritat.

L'any 1951 l'Editorial Sudamericana va publicar, a la "Colección Horizonte", una nova traducció de l'anglès al castellà elaborada per Jordana, *Mono y esencia* que corresponia a una altra obra d'Aldous Huxley, *Ape and Essence* (1948).

---

[719] Carta de Josep M. Cruzet a C. A. Jordana (9.8.1951) que, entre altres coses, indicava que la seva filla Núria havia autoritzat la publicació del conte (ANC1-104-680/C. A. Jordana).
[720] Joan Triadú i Font (1921-2010) va ser escriptor, crític literari i pedagog.
[721] Carta de Joan Triadú a C. A. Jordana (13.8.1951) (ANC1-680-129/C. A. Jordana).
[722] Carta de C. A. Jordana a J. Triadú (28.8.1951) (ANC1-680-129/C. A. Jordana).

Després de mesos de silenci, Benguerel[723] es tornava a posar en contacte amb Jordana per demanar-li que l'ajudés a revisar ortogràficament uns poemes de Josep Carner que havien de configurar el llibre *Llunyania*, que El Pi de les Tres Branques havia de publicar. Benguerel, preocupat per l'ortografia catalana de Carner, li comentava:

> Sospitava que Josep Carner, el Príncep, no cometia faltes d'ortografia. I heus ací que a Llunyania (llibre de poemes que publiquem els del Pi tribrancat) jo –imagineu-vos-ho: jo!- n'he trobat algunes i, algunes, de flagrants. Quan he revisat novament les proves [...] he tornat a descobrir noves faltes i... m'ha agafat por.[724]

A més, Benguerel li enviava un retall de *Germanor*[725] sobre *El Rusio i el Pelao*, que transcrivim perquè el qualificatiu de *mestre* va molestar Jordana:

> Ens plau anunciar que les edicions de "El Pi de les tres branques", té ja en curs d'estampació "El Rusio i el Pelao", novel·la d'ambient xilè, del mestre C. A. Jordana.

En aquest sentit, Jordana assenyalava que el títol de *mestre* no li semblava gens oportú:

> Voldríeu que féssiu córrer, amb la vostra coneguda discreció, que no voldria que fessin precedir el meu nom de la paraula "mestre". No és per modèstia; és que m'emprenya, i a la meva edat, i en el meu sexe, aquests embarassos poden ésser fatals.

Malgrat la gran feinada que Jordana es veia abocat a fer com a traductor, a més d'altres obligacions, encara trobava temps per ajudar quan li ho demanaven. Va ser el cas de la

[723] Carta de Xavier Benguerel a C. A. Jordana (4.10.1951) (ANC1-680-99/C. A. Jordana).
[724] La correcció dels versos de Carner està explicada al capítol 4.1.4 Jordana corrector.
[725] *Germanor*, núm. 549-550, març-abril 1950, p. 5.

correcció dels versos de Josep Carner[726] (Busquets, 1990: 51).

Xavier Benguerel era un autor que es presentava, amb freqüència, a premis literaris, que va guanyar en moltes ocasions. Sobre el Concurs de Novel·les, que havia organitzat Avel·lí Artís a Mèxic, del qual, com hem vist, Jordana formava part com a membre del jurat, Benguerel[727] li explicava que havia presentat un "«mamotreto» que devia fer les vostres delícies". Això va motivar que, el 15 de febrer de 1952, Jordana respongués al seu amic per tranquil·litzar-lo sobre la qualitat literària de la seva obra i li comentava que, de les dotze novel·les que va llegir, n'havia de triar quatre i una era *La família Rouquier*, [728] que considerava la millor que havia arribat de Xile i que suposava que era d'ell (Busquets, 1990: 55). També li deia, que, pel que fa a la novel·la de Domènec Guansé, va saber de seguida que era de l'esmentat escriptor perquè utilitzava la paraula *candència*, que s'havia inventat i que ja havia utilitzat anteriorment. A més, també li esmentava l'anècdota que li havia explicat de Pous i Pagès[729] sobre la publicació de la seva correspondència, que l'havia divertit, i li aconsellava que publiqués les cartes que havia intercanviat amb Ferreter, cosa que confirma l'interès dels escriptors a

[726] La correcció dels poemes de Carner està àmpliament exposada en l'apartat 4.4.3.
[727] Carta de Xavier Benguerel a C. A. Jordana (2.2.1952) (ANC1-680-99/C. A. Jordana).
[728] A la mateixa carta, Jordana deia a Benguerel que encara no se sabia el resultat del concurs. Com que s'imaginava que no guanyaria el primer premi, li indicava: "Encara podria ésser que la vostra família (com vós dieu) guanyés un altre premi" com així va succeir. La novel·la de Benguerel, *La família Rouquier*, va ser premiada amb el Joanot Martorell, la tardor de 1952, i publicada per Edicions Aymà.
[729] Joan Oliver va enviar una carta a Xavier Benguerel en què li explicava que Josep Pous i Pagès estava molest amb ell. Oliver li va transcriure el paràgraf en què Pous i Pagès es lamentava de l'actitud de Benguerel i el motiu pel qual no volia fer la queixa per escrit: "Sí, és clar, que ho podria fer [queixar-se], però com que la meva correspondència serà publicada un dia, no vull que la meva carta el [Benguerel] pogués perjudicar i fer-lo quedar malament!"

conservar tota la documentació possible per als futurs historiadors de la literatura:

> Envieu-me'n alguna [nova] de tant en tant en el vostre inimitable estil epistolar, i servaré les cartes curosament, perquè, quan arribi la vostra, pugueu fer la competència al gran revelador de l'esperit de la paret seca [Pous]. Quan dic la vostra hora, no vull dir la de la mort, és clar. Ja sabeu que està de moda publicar la correspondència en vida. Ara que hi penso; per què no publiqueu al Pi la vostra correspondència filosòfica amb en Ferreter? Els catalans de Xile us ho agrairien, per no parlar dels vostres veritables admiradors.

Quan el seu fill Joan li va dir que seria avi, Jordana va tenir una gran alegria. Una prova d'aquesta felicitat la constitueixen els mots que va enviar al seu fill:[730]

> Una esgarrifança, de gust, em resseguí l'espinada. [...] Una veu interior em deia tremolosament tot regirant-me els més interiors "dedintres": avi, avi a la fi!
> Bé, noi. La notícia fou, per a mi, realment bomba: però benèfica i refrescant. És clar que era una cosa que ja esperava, convençut com estava de la vostra aptitud i bona voluntat. Però sempre va bé que es concreti i confirmi. No voldria fer plans fins que l'empresa fos acomplida en nét tot fet, però la meva imaginació treballa a desgrat meu (però molt gratament). Ja penso en els temps en què (recollit per la teva generositat en la meva vellor) el duré a passejar per l'Alameda i altres indrets. Potser en la meva extrema ancianitat, tindré un moment de glòria, abans de dinyar-la (com diu elegantment la Nena[731]), sota el nom de l'Avi del Parc Forestal.
> Congratulations, my lad. It's great.

També li parlava del prometatge de la filla amb Juan Benet, amb la ironia que el caracteritzava. Aquesta relació estava molt mal vista per la mare del jove, pel parentiu i l'edat, com ja hem indicat abans:

[730] Carta de C. A. Jordana a Joan Jordana (5.5.1952) (Fons Joan Jordana i Rafaela de Buen).
[731] Es referia a la seva filla, Núria.

> La Nena campa. Molt engrescada i amoïnada amb els seus preparatius matrimonials. El seu Kunito[732] fa el servei militar i es prepara per fer un viatge per Europa. Crec que sa mare vol que vagi a Suïssa a veure si s'enamora d'una vaca i oblida la Nena. Misteris Benet o misteris Goitia? Sembla, però, que ell està disposat a romandre fidel.

A finals de 1952, a més de néixer el primer nét,[733] Xavier Sergi, com hem dit, el 14 d'octubre, la filla, Núria, es va embarcar cap a l'Estat espanyol per casar-se amb el seu cosí que vivia a Madrid. Jordana es quedava sol però força tranquil. Així ho explicava al seu fill:[734]

> Tothom em diu que dec "extrañar" molt la nena. No tinc més remei que posar una cara ben trista perquè els altres quedin satisfets. No comprenen els avantatges de l'amor a distància. D'ençà que la nena és a Madrid no em recordo sinó de les seves bones qualitats. És clar que m'agradaria de veure-la més sovint. Però la nena és viatgera de natural i, encara que trigui una mica a venir, la satisfacció de veure-la serà proporcionada a l'absència.

[732] *Kunito* era Juan Benet Goitia.
[733] Carta de C. A. Jordana a Joan Jordana (5.12.1952) (Fons Joan Jordana i Rafaela de Buen).
[734] Carta de C. A. Jordana a Joan Jordana (9.1.1953) (Fons Joan Jordana i Rafaela de Buen).

Fig. 127 Les tres generacions Jordana

Arran de la felicitació pels 60 anys de Jordana, Benguerel[735] l'animava a escriure i li recomanava que es presentés a concursos, [736] tot recordant-lo treballant a l'Editorial Sudamericana:

> Si en sou de jove, encara! Si més no, és el que us hauria dit B. Shaw, però jo, tal com us veig, assegut en "aquell" despatx argentí de la Sudamericana, dins un núvol de fum i en una orgia de quartilles traduïdes, també, sense ser naturalment l'il·lustre irlandès, us veig jove i capaç de donar molts dies de glòria a la literatura "nostrada" i universal. Amén.

[735] Carta de Xavier Benguerel a C. A. Jordana (20.8.1953) (ANC1-680-99/C. A. Jordana).

[736] Carta de C. A. Jordana a Joan Jordana (31.5.1950), arran del consell del seu fill a participar en algun concurs literari: "No creguis que perdo gran cosa en premis. Probablement no tindria mai res per enviar a concursos; si ho tenia, probablement no ho enviaria; si enviava quelcom i m'ho premiaven, probablement em sabria greu d'ésser premiat per un jurat tronat (Hi ha excepcions, és clar, sobretot quan jo formo part del jurat) (Fons Joan Jordana i Rafaela de Buen).

Dues setmanes més tard, Jordana va aclarir a Benguerel que no podia dedicar-se a la seva obra de creació, perquè només tenia temps per treballar a l'editorial.[737] Per suavitzar la brusquedat inicial, indicava a Benguerel, d'una manera irònica, que havia fet avenços en el domini de la llengua alemanya i que es dedicaria, també, a repassar els autors clàssics (Busquets, 1990: 62):

> No penso publicar res per ara ni prendre part en cap concurs. De manera que res de recomanacions, encara que agraeixo el vostre bon zel envers un humil company. Ni tinc temps per a escriure ara com ara (fora de reports en "porteño"), ni cap llibre meu no podria passar com cal per la censura espanyola. Em limito a esperar i observar i augmentar la cultura. Progresso en matemàtiques (tant que, si arribo als setanta, potser entendré abans de morir-me la teoria de la relativitat) i ja gairebé tinc el peu al coll a l'alemany. Després d'això només em faltarà repassar el llatí i aprendre el grec, llegir els clàssics en l'idioma original, discutir sobre l'altra vida amb Sant Tomàs i dinyar-la (com deia elegantment el poeta).

Malgrat que estava ocupat moltes hores, Jordana tenia un grup d'amics amb els quals es trobava els dissabtes: Pere Mas i Perera, [738] Francesc Arnó[739] i Hipòlit Nadal i Mallol.[740] Mas i Perera ho recordava a Jordana el 21 d'octubre de 1958,[741] aproximadament un mes abans que Jordana es morís:

> La nostra penya dels dissabtes continua, encara que una mica desinflada. L'Arnó ja no hi ve gairebé mai. S'ha donat a la masoneria i a "Catalunya" i, com que un dia

[737] Carta de C. A. Jordana a Joan Jordana (26.10.1951), en què deia: "Bé, fill, ja veus que faig massa literatura i que no estic verament inspirat. La veritat és que m'espera la desagradable feina d'esmenar la plana a un mal traductor i que encara em roda pels ulls la son del matí." En una altra carta, (2.9.1953), Jordana també li indicava: "Jo vaig fent "informes". Ja he arribat al 1.009. Traduint una cosa que no s'acaba mai. Ja sóc al full 1.510." En aquells moments estava traduint la *Historia de la civilización* de Will Durant (Fons Joan Jordana i Rafaela de Buen).
[738] Pere Mas i Perera (1901-1977) va ser escriptor i polític.
[739] Francesc Arnó i Santos (1909-2011) va ser dramaturg i traductor.
[740] Hipòlit Nadal i Mallol (1891-1978) va ser periodista i polític.
[741] Carta de Pere Mas a C. A. Jordana (21.10.1958) (ANC1-680-108/C. A. Jordana).

> ens les vam tenir, les relacions s'han refredat un xic, encara que no hem romput relacions.
> Nadal i Mallol voldria que tant en tant –almenys, una vegada a l'any- com deia el rei Pere II-, col·laboréssiu a "Ressorgiment" i em prega de dir-vos-ho; jo també us en faig prec.

Benguerel,[742] que va tornar a Catalunya l'any 1954, no podia evitar d'animar Jordana a escriure, sense fer gaire cas del "res de recomanacions" que li havia etzibat:

> M'agradaria saber, tanmateix, que escriviu en català i que prepareu una d'aquelles obres que fan posar de puntetes els crítics. No s'hi val que hàgiu emmudit tan rotundament. No oblideu que, com deia no sé quin gran polític, "Catalunya necessita de tots els seus fills", i vós, fill preclar com sou d'aquesta Catalunya, també teniu l'obligació de procurar-li el fruit del vostre esforç, la vostra capacitat i la vostra reconeguda intel·ligència! (Aplaudiments).

L'argument de Jordana sempre era excés de feina de traducció. No obstant això, en una ocasió, va explicar a Benguerel la seva teoria de l'escriptura que, com ell mateix assenyalava, se li feia carregosa (Busquets, 1990: 60):

> Tinc una teoria que, en essència, ve a dir que tothom fa el que li plau, de manera que, encara que admirat de la vostra copiosa producció, suposo que és, per a vós, la millor manera d'esmerçar el temps. Per la meva part, em diverteixo molt de compondre contes o novel·les mentalment, però quan arriba l'hora d'escriure he de vèncer una resistència considerable. I un cop escrita la cosa quedo cansat i descansat com una dama delicada després d'un part, amb un desig accentuat d'ajornar el següent.

L'any 1952, l'Editorial Sudamericana va publicar diverses traduccions de Jordana de l'anglès al castellà de dos escriptors nord-americans. D'una banda, el llibre de

[742] Carta de Xavier Benguerel a C. A. Jordana (5.12.1953) (ANC1-680-99/C. A. Jordana).

l'escriptor Thomas Merton (1915-1968) *Seeds of Contemplation* (1949), que Jordana va traduir per *Semillas de contemplación*; de l'altra, dos volums extensíssims de l'obra *The Story of Civilization*, *Historia de la civilización* (1935-1975), de Will Durant (1885-1981),[743] convertits en *La civilización de la India* i *La civilización en Egipto y el cercano oriente hasta la muerte de Alejandro.*

L'any 1953, Edicions Proa, [744] per mitjà de Josep Queralt Clapés,[745] responsable de l'editorial a Perpinyà, va informar Jordana que tenia a impremta la traducció[746] que ell mateix havia dut a terme l'any 1936 de l'obra de Robert L. Stevenson (1850-1894) *The Master of Ballantrae* (1889), amb el títol *L'hereu Ballantrae*.[747] El llibre formaria part de la col·lecció "Biblioteca A tot vent", amb el número 96. Així mateix, li demanava que fes un pròleg,[748] per anteposar al text.

La publicació de *L'hereu de Ballantrae* no va ser ben acollida per alguns companys escriptors. Així, Rafael Tasis en un escrit enviat a Ramon Xuriguera, el 28 de febrer de 1954, assenyalava que li semblava inoportuna l'edició de

[743] William J. Durant va ser filòsof, historiador i escriptor. Amb la seva dona, Ariel Durant, va escriure *The Story of Civilization*, constituïda per 32 volums, molts dels quals traduïts al castellà per C. A. Jordana i publicats per l'Editorial Sudamericana.
[744] Carta de Joan Puig i Ferreter a C. A. Jordana (30.3.1950), en què, en qualitat de director d'Edicions Proa a França, li indicava que tenia molt interès a publicar alguna obra original seva a la col·lecció "Biblioteca A tot vent".
[745] Carta de Josep Queralt a C. A. Jordana (5.3.1953) (ANC1-680-118/C. A. Jordana).
[746] Carta de C. A. Jordana a Xavier Benguerel (8.2.1954), en què li deia a propòsit de la traducció: "La tenien [la traducció] des de l'any 36 i no goso llegir-la, perquè tinc por de comprovar pèrdues en l'ús del meu propi idioma" (ANC1-680-99/C. A. Jordana).
[747] La imatge de la portada d'aquesta obra apareix a la Fig. XXIII de l'Annex II.
[748] *L'hereu de Ballantrae* presentava un prefaci en primera persona que ens confirma que Jordana va complir amb la demanda del responsable de Proa, Josep Queralt.

l'obra de Jordana adduint el temps transcorregut des de la traducció a la seva publicació (Camps, 2010: 167).

> Malgrat la suspensió de la regularitat de Proa, han tingut temps per a publicar aquella novel·la de Stevenson que tenia traduïda fa gairebé vint anys en Jordana. Per anar a muntar una editorial a l'exili, no em sembla la cosa més indicada publicar llibres del segle passat, que tothom ha pogut llegir en castellà, i que haurien pogut passar perfectament sota la censura actual.

Com que Jordana havia indicat a Edicions Proa que tenia pensada una novel·la que volia oferir-los, Josep Queralt,[749] responsable de l'editorial, l'esperonava a dur a terme aquest projecte:

> Tant el senyor Puig i Ferreter com jo mateix, esperem amb impaciència el text de la novel·la que li vàreu prometre.

Mentrestant, l'Editorial Sudamericana va publicar, l'any 1953, una altra traducció al castellà del volum que Jordana va titular *La civilización del extremo oriente*, corresponent a *The Story of Civilization* de Will Durant.

Novament la família del fill va augmentar. Rafaela de Buen estava novament embarassada, cosa que va il·lusionar moltíssim Jordana. Fins i tot, suggeria als pares possibles

[749] A la carta que Josep Queralt va enviar a C. A. Jordana, (28.12.1953), també hi va incloure la crítica literària inserida a la secció "Los Libros", de la publicació *España libre* de Tolosa (12.12. 1953), feta per Angel Rojo, que lloava la bellesa d'estil de la traducció de Jordana però que no s'estava de dir: "Me parece que C. A. Jordana exagera en su puritanismo literario. Bien está ser pulcro y exquisito en la forma, pero creo que no se deben pasar ciertos límites. La novela, especialmente, está destinada a un público heterogéneo, llega a todas las capas sociales y se posa sobre todas las mesas. Emplear un lenguaje excesivamente literario es correr el peligro de no ser comprendido por buena parte de los lectores. Y no todos tienen a mano y menos en el exilio, un diccionario Fabra." Així mateix, Queralt també li enviava el text sencer del resum de l'obra que s'havia emès a Radio-Perpignan-Roussillon, el 30.11.1953 (Émission culturelle du "Centre de Relations Catalanes de l'Institut d'Études Occitanes") (ANC1-680-118/C. A. Jordana).

noms per al nou nét a petició de la nora, sense estalviar-se de jugar amb els noms i treure'n el sentit més simpàtic:[750]

> La teva abnegada muller em demana noms per a la nova criatura. Si jo tingués un altre fill (que no el tindré) li posaria Desclot per tal de poder dir-li Clotet (Desclot és un gran cronista). Suposo que vosaltres voldreu una cosa més corrent. Heu de cercar un nom que lligui amb Jordana. Com a noms d'home, jo preferiria Oleguer o Berenguer, que tenen un bon diminutiu: Gueret. De totes maneres, per què no Joan? Sona bé en català i en xilè. Per a una noia, la qüestió és no posar-li Concepció ni Josefa. Imagina't que li diguessin Conxita o Pepita (o Pepeta)! Seria terrible! Anna és un bon nom per a una noia (no Agna). Ah, no li poseu Montserrat, perquè li dirien Montse i això és insuportable. Màlia, Mèlia i Mília tampoc no són acceptables. Roser no està malament, però no sona bé amb Jordana. No trobo tants noms per a una noia i no puc visualitzar la nena... El nom de la tia m'agrada, però hi ha el perill que li diguin Nuri o Nurieta, i això no guixuria... Fet i fet, voto per Anna encara que n'hi hagi una (o una aproximació, em refereixo al nom) a cals Crespons.

Amb el naixement del segon nét, l'11 d'agost de 1954, Jordana tornava a proposar als pares noms per al nounat,[751] sempre que no fos el seu. El nen es va dir Sergi Bernat:

> Suposo que li triareu un nom bonic. La Rafaela et dirà els meus repensaments sobre alguns noms que et vaig donar. Renuncio també a Berenguer, perquè si els xilens li haguessin de dir Berengario, acabarien per dir-li Berengena. De fet, mentre no li poseu Cèsar ni August, a mi ja m'anirà bé.

Encara que Jordana duia una vida discreta, la seva vàlua com a escriptor era reconeguda arreu. Per aquest motiu i arran de la celebració dels Jocs Florals que s'havien de celebrar

[750] Carta de C. A. Jordana a Joan Jordana (3.8.1954) (Fons Joan Jordana i Rafaela de Buen).
[751] Carta de C. A. Jordana a Joan Jordana (16.8.1954) (Fons Joan Jordana i Rafaela de Buen).

a Sao Paulo l'any 1954, Salvador Puigvert,[752] en qualitat de secretari de la comissió organitzadora, va oferir-li la Presidència del Cos de Mantenidors. Jordana va contestar gairebé immediatament[753] per agrair l'honor d'haver estat elegit però, també, per refusar la presidència dels Jocs Florals. Jordana indicava que la seva renúncia estava motivada per la feina que duia a terme a l'editorial i per la impossibilitat d'anar al Brasil a presidir la festa dels Jocs Florals.

En canvi, Jordana va acceptar de participar en l'homenatge a Josep Carner,[754] per mitjà d'un estudi sobre la faceta de traductor d'aquest poeta, que li havia demanat Albert Manent (1930-2014).[755] Un cop feta la feina, Manent[756] va tornar a posar-se en contacte amb Jordana per agrair-li el seu excel·lent treball, titulat "Josep Carner traductor". A més, Manent, a la seva carta, lloava la tasca de traductor de Carner i de Jordana:

> Comprenc el molt que deveu haver après del mestre, car les vostres traduccions són també modèliques.

Pel seu tarannà, suposem que a Jordana havien de fer-li gràcia aquests mots de Manent, tenint en compte que no feia gaires anys que Xavier Benguerel li havia demanat que corregís ortogràficament els poemes de Carner que havien de

[752] Carta de Salvador Puigvert a C. A. Jordana (15.2.1954) (ANC1-680-117/C. A. Jordana).
[753] Carta de C. A. Jordana a Salvador Puigvert (24.2.1954) (ANC1-680-117/C. A. Jordana).
[754] La comissió organitzadora de l'Homenatge a Josep Carner estava formada per Clementina Arderiu, presidenta; els vocals Rafael Benet, Ferran Canyameres, Josep Gassiot i Magret, Josep Obiols, Joan Oliver, Josep Pla, Joan Rebull, Jaume Rosquelles, Ferran Soldevila i Ramon Sunyer, Eduard Toldrà; Rafael Tasis, tresorer, i Albert Manent, secretari.
[755] Carta d'Albert Manent a C. A. Jordana (19.2.1954) (ANC1-680-107/C. A. Jordana).
[756] Carta d'Albert Manent a C. A. Jordana, sense data. Jordana va contestar-li el 31.5.1954 (ANC1-680-107/C. A. Jordana).

constituir el llibre *Llunyania*, com es pot comprovar a l'apartat 4.4.3.

A mitjan 1955, Núria Jordana es va casar amb el seu cosí Juan Benet,[757] malgrat el perill de la consanguinitat que podia originar greus conseqüències per als descendents.[758] No obstant això, C. A. Jordana estava content amb el casament de la Núria i així ho explicava al seu fill:[759]

> Suposo que deus saber la gran notícia. A la fi s'han casat. M'ho van fer saber el dia 15 mitjançant un telegrama en català. La notícia fou així doblement grata. Després d'això, hi ha un black-out de lluna de mel. Encara no sé la nova adreça de la "feliç parella", però penso escriure a la nena a la vella felicitant-la per l'assoliment del seu primer gran objectiu.

Jordana havia rebut el telegrama escrit en català, per això era doblement feliç. En aquella època, dècada dels anys 50, va començar a haver-hi una tímida permissivitat, per part de l'Estat espanyol, pel que fa a l'ús de la llengua catalana.

Així mateix, Jordana, sempre amb una salut molt delicada per la insuficiència hepàtica que patia, també explicava al seu fill com es trobava:

> M'han tret una colecistografia per veure com estava el meu fetge (280 mangos). Diuen que la vesícula pot estar "exclosa", la qual cosa vol dir que potser no funciona. Ara, mitjançant gotetes, comprimidets i una extracció cada diumenge, estem mirant de fer-la funcionar per veure si es neteja de mica en mica i no cal recórrer al quirúrgic ganivet. Ja t'aniré informant del desenrotllament de l'operació "FEL".

[757] El matrimoni entre Juan Benet i Núria Jordana va tenir, entre 1956 i 1962, quatre fills: Ramón, Nicolás, Juana i Eugenio.
[758] Carta de C. A. Jordana a Joan Jordana (15.11.1954) (Fons Joan Jordana i Rafaela de Buen).
[759] Carta de C. A. Jordana a Joan Jordana (26.4.1955) (Fons Joan Jordana i Rafaela de Buen).

Més tard, el juny de 1955, Jordana va rebre les fotos de casament de la seva filla. Explicava al seu fill que la Núria estava "caia" (satisfeta) i que el nuvi, un jove elegant i tendre, anava amb les mans a les butxaques.[760] Entre els convidats, hi havia el torero Luís Miguel Dominguín i la seva dona, l'actriu Lucía Bosé. La Núria Jordana entrava en un món madrileny en què li va ser molt difícil integrar-se.

Fig. 128 Núria i Juan, el dia del casament, asseguts a terra

A mitjan any 1955, Xavier Benguerel, Joan Sales i Joan Oliver, amb la col·laboració de Jaume Aymà, que dirigia Aymà Editores, van crear la col·lecció "Club dels novel·listes" amb l'objectiu de publicar les obres dels escriptors catalans. Es va constituir un grup d'escriptors format per Miquel Llor, Sebastià Juan i Arbó, Mercè Rodoreda, Pere Calders, Noel Clarassó, Cèsar August Jordana, Domènec Guansé, Xavier Benguerel i Francesc Trabal, que havien de subministrar les obres que s'anirien publicant. Joan Oliver, a més, en seria el director de les edicions. Benguerel va enviar un contracte a Jordana per formar part del grup d'escriptors, amb les condicions econòmiques en el cas

[760] Carta de C. A. Jordana a Joan Jordana (18.6.1955) (Fons Joan Jordana i Rafaela de Buen).

d'enviar-hi alguna novel·la. Benguerel, en les diferents cartes que es va creuar amb Jordana, sempre l'animava: "Escriviu, escriviu, i se us editarà!" li deia.

Malgrat que Jordana havia signat el contracte amb Edicions Aymà (Busquets, 1990: 68), advertia a Benguerel que els seus compromisos com a traductor encara l'absorbirien durant un any, per bé que obria la porta a enviar-li un original:

> Llavors puc fer un esforç per a escriure una novel·la que em balla pel cap i que potser serà adequada per a aquestes edicions. Vull dir que potser passarà per la censura[761] espanyola, la qual cosa no és de cap manera fàcil. [...] Haver d'escriure pensant en els incerts tabús d'una altra mentalitat és com compondre estret per una estranya cotilla moral. Això podria matar tota espontaneïtat. Faré el que podré, i el que fa el que pot (com deia aquell sastre militar) ja fa prou.

Pel que fa a l'obra lingüística de Jordana, publicada durant la República, l'Editorial Barcino va reeditar, l'any 1955, *El català en vint lliçons* amb el pseudònim de Bernat Montsià, en l'anomenada "Col·lecció Popular Barcino", amb el número CLXXIII.

[761] Carta de Jaume Aymà a C. A. Jordana (9.5.1955), en què explicava els criteris dels censors espanyols: "[...] El pitjor de la censura és que no hi ha de fet unes normes concretes; la concreció que "no es pot publicar res que ofengui la religió, la moral o l'Estat", és molt vaga. Aleshores, a l'hora de la veritat, gairebé és qüestió de sort. Depeneu en un tant per cent considerable del bon o mal humor de la persona que l'atzar us ha designat com a censor. Si teniu la desgràcia que sigui persona que pateix de l'estómac o del fetge i en aquell moment n'ha tingut un atac, o bé que s'acaba de barallar amb la muller o la sogra, i que per causa de les restriccions elèctriques ha hagut de pujar al cinquè pis a peu, esteu perdut per mica que el llibre ho permeti. Si, en canvi, és persona que ha jugat a les "quinielas" i ha guanyat una bona picossada, o bé és del Madrid i el Di Stefano ha marcat tres gols el dia abans, podeu respirar tranquil, que tot anirà bé. És la vida! De totes maneres, repeteixo que no cal, a parer meu, que us preocupi massa aquest afer. Només una observació: cau del seu pes que una novel·la com «Una mena d'amor» és gairebé segur que no passaria." (ANC1-680-97/C. A. Jordana).

L'any 1955, també va haver-hi conflictes polítics a l'Argentina, que ja hem exposat a l'apartat de la contextualització històrica (vegeu l'apartat 2.3). Jordana no es va involucrar gens ni en la política argentina ni en la xilena, i va provar evitar qualsevol compromís polític amb aquests països.

A l'inici de 1956, Jordana explicava a Xavier Benguerel les seves sensacions en l'elaboració mental de l'obra que havia d'enviar per a la col·lecció del "Club dels Novel·listes" (Busquets, 1990: 71):

> De moment, m'hi diverteixo a bastament (com deia Desclot). Lentament i saborosa es va elaborant. Això vol dir que encara no l'escric, perquè llavors es quan comença el gran tribull de vèncer la mandra. De totes maneres, si res no s'hi oposa, penso tenir-la enllestida a fi d'any per a enviar-la tot d'una al benemèrit editor.

Pel que fa a la seva família, Jordana, que havia estat a Santiago de Xile durant les festes de Nadal i Cap d'Any, explicava al seu amic com n'estava de content amb el fill, la nora i els néts:

> [...] dos néts molt trempats, una nora molt simpàtica i un fill molt afectuós. La Núria espera una criatura en aquests moments (va casar-se i viu a Madrid), i jo espero notícies seves amb la impaciència que podeu suposar.

I, també, en una estona de lleure amb els seus nets:

Fig. 129 C. A. Jordana amb el fill i els nets

Núria Jordana va notificar al seu pare, per mitjà d'un telegrama, que havia estat mare d'un nen, Ramón,[762] cosa que Jordana explicava al seu fill i, novament, li recalcava que el text de la notícia estava escrit en català:[763]

> Ja ets oncle. Ha arribat En Ramon. L'única notícia que en tinc és un telegrama que deia, així en català: "Petons, Ramon". M'imagino que tot ha anat bé; però vaig escriure de seguida a la Núria i encara no m'ha contestat.

[762] Els fills de la Núria van parlar sempre en castellà per indicació del pare, Juan Benet.
[763] Carta de C. A. Jordana a Joan Jordana (15.3.1956) (Fons Joan Jordana i Rafaela de Buen).

Fig. 130 Núria amb el seu primer fill, Ramón

Quant a la feina, Jordana va finalitzar la traducció de tres volums més *The Story of Civilization* (*Historia de la civilización*), de Will Durant, amb els títols *La edad de la fe. Historia de la civilización medieval (cristiana, islámica y judaica) de Constantino a Dante (325-1300)* (Toms I, II, III), que l'Editorial Sudamericana va publicar l'any 1956.

Davant la persistència del fill perquè deixés Buenos Aires per anar a viure amb ell i la seva família a Santiago de Xile, C. A. Jordana va haver de dir-li que, abans d'emprendre el viatge a Xile, havia de fer dues coses. D'una banda, acabar la novel·la que estava escrivint i, de l'altra, reunir diners per tal que, quan hi arribés, pogués aportar algun capital:[764]

[764] Carta de C. A. Jordana a Joan Jordana (14.8.1956) (Fons Joan Jordana i Rafaela de Buen).

> Us agraeixo la insistència en el meu viatge; però, vistes les circumstàncies, crec que el millor és deixar-ho per a la data ja fixada (o sigui, el gener del 58). Primer he d'acabar la novel·la.[765] Ja sóc a la meitat. Després necessito un any per a reunir alguns calers. No vull arribar a Xile completament pelat. Finalment, necessito un quant temps per a acomiadar-me decentment de Buenos Aires.

No obstant això, i amb la intenció de tornar a Xile, Jordana va començar a fer els tràmits necessaris, perquè eren llargs. D'entrada, el seu fill, des de Santiago de Xile, havia d'iniciar les gestions. Per aquest motiu, Jordana li explicava[766] que calia "anar al Ministerio de Relaciones Exteriores" i fer una d'aquelles coses que en diuen "de llamada". També li indicava les seves dades personals i insistia que el seu estat civil era divorciat, i, pel que fa a la religió, assenyalava:

> [...] Religió, Hum. Per venir a l'Argentina vaig posar catòlica, perquè em van dir que això facilitaria les coses.[767] Pots posar el mateix. El pinta[768] residí a Santiago des del gener del 1940 fins al maig del 1945. Professió escriptor.

La confirmació de la venda de les terres a Tiana, que Jordana va heretar a la mort del seu pare, li va ser notificada per l'advocat Frederic Rahola, que s'expressava en clau editorial per no ser descobert pels agents franquistes.[769] Jordana transcrivia a la seva nora els mots de l'advocat:

---

[765] *El món de Joan Ferrer*.
[766] Carta de C. A. Jordana a Joan Jordana (1.2.1957) (Fons Joan Jordana i Rafaela de Buen).
[767] Aquest raonament ens empeny a pensar que potser la indicació d'israelita, per a ell i la seva família, quan van arribar l'any 1940 a Buenos Aires, no va ser "per efecte de cometes", sinó amb tota la intenció de no constar com a catòlic.
[768] Ell mateix.
[769] Carta de C. A. Jordana a Rafaela de Buen (21.12.1956) (Fons Rafaela de Buen).

> "M'és plaent de confirmar-vos que el vostre càlcul de pàgines respecte als volums que tinc a la vostra disposició és correcte. No tindré cap inconvenient a lliurar tots aquests llibres al vostre fill o a la persona que ell indiqui".
> Això vol dir –deia Jordana a la seva jove- que hi ha a Barcelona 150.000 pessetes a la meva disposició, com ja em pensava.

L'advocat Frederic Rahola indicava que havia lliurat els "volums" a una dama de la confiança de Jordana i que aquesta ja s'havia embarcat cap a Amèrica.[770] Els diners van arribar a Santiago de Xile de la mà de l'amiga a qui Jordana anomenava la Sra. Lorenzo.

Amb l'arribada dels diners, un dels objectius de Jordana s'havia aconseguit i la tornada a Xile era factible. El seu fill, Joan, i la seva família esperaven impacients que el pare deixés de treballar i s'instal·lés a la llar Jordana-De Buen. A més, la relació de C. A. Jordana amb la seva nora, Rafaela de Buen, sempre va ser molt bona, ja des de l'inici del matrimoni amb el seu fill. Rafaela, una dona intel·ligent i amb molta iniciativa, es va encarregar de moure els seus contactes prop de les autoritats xilenes per tenir la documentació necessària per tal que el sogre pogués anar a viure a Santiago de Xile. Així mateix, Rafaela es va oferir d'anar a Buenos Aires a ajudar Jordana a embalar tot allò que havia de traslladar.[771]

Un dels documents que havia de presentar per tenir l'autorització d'entrada a Xile va ser un certificat de bona

[770] Carta de Rafaela de Buen a C. A. Jordana (24.3.1957), en què indicava que la dama que havia de portar els diners s'havia embarcat a Barcelona el 15 de març de 1957. A més, l'advocat Rahola li havia donat la quantitat completa de l'herència.
[771] Carta de R. De Buen a C. A. Jordana (10.3.1957) (Fons Rafaela de Buen).

conducta, que li va ser expedir la policia federal argentina el 23 de maig de 1957.

REPUBLICA ARGENTINA
MINISTERIO DEL INTERIOR
POLICIA FEDERAL

F. 1119

CERTIFICADO DE BUENA CONDUCTA

VALIDO POR SEIS MESES

Conste que D. César Augusto Jordana
quien justificará su identidad con la Cédula N° 3439.296
expedida por esta Policía, se halla en condiciones de poseer el
presente testimonio que se le otorga para viajar.-

Buenos Aires, 23 de marzo de 1957.-

SERVANDO M. SAUCEDO
COMISARIO INSPECTOR

Fig. 131 Certificat de bona conducta

C. A. Jordana va treballar per a l'Editorial Sudamericana fins l'any 1957, per acabar les feines pendents. Així, el 30 d'abril d'aquell any,[772] aquesta empresa, a proposta del mateix Jordana, donava per acabada la col·laboració mútua. Hi havia desenvolupat nombroses tasques, que consten al document de rescissió del contracte:

> El Sr. César A. Jordana ha prestado Servicios en esta Editorial como lector, traductor, corrector de estilo, asesor literario, seleccionador de ilustraciones y otros trabajos relacionados con la producción editorial, durante más de doce años, a nuestra completa satisfacción.

[772] Document de rescissió del contracte (ANC1-680-25/C. A. Jordana).

Jordana donava per acabada la seva estada a l'Argentina i tornava a Santiago de Xile per estar a la vora dels seus.

3.2.2.4 Xile (1957-1958)

Finalment, el 18 de maig de 1957,[773] C. A. Jordana va agafar, amb la seva nora, un avió de la companyia KLM per deixar definitivament Buenos Aires, on havia viscut dotze anys, i va tornar a Santiago de Xile. Aquest esperat retrobament va durar molt poc, malauradament.

Quan ja vivia a Santiago de Xile, [774] i ben jubilat, Jordana continuava amb la seva tasca de traductor, encara que en aquell moment tenia obligacions econòmiques solucionades. Així, el 17 d'octubre de 1957, va signar un contracte amb l'editora Zig-Zag,[775] en què aquesta empresa li encarregava la traducció de l'obra de l'escriptor nord-americà William Brinkley (1917-1993) *Don't Go Near the Water* (1956), que havia estat editada, en anglès, per Randon House de Nova York. Jordana es comprometia a traduir-la en tres mesos i la suma que havia de percebre era de 120.000 pesos.

Justament l'any abans de morir, Jordana va rebre de la Dirección General de Investigaciones, Departamento Extranjería de Santiago de Chile, la certificació número 74.164,[776] en què el president de la República l'autoritzava a romandre indefinidament a Santiago de Xile. Havien passat disset anys d'ençà de la seva arribada a aquest país el gener de 1940.

[773] Carta de C. A. Jordana a Rafaela de Buen (22.4.1957) (Fons Rafaela de Buen).
[774] Carrer Los Diamelos, 3040 (casa del fill i de la seva família).
[775] Contracte d'encàrrec de la traducció (ANC1-680-90/C. A. Jordana).
[776] Certificació de permanència indefinida a Xile (ANC1-680-11/C. A Jordana).

Els últims mesos de vida, Jordana va col·laborar amb *L'Hora catalana* de Santiago de Xile. Hem pogut tenir a les mans diversos textos, que signava amb el pseudònim Joaquin Andrade, que tractaven aspectes de la literatura i de la història catalanes. Així, el 13 de juliol de 1958, escrivia "Un libro de caballerías del siglo XV", en què es referia al *Tirant lo Blanc*; en un altre text, sense data, titulat "Una novela viril", Jordana parlava de Víctor Català i la seva obra *Solitud*; el 7 de setembre, amb l'article "El sueño de Bernat Metge", Jordana explicava l'obra *Lo Somni*, de l'esmentat autor, que qualificava d'una de les "obras capitales de la literatura clásica catalana", i el 14 del mateix mes, Jordana escrivia "Una fecha triste y gloriosa", en què es esmentava l'11 de setembre de 1714 i el tractament que rebia en funció del govern que manava el país.

Des de Xile, Jordana va continuar la relació epistolar amb Xavier Benguerel. L'11 de febrer de 1958, Jordana li va agrair la tramesa d'un nou llibre, titulat *Viatge*, que va considerar molt interessant. Pel que fa a la seva novel·la, Jordana li comunicava que ja l'havia enllestit:

> Jo, a la fi, he acabat la novel·la.[777] De fet, ja estava acabada el 56; però ara he tingut un parell de mesos per a posar-la a màquina i donar-hi els darrers tocs. Ara veurem si el club dels novel·listes la troba prou bona per a incorporar-la a la seva col·lecció.

També explicava a Benguerel la vida pacífica que duia a Xile:

> Tota la família ha sortit de week-end. Jo el passo a casa, a la meva cambra, voltat de llibres, davant d'una gran finestra per la qual miro la cordillera de tant en

[777] La novel·la es titularia *El món de Joan Ferrer*.

tant. Acabo de prendre *once*.[778] Mentre us escric, fumo una *vainilla*. Una vida no desagradable, fet i fet.

Fig. 132 Casa de Joan i de Rafaela a Santiago de Xile, l'any 1957

Fig. 133 Finestra de la cambra de Jordana des d'on veia la serralada andina

[778] La paraula xilena *once* significa '*berenar*'.

Jaume Aymà, responsable d'Edicions Aymà, continuava interessat en la novel·la de Jordana i així li ho va confirmar el 18 de febrer de 1958. També li indicava que la direcció del "Club dels Novel·listes" anava a càrrec de Joan Oliver i de Joan Sales així com de dos assessors que representaven el criteri dels lectors.

La novel·la de C. A. Jordana *El món de Joan Ferrer* no va tenir la bona acollida que s'esperava. El 14 de juliol de 1958, Joan Sales enviava a Jordana les impressions que havia provocat la seva novel·la, que, en definitiva, no la consideraven adient per formar part de la col·lecció "El Club dels Novel·listes:

> És, innegable, el llibre d'un gran escriptor. Les coses més insignificants, els detalls més simples, les experiències de menys relleu; realitats de cada dia i tants somnis, hi són inventariats amb una insòlita grandesa, que no es proposa sorprendre ni meravellar. Un llibre considerable, on la vida flueix sempre arran de mà, sempre a la vora del cor, sense dramatisme ni esgarips; on mai el protagonista no puja a l'escena ni pretén enlluernar-nos amb gestos desmesurats ni grans paraules. I tot ell escrit amb un llenguatge límpid, segur, que diu les coses pel seu nom; ric, saborós... Però El món de Joan Ferrer no és una novel·la, ni tampoc ben bé una crònica, sinó més aviat el diari d'un escriptor que, per una mena d'escrúpol o delicadesa, sembla escamotejar la consignació dels dies i, fins i tot, els noms familiars. Tot i essent un llibre dedicat a la vida d'un home i a les seves accions, als seus sentiments, als seus somnis i a les seves idees de cada dia, no es pot presentar com a novel·la. No reuneix cap de les característiques ni de la novel·la clàssica, ni romàntica, ni moderna. De fet, El món de Joan Ferrer és un llibre estàtic que pot ser llegit "en qualsevol moment" i "en qualsevol pàgina". D'acord amb els cànons novel·lístics sobreentesos, no hi ha acció ni conflicte. Quina llàstima –per a nosaltres- que tanta bona escriptura i aquest poder d'observació agut, fi, intel·ligent, no hagi estat posat al servei d'una novel·la. Tal com és, no encaixa dins la "Col·lecció del Club dels Novel·listes", i al mateix temps caldria felicitar l'autor per un esforç sempre tan sostingut i tan digne.

Joan Sales donava per tancat que *El món de Joan Ferrer*[779] no formaria part del "Club dels Novel·listes" i aconsellava a Jordana que presentés la seva obra al Premi Joanot Martorell. Fins i tot s'oferia a lliurar-la, ell mateix, a l'esmentat concurs literari.

En un escrit a Jordana, el responsable de l'editorial Jaume Aymà[780] es lamentava de la resolució de Joan Sales, un dels directors de l'esmentada col·lecció. A més, arran de la petició de Jordana que es tingués cura de l'original, Aymà li comentava:

> No us vaig fer tornar l'original perquè no em vaig voler fer responsable així com així de la decisió d'en Sales. En Sales és un bon xicot, però em dóna molts maldecaps. Ja us dic: fóra molt llarg i difícil d'explicar el perquè. Avui el vostre original és a mans del Joan Oliver (Pere Quart). Després d'un període bon tros confús, sembla que avui la col·lecció del "Club" té la següent direcció: Xavier Benguerel, Joan Oliver, Joan Sales. I vós direu, naturalment: i l'Aymà, quin pito hi toca, en això? Doncs sí, l'Aymà és l'editor, és el que paga. Per ara, permeteu-me que no digui res més.

El poc temps que Jordana va viure amb el seu fill, la jove i els nets, va ser de tranquil·litat i felicitat. Segons la seva nora,[781] Jordana era molt discret, encara que se'l veia content. Les seves distraccions eren anar al barber a fer-se tallar el poc cabell que tenia i afaitar-se, escriure els seus somnis, cada matí, resoldre problemes matemàtics i, sobretot, fumar. El seu amic Joan Bofill li va dir on podia comprar els cigars sense el segell (anomenat *vitola*) i així no pagava l'impost. Com que era un home molt metòdic, Rafaela de Buen deia que el seu sogre fumava els primers deu dies del mes, tres puros grossos i dos de prims, i els

[779] L'any 1971, l'Editorial Proa va publicar *El món de Joan Ferrer* a la col·lecció "Biblioteca A tot vent" amb el número 156.
[780] Carta de Jaume Aymà a C. A. Jordana (17.9.1958) (ANC-680-97/C. A. Jordana).
[781] Dades obtingudes arran de l'entrevista que Georgina Jordana va fer a Rafaela de Buen el 5 de juliol de 2011.

últims vint dies dels mes, vint puros prims i tres de grossos; a més, cada dia, fumava un paquet de cigarretes. Els cendrers sempre eren pleníssims i, segons ella, "Jordana era puro humo". Els nets, que parlaven en castellà, deien, en català, tot allò relacionat amb l'hàbit de fumar i això, a Jordana, li agradava.

Encara que s'havia acomiadat laboralment de l'Editorial Sudamericana, Jordana va continuar la traducció *The Story of Civilization* (*Historia de la Civilización*), de Durant Will, que no va poder finalitzar perquè la mort li ho va impedir.

Jordana no va tenir mai una bona salut, com ja hem dit. Quan vivia a Buenos Aires, el metge que el tractava va aconsellar-li que no se sotmetés a una intervenció quirúrgica. En canvi, quan va tornar a Santiago de Xile, va decidir d'operar-se. Abans de la intervenció quirúrgica, li havien de realitzar una sèrie de proves preoperatòries que no es van arribar a fer perquè C. A. Jordana va tenir un atac, va perdre la consciència i va ser ingressat a l'Hospital Clínico de la Universidad de Xile. C. A. Jordana va morir el 29 de novembre de 1958, a les 5 de la matinada, a causa d'una angiocolitis litiasis, una malaltia biliar, tal com indica el certificat de defunció:

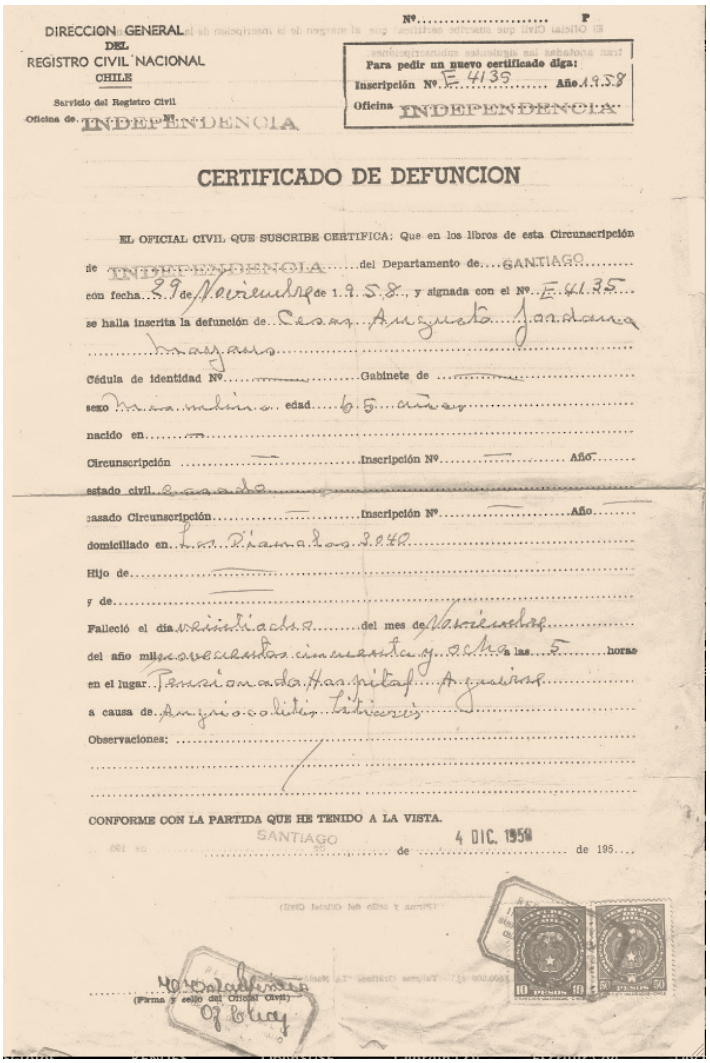

DIRECCION GENERAL
DEL
REGISTRO CIVIL NACIONAL
CHILE

Servicio del Registro Civil
Oficina de INDEPENDENCIA

Nº..... P

Para pedir un nuevo certificado diga:
Inscripción Nº E 4135 Año 1958
Oficina INDEPENDENCIA

CERTIFICADO DE DEFUNCION

EL OFICIAL CIVIL QUE SUSCRIBE CERTIFICA: Que en los libros de esta Circunscripción de INDEPENDENCIA del Departamento de SANTIAGO con fecha 29 de Noviembre de 1958, y signada con el Nº E 4135 se halla inscrita la defunción de Cesar Augusto Jordana Mayans

Cédula de identidad Nº — Gabinete de —

sexo Masculino edad 65 años

nacido en —

Circunscripción — Inscripción Nº — Año —

estado civil casado

casado Circunscripción — Inscripción Nº — Año —

domiciliado en Los Diamantes 3040

Hijo de —

y de —

Falleció el día veintiocho del mes de Noviembre del año mil novecientos cincuenta y ocho a las 5 horas en el lugar Pensionado Hospital Aguirre a causa de Angiocolitis litiasis

Observaciones:

CONFORME CON LA PARTIDA QUE HE TENIDO A LA VISTA.

SANTIAGO de 4 DIC. 1958 de 195...

(Firma y sello del Oficial Civil)

Fig. 134 Certificat de defunció de C. A. Jordana

Arran del viatge de la doctoranda a Xile, es va poder visitar, amb Rafaela de Buen, el Cementerio General de Xile, al barri de Recoleta, on hi ha el Mausoleu dels Catalans. En un nínxol, a la part subterrània, hi descansa C. A. Jordana. Actualment, també hi ha el seu fill, Joan, que va morir el 3 d'octubre de 2004.

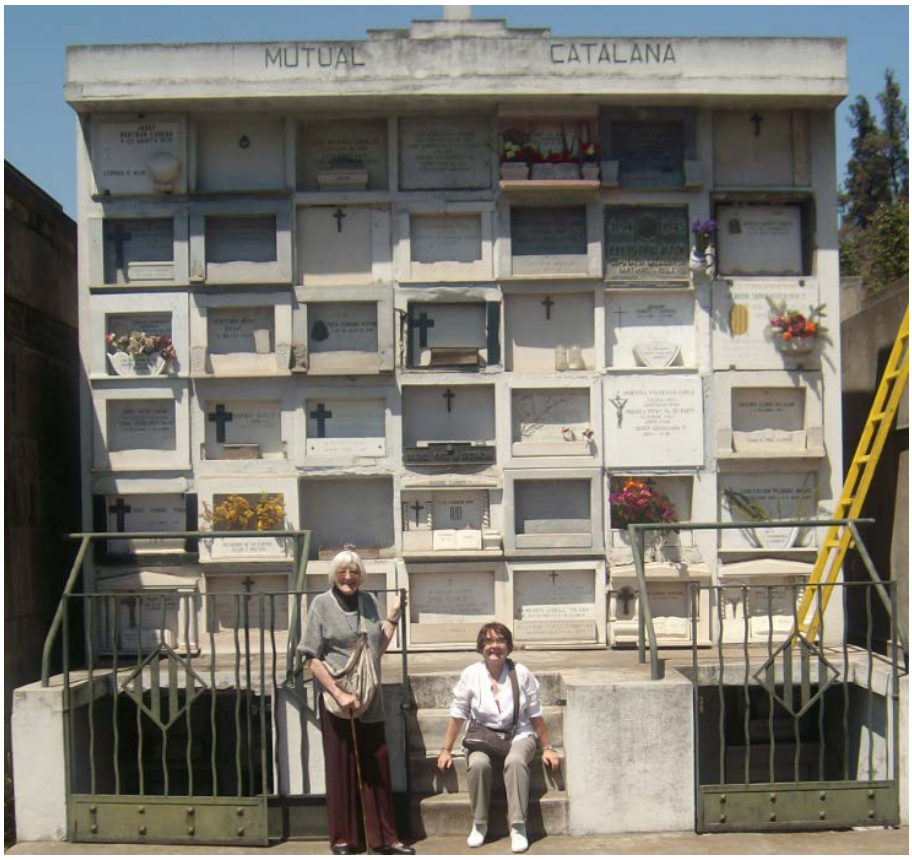

Fig. 135 Mausoleu dels catalans.
El nínxol de C. A. Jordana està situat al subterrani.

Fig. 136 El nínxol en què descansa C. A. Jordana

Els fills de Jordana van quedar desolats per la mort del pare. Rafaela de Buen va escriure unes paraules molt emotives a la seva cunyada, Núria, que era a Madrid amb la seva família:

> Y a las cinco de la mañana se hizo el silencio. Su respiración, que lo llenaba todo, dejó de oírse. Las gotas de suero dejaron de caer y las burbujas del oxigeno desaparecieron. Nunca había sentido un silencio tan vacío. Pero tampoco duró mucho, la claridad empezaba a entrar por la ventana y el canto de los pájaros se oía cada vez más fuerte; la enfermera, con su eficiencia rutinaria, retiró todo lo que ya estaba de más y solo quedamos él, en su serenidad de muerte recién alcanzada, Juan y yo.

Encara no dos mesos més tard, el 10 de gener de 1959, la Núria també va comunicar al seu oncle, i germà del seu pare, la mort de Cèsar August:

> Estimat oncle Antoni,
> [...]
> Pots imaginar-te la pena que sentim en Joan i jo accentuada encara pel fet de la joventut del nostre pare. Ell pensava operar-se de la vesícula biliar per recomanació del metge, a principis de desembre. Estava ja fixada la data, la clínica, l'especialista i tot. Però pocs dies abans de la data es va produir l'obstrucció i amb ella una infecció general, descoberta tard i que no es va poder resoldre favorablement.
> El meu germà que li havia proporcionat un any de gran felicitat vora seu, de la seva dona i dels seus fills, i que pensava oferir-n'hi molts d'altres, està desesperat.

La seva mort va donar lloc a una sèrie d'articles que es feien ressò de la seva desaparició. Així a *Germanor*, Domènec Guansé (1959: 7-8) feia un repàs de l'obra de Jordana i es lamentava de la seva defunció:

> Ara la mort, una mort encara prematura i inesperada, ens priva d'un dels mestres de la prosa catalana i ens fa més trist i desert el nostre exili.

Els fruits de la feina de Jordana encara es van poder percebre després de mesos del seu traspàs. L'any 1958, l'Editorial Sudamericana va publicar els volums I i II corresponents a la *Historia de la civilización*: *El Renacimiento* i *Historia de la civilización en Italia de 1304 a 1576*, de l'obra de Will Durant, *The History of Civilization*. Així mateix, va veure la llum un altre llibre d'Aldous Huxley, *Adonis and the Alphabet* (1956), en què es van incloure uns assaigs del mateix autor, que Jordana va titular *Adonis y el alfabeto y otros ensayos*. I l'Editorial Edhasa va editar el llibre de l'escriptor alemany Heinz Haber (1913-1990) *Man in space* (1953), amb el títol *El hombre en el espacio*.

L'any 1959, l'Editorial Sudamericana encara va publicar una traducció, executada per Jordana, de l'anglès al castellà, d'una altra obra d'Aldous Huxley, *Those Barren Leaves* (1925), títol que va traduir per *Esas hojas estériles*. I, un any més tard, la mateixa editorial posava al mercat dos volums més de Will Durant, *The History of Civilization*, corresponents a *La Reforma* (I i II), traduïts per C. A. Jordana i Miguel de Hernani.

Volem tancar el capítol de la biografia de C. A. Jordana amb la imatge de la seva màquina d'escriure, que el va acompanyar tota la vida:

Fig. 137 Una de les màquines d'escriure de C. A. Jordana

4 Estudi de l'obra d'extensió social de la normativa

Aquest capítol conté l'estudi de l'obra d'extensió social de la normativa de Cèsar August Jordana, des del punt de vista de la història social de la llengua catalana.

Hem estructurat l'estudi en quatre apartats: a) manuals de llenguatges especialitzats i els de llengua general (4.1.); b) articles periodístics sobre la llengua catalana (4.2), c) ensenyament de la llengua catalana, en centres públics i privats (4.3) i d) correcció lingüística, en els àmbits administratiu, periodístic i literari (4.4).

4.1 Manuals

Els manuals de C. A. Jordana *Com s'han d'escriure les cartes comercials* (1927), *Formulari de documents en català* (1931), *Correspondència familiar i de societat* (1931), *El català i el castellà comparats* (1933), *El català en vint lliçons* (1934) i *Els barbarismes* (1935), es van elaborar durant dues èpoques polítiques en les quals el català va tenir suports governamentals de diferent signe. Així, encara que el manual *Com s'han d'escriure les cartes comercials* es va publicar l'any 1927, durant les dictadures de Primo de Rivera i de Berenguer (1923-1931), i, per tant, en un clima espanyolista i anticatalà, és molt probable que hagués estat elaborat en el període de la Mancomunitat de Catalunya (1917-1923), institució que va tenir competències, entre d'altres, sobre la recuperació de la llengua catalana. Els altres cinc manuals van veure la llum a partir del primer any de l'adveniment de República, el 1931, època en què es va instaurar la cooficialitat del català, un fet que va propiciar el foment de l'ensenyament i de l'ús social del corpus normatiu ortogràfic i gramatical establert.

Els manuals de Jordana van ser concebuts com a eines que tenien l'objectiu d'exposar la normativa de la llengua catalana i d'acostar-la a la societat. Les obres afectaven tant la llengua literària (és a dir, la varietat per als usos formals: de l'escola, de l'administració pública, dels mitjans de comunicació, de la literatura...), com la llengua col·loquial escrita (cartes familiars). Així mateix, oferien models d'aplicació per a diferents àmbits que, fins a aquell moment, estaven monopolitzats pel castellà.

Els manuals de Jordana no només tenien una comesa lingüística, sinó que volien atendre les necessitats derivades dels canvis legislatius, socials i institucionals que provenien dels avenços socials instaurats pel Govern republicà. Ens referim al marc legal que va permetre la creació d'associacions noves, partits polítics, l'assoliment de nous drets laborals i el dret de les dones a votar.

Vist el dèficit d'utilització del català en aquests àmbits, Jordana va creure que l'objectiu prioritari era oferir models a la societat perquè es pogués comunicar per escrit en aquest idioma tan aviat com fos possible. Així, va concebre *Com s'han d'escriure les cartes comercials* (1927), fruit del seu pas per l'empresa privada, i *Formulari de documents en català* (1931), fruit del seu interès pel llenguatge administratiu, propi d'un sector laboral en què acabaria treballant.

La prioritització de la llengua adaptada a àmbits específics davant de la general es justifica perquè el corpus normatiu establert fins aquell moment ja cobria la necessitat d'atendre l'ensenyament de la llengua i els usos formals generals: *Normes ortogràfiques* (1913), *Diccionari ortogràfic*

(1917) i *Gramàtica catalana* (1918). En canvi, no hi havia eines pràctiques per adaptar el català en els àmbits professionals que el demanaven per atendre el dia a dia. Calia, doncs, que s'hi fes una feina d'adaptació de la normativa. I com a gramàtic i coneixedor dels sectors comercial i administratiu, Jordana reunia les condicions per fer-ho.

Jordana també va voler oferir models per a la llengua escrita en un registre no tan formal a les *Cartes familiars i de societat*. L'objectiu d'aquesta intervenció era oferir als usuaris la possibilitat d'usar el català en aquesta mena de textos. Així mateix, en aquest manual també va fer propostes per atendre comunicacions socials formals, com ara la participació de casament o l'esquela.

Els manuals dedicats a la llengua general estaven motivats per la presència del català com a matèria en el sistema d'ensenyament i per l'eventual demanda social d'aprenentatge per part dels adults que no l'havien pogut aprendre a l'escola o els espanyols que feia poc que vivien a Catalunya.

Per a la posada en circulació d'aquests manuals i altres, com a eines de normalització de la llengua, va ser indispensable la complicitat del sector editorial. En aquells moments es van engegar tres plataformes de difusió fonamentals per al redreçament cultural català: la *Revista de Catalunya*, d'Antoni Rovira i Virgili; la Llibreria Catalònia, dirigida principalment per Antoni López-Llausàs, i l'Editorial Barcino, fundada per Josep Maria de Casacuberta i Roger (Manent, 2011: 15).

L'Editorial Barcino va néixer amb l'objectiu de difondre la cultura catalana. Manent subratllava la qualitat, de contingut i de forma, de les obres que editava aquesta empresa (2011: 28):

> Els llibres de l'editor Casacuberta es distingiren immediatament per l'escrupolositat en la transcripció dels textos, per una impressió neta, amb molt poques errades ("els més ben corregits", escrivia Joan Sacs), per una tipografia, un relligat i una presentació perfectes i sobris, de caire noucentista. Es tractava, segons una definició de Joan Estelrich, "d'un producte sense tara."

El gener de 1928 Jordana[782] lloava la figura de Casacuberta a *La Nova Revista* en un article sobre l'Editorial Barcino:

> Josep Ma de Casacuberta posseeix ensems amb un seny refinat per triar els seus col·laboradors –l'home escaient per a cada tasca- tota l'autoritat que cal per fer que les obres diverses s'apleguin harmoniosament amb vistes a una unitat superior de cultura.

Aquesta editorial va posar al mercat la "Col·lecció Popular Barcino", que rellevava, en la tasca de divulgació de la cultura catalana, la "Col·lecció Minerva, Biblioteca dels coneixements indispensables", editada per la Mancomunitat de Catalunya. I assenyalava la bona acollida que els manuals de Barcino van trobar en el públic:

> Si no es podrien trobar en català altres publicacions d'un caràcter tan seriosament i amablement didàctic, amb prou feines hi trobaríem una altra sèrie de llibres d'una presentació tan harmònicament concebuda.
> Per això no és estrany l'èxit extraordinari que aquesta empresa ha assolit entre els lectors catalans, del qual s'han de congratular tots els amants de la nostra cultura.

[782] "Les edicions catalanes". *La Nova Revista*, 13 (gener 1928), p. 55.

L’Editorial Barcino va publicar obres dedicades a l’ensenyament de la llengua que abraçaven diferents àmbits: familiar, administratiu, comercial, jurídic, etc.

Si ens centrem en els manuals que Jordana va elaborar, el lector trobarà a continuació l’estudi de cadascun dels sis volums de Jordana articulat en sis apartats: l’objectiu, els destinataris, l’estructura, el contingut, el seguiment de la normativa i el ressò a la premsa.

4.1.1 *Com s'han d'escriure les cartes comercials*

C. A. Jordana va publicar el manual de llenguatge especialitzat *Com s'han d'escriure les cartes comercials*,[783] l'any 1927, al número 20 de la "Col·lecció Popular Barcino", per bé que estava signat per C. A. Jordana i Sanç Montnegre –un dels pseudònims del mateix Jordana. L'obra va ser reeditada el mateix any 1927[784] i, també, el 1933.

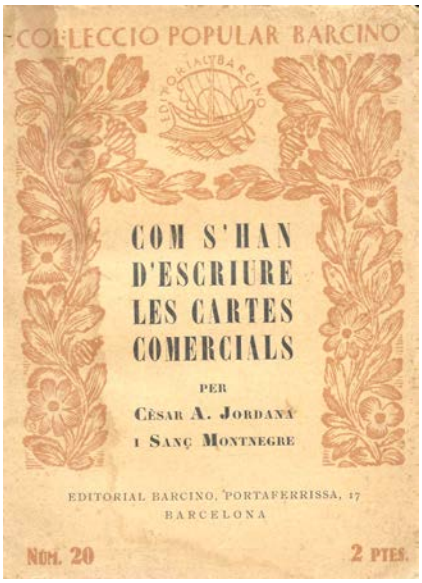

Fig. 138 Primera edició del manual

C. A. Jordana, que era un intel·lectual polifacètic, va adaptar la llengua codificada en l'àmbit empresarial, camp que coneixia bé perquè, durant la dècada dels anys vint, va haver d'ocupar-se de l'empresa de la seva família. Així, arran de la seva formació com a enginyer industrial, va ser

[783] Josep Maria Capdevila va escriure, l'any 1925, *Com s'ha d'escriure una carta en català* dins la "Col·lecció Popular Barcino" núm. 3.

[784] L'import de l'obra era de 2 pessetes. Tot el text estava emmarcat amb uns ornaments florals al capdamunt dels quals hi havia un vaixell amb vela, emblema de la "Col·lecció Popular Barcino". A l'interior del llibre, i com a primer full, es repetia la portada sense ornaments florals ni vaixell, el número de la col·lecció s'indicava en xifres romanes (XX) i hi apareixia l'any de l'edició, 1927. El mateix any es va fer una nova edició del manual i, el 1933, una tercera edició en què es repetien les portades i, a l'interior del llibre, a la primera pàgina, s'indicava "Segona edició" i "Tercera edició", respectivament.

director de la fàbrica Yesos, SA, situada a Montgat (vegeu l'apartat 3.2.1.2). Aquesta raó social consta en la part superior esquerra[785] d'una carta que Jordana va enviar a la seva dona, Aurora Benet:

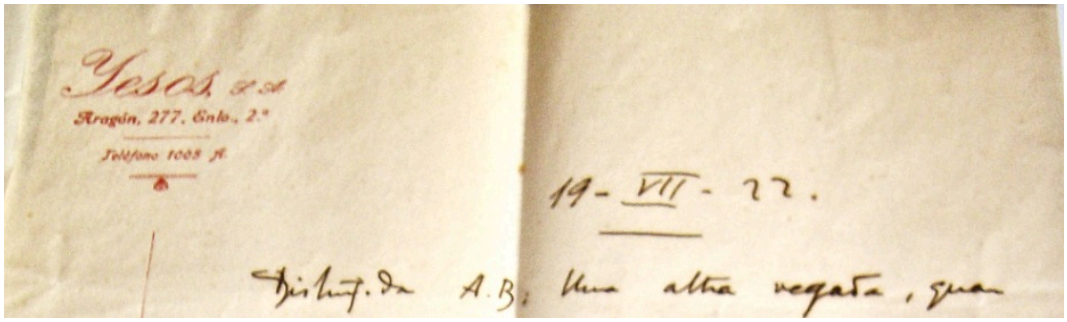

Fig. 139 Encapçalament de la carta de 19 de juliol de 1922

Durant l'època de director de la guixera, havia de tenir relacions epistolars amb els clients, amb altres empreses i amb nous treballadors. En un període històric en què la castellanització existia en tots els àmbits, i les relacions comercials, sobretot en l'escriptura, eren en castellà, Jordana va decidir normalitzar-hi l'ús del català amb l'elaboració d'uns models de cartes.

Per tant, des de la seva experiència, Jordana va difondre, al manual objecte d'estudi, els coneixements de llengua necessaris perquè els usuaris es poguessin comunicar en català per escrit. A més de les normes lingüístiques que es transmetien per mitjà de les cartes, Jordana deixava testimoni de fets socials, econòmics i polítics del seu temps en algunes de les seves epístoles.

[785] Encara que l'empresa era a Montgat, l'adreça que consta a la capçalera era el domicili particular del pare de Cèsar August, Joan Anton Jordana i Rovira.

4.1.1.1 Objectiu

L'objectiu del manual *Com s'han d'escriure les cartes comercials* era proposar models de cartes comercials per a tota mena d'empreses que, fins aquell moment, es comunicaven en castellà. Jordana va elaborar una gran diversitat de textos, adaptables a casos particulars, amb un lèxic genuí depurat de la influència castellanitzant. Jordana va oferir als seus lectors uns escrits moderns, sense l'encarcarament dels girs castellans, com podien ser les fórmules de salutació i comiat senzilles, corteses i actualitzades.

4.1.1.2 Destinataris

Les cartes comercials eren producte de les relacions que s'establien entre l'empresa fictícia, que anomenen *Casa*, i l'entorn amb el qual es relacionava. Així, els emissors i receptors de les cartes eren, d'una banda, la mateixa *Casa* i els seus clients i, de l'altra, la *Casa* amb els directors/gerents d'altres empreses (nacionals, espanyoles i estrangeres).

Així mateix, en l'últim capítol del manual, com veurem, Jordana oferia uns models de cartes que servien per sol·licitar una feina. Així, aquelles persones que aspiraven a tenir una col·locació podien comptar amb uns models de cartes que explicitaven la manera de presentar les dades personals, els estudis realitzats i les aspiracions laborals.[786]

[786] Jordana també indicava que el diari de l'època que contenia més anuncis per demanar o oferir feina era *La Publicitat*, escrit en català des de 1922. També esmentava que es podien cursar estudis de comerç a l'Escola d'Alts Estudis Comercials.

4.1.1.3 Estructura

Aquest manual consta de cent seixanta-quatre models de cartes. A més de l'"Advertiment", s'articula en tres capítols: (I) "Relacions amb el públic o amb els clients en general", (II) "Relacions amb cases de comerç determinades" i (III) "Relacions amb dependents i aspirants". Un índex tanca el manual.

Els capítols tenen una microestructura diferent segons el cas: el primer i el tercer s'organitzen en apartats (1, 2, 3...) i subapartats (a, b, c...), i el segon es divideix en blocs (A, B, C...), apartats i subapartats. Els blocs són agrupacions de temes relacionats de què són objecte les cartes; els apartats fan referència a especialitzacions dins d'aquests temes, i els subapartats recullen els tipus de cartes que es poden incloure en cada apartat. Aquest darrer nivell conté la successió, un rere l'altre, dels models de textos, que estan numerats correlativament amb xifres àrabs de menor a major, amb un sistema únic per a tot el llibre.

El primer capítol té dos apartats: el primer està dedicat a les comunicacions referides a l'inici de l'establiment d'una empresa (I.1) i el segon, a les que l'empresa mantenia amb els viatjants i apoderats (I.2). Cadascun dels apartats es divideix, al seu torn, en sis i dos subapartats, respectivament. A tall d'exemple, un subapartat agrupa models de cartes sobre la fundació d'una societat (I.1.a) i un altre, sobre la presentació d'un viatjant (I.2.a).

El segon capítol, que té un triple nivell d'articulació, inclou cinc blocs. En són exemples "El començament i represa de relacions comercials" (II.A) i "Comandes i servei de comandes" (II.B). Dins d'aquest darrer, hi ha un apartat que

es refereix a l'expedició de les mercaderies (II.B.2). Els subapartats d'aquest segon capítol inclouen els principals models de comunicació escrita del tema corresponent, com ara la compra i venda a termini (II.B.2.c). Els blocs D i E, en canvi, prescindeixen dels apartats i passen directament als subapartats.

El tercer capítol torna a una estructura de dos nivells. Té quatre apartats, com ara "Demanda d'informes, amb resposta" (III.2) i "Correspondència amb agents i viatjants" (III.4). Només els dos primers apartats (III.1 i III.2) s'articulen en subapartats, un exemple dels quals és el que es refereix a una resposta adversa (III.2.c).

4.1.1.4 Contingut

El manual *Com s'han d'escriure les cartes comercials* presenta un conjunt de cent seixanta-quatre textos [787] que giraven al voltant d'una empresa fictícia, que canviava de nom en funció dels propietaris que se'n feien càrrec. Per donar versemblança a les comunicacions que proposava al manual, Jordana va crear una trama epistolar amb clients, amb altres empreses i amb dependents o aspirants a ser-ho (1927: 5):

> ...hem pres com a punt central una casa de comerç imaginària que actua successivament sota les raons socials de Ferrer i Boada, Ferrer, Boada i C.ª, i Garriga i Boada.

Així, la *Casa*[788] estava ubicada a Barcelona i tenia relacions comercials amb empreses situades en altres indrets. [789]

[787] El manual presenta tres números de cartes repetits que Jordana va solucionar col·locant un *bis* a continuació: 6 bis, 76 bis i 101 bis.
[788] Per evitar repeticions, indicarem la *Casa* per referir-nos a aquesta empresa mare.

Aquesta xarxa tan extensa de ciutats escampades pel món mostrava els intercanvis comercials que es generaven entre Catalunya i la resta de ciutats industrialitzades.

Pel que fa al contingut de les cartes, el primer capítol, "Relacions amb el públic o els clients en general", presentava dotze documents (del núm. 1 a l'11),[790] repartits en dos apartats.

El primer apartat, "Societat de comerç", hi havia nou circulars (núm. 1 al 8), el text de les quals servia com a model per a) la fundació d'una empresa; b) l'entrada d'un soci nou; c) l'atorgament de poders a un nou administrador; d) la retirada o mort d'un soci i de la nova raó; e) el canvi de domicili, i f) la dissolució de l'empresa.

El segon apartat, "Viatjants i apoderats", constava de tres circulars (núm. 9 a l'11) que tenien la finalitat d'oferir uns textos per a) la presentació d'un viatjant als clients, i b) el canvi de viatjant o d'apoderat.

Per il·lustrar aquest primer capítol, hem triat la circular núm. 1, en què s'anunciava, als possibles clients, la fundació d'una casa de comerç que s'havia d'establir a Barcelona:

[789] Pel que fa a Catalunya, la *Casa* tenia clients, a més dels ubicats a la ciutat de Barcelona, que eren la majoria, també en ciutats en què hi havia el sector industrial desenvolupat. Així mateix, s'interrelacionava amb empreses catalanes al País Valencià i a l'Estat espanyol. A nivell internacional, la *Casa* tenia correspondència comercial amb empreses situades en ciutats industrialitzades com eren Manchester i Milà, entre d'altres. Els clients americans eren a La Havana i a Buenos Aires.
[790] Hi ha 12 documents perquè, com hem dit, hi ha afegida la carta 6 bis.

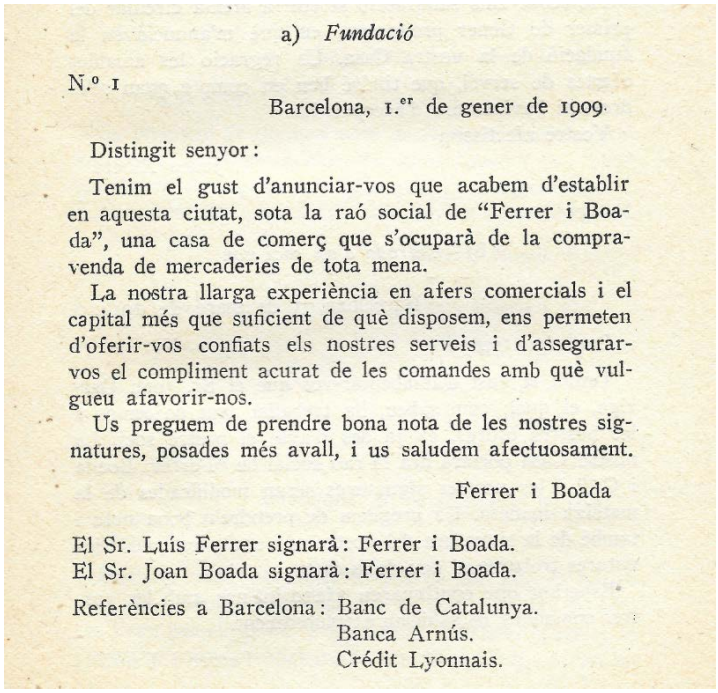

a) *Fundació*

N.º 1

Barcelona, 1.er de gener de 1909.

Distingit senyor:

Tenim el gust d'anunciar-vos que acabem d'establir en aquesta ciutat, sota la raó social de "Ferrer i Boada", una casa de comerç que s'ocuparà de la compravenda de mercaderies de tota mena.

La nostra llarga experiència en afers comercials i el capital més que suficient de què disposem, ens permeten d'oferir-vos confiats els nostres serveis i d'assegurar-vos el compliment acurat de les comandes amb què vulgueu afavorir-nos.

Us preguem de prendre bona nota de les nostres signatures, posades més avall, i us saludem afectuosament.

Ferrer i Boada

El Sr. Luís Ferrer signarà: Ferrer i Boada.
El Sr. Joan Boada signarà: Ferrer i Boada.

Referències a Barcelona: Banc de Catalunya.
Banca Arnús.
Crédit Lyonnais.

Fig.140 Comunicació de creació d'una empresa

Quant al segon capítol, "Relacions amb cases de comerç determinades", Jordana proposava cent trenta-cinc documents (núm. 12 al 144), [791] que dividia en cinc blocs: A) "Començament i represa de relacions comercials"; B) "Comandes i servei de comandes"; C) "Comptabilitat i regulació de comptes"; D) "Afers bancaris", i E) "Fallides".

Quant a A) "Començament i represa de relacions comercials", Jordana hi oferia quinze documents (núm. 12 al 26) que tenien la finalitat de 1) fer ofertes de mercaderies, de serveis, etc., amb respostes: a) favorable, b) esperançadora i c) negativa; 2) recuperar relacions comercials amb un antic client, i 3) sol·licitar informes comercials per garantir la solvència d'una empresa, amb respostes: a) favorable, b) restrictiva, c) negativa, d) evasiva i e) adversa.

[791] Hi ha afegides les cartes 76 bis i 101 bis.

Pel que fa a B) "Comandes i servei de comandes", l'autor de les *Cartes...* presentava trenta-set documents (núm. 27 al 63), que es referien a tot el procés de venda d'una mercaderia, des de 1) les condicions i els preus: a) generals, b) especials, c) variacions i d) catàlegs); 2) l'expedició de mercaderies a) demanades, b) consignades o per compte i c) a termini), i 3) els retrets i les reclamacions a) mercaderies diferents, b) qualitat inferior, c) retard expedició, d) no retirades o rebutjades, e) equivocacions en les expedicions, f) sense resposta i g) compromisos incomplerts).

Amb relació a C) "Comptabilitat i regulació de comptes", Jordana proposava cinquanta-vuit documents (núm. 64 al 119), que giraven al voltant de 1) la comptabilitat d'una empresa: a) comptes corrents, b) errors en els comptes, c) comptes anuals i demanda de conformitat, d) regulació i saldo de comptes; 2) les gestions de creditors i deutors: a) demandes de pagament, b) ajornament, i 3) les lletres de canvi: a) girar, b) lliurament i gir, c) acceptació, refús, d) descompte, e) irregularitats, f) renovació, g) venciment, cobrament, recurs, h) refús, i) acció judicial.

Amb referència a D) "Afers bancaris", en què l'autor reunia setze documents (núm. 120 al 135), estava subdividit en set apartats. Els textos que corresponen a aquest bloc versaven sobre la relació de les empreses amb les entitats bancàries: a) crèdits, b) canvis, c) descomptes, d) tramesa de fons, e) informació, f) domicili de lletres i g) cobrament de lletres.

Quant a E) "Fallides", que presentava nou documents (núm. 136 al 144). Aquest apartat, que es referia als fracassos i a les recuperacions de les empreses, estava subdividit en

cinc punts: a) suspensió de pagaments, b) reunió de creditors, c) demanda i concessió d'ajornament, d) avinença amistosa i e) rehabilitació.

Per il·lustrar el tercer capítol, hem incorporat el model de carta núm. 144, en què una empresa alemanya informava que havia superat una crisi financera important. Aquesta carta indicava que la sentència del Tribunal d'Apel·lació havia confirmat que l'empresa estava rehabilitada. A més, adjuntava una còpia de la sentència corresponent, inserida a la *Gazeta Judicial*. Hem triat aquesta carta, per la informació que Jordana posava a disposició del lector del manual:

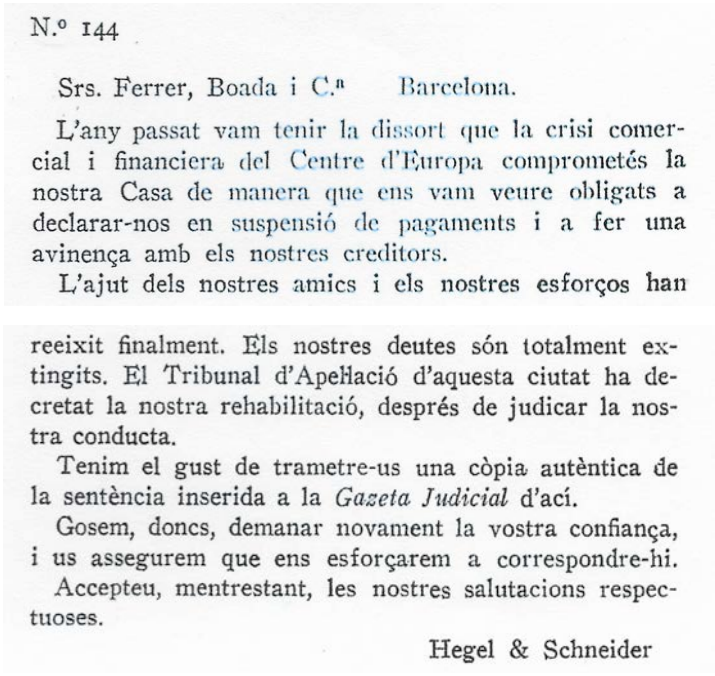

N.º 144

Srs. Ferrer, Boada i C.ª Barcelona.

L'any passat vam tenir la dissort que la crisi comercial i financiera del Centre d'Europa comprometés la nostra Casa de manera que ens vam veure obligats a declarar-nos en suspensió de pagaments i a fer una avinença amb els nostres creditors.

L'ajut dels nostres amics i els nostres esforços han reeixit finalment. Els nostres deutes són totalment extingits. El Tribunal d'Apel·lació d'aquesta ciutat ha decretat la nostra rehabilitació, després de judicar la nostra conducta.

Tenim el gust de trametre-us una còpia autèntica de la sentència inserida a la *Gazeta Judicial* d'ací.

Gosem, doncs, demanar novament la vostra confiança, i us assegurem que ens esforçarem a correspondre-hi.

Accepteu, mentrestant, les nostres salutacions respectuoses.

Hegel & Schneider

Fig. 141 Carta en què s'esmentava el Tribunal d'Apel·lació

El tercer capítol, "Relacions amb dependents i aspirants", presentava disset documents (núm. 145 al 161) i mostrava una subdivisió en quatre apartats: 1) demandes de col·locació; a) meritori, b) mecanògrafa, c) tenedor de llibres, d) viatjant; 2) demanda d'informes, amb resposta a) favorable,

b) dubtosa, c) adversa; 3) cartes de recomanació, i 4) correspondència amb agents i viatjants.

La carta núm. 144 mostrava que el sol·licitant d'una feina esmentava que havia llegit l'anunci de l'oferta de treball per mitjà del diari català *La Publicitat* i que havia fet els estudis comercials a l'Escola de Comerç.

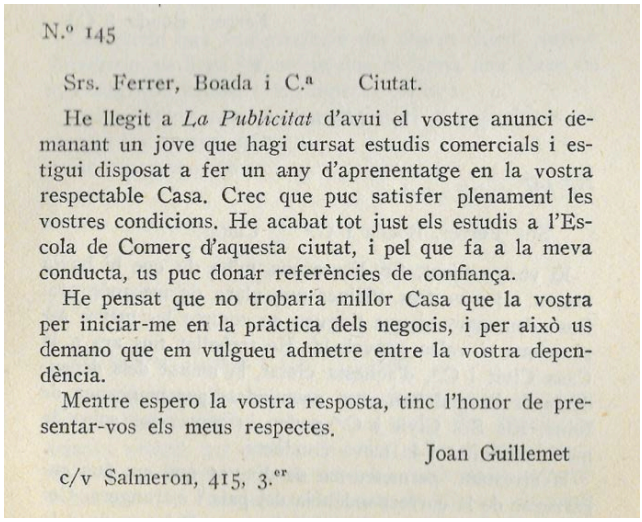

N.º 145

Srs. Ferrer, Boada i C.ª Ciutat.

He llegit a *La Publicitat* d'avui el vostre anunci demanant un jove que hagi cursat estudis comercials i estigui disposat a fer un any d'aprenentatge en la vostra respectable Casa. Crec que puc satisfer plenament les vostres condicions. He acabat tot just els estudis a l'Escola de Comerç d'aquesta ciutat, i pel que fa a la meva conducta, us puc donar referències de confiança.

He pensat que no trobaria millor Casa que la vostra per iniciar-me en la pràctica dels negocis, i per això us demano que em vulgueu admetre entre la vostra dependència.

Mentre espero la vostra resposta, tinc l'honor de presentar-vos els meus respectes.

Joan Guillemet

c/v Salmeron, 415, 3.er

Fig. 142 Carta de petició de feina

Si tenim en compte l'objectiu de l'etapa denominada *adequació* o *elaboració funcional*, dins del procés d'estandardització (vegeu l'apartat 1.2.3), el manual de Jordana complia la missió d'adaptar la varietat codificada a l'àmbit d'ús en què havia de ser utilitzada que, en aquest cas, era l'empresarial.

Per tant, el manual tenia dues finalitats, d'una banda estendre el coneixement i l'ús de la varietat codificada i, de l'altra, desenvolupar un llenguatge especialitzat adaptat al sector econòmic que oferís els elements necessaris per a les seves comunicacions. Les propostes de Jordana se centraven en el lèxic i la sintaxi, recursos propis de la

compleció, i en l'estil, això és, en el cultiu (Lamuela, 1994: 141).

Així, per al primer capítol, "Relacions amb el públic o els clients en general", Jordana presentava una sèrie de textos el lèxic dels quals hem classificat en quatre camps semàntics: a) d'empreses (*raó social*, *societat...*); b) de càrrecs (*soci*, *administrador...*); d) d'administració (*signatura*, *poders generals...*), i e) de moviment mercantil (*serveis*, *ofertes...*).

Per al segon capítol, el lèxic d'especialitat es pot classificar en sis camps semàntics que s'inclouen en les relacions amb cases de comerç: a) tipus de document (*carta*, *circular...*); b) càrrecs, membres d'òrgans i llocs de treball (*soci, dependent*, *director...*); c) moviment mercantil (*comandes*, *serveis...*); formes de pagament (*crèdit*, *xec...*); d) moviment administratiu (*factura*, *extracte del compte...*); e) situació de la lletra (*renovació*, *acceptada...*), i f) liquidació empresa (*fallida*, *suspensió de pagaments...*).

Per al tercer capítol, "Relacions amb dependents i aspirants", els termes que apareixen a les cartes es poden classificar en quatre camps semàntics: a) tipus de feina (*comercial*, *mecanògrafa*,...); b) estudis oferts (*comercials*, *idiomes*,...); c) informes comercials (*honradesa*, *vacant...*); d) recomanació (*cortesia*, *aprovació...*), i e) relació amb viatjants (*comanda*, *rebaixa...*).

Pel que fa a l'estructura dels textos, podem indicar que constaven de cinc parts: 1) ciutat de l'emissor de la carta i data (en alguns models no constava la datació); 2) salutació; 3) nucli, en què s'exposava la informació

comercial, que podia estar constituït per diversos paràgrafs, 4) acomiadament de l'emissor de la carta, i 5) signatura, integrada pel nom i cognom de l'emissor o bé nom de l'empresa del remitent.

Quant a la fórmula inicial de contacte o, al final, d'acomiadament, Jordana utilitzava, *Distingit senyor*, o bé directament el nom de la persona a qui anava dirigida la carta. Per acomiadar-se, recorria a *Us saludem afectuosament* i també a *Cordialment vostres* o *vostre/s afectíssim/s*.

Pel que fa al to interpersonal, el llenguatge que emprava Jordana era formal, com corresponia a la distància entre l'emissor i el receptor de les relacions comercials de les empreses. No obstant això, en funció del que l'emissor volia obtenir, el llenguatge podia ser més o menys proper i afalagador o, en canvi, més sec i, fins i tot, desconfiat. El tractament que utilitzava l'autor del manual era de *vós*.

Una altra característica del llenguatge que Jordana dissenyava per a les cartes comercials el constitueixen les convencions, com són les abreviacions i els símbols, així com les majúscules i les minúscules, poc presents, en aquella època, en els manuals gramaticals que atenien la llengua general.

Pel que fa a les abreviatures, que tenien la funció d'escurçar denominacions més extenses i adoptaven una forma acordada en l'ús, les cartes aportaven, entre d'altres, les següents: *C.ª* (núm. 3) (Companyia); *p. p.* (núm. 11) (per poder); *Sr.* (núm. 11) (senyor); *taló f.c.* (núm. 37) (taló ferrocarril); *I.er* " (núm. 39) (primer); *8 d/v* (núm. 90) (dies vista), i *c/v* (núm. 145) (carrer/via), entre d'altres. Així mateix, també hi

hem localitzat alguns símbols com ara *kg* (núm. 59) i ‰ (núm. 73).

Pel que fa a l'ús de les majúscules i de les minúscules inicials, veiem que Jordana usava les primeres en casos com: a) noms i cognoms; b) tipus de via; c) topònims o designacions coreferents (*Ciutat*); d) noms d'empreses, i e) denominacions coreferents d'una empresa (*Casa*, *Societat*), i utilitzava la minúscula per escriure els mesos de l'any.

4.1.1.5 Seguiment de la normativa

Els models de cartes que componen el manual *Com s'escriuen les cartes comercials* no incloïen explicacions lingüístiques de cap mena, a diferència d'altres obres del mateix Jordana referides a altres àmbits professionals o privats, com veurem, sinó que aplicava la normativa als textos que oferia. Per tant, el lector n'havia d'extreure l'ensenyament, d'una banda, veient les formes escrites admeses –i no les errònies- i, de l'altra, en podia deduir la norma que les regia.

L'objectiu d'aquest apartat és comprovar, per mitjà de la *Gramàtica catalana* de Pompeu Fabra (1933[7] [1918]), que el català emprat en els textos de les cartes seguia les normes establertes per l'Institut d'Estudis Catalans.

Hem estructurat l'estudi del seguiment de la normativa d'aquest manual de Jordana en tres apartats: a) coincidències, b) divergències i c) ampliacions, en relació amb la *Gramàtica catalana*.

A continuació, veurem les coincidències, que corresponen a la majoria de les qüestions, per mitjà de tres exemples, el

primer, de morfologia nominal, i els dos següents, de sintaxi.

Així, amb l'objectiu que el lector no interpretés erròniament algun dels tractes establerts, hem comprovat que en les cartes comercials hi havia pocs pronoms febles. A la carta núm. 20 hem localitzat el pronom *els*, amb funció de complement indirecte.

> Quant a llur solvència, creiem suficient de dir-vos que els acabem d'obrir un crèdit [...].

Aquest exemple mostra el seguiment de la normativa de Jordana i evita la combinació errònia *els hi*, tal com Fabra (1918 [1933][7]: 45) assenyalava:

> És molt freqüent avui la substitució de *els* datiu per *els hi*: *Quan veureu els vostres germans*, ELS HI *direu que hi anirem aviat. Quan elles vindran*, ELS HI *donarem aquests rams*. Cal evitar curosament aquest ús erroni de la combinació *els hi*.

Jordana, per tant, rebutjava la combinació equivocada *els hi*, pròpia del llenguatge col·loquial.

Una altra coincidència amb la normativa és l'ús, per part de Jordana, de la perífrasi d'obligació *haver de*, tal com es pot veure a les cartes 99 i 122:

> [...] puix que altrament hauria hagut de protestar la lletra.
>
> Us adjuntem una nota de les lletres, les quals haurien d'ésser posades, naturalment, de seguida en circulació.

L'autor del manual seguia la normativa, que assenyalava explícitament aquest tipus de construccions com a representants del sentit d'obligació (Fabra, 1918 [1933][7]:

144). No obstant això, en l'apartat de la *Gramàtica catalana* titulat "Combinacions del verb amb els pronoms febles" Fabra exposava uns exemples en què recollia la perifrasi *tenir de* (1918 [1933][7]: 106):

> II Quan el primer verb és *haver* o *tenir* seguits de la preposició *de*: *L'has de tornar avui mateix*. *Hi hauries d'anar*. *M'ho tens de deixar*.

Jordana també admetia aquest tipus de construcció, *tenir de*, com podem veure en algunes cartes, com ara les que porten els núm. 47, 116 i 136:

> [...] tinc de dir-vos que m'he vist obligat [...].
>
> Hem tingut de protestar [...].
>
> [...] i he tingut d'avenir-me a tractes perjudicials als meus interessos.

En algunes cartes, però, com ara la núm. 47, Jordana utilitzava les dues construccions. D'una banda, al primer paràgraf, hi escrivia *tinc de dir-vos* i, al segon paràgraf, *hauré de recórrer*, cosa que provava l'equivalència, a parer seu, de totes dues expressions.

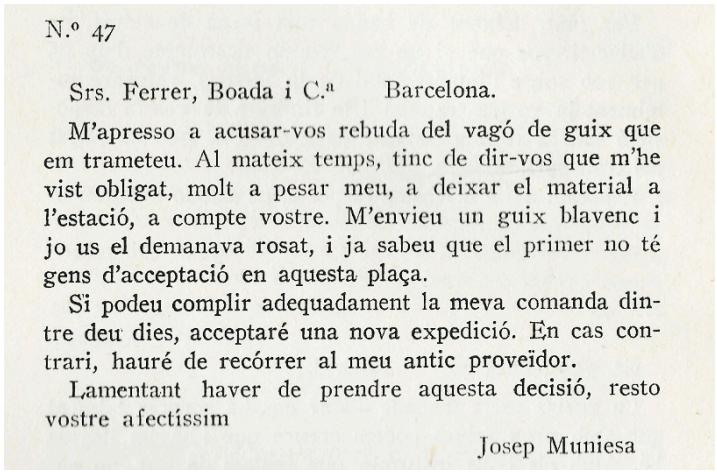

N.º 47

Srs. Ferrer, Boada i C.ª Barcelona.

M'apresso a acusar-vos rebuda del vagó de guix que em trameteu. Al mateix temps, tinc de dir-vos que m'he vist obligat, molt a pesar meu, a deixar el material a l'estació, a compte vostre. M'envieu un guix blavenc i jo us el demanava rosat, i ja sabeu que el primer no té gens d'acceptació en aquesta plaça.

Si podeu complir adequadament la meva comanda dintre deu dies, acceptaré una nova expedició. En cas contrari, hauré de recórrer al meu antic proveïdor.

Lamentant haver de prendre aquesta decisió, resto vostre afectíssim

Josep Muniesa

Fig.143 Carta amb les dues construccions d'obligació

Hem d'assenyalar, però, que Fabra (1918 [1933][7]: 145) condemnava explícitament *tenir que* i *haver-hi que*, perífrasis que Jordana no utilitza a les cartes.

Set anys més tard, i a diferència de *Com s'escriuen les cartes comercials*, Jordana considerava únicament la perífrasi *haver de* amb el sentit d'obligació, tal com assenyalava al manual *El català en vint lliçons* (1934: 97), en el qual només esmentava la possibilitat *haver de*:

> El verb *haver*, la preposició *de* i l'infinitiu del verb corresponent formen la perífrasi de què ens servim quan cal expressar l'acció del verb com una obligació a complir: *haver de fer, haver de dir*.

I, una darrera coincidència, amb relació a la sintaxi, és la utilització de la conjunció *doncs*, només amb sentit de conseqüència, de deducció, del que s'ha dit abans, tal com podem veure a les cartes núm. 22 i 24, respectivament.

> No em sembla, doncs, prudent d'especular amb aquella casa [...].
>
> No sé, *doncs*, què us aconsellaria.

Aquest ús s'ajustava a la normativa i, en canvi, no apareixia a les cartes cap *doncs* amb valor causal, justament per combatre'n l'aplicació. En aquest aspecte Jordana també seguia la gramàtica oficial (Fabra, 1918 [1933][7]: 141), que prohibia la utilització d'aquest nexe per indicar causa.

Les divergències que podem assenyalar són fruit de la diferència de criteri entre Fabra i Jordana en certs aspectes gramaticals. En algunes ocasions, Fabra oferia dues possibilitats gramaticals encara que, en general, indicava que una era preferible a l'altra. Jordana, en canvi, utilitzava una de les possibilitats i no l'alternava amb

l'altra. Hem seleccionat dos exemples, el primer d'ortografia i el segon de morfologia nominal.

Així, en l'ús de l'article definit, Jordana apostrofava (') davant dels mots començats en vocal, *l'amabilitat* (núm. 36) o *l'embalatge* (núm. 37), tret de davant de paraula femenina començada per *i* o *u* àtones (*la importància* (núm. 34) o *la urgència* (núm. 48), seguint la norma, que preferia aquesta possibilitat.

En aquest aspecte, la normativa donava la doble possibilitat davant de paraula femenina iniciada amb *i* o *u* (*la* i *l'*), encara que considerava preferible no apostrofar l'article definit davant d'aquest tipus de vocals (1918: 29):

> Davant vocal o *h*, l'article femení és escrit adés *la*, adés *l'*. Davant les vocals *i* o *u* febles (precedides o no de *h*) són possibles *la* i *l'*, però és preferible *la*. Ex. *la idea*, *la hipòtesi*, *la unitat*, *la humitat*.

Quant al nombre, concretament el plural de noms finalitzats amb *g* palatal (escrita *ig* o *g*), Jordana formava el plural afegint una *essa* al singular. D'aquesta manera, seguia l'opció preferent de Fabra, tal com hem comprovat en la frase localitzada a la carta núm. 17:

> [...] hauríeu satisfet els nostres *desigs*.

Efectivament, la *Gramàtica catalana* (Fabra, 1918:35) donava preferència als plurals en *-s* davant dels plurals en *–os*:

> Formen el plural afegint una *s* al singular; però la majoria d'ells admeten, demés, un plural en *os*, davant la qual terminació la *g* palatal del singular es troba reemplaçada per *j* i algun cop per *tj*. Ex. [...] *desig*, *desigs* i *desitjos*.

Com ja hem dit, Jordana anava més enllà de la gramàtica normativa i ampliava els recursos lèxics amb l'exposició de les abreviatures, els símbols i l'ús de les majúscules i de les minúscules.

4.1.1.6 Ressò de l'obra

La publicació del manual *Com s'han d'escriure les cartes comercials* l'any 1927 s'inscriu en el context històric de la Dictadura de Primo de Rivera (1923-1930), com ja hem avançat. A Catalunya, aquest règim es va dedicar a reprimir el catalanisme, en tots els seus àmbits, fet que ajuda a entendre la poca repercussió de l'edició de l'obra de C. A. Jordana a la premsa escrita del moment. N'hem localitzat les poques referències bibliogràfiques l'any 1928, en què apareixia inventariada amb altres obres publicades el 1927, i el 1934, amb motiu de la seva reedició.

Així, el gener de 1928, la revista *La Paraula Cristiana* (1928: 37), en la secció "Gramàtica. Llenguatge. Composició", signada per Lluís Bertran i Pijoan, informava de la novetat editorial *Com s'han d'escriure les cartes comercials*. La notícia apareixia en un text que incloïa també altres obres, aparegudes el mateix 1927, però no n'explicava el contingut ni en feia cap anàlisi crítica. En aquell article també s'hi esmentaven la tercera edició del *Diccionari ortogràfic abreujat*, de Pompeu Fabra, i els *Exercicis de gramàtica catalana*, de Jeroni Marvà.

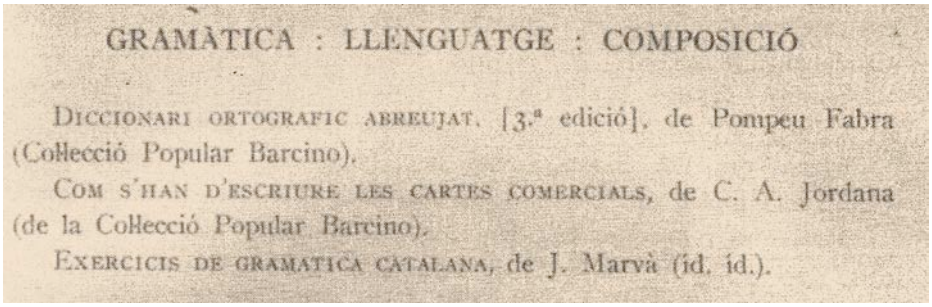

GRAMÀTICA : LLENGUATGE : COMPOSICIÓ

DICCIONARI ORTOGRAFIC ABREUJAT. [3.ª edició], de Pompeu Fabra (Col·lecció Popular Barcino).

COM S'HAN D'ESCRIURE LES CARTES COMERCIALS, de C. A. Jordana (de la Col·lecció Popular Barcino).

EXERCICIS DE GRAMÀTICA CATALANA, de J. Marvà (id. id.).

Fig. 144 Imatge del text aparegut a *La Paraula Cristiana*

L'Opinió del 26 de maig de 1928 (p. 5) inseria l'article "La «Col·lecció Popular Barcino»", en què s'indicava la utilitat i la modernitat de tres manuals: *Com s'ha d'escriure una carta en català*, *Correspondència amorosa* i *Com s'han d'escriure les cartes comercials*, que havia publicat l'Editorial Barcino en la "Col·lecció Popular Barcino":

> En aquests tres volums hi ha una desfilada de bons models, que permetrà al que la contempli amb atenció, sense necessitat de copiar servilment, de treure's l'enfarfec i l'encarcarament exòtics que encara enlletgeixen massa sovint les cartes particulars que s'escriuen per ací.

Arran de la reedició de *Com s'han d'escriure les cartes comercials*, l'any 1934, el número de la revista *Esplai* (1934: II) de l'1 d'abril de 1934 se'n feia ressò en la secció "Anuncis". En aquella ocasió, la publicació esmentada va inserir un anunci de grans dimensions en què recomanava una sèrie de llibres, classificats en diccionaris, gramàtiques, correspondència epistolar, antologies, història literària, literatura, reflexió lingüística, etc., que considerava fonamentals per formar-se culturalment. S'hi esmentaven dues obres de Jordana, *Com s'escriuen les cartes comercials*, reeditada l'any 1933, i *Correspondència familiar i de societat*, publicada el 1931.

Hem incorporat un fragment de l'anunci on consten les obres abans esmentades.

LA LLENGUA CATALANA

LECTOR d'«Esplai»: A la llibreria que tens a casa — al teu despatx, al fumador, a la saleta — quins llibres hi tens? Hi veuríem llibres de cultura religiosa? Hi trobaríem llibres d'art? Hi trobaríem els llibres de la nostra terra, que la facin conèixer i facin estimar-la més? Per a nosaltres són llibres fonamentals de la cultura; perquè el món hem de veure'l i conèixer-lo a través de les nostres coses.

No solament a les cases de luxe, sinó àdhuc a les cases obreres, l'ornamentació i moblatge modern imposen els prestatges de llibres. No són mobles indiferents. Es molt important veure com s'han d'omplir.

Des d'aquestes pàgines anirem donant algunes llistes variades de llibres ordenats a una bona i sana formació de l'esperit.

DICCIONARIS — «Diccionari de la Llengua Catalana», de P. Fabra (Llibreria Catalònia); «Diccionari Castellà-Català», d'Albert Torrella.

GRAMATICA — «Gramàtica Catalana (Curs mitjà», de P. Fabra (Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana); «Exercicis de Gramàtica Catalana», de Jeroni Marvà («Col·lecció Popular Barcinos); «Clau dels Exercicis de Gramàtica Catalana», de Jeroni Marvà; «Ortografia Catalana», de P. Fabra; «Les principals faltes de Gramàtica», de P. Fabra; «La Conjugació dels verbs en català», de P. Fabra; «El Català i el Castellà comparats» (dels «Manuals Escolars Barcinos»).

CORRESPONDENCIA EPISTOLAR — «Com s'ha d'escriure una carta en català», de Josep Maria Capdevila; «Com s'han d'escriure les cartes comercials», de C. A. Jordana; «Correspondència familiar i de societat», de C. A. Jordana; «Epistolari del segle XV» («Els Nostres Clàssics»).

Fig. 145 Fragment de l'anunci publicat a *Esplai*

Com es pot veure, l'obra de Jordana apareixia en l'apartat especialitzat en el gènere epistolar, al costat d'altres llibres com eren *Com s'ha d'escriure una carta en català*, de Josep Maria Capdevila, i *Correspondència familiar i de societat*, del mateix Jordana, ja esmentada. Aquell anunci també recollia la novetat lexicogràfica del corpus normatiu que va aparèixer durant aquella dècada: la publicació, per part de la Llibreria Catalònia, del *Diccionari general de la llengua catalana* (1932), de Pompeu Fabra. Com a mostra del moment d'efervescència en l'edició d'obres dedicades a la divulgació de la normativa de la llengua catalana durant la primera meitat dels anys trenta del segle XX, sobretot per part de l'Editorial Barcino, l'apartat "Gramàtica" contenia una altra obra de Jordana, *El català i el castellà comparats*. Així mateix, s'esmentaven les obres de Fabra *Gramàtica catalana*, *Les principals faltes de gramàtica*, *Ortografia catalana* i *La conjugació dels verbs en català*, i les de *Jeroni Marvà Exercicis de gramàtica catalana* i *Clau dels exercicis de gramàtica catalana*.

4.1.2 *Formulari de documents en català*

El manual *Formulari de documents en català* va ser publicat l'any 1931 per l'Editorial Barcino com a número 67 de la "Col·lecció Popular Barcino". Jordana va signar-lo amb el seu autèntic nom, C. A. Jordana, i no va recórrer a cap pseudònim per atribuir-se'n l'autoria com havia fet en altres ocasions.

El 1933 va haver-hi dues reedicions més d'aquest manual, cosa que ens permet deduir la bona acollida que va tenir l'obra. El manual omplia un buit existent en aquell moment quant a models de documents administratius, tal com mostrarem en aquest estudi.

Fig. 146 Portada de la primera edició

Amb l'advenimment de la Segona República i la cooficialitat del català, una sèrie de col·lectius, com l'Església, l'ensenyament, l'associacionisme, l'administració pública i privada, les societats polítiques i privades, la sanitat i les societats mercantils necessitaven uns formularis

redactats en català, atès que fins aleshores s'havien fet en castellà.

Com a treballador de l'administració catalana, en qualitat de corrector d'estil, i també com a lingüista i professor, C. A. Jordana va posar tota la seva experiència en l'establiment d'uns models de formularis administratius que havien de substituir els vigents en aquella època. El resultat va ser el manual *Formulari de documents en català*, que va aplegar cent trenta-tres models de textos administratius escrits en un català normatiu i modern.

En els models de formulari, a més de presentar el llenguatge administratiu que aquest tipus de textos requeria, també hi podem detectar el vessant d'escriptor de creació i d'intel·lectual compromès amb el seu país. Així, d'una banda, s'hi troben pinzellades humorístiques en alguns cognoms inventats dels emissors o dels receptors dels documents: Pere Ponts i Camins, Joan Alzina i Saule, Joan Gorja i Suau o Bartomeu Llull i Escrivà. De l'altra, s'hi copsa la utilització d'escrits reivindicatius per exemplificar algun tipus de document, com ara el model de Circular, en què va incloure el text "A les dones de Catalunya",[792] escrit dos mesos abans de la proclamació de la República per unes integrants de l'entitat *Palestra*, en què reclamaven la igualtat de la dona a la societat:[793]

> Som catalanes, sentim amb tota la intensitat la justícia de la situació en què viu Catalunya i volem per a les dones un lloc d'honor i de treball en la lluita de tot el nostre poble per la seva dignificació i la seva llibertat.

[792] Text d'Assumpció i Concepció Batista i Roca, Madrona Batlle, Carmina Bertran i altres, escrit el 16 de febrer de 1931, que pertanyien a *Palestra*, entitat catalanista fundada per Josep Maria Batista Roca (1895-1978), germà de les dues primeres, l'any 1930.
[793] Un cop establerta la Segona República espanyola, el 14 d'abril de 1931, les dones van obtenir el dret a votar (Vegeu l'apartat 2.1.4).

Amb la inclusió d'aquest document, Jordana mostrava la sintonia ideològica amb les demandes d'aquest col·lectiu, que, entre altres qüestions, volia un paper més actiu en la societat.

Així mateix, a l'obra objecte d'estudi trobem models de formulari exemplificats amb escrits completament polititzats. D'una banda, la Circular, redactada per Jordana, que emetia una entitat anomenada "L'Impuls Liberal" que advertia del perill que corria la República si no es vigilaven els moviments de certes faccions contràries al seu establiment:

> Amb motiu de les eleccions properes, els delegats de "L'Impuls Liberal" extremaran la vigilància i comunicaran diligentment a les Delegacions centrals comarcals totes les conculcacions dels drets de l'home que remarcaran dins el territori de llur jurisdicció.

De l'altra, com a model de *Proclama* Jordana hi va incloure la transcripció de les paraules que Lluís Companys va adreçar als seus conciutadans per advertir-los dels perills que corria la República:

> Ciutadans!
>
> [...]
> Que els innobles aprofitadors reflexionin. Llurs noms són coneguts. Un altre moviment en llur joc i els seran aplicades les sancions de la Llei Extraordinària de Defensa de la Pau Pública.[794] Que els ciutadans mantinguin llur serenitat i llur vigilància. L'autoritat d'aquesta Prefectura no els fallirà.
> [...]
>
> El Prefecte,
> Lluís Companys

[794] Llei aprovada, el 21 d'octubre de 1931, per les Corts Constituents per subministrar al Govern de la República una eina d'excepció per actuar contra aquells que procedissin contra l'ordre constituït.

En definitiva, en els models de documents que oferia, Jordana mostrava la seva faceta de conreador de la llengua adaptada a un àmbit específic, en aquest cas, l'administració en general, sobre la base de la llengua literària amb subjecció a la normativa de l'IEC.

4.1.2.1 Objectiu

L'objectiu del *Formulari de documents en català* era donar uns models de documents administratius en català normatiu, en un moment en què eren molt necessaris. Els textos que havia elaborat Jordana havien de tenir una funció immediata, tot esperant, "que les noves lleis fixin les fórmules documentals definitives" [795] (1931: 6).

Així mateix, en l'"Advertiment", hi havia la indicació que alguns models anaven adreçats a organitzacions que havien de renovar llur estructura, a conseqüència del nou sistema governamental. Per tant, els models havien estat redactats "d'una vaguetat volguda" perquè els usuaris que se n'haguessin de servir els poguessin adaptar a les seves necessitats comunicatives.

4.1.2.2 Destinataris

D'una banda, els models del manual podien ser utilitzats pels ciutadans, en la seva relació amb les entitats privades i públiques; de l'altra, podien ser útils a les empreses de tots dos sectors, a l'hora de comunicar-se amb els ciutadans o els administrats.

[795] Feina que la Generalitat de Catalunya va encarregar a l'Escola d'Administració Pública de Catalunya (Sarrión, 1982: 216).

4.1.2.3 Estructura

El llibre objecte d'estudi presenta un "Advertiment" i nou capítols, sense numerar, que apleguen cent trenta-tres models de documents. La microestructura del *Formulari de documents en català* té tres nivells: capítols, apartats i subapartats. Els capítols estan dedicats a agrupar documents d'àmbits determinats, com ara l'església, l'ensenyament, les associacions, entre d'altres.

Els apartats són subagrupacions temàtiques dins de cada àmbit. Per exemple, dins del capítol quart, "Corporacions públiques: documents administratius", s'hi recullen diferents tipus de models, classificats en apartats: 1) anuncis, 2) certificats, 3) citacions, 4) comunicacions i 5) convocatòries... Els subapartats, al seu torn, recullen textos redactats. En són exemples, dins de l'apartat 1) Anuncis, els documents a) de subhasta i b) d'assenyalament de subhasta.

4.1.2.4 Contingut

Jordana va redactar els formularis que es necessitaven per al bon funcionament en cada àmbit que indiquem a continuació: església, escola i universitat, associacions, corporacions públiques (documents administratius i governatius), societats polítiques, documents mèdics, documents mercantils i altres. Per aquest motiu, el model de la instància, per exemple, apareix tant al segon capítol "L'escola i la Universitat" com al tercer "Règim d'associacions" i al quart "Corporacions públiques: documents administratius".

En el primer capítol, titulat "La parròquia i el Registre Civil", va recollir sis documents que s'aplegaven en tres apartats, en funció de les necessitats dels interessats: 1) partides de naixement i de baptisme, 2) partides de casament i 3) partides de defunció.

Els tres apartats mostren, al seu torn, dos subapartats cadascun. Així, la partida de naixement i de baptisme es compon de: a) partida de baptisme i b) inscripció de naixement; 2) la partida de casament de: a) partida de casament i b) acta per a inscripció de casament, i 3) la partida de defunció de: a) partida de defunció i b) inscripció de defunció. Els documents eclesiàstics havien de ser signats pel sacerdot (prevere o vicari) o per un funcionari públic (jutge, secretari), a més dels testimonis.

En el segon capítol, "L'escola i la universitat", Jordana va aportar la documentació relativa a dos nivells educatius: l'escola i la universitat. En aquest cas, esmentava vint-i-quatre textos reunits en tres apartats: 1) la instància, 2) el resguard i el certificat i 3) el títol.

La instància tenia l'objectiu d'indicar al particular –alumnat o professorat- la manera de dirigir-se a l'Administració amb la finalitat de fer algun tipus de petició. Jordana presentava setze models d'instàncies per a diferents sol·licituds: a) admissió; b) matrícula; c) matrícula d'honor; d) trasllat de la matrícula oficial; e) renúncia de la matrícula oficial; f) examen d'ingrés als Instituts; g) ingrés en una escola especial; h) millora de qualificació; i) prendre part en les oposicions a premis extraordinaris; j) participació en oposicions a càtedres; k) convalidació dels estudis; l) trasllat de l'expedient acadèmic; m) tramesa de títol al Prefecte de la província;

n) lliurament d'una ordre equivalent al títol de Batxiller; o) lliurament d'una ordre equivalent al títol de Llicenciat, i p) lliurament del títol de Llicenciat. Un cop s'obtenia allò sol·licitat a la instància, es podien continuar els tràmits amb els models resguards i certificats per fer constar: a) ordre equivalent al títol de Batxiller i b) ordre equivalent al títol de Doctor. I també el títol que mostrava dos models: a) de Batxiller i b) de Llicenciat en Dret.

En el tercer capítol, anomenat "Règim d'associacions", Jordana va mostrar vint-i-un models, que reunia en quatre apartats segons el tipus de document: 1) l'acta, 2) el certificat, 3) la instància i 4) la comunicació.

L'autor del manual presentava una única 1) acta de constitució de l'associació i 2) tres certificats: a) de l'acta de constitució, b) de constitució d'una societat, c) escrit de presentació d'Estatuts. Quant a 3) la instància, Jordana en va elaborar set exemples diferents: a) per promoure l'expedient de classificació d'un establiment de Beneficència, b) per inscriure d'una entitat asseguradora, c) per registrar les associacions mútues d'assegurança contra els accidents del treball, d) per constituir un Sindicat Agrícola; e) per subvencionar un concurs organitzat per un Sindicat Agrícola; f) per certificar la inscripció al Registre d'Associacions, i g) per permetre per a la celebració d'una reunió a la via pública.

Així mateix, sobre 4) la comunicació, un document en què el particular assabentava l'Administració d'algun acte que havia transcorregut o que encara havia d'ocórrer, Jordana en va presentar nou models en funció de les necessitats comunicatives: a) canvi de domicili d'una associació, b)

celebració d'una reunió general, c) celebració d'una reunió pública, d) nomenament de persones per exercir càrrecs, e) balanç general d'una associació, f) publicació d'un full solt o cartell, g) fundació d'un periòdic, h) declaració de vaga i i) declaració d'un dia d'atur.

En el quart capítol, titulat "Corporacions públiques: documents administratius", Jordana va presentar quaranta textos, que mostraven els diferents passos dels procediments administratius, que agrupava en tretze apartats: 1) l'anunci:[796] a) de subhasta i b) assenyalament de subhasta; 2) el certificat, 3) la citació, 4) la comunicació, 5) la convocatòria, 6) el decret, 7) el dictamen, 8) la diligència, 9) la instància, 10) l'ofici, 11) el permís, 12) la proposta i 13) el títol.

En el cinquè capítol, "Corporacions públiques: documents governatius", va exposar cinc documents aplegats en cinc blocs: 1) el ban, 2) el decret, 3) l'edicte, 4) l'ordre circular i 5) la proclama.

En el sisè capítol Jordana es va referir al funcionament de les "Societats polítiques" perquè el Govern republicà va propiciar la fundació de partits i societats polítiques de tendències diverses. En aquest cas, Jordana va aportar disset documents necessaris per al bon funcionament per a tot tipus de societats. Estaven reunits en set apartats: 1) el butlletí d'ingrés: a) la comunicació d'admissió; 2) la convocatòria, 3) l'adhesió, 4) la felicitació, 5) la carta de condol, 6) la protesta i 7) la circular.

[796] Els anuncis estaven difosos pel *Butlletí de la Generalitat de Catalunya*, la qual cosa significava que havien de ser redactats en un català normatiu.

En el setè capítol, "Documents mèdics", Jordana presentava cinc textos en dos apartats: 1) el certificat i 2) l'alta i la baixa. Pel que fa al certificat, va exposar tres models: a) de reconeixement, b) de vacunació i c) de defunció. Quant al segon, hi havia dos models: a) alta corrent i b) baixa corrent.

La Generalitat de Catalunya va projectar una sanitat avançada i preventiva, per mitjà de reconeixements mèdics, vacunació, etc. En conseqüència, els models de documents mèdics que oferia Jordana eren oportuns en el moment històric en què vivia.

En el vuitè capítol, "Documents mercantils", Jordana aportava vuit textos imprescindibles per al bon funcionament d'una empresa, aplegats en vuit apartats: 1) la carta poder, 2) la carta ordre, 3) la liquidació, 4) la lletra de canvi, 5) el lliurament, 6) el pagaré, 7) el rebut i 8) el val.[797]

En el novè capítol, i últim, titulat "Altres documents", Jordana incloïa una sèrie de textos diversos que va reunir en sis apartats amb la finalitat d'ajudar advocats, notaris, arrendadors, empresaris i altres professionals a redactar en un català normatiu els seus documents: 1) l'acta, 2) el conveni privat, 3) el contracte de lloguer, 4) el reglament de treball, [798] 5) el testament clos i 6) el codicil.

Dels models de documents que Jordana va incloure al manual objecte d'estudi, se'n desprenen uns trets que donen relleu al llenguatge administratiu. Aquestes característiques es

[797] Alguns dels documents del capítol vuit "Documents mercantils" ja van ser exposats per Jordana, l'any 1927, en el manual *Com s'han d'escriure les cartes comercials*. En aquesta ocasió, els documents mercantils del *Formulari*... són molt més generals i amb menys exemples de models.
[798] La Segona República va establir la Llei de contractes de treball, de 21 de novembre de 1931, que regulava els convenis dels treballadors (Gil, 1997: 124).

poden classificar en tres apartats: 1) terminologia i fraseologia específiques i tractament; 2) precisió, concisió i objectivitat, i 3) ordenació i claredat.

Pel que fa al primer punt, "Terminologia, fraseologia i tractament", hem extret, a tall d'exemple, el lèxic dels documents administratius del Registre Civil. Es feia referència al *jutge municipal*, la *inscripció*, els *testimonis*, *el contracte sagramental*... Quan es tractava de l'escola i de la universitat, es parlava de *cèdula personal de classe dotzena*, *abonaments dels drets*, *ensenyament oficial*... Les associacions també tenien terminologia específica, com ara *l'acta de constitució*, *estatuts*, *promoure l'expedient*... Pel que fa a les corporacions públiques, feien ús de documents administratius, d'una banda, i de governatius, de l'altra. Així, als administratius apareixien els mots *subhasta*, *licitadors*, *pliques*... i als governatius, *magistrat*, *ban*, *delegat*. Les societats polítiques també tenien un lèxic específic com *soci actiu*, *convocatòria*, *batlle*... El *certificat de reconeixement*, *de vacunació*, *de defunció*, *l'alta* i *la baixa* eren mots relatius als escrits mèdics. Quant als documents mercantils, Jordana usava aquesta terminologia: *protestament de la lletra*, *carta ordre*, *liquidació*, entre d'altres. En els administratius podem trobar termes com *convenis privats*, *en concepte d'administrador*, *llogater*, *contractes de lloguer*, *testament clos* i *codicil.*

La fraseologia es repetia en els diferents documents en funció del tipus de formulari. Així, hi podem reconèixer fórmules pròpies de textos concrets, com ara els encapçalaments dels testaments: *En nom de Déu…*; de les instàncies: *L'infrascrit* [...] *demana*), *El qui subscriu* [...], *a la vostra senyoria demana que...*, *tingui molts anys*

de vida; de les certificacions: *El sotasignat* [...], *certifico* [...]; així com els acomiadaments: *a la qual desitjo molts anys de vida*, *Rebeu, senyor president, l'expressió més cordial dels meus respectes*, i de les actes: *No havent-hi res més a tractar, ha estat alçada la sessió*, etc. També trobem expressions d'acomiadament: *Que visqueu molts anys*, *Viviu molts anys* o *Us desitja molts anys de vida*), que situava l'administrat per sota del funcionari de l'Administració.

Jordana havia modernitzat el llenguatge administratiu però, en alguns aspectes, havia estat més moderat. Encara que, tres anys més tard, en un article a *L'Opinió*, [799] considerava que la fórmula *Que visqueu molts anys* podia ser suprimida.

Els documents del *Formulari...* també mostraven una relació de distància entre els interlocutors, la comunicació dels quals estava al mateix nivell. Per això no apareixien als models mots com *prega* o *suplica*, tenint en compte les conviccions ideològiques de Jordana i la laïcitat de l'Estat, i en canvi n'hi constaven d'altres com *demana* o *sol·licita* que no mostrava subordinació. Així mateix, als documents del *Formulari...* Jordana emprava el pronom *vós*. A tall d'exemple, indiquem expressions aparegudes als models que posen de manifest el tractament de respecte: a *la vostra senyoria*, *presentar-vos*, *el vostre expedient*, *us serà comunicat*, *a vós personalment.*

[799] A "Cada dia un raig", columna de *L'Opinió* (10.5.1934), Jordana va escriure l'article titulat "Qüestions filològiques" en què responia el plantejament d'Enric Roig Querol que afirmava que calia dir "Viviu molts anys" en lloc de "Visqueu molts anys". Jordana replicava que calia dir "Visqueu molts anys" i afegia "fórmula perfectament suprimible, és clar" i no "Viviu" perquè, segons Jordana, "no es tractava d'un imperatiu sinó d'un optatiu". Per tant, comprovem que tres anys més tard de publicar el *Formulari* considerava que es podia haver suprimit el "Visqueu molts anys". El fet que Jordana volgués eliminar aquesta fórmula era una manera de democratitzar el llenguatge i evitar caure en la submissió del ciutadà al funcionari.

Quant al segon punt, "Llenguatge precís, concís i objectiu", els documents presentaven un vocabulari que no fes dubtar els destinataris del contingut dels escrits. La terminologia emprada era precisa, és a dir, només designava un concepte. L'expressió es manifestava amb el menor nombre de paraules possible, cosa que suposava la concisió.

I, pel que fa al tercer punt, "Contingut ordenat i precís", els documents de Jordana presentaven aquestes característiques que exposem a partir de l'exemple, de comunicació enviada pel president d'una associació al Prefecte de la província de Girona:

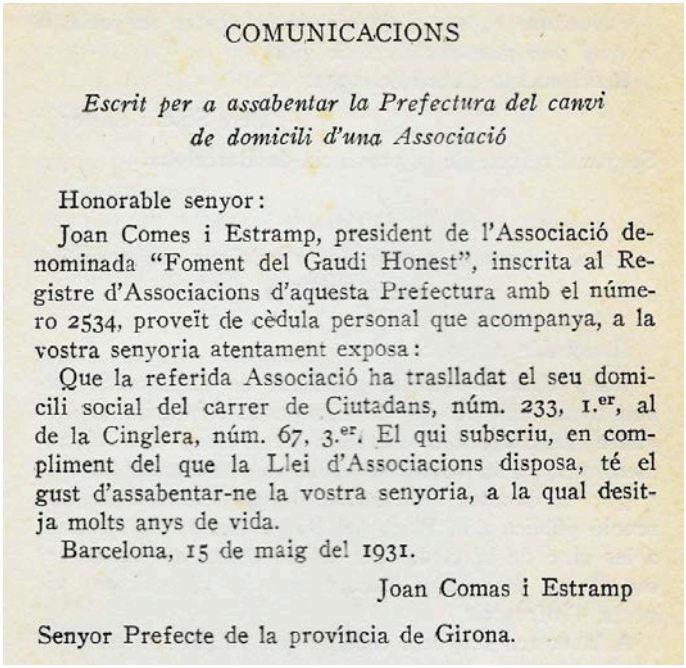

COMUNICACIONS

Escrit per a assabentar la Prefectura del canvi de domicili d'una Associació

Honorable senyor:

Joan Comes i Estramp, president de l'Associació denominada "Foment del Gaudi Honest", inscrita al Registre d'Associacions d'aquesta Prefectura amb el número 2534, proveït de cèdula personal que acompanya, a la vostra senyoria atentament exposa:

Que la referida Associació ha traslladat el seu domicili social del carrer de Ciutadans, núm. 233, 1.er, al de la Cinglera, núm. 67, 3.er. El qui subscriu, en compliment del que la Llei d'Associacions disposa, té el gust d'assabentar-ne la vostra senyoria, a la qual desitja molts anys de vida.

Barcelona, 15 de maig del 1931.

Joan Comas i Estramp

Senyor Prefecte de la província de Girona.

Fig. 147 Model de Comunicació (p. 42)

Podem comprovar que l'escrit confeccionat, en aquest cas, per al Prefecte, s'iniciava amb el tractament que li corresponia, "Honorable", i amb tractament de *vós*. Al primer paràgraf hi havia la presentació de la persona que feia la comunicació: el nom i els cognoms, el càrrec, el nom de l'associació, el número de registre i, a més, indicava que

s'adjuntava la cèdula personal. El segon paràgraf servia per exposar el motiu de la comunicació. En aquest cas, l'associació canviava d'adreça, i s'hi especificava la nova ubicació de la seu social. També esmentava que la comunicació responia a l'obligatorietat d'informar del canvi d'adreça que disposava la Llei d'Associacions. La comunicació portava la data oportuna i estava signada pel president de l'associació, a sota de la qual constava el nom i els cognoms. Al final del full, apareixia el càrrec i el lloc de la persona a qui anava dirigida la comunicació. Jordana, per tant, presentava un contingut ordenat i precís.

Hem de situar el manual de Jordana en la quarta fase del procés d'estandardització anomenada *adequació* o *elaboració funcional*. Jordana, per tant, adaptava la varietat codificada en l'àmbit de l'administració.

Tal com indica Xavier Lamuela (1994: 141), "desenvolupar un llenguatge administratiu, per exemple, significa establir termes i fórmules, funció pròpia de la compleció, però també conformar tècniques expressives i discutir la seva eficàcia i els seus efectes estilístics, funció pròpia del cultiu" (vegeu l'apartat 1.2.3).

4.1.2.5 Seguiment de la normativa

Hem dut a terme l'estudi del seguiment de la normativa als models de formularis que Jordana va elaborar per al manual objecte d'estudi, a partir d'una mostra representativa de les solucions ortogràfiques i gramaticals que apareixen als textos.

Per a aquest objectiu, hem estructurat aquests aspectes en tres apartats. El primer està integrat per les solucions ortogràfiques i gramaticals que coincideixen amb la

normativa, que són la majoria; el segon conté les divergències entre les solucions proposades per Jordana i la normativa, que representen una minoria, i el tercer considera les ampliacions que Jordana va incloure en els models de formularis i que no havien estat recollides en les obres de referència normatives.

En l'apartat de coincidències amb la *Gramàtica catalana* (1918 [1933][7]), pel que fa a la morfologia nominal, hem comprovat que al manual esmentat s'hi recollien les formes correctes de mots masculins que, pel fet de ser femenins en castellà, es podien escriure malament, per interferència d'aquesta llengua. Amb finalitat didàctica, als models Jordana utilitzava, amb el gènere correcte, mots d'aquestes característiques perquè el lector els veiés ben escrits:

> Hom procedí a la discussió dels comptes presentats... (p. 108)
>
> ...l'arrendatari deixarà que siguin posats als balcons els senyals identificadors... (p. 112)

En aquest sentit, la *Gramàtica catalana* (1918 [1933][7]: 32) esmentava el mot *senyal* i afirmava que:

> Hi ha alguns noms de cosa sobre el gènere dels quals hom s'equivoca sovint, tal com *aventatge*, *corrent*, *costum*, *senyal*, masculins –*calor*, *gla*, *àgape*, *fi* (no significant el terme al qual tendeix una acció), femenins".

Per a la resolució de dubtes sobre aquest aspecte gramatical, Fabra recomanava la consulta del *Diccionari ortogràfic* (1917).

En el manual objecte d'estudi, en l'escriptura de les dates, Jordana posava guionet del vint-i-u al vint-i-nou però, en canvi, no el col·locava entre les unitats i les centenes ni entre les desenes i les unitats:

> A tres de febrer de mil nou cents dotze... (p. 7)
>
> ...cinc de la tarda del dia vint-i-set de febrer de mil vuit cents noranta tres... (p. 8)

Jordana seguia la *Gramàtica catalana* atès que, en l'exemple per explicar un aspecte dels adjectius numerals, hi apareixien escrites les formes *vint-i-u* i *trenta u*, en què entre les desenes i les unitats no hi havia el guionet (Fabra, 1918 [1933][7]: 68).

A la reedició del *Formulari de documents en català* de 1933, Jordana va rectificar i va inserir els guionets entre les desenes i les unitats i entre les unitats i les centenes.

> A tres de febrer de mil nou-cents dotze... (p. 7)
>
> ...cinc de la tarda del dia vint-i-set de febrer de mil vuit-cents noranta-tres... (p. 8)

Novament Jordana seguia la normativa perquè a la reedició de la *Gramàtica catalana* de 1933, en l'apartat "Numerals i quantitatius", en els exemples que acompanyaven les explicacions, Fabra posava els guionets entre les desenes i les unitats i entre les unitats i les centenes (Fabra, 1933[7] [1918]: 64):

> Els numerals cardinals (*un*, *dos*, *tres*, *quatre*, &.) són invariables, llevat *un*, *dos* i *cent*: *un* i *dos* fan el femení *una* i *dues*; *cent* fa en el plural masculí *cents* i en el plural femení *centes*: Ex.: UN *quilòmetre*, UNA *llegua*, DOS *francs*, DUES *pessetes*, *tres*-CENTS metres, *quatre*-CENTES persones. Quan els numerals són usats com a ordinals, no prenen mai la forma femenina, i hom diu *u* en lloc de *un* (i així mateix *vint-i*-U, *trenta*-U, &.)

Pel que fa a la sintaxi, hem seleccionat la frase en què Jordana feia concordar, d'acord amb la normativa, el

participi amb el complement directe quan es tractava d'un pronom personal de tercera persona:

> [...] de presentació de les dites pliques i les persones que les han presentades consten... (p. 52)

Aquest aspecte és prescrit per la normativa (Fabra, 1918 [1933][7]: 103), que indicava:

> És recomanable (si no obligatori) de fer concordar el participi passat amb el complement directe quan aquest és un pronom personal de tercera persona. Ex.: LES *havem* PERDUDES.

Quant a la preposició *a* davant del complement directe, hem comprovat que Jordana no la utilitzava:

> Nomeno marmessor la meva muller... (p. 115)

Actuava d'acord amb la normativa, que prescrivia:

> [...] hom farà bé de no usar la preposició *a* davant el complement directe... (Fabra, 1918 [1933][7]: 122)

D'altra banda, per introduir un indret, s'utilitza la preposició *a* excepte en el cas que comenci amb un adjectiu demostratiu, tal com veiem en la frase que Jordana va escriure en un dels models del *Formulari...*

> ... *desitja efectuar l'examen d'ingrés en aquest Institut* (18)

En efecte, Fabra prescrivia l'ús de la preposició *en* davant d'adjectiu demostratiu o dels indefinits *un* i *algun* (1918 [1933][7]: 130):

> És del tot infundada la repugnància que molts escriptors senten per l'ús de la preposició *en* en aquest cas [indicació d'indret], en què el català antic ja usava normalment *en* i no pas *a*.

Quant a les discrepàncies amb la gramàtica normativa, n'hem observat alguna de puntual.

Quant a sintaxi, hem seleccionat les frases en condicional localitzades en el manual que seguien la correlació dels verbs en imperfet de subjuntiu (a la proposició subordinada) i en condicional (a la principal), com ara:

> *Si ara pogués ser-hi, cercaria en els vostres rengles...* (p. 84)

La correlació de verbs i els temps emprats per Jordana coincidien amb la gramàtica normativa (1918 [1933][7]: 105), que aportava l'exemple *Si* TINGUÉS *diners compraria aquesta casa*.

No obstant això, Fabra indicava que, en aquest tipus d'oracions, es podia usar indistintament l'imperfet de subjuntiu o bé l'imperfet d'indicatiu, encara que preferia l'ús del segon: *Si* TENIA *diners compraria aquesta casa*. En aquest aspecte, Jordana diferia del criteri de Fabra i utilitzava l'imperfet de subjuntiu en lloc de l'indicatiu.

El *Formulari de documents en català* també aportava aspectes que tenien a veure amb el desenvolupament estilístic del llenguatge lligat a un àmbit determinat i que no havien tingut cabuda en una gramàtica normativa bàsica (Fabra, 1918).

Així, la grafia dels antropònims va rebre una menció especial en els documents aplegats al *Formulari...* En aquest sentit, Jordana donava models a l'usuari per a la normalització dels noms i cognoms catalans, d'acord amb la normativa ortogràfica de l'IEC. Trobem exemples amb els

cognoms que representaven plurals femenins, que, des de l'aprovació de les normes, s'havien d'escriure amb el sufix *-es*, com ara *Artigues* i *Cases*. Una altra norma que afectava els cognoms era l'eliminació de la *h* arcaïtzant situada en síl·laba final, que acompanyava una *c*. En aquest cas, Jordana també indicava cognoms d'aquest tipus: *Deujachs > Deujacs* i *Estrach > Estrac*.[800] Justament a propòsit d'aquest dígraf en els antropònims, Fabra, si bé deia que havia estat substituït per *c*, la *Gramàtica catalana* (1918 [1933][7]: 10) recollia que "es troba encara usat en alguns noms propis (Ex.: *Aymerich*, *Rosich*, *Poch*)". També sobre els cognoms, per a la nasal palatal, la normativa ortogràfica, i també Jordana, substituïa la *ñ* pel dígraf *ny* (*Magriñà > Magrinyà* i *Piñol > Pinyol*).

Pel que fa a la toponímia, a petició de la Generalitat de Catalunya, Pompeu Fabra, Josep Ma. Casacuberta i Joan Coromines, membres de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans, van elaborar una llista de noms de municipis de Catalunya normativitzats. Jordana va tenir en compte la revisió ortogràfica dels noms[801] dels municipis de Catalunya i, per tant, les localitats que apareixien als diferents formularis presentaven els noms normativitzats.

Així, en una partida de baptisme, Jordana hi feia constar el nom normativitzat *Sant Adrià de Besòs*. Altres topònims amb grafia catalana que figuraven als diferents documents són: *Cantallops* (en lloc de *Cantallóps*), *Camprodon* (en lloc de

[800] Jordana indicava a *El català en vint lliçons* (1934): "Aquesta combinació [*ch*] està destinada a desaparèixer en els cognoms, perquè la grafia d'aquests, a mesura que l'oficialitat del català es faci sentir, seguirà també la tendència de l'ortografia actual" (p. 13).

[801] La Generalitat de Catalunya, per Decret del 20 d'abril de 1931, va encarregar a la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans la revisió dels noms dels municipis del territori autònom de Catalunya "quant a l'ortografia i el restabliment de la forma catalana dels noms que havien estat castellanitzats". Generalitat de Catalunya (1931). *Llista dels noms del Municipis de Catalunya*, Barcelona.

Camprodón), *Vic* (en lloc de *Vich*) i *Terrassa* (en lloc de *Tarrasa*), entre d'altres.

A més, d'una manera normativitzada, Jordana esmentava les ciutats mallorquines d'Alcúdia i de Pollença. I també, a la Franja de Ponent, la ciutat de Fraga; i, a la Catalunya nord, Perpinyà. En canvi, indicava la ciutat menorquina de Mahó, escrita amb *h* intercalada, i els municipis del País Valencià, Alcira i Burriana.

Anàlogament, el manual de Jordana *Formulari...* presentava aspectes que no apareixien a la *Gramàtica* fabriana. Ens referim a l'ús de les abreviatures. En són exemples *pvre.* (prevere), *Dep.* i *Depart.* (Departament); *Pub.* (Públiques); *Sec.* (Secretari); *etc.* (etcètera),[802] *I.er*, *2.a*, *3.er*, *I.a* (adjectius numerals ordinals) i, indistintament, *núm.* i *n.o* (número). Pel que fa a l'abreviatura de *pessetes*, l'hem trobat, en diferents documents mercantils, *ptes.*, per bé que en un ocasió apareix amb un error ortogràfic (*ptas.*) i en una altra *p.*.

Així mateix, quant a l'ús de les majúscules i de les minúscules en els documents del *Formulari...*, Jordana utilitzava, preferentment, la majúscula amb una funció distintiva. En són exemples els càrrecs oficials, en què la majúscula servia per destacar-los (*El Conseller de Governació*; *El Secretari General*; *El Rector*; *El Cap de la Secció*); els tractaments de respecte (*Sr. Degà*), i les designacions oficials d'institucions, òrgans i departaments (*Facultat de Ciències de la Universitat de Barcelona*; *Registre Civil*; *Institut d'Ensenyament Secundari*; *Secretaria de la Facultat de Dret de la Universitat de València*; *Secció*

[802] En la *Gramàtica catalana* hem localitzat l'abreviatura d'etcètera (&), que no va ser utilitzada per Jordana en cap moment.

de Títols del Departament; la Prefectura). Igualment, Jordana utilitzava la majúscula per denominar les assignatures (*Física, Química*); les qualificacions (*Excel·lent*); les publicacions periòdiques (*Butlletí de la Generalitat de Catalunya; Palestra*), i les titulacions acadèmiques (*Llicenciat; Batxiller*).

D'altra banda, Jordana feia ús de la minúscula per indicar, per exemple, els cicles educatius de primària (*curs d'ensenyament primari*). Així mateix, escrivia amb minúscula inicial el càrrec quan seguia el nom de la persona que l'ocupava: *Carme Puigmal i Aguiló, directora de la tercera Escola Municipal*; *Pere Comajoana, president.*

4.1.2.6 Ressò de l'obra

La primera capçalera que s'hi va referir va ser la *Revista de Catalunya*, l'octubre de 1931. Aquesta publicació inseria l'article signat per D. G. (1931: 374),[803] dins la secció "Altres llibres", en què constava l'objectiu indicat en l'"Advertiment" del manual de Jordana. A més, l'autor de la ressenya n'assenyalava la perfecció en l'execució i el punt d'humor característic:

> Autor i editor, només han volgut donar, ho diuen en el pròleg, "un punt de suport als particulars i als empleats que emprin el nostre idioma en aquells camps on és reconeguda novament la seva senyoria". No cal dir, doncs, amb quin tacte, amb quina perfecció ha portat a cap C. A. Jordana aquesta tasca. Hi ha esmerçat la perícia, que en les qüestions gramaticals li és reconeguda, la flexibilitat i gràcia amb què manipula l'idioma. Fins en alguns moments hi deixa apuntar la seva malícia humorística.

[803] D. G. corresponien a les inicials de Domènec Guansé, col·laborador habitual de la *Revista de Catalunya*.

No obstant això, Domènec Guansé es queixava que s'hagués esmentat el mot *empleat* en l'"Advertiment" perquè el considerava un castellanisme i en canvi proposava funcionari. L'autor de l'article publicat a la *Revista de Catalunya* reconeixia, però, que el *Diccionari ortogràfic* (1917) de Fabra admetia els castellanismes *emplear* i *empleu*:

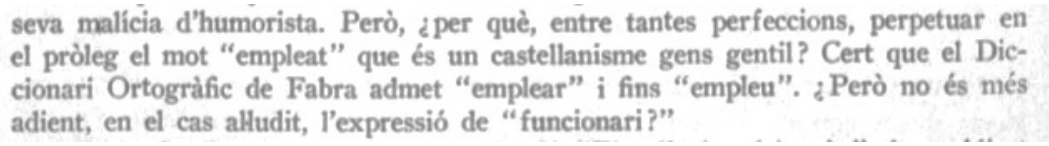
seva malícia d'humorista. Però, ¿per què, entre tantes perfeccions, perpetuar en el pròleg el mot "empleat" que és un castellanisme gens gentil? Cert que el Diccionari Ortogràfic de Fabra admet "emplear" i fins "empleu". ¿Però no és més adient, en el cas aludit, l'expressió de "funcionari?"

Fig. 148 Fragment de l'article de Guansé

Pel que fa als mots *emplear* i *empleu*, esmentats per Guansé, i recollits al *Diccionari ortogràfic* (1917), no van ser, en canvi, incorporats al *Diccionari general de la llengua catalana* (1932). Sí que s'hi va incloure, al *Diccionari general de la llengua catalana* (DGLC, 1932: 672), el mot *empleat -ada*, assenyalat com a castellanisme, amb la definició: "El qui treballa, a sou, en un servei públic, en el comerç"

A finals de l'any 1931, *L'Opinió* també va esmentar el *Formulari de documents en català*, en l'article "Com s'escriuen documents en català, signat per R. P. (1931: 6).[804] L'autor del text es felicitava que l'administració pública pogués comptar amb una eina d'aquestes característiques. A més, l'articulista ressaltava que Jordana trencava la rigidesa dels textos amb algunes referències divertides:

> Només ens cal remarcar que l'aridesa que sol acompanyar els llibrets d'aquesta índole, C. A. Jordana l'ha obviat, lubricant la prosa dels documents amb quatre guspires d'humorisme que brillen per ci per lla d'aquest llibret.

[804] Atribuïm les inicials R. P. a l'escriptor i periodista Ramon Pei (1907-1938) que va col·laborar en diversos diaris, com ara *L'Opinió.*

Així, l'autor del text, exemplificava aquestes "guspires d'humorisme" amb la indicació d'alguns noms d'empreses utilitzats per Jordana com ara el "Noticiero Audaz", el "Villancico de Jolgorio". També esmentava les relacions grotesques dels cognoms dels signants dels documents que podien ser Mosqueter i Guàrdia, Gorja i Suau, Cliviller i Jolivert, etc.

L'autor de l'article lloava el manual de Jordana i en subratllava l'interès intrínsec, amb la recomanació que era una eina fonamental en aquell moment i, també, assenyalava l'amenitat de l'obra:

> Barreja de noms usuals i de menys usuals –no gosaríem dir inventats- que fan molt agradable la lectura d'aquest volum d'una gran eficàcia, pràctic i oportú.

Així mateix, Lluís Bertran i Pijoan (1932: 131),[805] a la revista *La Paraula Cristiana* del febrer de 1932, a la secció "Gramàtica: llenguatge", esmentava els llibres *Formulari de documents en català* i *Correspondència familiar i de societat* de C. A. Jordana. En aquesta secció, Bertran també es referia al tom I del *Diccionari Català-Valencià-Balear*, d'Antoni Alcover; a les *Lliçons de gramàtica catalana*, d'Emili Vallès, i a la *Gramàtica catalana, curs mitjà*, de Pompeu Fabra, entre d'altres.

L'Opinió es va referir, en tres ocasions més, al *Formulari de documents en català.* El 20 d'agost de 1932, a la secció "Notes i notícies" dins de "Les Lletres", a l'apartat "Publicacions jurídiques" (1932: 4), s'hi esmentava aquesta obra al costat d'altres de caràcter jurídic publicades per l'Editorial Barcino.

[805] Lluís Bertran i Pijoan (1892-1959) va ser col·laborador de la publicació *La Paraula Cristiana*.

Així mateix, el 19 de setembre de 1933, *L'Opinió* (1933: 8) informava, amb l'article "Una nova edició del Formulari de documents en català", del fet que s'havia reimprès, amb una nova edició, el *Formulari de documents en català*, cosa que provava l'èxit obtingut entre aquells que cercaven uns models textuals adequats als nous temps.

I finalment, també a *L'Opinió* (1934: 8) en la secció "Notes i notícies" dins "Les Lletres", trobem l'article sense signar "Llibres catalans sobre dret", en què s'apuntava el *Formulari de documents en català*, sense cap més informació addicional.

A més del ressò que va tenir al seu dia el manual de C. A. Jordana *Formulari de documents en català*, a la dècada dels anys setanta, amb la recuperació de la democràcia i l'oficialitat del català, el llibre de Jordana va tornar a tenir vigència.

Efectivament, la Unitat de Fiscalització del Departament d'Intervenció de la Diputació Provincial de Barcelona va utilitzar el manual, per mitjà d'una còpia perfectament enquadernada, per a la confecció de formularis administratius, tal com ens va explicar l'arxivera de l'Arxiu General de la Diputació de Barcelona.

A continuació, podem veure primer, la pàgina de la còpia del manual que va utilitzar la Diputació Provincial en què consta el segell d'aquest organisme; després, la portadella on hi ha el segell de l'Institut d'Estudis Catalans, lloc on es custodiava el manual de Jordana, i, també, hi ha el segell de l'Arxiu General de la Diputació de Barcelona, on hi ha l'exemplar actualment.

Fig. 149 Pàgina amb el segell de la Diputació Provincial de Barcelona

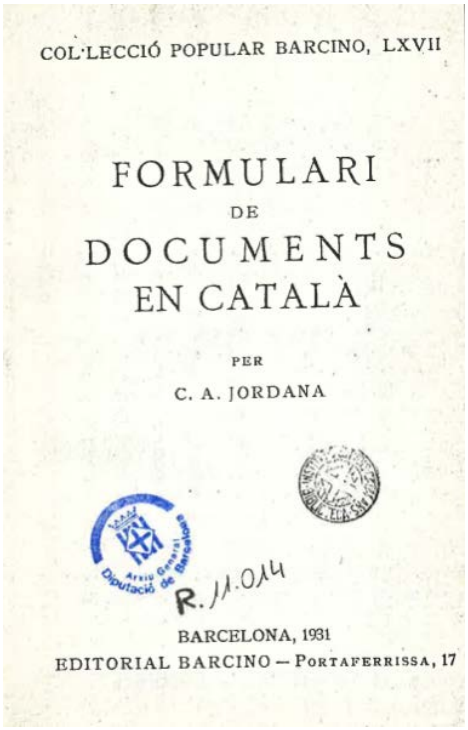

Fig. 150 Portadella on consten els dos segells: IEC i Arxiu de la Diputació de Barcelona

4.1.3 *Correspondència familiar i de societat. Models de cartes i targes, amb comentaris gramaticals*

C. A. Jordana va publicar, l'any 1931, el manual *Correspondència familiar i de societat. Models de cartes i targes, amb comentaris gramaticals*. L'Editorial Barcino el va incloure en la "Col·lecció Popular Barcino" amb el número 71. L'obra anava signada amb el nom de l'autor, C. A. Jordana.

Fig. 151 Coberta *Correspondència familiar i de societat*

Arran de la marginació de la llengua catalana per part de l'Estat espanyol, durant segles el castellà va ser la llengua de comunicació escrita entre els catalans. L'any 1883, una carta adreçada als nebots, en castellà, va suscitar en Pompeu Fabra les ganes d'intercanviar els sentiments en català amb els seus familiars. Així ho explicava a Tomàs Garcés, l'any 1926:

> Alguna cosa es desvetllà i rebel·là dintre meu. Trobava artificials les meves paraules. No podia vessar en elles el meu afecte.

Mila Segarra explica que Fabra "va esquinçar el paper i va recomençar la carta en català tan bé com va saber. El text adreçat als nebots va fer descobrir a Fabra que la llengua catalana és l'única apta en la comunicació dels catalans i li va desvetllar la seva vocació de gramàtic" (Segarra, 1998: 32).

Els familiars de Cèsar August Jordana, residents a la vila de Gràcia, també s'expressaven en castellà en les seves cartes, perquè era un costum estès entre la població que sabia escriure. N'és una prova la carta[806] dirigida, l'any 1898, a Antoni Jordana, germà gran de Cèsar August, arran de l'arribada dels Reis d'Orient. La missiva, signada pel rei Melxor, retreia al primer el seu mal comportament i li anunciava els pocs regals que tindria.

[806] Fons Georgina Jordana.

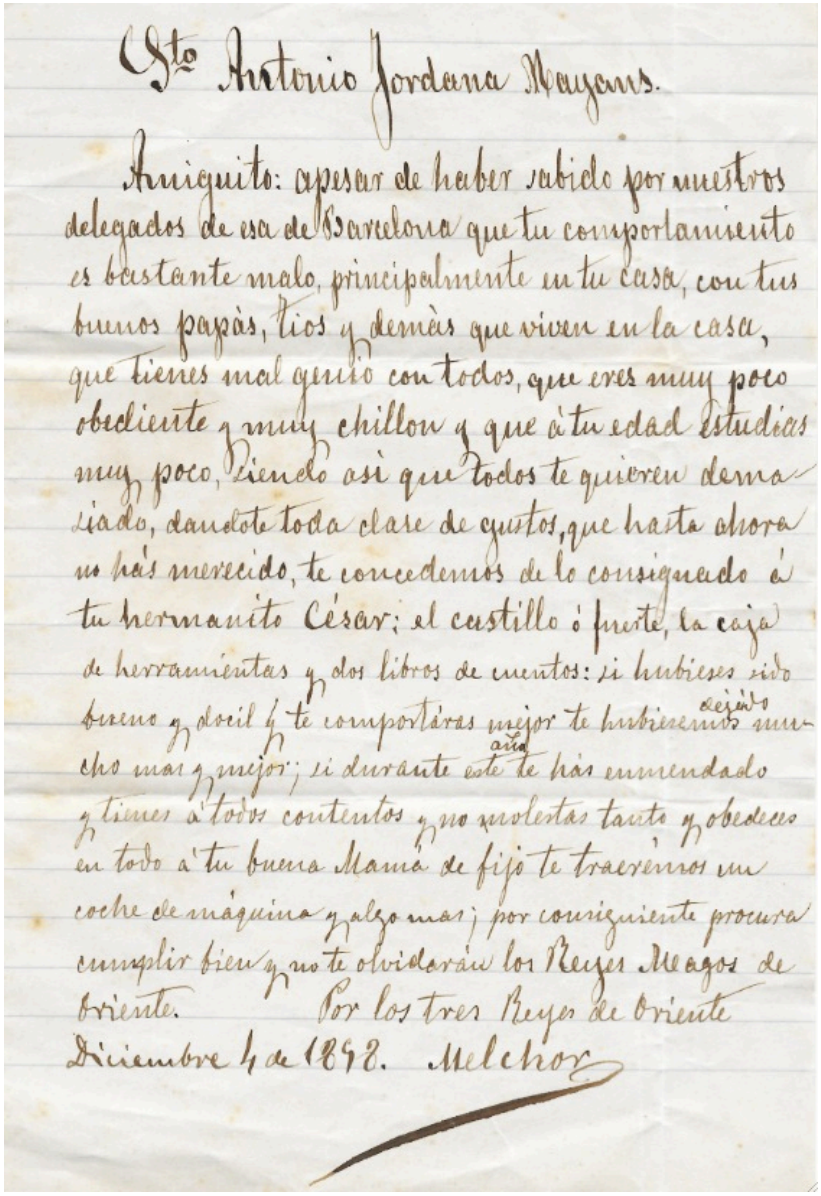

Fig. 152 Carta en castellà dels Reis d'Orient

No obstant això, també trobem un escrit[807] en català, del 27 d'agost de 1902, dia en què Cèsar August celebrava el seu sant. En aquella ocasió, els familiars que vivien a Sabadell felicitaven el petit Cèsar August en català prenormatiu. El text mostra una i grega (*y*) i la unió del relatiu *que* i l'article *el* (*que'l*) per mitjà d'un apòstrof. Quant a l'accentuació, veiem tres monosíl·labs accentuats (*fém*, *plé* i *à*). La revista *L'Avenç*, a la secció titulada "La reforma lingüística", de l'octubre de 1890 a l'octubre de 1892, va

[807] Fons Georgina Jordana.

introduir una sèrie de novetats lingüístiques com ara la supressió de la *i grega* (*y*), excepte en el dígraf *ny*, i la supressió de l'accent en els monosíl·labs àtons.

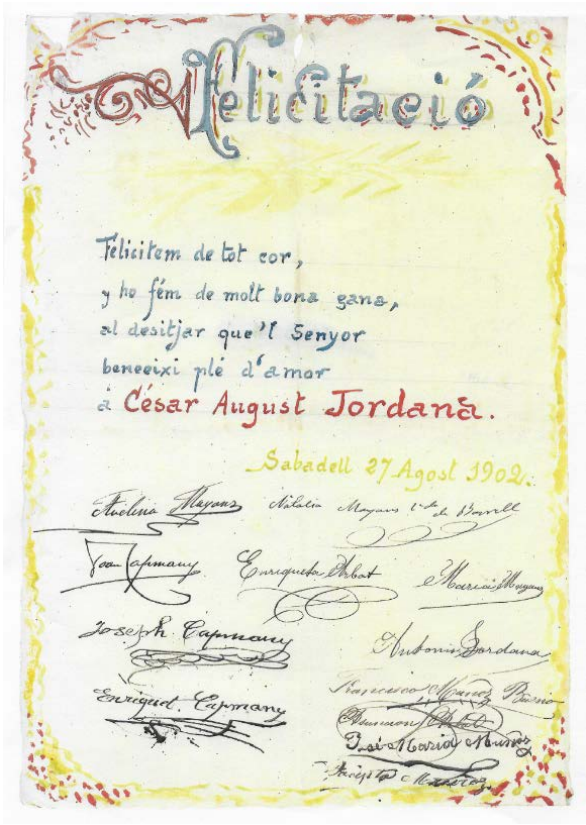

Fig. 153 Felicitació, en català, dels familiars sabadellencs amb motiu del sant de C. A.

Com hem dit, ens referim a una època en què les cartes familiars s'escrivien en castellà perquè era l'única llengua que els catalans havien après a l'escola. Per això, abans d'escriure en un idioma, la normativa del qual estava en procés, preferien fer-ho en castellà, malgrat que això comportés haver de renunciar a escriure en la seva llengua.

El pare de Cèsar August, Joan Anton Jordana, va enviar una felicitació [808] al seu fill, l'any 1909, arran de la celebració del seu sant. En aquella ocasió era una postal, [809]

[808] Fons Georgina Jordana.
[809] Mi muy queridísimo Cesar: Aunque no haya recibido contestación a una última, te mando esta para felicitarte muy cordialmente por tu santo no olvidándote nunca tu padre que te quiere mucho y te manda un millón de besos y abrazos. Joan Ant. 26-08-909

amb el rostre del pare, escrita, com la carta dels Reis d'Orient, en un castellà correcte. El pare de Cèsar August no va canviar d'idioma malgrat que la normativització de la llengua continuava el seu curs.

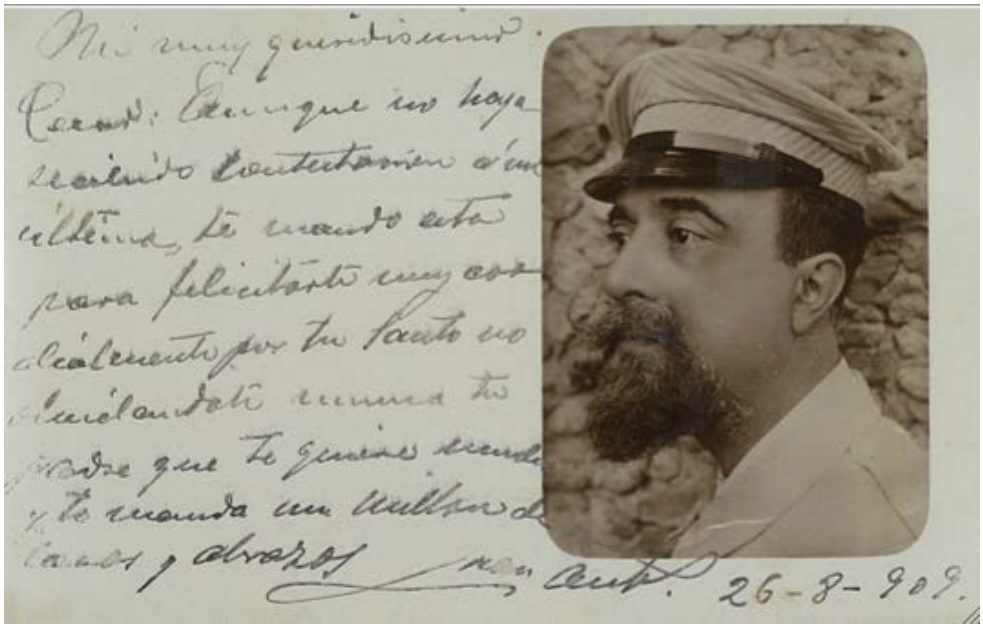

Fig. 154 Postal de Joan Ant. Jordana al seu fill Cèsar August

Pels records explicats per Maria Jordana, la mare de Cèsar August, Maria Mayans, tenia consciència lingüística i estimava, per tant, la seva llengua, cosa que va inculcar als seus fills, Antoni i Cèsar August.[810]

L'any 1913, quan tot just tenia vint anys, Cèsar August Jordana ja escrivia[811] als seus amics en català, entre els quals hi havia Carles Riba, [812] que era membre de la Secció

[810] Maria Jordana era neboda de C. A. Jordana.
[811] Fons Carles Riba i Clementina Arderiu. Arxiu Nacional de Catalunya (1-26, UC1451).
[812] Al Senyor Carles Riba i Bracons.
Dear «misto» Charles: No faig rès i penso poc i ensopidament; soc aquí; m'abandono a l'enginyeria mandrosament i també a l'humorisme, una mena d'humorisme –*hors Sandwich*- fatalista que té molt de moro i rès d'anglo-saxó. No col·laboro en el "Papitu". Rès d'això. Ara soc honest; tu no sabs lo voluptuós que és l'ésser honest. Per ésser honest entenc el no dedicar-se a rès més que al deport que nomenen els anglesos *the sport of the right hand*.

Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans. Reproduïm un fragment d'una carta que Cèsar August va enviar-li, des de Tiana, l'1 de setembre de 1913, durant el període de les vacances que passava a la finca familiar situada en aquesta localitat.

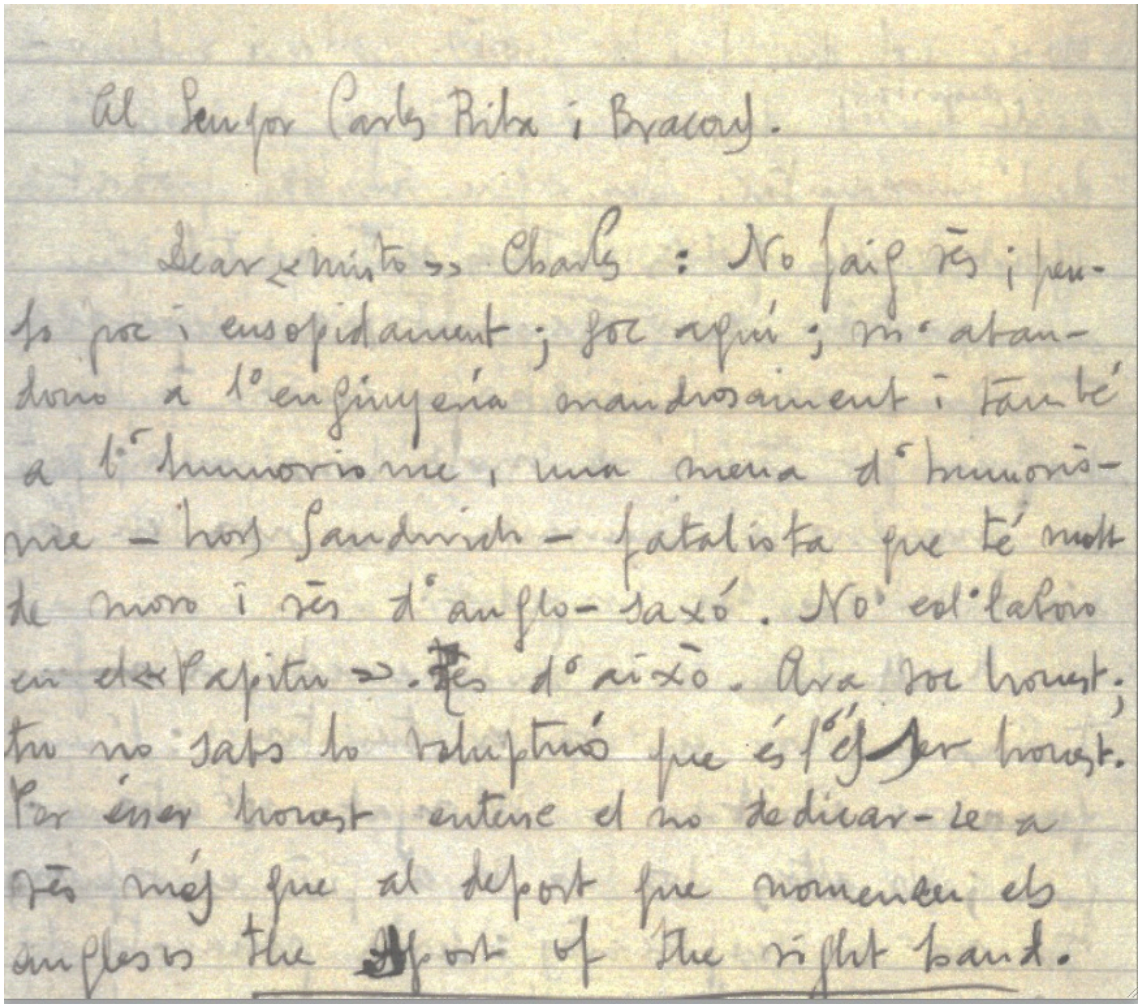

Al Senyor Carles Riba i Bracons.

Dear «mistos» Charles: No faig res i pen-
so poc i ensopidament; soc aquí; m'abandono a l'enginyeria mandrosament i també a l'humorisme, una mena d'humorisme – hors Sandwich – fatalista que té molt de moro i res d'anglo-saxó. No col·laboro en el «Papitu». Res d'això. Ara soc honest; tu no sabs lo voluptuós que és l'és ser honest. Per ésser honest entenc el no dedicar-se a res més que al deport que nomenen els anglesos the sport of the right hand.

Fig. 155 Fragment de la carta que Jordana va enviar a Carles Riba

A la carta adreçada a Carles Riba, el català que emprava Jordana en aquell moment no era del tot normatiu. De fet, les *Normes ortogràfiques* s'havien aprovat el gener d'aquell mateix 1913 i els catalanoparlants, entre els quals podem comptar C. A. Jordana, encara no havien tingut prou temps per consolidar-les. A la carta, Jordana introduïa paraules en francès (*hors*) i en anglès (*dear*, *the sport of the right*

hand), prova de l'interès que tenia per les llengües anglesa i francesa. Així mateix, es referia a una narració que estava escrivint, titulada *Sandwich*, que no hem localitzat.

4.1.3.1 Objectiu

L'objectiu del manual *Correspondència familiar i de societat. Models de cartes i targes, amb comentaris gramaticals* era aconseguir de normalitzar l'ús del català en aquests àmbits. A aquest efecte, Jordana hi va reunir textos que servissin perquè la comunicació en català entre els parents i coneguts es fes d'una manera natural i amb un estil correcte.

Les cartes acomplien una missió pedagògica, eren patrons que el lector podia seguir i imitar. Així mateix, es procurava que hi hagués llibertat d'estil en les cartes familiars perquè els usuaris les poguessin adaptar al seu nivell segons l'edat i la intenció comunicativa. Els models textuals també anaven acompanyades de comentaris gramaticals.

4.1.3.2 Destinataris

Pel que fa als destinataris del manual, podem indicar-ne tres grups. El primer correspon als catalans que utilitzaven el castellà com a mitjà de comunicació escrita, sense dominar-lo cosa que originava que els textos resultants fossin "impersonals i encarcarats".

El segon grup estava format pels estudiants de gramàtica, que segons Jordana "avui dia en som tots els catalans" (p. 6). En aquest sentit, el manual estava concebut perquè poguessin repassar matèries lingüístiques ja estudiades i adaptades a les *Normes ortogràfiques* de 1913.

El tercer grup de destinataris estava integrat per aquelles persones que no tinguessin un estil propi, les quals podien trobar uns models de correspondència que els permetrien comunicar-se en català amb amics, parents i coneguts.

En l'"Advertiment" del manual, hi constava la bibliografia que la mateixa editorial havia publicat sobre correspondència: *Com s'ha d'escriure una carta en català* de Josep Ma Capdevila (1925) i *Correspondència amorosa* de Carles Soldevila (1926). Jordana indicava que utilitzava el mateix criteri que les obres esmentades, com els consells de bon gust per al foment d'estils epistolars individuals. Així mateix, avançava que es publicaria un volum de cartes destinades a lectura infantil, llibre que no es va arribar a editar.

4.1.3.3 Estructura

La macroestructura del manual objecte d'estudi està constituïda per nou capítols (no numerats), precedits per un "Advertiment" (p. 5-6) i una llista de corresponsals que apareixen a les cartes i que simulen ser membres d'una mateixa família (p. 7). Els capítols estan dedicats a etapes del cicle vital humà: el naixement, el bateig, l'absència maternal, el col·legi, el festeig, el casament, la vida conjugal i de societat, la malaltia i la mort. Un índex clou el manual.

Tot el llibre aplega cent dinou models de documents, quaranta-cinc dels quals corresponen a comunicacions dins del si familiar i la resta, setanta-quatre, es cataloguen com a documents de relació social.

Pel que fa a la microestructura, cada capítol té dos apartats: el primer, referit a la correspondència dins de la família mateixa; i el segon, sobre les comunicacions epistolars entre la família protagonista del llibre i el seu context extern. Tanmateix, hi ha un sol capítol que només aplega comunicacions dins de l'àmbit familiar: el dedicat a l'absència maternal (p. 25-32).

Dins de cada apartat hi ha una successió de models de cartes una darrere de l'altra, sense numerar. En general, després de cada model epistolar, hi ha un comentari gramatical, escrit en un cos de lletra inferior i referit a un aspecte aparegut en la carta precedent. Per exemple, en l'apartat de cartes familiars dins del capítol del naixement, en el segon text l'emissora exposa el seu estat de salut a petició del receptor (1931: 10). A continuació, apareixen dos comentaris lingüístics sobre aspectes apareguts dins del text.

La majoria d'aquestes cartes, trenta-nou, [813] presenta explicacions d'aquest tipus. El manual conté vuitanta-un aclariments de llengua: vint sobre morfologia nominal, nou de morfologia verbal, quinze de sintaxi i trenta-set de lèxic. En general, hi ha un comentari per carta, per bé que n'hi ha que en tenen dos i algunes, cap. Com a exemple, el segon comentari al peu de la segona carta del capítol primer ("El naixement") té l'objectiu de condemnar la forma no admesa *abraç* i de proposar l'alternativa genuïna acceptada *abraçada*, que apareix prèviament usada a la carta esmentada.

El segon apartat, "Cartes i targes de relació social", conté quaranta textos epistolars, més cerimoniosos, adreçats a parents i amics més allunyats del nucli familiar i trenta-

[813] De les quaranta-cinc cartes familiars, sis cartes no tenen cap explicació gramatical; deu, en tenen una; vint, dues; set, tres; i dues, quatre.

quatre models de targetes que s'utilitzaven per notificar esdeveniments socials (participació de casament, condol, esquela...). Com en el primer apartat, les cartes s'hi succeeixen, una rere l'altra. A diferència del que passa en el primer apartat de cada capítol, en els models textuals dels segons apartats no hi ha comentaris gramaticals després dels documents de comunicació social.

4.1.3.4 Contingut

A la base d'aquest llibre hi ha una història fictícia elaborada per Jordana. Hi participen una família protagonista i diverses persones del seu entorn social. Hi ha un personatge principal, l'Andreu, i la seva família. Les comunicacions entre uns i altres són el pretext per exposar models de documents diversos.

L'arbre que hi ha a continuació reflecteix l'entramat de personatges i de relacions que apareix en les comunicacions inserides al llibre:

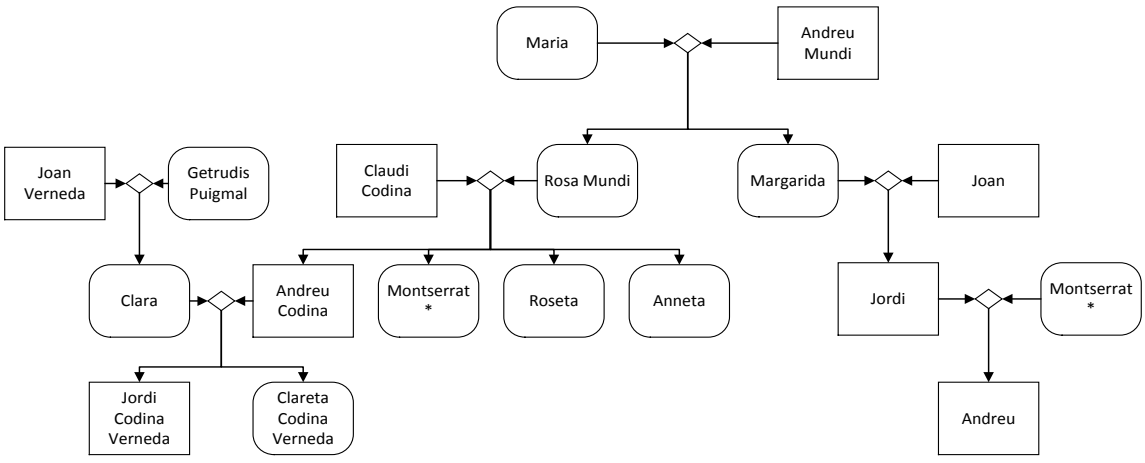

Fig. 156 La família d'Andreu Codina

A partir del naixement de l'Andreu, sabem que els pares són en Claudi Codina i la Rosa Mundi, i les germanes, la Montserrat, la Roseta i l'Anneta. Així mateix, l'Andreu

Mundi i la seva dona, la Maria, són els avis materns. Un cop adult, l'Andreu comença una relació amb la Clara Verneda, amb qui s'acabarà casant. Els seus fills són en Jordi i la Clareta Codina i Verneda. Els pares de la Clara, són en Joan Verneda i la Gertrudis Puigmal.

Paral·lelament, hi ha una altra família. En aquest cas, a partir de la germana de la mare de l'Andreu, la Margarida, anomenada també *Guida*, casada amb en Joan. La parella té un fill, en Jordi, que s'aparellarà amb la seva cosina, Montserrat, i tindran un fill, l'Andreu.

En darrer terme, hem de destacar que a les cartes familiars s'hi reflecteixen diversos aspectes de la vida privada de Jordana. Així, veiem un paral·lelisme durant el casament de la Clara i l'Andreu i el de Cèsar August Jordana amb Aurora Benet. Quan Jordana va entrar a l'església del braç de la seva cunyada, Dolors Carreras Català, i a mesura que anaven cap a l'altar, els assistents a l'acte li murmuraven "el sombrero, el sombrero",[814] perquè el nuvi, Cèsar August, s'havia oblidat de treure's el barret. L'Andreu, al seu casament, té el mateix descuit. En aquesta ocasió, però, Jordana escriu "el capell, el capell" i no repeteix el castellanisme que ell va sentir.

Un altre fet que apareix a les cartes familiars és el conflicte que té l'Andreu amb el seu pare arran de les diferències que hi havia entre ambdós homes per la direcció de la fàbrica. L'Andreu prefereix deixar la feina de l'empresa familiar. Jordana, que també s'encarregava de la direcció de la fàbrica de guix, també va renunciar a la feina per no tenir el suport del seu pare.

[814] Informació que va facilitar Dolors Carreras Català a la seva filla Maria Jordana.

Quan l'Andreu es posa malalt, i tot fa pensar que és una tuberculosi, se'n va a viure en un lloc més sec, lluny de Barcelona, a Camprodon. En aquest cas, també hi veiem un paral·lelisme amb la cura de salut de Jordana, al qual també van diagnosticar una malaltia pulmonar i va anar a recuperar-se a Camprodon, durant uns mesos dels anys 1928 i 1931, alguns dels quals acompanyat per la seva dona, Aurora.

Les comunicacions que s'apleguen en aquest llibre són de dos tipus: cartes (familiars i de relació social) i targetes. Dins de les cartes, se'n poden distingir de diversos tipus segons el tema. Dins del capítol "El naixement", els models epistolars donen la pauta de la manera com s'explica l'arribada d'un nadó; "El bateig" se centra en textos referits al convit; dins del "El col·legi", s'insisteix en les felicitacions; a "El festeig", es parla de "l'entrada en societat d'una noia"; a "El casament", es refereix al prometatge i al casament; a "La vida conjugal i de societat", s'incideix en l'oferiment del domicili i invitacions, i a "La mort", se centra en el condol.

El segon tipus de comunicació són les targetes, aplegades sempre en l'apartat de relació social de cada capítol, útils per notificar esdeveniments, com ara: notificació de naixement, recordatori de la primera comunió, tarja de convit, notificació de prometatge, participació de casament, oferiment de domicili, postal de Nadal, agraïment pel condol, esqueles, comunicacions d'enterrament i de funerals, i recordatori de mort.

Els models epistolars proposats per Jordana es refereixen a registres diferents. Les cartes familiars reflecteixen situacions comunicatives properes entre l'emissor i el

receptor, generalment amb un to afectuós i distès. D'acord amb això, contenen formes lingüístiques que reflecteixen aquesta proximitat, com en la carta (1931: 19) que reproduïm a continuació:

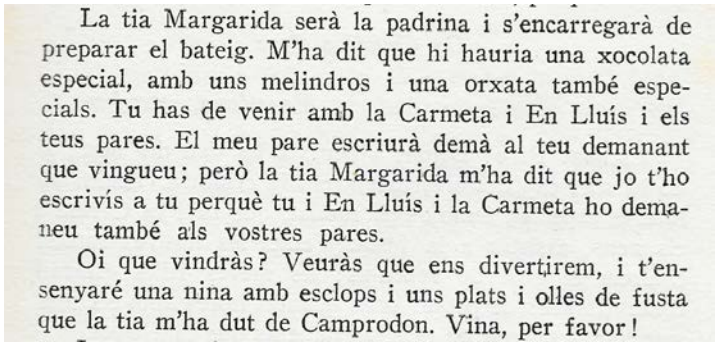

La tia Margarida serà la padrina i s'encarregarà de preparar el bateig. M'ha dit que hi hauria una xocolata especial, amb uns melindros i una orxata també especials. Tu has de venir amb la Carmeta i En Lluís i els teus pares. El meu pare escriurà demà al teu demanant que vingueu; però la tia Margarida m'ha dit que jo t'ho escrivís a tu perquè tu i En Lluís i la Carmeta ho demaneu també als vostres pares.

Oi que vindràs? Veuràs que ens divertirem, i t'ensenyaré una nina amb esclops i uns plats i olles de fusta que la tia m'ha dut de Camprodon. Vina, per favor!

Fig. 157 Fragment de carta familiar

En aquesta carta podem veure, en primer lloc, els trets que manifesten la proximitat pròpia d'aquests textos familiars, com és l'organització d'un bateig. En segon lloc, la manera d'esmentar les persones de l'àmbit familiar es fa per mitjà de la designació de parentiu amb el nom de pila com a determinatiu (*La tia Margarida*), recurs impropi dels textos de relació social. En tercer lloc, per esmentar el receptor s'hi empra la segona persona del singular, tant de manera explícita (*Tu has de venir amb la Carmeta*) com elidida (*Oi que vindràs?*).

En canvi, a les cartes de relació social, Jordana marca una distància més accentuada entre l'emissor i el receptor. Es concreta en l'elevació del nivell de formalitat, en la selecció dels temes i en els objectius de les cartes. I factors com aquests condicionen l'ús de determinades formes lingüístiques i estilístiques. El mateix Jordana ja ho avançava en l'"Advertiment" (1931: 6):

> En aquests [models de cartes i impresos de relació social] sí que impera naturalment la rigidesa formulària que hem defugit en les cartes familiars.

A continuació inserim una carta (1931: 24) de relació social, en què el registre és més formal:

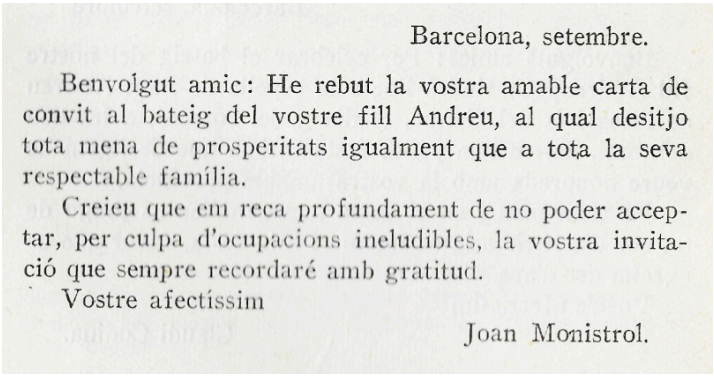

Barcelona, setembre.

Benvolgut amic: He rebut la vostra amable carta de convit al bateig del vostre fill Andreu, al qual desitjo tota mena de prosperitats igualment que a tota la seva respectable família.

Creieu que em reca profundament de no poder acceptar, per culpa d'ocupacions ineludibles, la vostra invitació que sempre recordaré amb gratitud.

Vostre afectíssim

Joan Monistrol.

Fig. 158 Carta de relació social

Hi podem veure l'ús del tractament de respecte *vós* (... *he rebut la vostra carta* [...] *al bateig del vostre fill Andreu*), cap al destinatari de la carta, una solució que expressa la distància entre l'emissor i el receptor. Així mateix, la salutació (*Benvolgut amic*) i el comiat (*Vostre afectíssim*) també són propis del nivell de formalitat esmentat. A més, l'emissor hi consta amb el nom i el cognom (*Joan Monistrol*), el segon element del qual no apareixeria en una comunicació de caràcter familiar. I també cal assenyalar l'estil formulari d'expressió, tant en la redacció de les frases (*Creieu que em reca profundament de no poder acceptar, per culpa d'ocupacions ineludibles, la vostra invitació que sempre recordaré amb gratitud*...) com en l'adjectivació ([...] *tota la seva respectable família*), entre altres recursos.

4.1.3.5 Seguiment de la normativa

Hem dut a terme l'estudi del seguiment de la normativa del manual *Correspondència familiar i de societat*, a partir d'una mostra representativa de vuitanta-una remarques amb comentaris gramaticals que, tal com hem indicat a l'apartat de l'estructura (4.1.3.3), constaven al peu de les cartes familiars.

Els textos que conformaven les cartes del manual mostraven un català normatiu, sense errors que haurien pogut ser producte, perfectament, de les relacions entre els membres de la família, en definitiva, propis d'un registre col·loquial.

Fet aquest aclariment, hem d'indicar que els aspectes gramaticals, que apareixien a les remarques, que Jordana comentava i, fins i tot, rebutjava, per no ser admesos per la normativa, provenien de la possibilitat d'error, hipotètic, que els corresponsals haurien pogut cometre.

D'altra banda, l'estructura de la remarca està constituïda per un exemple, marcat en cursiva, extret de la carta, que conté l'aspecte gramatical i lèxic que Jordana volia comentar per tal transmetre aquest ensenyament als seus lectors.

A tall d'exemple, mostrem la carta familiar entre la Clara i l'Andreu, del cinquè capítol, "El festeig" (vegeu l'apartat 4.1.3.4), en què es poden veure al peu de la missiva dues remarques.[815] En aquests dos criteris, Jordana explicava tres aspectes gramaticals, un de sintaxi i dos de lèxic: a) la

[815] L'estructura de la remarca està constituïda per un exemple, marcat en cursiva, extret de la carta, que conté l'aspecte gramatical i lèxic que Jordana volia comentar.

diferència entre *per què*, preposició i pronom interrogatiu, i *perquè*, conjunció; b) l'abreviatura de *cinematògraf*, a propòsit de la qual Jordana deia que preferia *cinema* en lloc de *cine*, i c) l'ús de la paraula *alleujament* en comptes d'*alivio*, pel fet que aquest darrer és un castellanisme. Vegem la carta a continuació:

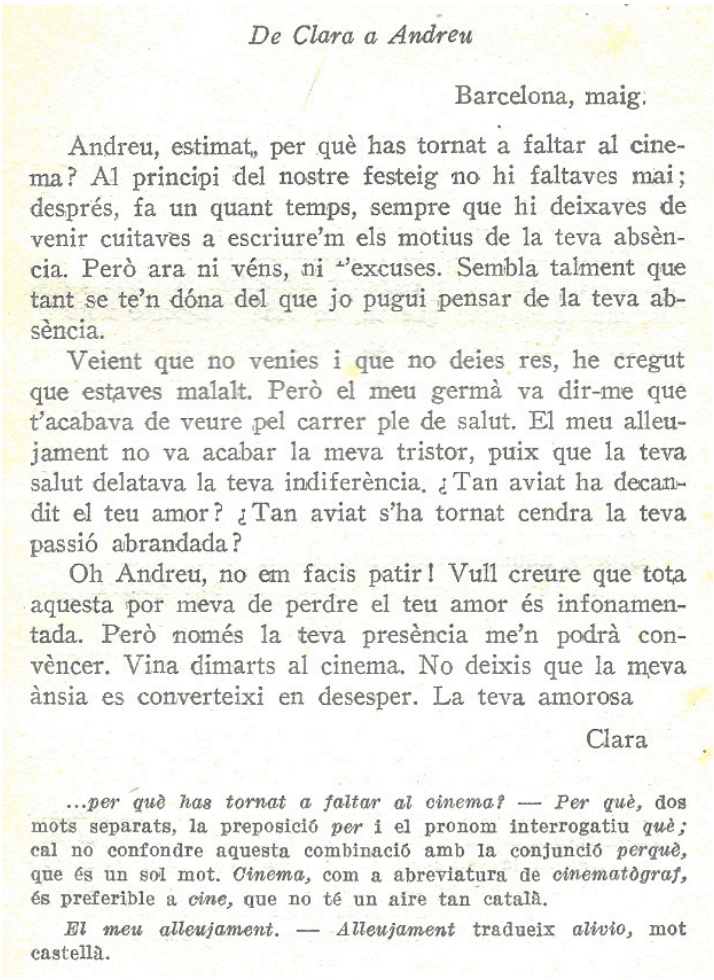

De Clara a Andreu

Barcelona, maig.

Andreu, estimat, per què has tornat a faltar al cinema? Al principi del nostre festeig no hi faltaves mai; després, fa un quant temps, sempre que hi deixaves de venir cuitaves a escriure'm els motius de la teva absència. Però ara ni véns, ni t'excuses. Sembla talment que tant se te'n dóna del que jo pugui pensar de la teva absència.

Veient que no venies i que no deies res, he cregut que estaves malalt. Però el meu germà va dir-me que t'acabava de veure pel carrer ple de salut. El meu alleujament no va acabar la meva tristor, puix que la teva salut delatava la teva indiferència. ¿Tan aviat ha decandit el teu amor? ¿Tan aviat s'ha tornat cendra la teva passió abrandada?

Oh Andreu, no em facis patir! Vull creure que tota aquesta por meva de perdre el teu amor és infonamentada. Però només la teva presència me'n podrà convèncer. Vina dimarts al cinema. No deixis que la meva ànsia es converteixi en desesper. La teva amorosa

Clara

...per què has tornat a faltar al cinema? — Per què, dos mots separats, la preposició *per* i el pronom interrogatiu *què*; cal no confondre aquesta combinació amb la conjunció *perquè*, que és un sol mot. *Cinema*, com a abreviatura de *cinematògraf*, és preferible a *cine*, que no té un aire tan català.

El meu alleujament. — Alleujament tradueix *alivio*, mot castellà.

Fig. 159 Carta i dues remarques gramaticals al peu (p. 45)

Per poder fer el seguiment de la normativa, hem classificat, en diferents apartats, les qüestions gramaticals que hem seleccionat: morfologia nominal, morfologia verbal, sintaxi i lèxic. Els aspectes ortogràfics no són objecte de les remarques. Jordana va optar per fer constar les qüestions ortogràfiques als models de cartes i que el lector les veiés escrites correctament i pogués memoritzar-les.

Pel que fa a morfologia nominal, l'article apareix a les remarques en aquests contextos: davant d'antropònims, en expressions temporals i quan adopta la forma *lo*.

Hem d'indicar, d'entrada, que Jordana, a les seves cartes, utilitzava l'article personal amb la forma plena o reduïda un recurs propi del llenguatge informal. Concretament, en una remarca, Jordana esmentava l'ús de *en*:

> *D'ençà que vaig tenir En Jordi*...
>
> Margarida escriu amb majúscula la partícula pronominal *En*, sens dubte per a distingir-la de la preposició *en*. Tanmateix, és perfectament correcte d'escriure amb minúscula la dita partícula. (p. 9)

Sobre l'article personal *En*, que Jordana anomenava "partícula pronominal", assenyalava, a la remarca, que s'havia de distingir de la preposició *en* i, en aquest sentit, deia que l'emissora de la carta utilitzava la majúscula per fer aquesta distinció. Sobre aquesta convenció, l'autor de la *Correspondència...* donava l'opció d'escriure l'article personal en minúscula. En aquest sentit, la remarca també parlava de les convencions de les majúscules i de les minúscules.

La fitxa lexicogràfica núm. 236 escrita per Pompeu Fabra sobre *en* article, i que després va constar a l'edició del *Diccionari general de la llengua catalana* (Fabra, 1932),[816] distingeix l'escriptura de *en* en majúscula o en minúscula. Així, *En* o *N'* en majúscula, davant d'un nom començat en vocal o *h*, és un títol de cortesia que s'anteposa als noms

[816] A partir d'ara, quan es faci referència al *Diccionari general de la llengua catalana* de 1932, indicarem les sigles DGLC.

propis (registre formal). En canvi, *en* article, en minúscula, substitueix habitualment l'article *el* situat davant dels noms propis d'home (*L'Antoni i en Joan. La Maria i en Pere*), propi del registre informal.

Un altre aspecte vinculat a l'article és la presència o l'absència d'aquesta partícula en les expressions temporals, tal com veiem en l'exemple i en el criteri que transcrivim a continuació:

> *Us esperem dijous a dos quarts de deu del matí.*
>
> Cal dir, com fa Claudi, *dijous*; no *el dijous*. Cal limitar l'ús d'aquesta darrera forma al cas en què el nom del dia no sigui una simple indicació de temps. Ex.: *Vindrem dissabte. Destinarem el diumenge a la pregària i el dijous al repòs.* L'hora també és indicada correctament per Claudi: *dos quarts de deu*. No digueu mai: *les nou i mitja.* (p. 20)

Pel que fa a la col·locació de l'article davant del dia de la setmana, Jordana indicava que calia discernir si aquestes designacions demanaven article o no. Així –deia Jordana–, calia posar-l'hi si era una indicació de temps (*Destinarem el diumenge a la pregària i el dijous al repòs*). No s'hi havia de posar, (*Vindrem dissabte*), quan significava que era el dissabte més a prop del dia en què es parlava.

L'explicació de Jordana s'adaptava als exemples que Fabra fornia a la definició de *dijous* indicats a la fitxa lexicografia núm. 84 (*Fan festa tots els dijous. Vindrem dijous. Ahir era dijous*).

Pel que fa a les hores, Jordana indicava que no s'havia de recórrer a un castellanisme basat a esmentar-les en relació amb l'hora anterior (*les nou i mitja*), sinó que s'havien de

dir respecte de l'hora següent (*dos quarts de deu*), concepte que confirmava Fabra a la fitxa lexicogràfica núm. 26, amb una sèrie d'exemples (És un quart de tres. Són dos quarts de quatre)[817].

Als models de textos hi apareix l'article neutre, tal com recull l'exemple i el criteri següents:

> *...res del que et digui*.
>
> *Res de lo que et digui* seria incorrecte. L'article neutre ha de tenir la mateixa forma (*el*) que el masculí. (p. 47)

La *Gramàtica catalana* (1918) indicava que l'article *lo* (plural *los*) era una forma arcaica, dialectal i ocasional de l'article definit masculí. Fabra afegia que aquesta partícula s'utilitzava en el llenguatge de Barcelona en alguna frase feta (*Per lo senyal de Santa Creu*) i darrere de *tot* (*Tot lo dia, al costat, però, de tot el dia*). En cap moment, però, s'assenyalava explícitament la incorrecció de l'article *lo* com, en canvi, ho feia Jordana a la seva remarca (Fabra, 1918 [1933][7]: 29).

Quant a morfologia verbal, Jordana va triar l'exemple que hi ha a continuació per fer un comentari gramatical del participi passat del verb *saber*, *sabut*:

> *...no n'hauria sabut.*
>
> Montserrat escriu massa bé per a equivocar-se i posar *sapigut* –forma incorrecta, com *sapiguer* i *sapigués*. Les formes correctes d'aquests dos darrers mots són: *saber* i *sabés*. (p. 22)

[817] A les fitxes lexicogràfiques, els exemples estaven subratllats. Un cop aquests exemples constaven al DGLC (1932) apareixien en cursiva.

La gramàtica fabriana donava *saber* com a única forma de l'infinitiu i *sabut-a* per al participi. Pel que fa a l'imperfet de subjuntiu, l'esmentada obra no n'explicitava les formes conjugades, com ara *sabés*, i per conèixer-les remetia a l'apartat que dedicava al verb *perdre* (Fabra, 1918 [1933][7]): 80). Així, el lector, amb aquesta informació podia veure la forma *sabés* en lloc de la incorrecta *sapigués*. Aquest aspecte preocupava força Jordana, perquè en va tornar a parlar tres anys més tard a *El català en vint lliçons*. Hi donava les formes correctes del present d'indicatiu (*sé*, *saps*, *sap*, *sabem*, *sabeu*, *saben*) i del present de subjuntiu (*sàpiga*, *sàpigues*, *sàpiga*, *sapiguem*, *sapigueu*, *sàpiguen*). Hi afegia que les formes incorrectes eren *sapigués*, *sapiguessis*, etc.; *sapiguí*, *sapigueres*, etc., *sapigut*, *sapiguda*, etc. "Cal dir –indicava Jordana–, *sabés*, *sabessis*, etc.; *sabí*, *saberes*, etc.; *sabut*, *sabuda*, etc." (Montsià, 1934: 81).

Quant a sintaxi, ens referirem a la combinació dels pronoms febles *en* i *li* que serveix a Jordana per assenyalar la incorrecció *n'hi*:

> *...i no li'n vaig conèixer res.*
>
> Rosa no escriu *n'hi* en aquest cas, encara que ho pronunciï. Sap que la combinació dels pronoms *li* i *en* agafa en aquest cas la forma *li'n.* (p. 83)

En l'exemple precedent Jordana va escriure *li'n*: *li* corresponia *a l'Andreu* i *en*, a *d'aquesta discussió*, com a solució per a l'escriptura, d'acord amb Fabra (1918 [1933][7]): 60), encara que Fabra reconeixia que en la llengua oral s'utilitzava la forma *n'hi*.

Pel que fa al lèxic que Jordana ressaltava en els comentaris a peu de carta, l'hem classificat en dos blocs: lèxic normatiu i no normatiu.

El primer bloc recull les formes lèxiques admeses i s'articula en apartats segons si, sobre un mot, Jordana indicava 1) la freqüència d'ús, 2) el sentit, 3) la forma ortogràfica, 4) l'escurçament o 5) l'origen.

El segon bloc inclou el lèxic no normatiu, és a dir, que no s'ha localitzat al *Diccionari ortogràfic* (1917). A propòsit d'aquestes formes, Jordana no en va incloure cap d'incorrecta en els models de cartes, per bé que a les remarques gramaticals va esmentar les solucions que calia evitar.

Pel que fa a la freqüència d'ús del lèxic, Jordana indicava que el verb *llevar-se* havia sofert un retrocés en benefici d'*aixecar-se*. Vegem-ne un exemple i la remarca corresponent:[818]

> ...*em vaig llevar ahir*.
>
> L'expressió *llevat de*, el mot *llevadora* (és a dir: la qui lleva) són indicis que el mot *llevar* tenia antigament un ús molt més extens que no ara. Actualment, en el català central almenys, *llevar* no s'empra sinó en el sentit d'*alçar-se* del llit, després d'una dormida o d'una malaltia. Fins en el camp d'aquest sentit reduït, perd terreny davant d'*aixecar-se*. Cal fer un esforç per a mantenir almenys, si no estendre, les posicions del verb *llevar*, que Rosa empra escaientment. (p. 14)

[818] Un altre exemple: ...que Déu nos en guard (p. 31).

El segon grup de remarques està determinat per l'explicació del sentit d'una paraula.[819] En aquest cas, Jordana definia les paraules *anhelant* i *freturosa*, ambdues localitzades al *Diccionari ortogràfic* (Fabra: 1917):

> *...l'ànima anhelant i freturosa d'amor...*
>
> *Anhelant* indica desig; *freturosa*, falta, necessitat. Sentir *fretura* d'una cosa, és sentir-la a faltar. (50)

El tercer grup de remarques correspon a les que indiquen la forma ortogràfica d'un mot, com és l'exemple de la paraula *llangardaix*:

> *...els llangardaixos eixerits...*
>
> Molts, equivocadament, anomenen *llargandaixos* aquestes bestioles. (104)

En quart lloc, tenim remarques que oferien escurçament d'un mot nou. Podem veure un exemple i una remarca d'aquest tipus:

> *..per què has tornat a faltar al cinema?*
>
> [...] *Cinema*, com a abreviatura de *cinematògraf*, és preferible a *cine*, que no té un aire tan català. (p. 45)

En cinquè lloc, hi ha un grup de remarques que assenyalaven l'origen d'un mot. Vegem-ne un exemple i la remarca corresponent:

> ...*es comencés a amoïnar*... (p. 15)
>
> *Amoïnar* és un mot d'origen castellà (*mohino*, *amohinar*) tan ben arrelat en el nostre idioma que quan el sentim a un castellà ens fa l'efecte que aquest diu una catalanada. Si *amoïnar* no ha aconseguit encara d'obtenir un lloc al *Diccionari ortogràfic*, en canvi és admès i

[819] Altres exemples d'explicació d'una paraula són: *muller* (p. 61), *grops* (p. 61), *defugir* (p. 65), *flirt* i *flirteig* (p. 80), *cura* i *curar* (p. 98) i *res* (p. 101).

emprat pels millors escriptors catalans i fins pel nostre filòleg nacional Pompeu Fabra.

Pel que fa al lèxic no normatiu, les remarques lingüístiques tenien com a objectiu depurar el català d'interferències d'altres llengües. Hem consultat les fitxes lexicogràfiques escrites per Pompeu Fabra per comprovar la no normativitat dels mots que Jordana condemnava, com a resultat de la interferència lingüística.

Volem subratllar que, en les cartes que componen el manual, Jordana no hi va escriure cap castellanisme, encara que hi usava lèxic familiar, com ja hem dit. Hem seleccionat la remarca (p. 78) en què Jordana esmentava dues interferències del castellà, *quarto de bany* i *quartos*. L'emissor de la carta havia utilitzat la paraula normativa *cambra de bany*. Jordana ampliava la remarca amb una altra interferència del castellà, *quartos*, en lloc de *diners*.

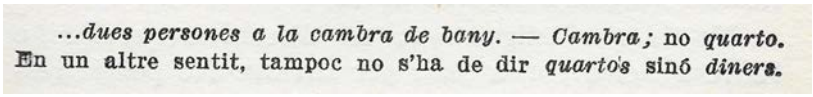
...dues persones a la cambra de bany. — Cambra; no quarto.
En un altre sentit, tampoc no s'ha de dir quartos sinó diners.

Fig. 160 Remarca amb dues interferències

Quant a l'estil dels comentaris lingüístics, Jordana utilitza majoritàriament un estil prescriptiu, derivat de transmetre normes lingüístiques. Així, se simplificava la feina del lector, que no havia de decidir entre una forma o una altra, sinó que Jordana ja li aconsellava la solució gramatical adequada. Com a exemple d'aquest tipus de remarca lingüística, Jordana indicava que "Cal dir *telefonar*; no *telefonejar*"[...] i "cal dir *boxa* i *boxar*". Així mateix, assenyalava la procedència de l'incorrecte *telefonejar*, que provenia del verb castellà *telefonear*, i també proscrivia els castellanismes *boxeig* i *boxejar* (p. 12):

Si et decideixes, telefona'm. — Cal dir *telefonar*; no *telefonejar* com fan molts, que amb això cometen un castellanisme, tot pensant-se parlar d'allò més catalanescament. L'incorrecte *telefonejar* procedeix del verb espanyol *telefonear*. De la mateixa manera és incorrecte de dir o escriure *boxeig* i *boxejar*; cal dir i escriure *boxa* i *boxar*.

Fig. 161 Remarca amb estil prescriptiu

De l'altra, hi hem localitzat remarques lingüístiques descriptives, com ara la que indiquem a continuació, en què Jordana explicava una possibilitat de formació d'oracions de relatiu substantives (p. 12):

...*el que voliem*. — És a dir: *allò que voliem*. La combinació *el que*, com hem dit abans, introdueix oracions de relatiu substantives que no designen una persona. No hi fa res que, en aquest cas, *allò* sigui un infant. L'infant no és designat com a persona sinó com a *cosa volguda*.

Fig. 162 Text amb estil descriptiu

4.1.3.6 Ressò de l'obra

La sortida imminent de la *Correspondència familiar i de societat* va fer que *L'Opinió* s'hi referís amb dos articles: el primer, el 24 de novembre (1931: 6), en la secció "Notes i notícies", i el segon, l'11 de desembre de 1931, signat per P. (P., 1931: 6). El primer escrit donava notícia que el manual *Correspondència familiar i de societat* seria a les llibreries i avançava els tipus de models de textos que s'hi podrien trobar:

> La "Col·lecció Popular Barcino" anuncia per a molt aviat l'aparició d'un altre dels seus famosos manuals de bon ús del català. "Correspondència familiar i de societat" serà el títol del nou manual (vol. 71 de la col·lecció), que contindrà una sèrie de textos modèlics corresponents als dos aspectes d'intercanvi social que el títol indica.

El segon article inserit a *L'Opinió*, signat amb la inicial P., [820] com s'ha indicat, tenia el títol "Un manual de correspondència" i parlava del llibre de Jordana *Correspondència familiar i de societat*. L'autor de l'article repetia un fragment de l'"Advertiment", en què s'explicava l'objectiu de l'obra ressenyada i, així mateix, anunciava que les cartes anaven acompanyades de comentaris gramaticals:

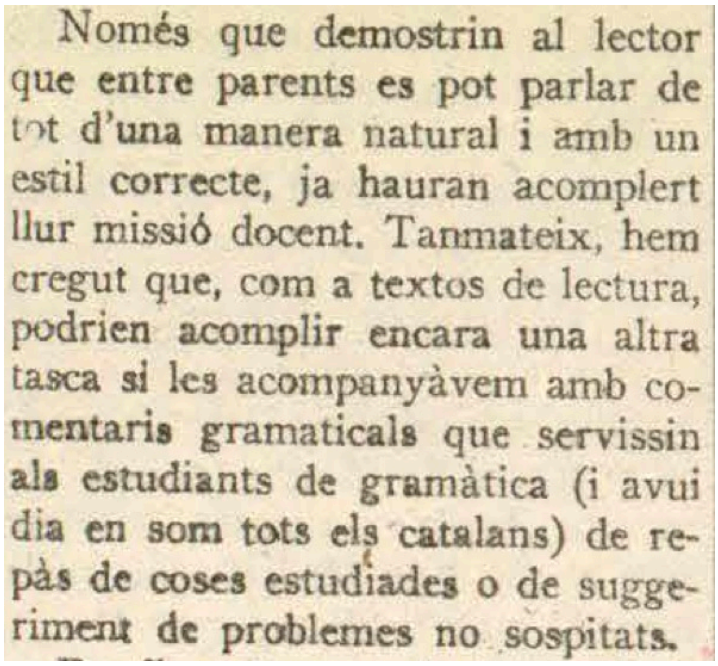

Només que demostrin al lector que entre parents es pot parlar de tot d'una manera natural i amb un estil correcte, ja hauran acomplert llur missió docent. Tanmateix, hem cregut que, com a textos de lectura, podrien acomplir encara una altra tasca si les acompanyàvem amb comentaris gramaticals que servissin als estudiants de gramàtica (i avui dia en som tots els catalans) de repàs de coses estudiades o de suggeriment de problemes no sospitats.

Fig. 163 Fragment del segon article de *L'Opinió*

Així mateix, l'autor d'aquest article apuntava que el manual de Jordana podia equiparar-se a una "novel·leta", fent una clara referència a la faceta de Jordana com a novel·lista. Efectivament, el conjunt dels capítols que componien la *Correspondència familiar i de societat* reflectia el cicle de la vida del protagonista, des del seu naixement fins a la seva mort. L'autor finalitzava l'article recordant altres títols de Jordana i emmarcava l'obra ressenyada dins d'un conjunt de manuals dedicats a la llengua en àmbits determinats:

[820] Atribuïm la inicial P. a Ramon Pei, col·laborador de *L'Opinió*.

> C. A. Jordana posa en aquests volumets –"Correspondència comercial", "Formularis de documents en català" i ara en la "Correspondència familiar i de societat" la seva finesa d'escriptor, la seva claredat d'estil, les seves fines notes humorístiques.

A partir del gener de 1932 una sèrie de periòdics esmentaven la publicació del manual de Jordana, sense fer-ne cap referència crítica. Així, *La Humanitat* (1932: 2) indicava, a les seves pàgines, la publicació del manual *Correspondència familiar i de societat.* Dos dies més tard, *La Publicitat* (1932: 3) inseria l'article "Els darrers volums de la Col·lecció Barcino", en què relacionava els últims títols publicats, des del número 69, *Resum de geografia de Catalunya*, de Pau Vila, fins al 73, *Com cal auxiliar un ferit*, de P. Gabarró. Entre els llibres esmentats també hi constava el volum 71, *Correspondència familiar i de societat* (models de cartes amb comentaris gramaticals), de C. A. Jordana i, així mateix, un altre llibre de Jordana, el volum 72, *Les bèsties del Parc* (Una visita al Jardí Zoològic de Barcelona), signat per un dels seus pseudònims, B. Montsià.

L'any 1932, també altres diaris com *La Paraula Cristiana* (1932: 131), a la secció "Els llibres de 1931", assenyalaven que s'havia editat, el 1931, el manual *Correspondència familiar i de societat*, a la "Col·lecció Popular Barcino". En el mateix sentit, la revista *Flama* (1932: 7) també assabentava els seus lectors que l'Editorial Barcino havia publicat, en l'esmentada col·lecció, diversos volums entre els quals es podia comptar amb la *Correspondència familiar i de societat*.

Novament el diari *L'Opinió* (1932: 2) es va fer ressò de la publicació del volum *Correspondència familiar i de societat.* En aquesta ocasió, es va aprofitar la Diada de Sant Jordi de

1932, per inserir un article, sense signar, a l'apartat "Manuals del català", en què s'esmentaven els llibres de la "Col·lecció Popular Barcino" que dedicaven una atenció preferent a la llengua catalana. Entre aquests seus, hi havia, a més de la *Correspondència familiar i de societat*, els volums *Com s'han d'escriure les cartes comercials* i *Formulari de documents en català*, sense el nom de l'autor. En canvi, els altres llibres estaven identificats amb els autors: Pompeu Fabra, Josep Maria Capdevila i Carles Soldevila.

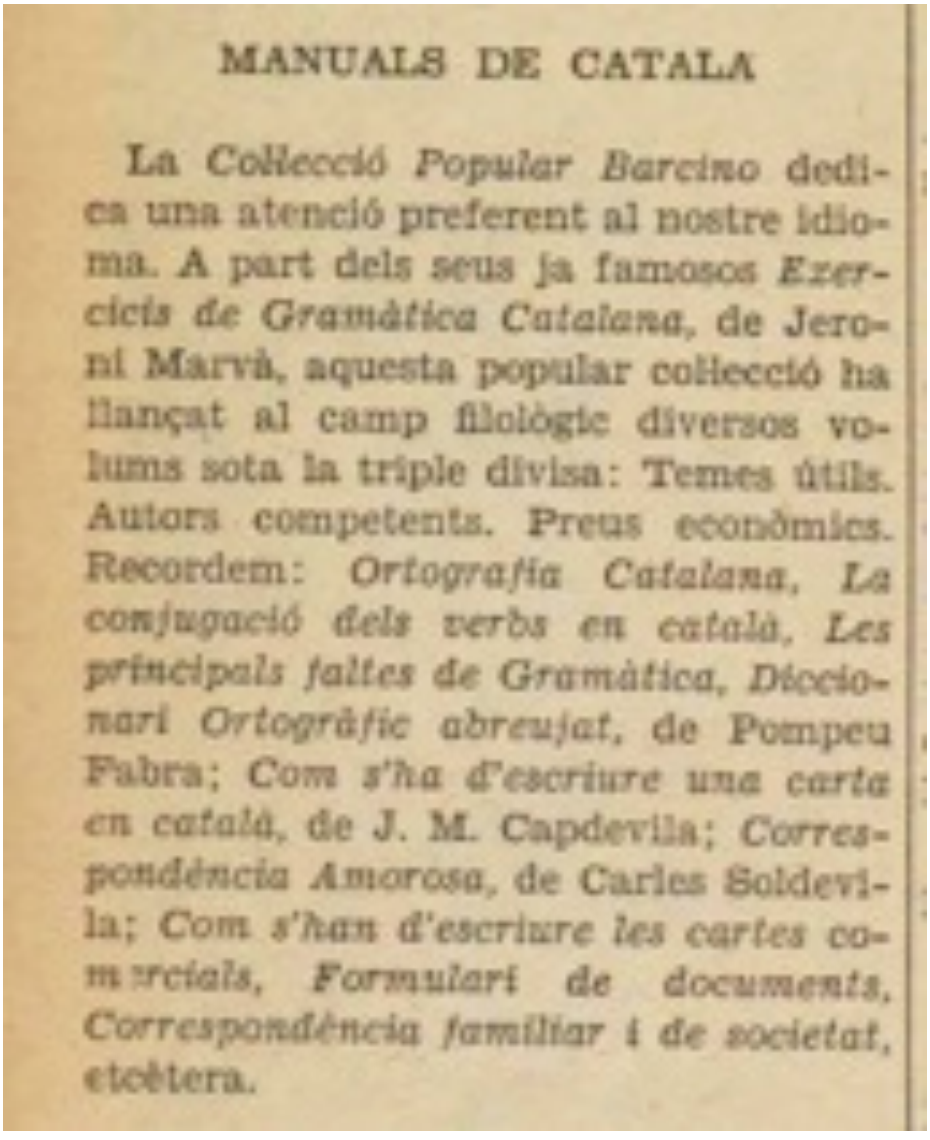

MANUALS DE CATALA

La *Col·lecció Popular Barcino* dedica una atenció preferent al nostre idioma. A part dels seus ja famosos *Exercicis de Gramàtica Catalana*, de Jeroni Marvà, aquesta popular col·lecció ha llançat al camp filològic diversos volums sota la triple divisa: Temes útils. Autors competents. Preus econòmics. Recordem: *Ortografia Catalana*, *La conjugació dels verbs en català*, *Les principals faltes de Gramàtica*, *Diccionari Ortogràfic abreujat*, de Pompeu Fabra; *Com s'ha d'escriure una carta en català*, de J. M. Capdevila; *Correspondència Amorosa*, de Carles Soldevila; *Com s'han d'escriure les cartes comercials*, *Formulari de documents*, *Correspondència familiar i de societat*, etcètera.

Fig. 164 Article de *L'Opinió* de 23 d'abril de 1932

L'any 1933, arran de la reedició del *Formulari de documents en català*, *L'Opinió* (1933: 8) inseria l'article "Una nova edició del formulari de documents en català", a la secció "Les Lletres".[821] L'autor d'aquest article indicava que havia vist la llum la segona edició del *Formulari de documents en català*. Així mateix, aprofitava per esmentar que, dins la "Col·lecció Popular Barcino", hi havia altres volums sobre "Correspondència epistolar i redacció en català", com eren la *Correspondència familiar i de societat* (1931); la *Correspondència amorosa* (1926), de Carles Soldevila, i la *Correspondència comercial*, títol abreujat de *Com s'han d'escriure les cartes comercials* (1927).

[821] L'article "Una nova edició del formulari de documents en català" es pot adjudicar a C. A. Jordana per diverses raons. En primer lloc, perquè estava situat a "Les Lletres", secció que era responsabilitat seva. En segon lloc, perquè a la mateixa secció, hi podem trobar dos articles més atribuïbles a Jordana. D'una banda, el text amb el títol *El món literari* signat per B. M. (Bernat Montsià) i, de l'altra, *Antologia*, sobre ""L'aeroplà" de Virgínia Woolf", en què tenim documentat que aquesta secció era obra de Jordana.

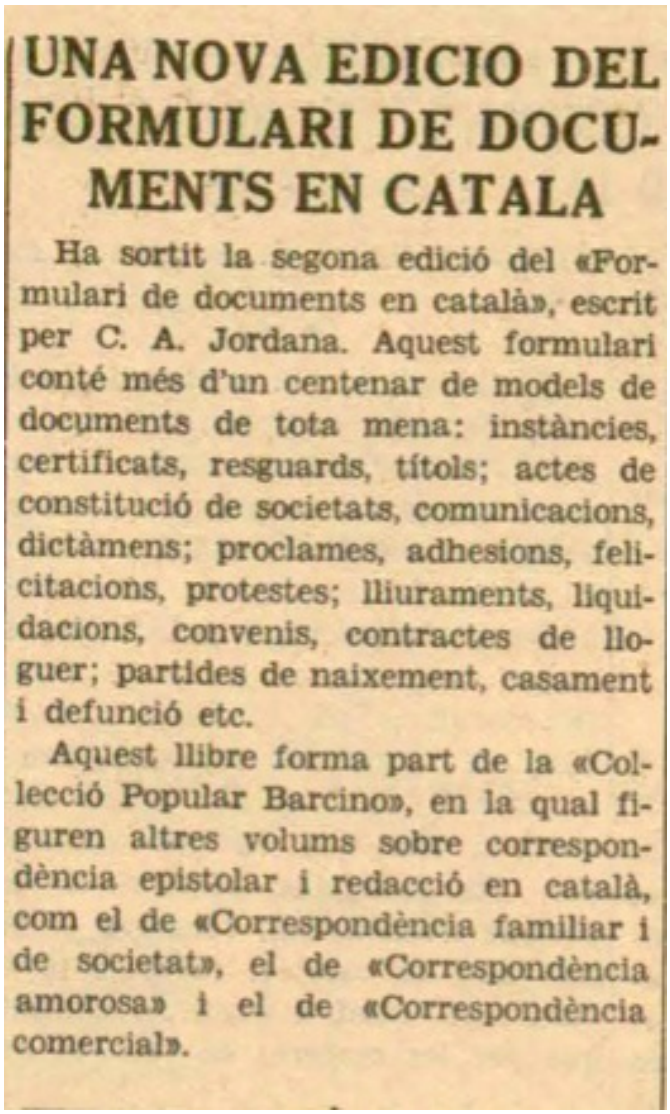

UNA NOVA EDICIO DEL FORMULARI DE DOCUMENTS EN CATALA

Ha sortit la segona edició del «Formulari de documents en català», escrit per C. A. Jordana. Aquest formulari conté més d'un centenar de models de documents de tota mena: instàncies, certificats, resguards, títols; actes de constitució de societats, comunicacions, dictàmens; proclames, adhesions, felicitacions, protestes; lliuraments, liquidacions, convenis, contractes de lloguer; partides de naixement, casament i defunció etc.

Aquest llibre forma part de la «Col·lecció Popular Barcino», en la qual figuren altres volums sobre correspondència epistolar i redacció en català, com el de «Correspondència familiar i de societat», el de «Correspondència amorosa» i el de «Correspondència comercial».

Fig. 165 Article inserit a *L'Opinió*

4.1.4 *El català i el castellà comparats*

L'any 1933 C. A. Jordana va publicar *El català i el castellà comparats*, una nova obra de divulgació de la normativa, amb el número 5 de la col·lecció "Manuals Escolars Barcino", de l'Editorial Barcino.[822]

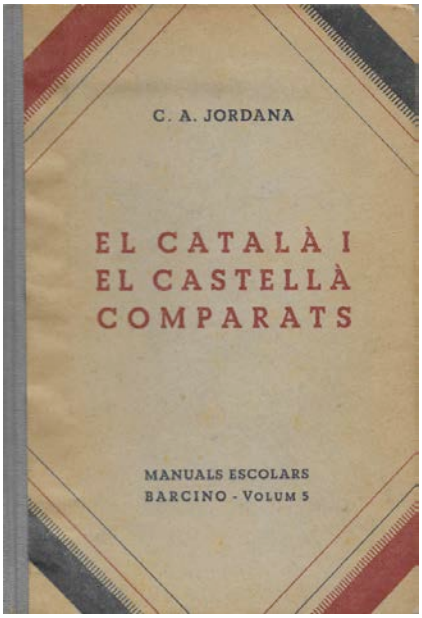

Fig. 166 Primera edició de 1933

Posteriorment, l'any 1968, un cop mort C. A. Jordana, l'Editorial Barcino va reeditar aquest manual. En aquella ocasió, *El castellà i el català comparats* va formar part, amb el número 212, de la "Col·lecció Popular Barcino".[823]

[822] La portada del manual mostra un rombe blau i vermell amb el fons clar. L'enquadernació és amb tapa dura.
[823] La descripció de la coberta del manual reeditat a la "Col·lecció Popular Barcino" consta, a peu de pàgina, en l'estudi del primer manual, *Com s'han d'escriure les cartes comercials* (4.1.1).

Fig. 167 Segona edició de 1968

4.1.1.4.1 Objectiu

A l'"Advertiment" de l'obra, Jordana indicava que el manual objecte d'estudi era la comparació gramatical –no la lexicogràfica- del català i del castellà, amb l'objectiu de depurar la llengua catalana de castellanismes. Aquest mètode contrastiu convertia el manual en una eina eficaç perquè l'alumnat s'adonés, en un mateix moment, de les diferències entre ambdós idiomes, cosa que facilitava l'aprenentatge.

Metodològicament, Jordana explicava que, per fer el manual, havia dut a terme un acarament de la gramàtica de l'Institut d'Estudis Catalans i la de la Real Academia Española. Així mateix, assenyalava que havia tingut en compte el llibre de Jeroni Marvà[824] *Curs pràctic de gramàtica catalana* (1932).

Tant els autors que escrivien sota el pseudònim de Jeroni Marvà com C. A. Jordana van elaborar unes obres de divulgació de la normativa catalana que, en aquell moment

[824] *Jeroni Marvà* és el pseudònim dels autors Artur Martorell i Bisbal (1894-1967) i Emili Vallès i Vidal (1878-1950).

històric, eren fonamentals per a l'ensenyament de la llengua catalana.

El 1995, els autors Rico i Solà consideraven l'obra de Jordana, com "un manual molt útil [...] que enfoca a nivell escolar aspectes crucials de la normativa" (Rico i Solà, 1995: 58), cosa que demostra la validesa de l'obra de Jordana tant quan es va publicar com seixanta-dos anys més tard.

4.1.4.2 Destinataris

A l'"Advertiment" Jordana indicava que aquest llibret anava dirigit als catalans d'instrucció castellana i als espanyols de llengua castellana residents a Catalunya des de feia temps.

La cooficialitat del català i del castellà va generar un públic potencial castellanoparlant que volia estudiar la llengua catalana. Dins d'aquest col·lectiu, hi havia els mestres d'origen castellà que havien de saber el català per poder impartir classes als infants de Catalunya, als quals el manual els podia ser molt útil.

4.1.4.3 Estructura

El català i el castellà comparats presenta una macroestructura integrada per un "Advertiment", seguit de deu capítols sobre qüestions fonètiques, ortogràfiques i gramaticals, amb els respectius exercicis, per tal que l'alumnat pogués comprovar el grau de comprensió de les lliçons. Després del darrer capítol, hi havia la "Clau dels exercicis", en què un solucionari aclaria els dubtes als alumnes. A continuació, s'incloïen unes "Recomanacions per a un bon ús gramatical del català", que, en paraules de

Jordana, constituïen "una condensació d'explicacions del text". Aquestes recomanacions tenien l'objectiu de reiterar aquelles qüestions ortogràfiques i gramaticals que provocaven més vacil·lacions als estudiants a causa de la interferència del castellà. L'índex o la "Taula de matèries" tancava el manual.

Els deu capítols es reparteixen en quatre blocs. El primer correspon a la fonètica i a l'ortografia (capítols 1 i 10, respectivament); el segon, a la morfologia nominal (capítols 3 –article-, 4 -substantiu-, 5 –adjectiu- i 6 –pronoms-); el tercer, a morfologia verbal (capítol 2), i el quart, a la sintaxi (capítols 7 –adverbis-, 8 –preposicions- i 9 –conjuncions-). Cada capítol té una microestructura composta, primer, per l'exposició dels temes lingüístics, amb l'exemplificació corresponent i, després, pel plantejament dels exercicis.

4.1.4.4 Contingut

C. A. Jordana va plantejar els aspectes ortogràfics i gramaticals que contenia aquest manual per mitjà de la comparació entre el català i el castellà. El sistema d'aprenentatge era molt visual, amb taules i llistes de paraules catalanes/castellanes i una exemplificació molt nodrida que permetia que l'alumnat pogués reconèixer la solució vàlida en català davant del mot castellà corresponent.

En el primer bloc, corresponent a la fonètica i a l'ortografia, Jordana explicava la relació que hi havia entre els sons i l'escriptura de les lletres. Aprofundia especialment en *b* i la *v*, la essa sonora i la essa sorda, el so de la jota i de la ics i en els enllaços fònics.

A tall d'exemple, indiquem a continuació l'exposició que feia Jordana de la ics. Així, deia que el castellà tenia el so de la [ks] (*má*[ks]*imo*) coincident amb el català (*Mè*[ks]*ic*). També indicava que el català comptava amb el so sonor [*gz*] (e[gz]*èrcit*). I, encara sobre la *x* (*xeix*) catalana, Jordana remarcava que podia relacionar-se amb el so de la *ch francesa* [ʃ] com ara *xocolata*. Sobre els dígrafs catalans *tx* i *ig* [tʃ] (*despatx* i *rebuig*), Jordana assenyalava que equivalien a la lletra castellana *ch*.

D'una manera molt didàctica, per mitjà d'una taula, Jordana presentava els diftongs en català i en castellà, i apuntava que era on hi havia més desigualtat entre ambdós idiomes, perquè el castellà en tenia força més de creixents que en català. La diferent diftongació entre el català i el castellà provocava, segons el manual de Jordana, que la divisió de les síl·labes no fos igual en els dos idiomes. Així la paraula *aflicció* tenia quatre síl·labes (a-flic-ci-ó) i, en canvi, *aflicción* en contenia tres (a-flic-ción), pel fet que el diftong creixent *io* no existia en català.

Pel que fa a la regla d'accentuació, a més d'explicar-la, Jordana recorria, com a recurs pedagògic, a llistes comparatives de paraules en català i en castellà, per mostrar, d'una manera aplicada, les diferències entre ambdós idiomes:

CATALÀ	CASTELLÀ
Espais	*Apreciáis*
Ramon	*Ramón*
Diran	*Dirán*
Òrgan	*Digan*
Telèfon	*Dijeron*
Glòria	*Gloria*
Oïa	*Oía*

Quant a la morfologia nominal, dins del segon bloc, Jordana presentava l'article definit, els substantius, els adjectius (qualificatius, comparatius, demostratius, possessius, numerals, quantitatius indefinits i altres adjectius), els pronoms (personals, relatius i altres pronoms).

Exposava les diferents formes de l'article per mitjà, altra vegada, del recurs d'una taula comparativa. Feia notar al lector que, en català, l'article neutre tenia la mateixa forma que el masculí, en el català escrit. Hi afegia que, en el català parlat, s'utilitzava la forma *lo*, que provenia del "neutre castellà". No obstant això, assenyalava que aquesta forma estava en retrocés i anava sent substituïda per la forma neutra *el*.

El manual objecte d'estudi també tractava l'ús dels articles davant els noms propis masculins i femenins. Segons Jordana, en castellà, la col·locació de l'article davant del nom propi comportava menyspreu (*la Trini*, *el Gómez*), per ser expressions "dels barris baixos". En canvi, en català, l'article, davant del nom propi, s'utilitzava sense comportar cap desconsideració per a la persona (*la Maria*, *l'Albert*). Així mateix, esmentava l'ús de les partícules *en*, *na* (*en Fabra*, *en Companys*), que indicaven familiaritat sense menyspreu (1933: 42).

Sobre els noms substantius, el manual explicava la regla de formació del femení, en què remarcava la coincidència de gènere entre les dues llengües (*filla*/*hija*). No obstant això, mostrava una llista de sis paraules en català, amb la corresponent traducció al castellà, que es diferenciaven pel gènere (*el corrent*/*la corriente*). També advertia que calia tenir en compte els mots que, en funció del seu gènere,

podien tenir un significat o un altre, com ara la paraula castellana *sueño*, que tant podia ser, en català, *el son* (estat fisiològic) com *la son* (les ganes de dormir).

L'autor del manual objecte d'estudi, que persistia en l'ús de les taules per facilitar la comprensió de la lliçó a l'alumnat, exposava la formació dels adjectius demostratius i dels possessius. Els adjectius demostratius castellans *este* i *ese*, equivalien, segons Jordana, a *aquest* o *aqueix* en funció de la contrada on s'utilitzava. De tota manera, el gramàtic recomanava la distinció d'*aquest* i d'*aqueix* per l'estil epistolar. Dels possessius, Jordana en destacava *llur*, perquè indicava que era una forma especial per a la tercera persona del plural, com també *seu*, *seva*, etc., mentre que el castellà només tenia una forma per a les terceres persones que eren *su* i *suyo*.

Quant als numerals cardinals, ordinals, partitius i col·lectius, Jordana es fixava sobretot en la manera d'escriure els nombres perquè en castellà es presentaven junts o units per la *y* (*veintiuno*, *treinta y uno*) i, en canvi, en català s'utilitzava el guionet, en alguns casos (*vint-i-u*, *dos-cents*) (1933: 58).

Per a l'explicació dels pronoms personals, Jordana també utilitzava, d'una manera clarament pedagògica, una taula comparativa entre el castellà i el català de les formes tòniques i de les àtones. Una diferència que els estudiants de català havien de tenir en compte, segons Jordana, era la forma tònica, tant en castellà (amb accent) com en català, per al reflexiu *si*. Jordana indicava que "els nostres gramàtics aconsellen de substituir *si* en certs casos" (1933: 68): *Vuit i quinze són dos nombres primers entre ells* (en castellà seria: *entre sí*).

Amb relació a la fórmula de tractament, els castellans havien substituït, segons Jordana, la forma de tractament de *vos* castellà per *usted*. Els catalans, en canvi, provaven de tornar el *vós* "al seu prestigi de l'antigor i per a fer recular el grosser *vostè*" (1933: 68) (*¿Què quiere usted*? per *Què voleu?*).

Pel que fa als pronoms febles, Jordana assenyalava els diversos tipus d'unió entre el verb i els pronoms. En castellà s'aglutinaven mentre que en català s'ajuntaven per mitjà de guionets i d'apòstrofs. Jordana aclaria que el pronom de tercera persona castellà com el català tenien una forma especial per al datiu: *le* equivalia *a él* i *a ella*; *les*, *a ellos* i *a ellas*, i, en català, *li* es referia *a ell* i *a ella*; *els* ('*ls* o *los*), *a ells* i *a elles*. Advertia que els escriptors catalans confonien les formes del datiu i de l'acusatiu del pronom personal femení de tercera persona: LES *va donar un cop* en lloc de ELS *va donar un cop*. Jordana considerava que era un castellanisme inadmissible. Quan hi havia la combinació del datiu (*li*) i de l'acusatiu (*el*, *la*, *els*, *les*), Jordana indicava que el datiu es transformava en *hi*. Així mateix, exposava la combinació del datiu plural els i l'acusatiu neutre *ho* (*Vaig donar allò als nois* es convertia en ELS HO *vaig donar*).

Quant a l'exposició de les oracions de relatiu (adjectives i substantives), Jordana indicava a l'"Advertiment" que n'havia extret fragments de la *Gramàtica catalana* (Fabra, 1933[7] [1918]). Al manual, Jordana esmentava els diferents pronoms relatius en català i en castellà. Així mateix, explicava, amb força detall, les oracions adjectives i les substantives.

El tercer bloc correspon a la morfologia verbal, que l'autor del manual presentava en un únic capítol. Segons Jordana, el verb "era l'ànima del llenguatge" (1933: 16) i existien moltes diferències "anímiques" entre les dues llengües. En aquest capítol, Jordana mostrava els errors en la utilització dels verbs per part dels catalanoparlants arran de la interferència del castellà sobre el català.

També amb taules comparatives, Jordana mostrava les desinències dels temps impersonals dels verbs de les tres conjugacions: infinitiu, gerundi i participi. Així mateix, indicava les terminacions dels temps simples dels verbs regulars en català i en castellà. A partir dels acabaments verbals, en català, Jordana mostrava el model de llengua literària o estàndard que havia triat per al seu manual: el central.

Anàlogament, Jordana apuntava que el castellà tenia el futur de subjuntiu per indicar la possibilitat d'una acció, cosa que el català no tenia aquesta opció. Així, una frase castellana que contenia un futur de subjuntiu, com ara: *Si la Compañía no* CUMPLIERE *sus compromisos quedará rescindido el contrato*, havia de ser traduïda amb un altre temps verbal que, segons Jordana, havia de ser *Si la Companyia no* COMPLEIX *els seus compromisos el contracte quedarà rescindit*. Assenyalava que l'imperfet de subjuntiu presentava en castellà dues formes (*amara*, *amase*) i en català, només una (*estimés*). Els castellans, deia Jordana, podien caure en l'error de considerar equivalents les formes *hubiera*/*hubiese* i dir frases com *Si te hubiese visto, no te hubiese escrito*. Aquesta equivocació podia provocar que els catalans, per la influència del castellà, diguessin frases com ara *Si t'hagués vist, no t'*HAGUÉS *escrit*, en què s'utilitzava, en

l'oració principal, el pretèrit plusquamperfet del subjuntiu en lloc de les formes del condicional *haguera* o *hauria*.

Quant als temps d'obligació, Jordana advertia que, en català, calia dir *haver de fer.* En canvi, els castellans utilitzaven la conjunció *que* en el temps d'obligació: *Hay* QUE *hacer*. Jordana indicava als lectors que era gravíssim dir l'expressió *Tinc* QUE *dir*, *Hi ha* QUE *fer* en lloc de *Haig (o He)* DE *dir*, *S'ha* DE *fer*.

Així mateix, Jordana es referia a l'ús de l'infinitiu i del gerundi. Amb l'objectiu de depurar la llengua, Jordana assenyalava que els catalans no havien de fer tant ús de l'infinitiu com si fos un substantiu, com feien els castellans. Així, expressions com *más brío en el acometer, más aliento en el perseverar* calia traduir-les per *més impetuositat a escometre, més cor a perseverar*. També indicava que no s'havia d'utilitzar l'infinitiu com si fos un imperatiu: *Chicas, no* CORRER!, que convenia traduir per *Noies, no* CORREU*!* En castellà, deia Jordana, era freqüent, en la premsa escrita, l'ús del gerundi copulatiu, per unir oracions que indicaven accions successives: *el infeliz cayó del tranvía rompiéndose tres costillas, siendo llevado al hospital y falleciendo por la mala impresión recibida.* L'Acadèmia espanyola condemnava aquest ús incorrecte del gerundi, deia Jordana. Aquesta incorrecció havia contaminat el llenguatge dels catalans que també utilitzaven, a la manera castellana, el gerundi. Jordana recordava que el gerundi denotava coincidència o temps immediatament anterior. Així, calia escriure *Va caure del tramvia i es va matar* en lloc de *Va caure del tramvia* MATANT-SE.

En el quart bloc, corresponent a la sintaxi, Jordana exposava l'ús dels adverbis, de les preposicions i de les

conjuncions tot fent una comparació entre la llengua catalana i castellana, com a la resta del manual.

Pel que fa als adverbis, proporcionava als lectors els adverbis que podien ser utilitzats incorrectament per la influència del castellà, en general. Així, puntualitzava que *ací* no era usat en la llengua parlada, en molts indrets, i que, en conseqüència, *aquí* s'utilitzava per indicar un lloc proper i *allà*, un lloc apartat. En canvi, en el català escrit, fonamentalment en la correspondència, s'utilitzava la distinció entre *ací* (el lloc on s'escrivia la carta) i *aquí* (l'indret on es trobava el receptor), corresponents als adverbis castellans *aquí* i *ahí*, respectivament.

Quant als adverbis acabats en *–ment*, Jordana advertia que si n'hi havia una successió, el català i el castellà actuaven de diferent manera. En castellà, es podien eliminar tots els acabaments en *-mente*, excepte l'últim (*pobre y honradamente*). En canvi, en català, es podien conservar tots els acabaments en *–ment* o només deixar el primer (*pobrament i honradament* o *pobrament i honrada*).

Per tal de fer que una oració tingués caràcter negatiu, calia emprar, indicava Jordana, l'adverbi de negació *no*. No obstant això, existien altres mots que també expressaven negació: *No l'he vist* MAI (NUNCA), *No ho diu* NINGÚ (NADIE), *No té* RES i *No en té* GENS (NADA), *No en troba* CAP (NINGUNO), etc. Els mots castellans *nunca*, *nadie*, *nada*, *ninguno* situats davant del verb ja indicaven la negativitat de la frase i, indicava Jordana, ja no calia posar-hi l'adverbi *no.* Així, per la influència del castellà, el catalanoparlant podia dir incorrectament: *Ningú ho ha vist*, *mai ho sabrà*, etc. en lloc de NINGÚ *no ho ha vist*, MAI *no ho sabrà*.

Pel que fa a les preposicions, C. A. Jordana es referia al fet que, en català, existia el fenomen "d'abdicació de preposicions febles" (1933: 101) *a*, *de* i *per* davant de la conjunció *que*, cosa que no passava en castellà. D'igual manera, el complement directe en català no anava introduït per la preposició *a* (*Busco el meu criat*) a diferència del castellà que sí que la hi portava (*Busco* A *mi criado*). Jordana assenyalava aquest fet perquè, per la interferència del castellà, l'error d'anteposar la preposició *a* al complement directe era molt habitual i convenia remarcar que no s'havia de fer. No obstant això, era tolerable, deia Jordana, posar la preposició *a* davant els pronoms *tothom*, *tots* i *el qual*.

També assenyalava la coincidència entre ambdues llengües en el cas de certs verbs que regien un complement introduït per la preposició *a* i *en* (*Accedir* A *la demanda*/*Acceder* A *la demanda*; *Pensar* EN *ell*/*Pensar* EN *él*). La coincidència entre les llengües desapareixia, deia Jordana, quan el complement introduït era un infinitiu. En aquest cas, el castellà continuava emprant les preposicions *a* i *en*, mentre que el català només usava la preposició *a* (*Pensar* EN decirlo/Pensar A *dir-ho*).

Sobre les preposicions *a* i *en* davant d'un infinitiu o frase d'infinitiu, que correspongués a un complement circumstancial de temps, Jordana apuntava que en castellà s'usava la preposició *a* més l'article (AL *entrar él en la sala, todos se levantaron*) i, en català, calia anteposar-hi la preposició *en* (EN *entrar ell a la sala, tots es posaren drets*). D'aquesta manera, indicava una diferència més entre ambdues llengües.

Jordana indicava que els catalans utilitzaven la preposició *per* per referir-se a les preposicions castellanes *por* i *para*. El català literari, amb el restabliment del *per a*, havia fet una distinció: la preposició castellana *por* corresponia a *per* i *para*, a *per a*, encara que, segons Jordana, aquesta correspondència no era exacta. Així, davant d'un verb en infinitiu que expressava alhora el motiu i l'objecte d'una acció expressada en un verb anterior, el castellà utilitzava *para* i el català emprava preferiblement *per*: *Hemos venido* PARA *ver al enfermo*/*Hem vingut* PER *veure el malalt*.

Quant a la combinació *per a*, Jordana es referia a la utilització equivocada d'una preposició castellana *para* (*piso para alquilar* en lloc de *piso por alquilar*), que va provocar que s'utilitzés erròniament una preposició catalana (*pis per a llogar* en comptes de *pis per llogar*). Jordana també assenyalava que en alguns casos el castellà utilitzava la preposició *por* i el català una altra o al revés (*por la tarde* > *a la tarda*).

En l'apartat de les conjuncions, Jordana ja avançava que hi havia "fenòmens tan desagradables com el *doncs* causal" (1933: 114). Es proposava de depurar la influència del castellà sobre la llengua catalana i, per aquest motiu, volia assenyalar un error gramatical molt freqüent en els catalanoparlants. Així, explicava que la conjunció *pues* podia ser causal o consecutiva i la conjunció *doncs* només podia ser consecutiva. Quan la conjunció castellana *pues* tenia caràcter consecutiu, s'havia de traduir per *doncs*. Arran de la influència del castellà, Jordana apuntava que els catalans havien considerat que tots els *pues* castellans corresponien a *doncs*. I aquí, deia, havia aparegut el *doncs* causal que calia combatre. Jordana ho exemplificava així:

Estoy enfermo? PUES *no puedo salir* i *No puedo salir,* PUES *estoy enfermo*. Aquestes frases s'havien de traduir: *Estic malalt?* DONCS *no puc sortir* i *No puc sortir, perquè* (o una altra conjunció causal) *estic malalt*.

Un cop hem esmentat, d'una manera sintètica, el contingut dels diferents capítols, convé assenyalar que després de cadascun, hi havia un apartat d'exercicis per posar en pràctica les normes ortogràfiques i gramaticals que s'acabaven d'exposar. Un cop l'alumnat havia dut a terme aquesta part pràctica, podia comprovar la solució a la "Clau dels exercicis". Els exercicis conferien el caràcter pràctic a l'obra i els solucionaris permetien que l'aprenentatge pogués ser autònom. En conjunt, tots dos elements van contribuir al caràcter pedagògicament eficaç d'aquesta obra.

Pel que fa al primer bloc (fonètica i ortografia), d'una banda, Jordana va incloure un exercici que versava sobre l'articulació de la *g* i de la *j* inicial en català (fricativa prepalatal sonora, [ʒ]) i en castellà (fricativa velar, [X]) per tal que l'alumnat s'adonés de la diferència entre aquests dos sons, en funció de la llengua que emprava:

> Pronuncieu en castellà i en català els mots *gemir*, *gendarme*, *general*, *genial*, *gentil*, *gesta*, fixant-vos en el so de la primera lletra. Feu el mateix amb *jangada*, *Jesús*, *Judes*, *jugada*, *jura*, *justa*.

I, de l'altra, va proposar quatre exercicis d'ortografia: (a) un de divisió sil·làbica, (b) un altre de traducció del castellà al català, (c) un de traducció del català al castellà i (d) un d'accentuació gràfica. Vegem-ne el primer, en què es demanava la separació de síl·labes de paraules que contenien les dues esses, les dues erres, el dígraf *ny* i altres.

> Dividiu en síl·labes, mitjançant guionets, els mots: *Espanya*, *baixar*, *viatjar*, *possessió*, *guerrejar*, *despatxar*, *aixafar*, *ennegrir*, *rebutjar*, *assassinar*, *projecció*, *corretjam*, *allau*, *aigualit*, *arrossar*, *fal·lera*.

La separació entre els exercicis i el solucionari –gairebé al final del llibre- permetia que l'estudiant pogués fer els exercicis sense cap interferència per aplicar els coneixements exposats al capítol corresponent. Alhora, les solucions atorgaven, com hem dit, caràcter autònom a l'aprenentatge, perquè permetien que l'alumnat s'autocorregís.

A mode d'exemple, transcrivim les respostes de l'exercici de separació sil·làbica precedent. D'aquesta manera, l'alumnat s'adonava de si havia entès la lliçó:

> *Es-pa-nya, bai-xar, vi-at-jar, pos-ses-si-ó, guer-re-jar, des-pat-xar, ai-xa-far, en-ne-grir, re-but-jar, as-sas-si-nar, pro-jec-ci-ó, cor-ret-jam, a-llau, ai-gua-lit, ar-ros-se-gar, ar-ros-sar, fal-le-ra.*

Així mateix, Jordana va incorporar un capítol que va titular "Recomanacions per a un bon ús gramatical del català" amb l'objectiu, en les seves paraules, de sintetitzar les regles gramaticals:

> Les recomanacions que segueixen són, en llur majoria, resultat d'una condensació d'explicacions del text. Aquesta condensació ha estat feta, per a ajut de la memòria, sempre que la simplificació amb ella obtinguda no feia minvar la claredat de la norma. (p. 139)[825]

[825] La idea de condensar les explicacions amb l'objectiu de facilitar l'aprenentatge es pot observar en altres manuals. Així a la *Correspondència familiar i de societat* en què Jordana presentava un seguit de remarques amb explicacions ortogràfiques i gramaticals tenien també la finalitat d'ajudar l'estudiant a recordar-les.

Així, Jordana es referia als diferents capítols del manual que considerava més complicats d'entendre, per la seva pròpia complexitat o/i per la interferència del castellà, tot indicant la pàgina del manual on es podia trobar l'explicació amb més detall. A títol d'exemple, mostrem la recomanació, amb un estil descriptiu i prescriptiu, que feia Jordana sobre l'ús correcte del gerundi:

> Recordeu que el gerundi denota coincidència o temps immediatament anterior: *Veient que ell no venia, vaig sortir al carrer; el vaig trobar cavant; caminant a les fosques es va ensopegar*. No empreu, doncs, el gerundi anomenat «copulatiu», que alguns fan servir per a enllaçar oracions que expressen accions successives. No digueu: *Vaig arribar a casa seva trobant-lo al llit*, sinó *Vaig arribar a casa seva i el vaig trobar al llit* (pàgines 31 i 32).

4.1.4.5 Seguiment de la normativa

L'objectiu d'aquest apartat és la comparació del manual *El català i el castellà comparats* (1933) amb la *Gramàtica catalana* (Fabra, 1933[7] [1918]), per comprovar el grau de seguiment de la normativa de la primera obra.

En un article a *L'Opinió*, el 10 d'octubre de 1934, C. A. Jordana (1934: 10) assenyalava que el text marc del qual havia partit per a elaboració de manuals de llengua era la gramàtica normativa:

> A base de la font de la nostra gramàtica reglamentada, que és la *Gramàtica* de l'Institut d'Estudis Catalans, l'Editorial Barcino ha anat encarregant a diversos experts la matèria gramatical de manera que resultés agradable a tota mena de naturaleses i gustos.

Tal com demostrarem, les explicacions ortogràfiques i gramaticals d'aquest manual de Jordana coincideixen majoritàriament amb la normativa, per bé que d'una manera condensada i abreujada. No obstant això, hem d'indicar que el model de llengua que exposava Jordana al seu manual era l'estàndard en la modalitat central, atès que el llibre anava anava dirigit a l'alumnat de Catalunya, on aquesta varietat geogràfica era la que tenia més pes demogràfic, cultural i institucional. Per contra, la gramàtica normativa tenia en compte els altres dialectes, sobretot el valencià i el balear. Així mateix, Jordana, en el seu manual, comparava l'ortografia i la gramàtica entre el català i el castellà i, en conseqüència, es referia, en gran mesura, a aquesta llengua per "evitar els perills del règim bilingüe a què està sotmès el nostre país", cosa que la gramàtica normativa feia en comptades ocasions (Jordana, 1933: 6).

Hem estructurat en tres punts l'estudi del seguiment de la normativa en l'obra objecte d'estudi: a) coincidències, b) divergències i c) reduccions.

a) coincidències

A l'"Advertiment", Jordana avançava que el seu manual seguia la *Gramàtica catalana* (Fabra, 1933[7] [1918]) [826] de Pompeu Fabra, de la qual n'havia manllevat exemples i, fins i tot, algunes explicacions, com ara les de les oracions de relatiu:

> Per assegurar una fidelitat absoluta a l'ortografia gramatical de Catalunya i d'Espanya, la redacció d'aquest petit tractat comparatiu ha estat precedida d'un

[826] Hem comprovat que en la setena edició de la *Gramàtica catalana* (Fabra, 1933[7] [1918]) es van incloure una sèrie de canvis amb relació a l'edició de 1918. Jordana va reflectir alguns d'aquests canvis en el seu manual *El català i el castellà comparats*.

> acarament sistemàtic entre la Gramàtica de l'Institut d'Estudis Catalans i la Gramàtica de l'Acadèmia Espanyola. D'aquests dos llibres són manllevats una gran part dels exemples que il·lustren el nostre text. Del text del primer hem reproduït alguns fragments (com, per exemple, l'exposició de com són les oracions de relatiu) que ens han semblat tan ajustats a la matèria que havíem d'exposar, que no hem gosat dir-ho d'una altra manera.

Hem localitzat coincidències amb la normativa en els quatre blocs en què s'estructura el contingut del manual: 1) fonètica i ortografia, 2) morfologia nominal, 3) morfologia verbal i 4) sintaxi. Aquest apartat és el més extens perquè Jordana, com a divulgador de la normativa, s'atenia a la gramàtica normativa, com ja hem indicat, excepte en comptades ocasions, que esmentem en l'apartat de divergències.

Al bloc de fonètica i ortografia, Jordana es referia als enllaços fònics que delataven, segons ell, l'origen del parlant. Exposava la manera com s'havien d'articular aquestes unions amb els mateixos exemples, i transcripció fonètica, que la gramàtica normativa (Fabra, 1933[7] [1918]: 26). Així, deia Jordana, les expressions *peix i carn*, *lluç i congre* i *tres homes* s'havien de pronunciar *pe*[ʒ]*icarn*, *llu*[z]*icongre* i *tre*[z]*homes* (Jordana, 1933: 10).

Pel que fa a la morfologia nominal, també s'hi manifestava l'adhesió als postulats normatius. N'és un exemple la formació del femení de certs adjectius castellans acabats en *-uo* > *-ua* (*promíscuo* > *promíscua*, *inícuo* > *inicua*), que en català podien acabar en vocal (*-u*) (*promiscu* > *promíscua*) o en consonant (*inic* > *iniqua*) (Jordana, 1933: 52). En aquest cas, Jordana també va extreure els exemples d'aquest tipus d'adjectiu de la gramàtica normativa. Així, llegim a la *Gramàtica catalana* (Fabra, 1933[7] [1918]: 35):

> Els adjectius *oblic*, *inic*, *propinc*, *ventríloc*, fan en el femení *obliqua*, *iniqua*.

El seguiment de la normativa també s'evidenciava en l'apartat que Jordana va dedicar als adjectius acabats en *-ent*. Remarcava que, per la interferència del castellà, els parlants els consideraven invariables i, en canvi, tenien flexió de femení: *una menja suculenta* (Jordana, 1933: 51). Per exemplificar aquest tipus d'adjectius, també reproduïa l'exemple indicat a la gramàtica normativa (*suculent* > *suculenta*) (Fabra, 1933[7] [1918]: 37).

Un cas d'explicació manllevada a la normativa és l'exposició de les oracions de relatiu, amb exemples inclosos. Jordana, que, com hem avançat, ja reconeixia aquest fet a l'"Advertiment", iniciava l'apartat dedicat a aquestes clàusules subordinades amb aquestes paraules (Jordana, 1933: 73-74):

> Les oracions de relatiu fan generalment d'adjunt d'un substantiu o pronom (anomenat antecedent), unes vegades determinant-lo (per ex., en *El noi que t'ho ha portat és el meu nebot*, en què l'oració de relatiu *que t'ho ha portat* és un determinatiu de l'antecedent *noi*), i altres vegades simplement explicant-lo (per ex., en *El meu pare, que era mestre d'Agramunt, morí l'any vuit*, en què l'oració de relatiu *que era mestre d'Agramunt* ve a adjuntar-se, com un membre merament explicatiu, a l'antecedent *pare*, ja determinat pel possessiu).

Aquest text prové literalment de l'exposició que la *Gramàtica catalana*, de Pompeu Fabra, va dedicar als relatius[827] (Fabra, 1933: 58-59):

> Recordeu que les oracions de relatiu fan generalment l'ofici d'adjunt d'un substantiu o pronom (anomenat

[827] Hem subratllat les coincidències entre el manual de Jordana i la gramàtica normativa.

> antecedent), unes vegades determinant-lo (per ex., en *El noi que t'ho ha portat és el meu nebot*, en què l'oració de relatiu *que t'ho ha portat* és un determinatiu de l'antecedent *noi*), i altres vegades simplement explicant-lo (per ex., en *El meu pare, que era mestre d'Agramunt, morí l'any vuit*, en què l'oració de relatiu *que era mestre d'Agramunt* ve a adjuntar-se, com un membre merament explicatiu, a l'antecedent *pare*, ja determinat pel possessiu). Notem que les oracions de relatiu merament explicatives s'escriuen separant-les de l'antecedent mitjançant una coma.

Hem constatat que, a la reedició de la *Gramàtica catalana* de 1933, es va incorporar el paràgraf que acabem de transcriure, i el que hi havia a continuació, en relació amb la gramàtica normativa de 1918. El fet que Jordana inclogués els dos paràgrafs al manual *El català i el castellà comparats* ens indica que va utilitzar la *Gramàtica catalana*, acabada de publicar, de 1933, és a dir, actualitzada per a l'elaboració del manual *El català i el castellà comparats.*

Quant a les oracions negatives, Jordana explicava la construcció d'aquest tipus d'oracions en què l'adverbi *no* no hi constava (Jordana, 1933: 96):

> Només en un cas desapareixerà l'adverbi *no* d'una oració negativa que contingui un dels mots que estudiem [*ningú*, *res*, *cap*, *gens*, *mai*, *enlloc*]: en el d'ésser sobreentès el verb; l'omissió d'aquest emmena la de l'adverbi: *Qui ha vingut*? NINGÚ. *Quants n'has* comprats? CAP. *Quan vindràs?* MAI

L'explicació de Jordana coincidia, en gran part, amb la de la gramàtica normativa. No obstant això, la gramàtica ampliava el nombre d'exemples (Fabra, 1933[7] [1918]: 107):

> Però quan en una proposició negativa on figura algun dels mots *ningú*, *res*, *cap*, *gens*, *mai* i *enlloc* (així com *tampoc*, &.) el verb és sobreentès, l'omissió d'aquest emmena (al mateix temps que la dels pronoms febles adjunts) la de l'adverbi *no*. Ex.: *Qui ha vingut? Avui ningú. Ells ho tenen tot, nosaltres, res. Quants n'has comprats? Jo, cap. Tu en tenies molt, ell gens. En Pere*

> *ve cada dia; però en Joan, mai. No el troben enlloc? Enlloc.*

En l'apartat de les conjuncions, també s'hi manifesta coincidència entre Jordana i Fabra, per exemple, en la condemna de l'ús de la conjunció *doncs* amb valor causal.

Jordana explicava les raons per les quals s'havia estès la utilització del *doncs* amb valor causal. Segons Jordana, atesa la castellanització del catalanoparlant, aquest emprava la conjunció *pues*, en lloc de la conjunció catalana corresponent. Amb el temps, va substituir el *pues* pel *doncs*, encara que amb valor causal o consecutiu: *Estic malalt?* DONCS *no puc sortir*, frase correcta, i també *No puc sortir* DONCS *estic malalt*, frase que Jordana considerava "un disbarat molt gros" (1933: 115).

Coincidia amb la gramàtica fabriana, que, malgrat que no explicava els orígens de l'error, també advertia s'hi podia incórrer amb la utilització de *doncs* amb valor causal (Fabra, 1933[7] [1918]: 128):

> Modernament *doncs* ha estat usat a tort en la llengua escrita com a conjunció causal. Així: *Creiem que està malalt*, DONCS *fa dies que no el veiem*. Cal evitar en absolut aquest *doncs* causal, del qual hom troba malauradament nombrosos exemples en el català modern.

b) divergències

Malgrat el seguiment majoritari de la normativa, el manual objecte d'estudi mostrava algunes divergències puntuals amb els postulats fabrians. En aquest bloc il·lustrarem aquestes discrepàncies i n'analitzarem les raons.

Així, en l'apartat de morfologia verbal, concretament en el capítol "Els temps d'obligació", Jordana (1933: 27)

postulava que la perífrasi d'obligació es formava amb el verb *haver*, la preposició *de* i l'infinitiu del verb: *Haig* (o *He*) DE *dir*. Condemnava explícitament les estructures d'obligació formades amb la perífrasi *tenir + que*, però no esmentava la fórmula *tenir + de*.

En canvi, a la primera edició de la *Gramàtica catalana* (1918: 106), de Pompeu Fabra, en l'apartat "Combinacions del verb amb els pronoms febles", el Mestre preveia les combinacions *haver de* i *tenir de*, i hi aportava els exemples *L'has de tornar avui mateix*, *Hi hauries d'anar* i *M'ho tens de deixar*. Aquest últim exemple, però, ja no es va incloure a l'edició de 1933 (Fabra, 1933[7] [1918]: 98), per bé que la norma no va canviar i va romandre exactament com a l'edició de 1918: "Quan el primer verb és *haver* o *tenir* seguits de la preposició de".

c) Reduccions

Jordana va elaborar un tipus de manual orientat a facilitar a l'estudiant unes normes ortogràfiques i gramaticals, simplificades i condensades, per a l'aprenentatge de la llengua catalana. Hem comprovat, per tant, que alguns aspectes exposats a la *Gramàtica catalana* (1933[7] [1918]), Jordana no els esmentava o bé els solucionava per mitjà d'exemples.

Pel que fa a la morfologia nominal, hem comprovat que, amb relació a la gramàtica normativa, el manual de Jordana mostrava una exposició molt resumida de la regla de formació del gènere i del nombre dels substantius. Així, pel que fa als substantius, no va esmentar la flexió del femení a partir del canvi de la *-t* en *-d* i en *essa* (*nebot*/*neboda*, *abat*/*abadessa*). Tampoc es va referir a casos específics com

emperador/*emperadriu*, *rei*/*reina*, *bruixa*/*bruixot* ni a substantius amb radical diferent (*home*/*dona*). Així mateix, no va assenyalar els mots abstractes en *–or* que, en el llenguatge corrent, eren del gènere masculí i que havien de ser del gènere femení en la llengua literària (*amor*, *ardor*...). Pel que fa al plural, Jordana no va esmentar els mots acabats en *sc*, *st*, *xt* que podien fer el plural afegint en *-s* o en *–os* al singular. Sobre el femení dels adjectius qualificatius acabats en *–ant*, Jordana no va incloure l'admissibilitat, en el llenguatge familiar, dels acabaments en *–anta*, que sí que recollia la gramàtica normativa: *amargant* > *amarganta* (Fabra, 1933[7] [1918]: 37).

Pel que fa morfologia verbal, Jordana exposava les desinències dels temps verbals a partir del model del català central, però no esmentava les terminacions dels altres dialectes (Jordana, 1933: 18). La *Gramàtica catalana*, en canvi, a més d'aquesta varietat hi afegia les desinències valenciana i balear entre claudàtors (Fabra, 1933[7] [1918]: 69). Pel que fa a la primera conjugació, i a tall d'exemple, indiquem a continuació les finalitzacions corresponents als geolectes central, valencià i balear de la gramàtica normativa i les que donava Jordana:

	Fabra			Jordana
	central	valencià	balear	central
	Present d'indicatiu			Present d'indicatiu
1a p. s.	-O	[-E]	[-Ø]	-O
1a p. p.	-EM	[-AM]	[-AM]	-EM
2a p. p.	-EU	[-AU]	[-AU]	-EU
	Present de subjuntiu			Present de subjuntiu
1a i 3a p. s.	-I	[-E]	[-Ø]	-I
(2a p. s)	-IS	[-ES]	[-S]	-IS
(3a p. p.)	-IN	[-EN]	[-EN]	-IN
Imperatiu				

(2a p. p.)	-EU	[-AU]	[-AU]	-EU
	Imperfet de subjuntiu			Imperfet de subjuntiu
(1a i 3a p. s.)	-ÉS	[-ÀS]	[-ÀS]	-ÉS
(2a p. s.)	-ESSIS	[-ASSES]	[-ASSES]	-ESSIS
(1a p. p.)	-ÉSSIM	[-ÀSSEM]	[-ÀSSEM]	-ÉSSIM
(2a p. p.)	-ÉSSIU	[-ÀSSEU]	[-ÀSSEU]	-ÉSSIU
(3a p. p.)	-ESSIN	[-ASSEN]	[-ASSEN]	-ESSIN

La raó de la diferència entre ambdues obres és que, com ja hem indicat, la gramàtica normativa anava dirigida als parlants tant del bloc oriental com de l'occidental, mentre que el manual de Jordana estava destinat a la població de l'àrea central. A més de ser el dialecte de l'autor del manual, l'àrea central era la més poblada, i on hi havia més públic potencial per als cursos de català i mestres per ensenyar la gramàtica.

4.1.4.6 Ressò de l'obra

El català i el castellà comparats va tenir una bona acollida en els mitjans de comunicació. *L'Opinió* del 21 de juny de 1933 publicava en la secció "Les Lletres" l'article, signat per Josep Riera i Forn (1933: 8), "Els «Manuals Escolars Barcino»", en què es referia a dos volums recentment publicats en l'esmentada col·lecció. D'una banda, a *El català i el castellà comparats*, de C. A. Jordana, i, de l'altra, al *Curs pràctic de gramàtica catalana (Grau elemental)*, de Jeroni Marvà. Pel que fa a l'obra de Jordana, l'autor indicava que l'objectiu del llibre esmentat era la depuració de les interferències del castellà en el català i el procediment per aconseguir-ho:

> En aquest llibre els lectors trobaran una bona pauta per a perfeccionar-se en l'estudi de la nostra gramàtica. Si

> hom el llegeix bé, i posa cura a fer els nombrosos exercicis que s'hi proposen i a comprovar-los amb la «clau» que trobaran a les darreres pàgines de volum, els castellanismes que encara abunden tant –malauradament- en la conversa quotidiana, i àdhuc en les dissertacions acadèmiques i en els escrits, s'hauran de batre en retirada.

ELS «MANUALS ESCOLARS BARCINO»

El català i el castellà comparats

Totes les obres encaminades a facilitar l'estudi de la nostra llengua i a depurar-ne l'expressió, són útils i oportunes.

Entre aquestes es troba **El Català i el Castellà comparats**, de C. A. Jordana, obra publicada darrerament per l'Editorial Barcino dins la seva collecció de «Manuals Escolars».

En aquest llibre els lectors trobaran una bona pauta per a perfeccionar-se en l'estudi de la nostra gramàtica. Si hom el llegeix bé, i posa cura a fer els nombrosos exercicis que s'hi proposen i a comprovar-los amb la «clau» que trobaran a les darreres pàgines del volum, els castellanismes, que encara abunden tant—malauradament—en la conversa quotidiana, i àdhuc en les dissertacions acadèmiques i en els escrits, s'hauran de batre en retirada.

Fig. 168 Retall de l'article de *L'Opinió*

Així mateix, la publicació *La Paraula Cristiana*, del juny de 1933, editava un text signat amb les inicials O. S. (1933: 521), dins la secció "Llibres & Revistes", en què parlava de l'oportunitat i la utilitat del llibre de Jordana perquè ajudava a comprendre i superar les dificultats que sorgien en l'aprenentatge d'una llengua:

> L'adaptació al nostre idioma per part dels educats encara sota la influència castellana i l'ensenyament directe del català, però realitzat en forma que permeti a l'alumne de destriar-ne les característiques, quedaran facilitats singularment per aquest nou manual de la "Barcino", tothora amatent als imperatius pedagògics i lingüístics que li són patrimoni predilecte.

També es fixava en l'ordre i l'estructuració que presentava el manual didàctic de C. A. Jordana. Així, a més d'esmentar les regles i els exemples que oferia el llibre, valorava el capítol final titulat "Recomanacions per a un bon ús gramatical del català", en què Jordana condensava les faltes més usuals que feien els catalanoparlants quan utilitzaven la seva llengua:

> Dins les breus pàgines d'aquest llibre, ordenades de contingut en llur majoria, són compendiats casos, exemples i regles, amb un resum panoràmic final.

Un any més tard, la mateixa revista,[828] en la secció "Gramàtica i llenguatge", el 21 de juny de 1934, Lluís Bertran i Pijoan (1934: 516) també esmentava la publicació d'*El català i el castellà comparats*. Així mateix, l'article també es feia ressò de les traduccions dels *Viatges d'Ali-Bey*, dutes a terme per Jordana.

Novament, *L'Opinió* va publicar, el 21 de juliol de 1934, a "Notes i notícies", en la secció "Les Lletres", unes línies sobre el manual de Jordana, *El català i el castellà comparats*. Així, sota el títol "Per al perfeccionament del català" (1934: 15), s'indicava la idoneïtat de l'obra per a aquells catalans que havien rebut l'ensenyament en castellà:

> Als catalans que hagin estat sotmesos a l'ensenyament en castellà i als castellans que vulguin parlar el català sense castellanismes, convindrà especialment "El català i el castellà comparats", que forma part dels "Manuals Escolars Barcino".

[828] *La Paraula Cristiana*, "Viatges", núm. 114 (juny 1934) p. 516, anunciava les traduccions de *Bernat Montsià*, pseudònim de C. A. Jordana, titulades *Viatges d'Ali-Bey* (Aràbia 1a part), volum VIII, a la "Col·lecció Popular Barcino", Editorial Barcino, número 96 de 80 pàgines i 16 làmines, amb un preu de 1,50 pessetes. I, també, *Viatges d'Ali-Bey* (Aràbia 2a part), volum IX, a la "Col·lecció Popular Barcino", Editorial Barcino, número 97 de 80 pàgines i 16 làmines, amb un preu de 1,50 pessetes.

Un mes més tard, *El català i el castellà comparats* tornava ser esmentat a les pàgines de *L'Opinió* (1934: 13), a la secció "Les Lletres", el 23 d'agost de 1934, amb la intenció de promocionar l'obra i fomentar-ne la venda d'exemplars:

> «El coneixement del català» Els castellans residents a Catalunya i els catalans que, educats a la castellana, tenen la dissort de no conèixer prou bé llur llenguatge, ja es van adonant de la utilitat, cada dia augmentada, del coneixement del català. Per a ells és especialment indicat l'estudi del llibre de C. A. Jordana, "El català i el castellà comparats", publicat per l'Editorial Barcino dins de la seva col·lecció de Manuals Escolars.

Aquest article s'adreçava als catalans d'instrucció castellana i als castellans residents en terres catalanes, en què els recomanava la compra del manual de Jordana *El català i el castellà comparats*, per a l'aprenentatge de la llengua catalana. Així mateix, l'oficialitat del català feia que el domini de la llengua, tant parlada com escrita, fos imprescindible per a la comunicació formal.

Novament a la mateixa publicació, el 10 d'octubre de 1934, a la columna diària "Excursions literàries",[829] escrita pel mateix Jordana, apareixia l'article "L'Editorial Barcino i la gramàtica". Al text, Jordana hi esmentava les excel·lències de l'Editorial Barcino quant a la difusió dels coneixements gramaticals de la llengua catalana, amb la publicació d'obres dels filòlegs de més prestigi com Pompeu Fabra o *Jeroni Marvà*.

En l'article, Jordana assenyalava els manuals *El Català i el castellà comparats* (1933) i *El català en vint lliçons* (1934), publicats en l'esmentada editorial. L'objectiu dels

[829] *L'Opinió*, "Les Lletres", "Excursions literàries", 1.042, (10.10.1934), p. 14.

dos volums era facilitar l'aprenentatge del català als catalanoparlants d'ensenyament en castellà i als castellans residents a Catalunya. Jordana utilitzava el recurs de citar-se a ell mateix per poder referir-se a la seva obra: [830]

> El meu estimat amic C. A. Jordana hi ha contribuït amb *El català i el castellà comparats* i ara Bernat Montsià hi contribueix amb *El català en vint lliçons*.

El dia de Sant Jordi de l'any 1935, el diari *La Publicitat* publicava l'article del periodista Ramon N. Girald (1935: 3) titulat "Llibres per a l'estudi del català". En aquell text, es va referir al manual de C. A. Jordana *El català i el castellà comparats* junt amb altres obres sobre l'aprenentatge del català com el *Diccionari ortogràfic abreujat* i el *Diccionari general de la llengua catalana*, obres de Pompeu Fabra. Així mateix, també va esmentar la recent publicació, a la "Col·lecció Popular Barcino", d'*Els barbarismes* de *Bernat Montsià*, pseudònim de C. A. Jordana.

[830] Aquest recurs ha estat esmentat en altres ocasions.

4.1.5 *El català en vint lliçons*

El 1934 C. A. Jordana publicava, amb el pseudònim de *Bernat Montsià*, *El català en vint lliçons*, un altre manual per a l'ensenyament de la llengua catalana. Era el número 6 de la col·lecció "Manuals Escolars Barcino" de l'editorial homònima.

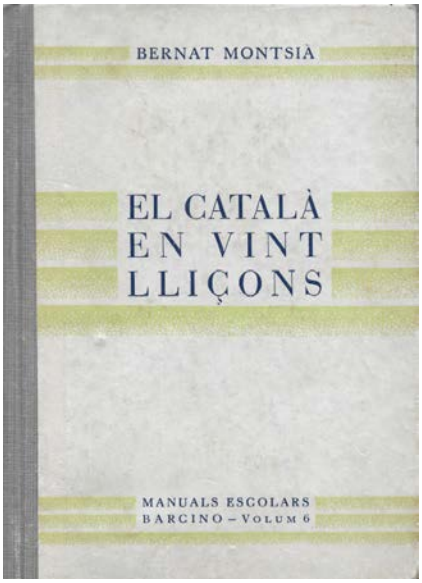

Fig. 169 Portada d'*El català en vint lliçons*

D'*El català en vint lliçons* se'n va fer una segona edició el 1955[2] i una tercera, el 1980[3]. En aquesta ocasió, la reedició es va incloure a la "Col·lecció Popular Barcino", amb el número 173.

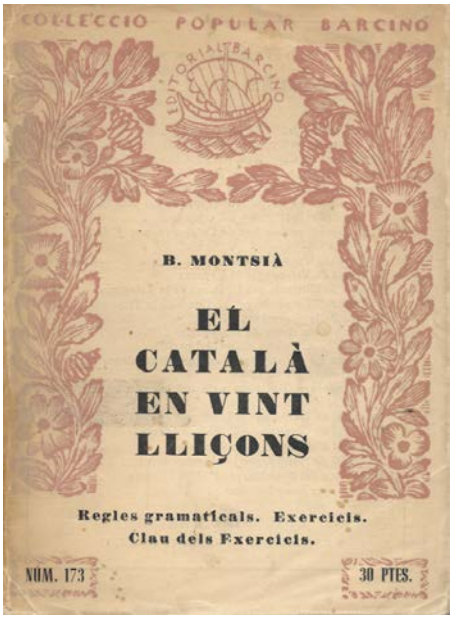

Fig. 170 Portada de la segona edició

4.1.5.1 Objectiu

El català en vint lliçons tenia la finalitat de divulgar els coneixements gramaticals normatius del català. Així mateix, volia difondre, d'una manera clara, totes les regles i observacions que el catalanoparlant havia de conèixer per emprar el català correctament. A l'"Advertiment" s'hi especificava que l'objectiu primordial era la concentració de les regles gramaticals de la llengua catalana:

> Mancava una obra destinada al públic que no necessita una especificació, sinó una condensació, és a dir: de tenir en poc espai, d'una manera clara, totes les regles i observacions que cal conèixer per a emprar correctament el nostre idioma (p. 6).

4.1.5.2 Destinataris

A l'"Advertiment", l'autor aclaria quines persones havien de ser receptores de l'obra. El manual anava dirigit als professionals de l'ensenyament, als alumnes i a aquells

estudiants que volien aprendre l'idioma d'una manera autònoma:

> [...] a tots els qui necessitin un compendi de coneixements gramaticals: als professors de català, per al desenrotllament de llurs cursos; als alumnes, perquè els serà com un registre ordenat del que han après; als qui vulguin aprendre tots sols, si són llestos a aprendre, perquè els serà una drecera còmoda si hem reeixit en la nostra intenció (p. 6).

Igualment indicava que el manual seria una eina molt útil per preparar els cursets gramaticals de català que s'organitzaven arreu de Catalunya, tant des de l'àmbit públic (Generalitat de Catalunya) com des del privat en institucions socioculturals (Ateneu Polytèchnicum, Palestra, entre d'altres).

4.1.5.3 Estructura

El català en vint lliçons té una macroestructura integrada per vint lliçons, amb els exercicis corresponents, precedides per un "Advertiment", i culminades per la clau dels exercicis. Tanca el llibret un índex dels capítols.

Les vint lliçons s'agrupen en quatre blocs: fonètica i ortografia (1 a 6), morfologia nominal (7 a 12), morfologia verbal (13 a 17) i sintaxi (18 a 20). Cada lliçó té una microestructura articulada en dos apartats: 1) l'exposició dels temes lingüístics i 2) el plantejament d'exercicis.

4.1.5.4 Contingut

Jordana assenyalava, d'una manera prescriptiva, per evitar dubtes, qüestions ortogràfiques i gramaticals que, per la influència del castellà o pel fet que no hi havia hagut

alfabetització en català, no estaven ben assumides pels estudiants del català. En conseqüència, en aquest apartat es mostraran aquells conceptes que Jordana assenyalava per algun dels motius indicats abans.

Les cinc primeres lliçons del manual d'*El català en vint lliçons* corresponen a les lletres i els seus respectius sons. L'objectiu de Jordana era donar unes pautes, tant de pronúncia com d'escriptura, de les paraules que contenien aquestes lletres, als aprenents de la llengua catalana.

Jordana donava normes per utilitzar normativament les lletres: *b-v-p*, *d-t*, *k*, *l-ll-l·l*, *m-mp-n-ny*, *r* suau-*r* forta, *s* sonora-*s* sorda, *x*, *tx*, *g-j*, *w-y* i *u-i* consonants i llurs sons.

A més, indicava que, en la llengua parlada, existia una diferència fonètica entre la *b* (so oclusiu, bilabial, sonor) i la *v* (so fricatiu, labiodental, sonor) en el Camp de Tarragona,[831] mentre que en la resta del domini lingüístic de Catalunya, la *v* es pronunciava com una *b*.

Així mateix, donava criteris per pronunciar correctament frases enllaçades. Aquests enllaços fònics eren el resultat del contacte d'algunes consonants a final de paraula que se sonoritzaven quan entraven en contacte amb la vocal inicial de la paraula següent: *els ànecs* > *el*[z]*ànecs* i no *el*[s]*ànecs*. Justificava la manca de sonorització per part dels catalanoparlants per la influència del castellà, que no feia el fenomen de la sonorització. El fet de no sonoritzar, deia Jordana, podia provocar confusions com ara *els sous* (*el*[s]*ous*) o *els ous* (*el*[z]*ous*).

[831] El tarragoní té, a més dels fonemes consonàntics del català central, el fonema fricatiu labiodental sonor /v/ que continua vigent a l'Alt i Baix Camp i a la perifèria del Tarragonès. (Veny i Massanell, 2015: 161).

Quant a l'escriptura de les consonants esmentades, i per evitar "vacil·lacions", Jordana exposava unes regles d'escriptura per tal que l'estudiant anés orientat i evités errors ortogràfics. Aquesta tècnica ens permet observar el vessant pedagògic del manual. Les diferents pautes estaven exposades d'una manera numerada, en apartats i subapartats clars i concisos, amb un llenguatge prescriptiu que no creava dubtes a l'estudiant:

> 1. Davant de *l* i de *r* escriurem *b*, com en *moble*, *problema*, *cabre*.

Jordana també explicava tècniques per recordar l'escriptura d'alguns mots. Així, si un mot primitiu contenia una *u* (*blau*), en el derivat esdevindria una *v* (*blavor*). Així mateix, una paraula acabada en una *p* donaria lloc a un mot de la mateixa família que contindria una *b* (*llop* > *lloba*). No obstant això, no amagava la dificultat d'establir una pauta per a l'escriptura d'aquestes grafies quan es referia als pseudoderivats. En aquest cas, indicava una sèrie d'exemples, com ara *llavi* > *labial*, per tal que l'estudiant els recordés.

Sobre aquestes dues grafies, Jordana també es referia a la interferència de la llengua castellana i advertia els lectors que, en nombroses ocasions, paraules castellanes que contenien *b* o *v* no coincidien amb les catalanes corresponents (*móvil* > *mòbil*). Aquest fenomen també ocorria en la desinència de l'imperfet d'indicatiu dels verbs de la primera conjugació (*amaba* > *amava*).

Pel que fa als sons vocàlics, Jordana assenyalava que n'hi havia vuit en català. El fet que el manual anés dirigit als

alumnes de Catalunya feia que expliqués, amb més deteniment, els fenòmens vocàlics propis d'aquest territori, com era el cas de la reducció de la *a* i la *e* en posició àtona a vocal neutra, i de la *o* i la *u* àtones en *u*.

La vocal neutra, per tant, centrava l'explicació de la lliçó perquè, en el parlar central, podia haver-hi confusions en l'escriptura entre la *a* i la *e*. Per evitar errades en la utilització d'aquesta vocal, Jordana advertia el lector que li convenia fixar-se en les vocals fortes –tòniques– *a* i *e* del mot primitiu corresponent per poder escriure correctament els derivats (*taula* > *taulada*, *teula* > *teulada*).

Jordana també es referia al so de la *u* feble, en la pronúncia de Barcelona, que provocava errors en els parlants. Així mateix, apuntava que el mot primitiu, que contenia una *u* o una *o* forta, en fer el derivat, indicava el so de la vocal feble (*c*[o]*ve* > *c*[u]*venet*, *p*[u]*nta* > *p*[u]*ntaire*). En aquest cas, també assenyalava que es trencava la norma amb els mots denominats pseudoderivats i ho exemplificava amb *dulcificar* com a derivat de *dolç*. Vista la complicació, i per facilitar la feina de l'aprenent de llengua, Jordana indicava una sèrie de pseudoderivats i recomanava als seus lectors que podrien resoldre les dificultats "aprenent de mica en mica l'ortografia d'aquests mots peculiars" (1934: 30).

Jordana finalitzava la lliçó amb l'explicació de la divisió de les síl·labes, fent especial atenció a la separació dels dígrafs (*l·l*, *rr*...). I, també, assenyalava la integritat dels prefixos en la separació de les síl·labes: *an*, *con*... (*an-hi-dre*, *con-hort*...).

La darrera lliçó que tancava el bloc fonètic i ortogràfic corresponia als signes ortogràfics auxiliars, el primer dels quals era l'accent gràfic.

Pel que fa a la regla d'accentuació, Jordana explicitava, d'una manera ordenada i precisa, les terminacions afectades, amb els exemples corresponents.

Al segon bloc, de morfologia nominal, constituït per sis lliçons, Jordana es referia a l'article definit, als substantius, als adjectius qualificatius, als adjectius determinatius, als pronoms personals i als demostratius, els indefinits, els interrogatius i els pronoms relatius.

Quant a l'article definit, Jordana donava al lector informació bàsica: les formes plenes, del masculí, del femení i dels respectius plurals així com l'apòstrof (*l'*). Pel que fa a l'article neutre, indicava que tenia la mateixa forma que el masculí (*el ver i el fals*, *el bo i el dolent* i no *lo ver i lo fals*, *lo bo i lo dolent*). Advertia que la utilització de *lo* en la llengua parlada era un castellanisme no admès per la normativa. Expressions com *lo bonic de la casa i lo ximple que és* calia substituir-les per *el que té de bonic la casa* i *com és de ximple*.

Pel que fa als substantius, Jordana indicava, seguint el mètode contrastiu amb el castellà, que el gènere dels mots catalans corresponia, en general, al dels substantius en castellà. Per demostrar que en ocasions aquesta equivalència no existia, indicava una sèrie de mots femenins en castellà que eren masculins en català: *la costumbre* > *el costum*, *la corriente* > *el corrent*. En aquest punt, Jordana advertia explícitament els catalanoparlants que no s'havien de guiar per la llengua castellana perquè podien cometre errors.

Amb relació al nombre dels substantius, Jordana va centrar-se en la formació del plural dels mots masculins que en singular acabaven en *sc*, *st* i *xt*. Remarcava que tenien dues possibilitats de terminació, en *–os* (*bosc* > *boscos*; *test* > *testos*; *pretext* > *pretextos*) o en *–s* (*boscs*, *tests*, *pretexts*) i prioritzava la primera alternativa.

Quant a l'adjectiu qualificatiu, Jordana indicava que la influència de la llengua castellana sobre la catalana provocava confusions als catalanoparlants en l'aplicació d'aquesta categoria gramatical. Així, els adjectius qualificatius invariables en castellà (*inerte*) podien correspondre a adjectius qualificatius catalans de dues terminacions (*inert* > *inerta*). En sentit contrari, l'adjectiu qualificatiu català *rude* era invariable mentre que en castellà la traducció corresponent tenia dues terminacions, una per al masculí (*rudo*) i una altra per al femení (*ruda*). Per això, Jordana exposava que no s'havia de prendre el castellà com un model a seguir per expressar-se en català, tant parlat com escrit.

Sobre els adjectius determinatius, Jordana iniciava la lliçó amb l'exposició dels adjectius demostratius (*aquest*, *aqueix*, *aquell* i les formes de femení i de plural). Així mateix, advertia que en general s'utilitzaven dos adjectius demostratius: *aquell* i *aquest* o *aqueix*. Així mateix, Jordana indicava que els adjectius *aquest* i *aqueix* eren molt útils en l'estil epistolar.

Amb referència als adjectius possessius, Jordana també n'indicava totes les formes (*meu*, *teu*, *seu*, *nostre*, *vostre*, *llur*). L'autor del manual puntualitzava sobre aquell adjectiu possessiu que podia comportar més dificultat en la

seva utilització: *llur*. Sobre aquest aspecte, Jordana apuntava que calia assegurar-se que el posseïdor era plural per fer-ne ús. En aquest cas, Jordana donava exemples amb errors per fer evident què no s'havia de fer. Per tant, seria una errada -deia Jordana- indicar *el general i llurs soldats* perquè la frase correcta havia de ser *els generals i llurs soldats*. Així, considerava molt recomanable l'ús de llur "perquè dóna al llenguatge unes facilitats d'expressió que no tindria amb l'ús exclusiu de *seu*" (1934: 53) i feia adonar al lector que guanyava en riquesa expressiva.

L'exposició de l'apartat corresponent als adjectius numerals estava dividida en tres subapartats: a) numerals cardinals, b) ordinals i c) partitius o fraccionaris, per facilitar l'aprenentatge d'uns conceptes força diferents a la llengua en què l'alumnat havia fet els estudis, el castellà.

Així, a tall d'exemple, es mostra a continuació l'explicació que feia Jordana dels numerals cardinals:

> Quan els numerals cardinals són emprats com a ordinals, no prenen mai la forma femenina, i hom diu *u* en lloc de *un* (i així mateix *vint-i-u*, *trenta-u*, etc.). Exemples: *el quilòmetre u*, *l'u de març*, *el vint-i-u de setembre*. Quan són usats com a noms dels nombres naturals (1, 2, 3, etc.), hom diu també *u* en lloc de *un* (i així mateix *vint-i-u*, *trenta-u*, etc.). Exemple: *el nombre u*. Quan *u*, *dos*, *tres*, etc., són usats com a substantius, presenten els plurals *uns*, *dosos*, *tresos*, etc. Exemple: *en aquest joc cal treure els vuits i els nous*).

Quant als adjectius indefinits, Jordana assenyalava, amb èmfasi, tres apartats que iniciava amb un "Recordeu" per indicar l'ús incorrecte d'alguns indefinits: a) *altre* no podia se substituït per *demés*. I assenyalava: *No digueu vosaltres cantareu i els demés callaran* sinó *vosaltres cantareu i els altres callaran*; b) *mateix* era un adjectiu i no podia fer funcions de pronom, "No digueu, doncs, *el*

ministre va entrar al seu despatx i va saludar tots els qui es trobaven al mateix sinó [...] *els qui s'hi trobaven*), i c) *varis*, *vàries* eren les formes del plural de *vari* (*variat*) i no podien utilitzar-se com a adjectiu indefinit (... *varis policies el seguien* sinó *alguns* (*o uns quants*) *policies el seguien)*.

Sobre l'adjectiu relatiu *qual*, Jordana indicava al lector:

> Recordeu que no ha d'usar-se mai sense l'article. Exemples: ...*de la coneixença dels seus defalliments neix en l'home humilitat, la qual humilitat*...

Amb relació als pronoms personals, Jordana assenyalava que n'hi havia de formes fortes o accentuades (*jo, mi, nosaltres, tu, vosaltres, ell, ells, ella, elles, si, vós*) i de formes febles o no accentuades: *em*, *ens*, *et*, *us*, *es*, *el*, *els*, *la*, *les*, *li*, *ho*, *en* i *hi*, i les funcions gramaticals corresponents.

Pel que fa a l'escriptura de combinacions de dos pronoms, davant del verb, Jordana explicava la forma plena (*me la prenen*) i la reduïda (*li'n dóna*). La combinació *li'n dóna* va servir a Jordana per introduir implícitament la noció de registre o varietat lingüística que depèn del context. Reconeixia que hi havia la variant correcta *li'n dóna*, que era vàlida, doncs, per als registres formals. Al costat, la combinació col·loquial i incorrecta *n'hi dóna*, no era admesa per la normativa. Així mateix, es referia a la combinació del datiu en singular (*li*) i del acusatiu (*ho* i *en*): *Vols que ho digui al mestre? Digues-li-ho; Vols que doni pomes a la nena? Dóna-li'n*. En aquest últim cas, Jordana assenyalava que no era correcte dir *dóna-n'hi*, fórmula utilitzada col·loquialment.

Així mateix, Jordana advertia d'una altra forma possible quan el datiu *els* es combinava amb els acusatius *el, els, la, les*: *els el pren* i *els els pren* (i no la incorrecció *els hi*).

Sobre els pronoms relatius, Jordana explicava que hi havia diferents tipus d'oracions de relatiu i, també, indicava els pronoms que les introduïen. Assenyalava als alumnes que per emprar correctament els pronoms relatius calia seguir nou observacions. La manera sistemàtica d'explicar els pronoms relatius facilitava l'aprenentatge d'unes oracions gramaticals a les quals, en la majoria dels casos, havia de ser el primer cop que els alumnes s'encaraven. Les observacions estan formulades d'una manera clara i concisa i amb exemples, tal com es pot veure en el redactat de la primera:

> 1. El pronom feble *que* serveix per a introduir oracions de relatiu adjectives. Hi pot fer de subjecte, de complement directe i de circumstancial de temps. Exemples: *L'home que ve és el teu pare. La dona que veus allí és la teva mare. Allò els va passar l'any que van casar-se. Jo, que no en sabia res, vaig quedar-me parat. El teu oncle, que era diputat, no es movia de Barcelona.*

Així mateix, Jordana feia èmfasi en les traduccions amb resultats no genuïns en català. Puntualitzava, per tant, que el relatiu *cuyo* corresponia a la combinació *el ... del qual*, amb indicació de possessió, (*l'amor conjugal de Griselda, la història de la qual fou per mi*...) i, en cap cas, es podia traduir al català per *quin* o *qual*.

La penúltima observació de Jordana, pel que fa als pronoms relatius, estava dirigida directament als lectors, en què plantejava errors. En aquests casos, oferia alternatives admeses amb exemples:

> 8. Noteu que en castellà *el cual*, *la cual*, *los cuales*, *las cuales* poden ésser substituïts per *el que*, *la que*, *los que*, *las que*. En català no podem fer una substitució semblant, de manera que els exemples següents ho són d'una incorrecció inadmissible: *Era una dona de la que ja teníem notícies. Venia d'un país del que havíem sentit parlar molt.* El primer cas cal dir *de qui* o *de la qual*; en el segon, *de què* o *del qual*. [...]

Al tercer bloc, sobre morfologia verbal, s'hi reunien cinc lliçons (núm. 13, 14, 15, 16 i 17), en què Jordana conjugava i comentava verbs de la primera i de la segona conjugació i les irregularitats d'aquests últims. Així mateix, es referia als mateixos aspectes dels de la tercera conjugació i, també, als temps compostos.

Jordana classificava els verbs en les tres conjugacions. Com a representant de la primera conjugació regular, indicava el verb *portar.* Com a exemples de verbs irregulars, conjugava *anar* i *estar*. Quant als regulars de la segona conjugació, Jordana prenia com a models *perdre* i *témer*. També presentava la conjugació dels verbs irregulars de la segona conjugació: *ésser*, *veure*, *fer*, *haver*. Així mateix, també es va referir als verbs de la tercera conjugació: d'una banda, als que, com *servir*, rebien l'increment incoatiu; i, de l'altra, als que no tenien aquest increment, com *dormir*. Les desinències dels temps verbals de les tres conjugacions corresponien al dialecte central.

A propòsit dels verbs, Jordana advertia que eren "barbarismes" els acabaments de la tercera conjugació com si fossin verbs que pertanyien a la segona: *combatre* > *combatem* (i no *combatim*), etc. Anàlogament, es referia al verb *ir* castellà, esdevingut auxiliar, que, segons Jordana "es propaga per Catalunya" (1934: 100). Així, la frase castellana *me parece que va a llover* no es podia traduir per

em sembla que va a ploure sinó *em sembla que plourà*. Així mateix, advertia que molts verbs castellans no es corresponien als catalans, com ara: *Está en casa* > *és a casa*; *dar un abrazo* > *fer una abraçada*; *ya voy* > *ja vinc*, etc.

Quant als temps d'obligació, Jordana assenyalava que calia limitar l'ús del verb *deure* i, en canvi, utilitzar *haver* més la preposició *de* i l'infinitiu corresponent per formar la perífrasi (*haver de fer*, *haver de dir*). Deia que per evitar el castellanisme *tenir que* (*tinc que fer*), la perífrasi d'obligació admesa es podia formular de dues maneres: *he* i *haig de* + verb en infinitiu (*haig de fer-ho*/*he de fer-ho*).

Entre els barbarismes que Jordana titllava de "corrents i perillosos" (1934: 99) hi havia el gerundi anomenat *copulatiu*, molt generalitzat en el català escrit. En aquest aspecte, recordava al lector que el gerundi correcte indicava coincidència o temps immediatament anterior (*Veient que ell no venia, vaig sortir al carrer*). Per tant, era incorrecte dir *Va caure del tramvia, matant-se*, sinó *Va caure del tramvia i es va matar.*

L'últim bloc, corresponent a la sintaxi, estava constituït per tres lliçons sobre els adverbis, les preposicions i les conjuncions.

Sobre els adverbis, Jordana recomanava que es tinguessin en compte una sèrie d'observacions per evitar errors. Així, calia diferenciar la funció dels adverbis *ací* i *aquí* en les relacions epistolars; conèixer el significat, per evitar confusions, d'adverbis com *anit* (*la nit d'avui com la nit d'ahir*); *ensems* (no *a l'ensems*) significava «juntament»; *sols* era equivalent a *solament* (però no *solsament*), i les

expressions castellanes *cuanto antes*, que calia transformar en català en *com més aviat millor*, *cuanto menos* en *almenys* i *inclusive* en *inclusivament*.

A propòsit de les preposicions, Jordana indicava les febles (*a*, *en*, *de*, *amb*, *per* i *per a*) i les fortes (*entre*, *contra*, *sense*...). Insistia en aquells usos en què es podia incórrer en errors. Així aclaria que la preposició *a*, en general, no introduïa el complement directe, *He vist la noia*, però, en canvi, sí que precedia l'indirecte, *He escrit a la noia*. Hi havia, segons Jordana, un nombre reduït de casos en què el complement directe portava la preposició *a*: davant de pronom fort (*No us han vist ni a tu ni a ella*); davant els pronoms *tothom*, *tots*, i per separar el subjecte del complement directe (*Ens miràvem l'un a l'altre*).

La preposició *en* s'utilitzava davant de verbs que regien un complement introduït per aquesta preposició com ara: *pensar en ell*, *tardar en l'execució*. També assenyalava que calia utilitzar *en* davant d'infinitiu o frase d'infinitiu amb valor temporal (*En entrar ell* i no *a l'entrar ell*).

Com havia fet en nombroses ocasions, Jordana assenyalava aquells fenòmens lingüístics més complicats de retenir per part de l'alumnat. Així, sobre la preposició *de* (*d'*) indicava que introduïa els adjectius qualificatius amb funció d'atribut del pronom feble *en* (*Tens cigarretes egípcies? No, però en tinc d'angleses*), també s'utilitzava en el cas de l'elisió del verb i del pronom *en* (*Tinc quatre cintes blaves i tres de verdes*).

Sobre les preposicions *per* i *per a*, Jordana tornava al recurs de referir-se al castellà per fer més comprensible l'explicació. Així, deia que la preposició castellana *por*

corresponia a la catalana *per*, i *para*, a la preposició *per a*. No obstant això, aclaria que no sempre coincidia. Així, davant de verb en infinitiu que expressava el motiu i l'objecte d'una acció expressada per un verb anterior, el català utilitzava *per*, mentre que en castellà indicava *para*. En canvi, les preposicions castellana i catalana coincidien en diversos casos, com ara: *Hi ha un carta per al teu germà*. També recordava als alumnes que davant d'una oració introduïda per la conjunció *que* calia ometre la preposició.

I, finalment, quant a les conjuncions, Jordana indicava que n'hi havia de diversos tipus: copulatives (*i* i *ni*); disjuntiva o; adversatives, *però*, *sinó* i *ans*; la consecutiva *doncs* i altres que explicava amb nombrosos exemples.

De l'apartat de les conjuncions, Jordana tenia molt d'interès a assenyalar l'incorrecte doncs causal. Així, indicava que la pressió del castellà havia provocat que es traduís erròniament *pues* per *doncs*. Així *doncs*, advertia Jordana, era consecutiva i *perquè*, causal. La frase: *No puc sortir, doncs estic malalt* era incorrecta -deia Jordana- i s'havia de dir *Estic malalt? Doncs no puc sortir.*

En aquesta mateixa lliçó s'incloïa una altra incorrecció que preocupava Jordana. Novament la influència del castellà havia provocat que els catalanoparlants traduïssin *porque* per *perquè* i *para que* per *per a que*. Recordava que, com ja s'havia vist a la lliçó corresponent, la preposició *a* havia de desaparèixer davant la conjunció *que*. Així, apuntava que tant *porque* com *para que* corresponien a la conjunció catalana *perquè* (*He vingut perquè m'avorria*; *He vingut perquè em vegis*).

Com en el cas del manual *El català i el castellà comparats*, Jordana acabava cada lliçó amb una sèrie d'exercicis en què l'alumnat podia repassar allò que havia estudiat i alhora podia veure'n les solucions a la "Clau dels exercicis".

A tall d'exemple, un cop explicada la lliçó 4, "Les lletres i llurs sons", que corresponia als sons de la *x*, de la *tx*, de la *g* i la *j*, de la *w* i la *y* i de les lletres mudes, Jordana proposava tres exercicis per tal que l'alumnat pogués comprovar que havia entès la lliçó. En l'exercici A, l'estudiant havia d'omplir buits amb el so *tx*; en el B, havia de posar la *g* o la *j* que escaigués als diferents espais, i, en el C, la lletra muda que correspongués als espais en blanc.

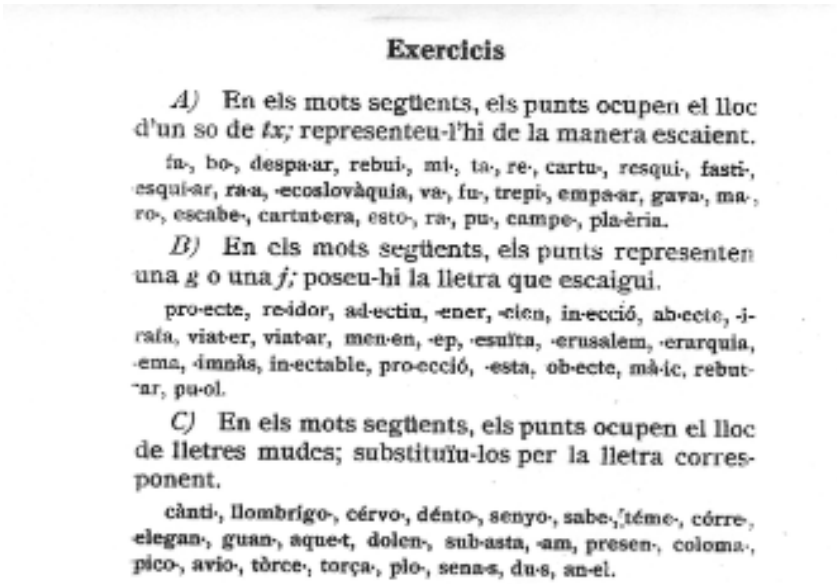

Exercicis

A) En els mots següents, els punts ocupen el lloc d'un so de *tx;* representeu-l'hi de la manera escaient.

fa-, bo-, despa-ar, rebui-, mi-, ta-, re-, cartu-, resqui-, fasti-, esqui-ar, ra-a, -ecoslovàquia, va-, fu-, trepi-, empa-ar, gava-, ma-, ro-, escabe-, cartut-era, esto-, ra-, pu-, campe-, pla-èria.

B) En els mots següents, els punts representen una *g* o una *j;* poseu-hi la lletra que escaigui.

pro-ecte, re-idor, ad-ectiu, -ener, -ien, in-ecció, ab-ecte, -i-rafa, viat-er, viat-ar, men-en, -ep, -esuïta, -erusalem, -erarquia, -ema, -imnàs, in-ectable, pro-ecció, -esta, ob-ecte, mà-ic, rebut-ar, pa-ol.

C) En els mots següents, els punts ocupen el lloc de lletres mudes; substituïu-los per la lletra corresponent.

cànti-, llombrigo-, cérvo-, dénto-, senyo-, sabe-, téme-, córre-, elegan-, guan-, aque-t, dolen-, sub-asta, -am, presen-, coloma-, pico-, avio-, tòrce-, torça-, plo-, sena-s, du-s, an-el.

Fig. 171 Exercicis sobre aspectes de la llengua

Un cop fet l'exercici, l'alumnat podia comprovar si havia realitzat els exercicis correctament. Aquest sistema, a diferència de la gramàtica normativa, facilitava l'autoaprenentatge. A continuació, hem inserit les correccions dels exercicis anteriors:

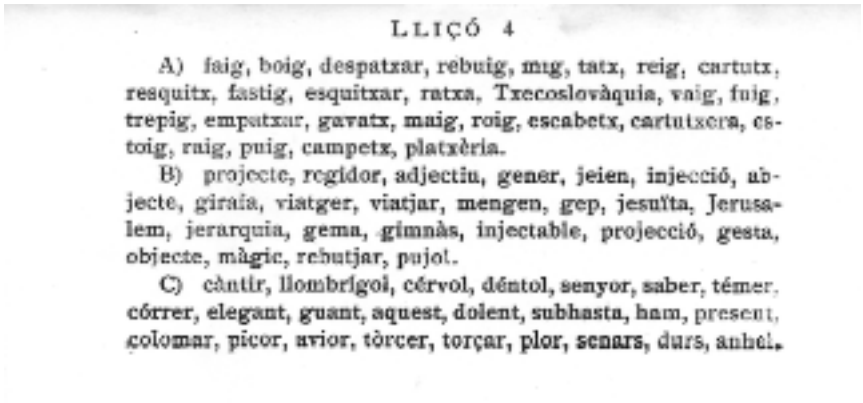

LLIÇÓ 4

A) faig, boig, despatxar, rebuig, mig, tatx, reig, cartutx, resquitx, fastig, esquitxar, ratxa, Txecoslovàquia, vaig, fuig, trepig, empatxar, gavatx, maig, roig, escabetx, cartutxera, estoig, raig, puig, campetx, platxèria.

B) projecte, regidor, adjectiu, gener, jeien, injecció, abjecte, giraia, viatger, viatjar, mengen, gep, jesuïta, Jerusalem, jerarquia, gema, gimnàs, injectable, projecció, gesta, objecte, màgic, rebutjar, pujol.

C) càntir, llombrígol, cérvol, déntol, senyor, saber, témer, córrer, elegant, guant, aquest, dolent, subhasta, ham, present, colomar, picor, avior, tòrcer, torçar, plor, senars, durs, anhel.

Fig. 172 Exercicis resolts

Jordana exercicis d'aquest tipus volia depurar la fonètica d'interferències del castellà i insistia amb sons molt diferents entre el català i el castellà.

4.1.5.5 Seguiment de la normativa

La finalitat d'aquest apartat és comprovar el grau de seguiment de la normativa al manual de Jordana *El català en vint lliçons* (1934). Per fer-ho, prendrem com a obra de referència del corpus normatiu la *Gramàtica catalana* de Pompeu Fabra (1933[7] [1918]).

D'una manera anàloga a la resta de manuals, hem articulat aquest seguiment en tres nivells: (a) coincidències, (b) divergències i (c) reduccions, respecte de la gramàtica normativa.

a) coincidències

L'obra objecte d'estudi concentra coincidències amb la gramàtica normativa en la majoria dels aspectes tractats. El mateix Jordana ja havia assenyalat que moltes de les explicacions i dels exemples que constaven al seu manual provenien de la *Gramàtica catalana* (Fabra, 1933[7] [1918]).

Hem localitzat coincidències amb la gramàtica normativa en els quatre blocs en què s'estructura el contingut del manual: 1) fonètica i ortografia, 2) morfologia nominal, 3) morfologia verbal i 4) sintaxi.

Pel que fa a l'ortografia, Jordana explicava el sistema d'accentuació dels mots a) aguts, b) plans i c) esdrúixols, amb els exemples següents: a) *degà*, *matalàs*, *mercè*, *ximpanzé*..., b) *àrab*, *rònec*, *pròleg*, *barítón*..., c) *mètode*, *època*, *mecànica*, *òliba*... (Jordana, 1934: 35). Tots els exemples que acabem d'esmentar estan extrets de l'exposició de les regles d'accentuació que consten a la gramàtica normativa (Fabra, 1933[7] [1918]: 12).

Quant a la morfologia nominal, Jordana indicava que, en algunes ocasions, es podia apostrofar l'article davant de consonant: *l'smoking* (pronunciat *l'esmòquing*) (1934: 40), un exemple que també havia extret de la gramàtica normativa. De fet, aquesta obra assenyalava que "ha d'ésser considerat com si comencés en vocal; doncs *l'smoking*". (Fabra, 1933[7] [1918]: 27). Hem d'esmentar que aquesta paraula va aparèixer a la setena edició de la *Gramàtica catalana* (1933); en canvi, no figurava a la primera edició de 1918. Aquest fet confirma la idea que Jordana va utilitzar la gramàtica acabada de publicar per elaborar els dos manuals de llengua (*El català i el castellà comparats* (1933) i *El català en vint lliçons* (1934)).

Un altre exemple de coincidència és la formació del femení dels substantius. Així, al manual de Jordana constaven diferents maneres de fer la flexió de femení: a) addició de la vocal *a*: *germana*, *minyona*...; b) canviant *e* en *a*: *sogra*, *deixebla*; c) addició del sufix *essa*: *sastressa*, *duquessa*...;

d) *príncep* > *princesa*, *emperador* > *emperadriu*, *actor* > *actriu*, *heroi* > *heroïna*, *gall* > *gallina*...; e) radical diferent del nom masculí: *oncle* > *tia*, *gendre* > *nora*; f) mateix nom per al masculí i per al femení: *rossinyol mascle* > *rossinyol femella*...; g) addició del sufix *–ot* al mot femení: *bruixa* > *bruixot*, *perdiu* > *perdigot* (Jordana, 1934: 42).

Els exemples que apuntava Jordana eren extrets, en gran mesura, del capítol II, apartat 28, subapartat I, II i III, de la gramàtica normativa (Fabra, 1933[7] [1918]: 29-30).

Quant al bloc de sintaxi, s'hi recullen casos d'explicació manllevada de la normativa, amb exemples inclosos. Com ara l'apartat que s'ocupa del temps i del mode del verb en les oracions condicionals, en què Jordana (1934: 99) indicava que:

> En les proposicions condicionals que expressen un fet no existent en la realitat, podem usar amb el mateix valor l'imperfet d'indicatiu i el de subjuntiu. Exemples: *Si tingués diners compraria aquesta casa* o *si tenia diners compraria aquesta casa*. *Si ho sabés us ho diria*, o *si ho sabia us ho diria*.

La *Gramàtica catalana* en l'apartat titulat "Observacions sobre l'ús d'alguns temps" assenyalava (Fabra, 1933[7] [1918]: 97):

> En les proposicions condicionals que expressen un fet no existent en la realitat, es poden usar amb el mateix valor l'imperfet de subjuntiu i el d'indicatiu. Ex.: *Si* TINGUÉS *diners compraria aquesta casa*, o *Si* TENIA *diners compraria aquesta casa*. *Si ho* SABÉS *us ho diria*, o *Si ho* SABIA *us ho diria*. *Si* FOS *més pesant no el podríeu alçar*, o *Si* ERA *més pesant no el podríeu alçar*.

Es tractava del mateix text sobre les oracions condicionals en què la gramàtica normativa afegia dos exemples més. De

fet, Jordana va optar en més d'una ocasió per reproduir textos de la *Gramàtica catalana*, tal com havia passat a *El català i el castellà comparats* (1933) a propòsit de les oracions de relatiu.

Sobre l'ús de la preposició *a* davant del complement directe, Jordana indicava en quins contextos calia posar-la: 1. Davant d'un pronom personal fort. Exemple: *No us han vist ni a tu ni a ella*. 2. Per separar el subjecte del complement directe. Exemple: *Ens miràvem l'un a l'altre. El perseguia com el gat a la rata*. 3. Quan el complement directe és un dels pronoms *tothom*, *tots*, *el qual*, la preposició *a* hi és simplement tolerada (1934: 109).

Jordana seguia la normativa tant en el redactat de la norma com en els exemples emprats. La "tolerància" esmentada per Jordana també és coincident amb la gramàtica normativa (Fabra, 1933[7] [1918]: 113). No obstant això, Jordana posava al seu manual els exemples estrictament necessaris i en canvi la gramàtica normativa era més extensa i assenyalava més exemples i definicions (Fabra, 1933[7] [1918]: 112-113).

Una altra coincidència és l'argumentació sobre la conjunció *sinó*. Novament Jordana, en un exercici clar de seguiment de la normativa, es referia a aquest nexe amb exemples extrets de la gramàtica normativa. Cal tenir en compte, també, que Jordana aprofitava l'exposició de la conjunció *sinó* per fer adonar el lector que existia la combinació de la conjunció *si* i l'adverbi *no*, amb finalitat didàctica (1934: 117):

> La conjunció *sinó* s'empra amb el caràcter que mostra en aquests dos exemples: *no té sinó un fill* (equivalent *a no té més que un fill*), *no és culpa d'ell, sinó del seu amic*. Cal no confondre la conjunció *sinó* amb la combinació de la conjunció *si* i l'adverbi *no*, escrita *si no*. Exemple: *Si no véns, et pegaré.*

La *Gramàtica catalana* enfocava l'explicació de la conjunció *sinó* amb un nombre superior d'exemples que Jordana. (Fabra, 1933[7] [1918]: 127-128).

> *No vam anar-hi* SINÓ *ell i jo*. *No té* SINÓ *un fill*. *No vivint* SINÓ *d'herbes*. *No volia* SINÓ *dir-li una cosa*. *No podien* SINÓ *accedir-hi*...

En definitiva, la gramàtica fabriana era extensa i, en canvi, el manual de Jordana era condensat. Els dos llibres tenien objectius diferents perquè anaven dirigits a públics distints.

b) divergències

Al manual hi ha poques divergències atès que l'autor tenia la intenció de no apartar-se de la normativa.

En els adjectius quantitatius, Jordana indicava que *massa*, *força*, i *prou* eren invariables, com a única solució, i n'exemplificava l'ús amb casos com *massa cançons*, *força press*[es] i *prou maldecaps.* En canvi, la *Gramàtica catalana* distingia la modalitat escrita de l'oral i assenyalava que, en la segona, *prou*, *massa* i *força* es feia la flexió de plural (Fabra, 1933[7] [1918]: 65):

> En el llenguatge parlat no és rar de donar als mots *prou*, *massa* i *força* els plurals *prous*, *masses* i *forces*, sobretot en el cas en què no van adjunts a un substantiu. Ex.: *Vols més llibres? No, ja en tinc* PROUS. *No inviteu ningú més: ja som* MASSES. *Ja n'has menjat* FORCES*?*

d) reduccions

Un dels objectius del manual era presentar una obra que tingués "en poc espai, d'una manera clara, totes les regles

i observacions que cal conèixer per a emprar correctament el nostre idioma." Per això, sempre que podia, les exposicions de la norma tendien a ser sintètiques respecte de la normativa, també en benefici de la claredat.

Com a exemple, en l'explicació sobre l'ús del pronom personal *ell* i el reflexiu *si* Jordana s'inclinava pel primer (1934: 58):

> És preferible el pronom *ell* al reflexiu *si*, en casos com els dels exemples següents: *parlaven entre ells*, millor que *parlaven entre* si; *vuit i quinze són dos nombres primers entre ells*, millor que *vuit i quinze són dos nombres primers entre si*.

A diferència del manual de Jordana, la *Gramàtica catalana* donava informació de l'ús en francès i en castellà dels pronoms per mostrar la preferència del pronom personal *ells* enfront del reflexiu *si*, més pròxima a la solució del francès (Fabra, 1933[7] [1918]: 40):

> En casos com els següents és preferible el pronom *ell* al reflexiu *si*: *Parlaven entre* ELLS, preferible a: *Parlaven entre* SI. *Vuit i quinze són dos nombres primers entre* ELLS [francès: *premiers entre* EUX], preferible a: *Vuit i quinze són dos nombres primers entre* SI [castellà: *primos entre* SÍ]

Un aspecte que Jordana no va tenir en compte va ser l'ús del plusquamperfet de subjuntiu en les oracions condicionals. Fabra indicava que, en aquest cas, l'auxiliar del verb de l'oració principal podia ser *hauria* o *haguera*, amb els exemples següents: *Si haguessis vingut t'*HAURÍEM *o t'*HAGUÉREM *donat això*. Així mateix, assenyalava que era millor que no pas *t'*HAGUÉSSIM *donat això*.

Un altre exemple de reducció, per part de Jordana, va ser de no incloure la conjunció *car* en el capítol de les conjuncions perquè, possiblement, considerava que era una conjunció arcaica. En canvi, la gramàtica normativa assenyalava que es tractava d'una conjunció que "és avui correntment usada en la llengua literària" (Fabra, 1933[7] [1918]: 134).

4.1.1.5.6 Ressò de l'obra

El català en vint lliçons va arribar al públic a final de 1934. El 26 de setembre de 1934, a *L'Opinió* (1934: s/p), a la secció "Notes i notícies" ja s'anunciava la imminent publicació de la novetat editorial, dins de la col·lecció "Manuals Escolars Barcino".

La Publicitat, del 5 d'octubre de 1934, inseria, signat per C. Brossa (1934: 2), l'article "El català en vint lliçons" dins la secció "Els llibres nous", que es referia a la nova publicació. El text de Brossa tenia dues parts. D'una banda, reproduïa l'objectiu i els destinataris de l'obra, una informació extreta de l'"Advertiment"; de l'altra, esmentava el contingut del nou volum, tot assenyalant els capítols que considerava més rellevants, com l'estudi de l'ortografia i dels verbs. Així mateix, la ressenya també es referia a la lliçó corresponent a l'accentuació i a la dels pronoms:

> Són encara pocs –relativament, és clar- els catalans que accentuen correctament o saben com cal posar la dièresi, i encara menys els que destrien la forma concreta dels pronoms, en la barroera pronunciació usual.

Brossa finalitzava l'article amb l'exposició de l'estructura de l'obra, tot indicant el vessant pedagògic del manual:

> En cadascuna de les vint lliçons d'aquest nou volum dels "Manuals Escolars Barcino", les observacions són agrupades d'una manera còmoda per a l'estudiant. Cada lliçó té els seus exercicis gramaticals, la resolució dels quals pot comprovar l'alumne en la clau d'exercicis inclosa al final del llibre.

L'Opinió, el 10 d'octubre de 1934, en la secció escrita per Jordana, "Excursions literàries", [832] hi havia l'article "L'Editorial Barcino i la gramàtica". Destacava les excel·lències de l'Editorial Barcino quant a la difusió dels coneixements gramaticals de la llengua catalana. En aquest sentit, esmentava una sèrie de llibres sobre aquesta mateixa temàtica publicats per l'editorial esmentada:

> A base de la font de la nostra gramàtica reglamentada, que és la *Gramàtica* de l'Institut d'Estudis Catalans, l'Editorial Barcino ha anat encarregant a diversos experts d'elaborar la matèria gramatical de manera que resultés agradable a tota mena de naturaleses i gustos. Així Pompeu Fabra componia, per a la "Col·lecció Popular Barcino", una *Ortografia catalana*, *La conjugació dels verbs en català*, el *Diccionari ortogràfic abreujat* i *Les principals faltes de gramàtica*. Jeroni Marvà, personalitat complexa, però no per això menys acreditada, redactava per a la mateixa col·lecció uns *Exercicis de gramàtica* que han esdevingut famosos. I, encara, hi han aparegut una sèrie de manuals de correspondència adreçats a ajudar la tasca gramatical.
> Aquesta tasca, tan bellament començada a la "Col·lecció Popular Barcino", és continuada i ampliada pels "Manuals Escolars Barcino". Jeroni Marvà hi té dos graus, elemental i superior, una obra concebuda en gran: el *Curs pràctic de gramàtica catalana*."

Un cop havia esmentat els títols sobre gramàtica catalana, publicats per l'Editorial Barcino, Jordana es va referir a ell mateix, en qualitat d'autor de dos manuals de llengua editats per l'esmentada editorial. Amb la seva habitual

[832] *L'Opinió*, "Les Lletres", "Excursions literàries", 1.042 (10.10.1934), p. 14.

ironia, parlava de C. A. Jordana i de Bernat Montsià, com si fossin dos autors més, amb les respectives contribucions a favor de la llengua catalana:

> El meu estimat amic C. A. Jordana hi ha contribuït amb *El català i el castellà comparats* i ara Bernat Montsià hi contribueix amb *El català en vint lliçons*.
> Els mètodes pedagògics de Bernat Montsià són tan semblants a la meva concepció del que ha d'ésser l'ensenyament de gramàtica, que la meva coneguda modèstia no em permet de lloar-los. Per això m'he estimat més de citar solament la seva obra dins el conjunt de la magnífica tasca gramatical de l'Editorial Barcino.

Per Sant Jordi de 1935, *La Publicitat* oferia al públic l'article, signat per Ramon N. Girald (1935: 3), "Llibres per a l'estudi del català". Girald feia una exposició de les obres, per a l'aprenentatge del català, editades a la col·lecció "Manuals Escolars Barcino". Així, entre diverses publicacions, esmentava el *Curs pràctic de gramàtica catalana* de Jeroni Marvà i *El català en vint lliçons* de Bernat Montsià, per a l'aprenentatge elemental de la llengua catalana.

4.1.6 *Els barbarismes. Guia de depuració del lèxic català*

C. A. Jordana va publicar, l'any 1935, el manual *Els barbarismes. Guia de depuració del lèxic català*. L'Editorial Barcino el va incloure a la "Col·lecció Popular Barcino" amb el número 115. L'obra anava signada per *Bernat Montsià*, pseudònim de C. A. Jordana.

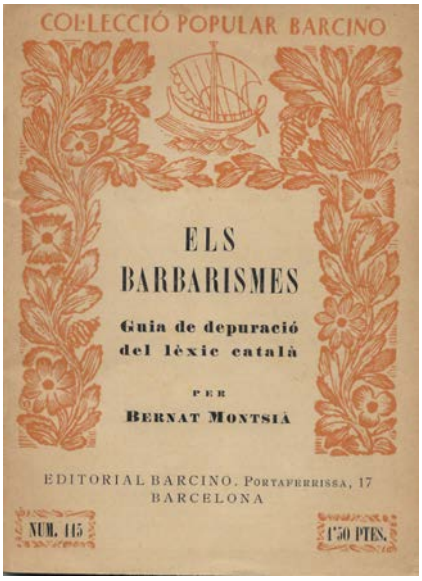

Fig. 173 Coberta *d'Els barbarismes*

4.1.6.1 Objectiu

L'obra *Els barbarismes. Guia de depuració del lèxic català* tenia la finalitat de contribuir a la depuració de la llengua catalana de les interferències lèxiques foranes, especialment del castellà i, en menor mesura, del francès i de l'anglès, perquè, segons Jordana, "la reconstrucció del nostre idioma és tot just a mig fer" (1935: 6). El lèxic comú que hi va incloure provenia de la l'àrea barcelonina, la més densa demogràficament i on es localitzava, majoritàriament, la presència de la llengua castellana.

A més de l'objectiu immediat de subministrar un manual de barbarismes que recollís les interferències castellanes que

es detectessin en el lèxic barceloní més corrent, amb la intenció de depurar-lo, Jordana es plantejava una altra finalitat a més llarg termini. Així, anunciava que, en un volum proper, hi inclouria barbarismes que requerissin un estudi especial com ara tecnicismes especialitzats, antropònims i topònims:

> ...el lector no trobarà, al vocabulari que clou al llibre, sinó els tecnicismes més coneguts. No hi figuren tampoc els noms propis de persones ni els noms geogràfics, que deixarem, si de cas, per a un altre volum. (p. 5)

Jordana va elaborar aquest manual de depuració del lèxic amb un doble objectiu d'una banda, bandejar les incorreccions lèxiques tan generalitzades; de l'altra, indicar el mot genuí més adequat que substituís el barbarisme, per bé que –com reconeixia aquest autor- de solucions n'hi podia haver d'altres.

L'any 1977, Joan Solà indicava que *Els barbarismes* de Montsià "és encara un dels manuals més útils". A la seva ressenya sobre l'obra, Solà feia una panoràmica del contingut del llibre de Jordana i exposava algun dels aclariments que manifestava Jordana en l'"Advertiment", com ara que l'autor "[...] es limita al lèxic barceloní més corrent i prescindeix d'aquells barbarismes que requereixen un estudi especial" (Solà, 1977: 109-110).

4.1.6.2 Destinataris

En l'"Advertiment" d'aquesta obra, no s'hi indicava cap restricció pel que fa al segment de lectors a què anava adreçada. Es pot interpretar, doncs, que podia ser útil per a qualsevol parlant interessat a ensenyar o a aprendre la llengua catalana. Així, tant per a aquelles persones que

havien tingut un ensenyament en castellà o que parlaven en català des de feia poc com per al professorat de català, el manual objecte d'estudi podia representar una eina eficaç per fer-los descobrir unes interferències lingüístiques difícils de detectar:

> Tanmateix, la descoberta de barbarismes en el propi lèxic, encara que en aquest hi hagi molt a depurar, no és pas tan fàcil com a primera vista semblaria. Molts barbarismes aconsegueixen de dissimular-se en un aspecte aliè o en la familiaritat de llur ús.

En definitiva, era un manual, ordenat i sistemàtic, amb què els docents o l'alumnat podia dur a terme una depuració bàsica de la interferència lèxica.

4.1.6.3 Estructura

La macroestructura del manual objecte d'estudi està constituïda per sis capítols. Ultra l'"Advertiment", que obria el llibre, el primer es dedicava a les paraules preses en bloc del castellà (x[833] *palillo* en lloc d'*escuradents*); el segon s'encarregava dels barbarismes provinents de mots castellans més o menys modificats arran del contacte amb el català (x*almacenatge* (de *almacén*) en lloc d'*emmagatzematge*); el tercer capítol s'ocupava de la terminologia catalana castellanitzada en la forma (x*tapissar* en lloc d'*entapissar*) o en el sentit (x*assentar*, en el sentit d'*asseure*); el quart atenia les expressions incorrectes pel fet de ser castellanismes (*a* x*destajo* en lloc de *a preu fet*); el cinquè es dedicava als gal·licismes (x*guixeta* en lloc de *taquilla*) i als anglicismes (x*penalty* per *càstig*), i el sisè aplegava incorreccions purament catalanes (x*radera* per *darrera*). Un vocabulari de 1.656 barbarismes, amb el mot genuí al costat

[833] Hem marcat els barbarismes amb el distintiu (x).

de cada un, tancava el cos del manual. En l'últim full, hi constava l'índex.

Pel que fa a la microestructura, els tres primers capítols mostraven dues parts cadascun. La primera corresponia a l'exposició dels barbarismes específics de cada capítol, i la manera com es podien desemmascarar; la segona contenia una relació dels barbarismes que necessitaven una explicació més detallada. Els capítols quart, cinquè i sisè mostraven una única part, en què hi havia l'explicació de diferents tipus de barbarismes.

4.1.6.4 Contingut

C. A. Jordana va organitzar el contingut d'*Els barbarismes* en capítols que havien d'emparar els diferents tipus de barbarismes, des del més fàcil de descobrir fins al més complicat de desemmascarar.

Per a una millor comprensió, hem exposat en una taula el nombre de barbarismes, distribuïts per capítols i vocabulari, cosa que avala la magnitud del fenomen d'interferència que calia depurar:

Capítol	Títol dels capítols	Nombre de barbarismes
1	"Mots presos en bloc del castellà"	
	1.1 Explicació del tema del capítol	93
	1.2 Relació de barbarismes	107
2	"Mots castellans modificats"	
	2.1 Explicació del tema del capítol	85
	2.2 Relació de barbarismes	31
3	"Mots catalans castellanitzats de forma o de sentit"	
	3.1 Explicació del tema del capítol	38
	3.2 Relació de parelles de mots	43
4	"Expressions incorrectes per castellanisme"	24
5	"Gal·licismes i anglicismes"	29
6	"Altres incorreccions"	40
	Vocabulari	1.658
		2.148

De la quantitat total de 2.148 barbarismes, Jordana va presentar-ne les explicacions oportunes de 490, dels quals 138 van tenir un tractament específic. Així, aquestes 138 interferències, que corresponien a les segones parts dels dos primers capítols. A més del mot normatiu que substituïa el barbarisme, podien anar acompanyats d'altres alternatives genuïnes, de definicions i d'exemples. A més, el vocabulari, situat al final del llibret, abastava 1.658 barbarismes més que duien el mot normatiu al costat.

El primer capítol, titulat "Mots presos en bloc del castellà", estava format per dues parts, com ja hem avançat. A la primera, Jordana pretenia donar als usuaris del manual patrons gramaticals perquè sabessin descobrir els barbarismes i, a la segona, explicava, amb més detall, una sèrie de barbarismes molt arrelats en el lèxic català.

Jordana assenyalava que hi havia un primer grup de barbarismes que es podien revelar fàcilment, com ara *ˣruïdo*, perquè eren uns castellanismes flagrants. En canvi, eren més difícils de bandejar *ˣsombrero*, *ˣadiós* o *ˣalgo*, atès que els seus usuaris, tot i saber que eren barbarismes, els continuaven emprant "sense adonar-se'n o adonant-se massa tard", indicava Jordana (1935: 10)

El primer criteri per descobrir un barbarisme corresponia –segons Jordana- a la fonètica. Es basava en el fet que la diferenciació entre la forma catalana i la castellana era, segons Jordana, estrictament de pronúncia (*ˣrato* i *estona*); eren paraules amb sons vocàlics en castellà: *ˣcorte* > *tall*, i sons consonàntics en castellà, com ara *ˣjabalí* > *senglar*, que conservava la [x] castellana.

Des del punt de vista morfològic, es podia detectar el barbarisme: a) a partir del mot d'on provenia el castellanisme (x*embustero* > de *embuste*, x*patada* > de *pata*) i b) pel sufix amb què s'acabava, com ara: *-ez* (x*aridez* > *aridesa*), *-illo* (x*passillo* > *passadís*).

D'altra banda, existia -a parer de Jordana- un segon grup de castellanismes que eren més difícils de descobrir: a) mots amb diferents terminacions castellanes, *-ea* (x*espúrea* > *espúria*), *-eo* (x*idóneo* > *idoni* > *idònia*); b) les expressions (x*Duro*, *fuera!* > *Fora!*, *fort!*, x*auxilio!* > *auxili!*, que eren acceptades d'una manera natural pel fet de ser interjeccions, i c) paraules castellanes molt esteses en el llenguatge com ara x*alfombra* > *catifa* i x*enterar* > *assabentar*.

Davant del flux de castellanismes que havien penetrat en el sistema català, Jordana creia que calia restar amatents al lèxic emprat per la població i, si calia, depurar-lo. Ara bé, aquesta operació havia de ser respectuosa amb solucions genuïnes com ara *gràcies*, *mensual* i *anual*, o els verbs *buscar* i *quedar-se*, que sovint eren víctimes d'ultracorrecció i "d'un purisme capriciós i malentès". Segons Jordana, calia, a més, tenir present que el català, com totes les llengües, també havia admès manlleus del castellà que, un cop introduïts al diccionari normatiu, ja no havien de ser considerats incorrectes. Es referia als mots acabats en *-illa* i *-illo* (*estampilla*, *taquilla*, *tresillo* i *codillo*, per exemple). En canvi, insistia que calia rebutjar-ne d'altres com x*estampeta* (<*estampa*), x*quartel·la*, x*guixeta* que, segons Jordana, eren "curiosos competidors" dels primers perquè tenien una aparença catalana (1935: 15).

A la segona part del primer capítol, Jordana hi aplegava cent set barbarismes, fruit de la utilització de mots castellans, alguns dels quals ja esmentats a la primera part, perquè l'autor considerava que mereixien una explicació addicional. En cadascuna d'aquestes entrades hi trobem el castellanisme representat pel lema, escrit en versaleta i, a continuació, en rodona, hi ha informacions diverses sobre el mot que substituïa el barbarisme. A manera d'exemple, reproduïm el primer, x*adorno*, en què Jordana indicava els substantius normatius (*ornament*, *adornament*, *adorn*) que el podien reemplaçar:

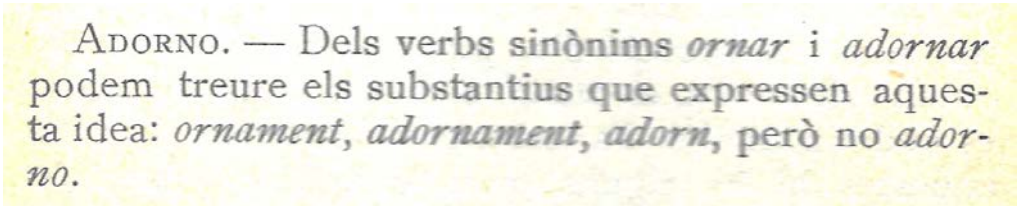
ADORNO. — Dels verbs sinònims *ornar* i *adornar* podem treure els substantius que expressen aquesta idea: *ornament*, *adornament*, *adorn*, però no *adorno*.

Fig. 174 Exemple extret del llibret

Així mateix, ens referim a altres castellanismes, com ara les paraules x*ajedrès* > *escacs*, x*pàjaro* > *quina peça!* i x*verja* > *reixat*, en què el so de la [x] castellana delatava la seva condició.

Jordana també exposava les diferents peculiaritats del mots normatius que substituïen els barbarismes, que qualificava de "castellanismes de molts usos". Així, el mot normatiu que substituïa el barbarisme x*apretar* tenia diverses possibilitats: *estrènyer* > *estreny-li bé el cinturó*, *les dents s'estrenyen*; x*apretada* > *estreta*; *oprimir* > *els botons de timbre s'oprimeixen*. També indicava altres verbs alternatius normatius: *prémer*, *premsar*, *empènyer*. L'expressió x*apretar a córrer* corresponia, deia Jordana, a *arrencar a córrer*. I acabava l'explicació del barbarisme

advertint que la interjecció *xApreta!* en el sentit d'*encara més!* havia de ser *Tiva!*[834] Sobre el barbarisme *xatinar*, que encara que implicava -advertia Jordana-, un *tino* "clarament castellà", era molt estès entre la població. *No hi xatinava* havia de ser *no ho encertava*, *no hi queia*, *no se m'acudia*. Del barbarisme *xnòvia*, Jordana considerava que podia merèixer "indulgència", però no, en canvi, *xnovio*. Aquests mots, apuntava Jordana, no es podien substituir per núvia i nuvi que definia com: "parella que "parella que està a punt de casar-se o s'acaba de casar, especialment el dia de la boda i els de la lluna de mel".

En el segon capítol, "Mots castellans modificats", Jordana continuava amb la intenció de donar pautes per tal que els parlants poguessin descobrir els barbarismes. Aquest capítol també constava de dues parts. La primera part, corresponia als barbarismes que provenien de mots castellans modificats arran del contacte amb el català, sobretot formes verbals, com ara *xinterrumpit* per *interromput*, en què l'exemple evidencia que la terminació errònia tenia l'aspecte de catalana. La segona part contenia una selecció de castellanismes que Jordana considerava que havien de tenir una explicació complementària, com en el primer capítol.

La primera part s'iniciava, pel que fa a morfologia nominal, amb aquells castellanismes als quals s'havia afegit una terminació pròpia del català, com ara *xabobat* (de *bobo*), *xalmacenatge* (de *almacén*), *xreblandiment* (de *blando*), etc. Segons Jordana, alguns d'aquests mots havien arrelat en el llenguatge del carrer, per exemple, *xbailarí* (de *baile*) en lloc de *ballarí*, *xalumbrat* (de *lumbre*) per *enllumenat*, *xcamarer* (de *cámara*) per *cambrer*, etc.

[834] El DGLC (1932) recull la paraula *tivar* escrita amb una *v*. El diccionari normatiu de 1966 el mot *tibar* havia canviat la *v* per la *b*.

Jordana oferia al lector mètodes per detectar castellanismes. Un d'aquests consistia a fixar-se en el nucli del mot, com hem vist, o, també, a comparar-lo amb un altre mot amb l'objectiu d'observar quin dels dos tenia més garanties de ser el genuí: [x]*ditxós* i *feliç*, [x]*asquerós* i *fastigós*, [x]*arisc* i *esquerp*, per exemple.

També es fixava en el sufix *–der*, que se solia usar en lloc del correcte *-dor*: [x]*embarcader* (*embarcador*), [x]*fumader* (*fumador*), [x]*parader* (*parador*). Quant als sufixos *–ul* i *-ol*, poc freqüents en català, segons Jordana, indicava que al costat de mots correctes (*òvul*, *ridícul*, *cònsol*, *títol*), n'hi havia d'altres que no estaven admesos com [x]*àngul* (*angle*), [x]*crepúscul* (*crepuscle*), [x]*fascícul* (*fascicle*).

Així mateix, advertia, però, que hi havia castellanismes difícils de descobrir. Era el cas de [x]*abanderat*, [x]*abraç*, [x]*acert*, [x]*acarreig* i [x]*reflexar*, entre d'altres, perquè llur nucli era genuí: *bandera*, *braç*, *encert*, *carreteig*, *reflectir*. En aquest cas, considerava que podia desconcertar el parlant, al qual recomanava sempre que consultés el diccionari, on trobaria les alternatives admeses: *banderer*, *abraçada*, *encert*, *carreteig* i *reflectir*.

Pel que fa a la morfologia verbal, Jordana es va centrar en infinitius formats amb un sufix erroni. En primer lloc, va constatar que en els verbs castellans acabats en *–ear*, en català havien d'acabar en *–ejar*. Advertia, però, que l'aplicació d'aquesta regla podia provocar que alguns verbs es formessin erròniament com [x]*telefonejar*, que havia de ser *telefonar*.

En segon lloc, els infinitius en *-ir* com [x]*combatir*, [x]*excluir* i [x]*incurrir*, amb un acabament coincident amb els verbs de la tercera conjugació, podien induir a l'equivocació. El seguiment d'aquest model donava lloc a formes verbals derivades que eren errònies: [x]*combatim* (per *combatem*), [x]*excluït* (per *exclòs*) i [x]*incorrirem* (per *incorrerem*). No obstant això, Jordana advertia que les formes incoatives no admeses [x]*interrumpeixo* (per *interrompo*), [x]*exclueixes* (per *exclous*) eren més difícils de desemmascarar perquè s'allunyaven més del castellà i era més difícil de veure-hi l'origen de l'error.

De manera anàloga a com s'articulava el primer capítol, la segona part del segon capítol també es tractava d'una relació d'entrades de barbarismes, resultat de la modificació de mots castellans, en aquest cas de trenta-un, que Jordana considerava que mereixien més explicació.

A manera d'exemple, presentem alguns d'aquests barbarismes, com ara [x]*ademés*, en què Jordana, d'una manera prescriptiva, indicava que calia reemplaçar-lo per *demés*, *encara*, *ultra això* i altres expressions semblants. A més, apuntava uns exemples per deixar molt clar al lector de l'ús que es podia fer de les alternatives normatives: *hi havia, demés, tots els seus germans*; *tenien tots els joiells i, encara, moltes pedres precioses sense muntar*; *aquella qüestió li va causar, ultra el disgust, grans pèrdues materials*; *a més d'incomprensible, resultava enutjós*. Sobre el barbarisme [x]*apoi*, Jordana volia cridar l'atenció del lector per tal que s'adonés que hi havia dues alternatives normatives, en funció del sentit en què s'havien d'emprar. D'una banda, indicava l'alternativa *suport*, en el sentit moral, i, de l'altra, *suport*, *puntal* i *estàntol*, en el material. Pel que fa a [x]*tocinaire*, mot popular i molt estès, apuntava que

provenia de la paraula castellana *tocino*, que corresponia a la catalana *cansalada*. Jordana deia que calia "combatre'l a base d'expressions correctes" (1935: 57). En aquest cas, presentava una explicació completa per poder convèncer el catalanoparlant que havia de substituir del seu vocabulari les paraules [x]*tocinaire* i [x]*tocineria* i substituir-les per les normatives:

> L'animal és el *porc* o el *garrí*, amb la *truja* per femella; la seva carn és *carn de porc*, o simplement *porc*, i en detall té el seu nom cada peça o mena, entre les quals hi ha la *cansalada*. En lloc de [x]*tocinaire* hem de dir *cansalader*, i en lloc de [x]*tocineria*, *cansaladeria*.

En el tercer capítol, titulat "Mots catalans castellanitzats de forma o de sentit", Jordana tractava les paraules que havien estat modificades, d'una manera més o menys subtil, per l'acció del castellà. Això feia que alguns barbarismes fossin, a parer seu, fàcilment detectables i, en canvi, altres, més difícils de reconèixer. Com en els dos primers capítols, aquest tercer també està constituït per dues parts. A la primera, s'hi donaven claus per reconèixer els castellanismes i, a la segona, s'hi oferia una relació de quaranta-tres barbarismes -en aquest cas més breu que en els dos capítols anteriors- que els catalanoparlants utilitzaven amb un sentit equivocat.

Pel que fa a la primera part, Jordana es referia a la influència del castellà en el català que considerava de caràcter "lleu": es tractava de mots accentuats d'acord amb el patró de la primera llengua com [x]*octaedre*, [x]*atmòsfera*, [x]*mèdula*, [x]*imbècil*, en lloc de les formes acceptades en català *octàedre*, *atmosfera*, *medul·la*, *imbecil*. [835] Anàlogament, indicava que aquest fenomen de desplaçament accentual

[835] Sobre aquest mot, hem fet l'explicació oportuna a l'apartat 4.1.6.5.

afectava també paraules normatives, provinents de manlleus del francès i de l'anglès, com *xofer* i *xassís*, i *futbol* que eren pronunciades erròniament [x]*txòfer* i [x]*txassis*, i [x]*fútbol*.

Jordana advertia, igualment, que per la influència del castellà, hi havia mots com *abrasar*, *asilar*, *magnèsia* i *Cèsar* que havien sofert, en la pronúncia, la substitució de la essa sonora [z] per la sorda [s]: [x]*abrassar*, [x]*assilar*, [x]*magnèssia* i [x]*Cèssa*r. Per als casos dubtosos o poc freqüents, recomanava al lector de consultar el diccionari normatiu.

Igualment, alertava que hi havia castellanismes difícils de descobrir perquè eren producte de la supressió o l'addició del prefix a la forma catalana. Es tractava de casos com [x]*tapissar* (en lloc d'*entapissar*), [x]*vernissar* (per d'*envernissar*) o [x]*amurallar* (per *murallar*) i [x]*amoblar* (en comptes de *moblar)*.

Un altre tipus de castellanisme consistia a aplicar el gènere del castellà a una paraula catalana que en tenia un altre: [x]*la llegum* > *el llegum*, [x]*la corrent* > *el corrent*. Per evitar aquest tipus d'interferència morfològica, Jordana recomanava la consulta de la *Gramàtica catalana*.

La segona part del tercer capítol correspon a paraules normatives que havien sofert un canvi de significat per la influència del castellà. Jordana hi presentava una relació de quaranta-tres paraules, marcades en cursiva, al costat de les quals constaven, en rodona, els mots que resultaven de la interferència del castellà. En són dos exemples:

Paraula	Nou sentit
asta	banya
bodega	celler

Jordana indicava que *asta*, amb el significat 'pal de bandera', era una paraula normativa, però si *asta* s'utilitzava amb el significat de *banya*, 'excrescència òssia', [x]*asta* es convertia en un castellanisme. Igualment, la paraula *bodega*, com 'espai interior d'una nau' era correcta, però si s'emprava amb el sentit de *celler* ('lloc on s'elabora i guarda el vi'), [x]*bodega* esdevenia una paraula no normativa.

El quart capítol d'*Els barbarismes*, titulat "Expressions incorrectes per castellanisme", està constituït d'una única part, en què Jordana es referia a les expressions, usades pels catalanoparlants, que contenien paraules castellanes. Les classificava segons si tots els elements que en formaven part eren castellans, si només n'hi havia algun o no n'hi havia cap. En els tres grups, Jordana oferia l'alternativa catalana que hem posat entre parèntesis.

En el primer grup, tots els elements eren castellans, com ara [x]*des de luego* (*és clar*, *no cal dir-ho*) i [x]*sin embargo* (*tanmateix*, *no gens menys*); [836] en el segon, incloïa castellanismes que contenien paraules catalanes i castellanes, com [x]*a pla terreno* (*a peu pla*), [x]*de capa caïda* (*de mal borràs*), i en el tercer, les expressions no contenien paraules castellanes i, en conseqüència, els barbarismes eren més difícils de detectar, com podia ser, [x]*no hi ha dret* en lloc de *no s'hi val* i [x]*fins ara* en comptes de *ja ens veurem*. Anàlogament, també podia passar que un català parlés en castellà amb interferències del català, com ara l'expressió [x]*no se vale* en lloc de *no hay derecho.*

[836] El DGLC recull l'entrada *nogensmenys* i també, entre parèntesis, *no gens menys*.

Quant a la salutació, Jordana indicava que l'expressió [x]*bones tardes* era un castellanisme perquè aquest plural era una influència del castellà *buenas tardes* (com *buenos días* i *buenas noches*). El català havia de recórrer al singular, indicava Jordana, per a les salutacions: *bona tarda*, *bon dia*, *bona nit*. Com a alternatives als castellanismes, Jordana indicava *Déu vos guard*, *adéu-siau*, o *bona tarda*, en sintonia amb *bon dia* i *bona nit*.

Jordana finalitzava aquest capítol referint-se a un altre tipus de castellanisme que considerava "enutjós" (1935: 64). Consistia a dir en castellà frases o referències famoses. Així, Jehovà utilitzava el castellà per dirigir-se al seus seguidors amb un *Creced y multiplicáos* en lloc de *creixeu i multipliqueu-vos*. El motiu de fer parlar la divinitat i altres personatges famosos en castellà es devia al fet que els catalanoparlants havien après les frases d'aquest estil en castellà i Jordana els aconsellava de "desvesar-se d'aquest costum".

El capítol cinquè, "Gal·licismes i anglicismes", atenia la interferència del francès i de l'anglès sobre la llengua catalana. Pel que fa al francès, deixant de banda la gran influència d'aquesta llengua sobre el català de la gent que vivia a la Catalunya nord, l'efecte sobre la llengua d'aquells que romanien a l'Estat espanyol era molt més feble. No obstant això, Jordana indicava algunes paraules que havien sofert la pressió del francès, acompanyades del mot genuí corresponent admès, com ara [x]*abim* (*abís* o *abisme*), [x]*embaumar* (*embalsamar)*, [x]*plumier* (*plomer*). Calia afegir-hi [x]*envelop* i [x]*guixeta* en lloc de *sobre* i *taquilla*, respectivament, aquestes dues darreres admeses pel diccionari normatiu. Advertia també que calia anar amb cura

que els gal·licismes acceptats per la normativa catalana no rebessin la influència del castellà i paraules com *xofer* i *xassís* no es pronunciessin, per l'efecte d'aquesta llengua, amb el so inicial africat i amb el desplaçament de l'accent, [x]*txòfer* i [x]*txassis*.

Quant a l'anglès, Jordana també indicava que el català havia manllevat una sèrie de mots, sobretot dels camps semàntics del gènere de punt (*jersei*, *suèter* i [x]*pullover* -escrit *pulòver*) i de l'esport (*futbol*, *tenis*, *gol*, *xut*, *còrner* (Fabra, 1932a: 485),[837] [x]*quic*, [x]*manàger* i [x]*xalènger*).

En el capítol sisè, "Altres incorreccions", Jordana es referia als errors exclusivament catalans que considerava que es podien solucionar fàcilment i, per corregir-los, recomanava als catalanoparlants una "bona tria de lectures i d'interlocutors" (1935: 67). Alguns d'aquests errors que Jordana considerava de poca "importància" són: [x]*istiu* per *estiu*, [x]*aiga* en lloc d'*aigua*, [x]*impresió* per *impressió* i [x]*dusos* en lloc de *durs*.

Un vocabulari de 1.658 barbarismes posava fi al manual objecte d'estudi. Cadascun, marcat en cursiva, estava acompanyat de l'alternativa catalana acceptada i, en alguna ocasió, amb una o més accepcions que el lector trobava indicades en rodona. Alguns barbarismes tenien assenyalada la categoria gramatical o el gènere: *subs.* (*substantiu*), *adj.* (*adjectiu*), *adv.* (*adverbi*), *prep.* (*preposició*) i *fem.* (*femení*). En alguns casos aquesta llista remetia a la pàgina del llibre en què el barbarisme era tractat d'una manera més aprofundida.

[837] Al DGLC consta amb accent obert.

4.1.6.5 Seguiment de la normativa

La finalitat d'aquest apartat és verificar el nivell de seguiment de la normativa a *Els barbarismes. Guia de depuració del lèxic català* (1935). Per comprovar-lo, hem acarat l'obra de Jordana amb el *Diccionari general de la llengua catalana* de Pompeu Fabra (1932). Aquest diccionari, considerat el referent lèxic normatiu de l'època, va ser una font directa per a l'elaboració del manual.

Hem classificat en quatre supòsits els resultats de l'estudi comparatiu entre aquesta obra de Jordana i el diccionari normatiu: (a) coincidències, (b) divergències, (c) ampliacions i (d) reduccions.

En l'apartat de les coincidències, hem situat tant els barbarismes condemnats per Jordana, que no constaven al DGLC, com les alternatives normatives que els substituïen, quan eren acceptades per tots dos autors. A divergències, hi hem col·locat aquells mots que Jordana considerava que eren barbarismes i, en canvi, el *Diccionari ortogràfic* (1917) i/o el DGLC (1932) els recollien. Així mateix, hem inclòs aquelles paraules per a les quals Jordana proposava l'admissió al diccionari normatiu, malgrat ser interferències. A ampliacions, hem assenyalat les informacions que no apareixien al DGLC i sí que donava Jordana. I, a reduccions, hi hem exposat els casos en què Jordana restringia, simplificava o silenciava informació del DGLC.

a) coincidències

Aquest apartat és el que integra més casos perquè s'hi reflecteix l'alt nombre de coincidències entre el manual de Jordana i el diccionari normatiu, de Fabra.

Així, exposem, en un principi, les paraules que Jordana qualificava de *barbarismes*, cosa que coincidia amb el criteri de Fabra, que no les havia incorporat al *Diccionari general de la llengua catalana*. I, després, indiquem aquelles alternatives genuïnes, que es podien localitzar al diccionari normatiu, que Jordana proposava per substituir els barbarismes.

Jordana indicava, per exemple, que el substantiu [x]*sombrero*, l'adverbi [x]*bueno* o les paraules acabades en *–asso*, com [x]*latigasso*, eren interferències del castellà no admeses. Per a aquests mots, Jordana donava les alternatives normatives corresponents: *capell*, *bé* o *fuetada*, respectivament, i coincidia amb Fabra perquè els esmentats mots podien ser localitzats al diccionari normatiu.

Així mateix, Jordana exposava un grup de mots que es podien localitzar al DGLC però que, en funció del sentit amb què s'empraven, podien ser normatius o no normatius. Jordana indicava que la paraula *conxa*, que constava al DGLC (Fabra, 1932: 478) amb el significat de 'cobertor de llit', esdevenia un barbarisme quan se li adjudicava el sentit de 'closca, conquilla, petxina, pelegrina'. Jordana, doncs, coincidia amb Fabra tant a l'hora d'acceptar *conxa* amb el sentit de 'peça de roba' com quan el rebutjava amb significació de 'mol·lusc'.

Jordana i Fabra estaven d'acord en la condemna d'expressions que es deien directament en castellà, atès que no apareixien al diccionari normatiu, i amb altres que mostraven una

combinació d'elements en català i en castellà. En són exemples dels dos tipus: a) [x]*desde luego* > *és clar* i [x]*sin embargo* > *tanmateix*; i b) [x]*a pla terreno* > *a peu pla* i [x]*pagar el pato* > *carregar els neulers*.

També trobem coincidències en l'ús d'algunes definicions i exemples localitzats al manual perquè van ser extrets del diccionari normatiu. Així, la definició que Jordana donava de [x]*postre* (1935: 38) era 'Darreries consistents en fruita dolços, etc.', que es pot localitzar al DGLC (Fabra, 1932: 1.358). De la mateixa manera, els exemples que Jordana aportava en l'explicació del barbarisme [x]*cuidar* (1935: 23), *Em vaig descuidar de preguntar-li-ho* i *M'he descuidat les claus*, consten, així mateix, al diccionari Fabra (1932: 565). Vegem les coincidències en els exemples del barbarisme [x]*cuidar* per mitjà de les imatges que hi ha al manual de Jordana i al diccionari normatiu:

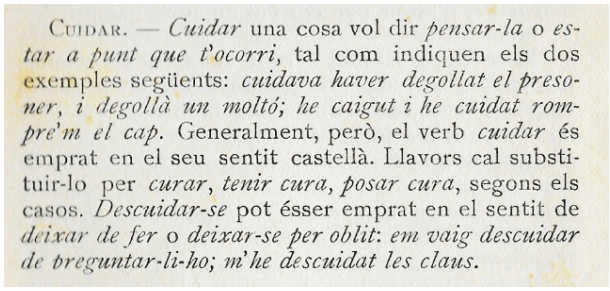

CUIDAR. — *Cuidar* una cosa vol dir *pensar-la* o *estar a punt que t'ocorri*, tal com indiquen els dos exemples següents: *cuidava haver degollat el presoner, i degollà un moltó; he caigut i he cuidat rompre'm el cap.* Generalment, però, el verb *cuidar* és emprat en el seu sentit castellà. Llavors cal substituir-lo per *curar*, *tenir cura*, *posar cura*, segons els casos. *Descuidar-se* pot ésser emprat en el sentit de *deixar de fer* o *deixar-se per oblit*: *em vaig descuidar de preguntar-li-ho; m'he descuidat les claus.*

Fig. 175 Exemples del manual de Jordana

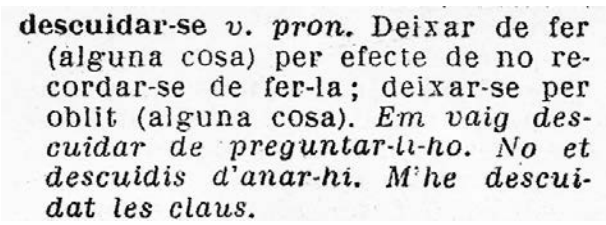

descuidar-se *v. pron.* Deixar de fer (alguna cosa) per efecte de no recordar-se de fer-la; deixar-se per oblit (alguna cosa). *Em vaig descuidar de preguntar-li-ho. No et descuidis d'anar-hi. M'he descuidat les claus.*

Fig. 176 Exemples del diccionari normatiu

b) divergències

Aquest apartat tracta, a partir d'una mostra representativa, les divergències puntuals que hi ha entre el manual objecte d'estudi i el *Diccionari general de la llengua catalana*. El baix nombre de discrepàncies entre els autors d'aquestes obres posa de manifest que Jordana compartia els postulats fabrians i n'era un divulgador.

Jordana indicava que certes interferències lèxiques s'havien tractat amb intransigència i, en aquest sentit, feia notar algunes discrepàncies puntuals amb la normativa amb relació a l'admissió d'alguns barbarismes. Jordana, també considerava que la utilització d'algunes interferències, per l'arrelament a la població, pel progrés de tot tipus..., podien formar part del lèxic normatiu. No obstant això, es tractava d'una discrepància relativa, que se solia moure en el terreny de la proposta de prescripció i que, en darrera instància, deixava en mans de l'acadèmia.

Una d'aquestes propostes d'inclusió al diccionari normatiu va ser el mot [x]*pantalla*, per al qual Jordana demanava "indulgència" perquè considerava que era difícil de substituir. Quan es tractava d'un llum, proposava que se'n digués *pàmpol*. Quan es feia referència al cinema, tot i que existia el mot *llenç*, Jordana considerava que "seria molt útil un mot que correspongués exactament a *pantalla*, si de cas no ens decidim a admetre aquest barbarisme" (1935: 36).

Un altre suggeriment el constituïa el barbarisme [x]*coça*,[838] que Jordana considerava que podia conviure amb el mot genuí *guitza*, perquè "està tan arrelat a la nostra llengua que potser no hauria estat malament d'acceptar-lo al costat de

[838] La paraula *coça*, que no constava als diccionaris normatius de 1932 i 1966, en canvi, sí que es va recollir al DIEC2, amb la definició següent: "Guitza//*pl.* Contrapàs". Per tant, la petició de Jordana que [x]*coça* entrés a formar part del lèxic normatiu va reeixir, encara que força anys més tard.

tants d'altres que han estat admesos" (1935: 53). Era partidari d'aquesta proposta d'admissió pel fet que aquesta paraula formava part de locucions genuïnes i populars com *un* [x]*raig de coces*. Fins i tot, es referia al costum d'utilitzar la paraula [x]*coça* per designar l'acció que fan els animals amb les extremitats i per diferenciar-la de la que fan els humans, *puntada de peu*.

Pel que fa a manlleus originaris de l'anglès, Jordana defensava l'ús [x]*pullover*, que, a parer seu, calia escriure i pronunciar [x]*pulòver*, per tradició. També era favorable a l'admissió de mots del món del futbol, com ara [x]*manager*, perquè, a parer de Jordana, es podia adaptar al català *manàger*[839] o bé traduir-la-hi (1935: 66).

D'altra banda, Jordana condemnava alguns mots que, en canvi, constaven al *Diccionari ortogràfic* (1917) i al DGLC (1932). Considerava que el verb *abreviar* era un mot no normatiu que calia substituir per *abreujar*. En canvi, ambdues paraules constaven a la pàgina 8 del DGLC, en què *abreviar* remetia a *abreujar.* Igualment, Jordana indicava que *imbècil*, amb accent gràfic a la segona síl·laba, era un barbarisme que calia canviar per *imbecil*. Al diccionari normatiu (Fabra, 1932: 971), a l'entrada *imbecil*, hi apareix la paraula accentuada gràficament, amb la indicació "habitualment" (h. *imbècil*), en conseqüència ambdues paraules eren normatives.

c) ampliacions

En aquest apartat volem assenyalar que, en algunes ocasions, Jordana donava més informació que el diccionari normatiu. D'una banda, Jordana es referia a la manera de pronunciar

[839] La paraula *mànager* va ser recollida al DIEC2, com a paraula esdrúixola.

d'alguns mots a diferència del diccionari. De l'altra, Jordana subministrava al lector alternatives genuïnes admeses amb la voluntat d'ajudar-lo a depurar les interferències del seu lèxic.

En primer lloc, pel que fa a l'ortoèpia, Jordana mostrava que els mots normatius *xassís* i *xofer* (DGLC, 1932: 1.752 i 1.757), per la interferència del castellà, es pronunciaven amb el so inicial africat i plans [tʃ'a]*ssis* i [tʃ'ɔ]*fer*.

En segon lloc, Jordana oferia als seus lectors alternatives que substituïen els barbarismes detectats. Així, d'una banda, per al barbarisme ˣ*algo* proposava dues solucions normatives, *alguna cosa* i *quelcom*; per a ˣ*barco*, n'assenyalava sis, *bastiment*, *embarcació*, *nau*, *navili*, *vaixell* i *vapor*, i per a ˣ*juerga*, n'indicava fins a nou. La principal era *orgia* i hi afegia *barrila*, *gatzara*, *gresca*, *xera tiberi*, *xefla*, *xeflis* i *disbauxa*.

d) reduccions

Aquest apartat posa en evidència que Jordana a *Els barbarismes* va suprimir algunes informacions. Es tractava, però, d'una reducció respecte a altres casos que plantejava Jordana en què donava alternatives per substituir el barbarisme. Així, en alguna ocasió, Jordana no proposava cap mot que pogués substituir la interferència lingüística. En aquests casos, proposava a l'usuari que tenia la llibertat de trobar el mot que li semblés més adient. Com ara, per al barbarisme ˣ*salero*, en què no oferia cap mot normatiu; suggeria, però, que els homes que tiraven floretes a les dones trobarien de seguida un equivalent en català (1935: 41).

4.1.6.6 Ressò de l'obra

El fet que en el manual de C. A. Jordana *Els barbarismes. Guia de depuració del lèxic català* no hi constés l'any de publicació fa que l'article "Balanç del llibre català en el 1935" (1936: 2),[840] inserit a *La Publicitat* l'1 de gener de 1936 tingui un interès especial. L'esmentat text assenyalava els títols de les obres publicades durant període anterior. Entre els volums referenciats, hi havia, en l'apartat dedicat a l'Editorial Barcino, anomenat "Gramàtica catalana", el volum de Jordana *Els barbarismes*, al número 115 de la "Col·lecció Popular Barcino". Aquest article ens permet, per tant, datar la sortida del llibre.

El ressò que va tenir aquesta obra, un cop al mercat, es va reflectir en diverses crítiques. Així, *La Publicitat*, del 16 d'abril de 1935, en la secció "Un llibre cada dia", hi havia inserit l'article signat per Martí de Riquer (1935: 4) "Els barbarismes. Guia de depuració del lèxic català per Bernat Montsià (Col·lecció Popular Barcino, núm. 115, 1935)". Riquer qualificava l'obra de "necessària per a la depuració lèxica de la nostra llengua".

En el seu article, Riquer es remuntava a èpoques anteriors quan es va començar a depurar la llengua escrita:

> La lluita dels filòlegs catalans contra la corrupció de l'idioma és tan antiga com la renaixença en la qual, en constatar l'adulteració de la llengua parlada, calgué purificar l'escrita. Antoni Careta i Vidal[841] fou el primer de lluitar contra aquest defecte, concretament en

[840] En el mateix article de *La Publicitat* s'esmentava que l'any 1935 van veure la llum els llibres titulats *El Mahabarata* i *Vida, procés i mort de Francesc Ferrer i Guàrdia*, adaptació i traducció, respectivament, de C. A. Jordana.

[841] Antoni Careta i Vidal (1834-1924) va ser escriptor i poeta. El *Diccionari de barbrismes introduhits en la llengua catalana* va ser publicat l'any 1901.

> publicar el seu *Diccionari de barbrismes*[842] *introduhits en la llengua catalana* (Fabra, 1932b: 16).

Encara que Riquer valorava la feina de Careta, no en deixava d'anomenar els defectes perquè "moltes de les solucions aportades no eren les justes i molts mots catalaníssims hi eren considerats barbarismes degut a l'excés de rigor amb què Careta bandejava tot mot que tenia altra forma en els clàssics medievals."

Anys més tard, continuava el ressenyador, "es va poder comptar amb el *Diccionari de barbarismes del català modern*, d'Emili Vallès (1930)". Riquer hi veia virtuts i defectes en el volum de Vallès. D'una banda, lloava l'obra des del punt de vista gramatical, però, de l'altra, considerava que presentar una llista alfabètica de barbarismes era poc pedagògic.

En canvi, pel que fa al manual de Bernat Montsià, *Els barbarismes. Guia de depuració del lèxic català,* Martí de Riquer estimava que havia superat els inconvenients dels llibres anteriors sobre barbarismes. Així, considerava molt adient agrupar els barbarismes en diferents seccions, cadascuna amb un estudi dels diferents tipus d'interferències lingüístiques, tant les que provenien del castellà com del francès i de l'anglès, amb nombrosos exemples. L'autor de l'article ho explicitava en aquests termes:

> Els barbarismes són explicats i discutits, i les solucions són acompanyades d'exemples. Com que, molt sovint, els castellanismes són comesos en termes més o menys col·loquials hi trobem algunes solucions ben xiroies, com potser en lloc de *juerga* seria avinent de

[842] Pompeu Fabra indicava que hi havia autors que per combatre un castellanisme, encara en feien un altre, com ara de *greu* formaven *greuíssim* i assenyalava: "Un raonament anàleg va portar a escriure *barbrismes* l'autor d'un diccionari de *barbarismes*!".

> dir *orgia* en sentit jocós: *anem d'orgia*, *estem d'orgia*. Les solucions són, en general, encertades, algunes felicíssimes i d'una gran utilitat.

Martí de Riquer concedia a aquest manual de Jordana la rellevància de reemplaçar i millorar els estudis anteriors sobre barbarismes i esdevenir l'obra de referència quant a la depuració de la llengua catalana:

> El volumet de Bernat Montsià, doncs, substitueix afortunadament els dos diccionaris de barbarismes esmentats abans i proporciona un mitjà fàcil i agradable de poder estudiar la corrupció del nostre lèxic amb vistes a una depuració total.

A *La Publicitat*, del 23 d'abril de 1935, s'ha localitzat l'article "Llibres per a l'estudi del català", signat per Ramon N. Girald (1935: 3), en què, entre diverses qüestions sobre el català, indicava als lectors que el patriotisme passava per saber escriure perfectament la llengua catalana. Girald repassava diverses obres per a l'aprenentatge del català, entre les quals esmentava *El català en vint lliçons*, també de Bernat Montsià, i *El català i el castellà comparats* de C. A. Jordana, llibres de l'Editorial Barcino.

En el darrer paràgraf de l'article, Girald esmentava la publicació d'*Els barbarismes* i també es referia als manuals sobre correspondència i redacció de documents, publicats a la "Col·lecció Popular Barcino", en la qual, entre d'altres, hi havia els de Jordana *Com s'han d'escriure les cartes comercials* (1927), *Correspondència familiar i de societat. Models de cartes i targes, amb comentaris gramaticals* (1931) i *Formulari de documents en català* (1931):

> No acabem amb aquests tipus de llibres que ens poden ajudar a redreçar el llenguatge. Ara mateix acaba de sortir una guia de depuració del nostre lèxic. *Els barbarismes* de Bernat Montsià a la "Col·lecció Popular Barcino" i a la mateixa col·lecció abunden els manuals de correspondència i de redacció de documents que, combinats

> amb altres bones lectures, en poden ajudar a adobar el nostre estil.

Novament a *La Publicitat* (1935: 4), el 20 de juliol de 1935, hi havia l'article sense signar "Correu d'Avui", en la secció "Les Lletres i les Arts", que es referia a l'obra de Jordana. El ressenyador valorava el manual, *Els barbarismes*, que tenia la finalitat de depurar el català d'interferències d'altres llengües, sobretot del castellà. Així mateix considerava molt útil el "Vocabulari de barbarismes", amb el mot normatiu al costat, que tancava l'obra.

> *Els barbarismes*. La darrera publicació gramatical de l'Editorial Barcino, *Els barbarismes*, de B. Montsià ("Col·lecció Popular Barcino", número 115), és una guia pràctica per a la depuració del nostre lèxic. Un diccionari de prop de dos mil barbarismes, acompanyats dels mots correctes que haurien de substituir-los, completa aquesta obra.

4.2.1 Articles periodístics

La premsa catalana va iniciar la seva modernització durant els anys de la Primera Guerra Mundial i es va consolidar amb l'advenimentde la Segona República espanyola. El restabliment de la Generalitat de Catalunya, la llibertat assolida i l'interès, per part de la població, pels esdeveniments polítics, culturals i socials que tenien lloc, en aquell moment històric, va fer que la premsa prengués un protagonisme que, fins aquell moment, no havia tingut. L'esmentada modernització es basava, entre altres, en el nou model de diari, que passaria de ser informatiu a explicatiu, en l'aparició de revistes més receptives al cosmopolitisme, en la incorporació dels nous mitjans de comunicació (fotografia, cinema documental, ràdio...), en les poderoses empreses editores, com ara *La Vanguardia*, en la professionalització dels periodistes (corresponsal, enviat especial...) i en els nous gèneres (periodisme d'investigació, l'interviu, crítica de cinema...).

A més, l'oficialitat del català va fer que la premsa en aquest idioma tingués el reconeixement i l'acceptació del públic en general. Així, l'any 1933, la premsa diària arribava a vint-i-una capçaleres, enfront de les onze que tenia durant la Dictadura de Primo de Rivera. Durant la Segona República van néixer o continuar, perquè ja existien, publicacions com *La Nau* (1927-1933), *El Matí* (1929-1936), *L'Opinió* (1928-1934), *La Humanitat* (1931-1939), *La Publicitat* (1922-1939), *La Veu de Catalunya* (1899-1936) i altres. La catalanització i la modernització de la premsa van ser uns fenòmens que van anar ensems durant l'època de màxima esplendor, de 1931 al 1936. Així mateix, quant a setmanaris i revistes, va haver-hi capçaleres que també van comptar amb el reconeixement del públic pels seus articles

innovadors i d'influència europea, com ara *d'Ací d'allà* (1918-1936), *Mirador* (1929-1936) i també *Meridià* (1938-1939) i la *Revista de Catalunya* (1924-1938) (Casasús, 2015: 161-170).

C. A. Jordana va ser un home de lletres que va tocar tots els gèneres. Com a periodista, va publicar articles d'opinió, de crítica literària, de cinema, ressenyes... en molts diaris i revistes, en moments puntuals, i, d'una manera assídua, a *L'Opinió*. Així mateix, va escriure articles en revistes com *Mirador*, *Meridià* i *Revista de Catalunya*. Igualment, feia tasques de correcció i edició per a les publicacions en què col·laborava. Jordana, també, s'avançava al seu temps i duia a la pràctica la tasca "d'editar, ampliar o reduir, comprovar, titular i corregir" funcions que entren en la normalitat del periodisme actual. Per tant, va contribuir a la modernització del periodisme durant el Govern de la Generalitat de Catalunya, amb un estil molt personal en què l'observació, la perspicàcia i la ironia es podien palpar en els seus articles (Casasús, 1996: 391).

Quant a l'ideari lingüístic, i per poder cridar l'atenció sobre les deficiències en l'ús correcte de la llengua, causades, en general, per la interferència del castellà, C. A. Jordana va escriure cent disset articles sobre llengua catalana en diverses plataformes periòdiques de difusió de Catalunya. Aquesta producció periodística es pot situar entre 1931 i 1938. Així, se n'han localitzat articles, al diari *L'Opinió*, com a textos solts i també a les seccions "Cada dia un raig", "Esplais Literaris", "Excursions Literàries", "Les Lletres, "El Renaixement Literari" i "Revista Literària". I també n'hi va inserir a les revistes *Meridià*, a la secció "Simples Esplais"; a *Mirador*, als

espais "Els Llibres" i "Consignes", i a *La Revista de Catalunya*, a la columna "Llibres".

Els temes de llengua que Jordana va tractar en aquests articles són diversos[843] i, des del punt de vista del camp temàtic, es poden aplegar en dos blocs. D'una banda, n'hi ha de dedicats al sistema lingüístic i, de l'altra, els de temàtica extralingüística.

Els articles que pertanyen al sistema lingüístic, bloc I, es classifiquen en dos grups: 1) Seguiment de la normativa i 2) Lèxic català genuí. El bloc II, sobre temàtica extralingüística, n'aplega quatre: 1) Llengua de la literatura i obra de Pompeu Fabra; 2) Política lingüística, 3) Sociolingüística i 4) Ofici del traductor, i estil de l'escriptor i de l'orador.

Un cop estudiats els cent disset articles, s'han localitzat cent vint qüestions sobre llengua (tres articles n'aporten dues) que s'han classificat en la taula següent:

Bloc I Sistema lingüístic		
1r grup	Seguiment de la normativa	48 articles
2n grup	Lèxic català genuí	28 articles
Bloc II Temàtica extralingüística		
1r grup	Llengua de la literatura i obra de Pompeu Fabra	8 articles
2n grup	Política lingüística	22 articles
3r grup	Sociolingüística	10 articles
4t grup	Ofici del traductor, i l'estil de l'escriptor i de l'orador	4 articles

D'una manera desglossada, assenyalem a continuació el nombre d'articles que es van publicar en les diferents plataformes de difusió. A *L'Opinió* van aparèixer cent dotze articles, repartits en les seccions següents: "Cada dia un raig":

[843] A cada article hi predominava un tema, per bé que era freqüent que els textos incloguessin més d'un aspecte.

cinquanta-nou; "Esplais Literaris": un; "Excursions Literàries": vint-i-un; "Les Lletres": set; "El Renaixement Literari": cinc; "Revista Literària": set; i fora de secció: dotze. A la revista *Meridià*, un, situat a la secció "Simples Esplais". A *Mirador*, dos, a les columnes titulades "Consignes", un, i a "Els Llibres", un. I a *La Revista de Catalunya*, a la secció "Llibres": dos.

Així, el primer grup, del bloc I, corresponent al seguiment de la normativa, aplega els articles dedicats a denunciar, per part de Jordana, el poc domini en l'aplicació de la normativa lingüística, fixada per l'Institut d'Estudis Catalans. Jordana parlava d'errades que afectaven l'ortografia, els diferents nivells de la gramàtica i el lèxic localitzades en llibres, cartes, circulars i altres documents que li passaven per les mans. Es tractava de grafies incorrectes, de pronunciacions deficients, d'assignació errònia de gènere o de malformació del plural, del poc domini dels processos de formació de paraules, de desviacions dels paradigmes verbals, d'interferències lèxiques del castellà i també d'equivocacions diverses en la construcció de les frases. En alguns articles també es va referir a alteracions del significat normatiu en l'ús d'algunes paraules i expressions, i de la necessitat d'adaptar a la normativa fabriana obres literàries escrites amb anterioritat, com ara de Víctor Català, *Solitud*.

El segon grup, corresponent al lèxic genuí català, conté els articles en què Jordana manifestava la preocupació per diferents aspectes que afectaven el lèxic català de l'època. Així com en el primer grup els articles tractaven del lèxic no acceptat per la normativa, en aquest segon grup Jordana se centrava a mostrar el lèxic genuí, des de diversos punts

de vista, com ara l'aclariment d'un significat, l'etimologia popular, les onomatopeies, les frases fetes i altres.

El primer grup, del bloc II, correspon als articles que s'ocupaven de la llengua de la literatura i de l'obra de Pompeu Fabra. En aquests textos es parlava dels moviments literaris anteriors a la normativització de la llengua (Renaixença, Jocs Florals...) i d'obres com el *Diccionari general de la llengua catalana* (1932), i s'hi comentaven llibres com *El català literari* (1932), *L'obra dels nostres descastellanitzants* (1911) i *La normalització de la gramàtica* (1929). Així mateix, hi ha un article titulat "La Gramàtica catalana de Josep Miracle", que va ser revisada pel Mestre.

El segon grup tracta els articles dedicats a la política lingüística. Entre els temes que s'hi van incloure hi ha l'oficialitat del català, l'oficialitat del castellà, l'ensenyament de la llengua, els cursos de català i la suspensió de l'Estatut.

El tercer grup aplega els articles que es refereixen a qüestions sociolingüístiques. Així, Jordana tractava la convivència lingüística a Catalunya, el bilingüisme, l'abdicació lingüística per part dels catalans, l'aprenentatge de llengües, el tractament de respecte i el llenguatge vulgar.

El quart grup conté els articles sobre l'ofici del traductor i sobre l'estil de l'escriptor i de l'orador.

Abans de començar l'estudi dels articles sobre llengua de C. A. Jordana, ens aturarem al text "El català que s'escriu" [844] perquè és una mostra de l'interès que Jordana sentia per la llengua catalana, tant des del punt de vista de la correcció com de la difusió.

Aquest article de Jordana va ser fruit de la gran campanya contra l'analfabetisme que va promoure l'Ateneu Enciclopèdic Popular. [845] Així, hi exposava la seva inquietud sobre l'incorrecte ús de la llengua catalana, malgrat que els escriptors tenien al seu abast obres de referència sobre la normativa:

> Felicitem-nos del començament de la campanya, felicitem l'Ateneum Enciclopèdic que l'ha iniciada i aprofitem l'avinentesa per recordar a tothom que molt pitjor que l'analfabetisme és alfabetisme esgarriat que domina actualment la lletra impresa i manuscrita del país.

Jordana hi denunciava l'absoluta manca de cura en la utilització de la llengua catalana per part de professionals de dos àmbits humanístics culturalment rellevants, els escriptors i els periodistes de la premsa i de la ràdio:

> [...] però el que no té excusa és el menyspreu que certs plomífers, picadors de tecles i correctors semblen tenir per la llengua que parlen. Quan es posen a redactar o a traduir s'obliden sobtadament que el català també és una llengua parlada; altrament no farien ni la cinquena part dels estralls que ara fan tan desimboltament.

A més dels professionals de l'escriptura, Jordana també acusava algunes corporacions catalanes, tant públiques com també privades, d'actuacions irresponsables com ara l'emissió d'impresos, de cartells i de bans amb una baixa

[844] *L'Opinió*, núm. 381 (23.8.1932), s/p.
[845] Míting organitzat per l'Ateneu Enciclopèdic Popular al Palau de les Arts Decoratives de Montjuïc, de Barcelona, el 21 d'agost de 1932. *L'Opinió*, núm. 381 (23.8.1932), p. 7.

qualitat lingüística. Així, pel que fa a l'Ajuntament de Barcelona, Jordana preguntava als seus responsables:

> Però ¿per què? les coses no acaben de fer-se bé del tot a la Casa Gran? ¿Com és que encara són enganxats bans i avisos on la gramàtica és atropellada sense consciència?

Així mateix, Jordana transcrivia i comentava el fragment final d'una comunicació enviada per la Generalitat de Catalunya:[846]

> "Ço que em complac en comunicar-li per al seu coneixement i efectes consegüents". Mala traducció servil d'una fórmula completament fossilitzada. ¿Per què no "tinc el gust de comunicar-vos-ho" o, simplement, "us ho comunico". I ¿per què no suprimir-ho del tot, vist que és un xic grotesc que us diguin que us comuniquen una cosa, després que ja us l'han comunicada?

Les entitats privades, com Palestra i l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana, tampoc s'escapaven de les crítiques de Jordana arran del mal ús de la llengua:

> Als cartells de Palestra recomanant als ciutadans que escrivissin en català, hi havia faltes d'ortografia. L'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana encara envia circulars on apareixen faltes sintàctiques que més neguitegen Pompeu Fabra.

I Jordana recordava als lectors l'existència d'eines de referència per evitar errades:

> Hi ha una gramàtica i un diccionari oficials. Què més necessiteu? Només un xic d'humilitat i de paciència.

Aquesta reflexió, a partir dels articles estudiats, ens indueix a pensar que Jordana es va proposar la tasca d'assenyalar els errors lingüístics tant en els articles d'opinió, com en les crítiques literàries. Per a ell,

[846] En aquells moments, Jordana ja exercia com a corrector d'estil de la Generalitat de Catalunya. Pel motiu que sigui, es va enviar una comunicació a un ciutadà que no havia passat per la revisió de Jordana.

l'estil de l'autor i la puresa lingüística havien d'anar plegats per crear una obra de qualitat.

Així, en els articles que hem localitzat, s'hi detecten errades de tota mena: d'ortografia, com ara la grafia de la vocal de la desinència del plural femení en *-as*, [847] la *ch* en lloc de la *tx*,[848] l'accentuació gràfica i la ela geminada.[849] També n'assenyalava de gramaticals: de fonètica, com ara pronunciar com a [j] [850] la consonant final de les formes verbals *vaig* i *faig* en lloc dels sons africats [tʃ] i també la pronúncia del mot *quinze*, amb el so alveolar fricatiu sord [s], per influència del castellà, en lloc del corresponent sonor [z];[851] de morfològiques, com la formació dels plurals (*-os*), quant a les nominals, o les formes *vai* i *fai*, pel que fa a les qüestions verbals; de sintàctiques, com ara l'ús de l'imperatiu en lloc del subjuntiu en la negació de les ordres, *No distragueu el conductor* o *No distraieu el conductor*, i de lèxic, per exemple, el castellanisme *bueno*.

Un cop esmentat el nombre d'articles que hem localitzat i atesa la quantitat de textos que Jordana va publicar, hem fet una selecció d'aquells escrits que ens han semblat més significatius per l'aspecte tractat i per la repercussió que van tenir. No obstant això, hem posat a peu de pàgina els

[847] *L'Opinió*, "Un bell document". "Les Lletres", "Excursions Literàries", , 1000, 19.8.1934, s/p.
[848] *L'Opinió*, "El teatre". "Les Lletres", "Revista Literària" dins, , núm. 126, 29.10.31, p. 7.
[849] *L'Opinió*, "Al senyor J. T." "Cada dia un raig", 648 (2.7.1933), p. 1.
[850] *L'Opinió*, "Està ferm". "Cada dia un raig", 579 (12.4.1933), p. 1, en què mostrava la pronúncia popular *-vai* i *fai-* del present d'indicatiu dels verbs *anar* i *fer*.
[851] *L'Opinió*, "L'aventura dels Esteves". "Cada dia un raig", 826 (26.1.34) p. 1.

títols de tots els articles comptats però no comentats amb la referència bibliogràfica.[852]

4.2.1 Estudi dels articles periodístics sobre el sistema lingüístic

En aquest apartat, es fa un estudi dels articles que es fixaven en el seguiment de la normativa, en el lèxic no normatiu i en l'adaptació d'obres antigues al català normatiu.

4.2.1.1 Seguiment de la normativa

Els articles que veurem a continuació denunciaven faltes ortogràfiques i gramaticals (fonètica, morfologia nominal i verbal, i sintaxi) producte, en gran mesura, de la influència del castellà. En alguna ocasió, el text es referia a errors que afectaven tant l'ortografia com la gramàtica. En aquests casos, el comentari s'ha fet dels dos tipus d'errors.

a) Estudi dels errors ortogràfics i gramaticals

Pel que fa a l'ortografia i a la sintaxi, el 5 de maig de 1933 Jordana advertia dels errors lingüístics que observava en un article[853] titulat "Catalanització".[854] Amb l'exemple divertit d'un gos, en Filibert,[855] expert en llengua gràcies a l'ensinistrament del seu amo, Jordana indicava que, per a

[852] Els articles que hem comptabilitzat però que no s'han comentat, es poden localitzar a l'Annex I.
[853] Aquest article va ser esmenat manualment per Jordana després de la seva publicació. Els linotipistes havien omès la frase següent: "davant d'un *doncs* causal feia "bup-bup-bup!"
[854] *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 598, 5.5.1933, p. 1.
[855] Filiberto Villalobos González (1879-1955) va ser un polític espanyol de la Segona República Espanyola. La ironia de Jordana ens empeny a pensar que va triar el nom de Filibert perquè tenia alguna connotació política.

la confecció de rètols en català, hi havia molt poca cura per part de l'Administració. Així, Jordana assenyalava que els rètols i altres manifestacions escrites mostraven faltes ortogràfiques i gramaticals que es podrien evitar fent les correccions oportunes per part de persones preparades en la matèria:

> Però almenys cridaré l'atenció sobre l'enorme quantitat de rètols, prospectes, anuncis i circulars patriòtiques que s'exhibeixen pertot arreu en mal català; cosa tant més estranya que pertot arreu hi ha també comitès i entitats que s'ofereixen a corregir-ho tot i a deixar-ho completament vernacle. ¿Per què no es lliura la gent amb tota confiança als generosos corregidors?

Jordana continuava l'article explicant la història del gos del seu amic, que, quan veia una falta d'ortografia, s'ho prenia molt malament:

> Als sis mesos, davant d'una falta d'ortografia, Filibert feia "bup!"; davant d'un gerundi copulatiu, feia "bup-bup"!; davant d'un *doncs* causal feia "bup-bup-bup!", i així successivament, tot molt ben graduat. Un dia, Calvi Xoriguer fou despertat d'una dolça migdiada per uns lladrucs furiosos. Al seu despatx, va trobar Filibert desesperat, lladrant i botant com un foll entorn d'una carta. Calvi Xoriguer va collir la carta, va mirar-se-la: era del Comitè Patriòtic per a la Depuració Lingüística de Z.

Jordana utilitzava l'onomatopeia *bup-bup* per representar, en català, el lladruc del gos i, a més, servint-se de la ironia assenyalava la baixa qualitat lingüística que tenia un organisme que ell denominava *Comitè Patriòtic per a la Depuració Lingüística.*

Amb l'article "Un círcol i una circular",[856] del 29 de juny de 1933, Jordana volia demostrar que hi havia una manca de

[856] *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 645, 29.6.1933, p. 1.

domini de la normativa ortogràfica en documents emesos per centres lúdics i per associacions socials i culturals:

> La festa devia ésser ferma de veres, "tant mes, en quant (diu la circular), ademés del bufet propiament dit, s'instalaran a disposició dels concurrents, com atractius propis d'una revetlla clàsica i amenitzats per els acords d'un piano de maneta i una nodrida Orquestra de Jazz, paradas de churrus, aigüardents, gelats, horxates, refrescos, etcètera, etc." [...]

Així mateix, el document, que comentava Jordana, esmentava un "concurs de bridge recientment cel·lebrat" i, pel que fa a un canvi de data, l'autor del text també s'equivocava indicant "per a el" proper dia 20, "per a no restarlis brillanteç".

Com podem comprovar per la lectura d'aquest article, la circular que l'entitat emissora va enviar als seus socis estava carregada d'errors, que podem classificar en faltes ortogràfiques i interferències del castellà. Quant a les primeres, podem esmentar: *propiament* (paraula esdrúixola que s'havia d'accentuar, *pròpiament*); *s'instalaran* (manca de la ela geminada); *clàsica* (amb una sola *s* en lloc de dues *s*); *per els* (sense contracció de la preposició i l'article, *pels*); *paradas* (plural femení en *-as* en lloc *-es*); *churrus* (amb la *ch-* castellana i *u* àtona resultat de la neutralització del català central en lloc de *x* i *o*, respectivament); *aigüardents* (en lloc d'*aiguardents* sense dièresi) i *horxates* (per *orxates*), entre altres errades. En el paràgraf següent, Jordana mostrava altres errors de la mateixa circular: *recientment* (per *recentment*) i *cel·lebrat* (amb ela geminada en lloc d'una sola *l*). L'autor del document tampoc no dominava la formació de derivats (*brillanteç* en lloc de *brillantor*), la contracció de preposició més article (*per a el* en lloc de *per al*), i la

forma del pronom feble de complement indirecte plural en posició postverbal (*restarlis* en lloc de *restar-los*). Pel que fa a les interferències lèxiques del castellà, hem d'indicar *en quant* (en lloc de *quant a*) i *ademés*, que Fabra qualificava d'inadmissible (Fabra, 1937: 10) i que proposava de substituir per *demés*, *endemés*, *oimés*, *encara*, *encara més*, *no res menys* [...].

Jordana propugnava que tant l'aristocràcia com el poble havien d'adquirir els coneixements necessaris per tal d'escriure correctament la seva llengua, cosa que, com es veu, quedava força lluny de la realitat. Malgrat els vint anys transcorreguts d'ençà de l'aprovació de les *Normes ortogràfiques* (1913), dels setze de l'aparició del *Diccionari ortogràfic* (1917) i dels tretze de la publicació de la *Gramàtica catalana* (1918), a més de comptar ja amb el *Diccionari general de la llengua catalana* (1932), la societat alfabetitzada encara no havia assumit el corpus normatiu de la llengua. El mateix Jordana havia elaborat, una sèrie de manuals de llengua general i especialitzada (vegeu l'apartat 4.1) amb l'objectiu de facilitar les eines necessàries perquè la societat pogués adquirir els coneixements lingüístics que fins aquell moment havien estat prohibits pels governs anteriors a la proclamació de la República.

El 2 de juliol de 1933, Jordana escrivia, en forma de carta, l'article titulat "Al senyor J. T.". [857] Hi aclaria, a l'esmentat destinatari, els dubtes puntuals que sol·licitava (*per*, *a* i *el*), però, com que el text que el senyor J. T. li havia enviat mostrava un grau tan baix del seguiment de la normativa, com podia ser en l'ús de la ela geminada (*mal·lament* en lloc de *malament*) o la contracció de la

[857] *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 648, 2.7.1933, p. 1.

preposició i l'article (*a el* per *al*), Jordana li aconsellava de seguir un curs popular de la Generalitat de Catalunya. L'autor de l'article, a partir del cas particular -real o imaginari-, assenyalava als lectors que, per resoldre errors, com els indicats a l'article, havien de seguir els cursos de català que tant les institucions públiques com les privades posaven al seu abast.

En l'article "Desaprensions perilloses", [858] del 16 de setembre de 1933, Jordana també parlava d'errors ortogràfics i reconeixia que els lectors confiaven que els seus articles ajudarien a depurar el llenguatge:

> Demano humilment perdó als amables comunicants que han cridat amablement la meva atenció sobre la desaprensió esgarrifosa amb què certa gent es permet llibertats amb el nostre idioma. L'afer sobre el qual m'escriuen és verament important i urgent, i em fan un honor molt gran de creure que un dels meus raigs pot contribuir una mica a adobar-lo.

Jordana exposava els errors, denunciats pels seus lectors, així com les errades d'un diccionari que no s'havia normativitzat (Rovira, 1923), malgrat les diverses edicions que se n'havien fet, com veurem més endavant.

> "Noia pas" per "no hi ha pas" pot ésser pintoresc, però no per això deixa de demostrar que el qui ho ha escrit té una amistat molt íntima amb la ignorància. Quant a "ventas al major" ja només fa angúnia, i una cosa semblant podríem dir de la majoria d'errades que hom veu retolades per aquest món nostre, fins quan és un món oficial.

Jordana ressaltava els errors, alguns dels quals fins i tot corregia. Així, pel que fa a l'errada *noia pas*, Jordana indicava l'expressió corregida *no hi ha pas* (l'adverbi *no* més el verb *haver-hi*) i d'altres en què deixava la forma

[858] *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 713, 16.9.1933, p. 1.

incorrecta per tal que el lector resolgués l'error ortogràfic i hi apliqués la normativa: el plural dels mots catalans femenins en *-as* i la paraula *venta*. El lector havia de substituir aquests castellanismes per l'acabament del plural en *–es* i la paraula *venda*, cosa que Jordana no indicava.

En aquest mateix article, Jordana feia referència a la queixa d'un lector que indicava que el diccionari de Rovira i Virgili contenia errades ortogràfiques. L'esmentat llibre, *Diccionari català-castellà & castellà-català*, va ser publicat per primer cop l'any 1913 i va ser reeditat en dues ocasions, el 1919 i el 1923. Consultada la segona edició, s'hi constaten les faltes d'ortografia que denunciava el lector. Així, no hi constaven les eles geminades en paraules com *bacil·lar* (1919: 52), *bagatel·la* (1919: 53), *bèl·lic* (1919: 58), *ombrel·la* (1919: 263) i altres. Les paraules en *ç* tampoc estaven regularitzades com ara *braç,* escrit *bras* (1919: 64), i també *caçar* i *cacera,* en lloc de les quals hi ha *cassar* i *cassera* (1919: 77). Així ho explicava Jordana:

> [...] Un dels meus corresponsals em diu que, havent trobat en un llibre uns quants mots escrits amb ela doble, ha volgut comparar-ho en el diccionari del senyor Rovira i Virgili i s'ha trobat que en aquest diccionari aquells mots estan escrits amb una sola l. Doncs bé: aquests mots (bacil·lar, bagatel·la, bèl·lic i algun altre) estan ben escrits amb ela geminada; de manera que el tal diccionari s'equivoca, si el meu comunicant diu la veritat, i no puc pas dubtar-ne.
> Jo no sé si es tracta del diccionari del senyor Rovira i Virgili publicat abans del 1917 o d'una nova edició mal revisada. El que sé és que ni l'edició original ni una nova edició mal revisada d'aquest diccionari no s'haurien de vendre sense almenys avisar el públic que conté un nombre considerable de grafies equivocades.

Per mitjà d'una carta a C. A. Jordana, que ell reproduïa parcialment el 22 de setembre de 1933, en l'article "Sobre un diccionari" (1933: 1), Antoni Rovira i Virgili (1882-

1949) aclaria que havia venut a l'editor els drets del *Diccionari català-castellà & castellà-català* i que, per tant, com a autor, no era responsable que les noves edicions, a partir de l'esmentada cessió, no s'haguessin adaptat a les *Normes* de l'IEC i així ho indicava:

> Crec, un cop publicades les Normes, calia sotmetre el Diccionari a una revisió completa, o bé abstenir-se de reeditar-lo.

A més, Rovira i Virgili se sentia perjudicat per l'article de Jordana, i deia:

> Li adverteixo que, cedits de bon principi i enterament a l'editor els meus drets, per una modesta quantitat, la venda del Diccionari no em produeix cap benefici material, i em produeix, per contra, algun perjudici moral, com el de la nota de vostè.

El *Diccionari català-castellà & castellà-català* d'Antoni Rovira i Virgili, escrit entre el 1910 i 1913 "just abans de la fixació ortogràfica" (Ginebra, 2006: 197-199) no contenia la lletra *ç* perquè Fabra, fins a l'any 1910, no l'havia adoptat i, per un motiu similar, tampoc hi constaven el dígraf *tz* ni la ela geminada. A les posteriors reedicions del diccionari de Rovira i Virgili, 1919 i 1923, l'editorial no va tenir en compte el *Diccionari ortogràfic*, publicat el 1917 ni la *Gramàtica catalana* de 1918, i no va introduir els canvis corresponents per actualitzar normativament l'obra de Rovira.

Jordana també puntualitzava, en el seu escrit, que no havia perjudicat el bon nom de l'autor del diccionari, sinó tot al contrari perquè, en aquell moment, el públic va poder assabentar-se de la veritable raó per la qual el *Diccionari català-castellà & castellà-català* no estava actualitzat:

> Només dues coses trobo equivocades en aquesta carta. La primera és que hi siguin esmentades unes "Normes" de l'Institut, que tant temps que han passat a la història, en lloc de la Gramàtica i el Diccionari. La segona que hi sigui dit que el meu raig de l'altre dia ha causat un perjudici al senyor Rovira i Virgili.

Jordana va trobar desencertat que Antoni Rovira i Virgili es referís a les *Normes ortogràfiques* de l'IEC de 1913 per adaptar el seu diccionari a la normativa. Jordana assenyalava que les *Normes* de 1913 van ser modificades posteriorment i establertes segons consten primer al Pròleg del *Diccionari ortogràfic* (1917) i després a la Introducció de la *Gramàtica catalana* de 1918.

En aquest sentit, l'article de Jordana denunciava que la feina d'adaptació a la normativa de les obres escrites amb anterioritat a la promulgació del corpus normatiu no es feia amb la pulcritud que calia. En el cas d'aquest diccionari, en la rèplica s'esmerçava a alliberar l'autor de tota responsabilitat en els canvis fets.

A "La literatura i la gramàtica",[859] un article publicat el 4 de setembre de 1934, Jordana hi destacava la manca de professionalitat d'escriptors i de gramàtics. Deia que els escriptors tenien pocs coneixements gramaticals i que els gramàtics no sabien redactar. Per a Jordana, la feina que havien de fer tant uns com els altres era posar-se a treballar, amb responsabilitat, seguint les normes establertes per la normativa.

Així, per mitjà d'un diàleg imaginari amb Jordana, el gramàtic i l'escriptor es retreien mútuament la seva ignorància i, fins i tot, l'escriptor indicava que el

[859] *L'Opinió*, "Excursions literàries" dins "Les Lletres", núm. 1.013, 4.9.1934, p. 13.

gramàtic constava al Cens de Professors de Català de la Generalitat de Catalunya:

> Mireu, C. A., quines cosotes fa el poeta Xeix. És mestre en gai saber i escriu "cavall" amb "b" de "burro" (el gramàtic va dir amb "b" d'ase), "hendecasíl·lab" sense "h" i "pesseta" amb "c".
> El poeta, en canvi, assegurava:
> Mireu, C. A., com redacten els senyors professors.
> - És una carta del gramàtic Ics; la redacció fa esfereir.
> I continuava sarcàsticament:
> - L'han fumut al cens de la Generalitat i vegeu com ho fum.

Jordana els donava la raó, però s'adonava que els professionals no feien res per redreçar el problema de la correcció lingüística:

> Cadascun reconeix els defectes de l'altre, però no vol reconèixer el mèrit; perquè cadascun vol trobar-ne en la pròpia ignorància, i així no haver-la de combatre. Amb el combat faltarien al respecte a la deessa Mandra, dominadora del món.

Pel que fa al tractament dels errors gramaticals (fonètica, morfologia nominal, morfologia verbal i sintaxi), s'han localitzat els articles de Jordana que en denunciaven l'existència i que indiquem a continuació a tall d'exemple.

En l'article sobre fonètica "L'aventura entre els Esteves",[860] del 26 de gener de 1934, Jordana hi mostrava la pronúncia dels venedors ambulants que, per influència del castellà, ensordien les consonants sonores:

> A quinse la dotsena, a quinse la dotsena.

Encara que Jordana, al seu escrit, parlava de la vida dels venedors, i no esmentava la fonètica, en el moment de

[860] *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 826, 26.1.1934, p. 1.

transcriure el crit que feien els venedors per atraure els clients, Jordana escrivia la frase amb *s* sorda. L'objectiu era donar versemblança a les crides populars que sentia pel carrer, fruit de la interferència del castellà que, com hem dit, eliminava el so sonor de la *s*.

Quant a la morfologia nominal, presentem dos articles.

El primer, dedicat a aspectes de morfologia nominal, el trobem al text "Sobre certs plurals",[861] del 12 d'agost de 1933, concretament sobre la formació del plural de mots acabats en *-sc*, *-xt* i *-st*.

> La tendència fabriana va indubtablement a provar de convertir en aquests plurals tan difícils de pronunciar els plurals més corrents en **os** (**boscos**, **refrescos**, etc.). En la penúltima edició del "Diccionari Ortogràfic" un plural com **texts** era considerat arcaic i, per tant, no tan bo com **textos**. En la darrera edició del tal "Diccionari", el plural en **s** d'aquests mots en **sc**, **st** i **xt** ja és considerat tan bo com el plural en **os**. Si no hi ha una reacció contra aquesta tendència del president de la Secció Filològica de l'Institut qualsevol dia ens trobarem obligats, si no volem ésser incorrectes, a escriure i a pronunciar una mena de plurals que no plauen a gairebé cap bon escriptor i que repugnen actualment a la majoria de boques catalanes.
> [...]
> Jo estic pels **refrescos** (sobretot en aquest temps), i pels **boscos**, pels **gustos**, els **testos**, els **textos** i els **pretextos**. I en això tinc al meu costat gairebé tots els bons escriptors de Catalunya. El senyor Fabra diu que són aquests els qui han de consagrar les troballes dels gramàtics. Li prego que en aquest cas ho tingui en compte.

En aquest article, Jordana es referia a les edicions de 1923 i de 1931 del *Diccionari ortogràfic*, en què s'indicava la manera com es formava el plural dels mots acabats en *-sc*, *-st* i *-xt*. A la segona edició d'aquest diccionari (1923: 126), Fabra assenyalava que el plural de *bosc* era *boscos* i

[861] *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 683, 12.8.1933, p. 1.

esmentava que la forma acabada en *-s* era arcaica.[862] Aquest criteri era plenament acceptat per Jordana, que considerava que aquesta fórmula en *-os* facilitava la pronúncia dels esmentats mots.

La tercera edició del *Diccionari ortogràfic* (1931: 40), però en l'apartat «Flexió nominal i verbal. Formes del plural», Fabra situava en pla d'igualtat els plurals en *-s* i en *-os* per als mots amb les terminacions esmentades.

El criteri de Fabra, sobre els esmentats plurals, era reafirmat al *Diccionari general de la llengua catalana* (1932), tal com constava en l'apartat «Formació de plural» (p. XIII):

> 5. El nom no està comprès en cap dels casos anteriors i forma el plural afegint una s al singular. Ex.: *torre torres*, *vel vels*, *forn forns* (Recordem que els masculins en *sc*, *st* i *xt*, admeten, al costat del plural en *-scs*, *-sts* i *-xts*, un plural en *-scos*, *-stos* i *-xtos*. Així: *bosc boscs* i *boscos*).

No obstant això, sota la veu *bosc*, el *Diccionari general de la llengua catalana* (1932: 262) no esmentava cap exemple de plural:

> Bosc *m.* Lloc poblat d'arbres. *Bosc de pins, d'alzines, d'avets*. *Conill de bosc* (en oposició a *conill de corral*). *Bosc baix*, lloc poblat de mates espesses.

Un any més tard de la publicació de l'article, Jordana s'hi tornava a referir a *El català en vint lliçons* (1934: 45), a l'apartat "Els noms substantius", en què esmentava la preferència per la solució amb *-os* per al plural dels mots

[862] «75. L'abreviatura *arc.* al davant d'una forma nominal o verbal, vol dir que aquesta forma, tot persistint encara en aquesta o en aquella regió i tot trobant-se encara més o menys sovint usada en la llengua escrita, és però una forma caiguda en desuetud en el parlar de Barcelona, on ha estat reemplaçada per una forma novella, la qual, en general, és ja la preferida per la majoria dels escriptors moderns» (Fabra, 1923: 54).

acabats en *-sc*, *-st* i *-xt*, per bé que admetia també l'altra possibilitat.

El segon article sobre morfologia nominal és el que Jordana va intitular, el 29 de març de 1934, "Un bunyol monstre".[863] L'autor considerava gairebé un esport, veure, arreu, errors de tota mena. Sobre el darrer que havia vist, comentava:

> En matèria de bunyols lingüístics el més pintoresc és el que he vist darrerament, en lletres blanques, al vidre d'una pastisseria. Consistia en la paraula "Buñyols". Es coneix que l'artista que l'havia escrita és un enamorat de la "n" palatal, i no té prou d'assegurar-la amb la "y" sinó que ho vol reblar amb la titlla espanyola. Deu ésser d'aquells que escriuen Cataluñya, amb pestanya."

Aquest text, en què Jordana també recorria un cop més a la ironia, el va motivar un error ortogràfic vist a l'aparador d'una pastisseria en què l'autor del cartell feia una barreja de la *ñ* castellana i la *ny* catalana, i convertia la representació gràfica de la nasal palatal en un "nyap" que no s'escapava a l'ull crític de Jordana. A propòsit d'aquesta equivocació, va aprofitar l'avinentesa per queixar-se de les errades ortogràfiques que algunes institucions cometien en els documents propis, com passava en un programa oficial de les festes de primavera de 1934, en què Jordana va detectar un error que considerava, fent un joc de paraules, "monstre".

En un primer moment, la lectura del programa va provocar en Jordana una certa satisfacció perquè el text no presentava faltes. Quan gairebé era al final del text, va aparèixer l'error:

> Aneu a Canaletes. Alceu els ulls i veureu l'estendard amb el programa de les festes primaverals republicanes.

[863] *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 879, 29.3.1934, p. 1.

> Llegiu, i engresqueu-vos amb les festes i amb la llisa redacció. Ja arribeu al final i us creieu que aquesta vegada us han estalviat un bunyol. El plaer cruel esdevé satisfacció patriòtica. Però això és prematur, és clar. Ara heu arribat a la "reunió de boxa mònstrua". "Mònstrua!" ¿Us heu fixat bé en aquesta monstruositat? L'home que va redactar el cartell devia quedar descansat. La seva intel·ligència és "mònstrua" de veres.

Jordana es referia a la formació errònia d'un adjectiu. El programa de festes incloïa la forma *mònstrua* (femení d'un inexistent adjectiu *monstru*), que no estava admesa al diccionari normatiu de 1932. Les regles normatives de formació d'adjectius haurien d'haver portat a la forma femenina *monstruosa*, com a resultat d'afegir el sufix *–os* i la desinència de femení *–a* a l'arrel *monstr-*. També podrien haver arribat a la forma *monstre*, que Jordana va incloure al títol de l'article (*Un bunyol monstre*) i que el *Diccionari general de la llengua catalana* recollia com a substantiu i que també es podia utilitzar amb valor d'adjectiu (*Un concert monstre*).

A continuació podem veure el cartell que anunciava les *Festes de Primavera* de Barcelona, celebrades del 7 al 15 d'abril de l'any 1934, i patrocinades per la Generalitat de Catalunya i l'Ajuntament de Barcelona. Les errades ortogràfiques que hi apareixen són múltiples:

Fig. 177 Cartell amb faltes d'ortografia

El cartell mostra errors de tota mena. Així, a les activitats dels diferents dies es detecten errors en paraules com ara: *extraordináries* (en lloc d'*extraordinàries*), *Monjuich* (en lloc de *Montjuïc*), *Licèu* (en lloc de *Liceu*), *al Estadi* (en lloc de *a l'Estadi*), la paraula *matx*, que no constava al *Diccionari general de la llengua catalana* (1932), (en lloc de *combat*), *tauri* (en lloc de *taurí*) i altres.

El nivell de compliment de la normativa no era sempre el que reflecteix el cartell estudiat. N'hi ha d'altres, com el de les Festes de Primavera de Barcelona, dels mateixos dies, amb una ortografia correcta. En aquella ocasió, la paraula *matx* no apareix al cartell i, en canvi, hi ha la forma anglesa *match*.[864]

Fig. 178 Cartell sense faltes

[864] Max Schmeling (1905-2005), el boxejador anunciat, era una celebritat d'aquella època, perquè havia ostentat el títol de campió mundial de la categoria de pesos pesants entre els anys 1930 i 1932.

Comentem a continuació dos articles en què Jordana assenyalava errors que afectaven la morfologia verbal.

En l'article "Qüestions filològiques",[865] del 10 de maig de 1934, Jordana es referia a l'escrit "Temes filològico-administratius", d'Enric Roig i Querol (1901-1989), publicat a *L'Opinió* (1934: 9). En aquest text, Roig presentava una sèrie de mots,[866] pouats en el llenguatge administratiu, que volia que fossin objecte de depuració. Sobre l'expressió *Visqueu molts anys*, que s'utilitzava en els documents administratius, Jordana puntualitzava:

> La qüestió del "Visqueu molts anys" (fórmula perfectament suprimible, és clar) ja és més delicada. L'imperatiu de "viure" és, naturalment, "viviu"; però, en aquest cas, segons alguns gramàtics més entesos que jo i que el senyor Roig, no es tracta pas de l'imperatiu sinó de l'optatiu, que prendria la forma del subjuntiu. Ha estat, doncs generalment acordat d'emprar "visqueu".

Jordana ja considerava que s'havia d'eliminar l'expressió *Visqueu molts anys*, perquè era una fórmula antiga. Efectivament, va ser suprimida de les instàncies però van haver de passar dècades. En aquest cas, Jordana indicava a Enric Roig el temps verbal que s'havia d'utilitzar, tot remetent-se als mestres.

El 16 de maig de 1934, Enric Roig i Querol tornava a escriure un article sobre llengua, "Al marge de la política", [867] en què feia referència al text de Jordana –publicat el dia 10- i hi afegia una altra qüestió polèmica. La resposta de Jordana va ser immediata -el 17 de maig- per mitjà de l'article "Aquella filologia",[868] en què feia un

[865] *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 913, 10.5.1934, p. 1.
[866] Aquests mots seran tractats en l'apartat del lèxic no normatiu.
[867] *L'Opinió*, núm. 918, 16.5.1934, p. 5
[868] *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 919, 17.5.1934, p. 1.

aclariment sobre la construcció, clara i concisa, d'oracions imperatives negatives:

> El company Roig i Querol, en el seu remarcable article d'ahir a L'OPINIÓ, em convoca a debatre amb tots els gramàtics prestigiosos sobre si, perquè no distraguin un conductor, s'ha de dir "no distragueu el conductor" o "no distraieu el conductor". Si el company Roig es fixa bé en la manera com van les coses en el nostre idioma, veurà que en les oracions imperatives negatives, el verb pren sempre la forma del subjuntiu. Com diríem "no distreguis el conductor", hem de dir "no distragueu el conductor".

Roig plantejava la normativitat de les frases *No distragueu el conductor* o *No distraieu el conductor*. Jordana, en canvi, prescrivia que les frases imperatives negatives es formaven només amb el mode subjuntiu (*No distragueu el conductor*). Amb aquest criteri, Jordana mostrava l'estil precís i breu, "amb esperit matemàtic" –segons Albert Manent (1976: 133) del seu llenguatge, característiques de la seva prosa periodística de divulgació.

Quant a la sintaxi, mostrem tres articles en què Jordana mostrava la manca de rigor, per part dels escriptors, en les estructures sintàctiques de llurs escrits.

El 13 de juliol de 1932 escrivia la crítica literària "Tres novel·les",[869] en què es referia a l'obra de Salvador Espriu (1913-1985) *Laia*, pel que fa a la sintaxi. Jordana deixava molt clar el grau deficient de seguiment de la normativa en la construcció de les frases del poeta:

> L'autor és més aviat arbitrari en qüestió de llenguatge. Els seus argots són prou sospitosos. Altrament, sembla que sigui d'una contrada especialment castellanitzada en qüestió d'idioma, perquè els seus barbarismes són nombrosos i de totes menes i mides. La posposició sistemàtica del subjecte al verb és un dels més amoïnosos.

[869] *L'Opinió*, "Les Lletres", núm. 346, 13.7.1932, p. 6.

Aquesta crítica va afectar moltíssim Salvador Espriu, com veurem més endavant, pel fet que Jordana era una autoritat en el camp de la crítica literària i de la llengua.

En un altre article, "Una forma de provincianisme", [870] publicat el 27 de setembre de 1933, Jordana, per tal de cridar l'atenció del lector, mostrava unes construccions de passiva del tot castellanitzades i n'indicava les alternatives admeses corresponents:

> "Al despatx del conseller, s'aprovaren les bases pels delegats dels fabricants." Si això no us sembla una monstruositat és que ja sou víctimes del paperam exòtic. Però proveu de dir "A la cuina, es fa una truita per la cuinera" i ja m'explicareu si això és una frase normal. ¡Tan senzill com és de dir les coses d'una manera dreturera! "La cuinera fa una truita a la cuina", "Els delegats dels fabricants aprovaren les bases al despatx del conseller". ¿No us sembla això molt més elegant i sanitós, sobretot per a aquesta terra?

Les frases "Al despatx del conseller, s'aprovaren les bases pels delegats dels fabricants" i "A la cuina, es fa una truita per la cuinera" són estructures passives que no resulten naturals, sinó més aviat artificials. Jordana atribuïa aquest fenomen al "paperam exòtic", és a dir, a la influència de la llengua castellana, que era la que dominava en l'escriptura administrativa. Jordana proposava com a solucions alternatives i genuïnes les estructures actives corresponents (*Els delegats dels fabricants aprovaren les bases al despatx del conseller* i *La cuinera fa una truita a la cuina*), com a fórmules més planeres i clares en català.

[870] *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 722, 27.9.1933, p. 1.

I, finalment, el 20 de setembre de 1934, Jordana parlava, en l'article "Aquella marca",[871] de la manca de seguiment de la normativa a conseqüència de les interferències del castellà per part de les noves generacions d'autors, i indicava que:

> La majoria dels escriptors joves semblen incapaços de manejar correctament els temps verbals. Un passat dins un passat els és especialment incomprensible. Així us diran: "El pobre Joanet plorava perquè la seva germana li prengué el llibre" en lloc de "El pobre Joanet plorava perquè la seva germana li havia pres el llibre".

Jordana corregia el passat simple d'una oració subordinada causal (*prengué*) i proposava substituir-lo pel plusquamperfet d'indicatiu (*havia pres*), tal com corresponia a una acció anterior a la de la principal: *El pobre Joanet plorava perquè la seva germana li havia pres el llibre*.

b) Lèxic no normatiu

Encara en el primer grup del bloc I, presentem els articles periodístics que es van ocupar de denunciar el lèxic no normatiu. Així, Jordana va dedicar les seves columnes a formes no admeses al *Diccionari ortogràfic* (1917) i al *Diccionari general de la llengua catalana* (1932). Aquestes obres lexicogràfiques, signades per Fabra a títol personal, eren considerades a l'època els referents normatius per al lèxic. En els articles esmentats, Jordana va documentar formes no admeses com *tirar-se*,[872] *pol*,[873] *callar-se*, *pregó*, *voler*, *apestada*, *les campanes doblegant a morts*, [874]

[871] *L'Opinió*, "Excursions literàries" dins "Les Lletres", núm. 1.027, 20.9.1934, p. 13.
[872] *L'Opinió*, "La Revista Literària", "L'inútil combat", núm. 154, 1.12.1931, p. 6, s'ha localitzat lèxic no normatiu: *tirar-se*.
[873] *L'Opinió*, "Cada dia un raig", "Llepapols i escoltatangos", núm. 617, 27.5.1933, p. 1, s'ha trobat lèxic no normatiu: *pol*.
[874] *L'Opinió*, "Les Lletres", "Tres novel·les", núm. 346, 13.7.1932, p. 6. S'ha identificat lèxic no normatiu: *callar-se*, *pregó*, *voler*, apestada i campanes *doglegant* a morts.

despegament, *passacalle*, *parentesc*, *sangrat*, *empapat*, [875] *avant-mà*, *a menut*, *sense embarg*, [876] *vale*, [877] *bueno*, [878] *ones*, *ondes*, [879] *firmes*, *en su lugar*, *descanso*, *al hombro*, *armes*, [880] *enrelat*, *entoldat*, *beslluma*, *galà*, *dormida*, *en hivern*, *deuria*, *ejem*, [881] *donar-se compte*, *genolls*, *mostrador*, [882] *aplastat*, *llindant*, *taladrar*, *primor*, *mostrador*, *tupit*, *patada*, *plaç*, *arrepentir-se*, *permanèixer*, [883] *brillo*, [884] *paquetilla*.[885]

Per dur a terme aquest estudi, hem provat de localitzar, en primer lloc, les esmentades paraules no normatives al *Diccionari ortogràfic* (Fabra, 1917) i al *Diccionari general de la llengua catalana* (Fabra, 1932), per confirmar que no

[875] *L'Opinió*, "Les Lletres", "Terres de l'Ebre", núm. 384, 26.8.1932, p. 2, s'ha localitzat lèxic no normatiu: *despegament*, *passacalle*, *parentesc*, *sangrat*, *empapat*.
[876] *L'Opinió*, "Cada dia un raig", "Un aclariment", núm. 668, 26.7.1933, p. 1. S'hi ha identificat lèxic no normatiu: *avant-mà*, *a menut*, *sense embarg*.
[877] *L'Opinió*, "Cada dia un raig", "Errades", núm. 740, 18.10.1933, p. 1. S'hi ha localitzat lèxic no normatiu: *vale*.
[878] *L'Opinió*, "Cada dia un raig", "Bueno", núm. 782, 6.12.1933, p. 1. S'hi ha trobat lèxic no normatiu: *bueno*.
[879] *L'Opinió*, "Cada dia un raig", "Les ones i les ondes", núm. 802, 29.12.1933, p. 1. S'hi ha identificat lèxic utilitzat en un sentit incorrecte: *ones* i *ondes*.
[880] *L'Opinió*, "Cada dia un raig", "Veus de comandament", núm. 819, 18.1.1934, p. 1. S'hi ha localitzat lèxic castellà.
[881] *L'Opinió*, "Excursions Literàries", "Aspectes d'uns Aspectes", núm. 1.017, 8.9.1934, p. 12. S'hi ha identificat lèxic no normatiu: *enrelat*, *entoldat*, *beslluma*, *galà*, *dorida*, *en hivern*, *deuria*, *ejem*.
[882] *L'Opinió*, "Excursions Literàries", "Aquella marca", núm. 1.027, 20.9.1934, p. 13. S'hi ha localitzat lèxic no normatiu o utilitzat en un sentit incorrecte: *donar-se compte*, *genolls*, *mostrador*.
[883] *L'Opinió*, "Excursions Literàries", "Xavier Benguerel en «La vida d'Olga»", núm. 1.028, 21.9.1934, p. 13. S'hi ha trobat lèxic no normatiu o utilitzat en un sentit incorrecte: *aplastar*, *llindant*, *taladrar*, *tupit*, *patada*, *plaç*, *arrepentir-se*, *parmanèixer*.
[884] *L'Opinió*, "Les Lletres", "Excursions Literàries", núm. 1.040, 5.10.1934, p. 16. Crítica literària de la traducció feta per Martí de Riquer de l'obra *Viatge a la lluna*, en què Jordana el qualificava de "poltre impetuós a les prades de la traducció literària" i a qui només retreia "l'ús deliberat de *brillo*, expressió forastera més o menys aclimatada, em sembla una errada".
[885] La paraula *paquetilla*, un barbarisme que li fa una "gràcia tràgica, ai las!" apareixia en l'article titulat "Només fum", publicat a *Meridià*, el dia 18 de març de 1938. Jordana explicava els passos, amb tot detall, que calia seguir per encendre una de les cigarretes, de molt baixa qualitat, d'aquests paquets.

hi constaven i, de l'altra, hem consultat diverses obres de referència així com els manuals de llengua que va publicar Jordana per compilar tota la informació possible sobre els mots en concret (vegeu l'apartat 4.1).

Pel que fa al criteri de Jordana sobre algunes paraules no normatives, en algunes ocasions no expressava explícitament la condemna sobre una forma concreta, per bé que sí que indicava, en l'article, l'estranyesa davant d'una construcció o d'una forma poc corrent.

Sobre l'obra de Salvador Espriu *Laia*, indicada abans, Jordana, el 13 de juliol de 1932, també n'apuntava un cert grau d'interferència lèxica:

> He pescat, tot passant: "callar-se" per "callar", "pregó" per "crida", "voler" per "estimar", "apestada" per "empestada" i "les campanes doblegant a morts!" Això sí que m'ha doblegat.

El verb *callar-se* no apareixia al DGLC com a forma reflexiva. Jordana indicava, al seu manual *El català i el castellà comparats*, que la forma era un castellanisme (1933: 36):

> Si sentim dir em «caic» o «calla't», ja sabrem que el qui parla no és català o està molt castellanitzat; perquè a *caerse* correspon *caure*, i a *callarse* simplement *callar.*

A Salvador Espriu l'amoïnaven les crítiques sobre les seves obres, però l'alteraven especialment les de C. A. Jordana. Un dels biògrafs espriuans va escriure (Pons, 2013: 93 i 97):

> Però, sens dubte, la crítica que més afecta Salvador Espriu és la que publica Cèsar August Jordana a *L'Opinió* el 13 de juliol de 1932. Jordana no és un carca com Montoliu, sinó un home de lletres de formació científica,

> que va arribar a ocupar el càrrec de director de l'Oficina de Correcció Lingüística de la Generalitat.
> [...]
> Ara, però, a l'inici dels seus 'anys d'aprenentatge' –com ell va acabar per titular la seva *Obra completa*–, el jove Espriu no tenia altre remei que donar la raó al crític Jordana. Víctor Martínez-Gil i Gabriella Gavagnin ho expliquen així a la introducció de l'edició crítica de *Laia*: "Va ser justament per esmenar-se les faltes que Espriu va decidir atendre la sol·licitud de Josep Janés, director de la col·lecció "Quaderns literaris", i tornar a reeditar, al cap tan sols de dos anys, la novel·la. Aprofitarà aquesta reedició per intentar corregir el, com ell mateix ens diu al pròleg, "grapadàs de defectes" que presentava la primera *Laia* i que "adulteraven l'original". [886]

Pel que fa al mot *pregó*, que no constava al DGLC (1932), Jordana el va substituir per *crida*. L'expressió *les campanes doblegant a morts!*, provenia d'un calc del castellà que consistia a usar *doblegar* (*doblegant*) com a traducció literal del castellà *doblar* (amb el sentit de 'tocar a muertos', RAE, http://lema.rae.es/drae/?val=doblar), que, en català, seria, amb aquest significat, *tocar* (*tocant a morts*).

Un altre article de Jordana que es referia a la introducció de castellanismes a la premsa va ser el publicat el 26 de juliol de 1933, "Un aclariment". [887] En el seu escrit, esmentava les interferències del castellà a la premsa. A més, aprofitava l'ocasió per indicar uns errors d'interpretació comesos per part dels linotipistes en un text seu ja publicat. [888] Sobre aquests canvis, aclaria que "hi han sortit per causes estranyes a la meva voluntat", així –deia Jordana– la paraula *classificació* es va convertir en *comunicació*; unes *indicacions suggeridores*, en unes

[886] Espriu, Salvador. *Laia*. Edició crítica i anotada amb estudi introductori a cura de Víctor Martínez-Gil i Gabriella Gavagnin. Barcelona: Centre de Documentació i Estudi Salvador Espriu, 1992.
[887] *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 668, 26.7.1933, p. 1.
[888] *L'Opinió*, "Renaixement literari" dins "Les Lletres", "Zones poètiques", núm. 667, 25.7.1933, p. 7.

indicacions suggerides, i un *esperit repartit i comprès* en *repartit i incomprès*.

> La quantitat de les errades és insignificant, però les poques que hi ha són tan traïdorament estratègiques que em fan dir dues vegades tot el contrari del que jo volia.

Quant als castellanismes que Jordana veia a la premsa i, també, l'ús incorrecte de la llengua catalana, assenyalava la manca de rigor d'alguns escriptors en els seus articles:

> [...] deixeu que cridi l'atenció dels malaurats que comencen a introduir als diaris expressions com "d'avantmà", "a menut", "sense embarg" i altres bestieses traduïdes mot a mot d'expressions castellanes que estan molt bé... en castellà. Caldria marejar una mica els plomífers que s'obliden que el català també es parla. No els escometeu a base de l'amor a la nostra llengua, perquè és impossible que li'n tinguin. Tenen una mentalitat "de asalto", i l'única cosa que els impressiona una mica és, naturalment, que els prenguin el número.

En aquesta ocasió, Jordana no convertia al català, en el mateix article, els castellanismes indicats. Per tant, obligava el lector rigorós a cercar, si no la sabia, la paraula corresponent en català. Així, hem d'apuntar que el castellanisme "d'avant-mà" (*antemano*) calia traduir-lo per la locució *per endavant* o l'adverbi *anticipadament* i l'expressió *a menut*, per la paraula catalana equivalent, *sovint*. D'aquest darrer mot, ja feia anys que Fabra s'hi havia referit, amb altres castellanismes, a la *Conversa filològica*[889] núm. 437 (Pey, 1955: volum VIII, lèxic, 3a part: 5) en què assenyalava que encara no havia estat assumit per la població catalanoparlant:

> Quan hi ha un mot català al qual no correspon exactament cap mot castellà, sovint constatem, en la llengua

[889] Pompeu Fabra va publicar les *Converses filològiques* al diari *La Publicidad* (*La Publicitat* a partir de l'octubre de 1922) entre 1919 i 1928.

> escrita, com una tendència a prescindir-ne; així perillen de caure en desuetud alguns bells mots catalans, reemplaçats per les locucions que tradueixen literalment les locucions emprades en lloc d'ells en el castellà, mancat de mots que tradueixin exactament els dits mots catalans.
> Tal s'esdevé amb el verb *caldre*, que trobem quasi sistemàticament reemplaçat per *ésser precís*, *ésser necessari*, *faltar*, *haver-hi que*. El mateix ocorre amb l'adverbi sovint, al qual hom sol preferir *moltes vegades*, amb *freqüència* i àdhuc *a menut*.[890]

De *sense embarg*, traducció popular del *sin embargo* castellà, que genuïnament és *no obstant això* o *malgrat això*, Fabra se'n va queixar en diverses *Converses filològiques*, una dècada enrere. Concretament, a la *Conversa* núm. 605 (Pey, 1956: volum x: 40) parlava de les traduccions literals d'una sèrie de locucions castellanes difoses per professionals amb mancances lingüístiques importants:

> Des del *sin embargo* i del *nada menos*, castellanismes massa visibles per a ésser admesos pels nostres escriptors fins al *no obstant* prepositiu i al *a arrel de*, que la generalitat accepten sense cap malfiança, una quantitat enorme d'expressions forasteres han estat introduïdes en el nostre llenguatge, i, cosa pitjor, s'hi van introduint cada dia, gràcies sobretot a les traduccions fetes a corre-cuita i a vegades potser per gent no catalana, amb les quals es confecciona una gran part dels nostres diaris.

En l'últim paràgraf de l'article, Jordana es referia a aquests escriptors que no respectaven la llengua catalana; els adjudicava mentalitat "de asalto" i que només prestaven atenció si s'utilitzava la ironia.

El 18 d'octubre de 1933 Jordana publicava "Errades",[891] en què parlava de l'ús d'una paraula en castellà utilitzada pels infants: *vale*.

[890] Al DGLC (1932) hem localitzat que una de les accepcions del mot *menut* junt amb *sovint* són locucions adverbials equivalents a *repetides vegades* (p. 1.132).
[891] *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 740, 18.10.1933, p. 1.

> ¿D'on han tret els nens catalans que el costum de cridar "Vale!" per avisar que el desori comença? De primer creia que era una deixa de les escoles de la dictadura; però investigacions posteriors m'han convençut que era un fenomen natural, resultat de la "conllevancia" lingüística amb els immigrants.
> Caldrà vigilar aquest "vale", ara que podem començar una bona època nacionalitzadora. Aquest mot foraster, amb els seus progressos o els seus reculs, pot ésser un bon indicador de la densitat nacional.

L'any 1930, el *Diccionari de barbarismes del català modern* d'Emili Vallès ja recollia el caràcter de castellanisme de *vale*: *vale* (cast.) *val*. (Vallès, 1930: 222)

Jordana també s'hi va referir, l'any 1935, en el seu manual *Els barbarismes. Guia de depuració del lèxic català*, en què indicava la traducció al català, *val*, sense afegir-hi cap explicació (vegeu l'apartat 4.1.6).

Un altre castellanisme força estès va provocar l'article "Bueno!",[892] el 6 de desembre de 1933. Jordana es referia a la fórmula de salutació castellanitzada, en ambients rurals i urbans, *buenas*, encara que reconeixia que s'estava perdent aquest costum. Sí, en canvi, com veurem en el fragment que hem indicat més avall, que parlava de la salutació d'acomiadament *adiós*, com un castellanisme que s'havia d'erradicar, malgrat la seva popularitat. Pel que fa a *bueno*, en defensava, d'una manera subtil, la utilització, tot i que era un ferm partidari de la depuració de la llengua. Puntualitzava que, en funció de l'entonació de la paraula *bueno*, les interpretacions podien ser diferents. La paraula *bé*, en canvi, no tenia aquestes possibilitats, tal com demostrava en el seu article:

[892] *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 782, 6.12.1933, p. 1.

> Hom pot sentir "buenas" (ai, las!) per les valls més gemades i els boscos més espessos de Catalunya. Tanmateix, "buenas" recula: francament a la ciutat, i pel camp fa la passada de l'agonia. "Buenas" se'n va, però "bueno"... "bueno"!
> Bueno... ai! Vull dir: bé; "bueno" té unes arrels de queixal, i arrapades al fons mateix del subconscient, o de l'inconscient, català. Però aquest raig no és pas aviat per criticar-lo, sinó per fer notar una manera de dir-lo que la gràcia individual ha omplert de substància significativa fins a fer-ne un mitjà d'expressió difícilment substituïble en la seva intensitat i en el seu laconisme.
> [...]
> Així ha pres categoria de mot d'ús universal i es fa una comoditat per a la massa. Podeu lloar (si això us plau) els socialistes dient que tenen uns empaitamonges... que "bueno"! O blasmar (si us ve de gust) els radicals dient que faran un ministeri... que "bueno"! I profetitzar que, amb les noves Corts espanyoles, la ballarem d'una manera....!

El comentari sobre el mot *bueno* va quedar reforçat en el manual *Els barbarismes. Guia de depuració del lèxic català* (Montsià, [1935]: 10), ja indicat, en què constatava que la seva utilització s'havia estès, fins i tot, entre les elits catalanes que utilitzaven un llengua depurada:

> Segons que es veu, la nostra llengua ha flaquejat en punts innumerables, i pels punts flacs s'hi han introduït castellanismes ben obvis, però que el costum ha aconseguit de dissimular. Mots com *sombrero* (capell), *adiós* (adéu), *algo* (alguna cosa o quelcom), *bueno* (bé), *embustero* (mentider), *lleno* (ple), *hasta* (fins), *palillo* (escuradents), *patada* (potada), pito (xiulet), *puesto* (lloc) són castellanismes ben clars per al qui s'hi fixa una mica; tanmateix, molts dels qui ho saben prou, continuen emprant-los sense adonar-se'n o bé adonant-se'n massa tard. Algun d'ells, com per exemple l'adverbi *bueno*, hom el troba sovint fins en converses de persones distingidíssimes per la puresa de llur lèxic.

En aquest sentit, el lingüista Josep Calveras (1890-1964)[893] ja defensava, l'any 1929, l'ús del castellanisme *bueno*, des

[893] Josep Calveras i Santacana va ser lingüista i teòleg. Així mateix, va formar part dels fundadors de l'Oficina Romànica de Lingüística i Literatura de la Biblioteca Balmes de Barcelona. A les pàgines de la revista *Catalunya Social* va publicar una sèrie de consultes sobre llengua catalana, una de les quals, la número 11, sobre el castellanisme *bueno*.

de les pàgines de *Catalunya Social* (1929: 69) i indicava que la seva substitució al català per la paraula *bé* no era possible perquè el *bueno* tenia moltes possibilitats segons el sentit que se li volgués donar:

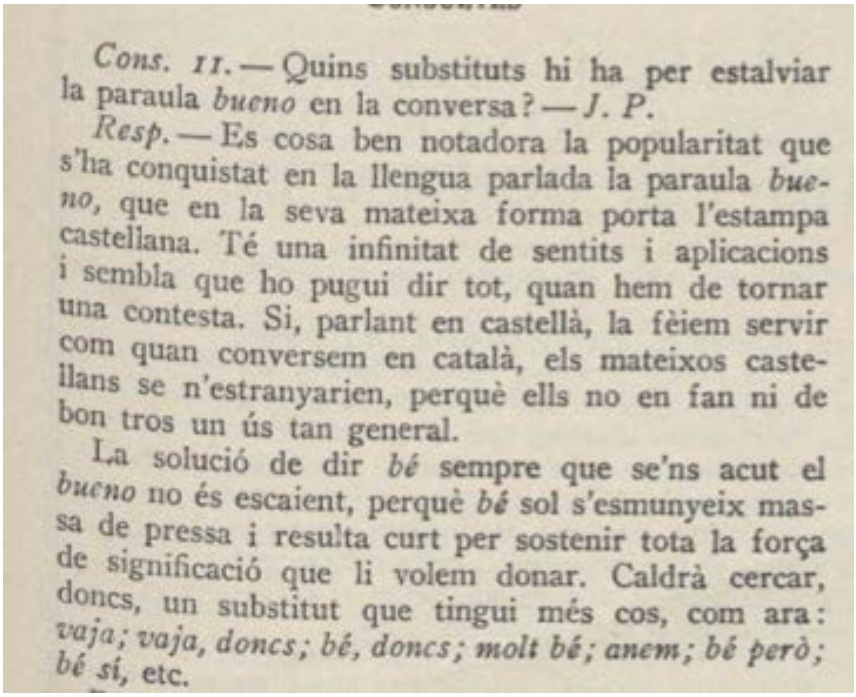

Cons. 11. — Quins substituts hi ha per estalviar la paraula *bueno* en la conversa? — *J. P.*

Resp. — Es cosa ben notadora la popularitat que s'ha conquistat en la llengua parlada la paraula *bueno*, que en la seva mateixa forma porta l'estampa castellana. Té una infinitat de sentits i aplicacions i sembla que ho pugui dir tot, quan hem de tornar una contesta. Si, parlant en castellà, la fèiem servir com quan conversem en català, els mateixos castellans se n'estranyarien, perquè ells no en fan ni de bon tros un ús tan general.

La solució de dir *bé* sempre que se'ns acut el *bueno* no és escaient, perquè *bé* sol s'esmunyeix massa de pressa i resulta curt per sostenir tota la força de significació que li volem donar. Caldrà cercar, doncs, un substitut que tingui més cos, com ara: *vaja; vaja, doncs; bé, doncs; molt bé; anem; bé però; bé sí*, etc.

Fig. 179 Fragment de *Consultes sobre llengua*, núm. 11

Així mateix, segons el record d'Emili Granier Barrera (1908-1997),[894] Pompeu Fabra, per fer enfadar Jordana quan es veien a l'Ateneu Barcelonès, deia "buenu i desde luegu i altres enormitats per l'estil estratègicament repartides". És evident que no perdien el bon humor.

Ens referim novament a l'article que Jordana va escriure el 10 de maig de 1934, titulat "Qüestions filològiques", sobre el text d'Enric Roig titulat "Temes filològico-administratius", en què no compartia algunes de les consideracions de Roig:

[894] Emili Granier Barrera va estar empresonat al vaixell Uruguai amb el filòleg, arran dels fets d'octubre de 1934.

> Per tal de condemnar el mot "saluda" per a designar una mena de document, el senyor Roig fa unes quantes consideracions sobre mots compostos, que em semblen absolutament capricioses. També afirma que una forma verbal no pot ésser usada com a substantiu en català; però la realitat ens parla d'un "mossega", d'un "pagaré" i de molts altres mots que es troben en el cas de "saluda", "passi", dues paraules noves que a mi em sembla que es poden usar perfectament.

Jordana rebatia l'argument de Roig sobre la impossibilitat que una forma verbal pogués utilitzar-se com a substantiu perquè les paraules *mossega* i *pagaré* provenien d'un verb i constaven al DGLC (1932). Els neologismes *passi* i *saluda*, que Jordana considerava adients, van ser admesos, anys més tard, pels diccionaris normatius.[895]

Una nova obra de Salvador Espriu, *Aspectes*, va generar, el 8 i 9 de setembre de 1934, les crítiques literàries de Jordana amb els títols "Aspectes d'uns «Aspectes»"[896] i "Més aspectes d'uns «Aspectes»", respectivament. Jordana admetia que l'autor havia millorat ostensiblement d'ençà de la publicació de *Laia*. Segons Jordana, el "guany és extens, profund i definitiu":

> És just reconèixer que la depuració del seu llenguatge d'escriptor-artista, Salvador Espriu ha realitzat un esforç formidable que a hores d'ara ja es pot considerar reeixit...

No obstant això, Jordana indicava que l'obra encara mostrava errors lingüístics -gal·licismes (*fermar* per *tancar*) i castellanismes:

> Les manifestacions hispano-castellanes d'aquest exotisme de lèxic ja són més greus i més nombroses. En un dels contes que constitueixen "Aspectes", hi ha un "envelat"

[895] Primer va ser incorporat el mot *passi* al DGLC (1966) i, després, el mot *saluda* al DIEC2. El criteri de Jordana es va imposar.
[896] *L'Opinió*, "Excursions literàries" dins "Les Lletres", núm. 1.017 i 1.018, 8 i 9.9.1934, p. 12 i s/p, respectivament.

> que és "enrelat" algun cop, però generalment és "entoldat". També he trobat "beslluma" per "albira", "galà" per "galant", "dormida" per "adormida", "en hivern" per "a l'hivern", "deuria" per "devia".

Jordana indicava aquestes paraules foranes perquè, d'una manera clara, Espriu s'adonés que encara no havia solucionat les seves mancances lingüístiques. A títol d'exemple, el barbarisme *beslluma* ja havia estat comentat per Fabra a *la Conversa filològica* núm. 429 (Pey, 1955: volum VII, lèxic, 2a part: 72):

> Ara besllumar perilla d'esdevenir l'equivalent de *vislumbrar*. Per a expressar les idees que designa aquest verb castellà tenim en català diferents mots (*albirar*, *conjecturar*, etc.); però avui constatem ja casos de *besllumar* traduint *vislumbrar*.
> [...] Llavors *besllum* no és *vislumbre*, sinó "la llum o la claror que deixa passar un cos translúcid"; i, sols en sentit figurat, "la coneixença imperfecta, dubtosa d'alguna cosa".

Malgrat les interferències castellanes indicades, segons el biògraf d'Espriu, Jordana reconeixia l'estil del poeta (Pons, 2013: 144):

> Jordana denuncia situacions inversemblants presents en alguns dels contes d'*Aspectes* o registres lingüístics que potser no es corresponen a la mena de personatges que els usen. Però, acte seguit, el crític treu importància a aquestes situacions, perquè "l'artista no està pas obligat a combinar els elements de la realitat d'una manera usual. Pot combinar-ho com li plagui amb la sola condició que reïxi a executar una obra d'art." Repassa les característiques lingüístiques i narratives de cada conte, no s'està de dir que, de vegades, al crític li vénen intencions de dir-li 'presumit', a l'autor, i acaba, com ja hem assenyalat, amb el reconeixement de la vàlua d'Espriu.

Sebastià Bonet (Pons, 2013: 177) indica la bibliografia sobre la llengua catalana que Espriu, segurament, utilitzava i no s'està de treure importància i justificar els errors de tota mena d'Espriu:

> Espriu, conegut autor d'*El doctor Rip*, de *Laia*, d'*Aspectes* i d'*Ariadna al laberint grotesc*, encara no controlava del tot bé la normativa fabriana". I afegeix: "Ben mirat, però, això no hauria d'estranyar gaire, si es té en compte que, en definitiva, mai ningú la hi havia ensenyada. Em consta, això sí, que coneixia el diccionari ortogràfic i el diccionari normatiu de Fabra i és de suposar que en aquell temps devia haver disposat d'alguna de les gramàtiques dels Marvà; tanmateix, és gaire segur que no havia tingut a mà cap edició de la Gramàtica de l'Institut". El errors gramaticals fan referència als signes de puntuació i accents -*compren* per *comprèn*-; a l'ortografia bàsica -*extendre* per *estendre*; a la morfologia, i a la sintaxi -*fins* en comptes de *fins a* o l'ús de *mateix* amb valor pronominal: *complex origen de la mateixa*. "En realitat no n'hi ha per estirar-se els cabells. Els errors més curiosos són els relatius, a la manca d'apòstrof i, particularment, els que afecten l'article femení. Pel que fa a aquesta qüestió és lícit pensar que Espriu, en aquells temps, devia professar una mena de teoria heterodoxa si és cert que, segons ha deixat escrit, l'única vegada que va parlar amb Fabra va ser per preguntar-li, un xic desvergonyit, como era que s'havia de dir 'l'illa' si a casa seva tothom deia 'la illa'."

En una entrevista concedida a Agustí Pons, que es va publicar l'any 1973 a la revista *Destino*, Salvador Espriu, entre altres qüestions, va justificar les seves mancances lingüístiques (Pons, 1995: 211):

> Yo empecé a escribir y a publicar a los quince años. [...] Era durante la Dictadura de Primo de Rivera y entonces no se enseñaba catalán en las escuelas. Yo nunca lo he aprendido en la escuela, el catalán. Lo he hecho por mi cuenta. [...] Al entrar en la Universidad, me di cuenta de nuestra situación y de mi situación frente a la situación general. Escribí una novela, una pequeña novela -*El doctor Rip*- en catalán. Fue una decisión puramente espontánea. Me la corrigieron los mismos editores, los de Catalònia.

A "C. A. Jordana i Salvador Espriu", Jordi Castellanos (1991: 69-76) assegurava que els criteris lingüístics de Jordana, i d'altres escriptors de l'època, havien estat analitzats amb pautes actuals i no del temps que van tenir lloc. De Jordana, deia Castellanos, "li ha tocat un paper

galdós: el de sicari representant de l'ortodòxia 'noucentista', enemic dels nous valors que comencen a aparèixer aquells anys. Com a tal, se'l responsabilitza, per una suposada crítica de *Laia*, del trauma juvenil de Salvador Espriu."

Segons Castellanos, la biògrafa d'Espriu, Maria-Aurèlia Capmany (Capmany, 1972: 35), va difondre la idea que Jordana era un noucentista que perjudicava els nous escriptors, com ara Espriu, perquè no seguien el cànon noucentista. Pel que fa a la llengua, Capmany mostrava un Espriu a qui no se li reconeixia l'esforç d'escriure en català quan ell, en realitat, podia escriure en castellà sense cap dificultat. En canvi, va triar el català i en lloc d'agrair-li el gest, es "topa amb la muralla noucentista" (Capmany, 1972: 71):

> C. A. Jordana, escriptor i crític exigent i solvent, ungit de fabrisme, anuncià que *Laia* no estava escrita en català, malgrat que el vocabulari ho era, de català, perquè no posseïa l'esperit de la llengua, refusava la col·locació dels adjectius, subratllava falsos règims de verbs.

Sembla que Espriu compartia aquest judici i, segons Castellanos:

> Seria, en aquest sentit, simptomàtic que el record barregés la crítica de *Laia* amb la d'*Aspectes* i que, per tant, els retrets es justifiquessin per la 'ruptura' cultural amb la tradició noucentista. [...] Els retrets lingüístics que Jordana havia fet a Espriu són inqüestionables: té tota la raó, com va reconèixer el mateix Espriu [...].

Com s'ha pogut percebre pels articles estudiats, Jordana s'emparava en la normativa per mostrar les interferències del castellà a l'obra d'Espriu, valoració que anteposava a la crítica del seu estil i de la seva qualitat com a escriptor.

Castellanos afegia que "ni Jordana, ni Tasis, ni Guansé no poden considerar-se crítics noucentistes. Com a moviment, el Noucentisme s'havia ensorrat els primes anys de la dècada anterior. De l'organització de la vida literària propiciada pel Noucentisme res no n'havia restat amb l'adveniment de la Dictadura i, menys encara, dels valors literaris específics d'aquell moviment", afirmació que desmunta el postulat de Capmany.

A l'article "Aquella marca", ja esmentat, Jordana es referia als joves escriptors que utilitzaven, en els textos escrits en català, un lèxic que havia sofert la interferència del castellà:

> És curiós de veure'ls [els joves] escriure d'una manera com no parla ningú; però resulta anguniós quan hi descobriu la influència d'una llengua estranya. Altres senyals de la marca esclavitzada són la derrota gairebé definitiva de "adonar-se" per "donar-se compte", l'acceptació de la designació espanyola de les hores, la substitució de la "falda" pels "genolls", i la dissortada aparició del "mostrador" en el lloc sagrat del "taulell".

Jordana denunciava la interferència del castellà en la llengua catalana i com eren substituïdes les formes genuïnes catalanes per castellanismes. Defensava, així mateix, l'aplicació de la normativa de la llengua també en el pla lèxic i, conseqüentment, condemnava les formes usades per aquests escriptors joves i no admeses per la primera edició (1932) del *Diccionari general de la llengua catalana*, de Pompeu Fabra. Censurava *donar-se compte*, en lloc *d'adonar-se*; *genolls* ('articulació de la cuixa amb la cama') en lloc de *falda* ('espai on tenir-hi un nen'), i *mostrador*, la definició que constava al DGLC era "adj. Que mostra". De *taulell*, el DGLC indicava: "Taula estreta i llarga com la que hi ha a les botigues per a mostrar els gèneres als compradors". Per facilitar la feina al lector, Jordana li

proposava les formes corresponents admeses al DGLC *adonar-se*, *falda* i *taulell*.

El 21 de setembre de 1934, en l'article "Xavier Benguerel en la «La vida d'Olga»",[897] Jordana es referia a la llengua emprada en l'obra de l'esmentat autor (1905-1990) en aquests termes:

> El tarannà lingüístic de "La vida d'Olga" té molts de punts defectuosos. Hi trobareu barbarismes sense excusa com "aplastat", "llindant", "taladrar", "primor" (per "exquisidesa"), "mostrador" (per taulell), "tupit", "patada", "plaç", "arrepentir-se" i "permanèixer". N'hi ha molts d'altres de no tan declarats, però igualment nocius, i una pila de paraules que no estan ben centrades en llur significat.

Dels esmentats castellanismes, Jordana recollia en el manual, indicat abans, *Els barbarismes.* (*Guia de depuració del lèxic català*) (1935), en l'apartat "Vocabulari", els mots *tupit*, que traduïa com *espès*, *atapeït* (1935: 90); *patada* com a *potada*, *puntada de peu* (1935: 84); *plaç* que s'havia de canviar per *terme*, *termini* (1935: 85); *arrepentir-se* per *penedir-se* (p. 72), i p*ermanèixer* com a *romandre* (1935: 84) sense cap més explicació.

L'any 1911 Fabra ja havia parlat del barbarisme *plaç* a "L'obra dels nostres descastellanitzants", dins *Qüestions de gramàtica catalana*, i compilat en *El català literari* (Fabra, 1932: 15):

> Quan ens adonem d'un castellanisme, real o imaginari, -diu Fabra- aviat ho tenim arreglat. Sovint no és qüestió sinó de suprimir o canviar alguna lletra. *Plasso* és evidentment un vergonyós castellanisme, però li treiem la o, i heus-el aquí transformat en una paraula catalana.

[897] *L'Opinió*, "Excursions literàries" dins "Les Lletres", núm. 1.028, 21.9.1934, p. 14.

Un darrer exemple d'article en què Jordana parlava de barbarismes és el que va publicar el 18 de març de 1938 a la revista *Meridià*, amb el títol "Només Fum". [898] La Guerra Civil va fer que molts productes desapareguessin, com ara el tabac. Jordana, que era un fumador empedreït, enyorava l'exercici de fumar, que sembla que no podia practicar tan sovint com volia, perquè, en aquells moments, el que es podia trobar, i amb dificultats, era el tabac de *paquetilla*. Jordana ho explicava amb aquests mots:

> Un barbarisme que sempre m'ha fet una certa gràcia –ara, una gràcia tràgica, ai las!- és el mot *paquetilla*. En aquests temps, designa especialment una mena de paquets invisibles de tabac introbable. Se sap, tanmateix, que és un tabac ple de virtuts. Pocs se'n gaudeixen, però molts l'han tastat, i d'aquests en vénen grans informes.

El mot *paquetilla* era un barbarisme nou, fruit de les restriccions de la guerra. Aquest neologisme no s'ha trobat en cap manual de barbarismes, ni s'ha acceptat en cap diccionari normatiu.

A més de la preocupació de Jordana pel seguiment de la normativa en els textos d'aquell moment, també desitjava que escrits anteriors a la promulgació de les *Normes ortogràfiques* de 1913, s'adaptessin a les regles ortogràfiques i gramaticals oficials.

c) Adaptació d'obres catalanes a la normativa

El 16 de gener de 1934, Jordana publicava l'article "Emancipació i desplegament", [899] en què demanava l'adaptació al català normatiu de l'obra de Víctor Català *Solitud*, seguint l'exemple d'altres obres literàries:

[898] *Meridià*, "Simples esplais", núm. 10, p. 5.
[899] *L'Opinió*, "El renaixement literari" dins "Les Lletres", núm. 817, 16.1.1934, p. 8.

> Està demostrat que la primera condició per a escriure bé és una bona ordenació del pensament, i en qualsevol escrit resultant d'un pensament ben ordenat, l'eliminació de les tares lingüístiques d'època és una cosa ben factible. La regeneració del llenguatge en l'obra de la majoria dels escriptors importants que han patit d'aviciament lingüístic seria una empresa d'èxit segur si el regenerador era un home discret que es recordava que, en un afer així, la darrera paraula sempre pertoca a l'artista. En això, ja hi ha proves fetes. Guanyavents[900] féu una bona tasca de depuració en la darrera edició de les obres de Narcís Oller, que ara podem llegir sense trobar-hi el que més ens hauria privat de comprendre la producció d'aquest autor i de treure profit de la seva lectura. I si llegiu la gran novel·la de Víctor Català, "Solitud", amb atenció, us meravellareu de la senzillesa amb què podríeu fer-la entrar dins la correcció del català modern sense fer-hi cap canvi remarcable.

4.2.1.2 Lèxic normatiu

El grup segon del bloc I recull els articles corresponents al lèxic normatiu. Així com en el primer grup Jordana tractava formes no acceptades per la normativa, en aquest segon se centrava a estudiar el lèxic genuí. Així, es referia a l'aclariment i a l'evolució d'un significat. També proposava algun neologisme i parlava de l'etimologia popular. Igualment mostrava, als seus articles, una sèrie de frases fetes, la riquesa lingüística del català i l'ús de les onomatopeies.

a) Aclariment d'un significat

Jordana exposava, als seus lectors, paraules que s'utilitzaven amb poca freqüència, o d'una manera equivocada, i n'aclaria el significat. Així, trobem aquests mots en diversos articles apareguts en la secció "Cada dia un raig" del diari *L'Opinió*. A continuació presentem dos

[900] Emili Guanyavents i Jané (1860-1941) va ser poeta i traductor.

escrits: ”Aquell jaco” i “Riquesa i pobretat del llenguatge”.

Afí a Esquerra Republicana, Jordana era contrari al pensament ideològic de la formació dirigida per Francesc Cambó, la Lliga. Arran d'unes eleccions que s'havien de fer, l'autor de l'article s'avançava als resultats i pronosticava la derrota del partit dretà en “Aquell jaco”,[901] del 10 de gener de 1934.

Així es recreava amb la possibilitat de la derrota de l'adversari polític i feia un exercici exhaustiu de mots sinònims de *jaco*.[902] Tota aquesta demostració de sinonímia era per anticipar el rotund fracàs de la formació. Iniciava la llista amb un barbarisme, *pana*, que ell mateix reconeixia, i continuava amb mots genuïns, com ara *llisada*, *natjada*, *pallissa* i altres:

> En podríem dir “pana”, si no fos que això ve de “panadera”, paraula evidentment bàrbara i estranya. En podem dir *llisada*, perquè la nostra victòria serà molt llisa; o *natjada*, perquè els lliguers ensenyen les natges espirituals que és un fàstic; o *llenya* perquè són fets de la llenya amb què es cremen els màrtirs. També en podem dir *pallissa*, perquè la Lliga és una organització amb molts homes de palla; *tonyina*, perquè els seus tècnics són molt peixos, a part dels lluços universals que hi pul·lulen; *estomacada*, perquè els amics de Cambó i Ventosa són gent d'estómac poderós. Queden *surra*, *estassada* i altres denominacions que em sap greu de no recordar, encara que això, sortosament, no modificarà la realitat de la gran estovada anticròstica que els bons laics portarem a terme.

Els mots que indicava Jordana, com a sinònims de *jaco*, estaven recollits pel DGLC, excepte *pana*.

[901] *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 812, 10.1.1934, p. 1.
[902] La paraula *jaco*, segons el DGLC (1932), significa, familiarment, ‘pegar-li una pallissa’ (*Donar un jaco a algú*).

Sobre les llengües catalana i castellana, Jordana va escriure l'article titulat "Riquesa i pobretat dels llenguatges",[903] el 28 de setembre de 1934, en què feia un pols amb un interlocutor ics sobre quina d'aquestes dues llengües tenia un vocabulari més ric, la catalana o la castellana. A mesura que anaven apareixen les paraules, se n'anaven aclarint els diferents significats.

Així, aquell que defensava la riquesa lingüística del castellà preguntava al seu interlocutor:

> - Com en dieu, del *suelo*?
> - *Sòl*! –em deia l'altre dia.
> - I del *sol*?
> - *Sol*!
> - I de *solo*?
> - *Sol*!
> - I encara direu que el català no és pobre! Per a dir *cualidad* i *calidad* només teniu un mot: *qualitat*. I nosaltres tenim dues paraules *son* i *sonido* que vosaltres podeu traduir només per una: so.
>
> - En canvi –vaig dir jo- si voleu dir *dona* heu de dir *mujer*. Si voleu dir *muller*, *mujer*, altra vegada. *Esposa*, dieu? Però nosaltres també podem dir *esposa*. I traduïu amb una sola paraula *pronto*, coses tan diferents com *prompte* i *aviat*. I per dir *demà* i *matí* només podeu dir *mañana*. Dieu *dormir* per significar *dormir* i *adormir; bajar* per significar *baixar* i *abaixar*. I un *somni* és un *sueño*, eh? I quan teniu *son*, què teniu? *Sueño*?! I...

Després d'aquesta exposició, l'interlocutor ics no va poder suportar la riquesa del català i, segons Jordana, "se'n va anar furiós com si li haguessin fet un tort".

L'article de Jordana refusava una suposava acusació de pobresa lingüística del català pel fet que en aquesta llengua un sol significant (*sol*/*sòl*; de fet en són dos) recull diversos significats, als quals en castellà corresponen tres significants o paraules (*suelo*, *sol*, *solo*).

[903] *L'Opinió*, "Excursions literàries" dins "Les Lletres", núm. 1.034, 28.9.1934, p. 16.

Jordana demostrava que el castellà tenia el mateix tipus de plantejament perquè les paraules castellanes (*dormir* i *bajar*) recullen significats de quatre paraules catalanes (*dormir* i *adormir*/*baixar* i *abaixar*, respectivament).

b) Evolució d'un significat

Quant a l'evolució del significat d'alguns mots esmentarem dos articles: "Què és un escamot?"[904] i "La pinta".[905] En el primer, del 26 d'octubre de 1933, Jordana es va referir a la paraula *escamot*, la traducció de la qual era en castellà *pelotón*. El mateix Jordana indicava en l'article la definició d'escamot:

> Escamot, al dipòsit de paraules, vol dir grup de persones que en porten una de cap, especialment soldats o una altra mena de tropa.

No obstant això, el significat del mot havia evolucionat, segons l'etimologia popular d'aquells moments, i havia esdevingut una sola persona. Jordana tornava a indicar-ne la definició:

> [...] un escamot és un individu sol, amb especials característiques de partit, uniforme, salutació i marxa atlètica.

El diccionari normatiu assenyalava en una de les accepcions d'*escamot*: "Conjunt d'un petit nombre de persones que van plegades, esp. de soldats, policies, etc." (Fabra, 1932: 736). En canvi, no hi havia cap accepció que es referís a una sola persona.

El mateix Jordana explicava que hi havia una interferència de sentits perquè quan se sentia la frase: "En Quimet anava

[904] *L'Opinió* "Cada dia un raig", núm. 747, 26.10.1933, p. 1.
[905] *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 783, 7.12.1933, p. 1.

vestit d'escamot", era evident que no podia anar vestit de grup. En aquesta ocasió, Jordana es referia a l'evolució d'un mot, *escamot*, tot recalcant la paradoxa.

En el segon article, "La pinta", publicat el 7 de desembre de 1933, exposava que hi havia una nova accepció de la paraula *pinta*: *fer el pinta*, equivalent a *fer el presumit*, *fer-s'hi veure*. Aquestes expressions s'apartaven del sentit que es donava, d'una manera pejorativa, a l'aspecte o a l'actitud d'una persona: *Pinta rara! Quina pinta! Quin pinta!* tal com assenyalava Jordana i que no volia que es perdés. Així mateix, explicava el sentit pejoratiu de l'expressió per referir-se a una imatge d'ell mateix que s'havia publicat en una antologia d'escriptors catalans (Rahola, 1932) davant de la qual, exclamava: "Ah, quinta pinta!".

El DGLC (1932) indicava que el mot *pinta* tenia dues entrades: una es referia a l'estri per pentinar-se i, l'altra, a una taca a la pell. No hi havia, però, cap accepció de *fer el presumit*. En canvi, al *Diccionari català-valencià-balear*, publicat anys més tard, sí que hi ha recollides les accepcions corresponents a l'aspecte exterior d'una persona i a la seva actitud.

c) Neologisme

En el text "Wiley Post i el seu company",[906] publicat el 20 de juliol de 1933, Jordana apuntava un neologisme, arran d'una obra de teatre de l'escriptor txec Karel Capek[907] en què apareixia la paraula *robot* –'un autòmat treballador'.

[906] *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 663, 20.7.1933, p. 1.
[907] Karel Capek (1890-1938), escriptor que va escriure per primer cop la paraula *robot* en l'obra de teatre *R.U.R. (Robots Universals de Rossum)* el 1920.

Aquest robot feia referència al pilot automàtic dels avions que permetia als aviadors prendre's un descans. Jordana feia un doble servei: per una banda, informava d'una nova paraula, *robot*, i, de l'altra, descobria un autor txec, possiblement un gran desconegut per al públic en general.

> La circumstància més curiosa del vol de Mr. Post és el seu company orb i mut, però no manxol: el pilot automàtic que s'ocupa de restablir l'equilibri de l'aparell, mentre aquest fa el seu curs prefixat i el pilot de carn i ossos descansa. Per aquesta troballa no hem de felicitar solament l'aviació, ans també la literatura que li ha donat el nom. Tothom sap que un autòmata[908] treballador és un "robot" i que aquest nom s'ha universalitzat des d'un drama de Carel Capec, un dels asos de la literatura txeca.

En l'article "Tragèdies d'Esquil",[909] publicat el 9 de gener de 1934, Jordana es referia a la traducció de les *Tragèdies d'Esquil* executada per Carles Riba i Bracons (1893-1959), que qualificava de "perfecta", encara que assenyalava que el poeta havia emprat un verb manllevat dels textos clàssics:

> En aquesta versió hi ha certs manlleus als nostres clàssics, com el verb "estil·lar", que són altament recomanables.

El verb *estil·lar* no constava a la primera edició del DGLC, de manera que no es podia considerar normatiu. En canvi, sí que hi havia el substantiu *estil·lació*, amb el sentit 'caiguda d'un líquid gota a gota'. Per tant, Jordana proposava que el verb *estil·lar* formés part del corpus normatiu.

[908] El *DGLC* (1932) recull la paraula *autòmata*.
[909] *L'Opinió*, "Les Lletres", núm. 811, 9.1.1934, p. 9.

d) Etimologia popular

En l'article del 14 de novembre de 1933, "La circumcisió electoral",[910] Jordana mostrava, als seus lectors, la manca de domini del lèxic. Alguns articles recollien el fenomen de l'etimologia popular. Així, en les eleccions del 19 de novembre de 1933, les segones eleccions generals de la República, tant els electors com el possible elegit, confonien la terminologia i demostraven la seva ignorància. Jordana indicava que, parlant amb una sèrie de persones, es va trobar que, un darrere l'altre, fins i tot el candidat, deien *circumcisió* en lloc de *circumscripció*:

> Aleshores vaig veure que amb això de les circumcisions em passava com amb les comparatives, que abans em creia que se n'havia de dir cooperatives.

Jordana amb la ironia que el caracteritzava, encara hi afegia més disbarats. Així -indicava Jordana- a més de l'errada de les *circumcisions* per *circumscripcions*, encara hi havia qui deia les *comparatives* en lloc de les *cooperatives*. Era evident que, pel que fa a la població, hi havia molta feina a fer en matèria educativa.

e) Frases fetes

Aquest apartat, constituït per set articles –"Les frases famoses"- [911] publicats els dies 26, 28, 29, 30 i 31 d'agost, i 1 i 2 de setembre de 1934, Jordana parlava de la fraseologia catalana. En el primer, va avançar que en els diferents articles que s'anirien publicant es referiria a frases fetes catalanes. Aclaria que hi havia el costum, per part de la població, de traduir les frases fetes

[910] *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 763, p. 1.
[911] *L'Opinió*, "Excursions literàries" dins "Les Lletres", núm. 1006, 1007, 1008, 1009, 1010, 1011 i 1012, de 26.8.1934, 28.8.1934, 29.8.1934, 30.8.1934, 31.8.1934, 1.9.1934 i 2.9.1934, respectivament, p. 13.

castellanes, com ara "por si las moscas", al català "per si les mosques", com si la llengua catalana no en tingués de pròpies per expressar el mateix significat. Segons Jordana, el català disposava d'un "tresor lingüístic en qüestió de modernes frases famoses" i no s'havia de fer un calc de les castellanes:

> Però les dites modernes que escauen al poble tenen alhora l'agredolça verdor de les coses modernes i la maduresa pressentida de les coses filtrades per la saviesa de l'esperit nacional.

Per demostrar l'afirmació que el català comptava amb frases fetes, Jordana va presentar, en diferents articles, una sèrie de frases fetes catalanes, com ara: "Creu-t'ho que hi aniràs amb auto", "Ja en tiraràs un bon tros a l'olla", "Va per tu el pollastre", "No sé pas què hi veus", "Demà m'afaitaràs", "Posa't tranquil i fes-te retratar", "No t'hi cansis pas", "No t'estàs de res" i d'altres.

Amb to burlesc, Jordana explicava l'origen de "Ja en tiraràs un bon tros a l'olla", que, segons ell, provenia del plat nacional català, que era l'escudella i la carn d'olla. Jordana considerava que la saviesa popular era més aviat escèptica i, per aquest motiu, una frase feta com "No sé pas què hi veus" no se li podia dir a un cec, i "Demà m'afaitaràs" indicava la feina que es feia a les barberies i "una fe molt viva en les virtuts dels ajornaments". Quant a les frases fetes "Posa't tranquil i fes-te retratar" i "No t'hi cansis pas", Jordana deia que no es podien dir a persones neguitoses i afegia que "en qüestió de matisacions de frases famoses, no ens estem de res". I "No t'estàs de res", que era la seva expressió predilecta, "està justificada per la riquesa de l'ús que hom pot fer-ne, a part de les seductores o tràgiques associacions que comporta".

f) Riquesa lingüística

Jordana, com a creador d'obra literària, posseïa un bagatge lèxic immens que li permetia jugar amb les paraules per a gaudi propi i per als seus lectors. Aquest amor a les paraules va quedar reflectit en l'article titulat "Bells mots", [912] publicat el 15 de gener de 1933. Així, imitant el gest d'un poeta americà i d'un novel·lista anglès, Compton Mackenzie (1883-1972), va proposar els deu mots més bells de la seva llengua, el català. Per a les paraules *aristol* i *dring*, Jordana en va fer l'explicació següent:

> Davant la meva atenció oberta a les emanacions del llenguatge s'alça de sobte un mot dret i llis com una llança, amb una neta vibració metàl·lica al capdavall: *aristol*. Servant la *l* entre la llengua i el paladar, gairebé us sembla sentir el dring del metall en colpir l'escut reptant a batalla. Això em dóna tot d'una un altre mot i un bell so: *dring*, que honora la nombrosa família de monosíl·labs que figura sortosament en el nostre idioma.

L'article de Jordana relacionava els deu mots que el van encisar. I encara en va posar deu més per als seus lectors:

> El meu primer equip, doncs, s'arrenglera així: ARISTOL, DRING, ESTEL, LLIBERTAT, ARJAU, SABORÓS, ENYOR, OMBRA, ATZABEJA i TURGENT.
> Però si voleu un segon equip de bells mots gairebé tan bo com el primer, us el puc oferir tot d'una, amb els meus millors desigs i respectes: ALBADA, ORATJOL, MURMURI, ASSUAUJAR, GAUBANÇA, FRUITÓS, AUTUMNE, ORIFLAMA, DIVINITZA, ATZUR.

g) Onomatopeies

Jordana va incloure les onomatopeies als seus articles. Amb aquest tipus de mots introduïa la percepció acústica de sons perquè es poden considerar universals.

[912] *L'Opinió*, "Esplais literaris" dins "Les Lletres", núm. 505, 15.1.1933, p. 9.

En l'article "El celobert. Impressió sonora",[913] publicat el 10 d'agost de 1933, Jordana traslladava, d'una manera sonora, les diverses situacions que tenien lloc als pisos i que se sentien per mitjà del celobert d'un edifici. Jordana, en aquesta ocasió, substituïa les paraules pels sons, que podien ser tan o més explícits que els mots:

> ...zic-ziqui-zic-zic-ziqui-zic-zic goro-goro-goro oh, my love is blind for me and my love isn't blind for you senyoret, estigui quiet! en mi pueblo, sabeees? todos los mozos venían de un plegao Ramonet, baixa de seguida! txap-patatxap-txap! txec-txequetxec-txec... mais queqceqça que tu t'as fichu dans la tête, espèce de baccalauréat? Mire ustez, Cánula, cuando mi Pepe fué destinao a Chafa... pit-pit-pit-rupit-rupit-tiu-tiu-tiu! Ramonet, baixa de seguida! zic-ziqui-zic-zic-ziqui-zic-zic goro-goro-goro oh, I ain't the lil' thing you thought senyoret, estigui quiet! txap-patatxap-txap!...
> ...pit-pit-pit-rupit-rupit-tiu-tiu-tiu! ¿oye estez, Cánula? Me traían cada día la cabeza de un moro Ramoneeet! vejam si tinc de pujar! verás, noia, no hi ha res como un novio... guapo sabeees? txec-txequetxec-txec senyoret, vol fer el fomut favor d'estar-se quiet? zic-ziqui-zic-zic-ziqui-zic-zic non! non! pas ça, mon chat! goro-goro-goro oh, my love is a color girl with a nose like a sweet potato Ramonet, baixa de seguida! ¡I ahora! ¿Qué me dices ahora? Vés, vés, bolera! txap-patatxap-txap! senyoret! Esti-gui-qui... Ignasi! ¿Quantes vegades zic-ziqui-zic t'haig de dir txec-txequetxec que no et vull veure ziqui-zic a la cuina? mon chéri, par ici, par ici, pit-pit-pit-rupit-rupit-tiu-tiu-tiu!..."

Les onomatopeies representaven tot tipus de sorolls i, a més, Jordana hi intercalava frases en anglès (com ara *my love is blind for you*), en francès (per exemple, *mais queqcequeça* [*mais qu'est-ce que c'est ça*], en català i en el dialecte del castellà d'Andalusia, (*mire ustez*). Aquest desori ens transporta a un espai, el celobert, en què convivien persones de tota mena i condició, amb sorolloses activitats.[914]

[913] *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 681, p. 1.
[914] S'ha localitzat l'article "El celobert. Impressió sonora" retallat per Jordana, després d'haver estat publicat. Es poden comprovar les correccions manuals que Jordana va fer per esmenar els errors dels linotipistes.

4.2.2 Articles periodístics de temàtica extralingüística

A continuació comentem els articles corresponents al bloc II, que hem classificat en quatre grups, tal com s'ha avançat. El primer s'ocupa dels articles sobre la llengua de la literatura i de l'obra de Pompeu Fabra; el segon, sobre política lingüística; el tercer, sobre sociolingüística, i el quart, sobre l'ofici del traductor i l'estil de l'escriptor i de l'orador.

4.2.2.1 La llengua de la literatura i l'obra de Pompeu Fabra

En aquest capítol s'estudien els articles periodístics en què Jordana es va referir a) als moviments literaris que van propiciar la recuperació de la llengua catalana, b) a l'elaboració de la normativització de la llengua per mitjà de l'obra de Fabra i també c) a La *Gramàtica catalana* de Josep Miracle, obra revisada pel Mestre.

a) La llengua de la literatura

Jordana va fer una sèrie d'articles en què feia un repàs del Renaixement literari de Catalunya. A cadascun, reconstruïa un període, amb les obres i autors més rellevants, amb l'objectiu d'explicar als lectors l'origen de la cultura catalana i de la seva llengua, que, durant segles, havia estat ignorada.

En el primer article, titulat "Dos corrents"[915] i publicat el 21 de febrer de 1933, Jordana feia un repàs del model lingüístic i estilístic d'escriptors de final del segle XIX i principi del XX, a partir de dos corrents, el popular i l'erudit. Així, deia Jordana, el corrent erudit moria amb la

[915] *L'Opinió*, "Renaixement literari" dins "Les Lletres", núm. 536, 21.2.1933, p. 9.

Decadència. El corrent popular, que començava amb els romanços de cec i amb autors com Josep Robrenyo, amb romanços i sainets, i Serafí Pitarra, el de les "gatades", va continuar amb el corrent autènticament renaixentista amb escriptors que utilitzaven el català com llengua d'expressió creativa. El primer autor va ser Bonaventura Carles Aribau, autor de *L'Oda a la pàtria*. L'escriptor, però, que va utilitzar la llengua catalana per a la seva obra creativa va ser Joaquim Rubió i Ors, "Lo Gaiter del Llobregat". El van seguir altres autors com Antoni de Bofarull, Jacint Verdaguer, Àngel Guimerà, Joan Maragall i Carles Riba. Al seu article, Jordana diferenciava el català que utilitzava Verdaguer, que seleccionava i depurava les paraules, i, en canvi, menyspreava el de Pitarra:

> [...] Verdaguer selecciona, però selecciona entre el poble i de cara al poble; per netejar d'impureses el seu llenguatge acut a les aigües vives no contaminades, del mateix llenguatge. Pitarra, volent emprar el "català que ara es parla", només defensava la seva mandra mental.

Jordana finalitzava el seu article diferenciant, d'una banda, els escriptors hereus del català escrit pels clàssics i parlat per la gent del carrer, característiques de l'obra de Pompeu Fabra, i, de l'altra, els autors que no utilitzaven la gramàtica, els textos dels quals eren incomprensibles, tal com indicava Jordana al seu article:

> Els escriptors més intel·ligents escriuen en un català que els lliga alhora al català escrit dels clàssics i al català parlat de la gent del carrer. Els escriptors enemics de la gramàtica solen escriure una mena d'argot estrany, per trobar el desllorigador del qual l'heu de traduir literalment al castellà. Aleshores veieu que els tals escriptors, quan volen escriure en català, es posen a pensar com els castellans que fa uns quants anys que són a Catalunya.

El 28 de març de 1933, Jordana escrivia "De l'Oda a la pàtria als Jocs Florals"[916] amb la clara intenció d'informar els seus lectors de l'origen de la història de la literatura i de la llengua catalana com a instrument de cultura per fer aquesta literatura. Així, es referia a l'entrada del Romanticisme a Catalunya, de la mà de l'obra de Walter Scott, *Invanhoé*, que va alliberar "certs impulsos reprimits de l'ànima catalana", segons deia Jordana, i que van ser decisius per al Renaixement literari català. Situava l'inici de la Renaixença en la publicació de *l'Oda a la Pàtria*, escrita en català, de Bonaventura Carles Aribau a la revista *El Vapor*, el 24 d'agost de 1833. Anys més tard, un altre literat, Joaquim Rubió i Ors, va publicar una sèrie de poemes en català al *Diario de Barcelona*. Tots aquests esdeveniments van provocar un període anomenat *dels trobadors* i, més tard, erudits com Milà i Fontanals van començar a considerar que el català era digne de ser el mitjà d'expressió de la poesia. D'aquesta manera, es van rescatar els Jocs Florals medievals, tal com indicava Jordana al seu article.

Justament a "Jocs i sainets",[917] article publicat el 9 de maig de 1933, Jordana recordava la reimplantació dels Jocs Florals medievals, el primer de maig de 1859, per part dels Manuel Milà i Fontanals, Joaquim Rubió i Ors, Víctor Balaguer, Antoni de Bofarull, Josep Lluís Pons i Gallarza, i Miquel V. Amer i Omar, que volien emprar el català per a la seva obra literària. A València, els Jocs Florals es van consolidar per mitjà de la fundació Lo Rat Penat (1878), que va organitzar el certamen poètic.

[916] *L'Opinió*, "Renaixement literari" dins "Les Lletres", núm. 566, 28.3.1933, p. 8.
[917] *L'Opinió*, "Renaixement literari" dins "Les Lletres", núm. 601, 9.5.1933, p. 7.

Jordana assenyalava també, en el seu article, que, a més de la poesia, hi havia altres autors, com Marià Aguiló, que va organitzar l'"Inventari de la llengua", que es va convertir amb el *Diccionari Aguiló*, publicat per l'Institut d'Estudis Catalans. Jordana també va fer referència a un altre escriptor, Jacint Verdaguer, la poesia del qual superava totes les expectatives dels Jocs Florals. Després, al mateix article -"Jocs i sainets"- Jordana esmentava altres literats com Serafí Pitarra, que rivalitzava amb els autors dels Jocs, i, també, Emili Vilanova, que, segons Jordana, es va dedicar a fer literatura popular, amb els seus sainets, que li sortien molt millor que la literatura erudita.

El 6 de juny de 1933, Jordana escrivia l'article "Verdaguer i Maragall",[918] en què mostrava, a partir de les paraules de Nicolau d'Olwer, escrites en el seu *Resum de literatura catalana*, la vinculació de dues figures cabdals de la literatura catalana amb la Renaixença:

> Verdaguer caracteritza l'esclat de la Renaixença; Maragall la consolida, la posa a to amb el món.

C. A. Jordana, en el seu article, es referia a aquests autors tan rellevants, com Verdaguer i Maragall, que van impulsar l'excel·lent ús de la llengua catalana en la literatura. En aquest sentit, Jordana esmentava el parer del crític Manuel de Montoliu sobre la llengua emprada per Jacint Verdaguer:

> Amb l'Atlàntida, la llengua catalana passa bruscament, sense transició, d'ésser un tràgic barboteig a ésser una esplèndida llengua literària.

[918] *L'Opinió*, "El renaixement literari" dins "Les Lletres", núm. 625, 6.6.1933, p. 6.

Així mateix, Jordana, i encara sobre el català i les aportacions lingüístiques de Verdaguer i Maragall, subratllava:

> Si Verdaguer ens descobreix les possibilitats de la nostra llengua, Joan Maragall ens mostra les de la poesia en la nostra llengua.

També reproduïa les paraules de Maragall que explicaven com arribava la vena creativa al poeta:

> Els poetes ho miren tot i s'encanten, i després tanquen els ulls i parlen enfebrats. Llavors diuen alguna paraula creadora i del caos brolla la llum.

Jordana, que no estava totalment d'acord amb aquesta asseveració, puntualitzava:

> [...] treballeu com vulgueu, la paraula creadora sorgeix com diu Maragall, no pot haver-n'hi dubte. I els versos d'aquest gran poeta, impulsat per un pregon anhel d'expressió, mostren escaientment el respecte profund a la paraula, carn de la seva essència.

L'autor de l'article finalitzava el seu text, amb unes paraules de Maragall sobre la paraula i la seva projecció:

> Una paraula... si proveu de sondejar-la, mai no n'arribareu al fons i retrocedireu espantats de l'infinit que porta a les seves entranyes.

Acabem l'apartat de la llengua de la literatura amb l'article titulat "Els nostres clàssics",[919] del 13 de febrer de 1934, en què Jordana es referia als volums publicats per l'Editorial Barcino en la col·lecció "Els Nostres Clàssics" amb els títols: *Usatges de Barcelona*, *Consolat de Mar*, *Llibre de Meravelles* i *Curial e Güelfa*. Jordana aconsellava els juristes de l'època que pouessin en aquestes obres

[919] *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 841, 13.2.1934, p. 1.

clàssiques per trobar un lèxic jurídic català, amb l'objectiu de descastellanitzar el llenguatge jurídic que utilitzaven en aquell moment:

> [...] ha estat per a mi la lectura dels quatre volums fa poc apareguts dins la col·lecció "Els Nostres Clàssics": els "Usatges de Barcelona" i el darrer volum del "Consolat de Mar", obres jurídiques famoses i essencials, on els nostres juristes, lingüísticament tan desorientats, trobarien una part de les fórmules que ara demanen inútilment a una inspiració castellana: un nou volum del "Llibre de Meravelles", de Ramon Llull, i el darrer de la novel·la cavalleresca "Curial e Güelfa", obres igualment famoses i essencials des del punt de vista literari, on tot amant, una mica reposat, de les bones lletres pot trobar copiosos pretextos de meditació i d'esbarjo.

b) L'obra de Pompeu Fabra

C. A. Jordana, com hem vist fins ara, va tenir un interès especial a difondre les normes aprovades per l'Institut d'Estudis Catalans. Per aquest motiu hem localitzat articles que es referien a les obres normatives que Pompeu Fabra va elaborar. La finalitat de Jordana era que els seus lectors s'assabentessin de l'existència d'aquestes publicacions i les utilitzessin per poder-se expressar en la seva llengua d'una manera correcta.

El 17 de novembre de 1931, publicava el text "El nostre amic Pompeu Fabra", [920] en què Jordana anunciava l'aparició al mercat del primer fascicle del *Diccionari general de la llengua catalana*. L'admiració de Jordana pel Mestre es reflecteix en aquests mots:

> Per més que hom digui, serà sempre difícil per al públic general de fer-se càrrec dels favors que tots els catalans devem a aquest home. Potser no en tindran mai ni

[920] *L'Opinió*, "Revista literària", núm. 142, 17.11.1931, p. 8.

> un coneixement aproximat sinó aquells que, començant a escriure en una època anàrquica del llenguatge, impossibilitats de resoldre amb una mica d'autoritat els innombrables problemes que llurs escrits mateixos els presentaven, veieren a la fi aparèixer en llur horitzó desolat una gramàtica i un diccionari destinats a esvair dubtes, fixar vacil·lacions, adreçar esguerros i promulgar normes per a l'endreç del llenguatge que havia d'ésser definitives.

En definitiva, Jordana estava assenyalant que les obres de Fabra servien per a la unificació del català i la modernització de la llengua. El diccionari oferia una codificació lèxica amb definicions i exemples, i la gramàtica, una codificació gramatical que fins aquell moment no existien.

Així mateix, indicava que les obres de referència tenien l'objectiu de depurar de castellanismes la llengua i obtenir un idioma sense interferències de cap mena.

> Tant la gramàtica com el diccionari publicats per l'Institut d'Estudis Catalans, duien el nom de Pompeu Fabra, i aquest s'hi havia dedicat amb un amor i una constància admirables a esporgar, netejar i endreçar aquella mena de jardí inculte que era el català a principis de segle. La bellesa de la tasca apareixia quan, una vegada acomplerta, l'idioma que n'havia estat objecte en sorgia molt més natural que no abans.

Per tant, Jordana parlava en el seu article de la depuració i de l'ordenació del català en front de l'anarquia anterior. El resultat de la intervenció era l'obtenció d'una llengua moderna, sense interferències foranes.

Jordana també esmentava la publicació de les *Converses filològiques*, que havien de servir per eliminar les incorreccions que es trobaven en el llenguatge:

> La seva dialèctica cenyida empaitava els "doncs" causals, acorralava els gerundis copulatius, aclaparava els "quins" incorrectes i, en general, esbandia el llenguatge d'adherències impures.

Jordana finalitzava el text desitjant que l'obra que veuria la llum, el primer fascicle del *Diccionari general de la llengua*, complement del *Diccionari ortogràfic* de l'Institut, seria acollit amb entusiasme pels escriptors i pel públic en general. L'obra lexicogràfica de Pompeu Fabra els permetria expressar-se per escrit amb la correcció lingüística que la llengua catalana mereixia.

Un nou article de Jordana, sobre l'obra de Fabra, apareixia el 7 de maig de 1932. El text, titulat "Un bell esforç",[921] repassava les publicacions editades per l'Editorial Barcino, en la col·lecció "Antologia". Així, el darrer volum editat (núm. 7) corresponia a *El català literari*, de Pompeu Fabra, que, segons Jordana, hi havia la unificació d'una sèrie d'estudis del Mestre:

> [...] aplega una bona colla de treballs, fins ara dispersos, on són exposades les idees cabdals del nostre filòleg nacional en tot el que pertoca a la depuració i al redreçament del nostre idioma.

Jordana també esmentava les publicacions precedents de Fabra, des de *L'obra dels nostres descastellanitzants*,[922] publicada a la secció "Qüestions gramaticals" (Fabra, 1911: 11), pel periòdic *El Poble Català* el 21 de desembre de 1911, fins a *La normalització de la gramàtica* (1929).

[921] *L'Opinió*, "Les Lletres", núm. 290, 7.5.1932, s/p.
[922] Article reproduït a l'obra *Qüestions de gramàtica catalana* de l'any 1911.

Jordana acabava el seu article esmentant l'obra de Fabra, que s'havia dut a terme durant molts anys, i la seva repercussió:

> Són divuit anys d'una santa insistència, plena de solta graciosa, que ara comença a donar acceleradament els fruits esplèndids que tan patriòticament preparava. Altrament, la concisió i la precisió de la prosa fabriana asseguren a aquest llibre una permanència a part de la que el seu valor històric i científic pugui dar-li.

c) La *Gramàtica catalana* de Josep Miracle

L'any 1938 Josep Miracle, un dels deixebles de Fabra, va publicar la seva *Gramàtica catalana*, obra que Jordana va analitzar a consciència, completant els apartats que mostraven mancances.

El 15 de juny de 1938, Jordana va fer-ne una ressenya intitulada "La Gramàtica catalana de Josep Miracle",[923] en què es preguntava si la nova obra transmetia un mètode nou per a l'aprenentatge de la llengua, tenint en compte que ja n'existia una d'oficial, la de l'Institut d'Estudis Catalans:

> No vull dir, és clar, un tractat que capgiri les normes de la gramàtica oficial. Vull dir una obra que aporti un mètode, un matís nou en l'ensenyament de la nostra gramàtica. Se sap prou que tota la matèria de què s'han valgut els qui han escrit gramàtiques catalanes del 1917 ençà està continguda en la gramàtica de l'Institut d'Estudis Catalans, redactada per Pompeu Fabra.

Jordana es referia, en aquesta asseveració, a l'elaboració de les pròpies obres *El català i el castellà comparats* i *El català en vint lliçons*, en què seguia la gramàtica normativa, però amb plantejaments diferents. La diferència

[923] *Revista de Catalunya*, "Llibres", núm. 87, 15.6.1938, p. 308.

que es pot copsar és que en les obres de Jordana hi havia una síntesi concisa que les convertia en unes eines valuoses per a una població que necessitava, d'una manera immediata, uns coneixements lingüístics. Així, en el primer volum, feia una comparació entre les dues llengües que podia ser útil per als catalans que havien rebut l'ensenyament en castellà i per als castellans que vivien a Catalunya. Quant al segon volum, Jordana presentava un compendi, d'una manera clara i concisa, de normes gramaticals de la llengua catalana, per als professors i alumnes en general (vegeu l'apartat 4.1).

Quan Jordana es referia a la gramàtica de Josep Miracle, el contingut de la qual tenia vistiplau de Pompeu Fabra, insistia en la importància de l'obra que assenyalava les interferències del castellà sobre la llengua catalana:

> Aquest "manual pràctic", que ha estat revisat per Pompeu Fabra, és verament pràctic i manejable. [...] Altrament, Josep Miracle, tenint molt adequadament en compte la seva experiència de professor, s'ha detingut a fer notar, en tots els llocs a propòsit, les deformacions que la influència abusiva del castellà ha fet sofrir al nostre llenguatge.

Jordana, doncs, valorava positivament la faceta de professor de Josep Miracle perquè el convertia en un professional del camp educatiu molt necessari en aquell moment històric i considerava la seva gramàtica un estri rellevant:

> [...] el seu llibre –la seva bella ordenació i els seus nombrosos exercicis- resulta un manual molt adequat per a alumnes i professors d'aquests cursos i cursets de català que s'han fet tan freqüents.

No obstant això, també feia una sèrie d'objeccions a qüestions gramaticals omeses:

> [...] no ho faig en to de crítica, sinó amb el simple desig que sigui tinguda en compte, si resulten fonamentades, en una nova edició.

En el seu article, va assenyalar totes aquelles observacions sobre qüestions gramaticals que Josep Miracle havia passat per alt a la seva gramàtica.

Així, Jordana indicava que la lletra *c* era anomenada *se* però calia posar *ce*, "pronunciat a la catalana, naturalment", hi afegia. Així mateix, assenyalava que a la llista de diftongs decreixents hi faltava el diftong decreixent *uu*. També puntualitzava que no s'havia tingut en compte el so aspirat de la hac en *ha! ha! ha!* i altres representacions de la rialla. En els temps verbals, Jordana indicava a Miracle que trobava a faltar el pretèrit perfet perifràstic. Quant a les dotze terminacions dels mots aguts que s'accentuaven gràficament, no hi constaven la *u* o la *i* quan formaven part d'un diftong. Jordana també assenyalava que, a la gramàtica de Miracle, constava que "la forma no elidida *el* de l'article definit masculí s'emprava davant de mots començats en consonant altra que la *h*. Els exemples, però -deia Jordana-, no s'avenien amb aquesta declaració: *el hiatus*, *el hioide*." I, finalment, feia notar que el relatiu *que* no podia ésser sempre reemplaçat pel relatiu compost *el qual*.

Amb l'objectiu de comprovar si els suggeriments de Jordana van ser tinguts en compte en la següent reedició de la gramàtica, s'ha dut a terme l'acarament entre la primera edició de la *Gramàtica catalana* corresponent a l'any 1938 amb la primera reedició, de 1951. Josep Miracle va introduir, en la reedició de 1951, tots els suggeriments que Jordana va esmentar en el seu article, excepte el darrer,

que feia referència al relatiu *que* que no podia ser substituït per *el qual*. [924]

A tall d'exemple, reproduïm l'observació de Jordana que assenyalava que Miracle havia omès, en les dotze terminacions dels mots aguts que s'accentuaven gràficament, la *u* o la *i* quan formessin part d'un diftong. Així, a la primera edició de 1938 (1938: 25-26) no hi havia explicitat els mots aguts acabats en *i* o *u*. En canvi, a la reedició de 1951 (1951: 25-26), Josep Miracle va tenir en compte l'observació de Jordana que va incloure al final del seu text, en forma de remarca:

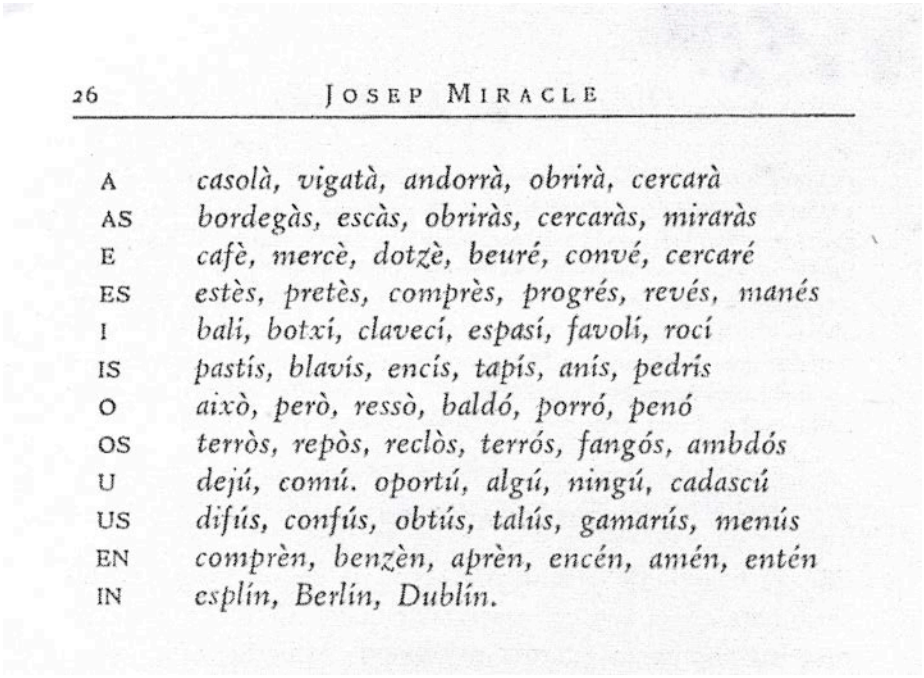

26 JOSEP MIRACLE

A	*casolà, vigatà, andorrà, obrirà, cercarà*
AS	*bordegàs, escàs, obriràs, cercaràs, miraràs*
E	*cafè, mercè, dotzè, beuré, convé, cercaré*
ES	*estès, pretès, comprès, progrés, revés, manés*
I	*bali, botxí, clavecí, espasí, favolí, rocí*
IS	*pastís, blavís, encís, tapís, anís, pedrís*
O	*això, però, ressò, baldó, porró, penó*
OS	*terròs, repòs, reclòs, terrós, fangós, ambdós*
U	*dejú, comú. oportú, algú, ningú, cadascú*
US	*difús, confús, obtús, talús, gamarús, menús*
EN	*comprèn, benzèn, aprèn, encén, amén, entén*
IN	*esplín, Berlín, Dublín.*

Fig. 180 Accentuació gràfica. Edició 1938

[924] Josep Miracle en la reedició de la *Gramàtica catalana* de 1951 no va fer cap referència a les aportacions de C. A. Jordana.

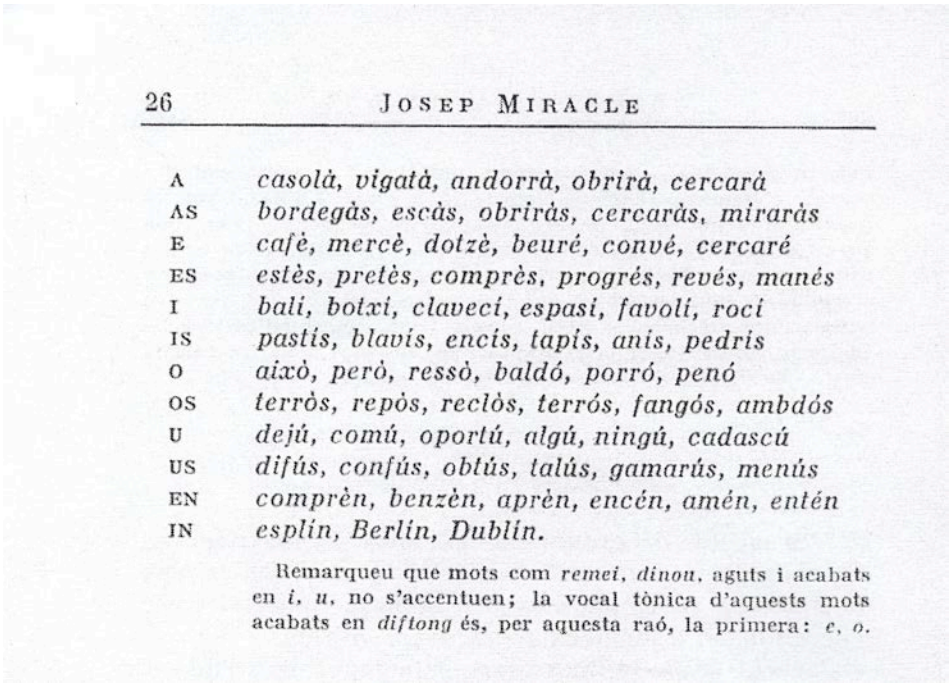

26 JOSEP MIRACLE

A	*casolà, vigatà, andorrà, obrirà, cercarà*
AS	*bordegàs, escàs, obriràs, cercaràs, miraràs*
E	*cafè, mercè, dotzè, beuré, convé, cercaré*
ES	*estès, pretès, comprès, progrés, revés, manés*
I	*bali, botxi, clavecí, espasi, favolí, rocí*
IS	*pastís, blavís, encís, tapís, anís, pedris*
O	*això, però, ressò, baldó, porró, penó*
OS	*terròs, repòs, reclòs, terrós, fangós, ambdós*
U	*dejú, comú, oportú, algú, ningú, cadascú*
US	*difús, confús, obtús, talús, gamarús, menús*
EN	*comprèn, benzèn, aprèn, encén, amén, entén*
IN	*esplín, Berlín, Dublín.*

Remarqueu que mots com *remei, dinou*, aguts i acabats en *i, u*, no s'accentuen; la vocal tònica d'aquests mots acabats en *diftong* és, per aquesta raó, la primera: *e, o.*

Fig. 181 Accentuació gràfica. Edició 1951

La *Gramàtica catalana*, de Josep Miracle, oferia, a més, als seus lectors una sèrie de textos per a la seva correcció. Sobre aquesta qüestió, Jordana es lamentava sobre l'ús "de fragments literaris, gramaticalment defectuosos, d'autors coneguts" perquè podien confondre l'alumnat poc avesat.

Efectivament, Jordana es va referir a les faltes ortogràfiques i gramaticals que els alumnes havien de detectar en els textos. El fet que alguns dels escrits fossin anteriors a la normativització podia fer equivocar l'alumnat més que ajudar-lo. Pel que fa als textos, en la majoria dels fragments (numerats), que l'alumnat havia de treballar, hi constava l'autor, el títol del llibre o revista del qual s'havia extret el text, la ciutat d'edició, l'any i la pàgina.[925] Sobre aquesta qüestió, Josep Miracle va deixar els mateixos textos a les edicions posteriors.

[925] A tall d'exemple, esmentem alguns dels textos indicats per Josep Miracle: (10) Ramon Sallés, *Pacte d'amor*, «Catalunya». Barcelona, 4-IX-1921, p. 7; (12) F. Pous i Burguès, *El pare dels principiants*, «Garba». Sabadell, V-1921, p. 17; (14) Carles Soldevila, *Divagacions d'un*

4.2.2.2 Política lingüística

En el segon grup, hi ha els articles que es dedicaven a la política lingüística i tractaven temes com: a) l'oficialitat del català; b) l'oficialitat del castellà; c) l'ensenyament de la llengua; d) els cursos de català i e) la suspensió de l'Estatut.

a) L'oficialitat del català

Abans que l'Estatut fos aprovat, amb les retallades consegüents, pel Parlament espanyol, Jordana publicava l'article "Idioma i cultura",[926] el 27 d'agost de 1931, en què parlava de l'oficialitat del català i la temença de la reacció espanyola:

> Ja som a discutir la Constitució. Ja som, doncs, a la discussió de l'Estatut. I la nostra fermesa no ens estalvia el neguit a base de tantes de coses delicades que no caldria que perillessin i que poden, tanmateix, perillar.

Jordana exposava que els espanyols consideraven que aprendre idiomes era molt complicat i que, si l'aprenentatge del castellà no era obligatori, els catalans l'oblidarien:

> ¿Cal dir que són molts els catalans que coneixen el francès o l'anglès tan bé com l'espanyol a què ha estat sotmesa la nostra instrucció des de la classe de pàrvuls a la Universitat?

C. A. Jordana va finalitzar l'article amb el desig que s'implantés l'ensenyament del català, fins i tot més enllà de Catalunya, amb l'ajut de la nova legislació:

---

barceloní, «Jocs Florals de l'Empordà», Torroella de Montgrí, 1921, p. 78-79 i altres.

[926] *L'Opinió*, núm. 73, 27.8.1931, p. 1.

> I també que als temps d'ara i als que vindran amb l'ensenyament en català a Catalunya, s'expansionarà poderosament l'esperit de la nostra pàtria, no sols pertot, sinó també per Espanya.

El 8 de setembre de 1931 Jordana va escriure un altre article, "Un mitjà d'expressió",[927] sobre l'oficialitat del català i l'ús social de la llengua com un fet normal:

> La nació catalana ha passat segles sense un mitjà d'expressió adequat com els que anaven elaborant de mica en mica altres nacions d'Europa amb el conreu constant i ennoblidor de llurs parlars populars. [...] No es pot parlar de cultura catalana ni gairebé de cultura a Catalunya fins que es forma al nostre país un nucli prou nombrós de clarividents que s'adona que l'idioma de la nostra cultura ha d'ésser el nostre llenguatge natural.

Jordana reivindicava l'ús legal del català, amb tots els drets i tots els deures:

> Per a fer el millor servei al nostre poble, per a dur-li totes les idees i totes les emocions de la cultura universal, volem que el català tingui a Catalunya tots els drets i tots els deures dels idiomes lliures. Puix que és l'únic mitjà d'expressió profunda i precisa que pot tenir el nostre poble, volem que el tingui complet i tot d'una.

Jordana finalitzava el seu article amb la demanda de tenir una llengua oficial per a tothom. Així mateix, reconeixia la labor dels intel·lectuals i dels artistes que havien treballat i usat la llengua catalana i li havien donat la dignitat que es mereixia:

> Però al nostre poble no li seran assequibles els tresors de la nostra cultura i la dels altres si no li són duts al terreny on pot arribar a senyorejar plenament al seu mitjà natural d'expressió, que esdevindrà un formidable instrument de cultura de seguida que sigui oficialment reconeguda i propagada la dignitat d'aptesa que ha obtingut per a ell l'esforç abnegat dels nostres filòlegs i dels nostres artistes.

[927] *L'Opinió*, núm. 82, 8.9.1931, p. 2.

Uns mesos abans que el Congrés dels Diputats espanyols aprovés l'Estatut de Catalunya, Jordana va publicar, l'11 de març de 1932, "Sobre un cert llenguatge", [928] en què presentava allò que anomenava "controvèrsia dels llenguatges" i, gairebé, se sorprenia de l'actitud dels polítics espanyols sobre l'ús de la llengua catalana:

> Els nostres adversaris s'esbalaeixen tant de saber que a Catalunya es parla català i sostenen amb una tan ferma constància els mateixos arguments a favor de l'hegemonia del llenguatge espanyol, que de vegades us arriben a fer pensar que llur sorpresa prové d'una ignorància autèntica i que creuen de bona fe en la validesa de llurs arguments.

Remarcava que l'Estatut garantia, a més del respecte a la llengua, que la gent aprengués també el castellà. La referència a la utilitat del castellà per als catalans que haguessin d'emigrar a Sud-Amèrica és del tot premonitòria:

> L'Estatut català assegura per als catalans i no catalans de Catalunya un coneixement de l'espanyol prou bo perquè en quedin satisfets els pocs catalans que hagin d'emigrar a Sud-Amèrica i els molts espanyols que hauran d'emigrar a Catalunya.

Jordana veia, amb la demanda insistent de substituir el català pel castellà, una maniobra de l'Estat central per aconseguir imposar l'ensenyament en castellà a Catalunya a base de no tenir una partida pressupostària per a l'ensenyament en català a Catalunya:

> Per què, doncs, hi ha encara qui s'escarrassa "pro enseñanza en español" a casa nostra, a càrrec de l'Estat central? El motiu d'aquesta campanya ja és impossible de trobar-lo en el terreny de cap mena de generositat. L'únic motiu plausible és el desig de fornir a l'Estat espanyol un pretext per a negar a Catalunya els ingressos que han de correspondre a l'ensenyament.

[928] *L'Opinió*, núm. 241, 11.3.1932, p. 8.

L'article finalitzava amb la denúncia, per part de Jordana, de l'actuació de l'Estat central contra la cultura catalana:

> Així deduïm que tots els escarafalls a favor de l'espanyol no son a fi de comptes sinó una ofensiva, tan abrivada com roïna, contra la nostra llengua i la nostra cultura. La campanya perquè l'Estat central conservi a Catalunya les seves institucions docents és una maniobra per a asfixiar el nostre renaixement cultural i continuar mantenint el nostre poble en l'esclavitud de la ignorància.

Encara abans de l'aprovació de l'Estatut, Jordana escrivia, el 21 de juny de 1932, "El particularisme espanyol".[929] En aquest article es referia a l'orgull dels espanyols pel seu idioma, que consideraven universal, cosa que els impedia respectar altres llengües com era el català:

> En qüestió de llenguatges especialment, l'espanyol té una idea tan desproporcionada dels mèrits i les possibilitats del seu idioma que el fet que els catalans s'estimin més de parlar català pren per a ell categoria de sacrilegi.

I Jordana continuava el seu article fent referència a l'actitud negativa dels espanyols en tot allò relacionat amb el fet cultural català. No obstant això, esmentava els noms de Manuel Azaña, que, en aquells moments, era el president de la República, i de Luís Bello, que presidia la Comissió de l'Estatut per a Catalunya, com a polítics espanyols que respectaven la cultura catalana:

> Qui es recordi d'això [del particularisme espanyol) no s'estranyarà que en un aplec de castellans o espanyols castellanitzats sorgeixin oposicions franques o es parin emboscades a totes aquelles coses que els semblin atemptar contra els dogmes de llur particularisme. Més aviat l'hauria de sorprendre que sortís per a Catalunya, de la discussió de les Corts, un Estatut acceptable, si la preparació i el triomf de la República no haguessin

[929] *L'Opinió*, núm. 327, 21.6.1932, s/p.

> fet sorgir certes variants de particularista espanyol verament remarcables. Alguns, com Azaña, [930] per convenciment, altres, com Bello, [931] per reconeixement de fets indefugibles, han eixamplat una mica llur particularisme per a fer que cabessin dintre llur idea d'Espanya certes realitats que l'espanyolisme havia alhora negat i combatut amb totes les forces.

Encara que Jordana indicava que hi havia polítics que respectaven la idiosincràsia catalana, es mostrava recelós del debat dels diputats espanyols amb relació a l'Estatut català. Jordana va avançar uns pronòstics sobre la seva aprovació que es van fer realitat:

> Ens trobem amb dues modalitats de particularisme espanyol; la de Royo, [932] estretíssima, i la d'Azaña, relativament ampla, i entre aquests dos casos extrems fluctuen els altres particularistes de la Cambra, els quals s'acosten a l'un o a l'altre segons que preponderi en ells el vell desig de completar la unitat castellana d'Espanya o el record de la inesquivable realitat catalana. Els nostres enemics declarats s'esmercen a suscitar aquell desig; els nostres representants són el record vivent de la urgent realitat nostra. Sabent com la qüestió està plantejada, no podem ésser víctimes de sorpreses ni d'esveraments.

Certs funcionaris, com ara els policies, utilitzaven el castellà per comunicar-se, cosa que podem copsar en el primer article sobre aquests treballadors que va escriure Jordana. Així, a "La nova tendència policial", [933] del 20 de maig de 1933, Jordana hi comentava la llengua d'uns atracadors. L'autor de l'article explicava el robatori que havia sofert un amic. Com que els atracadors parlaven en castellà, no sabia si eren lladres o policies de paisà.

[930] Manuel Azaña Díaz, nascut a Alcalá de Henares el 1880, va ser escriptor, periodista i polític. Així mateix, va ser president de la Segona República Espanyola de 1931 a 1933 i l'any 1936. Azaña va morir a l'exili l'any 1940, a Montauban.
[931] Luís Bello Trompeta (1872-1935) va ser escriptor, periodista i polític.
[932] Antonio Royo Villanova (1869-1958) va ser periodista i polític de dretes. Així mateix, va ser un ferm opositor a l'Estatut d'Autonomia de Catalunya.
[933] *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 611, 20.5.1933, p. 1.

Aleshores, l'amic va explicar a Jordana com havia identificat els lladres:

> El meu amic N.R.F. va aturar-se en sec en un carreró fosc en sentir un doble crit de "Manos parriba!" [...] Impossible de distingir si eren atracadors de paisà o policies de paisà. Però el meu amic N.R.F. és un home de recursos. Va adreçar-se als enemics en català i els enemics van dir que no s'hi valia. Aleshores els va enllestir tot d'una ja sabent que eren atracadors. Si haguessin estat policies (és a dir, autoritats, a qui tot català té el dret d'adreçar-se en el seu llenguatge), els homes de les pistoles haurien fet un somrís de "conllevància".[934]

Per tant, el dret estatutari dels catalans, que els permetia utilitzar la seva llengua sense distinció de persones, provocava a la policia un sentiment de rebuig que es podia percebre a les seves cares.

Arran de la necessitat d'haver d'augmentar el cos policial, la Generalitat de Catalunya, per mitjà del conseller primer, Carles Pi i Sunyer, va aprovar el Decret[935] de 17 de juliol de 1933, en què es convocava un concurs per a ingressar a l'Escola Preparatòria de Policia de la Generalitat, de la qual sortiria el personal per cobrir les places vacants. Les condicions que s'exigien als candidats, pel que fa a la llengua catalana, estaven indicades a l'article tercer, punt sisè: tenir almenys la instrucció primària elemental i conèixer i parlar la llengua catalana.

Pel que fa al coneixement de la llengua catalana, no s'exigia cap certificació d'aptitud. No obstant això, la demanda de coneixements de català va ser un pas endavant en

[934] La paraula *conllevància* no estava recollida al DGLC (1932). En canvi, sí que constava al *Diccionari descriptiu de la llengua catalana* (on-line), la definició de la qual era: Fet de suportar [una situació molesta, una situació penosa).
[935] *Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya*, núm. 67, Any I, Vol. II, 18.7.1933, p. 101-102.

un cos, el policial, en què el castellà era la llengua de comunicació des de feia molts anys. Jordana ho feia palès en un article que va publicar el 4 d'abril de 1934, "La policia en català",[936] en què es felicitava del canvi:

> La policia en català serà, sens dubte, ultra l'expressió d'un canvi de llenguatge, la d'un canvi profund d'esperit.

b) L'oficialitat del castellà

L'oficialitat del castellà feia que la força de l'oficialitat del català quedés disminuïda perquè els castellans se sentien emparats per la llei i, alguns, no tenien cap interès a aprendre i respectar la llengua catalana.

A "Els intocables",[937] article publicat el 19 d'octubre de 1932, Jordana es referia a la influència del català sobre el castellà en algunes persones que s'havien instal·lat a Catalunya, provinents de terres espanyoles. Així, es podien sentir expressions com ara: "y ahora!" i "eso, rai!", "passi-ho bé", "prou" i també "Pleguemos!"

Jordana també esmentava, en el seu article, que entre els catalans i els que no ho eren no hi havia hagut cap conflicte d'intocabilitat. No obstant això, hi havia nuclis que fomentaven l'enfrontament, emparats amb la cooficialitat de la seva llengua a Catalunya:

> Només un nucli reduït dels darrers [que no són catalans] ha procurat de mantenir tot el temps que ha pogut davant els naturals del país l'actitud superior de "mira'm i no em toquis". Així esdevenien una mena d'intocables, a base de l'oficialitat de llur llenguatge i de llur càrrec.

[936] *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 884, 4.4.1934, p. 1.
[937] *L'Opinió*, núm. 430, 19.10.1932, p. 1.

El cas dels funcionaris de Correus va motivar l'article "Un parany postal?",[938] del 9 de juny de 1933, en què Jordana comentava l'esvalotament popular per l'actitud d'un empleat de correus d'Amposta -conducta que seguien altres funcionaris- que volia rebre la documentació en els dos idiomes (català i castellà). El funcionari tenia raó emparant-se en l'article de l'Estatut que deia:

> Qualsevol disposició o resolució oficial dictada dintre de Catalunya haurà d'ésser publicada en ambdós idiomes. La notificació es farà també en aquesta forma si ho sol·licita la part interessada.

Per tant, la situació era clara i malgrat rebutjar la posició del funcionari espanyolista de correus, legalment no se'l podia obligar a canviar d'actitud:

> A l'Estatut hi ha coses desagradables per al nostre punt de vista; però, mentre el vulguem fer servir d'escut del nostre dret, caldrà que observem curosament també les coses desagradables. Els nostres enemics només voldrien que manquéssim a algunes de les condicions que hem acceptat per a negar-nos el dret als reconeixements que hem obtingut.

En un altre article, de l'1 d'abril de 1934, "Historieta sagrada",[939] Jordana indicava que el castellà era la llengua que utilitzava l'Església per emetre les seves consignes així com la dels fidels per contestar-les.

En aquella ocasió, Jordana dirigia l'article a uns lectors determinats, "els encrostats", per fer-los evident uns serveis celestials irregulars. Amb una burla evident, Jordana explicava la història d'un fidel que demanava un favor a Sant Antoni a canvi de diners. El sant, que en

[938] *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 628, 9.6.1933, p. 1.
[939] *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 882, 1.4.1934, p. 1.

aquells moments jugava al trenta-u amb Satanàs, no va atendre com cal el missatger. Aleshores, aquest, decebut, va dirigir-se a Sant Antoni dels Ases, que, en la seva magnificència, va concedir un morralet d'ase al fidel.

Aquesta història va servir a Jordana per indicar que els rètols que figuraven a l'altar, dirigits als fidels oferint miracles, estaven escrits en castellà. Les peticions dels fidels al sant eren en la mateixa llengua. Així, a l'altar de Sant Antoni hi havia dues bústies, una per deixar la petició al sant i l'altra per pagar-li el favor rebut:

> L'una [bústia] diu: "Pan de los pobres. Junta de Obras de Barcelona. Peticiones de gracias. Aquí se echan los papelitos en que los fieles piden al santo lo que desean para su alivio". L'altra diu: "Pan de los pobres. Junta de Obras de Barcelona. Limosnas ofrecidas y gracias obtenidas. Aquí se echan los papelitos en que los fieles aliviados dan las gracias al santo junto con la limosna prometida.

El fidel de la història de Jordana, que no sabia què demanar, va escriure en castellà:

> Querido santo, mándame algo que me convenga. La limosna no se hará esperar. Su afmo.s.s., Antonio de P. N."

L'Església en general, i la catalana en particular, no va donar suport als avenços socials del país i es va dedicar a esperar un canvi de govern. Pel que fa a la llengua catalana, va demostrar que no tenia cap tipus de consciència lingüística, com s'ha pogut comprovar en aquest cas particular.

c) L'ensenyament de la llengua

L'1 d'agost de 1933, Jordana escrivia l'article "Prat de la Riba".[940] Deixava de banda l'època en què el polític era dins les files de la Lliga i se centrava en la faceta de president de la Mancomunitat de Catalunya (1914-1917), època que es van impulsar les bases per continuar, entre altres qüestions, la normativització de la llengua catalana per part del filòleg Pompeu Fabra:

> [...] sota la protecció de la qual [Diputació de Barcelona] naixien l'Institut d'Estudis Catalans i les Biblioteques Populars; era el qui duia a Barcelona, amb la doctora Montessori, la pedagogia moderna; era el polític que aplegava tarannàs més diversos per a una obra de catalanització que ara ens fa serveis indubtables. I, finalment, era el dirigent d'un dels moviments polítics catalans, més simpàtics i més ben combinats, el de l'Assemblea de Parlamentaris.

Amb l'adveniment de la República i l'Estatut d'Autonomia de Catalunya, l'oficialitat del català va donar lloc al seu ensenyament tant a la població, en general, com als mestres que havien de transmetre'l als seus alumnes. Per aquest motiu, Jordana va elaborar una sèrie d'articles sobre l'ensenyament del català.

Així, el 27 de juny de 1933, Jordana va publicar "L'ensenyament del català",[941] en què exigia que els mestres tinguessin els coneixements necessaris de llengua catalana per poder ensenyar-la als seus alumnes:

> Em consta que el Comitè de la Llengua s'escarrassa perquè els mestres que exerceixen a les escoles catalanes puguin adquirir aquell coneixement del nostre llenguatge que tots ja haurien d'haver tingut i que, en proclamar-se la República, gairebé cap d'ells no tenia. Aquesta tasca

[940] *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 673, 1.8.1933, p. 1.
[941] *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 643, 27.6.1933, p. 1.

> seria molt reforçada si els qui poden fer-ho impedissin que a les nostres escoles entressin mestres nous que, contra llur deure, desconeguin el nostre idioma.

Davant dels possibles tractes de favor per part de polítics corruptes, Jordana també assenyalava que tant aquests com mestres i professors de català havien de comportar-se amb rectitud. Així, els mestres havien de tenir els coneixements necessaris per a l'exercici de la funció docent i els professors de català havien de proporcionar els títols d'ensenyants de català a aquells alumnes que en demostressin el coneixement:

> Que el polític influent que té una parenta andalusa pensi que és millor que la seva parenta es quedi sense plaça, que no que infants catalans hagin de sofrir el mal ensenyament d'una mestressa que no vol saber llur llenguatge. I maleït sigui el professor de català que doni un certificat d'aptitud per qualsevol consideració que no sigui l'aptitud mateixa.

El Comitè de la Llengua, al qual es referia Jordana, havia d'aplicar el Decret de Bilingüisme. No obstant això, "[e]ls polítics catalans i els gestors de l'ensenyament veien com el Decret era complicat d'aplicar tant per les dificultats polítiques com perquè, a Catalunya, era la República, i no pas la Generalitat, qui dirigia l'ensenyament" (Duran, 1997: 143-144). Per tant, era una tasca difícil però, malgrat això, Jordana reclamava que els mestres que impartien les classes en català tinguessin els coneixements necessaris per fer bé la seva feina. Estava preocupat per aquesta qüestió i, per això, havia dedicat uns anys de la seva carrera a preparar manuals per facilitar la feina dels ensenyants i dels estudiants de l'idioma. Són d'aquella època els llibres de Jordana *El català i el castellà comparats* (1933) i *El català en vint lliçons* (Montsià, 1934), unes eines eficaces que tenien l'objectiu, tant per a mestres com per a

particulars, de transmetre els coneixements de la normativa catalana d'una manera clara i ràpida, com ja hem avançat.

Un nou article de Jordana, sobre els mestres i els seus coneixements lingüístics, va ser publicat el 5 d'agost de 1933 amb el títol "La qüestió docent", [942] signat Arnau Bellcaire. Aquest text reproduïa el parer d'una persona, de qui no deia el nom, molt ben assabentada de l'estat de l'ensenyament a Catalunya. Segons el testimoni:

> La major part de la tasca docent que s'efectua a Catalunya està en mans de les organitzacions creades per l'Estat espanyol i dels mestres i professors que arribaren a l'exercici del magisteri amb aquell estat d'esperit que la indolència de l'Estat espanyol permetia. [...] el coneixement del català entre els mestres és una prova més que n'hi ha molts que no saben gramàtica i que n'hi ha massa que en tenen ni les nocions més elementals. [...] Als centres d'Ensenyament superior, les coses estan per l'estil. Hem de creure que canviaran molt quan l'autonomia de la Universitat haurà estat consagrada.

Jordana formulava la necessitat d'un canvi per mitjà del Govern de Catalunya i la desvinculació de l'Estat espanyol en matèria educativa:

> Només hi puc fer un comentari: expressar el desig que la intervenció de la Generalitat en les qüestions del nostre ensenyament faci canviar al més aviat possible un estat de coses tan lamentable.

Efectivament, quan l'any 1933 es va aprovar l'autonomia de la Universitat de Barcelona, que va passar a denominar-se, *Universitat Autònoma de Barcelona*, va iniciar-se una reforma del sistema educatiu català i modern. La Universitat va recuperar la normalitat lingüística i la llengua catalana hi va ser declarada oficial, juntament amb el castellà. [943] A les

[942] *L'Opinió*, núm. 677, 5.8.1933, p. 6.
[943] Decret de 28.8.1933 emès pel conseller primer, Carles Pi i Sunyer, i la conformitat del conseller de Cultura, Ventura Gassol, en què quedava

seves aules es van impartir molts cursos de català, molts dels quals pel Mestre Pompeu Fabra.

El 28 d'octubre de 1933, Jordana escrivia l'article "Savis i saberuts", [944] en què demanava que els professors de la universitat catalana renovada també estiguessin obligats a passar unes proves per saber el seu grau de competència en la llengua catalana. Jordana il·lustrava l'article amb una experiència personal, en què un professor de l'Escola Industrial, que no dominava l'idioma, traduïa literalment una expressió castellana:

> Altrament, els alumnes sentiran moltes coses curioses, tan curioses com les explicacions d'un cert enginyer industrial que, professant en una institució de la Mancomunitat, per dir "línies d'alta tensió" deia "ratlles d'alta estiramenta".

Tant mestres com professors tenien la possibilitat d'assistir als diferents Cursos Populars de Català que la Generalitat de Catalunya oferia a la població:[945]

---

establert que la llengua catalana era oficial a la Universitat Autònoma de Barcelona. Decret publicat al *Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya*, núm. 92, Any I, Vol. II, 14.9.1933, p. 401-402.

[944] *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 749, 28.10.1933, p. 1.

[945] Cartell (núm. 1478 Tipográfico 1936, 85 x 78) localitzat a l'obra de Jordi Carulla i Arnau Carulla (1997). *2000 carteles. República – Guerra Civil – Posguerra*. Barcelona: Postermil.

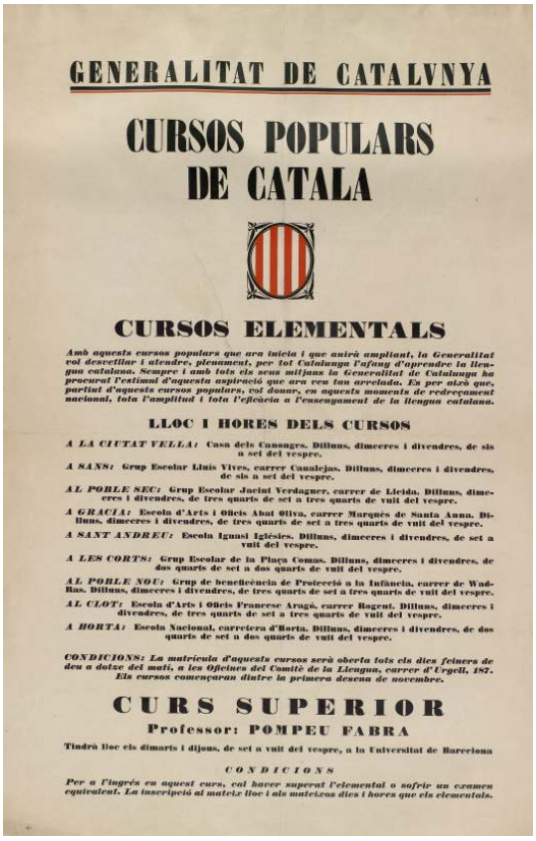

GENERALITAT DE CATALVNYA

CURSOS POPULARS DE CATALA

CURSOS ELEMENTALS

Amb aquests cursos populars que ara inicia i que aniran ampliant, la Generalitat vol desvetllar i atendre, plenament, per tot Catalunya l'afany d'aprendre la llengua catalana. Sempre i amb tots els seus mitjans la Generalitat de Catalunya ha procurat l'estimul d'aquesta aspiració que ara cou tan arrelada. En per això que, partint d'aquests cursos populars, vol donar, en aquests moments de redreçament nacional, tota l'amplitud i tota l'eficàcia a l'ensenyament de la llengua catalana.

LLOC I HORES DELS CURSOS

A LA CIUTAT VELLA: Casa dels Canonges. Dilluns, dimecres i divendres, de sis a set del vespre.

A SANS: Grup Escolar Lluis Vives, carrer Canalejas. Dilluns, dimecres i divendres, de sis a set del vespre.

AL POBLE SEC: Grup Escolar Jacint Verdaguer, carrer de Lleida. Dilluns, dimecres i divendres, de tres quarts de set a tres quarts de vuit del vespre.

A GRACIA: Escola d'Arts i Oficis Abat Oliva, carrer Marquès de Santa Anna. Dilluns, dimecres i divendres, de tres quarts de set a tres quarts de vuit del vespre.

A SANT ANDREU: Escola Ignasi Iglésies. Dilluns, dimecres i divendres, de set a vuit del vespre.

A LES CORTS: Grup Escolar de la Pinça Comas. Dilluns, dimecres i divendres, de dos quarts de set a dos quarts de vuit del vespre.

AL POBLE NOU: Grup de beneficència de Protecció a la Infància, carrer de Wad-Ras. Dilluns, dimecres i divendres, de tres quarts de set a tres quarts de vuit del vespre.

AL CLOT: Escola d'Arts i Oficis Francesc Aragó, carrer Rogent. Dilluns, dimecres i divendres, de tres quarts de set a tres quarts de vuit del vespre.

A HORTA: Escola Nacional, carretera d'Horta. Dilluns, dimecres i divendres, de dos quarts de set a dos quarts de vuit del vespre.

CONDICIONS: La matrícula d'aquests cursos serà oberta tots els dies feiners de deu a dotze del matí, a les Oficines del Comitè de la Llengua, carrer d'Urgell, 187. Els cursos començaran dintre la primera desena de novembre.

CURS SUPERIOR

Professor: POMPEU FABRA

Tindrà lloc els dimarts i dijous, de set a vuit del vespre, a la Universitat de Barcelona

CONDICIONS

Per a l'ingrés en aquest curs, cal haver superat l'elemental o sofrir un examen equivalent. La inscripció al mateix lloc i als mateixos dies i hores que els elementals.

Fig. 182 Cartell dels cursos de català

El darrer article d'aquest grup de textos sobre ensenyament es va publicar el 22 d'octubre de 1936. "La nostra llengua", [946] Jordana hi escrivia la seva "consigna" sobre l'ensenyament del català. Així, denunciava que, fins aquell moment, el catalanoparlant s'expressava malament en la seva llengua perquè que no havia tingut l'opció d'aprendre-la. L'autor de l'article indicava que s'havia fet un gran pas endavant amb l'ensenyament del català des de la infància i que el coneixement d'altres llengües havia de ser l'opció de cadascú.

> Fins ara el nostre poble s'ha expressat com un quec. Parlava en català i l'ensenyaven en castellà: la interferència dels dos llenguatges el privava de saber-ne cap. Cada idioma, paràsit de l'altre, no li deixava fer un bell so. El seu castellà feia riure a tots els qui en sabien una mica; el seu català era deformat i, si escrit, il·legible. Ara digueu-me si no calia procurar que

[946] *Mirador*, núm. 392, 22.10.1932, p. 1.

> s'acabés aquest estat de coses. Amb l'ensenyament dels infants en llur llengua materna farem el primer pas adequat, que molt pocs catalans han arribat a posseir fins ara. I el coneixement profund del propi idioma no ens impedirà de conèixer fins on calgui els altres idiomes que ens convinguin.

d) Els cursos de català

Després de tots els articles exposats sobre el coneixement de català, s'ha fet l'estudi d'aquells articles en què Jordana recomanava cursos de català –tant en entitats públiques com privades- a la població en general.

Així, el 21 de març de 1933, a "Escola d'atracadors"[947] es referia als jocs infantils de nens catalans que utilitzaven expressions castellanes, com *Manos altas*, que havien après de la lectura de fascicles castellans. Jordana, en el mateix article, explicava que els atracadors castellans utilitzaven la mateixa expressió en castellà. Considerava que ja haurien pogut aprendre a atracar en català i dir "Mans enlaire". Irònicament, animava institucions com Palestra i l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana a ensenyar català als lladres. Jordana coneixia bé aquesta institució atès que va impartir-hi un curs mitjà de gramàtica catalana, l'any 1932 (vegeu l'apartat 4.3). Hem localitzat el cartell[948] que anunciava cursets de català a l'estiu, per part del Servei Permanent d'Educació i Instrucció del Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria (CADCI), als seus afiliats:

[947] *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 560, 21.3.1933, p. 1.
[948] Cartell localitzat a l'arxiu de la Biblioteca Pavelló de la República.

© Còpia digital Biblioteca Pavelló de la República

Fig. 183 Cartell d'entitat privada

El 2 de juliol de 1933, Jordana es referia als cursos de català que organitzava la Generalitat de Catalunya, a l'article titulat "Al senyor J. T.", ja esmentat, en què Jordana aconsellava al signant de la carta que s'inscrivís als cursos populars de català, arran dels problemes ortogràfics que mostrava. També li indicava el telèfon de l'Extensió d'Ensenyament Tècnic, atès per professors de català i adreçat a les persones que tenien algun dubte lingüístic concret. A continuació podem veure el consell de Jordana:

curs. ¿Per què no comenceu a provar, l'octubre vinent, un dels cursos populars de la Generalitat? Us asseguro que no us en penedireu.

[...]

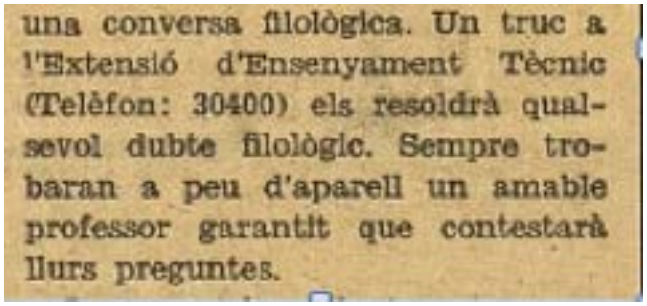
una conversa filològica. Un truc a l'Extensió d'Ensenyament Tècnic (Telèfon: 30400) els resoldrà qualsevol dubte filològic. Sempre trobaran a peu d'aparell un amable professor garantit que contestarà llurs preguntes.

Fig. 184 Fragments de l'article "Al senyor J. T."

Jordana no només recomanava als lectors cursos de l'àmbit públic, sinó que també proposava de fer-ne en institucions privades.

"L'Ateneu "Polytèchnicum",[949] una altra institució privada, va ser objecte de l'article publicat el 8 de juliol de 1933. Jordana lloava la tasca feta per l'esmentat centre a favor de la cultura:

> L'Ateneu Polytèchnicum aconsegueix que la cultura popular sigui el que ha d'ésser: no la cultura rebaixada al nivell de la gent, sinó l'elevació cultural posada al servei del poble.

L'article concretava els estudis que s'hi impartien:

> Durant el curs que ha acabat suara, a les classes del "Polytechnicum", professors capaços i entrenats han explicat geografia humana, història universal, economia política, sociologia, filosofia, biologia i llenguatges de totes menes, mentre especialistes acreditats tractaven temes especials en cursets limitats pel temps i la matrícula.
> Crec de bona fe que la Junta que ha dirigit tota aquesta actuació es mereix molt més que aquest raig com a vot de gràcies.

[949] *L'Opinió* "Cada dia un raig", núm. 653, 8.7.1933, p. 1.

En les segones eleccions de la República, el 19 de novembre de 1933, els partits de centre i de dreta van guanyar els comicis, i va començar el bienni radical-cedista o bienni negre. L'Estatut de Catalunya va ser suspès i molts dels guanys que s'havien obtingut amb el govern d'esquerres anterior van ser suprimits.

e) La suspensió de l'Estatut

Jordana escrivia el 2 de desembre de 1933 l'article "Royo i la instrucció", [950] en què exposava les suspensions i les retallades que el ministre d'Instrucció Pública, Antonio Royo Villanova, pretenia fer. Jordana iniciava el text amb la divisa del mateix Royo que resumia molt bé les intencions del polític espanyol envers Catalunya: "El Royo soy, contra Cataluña voy."

Jordana explicava que, amb la cartera d'Instrucció Pública en mans d'Antonio Royo, perillava l'autonomia de la Universitat i l'ensenyament del català als infants. El ministre comptava, a més, amb l'ajut dels grups anticatalans, que eren una amenaça latent:

> Amb aquest senyor al ministeri d'Instrucció (i segurament encara que no hi sigui) entraran en capella l'autonomia de la Universitat, l'ensenyament primari en llengua materna i altres coses escolars de sentit comú i de justícia. I el que ens sorprendrà de debò no serà la brutalitat de l'atac (perquè bé prou que ens la imaginem) sinó el nombre de punts d'ajut més o menys forasters que trobarà entre nosaltres, subsistents encara amb el mateix verí anticatalà que van criar durant la dictadura i que amb prou feines han dissimulat en la República.

[950] *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 779, 2.12.1933, p. 1.

4.2.2.3 Sociolingüística

El tercer grup d'articles del bloc II correspon a qüestions que Jordana va tractar sobre l'ús social de la llengua. Així, esmentarem articles sobre: a) la convivència lingüística, b) el bilingüisme, c) l'abdicació lingüística, d) l'aprenentatge de llengües, e) el tractament de respecte i f) el llenguatge vulgar.

a) La convivència lingüística

Sobre la comoditat dels castellans que vivien a Catalunya, Jordana va escriure el text "Sembla que s'hi està molt bé",[951] publicat el 6 de gener de 1934. Després de constatar que totes les persones amb qui es creuava pel carrer parlaven en castellà, Jordana negava l'acusació del *hidalgo* Albiñana,[952] que declarava que els castellans que vivien a la Catalunya autònoma s'ho passaven molt malament. Jordana el contradeia i demanava als ciutadans al·ludits que no s'estiguessin de fer saber que se sentien bé a Catalunya:

> Les cares que fan [els castellans] no indiquen tampoc que s'hi troben malament, sinó tot al contrari. Jo me n'alegro molt. Només els demanaria que donessin fe d'aquest estat de coses tota vegada que un energumen centralista els demanés el contrari.

La voluntat de molts espanyolistes de voler convèncer que els que no eren catalans de naixement eren tractats cruelment pels catalans autòctons, era un argument recurrent amb què s'atacava, injustament, la societat catalana. Es tractava, per tant, d'una propaganda anticatalana que

[951] *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 809, 6.1.1934, p. 1.
[952] José M. Albiñana Sanz (1883-1936) va ser metge, escriptor i polític d'extrema dreta. Albiñana va ser el fundador del Partido Nacionalista Español.

s'utilitzava en totes les ocasions possibles, com ara en les eleccions.

b) El bilingüisme

Així mateix, Jordana va escriure una sèrie d'articles en què rebatia la idea que el castellà era la llengua universal i que havia de ser emprada per tothom, en contra del desig dels catalans d'utilitzar la seva. Això provocava que, en alguns casos, escriptors i poetes catalans, seguint la consigna espanyolista, utilitzessin, per a la seva obra, la llengua castellana barrejada amb la pròpia amb un resultat, segons Jordana, absolutament decebedor.

El 10 de novembre de 1932, Jordana es referia al llibre *L'Avantguardisme a Catalunya*, de Guillem Diaz-Plaja i Contestí (1909-1984), en la secció "Les Lletres" de *L'Opinió* (1932: 4). L'obra de Diaz-Plaja esmentava una sèrie de noms d'autors catalans que ell considerava bilingües. Sobre aquest assumpte, Jordana assenyalava que els escriptors que indicava havien fet la seva obra en castellà:

> Si bilingüisme vol dir simplement escriure passadorament en dos idiomes, és evident que molts escriptors catalans i no catalans són bilingües, i trilingües i tot. Però si bilingüisme en un escriptor vol dir vera possessió de dos llenguatges, no crec que sigui possible de trobar un escriptor bilingüe en tot l'ample món. Els escriptors que esmenta Díaz Plaja no han estat o no són artistes bilingües. Rubió i Ors i Balaguer eren escriptors en llengua castellana; la lectura de llurs versos catalans us mostra fins a quin punt desconeixien llur propi idioma.

Jordana aplicava la seva tesi al mateix Díaz-Plaja, que no escrivia obra de creació en ambdues llengües:

> Díaz Plaja s'ha deixat despistar sens dubte per la facilitat amb què ell escriu indistintament en castellà o en català les seves notes crítiques. Però amb això sol no

> pot jutjar. El dia que faci versos o novel·les en castellà i en català, s'adonarà, o ens n'adonarem el altres, de si posseeix verament aquests dos idiomes.

Sobre el bilingüisme, Jordana, amb el pseudònim *Arnau Bellcaire*, va publicar, el 3 de setembre de 1933, l'escrit "L'enganyifa del bilingüisme", [953] en què assegurava que els escriptors que volien emprar les dues llengües mai no aconseguirien una obra ben feta en cap dels dos idiomes:

> Un doble fracàs espera els qui es vulguin realitzar artísticament alhora en castellà i en el nostre idioma. Els escriptors que creguin possible el bilingüisme més val que escriguin només en castellà. Les lletres castellanes potser hi guanyaran; però el guany indubtable serà per a la nostra literatura.

D'altra banda, Jordana creia que aprendre llengües per enriquiment personal era lloable, però l'obra de creació, la que sortia del pensament, havia de ser escrita en la llengua pròpia:

> El deure d'un escriptor és d'expressar-se amb tota la intensitat possible. Conèixer idiomes per a espavilament i enriquiment de l'esperit és una cosa. Posseir-ne un per a fer-ne carn de pensament ja és prou feina per a un home sol en una època dada. Voler doblar la performança és fer el ridícul o entrar als llimbs de la mediocritat. Aquest és el destí dels bilingüistes.

c) L'abdicació lingüística

C. A. Jordana va referir-se, a "L'andalús comprensiu", [954] del 27 de febrer de 1932, a la manca de seguretat dels catalans en la utilització de la seva llengua. Així, Jordana es basava en l'abdicació de la pròpia llengua i l'adopció del

[953] *L'Opinió*, núm. 702, 3.9.1933, p. 1.
[954] *L'Opinió*, núm. 230, 27.2.1932, p. 3.

castellà quan eren fora de casa seva. En la majoria dels casos, el receptor no l'entenia. Per què no s'hi havien dirigit en català? Aquest va ser el motiu de fons de l'article, que Jordana va tractar amb un plantejament creatiu, per parlar de llengua. Així, un català utilitzava el castellà per relacionar-se amb un hostaler de Prats de Molló i, aquest, li contestava en francès. Finalment un andalús que els escoltava, els va dir indignat:

> -Parleu català, refotre, i us entendreu!
> -I, sí, sí –confessava el pupí[955] després, tot admirat- ens vam entendre molt bé.

Jordana demostrava, en aquest article, la renúncia per part dels dos personatges a la seva llengua, el català. Així, tant el català de Catalunya com el català resident a la Catalunya nord, del mateix domini lingüístic català, abdicaven de les seves respectives llengües i adoptaven el castellà i el francès, respectivament, llengües d'estats políticament forts a banda i banda de la frontera administrativa.

L'autor de l'article volia transmetre la idea que no tots els espanyols volien substituir el català pel castellà. Alguns, com l'andalús de l'article, entenien la realitat lingüística i la respectaven. Jordana també aclaria que les maniobres que duien a terme els espanyols en contra de la llengua, per molt subtils que fossin, s'entenien molt bé:

> És una llàstima que no hi hagi més espanyols com l'andalús d'aquesta història. N'hi ha massa, verament, que no volen entendre que nosaltres, parlant en català, ens entenem perfectament. I el cas és que no solament ens entenem nosaltres, sinó que els entenem perfectament a

[955] El personatge era membre del partit de la Unión Patriótica (UP), fundat pel general Miguel Primo de Rivera. *Diccionari descriptiu de la llengua catalana* (on-line).

> ells (i de vegades massa i tot) encara que parlin castellà.

d) L'aprenentatge de llengües

L'1 de desembre de 1933, Jordana escrivia "El geni català", [956] en què exposava la facilitat d'aprenentatge de llengües per part dels catalans. Feia aquesta demostració comparant les lamentables habilitats lingüístiques d'un vanitós periodista francès, amb un català que, en el temps d'anar de Barcelona a la Xina, havia après les llengües anglesa i xinesa:

> Els corresponsals catalans, sense tantes pretensions, saben donar un rendiment molt millor. Podeu veure, per exemple, el cas d'un minyó que surt de Barcelona amb el francès embastat amb prou feines i en arribar a Xang-Hai ja es pot entendre amb tothom en anglès i en xinès com si s'hagués criat a base de rosbif i hagués menjat l'arròs amb escuradents tota la vida.

e) El tractament de respecte

El 9 de març de 1934, Jordana va publicar l'article "Aquells rucs", [957] en què parlava de l'estupidesa humana que es podia resumir, segons Jordana, amb aquesta expressió:

> Vós sou d'aquells rucs tan rucs que es pensen que bramant amaguen la ruqueria.

Alguns d'aquests "rucs" eren persones que cometien tota mena d'errors lingüístics, altres s'enfadaven si els parlaven de *vós*. Particularment, Jordana es referia a un funcionari de la Generalitat que s'havia ofès perquè un ordenança havia utilitzat aquest tractament de respecte. Jordana era taxatiu

[956] *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 778, 1.12.1933, p. 1.
[957] *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 862, 9.3.1934, p. 1.

i considerava que aquell que es molestava per ser tractat de *vós* no mereixia treballar per al Govern de Catalunya. També cal tenir en compte que els funcionaris de la Generalitat de Catalunya havien de saber el català:

> La familiaritat o el respecte en els tractaments és qüestió de costum; però pensar que en el tractament de vós hi pugui haver una falta de respecte revela una ignorància tan gran, que l'individu que en pateix no té cap dret a ésser funcionari de cap organisme nacional.

f) El llenguatge vulgar

Dos articles sobre el llenguatge vulgar titulats "Els renecs" [958] i "Els renecs, encara", [959] de l'1 i del 10 d'octubre de 1933, respectivament, es referien a la utilització de vulgarismes.

Així, en el primer article, Jordana explicava la utilització de renecs per mitjà d'una historieta. Un nen de família burgesa renegava després d'haver fet una acampada amb nens proletaris. La mare del nen acusava els fills dels obrers de ser els culpables del lèxic groller que emprava el seu fill. Això li donava dret a dir que era necessària la separació de les classes socials. Finalment, la senyora reconeixia que el seu marit, i pare del nen, era un malparlat, però no volia que fos dit.

Jordana indicava a la senyora que la utilització d'aquest tipus de paraules no havia fet més que començar:

> Perquè –deia Jordana- el fill de casa bona que no aprèn de renegar al col·legi, fa aquest ensenyament a l'Institut i el practica a la Universitat, als círcols

[958] *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 726, 1.10.1933, p. 1.
[959] *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 733, 10.10.1933, p. 1.

> [d'upa][960] o a l'Ateneu Barcelonès, on es cria almenys una de les colles més malparlades de Barcelona.

El primer article sobre els renecs va causar, entre els lectors, força enrenou cosa que va provocar que en publiqués un altre. Al segon article, Jordana defensava l'ús dels renecs en moments puntuals, cosa que faria millorar el discurs:

> Si tots els qui reneguen ho fessin amb convicció, com que només ho farien en les ocasions adequades, els renecs deixarien d'ésser un pes mort al discurs i complirien llur missió d'ésser-hi vitamines interjeccionals.

4.2.2.4 L'ofici del traductor i sobre l'estil de l'escriptor i de l'orador.

S'han reunit en aquest darrer apartat articles sobre feines que Jordana va dur a terme durant tota la seva vida laboral. Així, va dedicar textos a (a) l'ofici de traductor de llibres, feina que ell va dur a la pràctica tota la seva vida. També va escriure articles sobre (b) l'estil d'escriptors novells i, (c) la manera d'expressar-se en públic.

a) L'ofici de traductor

Pel que fa a l'ofici de traductor, presentarem a continuació dos articles en què Jordana tractava aquesta tasca.

El 15 de maig de 1934, Jordana publicava l'article "Traductor, traïdor", [961] en què criticava la descurada

[960] Paraula afegida manualment per Jordana en el retall de diari d'aquest article.
[961] *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 907, 15.5.1934, p. 1.

traducció al català, per part d'Enric Massaguer, de l'obra *Història de Catalunya i Aragó*, de Henry J. Chaytor:

> Em sembla que en encarregar la traducció d'una obra anglesa al català, cal cercar un home que sàpiga anglès, que sàpiga català i que sàpiga escriure.

Per tant, Jordana indicava al traductor que no solament era un mal professional, sinó que, a més, no dominava la gramàtica catalana i no sabia escriure.

Com a traductor de l'anglès al català d'obres d'autors anglesos, Jordana sabia l'ofici i tenia molt clars els requisits que havien de complir aquests professionals. Fins i tot, va escriure l'assaig titulat "L'art de traduir",[962] en què posava per escrit tot allò relacionat amb la traducció.

Enric Massaguer (1934: 1), autor de la traducció de l'esmentada obra, es va ofendre moltíssim i va enviar una carta al director de *L'Opinió* en què demanava el corresponent desgreuge. L'esmentat escrit, amb totes les faltes ortogràfiques que hi constaven, es va publicar a la secció de "Les Lletres" [963] el 22 de maig de 1934. A la mateixa columna i el mateix dia, just a sota, es va inserir la resposta de Jordana, que va titular "Traduttore, traditore". [964] L'autor de l'article assenyalava que la traducció d'Enric Massaguer era molt deficient. Per tal de demostrar la manca de rigor, Jordana assenyalava els errors i la seva correcció, amb indicació de la pàgina del llibre on es podia localitzar cada errada. Jordana aclaria que el reguitzell d'errors assenyalats no era exhaustiu:

[962] Revista de Catalunya, núm. 88, 15.7.1938, 357-370.
[963] *L'Opinió*, "Les Lletres", núm. 923, 22.5.1934, p. 15.
[964] *L'Opinió* "Excursions literàries" dins "Les Lletres", núm. 923, 22.5.1934, p. 15.

> Em sembla que amb aquestes mostres n'hi ha prou perquè hom vegi de quina mena de traducció es tracta i perquè el senyor Massaguer es pugui tenir per reparat. Les mostres han estat preses a l'atzar, tot fullejant el volum, i recollides amb una altra sèrie que demostren que el senyor Massaguer està també molt fluix de gramàtica catalana. Però ara no vull fatigar més el pacient lector. Quan el senyor Massaguer ens escrigui una altra carta, serà hora de treure a la llum pública un altre mostrari.

Un altre article sobre aquest ofici és "L'art de traduir",[965] publicat el 15 de juliol de 1938, acabat d'esmentar. Jordana hi explicava els passos que calia seguir per fer una bona traducció. D'entrada plantejava un dilema:

> [...] primer: en el coneixement dels dos idiomes, ¿a quin s'ha de donar la preferència?; segon: ¿fins a quin punt ha d'ésser literal una traducció?

La resposta demanava el domini de tots dos per aquestes raons:

> La natura del coneixement que ha de tenir dels dos idiomes que maneja presenta una distinció ben clara: ha de saber l'un per a entendre'l perfectament; l'altre per a expressar-s'hi naturalment.

Quant al segon punt -¿fins a quin punt ha d'ésser literal una traducció?-, Jordana indicava, tot il·lustrant-ho amb una sèrie d'exemples, que:

> De vegades una traducció (més aviat un trosset de traducció) pot ésser literal, i llavors és millor que ho sigui. Però en la major part dels casos, perquè la traducció ho sigui de veres, no es pot conservar la literalitat. Llavors, naturalment, la traducció no ha d'ésser literal.

Així mateix, rebutjava que el traductor, en una frase complicada de convertir en l'altre idioma, s'emparés de la

[965] *Revista de Catalunya*, núm. 88, 15.7.1938, p. 357-370.

nota: "Joc de paraules intraduïble. N. del T.". Jordana indicava que el professional havia de ser creador i el text no havia de perdre el sentiment donat per l'autor:

> Esmolar la intel·ligència i cercar en l'idioma de la traducció un moviment d'enginy semblant al que l'autor de l'obra original ens presenta; fer una obra de creació en lloc d'una obra de museu.

Jordana insistia que el traductor també feia obra de creació:

> Però quan es tracta de traslladar a un altre idioma els passatges inspirats dels grans creadors, caldrà que, més enllà de la ciència, pugui ésser arravatat, contaminat del gran fervor, i sàpiga resoldre els problemes de la seva traducció sense desdir del batec de la febre poètica.

b) Sobre l'estil de l'escriptor i de l'orador

Per referir-nos a la posició de Jordana sobre l'estil d'un escriptor i d'un orador, són remarcables els articles "R. Tasis i Marca, *Vint anys*"[966] i "De l'orador",[967] publicats el 27 d'agost de 1931 i el 3 de novembre de 1933, respectivament.

Pel que fa al primer, Jordana parlava del llibre de Tasis a propòsit de l'observació que va fer Domènec Guansé d'aquesta obra. Segons Guansé, el volum esmentat tenia "un estil català *stàndard*, ple de correcció i d'insipidesa". Jordana, però, no compartia aquest parer:

> Només en els diàlegs fa el llenguatge de *Vint anys* una impressió d'artificialitat. Per exemple: hi ha massa "peròs" trencant les oracions; hom hi troba massa sovint

[966] *Mirador*, "Els llibres", núm. 134, 27.8.1931, p. 6.
[967] *L'Opinió* "Cada dia un raig", núm. 754, 3.11.1933, p. 1.

> el verb "assabentar", que ha substituït un "enterar" incorrecte sorgit naturalment. El lector s'estranya de trobar-los: una estranyesa així és nociva a l'acceptació d'un diàleg que vol ésser natural. Potser d'aquí vint anys, d'expressions així, totes les nostres converses n'aniran plenes naturalment; però ara com ara cal evitar-les, no admetent la incorrecció amb vistes a la naturalitat, sinó cercant expressions que siguin ensems naturals i correctes.
> Però aquesta artificialitat dels diàlegs, amb l'absència de diferenciació expressiva dels qui els sostenen, no és deguda a defectes de l'estil general, adequadíssim, d'aquesta obra, sinó a la inexperiència que encara mostra l'autor en la caracterització dels personatges.

Jordana reclamava naturalitat i correcció i animava l'autor a escriure una altra novel·la perquè tenia l'esperança que s'hi reflectiria l'experiència i la sensibilitat.

Quant al segon article, "De l'orador", sobre l'art de l'oratòria, Jordana criticava aquells que feien discursos enfarfegats:

> D'una manera especial em desplauen els oradors sobrecarregats amb ornament de paraules inútils i els oradors incoherents que perden l'esma pel bosc de les digressions i, en lloc de seguir llisament el fil del discurs, el trenquen i després hi fan nusos gruixuts de frases llampants.

En canvi, lloava l'estil dels oradors diàfans i precisos:

> M'agraden els oradors de línia clara en l'argumentació, que no en són desviats per la remor de llurs pròpies paraules, i que donen a aquestes la sobrietat i la precisió que estalvien temps preciosos.

Fins i tot, Jordana esmentava un exemple de bon orador, Joan Lluhí, director de *L'Opinió*:

> [Aquests bons oradors] saben sempre el que diuen i diuen sempre el que volen.

4.3 Ensenyament de la llengua catalana

En aquest apartat volem estudiar la faceta de Jordana com a professor de català. Per a aquesta finalitat, hem diferenciat dos àmbits: el públic i el privat. Ens referirem, per tant, a la faceta de professor en l'Administració (4.3.1) i en les institucions privades (4.3.2).

La Generalitat de Catalunya, malgrat no tenir les competències de l'ensenyament, va emprendre una sèrie d'accions de planificació lingüística per restablir l'ensenyament de la llengua catalana. Per tant, va iniciar l'oferiment de cursos de català a la població, fonamentalment adreçats als mestres i professors que havien d'ensenyar, amb plenes garanties, la normativa que anys abans havien fixat Pompeu Fabra i l'Institut d'Estudis Catalans.

En aquest nou escenari republicà, C. A. Jordana, a més de gramàtic, escriptor, traductor i corrector, va treballar com a professor de català en els àmbits públic i privat. Per poder impartir classes de català, convenia de formar part del Cens de Professors de Català de la Generalitat. Per obtenir aquest requisit, s'havia d'haver aprovat, durant el curs 1932-1933, un curs de català de nivell superior impartit per Pompeu Fabra, segons que establia l'Ordre de la Conselleria de Cultura de 24 de gener de 1934. [968] En aquells moments, Jordana ja era un reputat lingüista i, segurament, no va assistir a les classes fetes per Fabra, a l'empara d'una ordre de la Generalitat de Catalunya, [969] de 1935, en

[968] *Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya*, 13.3.1934, núm. 72, p. 1448.
[969] *Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya*, 5.7.1935, núm. 186, p. 106-107.

què s'autoritzava la presentació a exàmens lliures a aquells alumnes que no podien assistir a les classes de Pompeu Fabra, pel fet que hi havia un precedent, encara que prescrit, d'uns exàmens lliures celebrats el 27 de maig de 1933.

La Generalitat de Catalunya li va estendre el títol de professor oficial de llengua catalana, amb la inclusió al Cens de Professors de Català de la Generalitat, [970] amb data 23 de desembre de 1933. En el document, hi consten les signatures de Ventura Gassol, en qualitat de conseller de Cultura de la Generalitat de Catalunya, i Pompeu Fabra, com a Director d'ensenyament de català. Així mateix, el certificat s'anotava en un llibre de registre del Consell de Cultura de la Generalitat.

Fig. 185 Títol de professor de català

[970] *Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya*, 17.2.1934, núm. 48, p. 910.

Amb data 17 de febrer de 1934, el Govern de la Generalitat informava Jordana que havia estat inclòs en el Cens de professors de català de la Generalitat de Catalunya, tal com consta en la comunicació que es reprodueix a continuació:[971]

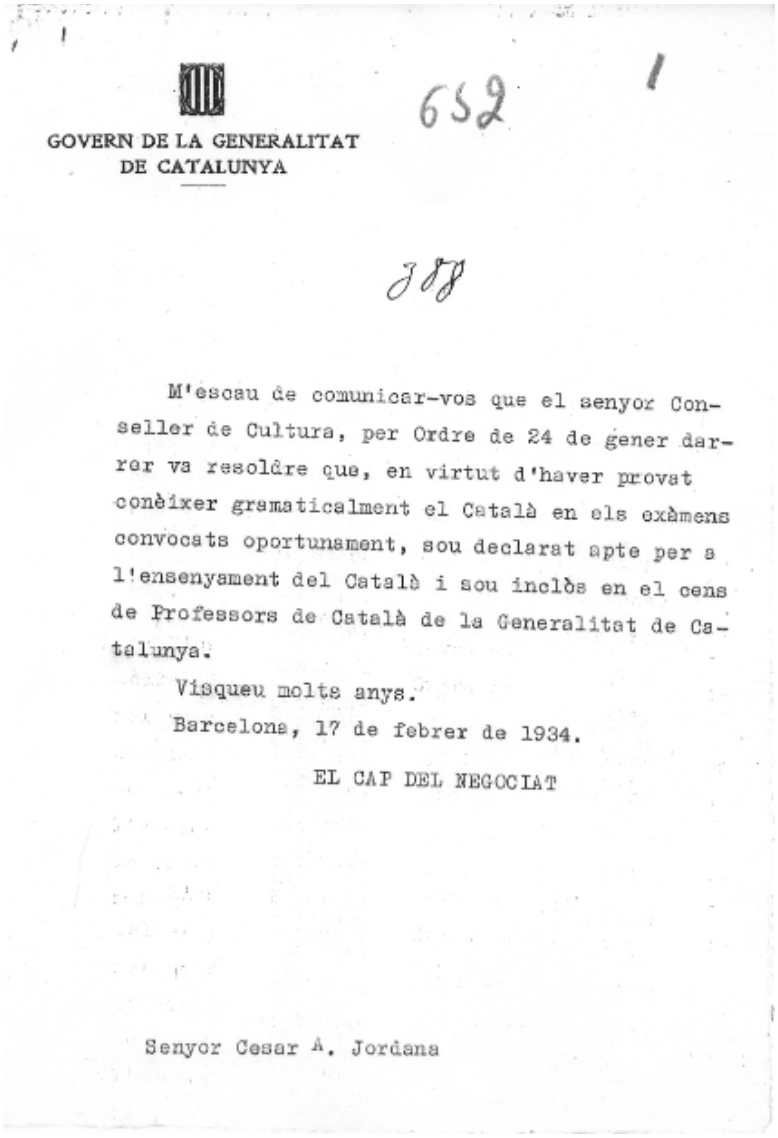

GOVERN DE LA GENERALITAT
DE CATALUNYA

652

388

M'escau de comunicar-vos que el senyor Conseller de Cultura, per Ordre de 24 de gener darrer vs resolâre que, en virtut d'haver provat conèixer gramaticalment el Català en els exàmens convocats oportunament, sou declarat apte per a l'ensenyament del Català i sou inclòs en el cens de Professors de Català de la Generalitat de Catalunya.

Visqueu molts anys.

Barcelona, 17 de febrer de 1934.

EL CAP DEL NEGOCIAT

Senyor Cesar A. Jordana

Fig. 186 Comunicació de la inclusió al Cens de Professors de Català[972]

[971] Expedient Govern de la Generalitat de Catalunya, any 1934, núm. 652. Departament de Cultura. Negociat de Personal. Assumpte: Cens de Professors de Català (Arxiu Històric de la Diputació de Barcelona).

[972] L'original del text és tort.

4.3.1 Professor en l'àmbit públic

Jordana va exercir de professor de català en l'àmbit institucional públic. Va ser ensenyant a les Escoles d'Estiu i en cursos programats per la Generalitat de Catalunya.

Des de l'any 1930, després de l'aturada que va representar la Dictadura de Primo de Rivera, les Escoles d'Estiu van tornar a oferir activitats pedagògiques com la programació de cursos, durant el període de les vacances escolars, de formació i de reciclatge de mestres (Solà, 2010: 362).

A l'Escola d'Estiu de l'any 1932, [973] Jordana, a més de professor de llengua catalana, va impartir-hi un curs de literatura catalana. I a l'edició de l'estiu de 1935, [974] va encarregar-se d'un curs especial de català, de quinze lliçons, per a mestres de parla castellana. D'acord amb el que s'ha exposat en el marc teòric (vegeu l'apartat 1.2.3), la formació dels ensenyants en la normativa és un aspecte fonamental per garantir la posterior instrucció dels alumnes i se situa en l'etapa d'extensió del coneixement i de l'ús dins del procés d'estandardització.

Així mateix, C. A. Jordana va col·laborar amb el Govern català formant part de tribunals d'exàmens de català. El 1934, Jordana va ser membre, com a vocal suplent, del Tribunal Permanent de Català, presidit per Pompeu Fabra. Completaven aquell tribunal el president delegat, Emili Vallès; dos vocals, Alexandre Galí i Pau Romeva, i dos vocals suplents, Artur Martorell i Maria A. Pascual. [975]

[973] *Butlletí de Mestres*, 15.10.1932, núm. 74, p. 254.
[974] *Butlletí de Mestres*, 15.6 i 1.7.1935, núm. 130-131, p. 194.
[975] Expedient Govern de la Generalitat de Catalunya, any 1934, núm. 38. Departament de Cultura. Expedient: Ensenyament de català (Arxiu Històric de la Diputació de Barcelona) i *Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya*, 6.8.1934, núm. 218, p. 786.

L'objectiu d'aquests exàmens era assolir el Certificat de català.

Arran dels fets del 6 d'octubre de 1934, el Govern de la Generalitat va ser substituït per un "Presidente accidental designado por la autoridad gubernativa militar de la 4a división, Francisco Jiménez Arenas" (vegeu l'apartat 2.1.2.1), que, per mitjà de l'Ordre de la Generalitat de 15 d'octubre de 1934, [976] aprovada per la nova autoritat, suspenia fins al primer de novembre de 1934 els exàmens convocats pel Tribunal Permanent de Català. També prohibia la programació de nous cursos populars de català i imposava el castellà com a llengua d'ús a la Generalitat.

En una altra ordre, de 26 de novembre de 1934,[977] se suspenia de feina i sou a Pompeu Fabra, director de la Càtedra Superior de Català, pel fet d'estar detingut. La retenció va ser curta perquè, unes setmanes més tard, una nova ordre, de l'11 de desembre de 1934, [978] indicava que el govern accidental posava en llibertat Pompeu Fabra, i li permetia que es reincorporés a la seva feina com a director de la Càtedra Superior de Català i que recuperés el sou. Així mateix, l'Ordre de 24 de gener de 1935 [979] deixava sense efecte la suspensió sobre l'actuació del Tribunal Permanent d'exàmens de català i, també, permetia que els cursos populars de català continuessin impartint-se.

[976] *Butlletí de la Generalitat de Catalunya*, 16.10.1934, núm. 289, p. 261.
[977] *Butlletí de la Generalitat de Catalunya*, 27.11.1934, núm. 331, p. 1298)
[978] *Butlletí de la Generalitat de Catalunya*, 13.12.1934, núm. 347, p. 1698.
[979] *Butlletí de la Generalitat de Catalunya*, 25.1.1935, núm. 25, p. 658.

Per una ordre de la Generalitat de Catalunya de 16 de novembre de 1935,[980] Jordana va prendre part en vuit sessions del Tribunal Permanent de Català. L'objectiu d'aquest tribunal, com ja s'ha dit, era examinar aquells alumnes que volien assolir el certificat de català.

La tensió politicosocial que hi havia a l'Estat central va fer que el president del Govern espanyol, Niceto Alcalá-Zamora, convoqués unes eleccions el 16 de febrer de 1936 (vegeu l'apartat 2.1) que van guanyar les esquerres. Amb la recuperació de la Generalitat de Catalunya, les funcions del Govern es van tornar a reemprendre en tot allò relacionat amb l'ensenyament del català.

L'11 d'octubre de 1936, el *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*[981] publicava una ordre en què, arran del Decret de 18 de setembre que indicava que l'ensenyament prematernal, maternal i primari seria en la llengua dels infants, s'assenyalaven les tres possibilitats per obtenir el certificat de llengua catalana per part dels mestres de les escoles primàries oficials i privades de Catalunya. En primer lloc, s'havien de sotmetre a una prova davant del Tribunal Permanent de Català. Aquesta prova estava constituïda per: un dictat i la correcció d'un text amb errades ortogràfiques, sintàctiques i lèxiques. També hi havia una prova oral de gramàtica catalana i una altra de literatura catalana moderna.

La segona possibilitat era l'assistència a uns cursets de quinze lliçons sobre a) fonètica i ortografia, b) morfologia i sintaxi i c) literatura. Els cursets anaven a càrrec de

[980] Expedient Govern de la Generalitat de Catalunya, any 1934, núm. 652. Departament de Cultura. Negociat de Personal. Expedient: Cèsar August Jordana i Mayans (Arxiu Històric de la Diputació de Barcelona).
[981] *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, 11.10.1936, núm. 285, p. 140.

tres professors diferents, que, constituïts en jurat, lliuraven els certificats als alumnes que superaven les formacions esmentades.

I la tercera possibilitat es duia a terme per mitjà de cursos d'ensenyament per correspondència organitzats per la Generalitat de Catalunya, adreçats als mestres de fora de Barcelona, i amb una prova davant del Tribunal Permanent de Català.

Així, a finals de l'any 1936, la Conselleria de Cultura va organitzar un curs[982] gratuït de llengua catalana adreçat als mestres de parla castellana amb la finalitat que es poguessin presentar al Tribunal Permanent de Català. El curs, que es va encarregar a C. A. Jordana, amb una durada de sis mesos, es componia de 15 lliçons. Tal com s'establia a l'ordre corresponent de la Generalitat, es tractava d'un curs especial per satisfer els desitjos dels mestres de parla castellana que volien obtenir el Certificat de català:

> Tot i que el Decret del 18 de setembre sobre la llengua materna a l'Escola preveu que els mestres de parla castellana puguin ésser dedicats preferentment a les seccions de nois castellans, són molts els mestres que es troben en aquest cas que han manifestat a la Conselleria de Cultura el desig d'aprendre el català per a obtenir el corresponent certificat, i atès que els cursos organitzats darrerament segons l'Ordre del 9 d'octubre són previstos per a mestres catalans o que ja coneixen el català, per correspondre als desigs lloabilíssims dels mestres de parla castellana, ha semblat necessari organitzar un curs especial per a ells que els capaciti per presentar-se al Tribunal Permanent Català, o per seguir amb fruit un dels cursets de quinze lliçons.
> He resolt:
> Primer. S'organitza un curs gratuït de sis mesos, exclusiu per a mestres de parla castellana, amb l'objecte de capacitar-los per a assolir el certificat de català, previ examen davant del Tribunal Permanent de Català, o

[982] *Diari Oficial de Generalitat de Catalunya*, 18.11.1936, núm. 323, p. 658 i 659.

> l'assistència a un dels cursets de quinze lliçons creats per a aquest objecte.
> Segon. S'encarrega aquest curs al senyor Cèsar A. Jordana, del Cens de Professors de Català, el qual serà gratificat amb la quantitat de 1.500 ptes. per tot el curs, que serà satisfet amb càrrec al cap. XII, art. 3r, part. 1672.

Temps abans, l'any 1933, Jordana ja temia que els mestres castellans, que ensenyaven als nens catalans, no tinguessin el nivell de llengua suficient per impartir les classes. Aquesta preocupació la va reflectir en un article, "L'ensenyament del català", que va escriure en la secció "Cada dia un raig" de *L'Opinió*[983] (vegeu l'apartat (4.2). En aquest text denunciava els possibles fraus que podien tenir lloc en l'emissió del Certificat de català:

> Que el polític influent que té una parenta andalusa pensi que és millor que la seva parenta es quedi sense plaça, que no que infants catalans hagin de sofrir el mal ensenyament d'una mestressa que no vol saber llur llenguatge. I maleït sigui el professor de català que doni un certificat d'aptitud per qualsevol consideració que no sigui l'aptitud mateixa.

C. A. Jordana va ser nomenat pel conseller de Cultura de la Generalitat de Catalunya, [984] el 27 de juliol de 1937, professor d'un curs de català, que s'impartiria del 28 de juliol fins al 27 de setembre de 1937, per a la preparació de mestres per obtenir el Certificat de català.

El setembre de 1937 C. A. Jordana va ser nomenat, novament, vocal suplent del Tribunal Permanent de Català [985] pel conseller de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Carles Pi i Sunyer, a proposta de la Direcció General dels

[983] *L'Opinió*, "Cada dia un raig", "L'ensenyament del català", 27.6.1933, núm. 643, p. 1.
[984] Expedient Govern de la Generalitat de Catalunya, any 1934, núm. 652. Departament de Cultura. Negociat de Personal. Assumpte: Cèsar August Jordana i Mayans (Arxiu Històric de la Diputació de Barcelona).
[985] DOGC, 23.9.1937, núm. 266, p. 1250.

Ensenyaments de Català, de la qual Pompeu Fabra era el director. La resta de membres eren, com a vocals, Emili Vallès i Vidal, Alexandre Galí i Coll i Pau Romeva i Ferrer; i com a vocals suplents, a més de Jordana, en formaven part Artur Martorell i Bisbal, Maria-Assumpció Pascual i Mañé i Lluís Rexach i Fàbrega.[986]

C. A. Jordana va actuar, també, com a professor de català i corrector de textos, de l'Extensió d'Ensenyament Tècnic,[987] una institució que depenia del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. La finalitat de l'Extensió era proporcionar, per correspondència, uns estudis sobre mecànica, sobre electricitat i sobre agricultura. A més dels estudis tècnics, l'alumnat havia de fer l'aprenentatge del català i demostrar els coneixements adquirits per mitjà d'una prova.

En l'organigrama d'aquesta institució, Arnau Margarit i Calvet (1882-1974), que va exercir de director entre 1931 i 1939, estava acompanyat, entre altres professors, d'Emili Vallès, en qualitat de corrector de textos i exercicis de gramàtica catalana i matemàtiques, i de Cèsar August Jordana, que hi constava com a corrector de textos i professor de català, com s'ha indicat. El curs de gramàtica catalana de l'Extensió d'Ensenyament Tècnic proporcionava als seus alumnes els coneixements ortogràfics i gramaticals de llengua catalana, i era impartit per professionals de prestigi, com eren els professors Vallès i Jordana. Al programa [988] corresponent al Curs pràctic de gramàtica catalana s'indicava que corresponia al grau superior. Com a

[986] Els membres del Tribunal Permanent de Català són els mateixos que van constituir el tribunal l'any 1934, amb l'addició de Lluís Rexach i Fàbrega.
[987] L'Extensió d'Ensenyament Tècnic, escola per correspondència, es va fundar (1916) durant la Mancomunitat de Catalunya (Vegeu 2.1.1)
[988] Arxiu Històric de la Diputació de Barcelona (2008-8-C 48/8).

llibre de text, l'alumnat utilitzava el *Curs pràctic de gramàtica catalana (Grau Superior)*. Així mateix, s'explicava amb detall com s'havien de fer els exercicis de les diferents lliçons. Un cop aprovat el curs, l'alumnat havia de passar un examen presencial davant d'un tribunal designat pel Comitè de Llengua en què havia de demostrar els coneixements requerits d'ortografia i de sintaxi de llengua catalana.

El gener de 1933 Jordana ja era professor de l'Extensió d'Ensenyament Tècnic. La nòmina[989] del 31 de gener de 1933 indica que treballava com a professor de català i, també, com a corrector de textos (vegeu l'apartat 4.4). Tenia un sou anual de 3.000 pessetes, que cobrava per mitjà de salaris mensuals de 250 pessetes. A la del mes de gener de 1934, Jordana hi constava només com a professor de català, amb el mateix sou, però. A la mateixa nòmina i en les successives, també hi apareixia Emili Vallès i Vidal, com a corrector de textos i exercicis de gramàtica catalana i matemàtiques, amb un sou anual de 2.500 pessetes (208,33 pessetes al mes).

A continuació, es pot veure l'encapçalament del primer full de les nòmines de l'Extensió d'Ensenyament Tècnic de 31 de gener de 1933 i el fragment del segon full en què consta C. A. Jordana:

[989] Nòmina del mes de gener de 1933. Se n'ha inserit el primer full, on hi ha les dades corresponents a l'Extensió d'Ensenyament Tècnic, i, també, el fragment del full on apareix el nom de Jordana, la seva signatura, els tipus de feina i el sou mensual i anual (Generalitat de Catalunya. Arxiu Nacional de Catalunya).

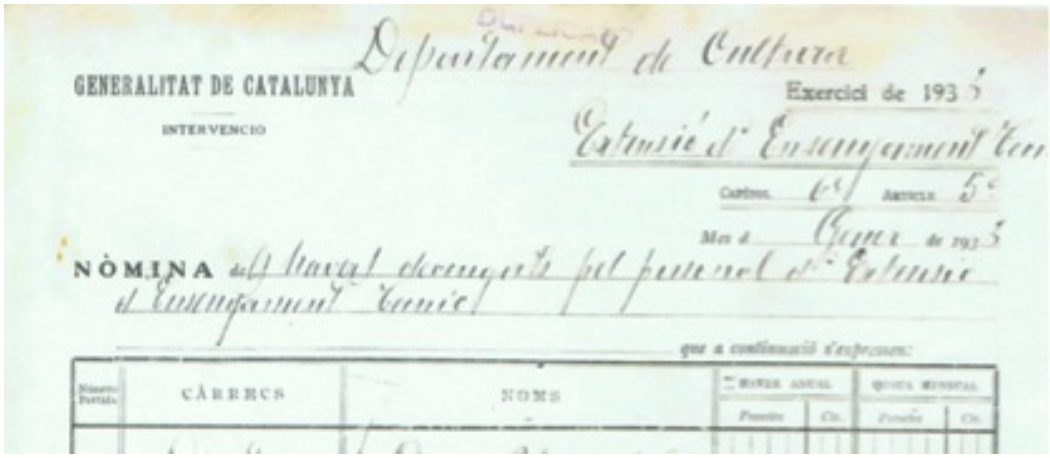

GENERALITAT DE CATALUNYA

INTERVENCIO

Departament de Cultura

Exercici de 1935

Extensió d'Ensenyament Tècnic

Capítol 6.º Article 5.º

Mes d Gener de 1935

NÒMINA de l'haver devengat pel personal d'Extensió d'Ensenyament Tècnic

que a continuació s'expressen:

Número Partida	CÀRRECS	NOMS	HAVER ANUAL Pesetes	HAVER ANUAL Cts.	QUOTA MENSUAL Pesetes	QUOTA MENSUAL Cts.

Fig. 187 Encapçalament del primer full de les nòmines

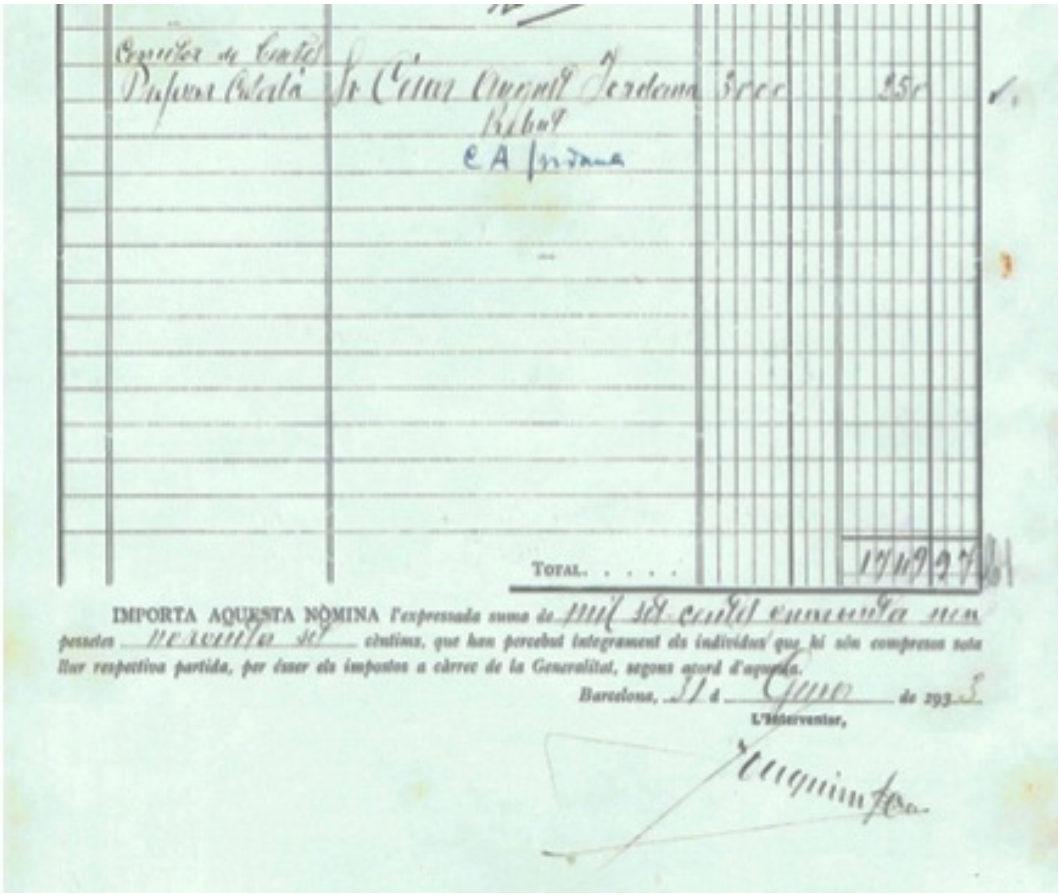

Corrector de Cartes Profesor Català	Sr César August Jordana Rebut C A Jordana	3000	250	
	TOTAL.		1749	27

IMPORTA AQUESTA NÒMINA l'expressada suma de mil set cents cinquanta nou pesetes noventa set cèntims, que han percebut íntegrament els individus que hi són compresos sota llur respectiva partida, per ésser els impostos a càrrec de la Generalitat, segons acord d'aquesta.

Barcelona, 31 d Gener de 1935

L'Interventor,

Fig. 188 Fragment del full en què consta C. A. Jordana

4.3.2 Professor en l'àmbit privat

El poc domini d'una ortografia i d'una gramàtica que prèviament no s'havien ensenyat, d'una manera regular i obligatòria, des del sistema educatiu, va fer que la població s'interessés per aprendre aquestes matèries.

Els diferents centres culturals privats es van posar en funcionament per poder oferir tota mena de cursos de català, tenint en compte els diferents nivells de coneixement dels usuaris.

Així, C. A. Jordana va ser professor de les entitats Palestra[990] i Ateneum Polytechnicum,[991] tant d'ortografia com de gramàtica de llengua catalana. Així mateix, també va impartir cursos de literatura catalana, així com d'altres cultures.

Pel que fa a *Palestra*, durant el curs 1931-1932, C. A. Jordana va impartir un curs de català elemental constituït per vint lliçons, que havia de començar el 16 d'octubre de 1931.[992] Es pot comprovar que l'anunci també indicava que el professor Emili Vallès havia de començar, l'octubre, un curs de català superior.

---

[990] Josep Maria Batista i Roca, amb una sèrie de col·laboradors, va fundar, l'any 1930, l'entitat catalanista Palestra amb l'objectiu de planificar tota mena d'activitats, des de culturals fins a lúdiques (excursions, aplecs...). Pel que fa a les culturals, aquesta entitat va organitzar cursos diversos (història, literatura, art, llengua, etc.) per educar una població que havia estat privada de la seva pròpia cultura. Pompeu Fabra, Frederic Rahola i el mateix Josep Maria Batista van esdevenir president, vicepresident i secretari, respectivament, de l'entitat.

[991] L'Ateneu Polytechnicum va ser fundat, l'any 1924, per Josep Xirau i Rafael Campalans i un grup de professors provinents de l'Escola Industrial de Barcelona, de la qual havien estat destituïts. L'any 1932 Josep Xirau era el president i Isidre Palmada, el sotspresident de l'entitat.

[992] *Butlletí dels Mestres*, 15.10.1931, núm. 54, p. 160.

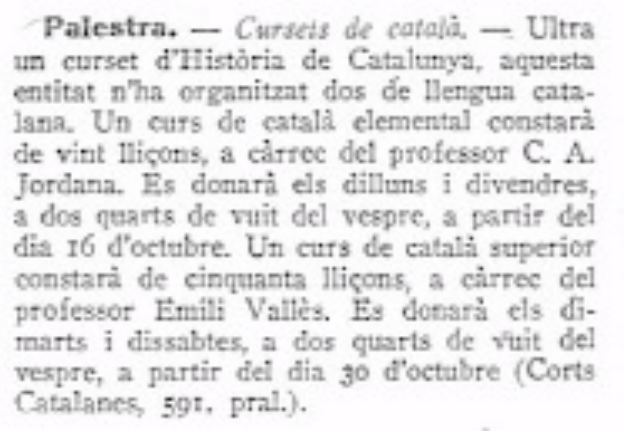

Palestra. — *Cursets de català.* — Ultra un curset d'Història de Catalunya, aquesta entitat n'ha organitzat dos de llengua catalana. Un curs de català elemental constarà de vint lliçons, a càrrec del professor C. A. Jordana. Es donarà els dilluns i divendres, a dos quarts de vuit del vespre, a partir del dia 16 d'octubre. Un curs de català superior constarà de cinquanta lliçons, a càrrec del professor Emili Vallès. Es donarà els dimarts i dissabtes, a dos quarts de vuit del vespre, a partir del dia 30 d'octubre (Corts Catalanes, 591, pral.).

Fig. 189 Anunci de cursets de català

La premsa va parlar dels cursos organitzats per part de diferents centres públics i privats. En aquest sentit, a *La Publicitat*, del 28 de gener de 1932, (p. 3), s'hi podia trobar l'article "D'interès per als cursets de Cultura Catalana de Palestra", sense signar. S'hi exposava que "el deure patriòtic de tot català es conèixer Catalunya i la seva cultura". Palestra oferia cursos de llengua, història, literatura, dret, economia... que havia encarregat "a homes rellevants dintre la nostra intel·lectualitat", deia l'escrit. A més, puntualitzava que C. A. Jordana faria un curs de gramàtica de vint lliçons.

L'1 de febrer de 1932[993] Palestra va enviar una carta de captació de nous socis, signada pel president de l'entitat, Josep Maria Batista i Roca, en què adjuntava un programa[994] de la tercera sèrie de Cursets de Divulgació de Cultura Catalana. Entre els diferents professors, també hi constava C. A. Jordana[995] com a ensenyant d'un curs mitjà de gramàtica

[993] Arxiu Històric de la Diputació de Barcelona.
[994] En el mateix programa dels Cursets de Divulgació de Cultura Catalana, Palestra explicava que era una Organització Nacional de la Joventut Catalana i que s'adreçava "a tots els joves catalans sense distinció d'idees. Sols una condició exigim: la fermesa de conviccions patriòtiques."
[995] *Butlletí dels Mestres*, 1.2.1932, núm. 61, p. 48.

catalana, constituït de vint lliçons. El curset es feia cada dimarts i dijous, i s'iniciava el 4 de febrer. La mateixa carta també contenia errors ortogràfics: accents mal col·locats (*catalá*, *rétols*, *económica*...), preposició davant de la conjunció *que* (*segurs de que*) i altres errades, com la que apareix a la segona persona del plural del present de subjuntiu del verb voler (*volgueu*).

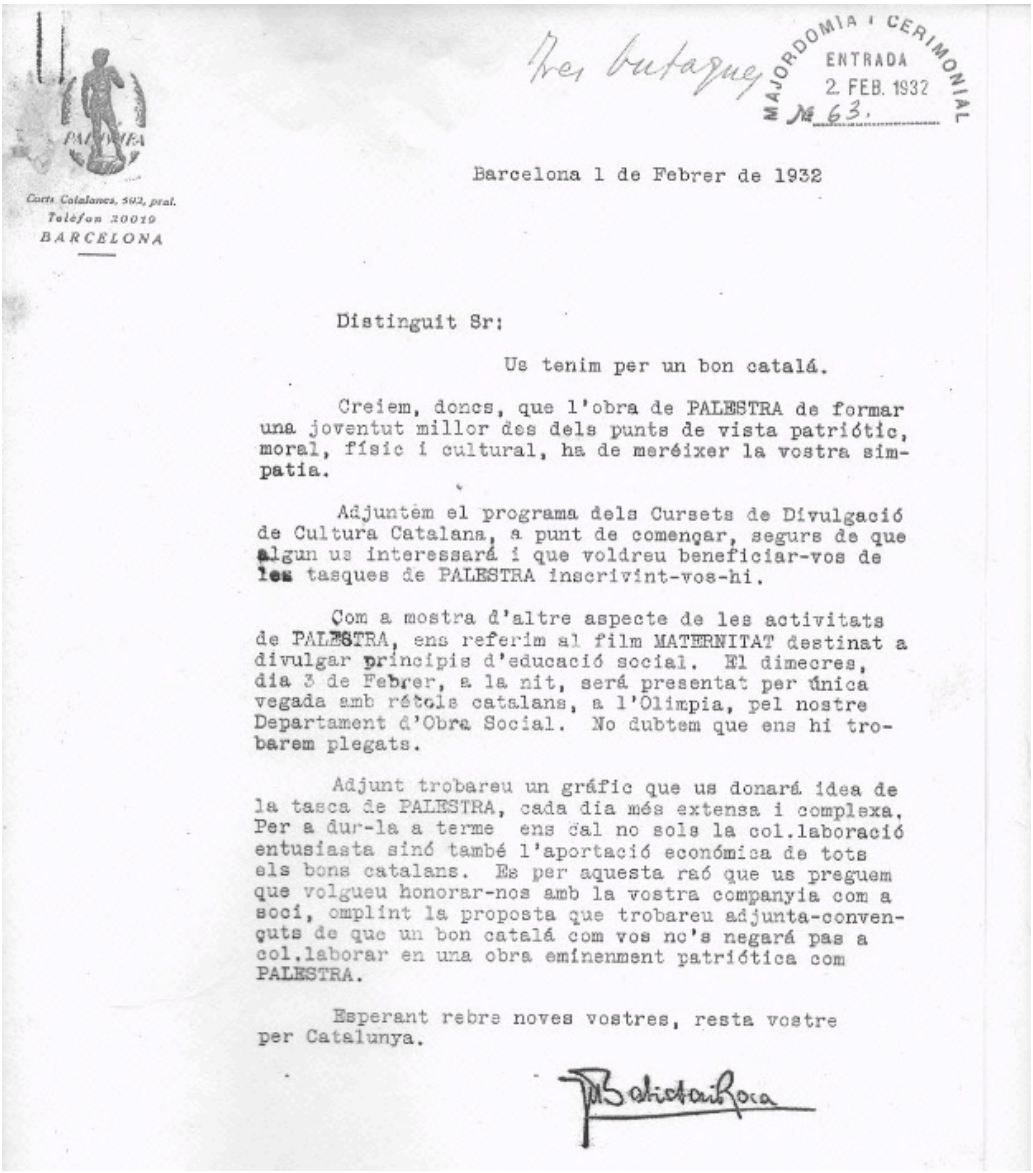

PALESTRA
Corts Catalanes, 502, pral.
Teléfon 20019
BARCELONA

Rei butague
MAJORDOMIA I CERIMONIAL
ENTRADA
2. FEB. 1932
Nº 63.

Barcelona 1 de Febrer de 1932

Distinguit Sr:

Us tenim per un bon catalá.

Creiem, doncs, que l'obra de PALESTRA de formar una joventut millor des dels punts de vista patriótic, moral, físic i cultural, ha de meréixer la vostra simpatia.

Adjuntem el programa dels Cursets de Divulgació de Cultura Catalana, a punt de començar, segurs de que algun us interessará i que voldreu beneficiar-vos de les tasques de PALESTRA inscrivint-vos-hi.

Com a mostra d'altre aspecte de les activitats de PALESTRA, ens referim al film MATERNITAT destinat a divulgar principis d'educació social. El dimecres, dia 3 de Febrer, a la nit, será presentat per única vegada amb rétols catalans, a l'Olimpia, pel nostre Departament d'Obra Social. No dubtem que ens hi trobarem plegats.

Adjunt trobareu un gráfic que us donará idea de la tasca de PALESTRA, cada dia més extensa i complexa. Per a dur-la a terme ens cal no sols la col.laboració entusiasta sinó també l'aportació económica de tots els bons catalans. Es per aquesta raó que us preguem que volgueu honorar-nos amb la vostra companyia com a socí, omplint la proposta que trobareu adjunta-convenguts de que un bon catalá com vos no's negará pas a col.laborar en una obra eminenment patriótica com PALESTRA.

Esperant rebre noves vostres, resta vostre per Catalunya.

Fig. 190 Carta de Palestra amb errors ortogràfics

De la documentació emesa amb errades ortogràfiques i gramaticals de tota mena, el mateix Jordana se'n queixava. Des de les pàgines de *L'Opinió*,[996] denunciava la poca cura, de les diferents entitats tant privades com públiques, a l'hora de seguir les normes ortogràfiques:

> Però ¿per què les coses no acaben de fer-se bé del tot a la Casa Gran? ¿Com és que encara són enganxats bans i avisos on la gramàtica és atropellada a consciència? [...] Als cartells de Palestra recomanant als ciutadans que escrivíssim en català, hi havia faltes d'ortografia. L'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana encara envia circulars on apareixen les faltes sintàctiques que més neguitegen Pompeu Fabra. [...] Hi ha una gramàtica i un diccionari oficials.

Aquest curs de gramàtica catalana a cura de Jordana havia estat difós per part del *Butlletí de Mestres* i també per la premsa. El diari *L'Opinió*,[997] en la secció "Les Lletres" i subsecció "Notes i notícies", del febrer de 1932, també es va referir a aquests cursos amb la notícia titulada "La tasca cultural de Palestra". En aquest text s'esmentava el curs de gramàtica catalana que impartiria Jordana. Així mateix, se n'indicaven els horaris, els preus de les matrícules i el lloc on es podien fer les inscripcions.

[996] *L'Opinió*, "El català que s'escriu", 23.8.1932, núm. 381, s/p.
[997] *L'Opinió*, 9.2.1932, núm. 214, p. 6.

NOTES I NOTICIES

LA TASCA CULTURAL DE PALESTRA

La direcció de "Palestra" ha organizat, amb un zel molt lloable, una sèrie de conferències sobre temes interessantíssims a càrrec d'experts. Conferenciants i temes són expressats a continuació.

M. Rossell i Vilar: "Teoria de la raça aplicada a Catalunya".

F. Maspons i Anglasell. "Nocions de dret civil privat català".

Jaume Massó i Torrents. "La poesia catalana medieval".

J. C. Serra i Ràfols. "El problema de la població de Catalunya".

Josep Maria Tallada. "La banca catalana".

Enric Bagué. "Història de Catalunya".

Josep Ayuso. "Taquigrafia catalana".

C. A. Jordana. "Gramàtica catalana".

Totes les lliçons són donades al local de "Palestra" de dos quarts de vuit a dos quarts de nou del vespre.

La matrícula als cursos de Gramàtica i d'Història de Catalunya, de vint lliçons, és de 5 pessetes per als socis i de 10 per als no socis. La matrícula al curs de Taquigrafia Catalana, és de 4 pessetes mensuals per als socis i 7 pessetes per als no socis.

La matrícula per als altres cursets, de cinc lliçons, és de 3 pessetes per als socis de Palestra i de 5 pessetes per als no socis.

Les inscripcions poden fer-se a Palestra (Corts Catalanes, 592 principal) de dotze a dos quarts de dues i de set a nou.

Fig. 191 Cursos de Palestra

Així mateix, *Palestra* diversificava la publicitat de les activitats. No solament apareixien notificacions a la premsa, sinó que divulgava cartells,[998] com el que mostrem a continuació. Amb lletres grans i color atraient, el cartell informava dels cursos, que començaven el 2 de febrer de

[998] Cartell (núm. 273 Tipográfico 1932, 90 x 66) localitzat a l'obra de Jordi Carulla i Arnau Carulla (1997). *2000 carteles. República – Guerra Civil – Posguerra*, Postermil, S.L., Barcelona.

1932, dins dels Cursets de Divulgació de Cultura Catalana. Podem comprovar que el primer curs que s'esmenta és el de gramàtica catalana que impartia C. A. Jordana.

Fig. 192 Cartell de Palestra, en què Jordana encapçala la llista de cursets

El mateix any 1932, novament, Palestra[999] va organitzar dos cursos elementals de gramàtica catalana, de vint lliçons cadascun, a càrrec del professor C. A. Jordana, amb data d'inici el 27 de juliol.

[999] *Butlletí dels Mestres*, 1.7.1932, núm. 71, p. 207.

Una altra entitat, l'Ateneu Polytechnicum, [1000] també organitzava esdeveniments culturals diversos, entre els quals hi havia les conferències i els cursets de preparació i formació universitària que s'impartien en les seves aules. Les activitats culturals tenien una gran acceptació per part de la classe obrera de Catalunya.

Durant el curs acadèmic 1931-1932, l'Ateneu Polytechnicum va oferir a C. A. Jordana un curs superior de gramàtica catalana tal com es desprèn de l'article publicat a *L'Opinió* "El noble origen i la noble labor de *l'Ateneu Polytechnicum, de Barcelona"* i signat per F. F.[1001]

El curs següent, 1932-1933, Jordana va professar novament un curs superior de català i un curset de literatura catalana moderna. Amb l'objectiu de sufragar les despeses dels cursos de català, el president de l'Ateneu Polytechnicum, Rafael Campalans, va dirigir, al conseller de Cultura del Govern de la Generalitat, una instància, amb data 22 de març, en què sol·licitava una subvenció de 5.000 pessetes per als esmentats estudis.[1002] A la dita instància, el president de l'entitat relacionava els diferents cursos amb els respectius professors. Així C. A. Jordana va impartir, com ja s'ha dit, un curs superior de català i un curset de Literatura catalana moderna.

[1000] Expedient Govern de la Generalitat de Catalunya, any 1933, núm. 267. Departament de Cultura. Assumpte: Ateneu Polytechnicum (Arxiu Històric de la Diputació de Barcelona).
[1001] *L'Opinió*, 23.4.1932, núm. 278, p. 9.
[1002] Amb la finalitat de respectar la confidencialitat, només s'ha deixat el nom de C. A. Jordana.

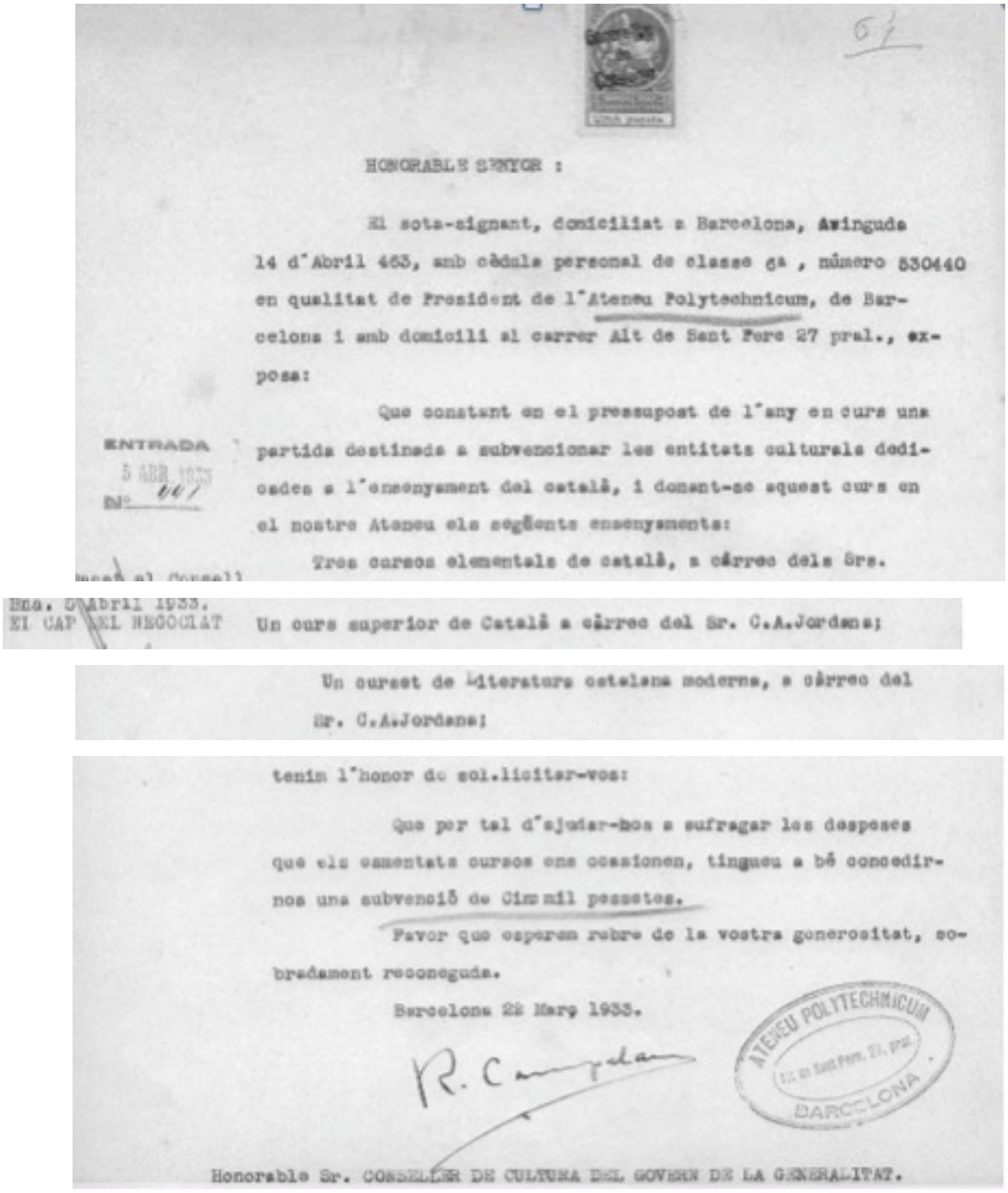

HONORABLE SENYOR :

El sota-signant, domiciliat a Barcelona, Avinguda 14 d'Abril 463, amb cèdula personal de classe 6ª , número 530440 en qualitat de President de l'Ateneu Polytechnicum, de Barcelona i amb domicili al carrer Alt de Sant Pere 27 pral., exposa:

Que constant en el pressupost de l'any en curs una partida destinada a subvencionar les entitats culturals dedicades a l'ensenyament del català, i donant-se aquest curs en el nostre Ateneu els següents ensenyaments:

Tres cursos elementals de català, a càrrec dels Srs.

Un curs superior de Català a càrrec del Sr. C.A.Jordana;

Un curset de Literatura catalana moderna, a càrrec del Sr. C.A.Jordana;

tenim l'honor de sol.licitar-vos:

Que per tal d'ajudar-nos a sufragar les despeses que els esmentats cursos ens ocasionen, tingueu a bé concedir-nos una subvenció de Cinc mil pessetes.

Favor que esperem rebre de la vostra generositat, sobradament reconeguda.

Barcelona 22 Març 1933.

ENTRADA 5 ABR 1933 Nº 667

Bna. 6 Abril 1933. EL CAP DEL NEGOCIAT

ATENEU POLYTECHNICUM BARCELONA

Honorable Sr. CONSELLER DE CULTURA DEL GOVERN DE LA GENERALITAT.

Fig. 193 Carta de l'Ateneu Polytechnicum en què sol·licita una subvenció a la Generalitat de Catalunya

La petició de l'Ateneu Polytechnicum va ser acceptada pel conseller de Cultura el 20 de setembre del mateix any. A la carta, Ventura Gassol considerava "altament cultural i patriòtica la labor que realitza l'Ateneu Polytehnicum, no li ha de mancar al dit Ateneu l'ajut que sol·licita". Per qüestions de pressupost, s'aprovava una subvenció inicial de 2.500 pessetes, amb el compromís de pagar la resta quan hi haguessin fons disponibles per a aquest fi. Amb data 31

d'octubre, l'Ateneu Polytechnicum va reclamar el pagament de les 2.500 pessetes restants. El 30 de desembre de 1933, el conseller de Cultura va pagar a aquesta entitat la quantitat de 3.000 pessetes, que corresponia a la subvenció de l'any 1933-1934.

Al programa corresponent al curs 1933-1934, [1003] que va difondre l'*Ateneu Polytechnicum*, constava que, d'una banda, C. A. Jordana impartiria un curset de literatura catalana moderna i, de l'altra, un segon curs de gramàtica catalana, dedicat a la morfologia, a la sintaxi i a l'estil:

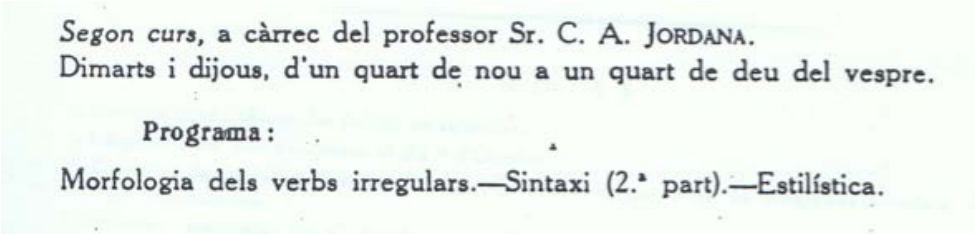
Segon curs, a càrrec del professor Sr. C. A. JORDANA.
Dimarts i dijous, d'un quart de nou a un quart de deu del vespre.

Programa:

Morfologia dels verbs irregulars.—Sintaxi (2.ª part).—Estilística.

Fig. 194 Fragment del programa de l'Ateneu Polytechnicum

Amb la intenció d'explicar la tasca que duia a terme l'Ateneu Polytechnicum a favor de la llengua catalana, C. A. Jordana va publicar, el 8 de juliol de 1933, en la secció "Cada dia un raig" del diari *L'Opinió*, [1004] un article sobre els orígens d'aquest centre cultural català:

> El curiós nom grecollatí d'aquest Ateneu és un manlleu fet al fecundíssim "Polytechnicum Postal" que fou el pont, bastit en èpoques dictatorials, enemigues de la ciència entre l'Extensió d'Ensenyament Tècnic de la Mancomunitat i la de la Generalitat, que tant treballa per a la difusió per Catalunya dels coneixements indispensables.

Jordana hi afegia les matèries que s'havien impartit durant el curs anterior en aquesta institució cultural:

[1003] Programa de l'Ateneu Polytechnicum del curs acadèmic 1933-1934 (Expedient Generalitat de Catalunya, any 1933, núm. 267. Arxiu Històric de la Diputació de Barcelona).
[1004] *L'Opinió*, "Cada dia un raig", 8.7.1933, núm. 653, p. 1.

> Durant el curs que ha acabat suara, a les classes del "Polytechnicum", professors capaços i entrenats han explicat geografia humana, història universal, economia política, sociologia, filosofia, biologia i llenguatges de totes menes, mentre especialistes acreditats tractaven temes especials en cursets limitats pel temps i la matrícula.

Va Valorar positivament el resultat de la feina cultural d'aquesta institució:

> [...] l'Ateneu "Polytechnicum" aconsegueix que la cultura popular sigui el que ha d'ésser: no la cultura rebaixada al nivell de la gent, sinó l'elevació cultural posada al servei del poble.

Durant el segon trimestre de l'any acadèmic 1934-1935, l'Ateneu Polytechnicum [1005] va organitzar cinc cursets d'estudis universitaris i, a més, va incrementar l'oferta d'estudis. Així, Jordana va impartir el curs sobre la "Introducció a les literatures orientals", compost de sis lliçons. Aquest fet ens permet comprovar que Jordana era reclamat per fer classes de literatura d'altres cultures, avalat pel prestigi com a adaptador, per exemple, d'obres orientals. [1006] Al programa del tercer trimestre del mateix any, l'Ateneu Polytechnicum tornava a oferir els cursos de gramàtica catalana corresponents al primer i al segon nivell. En aquesta ocasió, no hi apareixien els noms dels professors però, presumiblement, Jordana en deuria impartir algun.

L'oficialitat del català a Catalunya va fer que Jordana s'involucrés tant com a membre de diferents tribunals com a professor en diferents entitats públiques i privades. A

[1005] *Butlletí de Mestres*, 15.1.1935, núm. 120, p. 31.
[1006] Jordana havia fet les adaptacions *Sakuntala* del poeta Kalidasa i els poemes *El Ramaiana* i *El Mahabarata*. Aquestes adaptacions van ser publicades per Editorial Barcino, en la "Col·lecció Popular Barcino", els anys 1927, 1932 i 1935, núm. 23, 82 i 112, respectivament.

títol d'exemple, i arran del rigor amb què feia la seva feina, es mostra la preparació que duia a terme quan havia de fer algun curset de gramàtica catalana. La pàgina correspon a l'explicació ben ordenada dels pronoms personals, de la lliçó 9, amb una lletra petita:

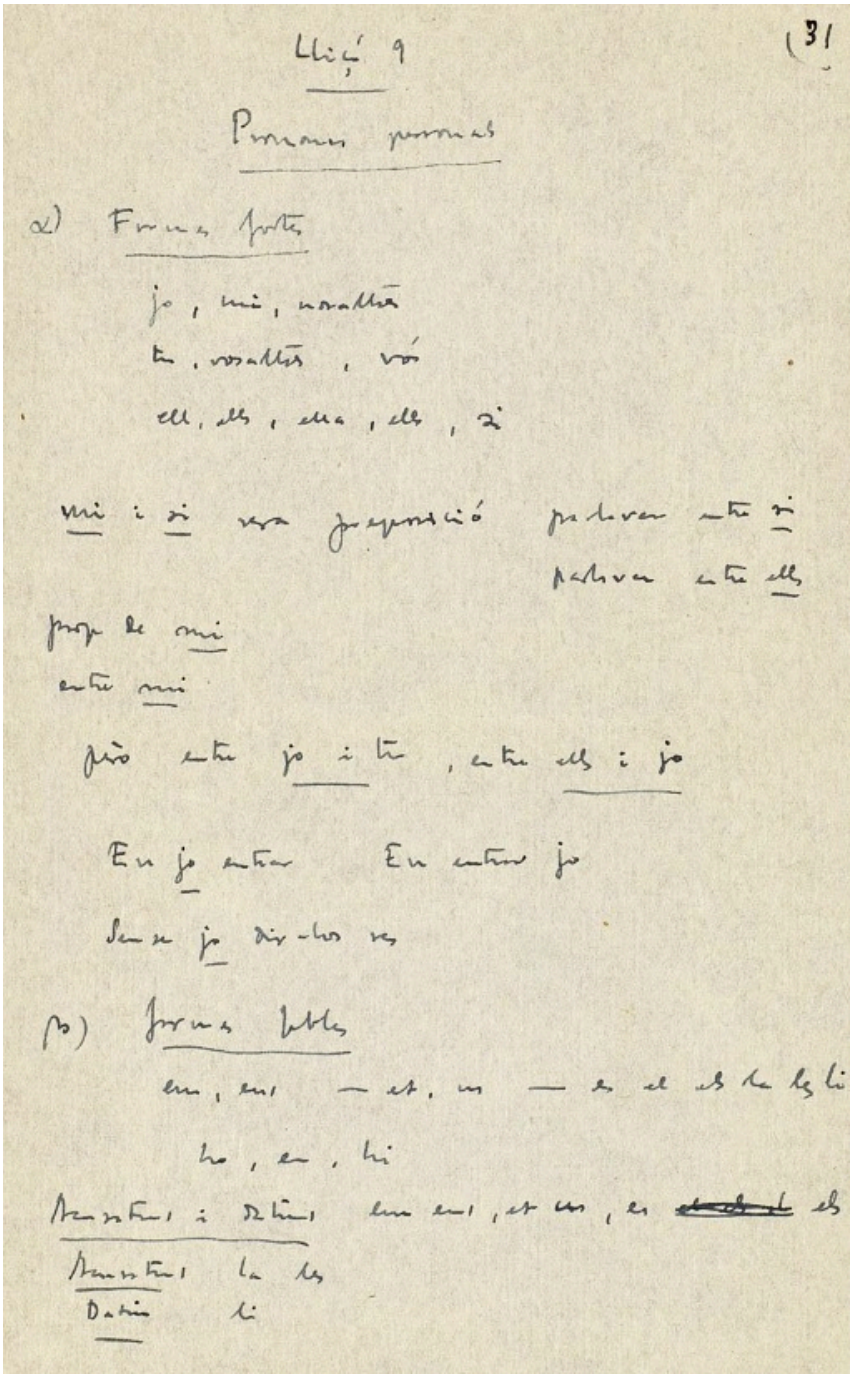

Fig. 195 Pàgina manuscrita d'un curset de català

Igualment, s'inclou una pàgina mecanoscrita, de les primeres vuit lliçons, d'un curs de gramàtica catalana que en contenia vint-i-cinc. La pulcritud i l'ordre eren característiques de la feina de Jordana, com s'ha pogut constatar en altres documents.

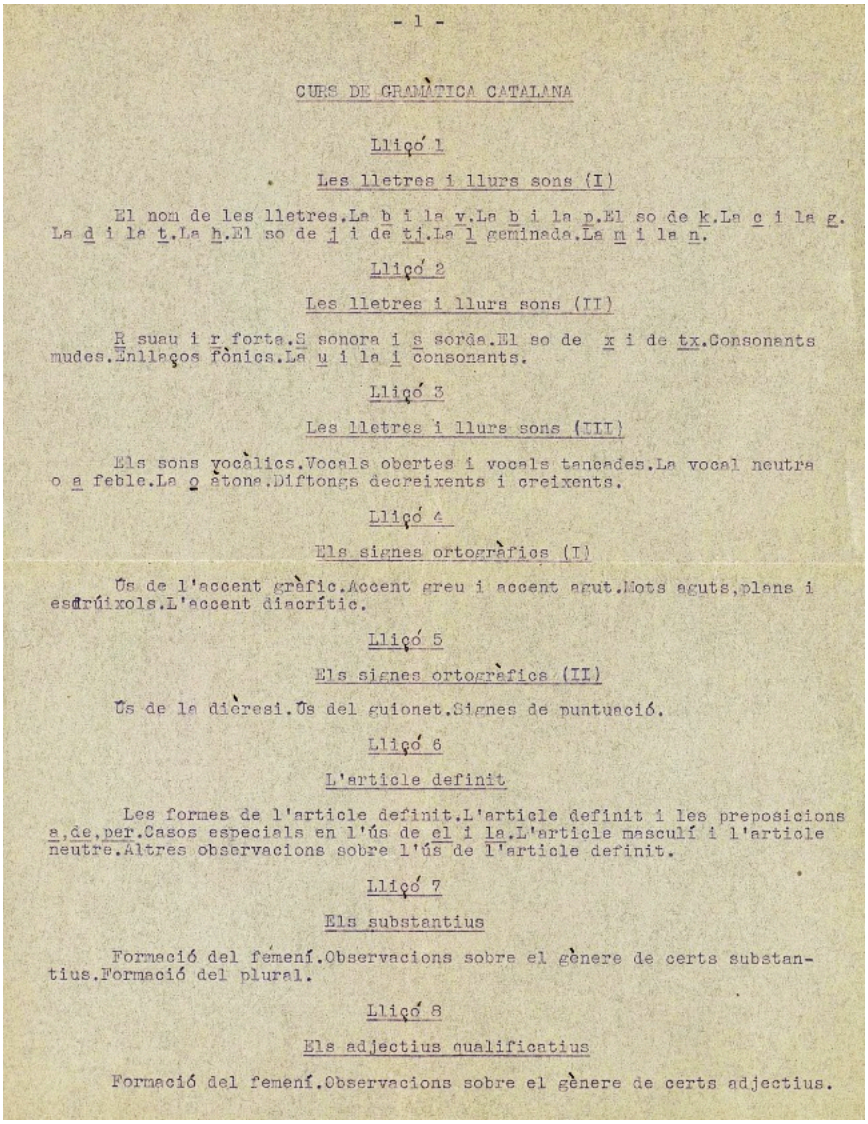

- 1 -

CURS DE GRAMÀTICA CATALANA

Lliçó 1

Les lletres i llurs sons (I)

El nom de les lletres.La b i la v.La b i la p.El so de k.La c i la g. La d i la t.La h.El so de j i de tj.La l geminada.La n i la n.

Lliçó 2

Les lletres i llurs sons (II)

R suau i r forta.S sonora i s sorda.El so de x i de tx.Consonants mudes.Enllaços fònics.La u i la i consonants.

Lliçó 3

Les lletres i llurs sons (III)

Els sons vocàlics.Vocals obertes i vocals tancades.La vocal neutra o a feble.La o àtona.Diftongs decreixents i creixents.

Lliçó 4

Els signes ortogràfics (I)

Ús de l'accent gràfic.Accent greu i accent agut.Mots aguts,plans i esdrúixols.L'accent diacrític.

Lliçó 5

Els signes ortogràfics (II)

Ús de la dièresi.Ús del guionet.Signes de puntuació.

Lliçó 6

L'article definit

Les formes de l'article definit.L'article definit i les preposicions a,de,per.Casos especials en l'ús de el i la.L'article masculí i l'article neutre.Altres observacions sobre l'ús de l'article definit.

Lliçó 7

Els substantius

Formació del femení.Observacions sobre el gènere de certs substantius.Formació del plural.

Lliçó 8

Els adjectius qualificatius

Formació del femení.Observacions sobre el gènere de certs adjectius.

Fig. 196 Programa d'un curs de gramàtica catalana

4.4 Correcció lingüística

En aquest apartat volem mostrar la faceta de Jordana com a corrector. Per dur a terme aquest objectiu, s'han diferenciat dos àmbits, el públic i el privat, en què va exercir aquesta feina: l'administració pública (4.4.1) el món editorial i el periodisme (4.4.2) i la literatura (4.4.3).

4.4.1 L'administració pública

En l'àmbit de l'administració pública, la labor de correcció de Jordana va ser necessària a partir de la reinstauració de la Generalitat de Catalunya, el 1931, i de l'aprovació l'Estatut, el 1932. En virtut de les atribucions que aquesta norma estatutària reconeixia, la llengua catalana va recuperar l'oficialitat. Així, els funcionaris havien de formar-se en l'aprenentatge de la llengua catalana per tal de normalitzar-ne l'ús, després de la prohibició d'emprar-la, especialment amb la Dictadura de Primo de Rivera. A més, no existia, en aquells moments, [1007] un llenguatge administratiu modern.

Per aquest motiu, el Govern de la Generalitat, presidit per Francesc Macià, va crear una Comissió de correcció d'estil,[1008] el 22 d'agost de 1932, de la qual C. A. Jordana va formar part.

[1007] El manual de C. A. Jordana *Formularis de documents en català* es va publicar l'any 1933.

[1008] Expedient del Govern de la Generalitat de Catalunya. Any 1932. Núm. 15. Negociat: Govern interior (Derivació personal). Expedient: relatiu a la creació d'una Comissió de correcció d'estil per a la puresa, claretat [sic], brevetat i discreció del llenguatge administratiu. Arxiu Nacional de Catalunya (UC 371).

El dictamen sobre la creació d'una Comissió de Correcció d'Estil, signat pel conseller de Governació, Josep Tarradellas, amb el vistiplau del president, Francesc Macià, manifestava que l'ensenyament de la llengua catalana tenia l'objectiu de resoldre la manca, en aquell moment, de coneixença de l'idioma per part dels funcionaris de l'administració catalana. Des d'aquell moment, els documents oficials havien de presentar una correcció gramatical i estilística rigorosa. En conseqüència, era urgent la constitució d'una oficina, per part de la Comissió, amb personal de la plantilla de la Generalitat, redistribuint-ne els recursos humans de què disposava, per evitar despeses. Per tant, el conseller de Governació, amb la conformitat del conseller de Cultura, va proposar al Consell de la Generalitat una sèrie d'acords, presos el 24 d'agost de 1932, per garantir la qualitat lingüística.

Tanmateix el document que havia de recollir els acords als quals havia arribat el Consell presentava errors ortogràfics, com ara *claretat* per *claredat*, *pendre* en lloc de *prendre* i *quaranta vuit* en comptes de *quaranta-vuit*. Era molt urgent, per tant, comptar amb una oficina que apliqués la normativa en tots els documents de l'administració.

La Generalitat de Catalunya va posar en funcionament una política lingüística de normalització de l'ús de la llengua catalana començant per les oficines del Govern català. Després, la planificació lingüística es va estendre a la població en general per mitjà de cursos i cursets de català, des de l'àmbit públic i també des del privat, com s'ha vist (vegeu l'apartat 4.3).

Els acords aprovats pretenien, en primer lloc, que els documents administratius fossin revisats i corregits, tant

de fons com de forma, per l'Oficina de Correcció d'Estil. En el període de temps de 48 hores, l'esmentada oficina havia de tornar el text corregit i aprovat al departament que en sol·licitava la correcció. En segon lloc, s'indicava que les oficines, les dependències i les institucions de la Generalitat no encarregarien cap més imprès sense abans proposar-ne tres models de l'esborrany o tres proves d'impremta a la indicada oficina, que, al seu torn, els retornaria corregits i aprovats en el termini esmentat. El tercer acord es referia a la correcció dels dictàmens, per part de l'Oficina de Correcció d'Estil, que anaven al Departament de Governació per fer-ne l'acta. Els errors detectats no es podrien canviar però servirien per no repetir-los en els dictàmens successius.

Es va acordar que la Comissió estigués integrada pels dos caps de la Secció del Departament de Governació i Joan Puig i Ferrater, escriptor, amb un sou anual de sis mil pessetes, que realitzaria l'esmentada feina mitjançant el Negociat d'Actes. Cèsar August Jordana, escriptor, amb un sou tres mil pessetes, va quedar adscrit al Negociat d'Actes des del moment de l'aprovació dels acords. A l'Oficina de Correcció d'Estil, hi treballava Artur Balot, com veurem després en una carta reivindicativa d'augment de sou.

L'acord sisè assenyalava el sistema d'arxiu dels textos corregits i el setè, i últim, oferia als Comissaris de la Generalitat el servei de l'Oficina de Correcció d'Estil, en allò que consideressin oportú.

L'Oficina de Correcció d'Estil es va posar a treballar amb força rapidesa perquè, del 15 de desembre de 1932, va emetre

un escrit, [1009] signat per C. A. Jordana, com a membre d'aquesta dependència. En el text, enviat al cap de Negociat de Cultura, Jordana hi assenyalava que les comunicacions redactades per les oficines de la Generalitat tenien un acomiadament incorrecte.

Jordana es referia, en primer lloc, a la fórmula d'acomiadament del text primitiu, que era una traducció literal del castellà: "El que em plau comunicar-vos per al vostre coneixement i efectes consegüents". Per demostrar que l'expressió esmentada era un calc, Jordana escrivia a continuació la mateixa fórmula en castellà: "Lo que me complazco en comunicarle para su conocimiento y efectos consiguientes". Assenyalava la incorrecció i, a continuació, argumentava la rectificació que convenia dur a terme: "Pel que fa a "lo que", hom s'ha limitat a traduir l'article neutre castellà "lo" per l'article neutre català "el", sense fixar-se que la traducció de la combinació "lo que" per "el que" només pot fer-se quan aquesta combinació forma part d'una oració de relatiu substantiva (així podem traduir "Lo que dices es mentira" per "El que dius és mentida")". Igualment, assenyalava que si es podia substituir *lo que* per *lo cual*, aleshores la traducció catalana era *la qual cosa*. La fórmula de comiat, per tant, havia de ser "La qual cosa em plau de comunicar-vos per al vostre coneixement i als efectes consegüents."

Fet aquest aclariment, Jordana enviava tres models de comunicacions que els funcionaris havien de seleccionar en funció de les seves necessitats.

[1009] Expedient Generalitat de Catalunya. Any 1932. Núm. 216. Departament de Foment. Negociat d'Instrucció. Objecte: Oficina de Correcció d'Estil. Arxiu Històric de la Diputació de Barcelona.

En el primer model es repetia el motiu pel qual s'havia fet la comunicació. Així, indicava, en el primer paràgraf, "s'ha dignat de nomenar-vos...", i en el segon, deia "comunicar-vos-ho".

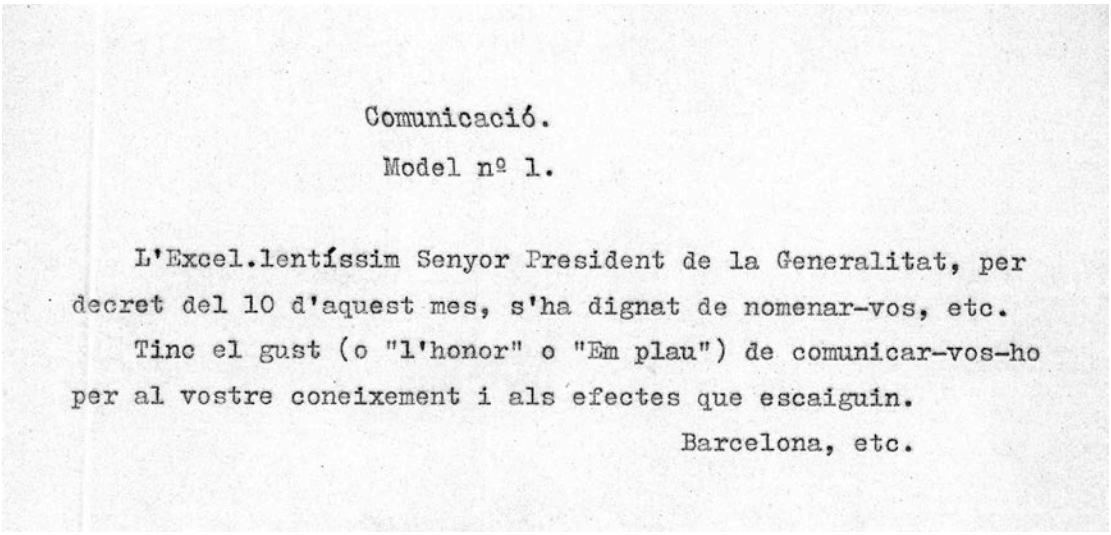

Comunicació.
Model nº 1.

L'Excel.lentíssim Senyor President de la Generalitat, per decret del 10 d'aquest mes, s'ha dignat de nomenar-vos, etc.
Tinc el gust (o "l'honor" o "Em plau") de comunicar-vos-ho per al vostre coneixement i als efectes que escaiguin.
Barcelona, etc.

Fig. 197 Model reiteratiu

Segons Jordana, el primer model era reiteratiu perquè en el primer paràgraf s'indicava el nomenament "s'ha dignat nomenar-vos" i en el segon paràgraf es tornava a dir "de comunicar-vos-ho".

En el segon model de comunicació no hi havia repeticions, però era menys cordial amb el ciutadà.

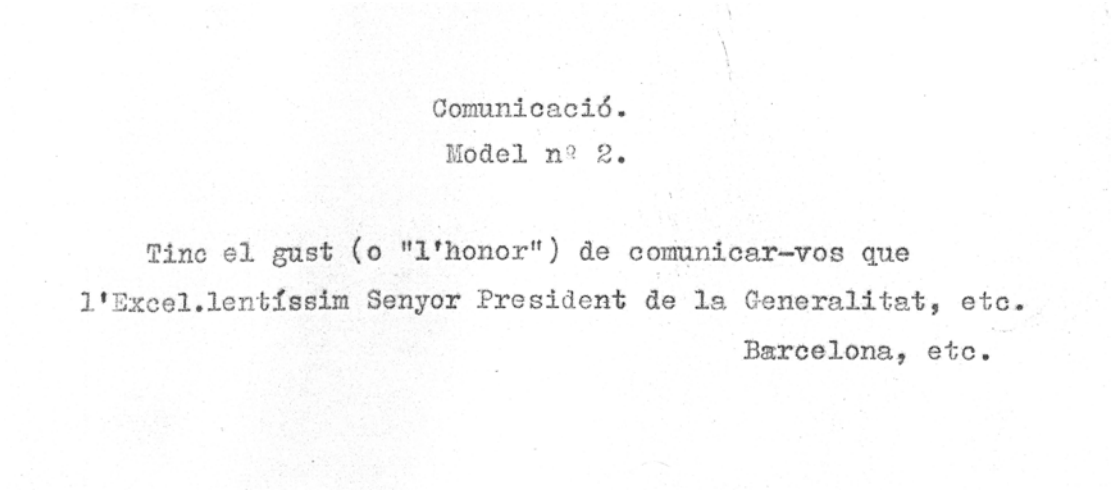

Comunicació.
Model nº 2.

Tinc el gust (o "l'honor") de comunicar-vos que
l'Excel.lentíssim Senyor President de la Generalitat, etc.
Barcelona, etc.

Fig. 198 Model concís

El tercer model era de l'estil del segon, concís, però més afectuós, "Us saludo atentament", i servia per a aquells funcionaris que consideressin que el segon model era molt fred.

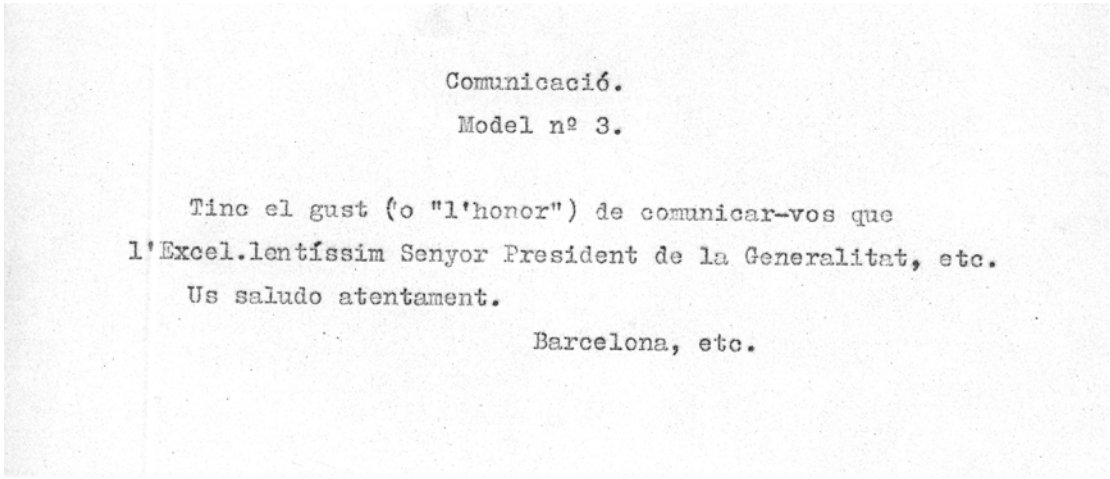

Comunicació.
Model nº 3.

Tinc el gust (o "l'honor") de comunicar-vos que
l'Excel.lentíssim Senyor President de la Generalitat, etc.
Us saludo atentament.
Barcelona, etc.

Fig. 199 Model afectuós

Jordana es decantava pel segon o pel tercer model, en funció del grau de cordialitat que volgués emprar el funcionari. També afegia que els tres models estaven destinats a expressar comunicacions agradables o, almenys, no desagradables al destinatari. Per a les notícies negatives, Jordana proposava de suprimir la frase "Tinc el gust (o Em complau) de comunicar-vos". En aquests casos, creia que era

més adequat l'ús de fórmules neutres basades a "fer simplement la comunicació, amb un acabament de salutació atenta o afectuosa, com la del model nº 3".

Pel que fa a les convencions tipogràfiques, Jordana indicava que la lletra inicial dels càrrecs públics s'havia d'escriure amb majúscula. Així mateix, la primera línia d'inici de paràgraf era entrat (francesa) i quan esmentava la Generalitat, ometia "de Catalunya".

El 24 de gener de 1934, Jordana assenyalava al conseller d'Economia i Agricultura que l'objectiu de l'Oficina de Correcció d'Estil era controlar els documents oficials publicats al *Butlletí Oficial de la Generalitat*. Així, proposava substituir la fórmula "comuniqui's" per "comuniqueu" perquè, segons les pautes de l'oficina, calia reduir l'ús de la forma *es* del reflexiu per indicar un subjecte indeterminat. D'altra banda, hi afegia que l'expressió "als efectes que s'escaiguin" havia de ser substituïda per "als efectes que escaiguin" perquè el verb que calia utilitzar és *escaure* i no *escaure's*.

Mostrem la carta que Jordana, en qualitat de membre de l'Oficina de Correcció d'Estil, va enviar a Joan Comorera i Soler, conseller d'Economia i Agricultura, del Partit Socialista Unificat de Catalunya. Jordana hi assenyalava els errors lingüístics que s'havien comès en el *Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya*, tal com hem assenyalat abans:

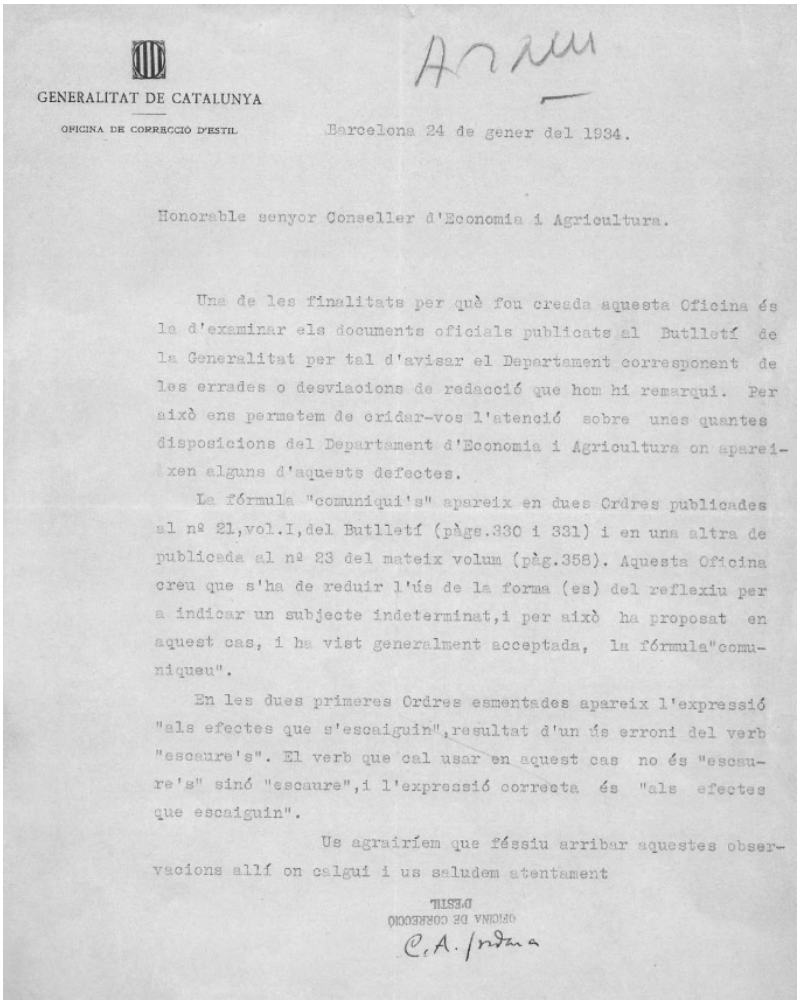

GENERALITAT DE CATALUNYA

OFICINA DE CORRECCIÓ D'ESTIL

Barcelona 24 de gener del 1934.

Honorable senyor Conseller d'Economia i Agricultura.

Una de les finalitats per què fou creada aquesta Oficina és la d'examinar els documents oficials publicats al Butlletí de la Generalitat per tal d'avisar el Departament corresponent de les errades o desviacions de redacció que hom hi remarqui. Per això ens permetem de cridar-vos l'atenció sobre unes quantes disposicions del Departament d'Economia i Agricultura on apareixen alguns d'aquests defectes.

La fórmula "comuniqui's" apareix en dues Ordres publicades al nº 21,vol.I,del Butlletí (pàgs.330 i 331) i en una altra de publicada al nº 23 del mateix volum (pàg.356). Aquesta Oficina creu que s'ha de reduir l'ús de la forma (es) del reflexiu per a indicar un subjecte indeterminat,i per això ha proposat en aquest cas, i ha vist generalment acceptada, la fórmula"comuniqueu".

En les dues primeres Ordres esmentades apareix l'expressió "als efectes que s'escaiguin",resultat d'un ús erroni del verb "escaure's". El verb que cal usar en aquest cas no és "escaure's" sinó "escaure",i l'expressió correcta és "als efectes que escaiguin".

Us agrairíem que fóssiu arribar aquestes observacions allí on calgui i us saludem atentament

OFICINA DE CORRECCIÓ D'ESTIL

C. A. Jordana

Fig. 200 Carta de Jordana al conseller d'Economia i Agricultura

C. A. Jordana també va ser corrector de català a l'Extensió d'Ensenyament Tècnic, organisme vinculat a la Generalitat de Catalunya. Amb data 16 de novembre de 1931,[1010] el Consell de la Generalitat va encarregar-li la feina de correcció de textos de català, amb una dedicació de quatre hores diàries i un sou anual de tres mil pessetes. El 3 de desembre d'aquell mateix any, hi va haver una modificació de l'acord en què s'indicava que amb caràcter eventual, a més de corrector de textos de català, també n'era de matemàtiques de l'esmentada institució educativa. El temps de dedicació i

[1010] Expedient Generalitat de Catalunya. Any 1931. Núm. 652. Departament d'Instrucció Pública. Negociat Personal. Objecte: personal del senyor Cèsar August Jordana i Mayans. Corrector amb caràcter eventual de textos de català i de matemàtiques en l'Extensió d'Ensenyament de la Generalitat (Arxiu Històric de la Diputació de Barcelona).

l'assignació anual no es van alterar i la vinculació es va allargar fins al 1938,[1011] tal com demostra la comunicació del 2 d'octubre de 1936 del Departament de Cultura de la Generalitat.

Així, la comunicació esmentada reconeixia que Jordana tenia una antiguitat de 2 anys, 8 mesos i 8 dies, en el càrrec de corrector d'exercicis del servei d'Extensió d'Ensenyament Tècnic, juntament amb tretze correctors més.[1012] Gairebé dos anys més tard, el 22 de març de 1938, amb la finalitat de cobrar el primer quinquenni, el Departament de Cultura va comunicar-li que els cinc anys d'antiguitat es complirien el 23 de juliol de 1938, en qualitat de corrector.

El Consell de la Generalitat va organitzar, el 22 d'agost de 1932, un concurs eliminatori de redacció en llengua catalana [1013] entre els funcionaris de Barcelona, amb l'objectiu de fomentar l'aprenentatge del català d'aquests treballadors públics. El concurs consistia, d'entrada, a superar un prova eliminatòria per poder fer el concurs definitiu. La prova eliminatòria consistia en la realització dels exercicis següents: a) esmenar la redacció d'un document escrit en català, tot substituint-hi les paraules i els girs defectuosos per d'altres en què s'havia d'aplicar la normativa; b) desenvolupar per escrit un tema que els seria explicat oralment, i c) traduir un escrit del castellà al català.

[1011] Expedient Generalitat de Catalunya. Any 1931. Núm. 652.
[1012] Entre els quals hi havia Eduard Artells i Bover, Joan Sales i Vallès i Bartomeu Bardagí i Mores.
[1013] Expedient Generalitat de Catalunya. Any 1932. Núm. 17. Govern provisional de la Generalitat de Catalunya. Negociat: Govern interior. Objecte: Expedient relatiu als concursos de redacció entre els funcionaris de la Generalitat i de les Comissaries. Arxiu Nacional de Catalunya (UC 366, ref. 131).

C. A. Jordana va formar part del tribunal que havia de seleccionar els millors exercicis de la prova eliminatòria, amb l'objectiu d'assenyalar els funcionaris que podien presentar-se al concurs definitiu. Així, el jurat també comptava amb Jacint Vega, secretari de la Generalitat, en qualitat de president; Josep Millàs, cap de Negociat, com a vocal, i C. A. Jordana, com a vocal secretari. A Barcelona, els funcionaris que van concursar en la fase eliminatòria van ser vint-i-dos (cinc dones i disset homes), dels quals deu (dues dones i vuit homes) es van poder presentar al concurs definitiu. Els guanyadors del concurs van rebre un premi en metàl·lic. [1014] L'incentiu econòmic ajudava que augmentés considerablement l'interès per aprendre la llengua.

En qualitat d'avaluador en processos selectius d'accés a la funció pública de l'administració de la Generalitat de Catalunya, C. A. Jordana també va formar part del jurat que va corregir les proves eliminatòries dels funcionaris de les províncies de Girona, Lleida i Tarragona, a més de Barcelona, com s'ha indicat. Jordana, que havia estat cridat pel conseller de Governació per fer la feina de corrector, s'hi va posar en contacte per carta, el 31 d'octubre de 1932, [1015] per exposar-li el treball que havia dut a terme com a secretari del jurat dictaminador en les proves eliminatòries del concurs i per sol·licitar els emoluments corresponents. Aquesta carta va ser contestada pel conseller de Governació, Josep Tarradellas, amb el vistiplau del

[1014] Primer premi: 500 pessetes; segon: 350; tercer: 250; quart: 200; cinquè: 150; sisè: 100, i setè: 50.
[1015] Carta de C. A. Jordana al conseller de Governació de 31.10.1932, localitzada a l'expedient Generalitat de Catalunya. Any 1932. Núm. 17. Govern provisional de la Generalitat de Catalunya. Negociat: Govern interior. Objecte: Expedient relatiu als concursos de redacció entre els funcionaris de la Generalitat i de les Comissaries. Arxiu Nacional de Catalunya (UC 366, ref. 131).

president, Francesc Macià, el mateix dia 31, en la qual autoritzava el pagament dels honoraris demanats per C. A. Jordana.

El Consell de la Generalitat va acordar celebrar, el 27 de novembre de 1932, el concurs definitiu de redacció entre els funcionaris, de les Oficines Centrals de la Generalitat i les seves Comissaries, que havien superat les proves eliminatòries. Novament C. A. Jordana va formar part del jurat examinador, com a secretari del Jurat, junt amb Josep Tarradellas, conseller de Governació; els comissaris delegats de Girona, Lleida i Tarragona; Carles Soldevila, cap de la Secció Governació, i Miquel Cases Pous, cap de Negociat. Un mes més tard, el 15 de desembre d'aquell any, es va anunciar el nom dels funcionaris que havien superat la prova i el premi en metàl·lic que havien obtingut.[1016] El fet que es remunerés econòmicament l'obtenció del premi esperonava els funcionaris a dominar la llengua catalana, objectiu del Govern de la Generalitat.

Tenim constància de la feina de corrector de l'Oficina de Correcció d'Estil de la Generalitat per una sol·licitud d'augment salarial. Així, el 4 de juny de 1937 els funcionaris de la Generalitat van enviar un escrit [1017]

[1016] De les cinc dones que havien superat les proves, tres van optar al premi. El primer, de 500 pessetes, va ser per a Carme Comas i Valls; i el setè i darrer, de 50 pessetes, per a Anna Maria Gay i Pons. Una tercera dona, Irene Pujol i García, va ser premiada honoríficament.

[1017] L'escrit estava constituït per set fulls, amb les signatures dels funcionaris de diferents departaments de la Generalitat de Catalunya. Indiquem a continuació els noms dels diferents departaments i el nombre de persones que hi van signar: Departament de Presidència: 46; Servei central d'estadística: 15; Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya: 10; Servei telefònic: 5; Correcció d'estil: 2; Servei tècnic del crèdit i de l'estalvi: 15; Servei d'estadística del Departament de Finances: 4; Servei central de finances: 15; Advocacia de la Generalitat: 6; Tresoreria: 15; Assistència social: 34; Comissió de responsabilitats: 13. En l'espai corresponent a Servei mèdic, no hi ha cap signatura. En total van signar la carta 161 treballadors de la Generalitat de Catalunya. Arxiu Nacional de Catalunya (Fons Generalitat de Catalunya).

reivindicatiu d'augment de sou, al president de la Generalitat de Catalunya, amb les diferents signatures dels sol·licitants agrupades pels departaments en què treballaven. Aquest fet demostra que va haver-hi una certa conflictivitat laboral a causa de l'encariment de la vida, producte de la guerra que estaven vivint. Pel que fa a l'Oficina de Correcció d'Estil, hi trobem les signatures de C. A. Jordana i d'Artur Balot:

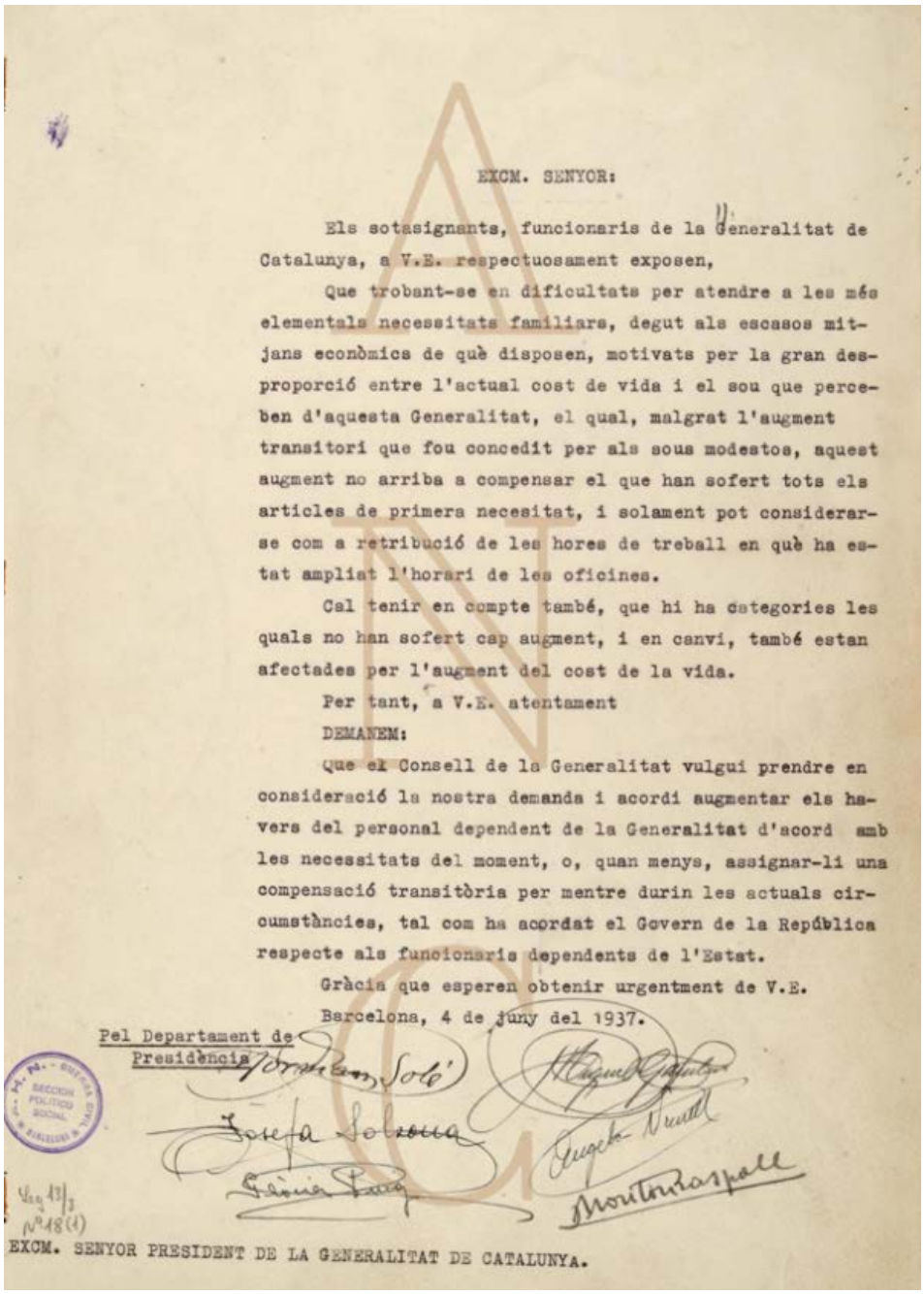

EXCM. SENYOR:

Els sotasignants, funcionaris de la Generalitat de Catalunya, a V.E. respectuosament exposen,

Que trobant-se en dificultats per atendre a les més elementals necessitats familiars, degut als escassos mitjans econòmics de què disposen, motivats per la gran desproporció entre l'actual cost de vida i el sou que perceben d'aquesta Generalitat, el qual, malgrat l'augment transitori que fou concedit per als sous modestos, aquest augment no arriba a compensar el que han sofert tots els articles de primera necessitat, i solament pot considerar-se com a retribució de les hores de treball en què ha estat ampliat l'horari de les oficines.

Cal tenir en compte també, que hi ha categories les quals no han sofert cap augment, i en canvi, també estan afectades per l'augment del cost de la vida.

Per tant, a V.E. atentament

DEMANEM:

Que el Consell de la Generalitat vulgui prendre en consideració la nostra demanda i acordi augmentar els havers del personal dependent de la Generalitat d'acord amb les necessitats del moment, o, quan menys, assignar-li una compensació transitòria per mentre durin les actuals circumstàncies, tal com ha acordat el Govern de la República respecte als funcionaris dependents de l'Estat.

Gràcia que esperen obtenir urgentment de V.E.

Barcelona, 4 de juny del 1937.

Pel Departament de Presidència

EXCM. SENYOR PRESIDENT DE LA GENERALITAT DE CATALUNYA.

Fig. 201 Primer full de la carta on hi ha

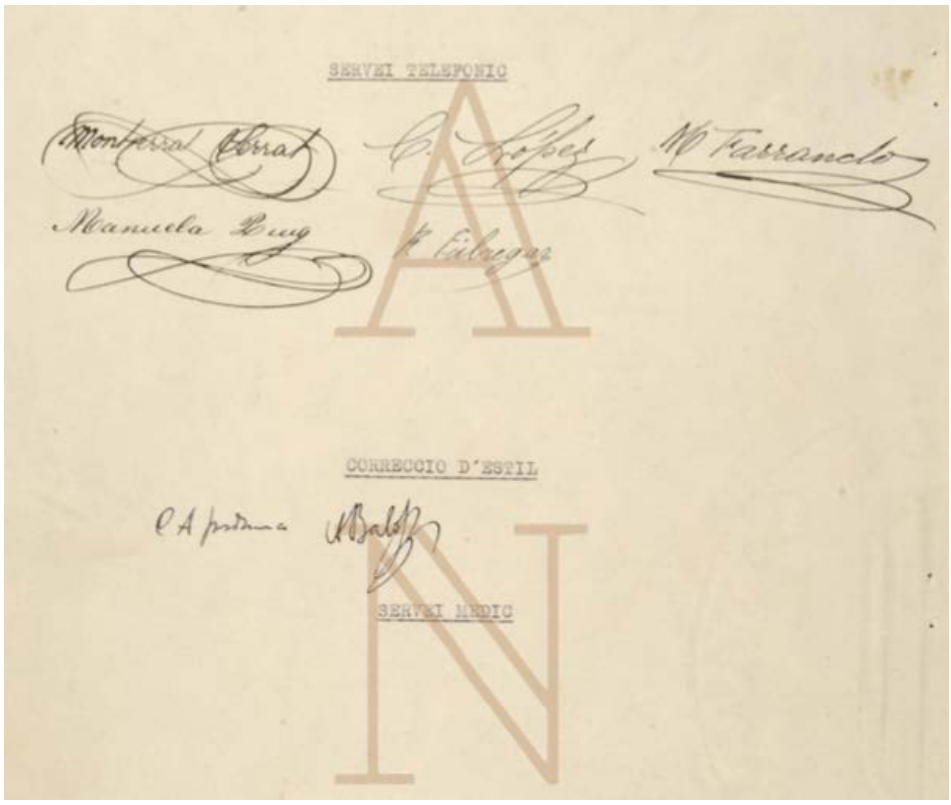

Fig. 202 Full en què consten les signatures de Jordana i Balot

4.4.2 El món editorial i el periodisme

C. A. Jordana va treballar com a corrector tant a l'Editorial Barcino com al periòdic *L'Opinió*. Pel que fa a Barcino, Jordana explicava, el 10 de juny de 1928, a la seva dona, que en aquella època era a Camprodon, la relació laboral que havia establert amb Josep M. de Casacuberta:[1018]

> [...] i em va oferir un sou de tres-centes pessetes per fer tot de feines variades: correccions, gasetilles de propaganda, traduccions, etc. (segons ell això m'ocuparà unes tres hores i mitja diàries).

[1018] Carta de C. A. Jordana a Aurora Benet (10.6.1928) Fons Joan Jordana i Rafaela de Buen.

Un mes més tard, Jordana escrivia a Casacuberta per acceptar la feina de correcció de l'original que li havia demanat[1019] (vegeu l'apartat 3.2.1).

Pompeu Fabra, en un article publicat a *La Revista* el juliol-desembre de 1929 i recollit al *Català literari* (1932: 135-136), indicava que els textos que apareixien a les revistes i diaris presentaven, en general, una correcció lingüística. Així mateix, Fabra admetia que la feina dels correctors no era fàcil perquè encara la codificació no estava del tot fixada:

> Certament ja fa anys que un gran nombre de publicacions surten amb una certa uniformitat gramatical: això és obra d'uns pocs correctors que s'han aplicat a revisar gramaticalment les obres sotmeses a llur correcció seguint el sistema gramatical preconitzat per l'Institut: l'acció benefactora d'aquests correctors, com no serà més faedora i eficaç el dia que no es trobin amb tantes regles facultatives, amb tants punts encara no ben fixats!

Sobre la feina de corrector a *L'Opinió*,[1020] ens remetem a l'article aparegut en aquest setmanari, el 28 d'agost de 1928, titulat "C. A. Jordana", arran de l'absència, temporal, de Jordana de la redacció de la revista. Els companys de la publicació, entre elogis, es referien a les revisions de Jordana i al domini de la llengua catalana:

> Els nostres escrits ja no seran corregits per ell, i no agafaran aquella mica de regust de la seva prosa saborosa i greu –com una lluïssor de la seva glòria damunt de la nostra paraula...
> [...]
> Gràcies a ell, al seu coneixement profund de la llengua catalana –de la qual, materialment, en fa el que vol- el nostre periòdic sortia amb una correcció idiomàtica

[1019] Carta de C. A. Jordana a Josep M. de Casacuberta (21.7.1928) Fons de Josep M. de Casacuberta.
[1020] *L'Opinió*, núm. 28 (25.8.1928), p. 1, va aparèixer, primer, com a setmanari de l'any 1928 al 1931.

> remarcable. Si hi havia errades eren errades de caixa, mai incorreccions d'ortografia o de sintaxi.

Els amics periodistes de Jordana, amb unes declaracions plenes d'estimació cap a ell, indicaven que gràcies a les seves correccions, *L'Opinió* era "en un lloc d'honor entre els periòdics catalans". Aquesta asseveració demostra que *L'Opinió* era una publicació de referència pel que fa a la qualitat lingüística o, dit d'una altra manera, de seguiment de la normativa, gràcies a les correccions de Jordana.

4.4.3 La literatura

Pel que fa a la seva faceta com a corrector d'obra literària, hem pogut comprovar les revisions ortogràfiques i gramaticals de textos d'aquest tipus que va dur a terme C. A. Jordana a partir de la correspondència[1021] que va mantenir amb Xavier Benguerel. [1022] Ambdós escriptors van travar una forta relació epistolar quan van ser a l'exili, un a Buenos Aires, Jordana, i l'altre a Santiago de Xile, Benguerel, durant el període comprès entre el juliol de 1946 i el febrer de 1958.

Com a membre fundador de l'editorial xilena El Pi de les Tres Branques i també com a escriptor, Xavier Benguerel demanava a Jordana que l'ajudés a corregir textos que l'editorial esmentada havia de publicar, inclosa l'obra novel·lística del mateix Benguerel. Aquest autor va signar *La màscara*, sobre la qual havia demanat el parer a Jordana.

[1021] Les vint-i-cinc cartes de C. A. Jordana han estat consultades a l'*Epistolari entre Xavier Benguerel i C. A. Jordana*, amb anotacions de Lluís Busquets i Grabulosa. Centre d'Història Contemporània de Catalunya. No hem treballat sobre les cartes originals de Jordana sinó les que Lluís Busquets Grabulosa va transcriure.

[1022] Les cartes de Xavier Benguerel han estat localitzades al Fons ANC1-680/C. A. Jordana, custodiat a l'Arxiu Nacional de Catalunya.

El 19 d'abril de 1948, Jordana li responia amb afalacs:

> Els tres contes de *La màscara* s'han guanyat la meva adhesió incondicional: tenen la mida que han de tenir, tan física com espiritual, i heu assolit gairebé meravelles descriptives en el detall. Amb aquests tres contes us podeu apuntar un nombre considerable de "porotos".[1023]
> [...]
> La puntuació ha quedat erràtica i molt sovint errònia. També ha patit la sintaxi: hi ha "de què" que haurien d'ésser simplement "que" i desagradables "per a que", escrits "per a què", que haurien d'ésser "perquè". Aquestes i algunes altres coses que no recordo ara espatllen lleument una prosa gairebé perfecta. És la meva tangència amb la perfecció el que fa precisament lamentar més aquestes petites imperfeccions que ni tan sols tenen l'excusa d'ésser dites en el llenguatge corrent. Suposo que hi teniu poca culpa. Però segurament és vostra la de l'ús repetit de la paraula "sabiduria", que a mi em sembla un barbarisme.

Jordana, en un primer moment, felicitava Benguerel per la seva obra, però no s'estava de comentar-li qüestions gramaticals que no s'ajustaven a la normativa. Considerava que la puntuació i la sintaxi de l'esmentada obra tenien incorreccions, com en l'ús del signe de la coma, en el manteniment de la preposició *de* abans de la conjunció *que*, en l'escriptura de la conjunció *perquè* i també en la utilització de barbarismes.

Les qüestions que Jordana va assenyalar a Benguerel eren presents també als manuals d'ensenyament del primer. A *El català en vint lliçons* indicava la caiguda de les preposicions *a*, *de* i *en* en les oracions introduïdes mitjançant la conjunció *que* (1934: 112). En el mateix sentit, assenyalava que l'ús erroni d'aquesta conjunció, precedida de preposició, provenia de fer un paral·lelisme amb el castellà. Així, el *por* castellà es convertia en el *per* català i el *para* per *per a*; en conseqüència es traduïa

[1023] Xilenisme que es refereix a les mongetes.

porque per *perquè* i el *para que* per *per a que*, sense adonar-se que la preposició *a* havia de desaparèixer davant la conjunció *que*. Jordana indicava que tant *porque* com *para que* corresponien a la conjunció *perquè* (1934: 119). Igualment, el castellanisme *sabiduria* havia estat esmentat per Jordana al vocabulari del manual *Els Barbarismes. Guia de depuració del lèxic català* (1935: 87). En aquest cas, el castellanisme *sabiduría* correspon al tipus d'exemples de l'apartat de "mots presos en bloc del castellà", que considerava que eren "enemics que hom pot desemmascarar sense massa dificultats" (1935: 10).

Xavier Benguerel va contestar, el 28 d'abril de 1948, molt trasbalsat per les errades lèxiques i gramaticals que Jordana havia detectat:

> Les vostres assenyades observacions gramaticals m'aclaparen i m'avergonyeixen. Quan vaig acabar de llegir la vostra carta em vaig encarar amb un exemplar del meu llibre i vaig assassinar materialment la "sabiduria" amb un cop de ploma que foradà el paper.

Arran de la publicació d'una narració d'ambient xilè de C. A. Jordana, *El Rusio i el Pelao*, a l'Editorial El Pi de les Tres Branques, es va establir, entre Jordana i Benguerel, una comunicació constant. El primer va insistir a voler controlar tot el procés de compaginació de l'obra fins a la seva impressió.

Així, el 21 d'abril de 1949, Jordana enviava a Benguerel un full de recomanacions per a la impressió i correcció del llibre. En aquest cas, en diferents apartats, Jordana es referia a l'ús de les cometes, per a les expressions xilenes, i les cursives en els diàlegs quan s'emprava el xilè. També parlava dels signes d'interrogació i d'admiració. Aclaria que les expressions xilenes portaven

els signes davant i darrere. Les expressions catalanes, en canvi, només n'havien de dur darrere.[1024] També assenyalava que hi havia correctors que posaven els signes esmentats davant si la frase era llarga i continuava a la línia següent. En aquest cas, deia Jordana, calia anar amb compte, i posava l'exemple: "¿Però, per què no véns?, quan hauria de ser: Però ¿per què no véns?" També assenyalava que els noms dels protagonistes de la seva novel·la no havien de ser ni subratllats ni anar entre cometes. Jordana també puntualitzava que els noms dels personatges eren una "transcripció aproximadament fonètica a l'espanyola", i per això *Rusio* no duia accent a la *u*. Quant a la fonètica, demanava al corrector que no s'estranyés de veure *pu* o *puh* en lloc de *pues*, o *cósah* per *coses*, amb la *o* accentuada. Al final de l'escrit, Jordana, amb la finalitat de no molestar ningú, s'excusava per explicar coses òbvies amb aquestes paraules:

> Gràcies i excuses.- Demano perdó al qui això llegeixi per haver-me atrevit a explicar-li coses tan senzilles. Gràcies per la paciència.

El personal d'El Pi de les Tres Branques va seguir, en la mesura que va poder, totes les recomanacions assenyalades. El 4 de desembre de l'any 1949, Jordana va enviar les galerades del seu llibre, que, segons ell, havia repassat dues vegades. A la carta confessava els neguits que tenia davant de la introducció d'incorreccions:

> El que m'amoïna més és l'errada sistemàtica (tot i ésser involuntària). Per ex: en aquestes proves tots els "barri" han estat transformats en "barril" i el diminutiu d'Eric, Eriquito, en Enriquito. Tinc, a més, una por gran que l'única cosa clarament catalana del títol (o sigui la

[1024] La *Gramàtica catalana* (1918) no esmentava la col·locació dels punts d'interrogació. No obstant això, s'han localitzat diversos exemples en què el signe d'interrogació només es posava darrere, com ara a la pàgina 73.

> i) surti a la mateca [sic]. Cureu-me el títol: El Rusio i el Pelao, i el nom de l'autor: C. A. Jordana (dues inicials i un cognom i res més). Qualsevol diria, amb aquests neguits, que és el primer llibre que publico. La veritat és que se m'ha reproduït aquests dies, davant les proves, una lleu febreta d'autor. En vós confio.

Tres mesos més tard, el 14 de març de 1950, Benguerel escrivia a Jordana per tranquil·litzar-lo sobre l'edició del seu llibre:

> Em dieu que després d'una segona lectura encara hi vàreu trobar faltes. Us diré que jo n'hi vaig trobar encara vuit o nou [...] Serà, doncs, el llibre més supersupersupervisat de la col·lecció. No temeu per la I de El R. i el P. Tampoc pels Eri en lloc dels Enri... Calmeu-vos, estimat Jordana: el vostre llibre serà un èxit.

Finalment el llibre es va publicar. Jordana explicava a Benguerel, el 8 de maig de 1950, la impressió que li havia causat *El Rusio i el Pelao*:

> L'exemplar del Rip[1025] m'ha agradat molt per fora. Per dins, algunes pàgines m'han causat un lleu mareig, perquè hi ha lletres i ratlles que ballen. No volia llegir-hi res per no trobar-hi errades; però no m'he pogut estar de llançar una visual a una pàgina i hi he trobat un "permetia". Aleshores he llegit més, és clar, i he comprovat que, de fet, les errades són molt poques i que, vistes les circumstàncies, tot ha anat de la millor manera possible. Us n'atribueixo el mèrit i confirmo, reafirmo i refermo el meu agraïment.

Atès l'interès per part de l'Editorial El Pi de les Tres Branques en l'edició del llibre de poemes de Josep Carner *Llunyania*, Benguerel tornava a escriure a Jordana el 4 d'octubre de 1951. Li indicava que havia trobat faltes d'ortografia i, algunes, de "flagrants", en el text del poeta. Per això, Benguerel demanava a Jordana que en revisés les proves, que Carner ja havia corregit, i que hi fes les rectificacions que considerés oportunes.

[1025] Abreviatura d'*El Rusio i el Pelao.*

En una carta de 21 de novembre d'aquell any adreçada a Benguerel, Jordana, amb el seu habitual sentit de l'humor, es referia als errors que havia trobat i les correccions que havia dut a terme. D'una banda, esmentava problemes mètrics, que recomanava que resolgués l'autor o l'editor, perquè afectaven la rima:

> Segueixen unes consideracions sobre alguns problemes que no es poden resoldre sense consultar el Príncep...[1026] o potser, sense consulta principesca, poden ésser resolts si vós mateix els apliqueu la poderosa llum del vostre clarissim criteri... o potser més val no encaparrar-s'hi i deixar les coses com estan, perquè els pocs que ho llegeixin no s'adonaran (ai las!) de res.

A continuació, Jordana indicava, amb el rigor que el caracteritzava, l'explicació de les esmenes que havia fet. En primer lloc, assenyalava la pàgina, la paraula objecte d'esmena i finalment la seva correcció. No s'estava, però, de fer-hi observacions ortogràfiques i de mètrica. Transcrivim la correcció que va dur a terme del llibre de Josep Carner *Llunyania*:

> Pàgina 17. Arès. Hauria d'ésser Ares, i, com sembla, es tracta del déu de la guerra. El poeta deu haver pescat l'accent tot llegint en francès.
> Pàgina 29. Serenada. He corregit, posant-hi "serenata". Però a la pàg. 57 hi ha una "serenada" que no es pot corregir perquè rima amb "gelada".
> Pàgina 37. Percí perllà. Jo diria "per ci" "per lla". Però què hi fa?
> Pàgina 39. Mica, mica. Jo trauria la coma.
> Pàgina 39. Versa. Em sembla que hauria d'ésser "vessa".
> Pàgina 45. Bidassoa. La doble essa és cosa basca? O és tradicional en català aquesta grafia pel fet d'haver-hi

[1026] Manera amistosa en què Jordana es referia a Josep Carner.

> sucat el peu el nostre Pere el Gran? Altrament, no crec que el doblament de la essa estigués justificat.
> Pàgina 45. A carretera. No seria La carretera?
> Pàgina 45. Guaitant enlaire llargament fidel. Caldria saber qui és el llargament fidel o què ho és, per poder saber si s'ha d'escriure "enlaire" o "en l'aire".
> Pàgina 64. El cor va dar-me un salt. Hauria d'ésser "fer-me".
> Pàgina 65. En batre sol. Tal vegada "en batre el sòl"?
> Pàgina 64. Xifoll. Sembla que hauria d'ésser "xipoll"
> Pàgina 67. A Sant Jordi. Entre els dos primers punts i seguit (o potser "punt-i-seguits") hi ha quelcom que gramaticalment no guixa.
> Pàgina 71. Nazareu. Hauria d'ésser Natzarè. Però ha de rimar amb "creu";
> Pàgina 74. Defallen. Hauria d'ésser "defalleixen", però llavors sobraria una síl·laba.
> Pàgina 99. Tumulte. Hauria de ser "tumult". Però sembla que el poeta vol ací una paraula plana.
> Pàgina 102. Orsa. Hauria d'ésser "Óssa". Però Orsa fa més llatí. (Encara en faria més Ursa, si no m'erro).
> Pàgina 116. Aquell sement. Hauria d'ésser "aquella sement", però llavors sobraria una síl·laba.

Jordana, per tant, va localitzar en el text de Carner errors ortogràfics en noms propis: *Arès* (*Ares*), *Orsa* (*Óssa* o *Ursa*) i *Nazareu* (*Natzarè*). També hi va trobar errors gramaticals de morfologia nominal: *serenada* (*serenata*), *percí perllà* (*per ci per lla*), *xifoll* (*xipoll*), *tumulte* (*tumult*), *aquell sement* (*aquella sement*). Igualment n'hi va detectar de morfologia verbal: *dar-me un salt* (*fer-me un salt*), *defallen* (*defalleixen*), *versa*[1027] (vessa). Jordana també va fixar-se en altres errors com ara en l'expressió "en batre sol",

[1027] *Versa* és una paraula que el poeta devia utilitzar per influència del francès *verser*, que significa 'vessar'.

esmentada per Carner que Jordana convertia en "en batre el sòl".

Hem pogut comprovar en el llibre *Llunyania*, un cop publicat, que Josep Carner va tenir en compte les rectificacions que Jordana va proposar, com ara *Ares*, sense accent, *serenata*, *Bidasoa*, *fer-me un salt*, *xipoll*, *Óssa*, *mica mica* i altres. També hem vist, al poemari de Carner, que en ocasions, quan hi havia algun error, detectat per Jordana, que perjudicava la rima, Carner canviava l'estrofa o bé suprimia el poema sencer.

Carner va agrair moltíssim les correccions dels seus versos a Jordana; no obstant això, en la introducció del seu llibre, Carner no en va fer cap referència.

5 Conclusions

En aquest capítol presentarem les conclusions que es deriven de la investigació que hem dut a terme en aquesta tesi doctoral. El treball que hem elaborat s'emmarca dins la disciplina de la història social de la llengua, que estudia els fets polítics, socials i culturals que envolten la vida d'una llengua.

Atès el doble objectiu d'aquest estudi, les conclusions esmentades s'articulen en dos blocs. El primer conté les relatives a la biografia de Cèsar August Jordana (5.1) i el segon inclou les que corresponen a l'estudi de la seva obra d'extensió social de la codificació fabriana (5.2).

5.1 Conclusions de l'estudi biogràfic

Els estudis biogràfics sobre Cèsar August Jordana que s'han fet fins a l'actualitat han estat aproximacions parcials a propòsit d'estudis sobre la seva obra literària i sobre la seva faceta com a traductor. La biografia que hem dut a terme ha estat possible gràcies a la recerca exhaustiva que s'ha planificat i que ha permès conèixer dades noves de caràcter personal, familiar i professional de Cèsar August Jordana. Per a l'exposició d'aquestes conclusions diferenciem els dos espais on va viure C. A Jordana: Catalunya (1893-1938) i l'exili (França (1939) i Amèrica (1940-1958)).

Pel que fa a l'etapa en què Jordana va ser a Catalunya (1893-1938), la biografia elaborada a propòsit d'aquesta tesi ha aportat dades noves que afecten les quatre etapes de la seva vida: a) infantesa, b) joventut, c) formació i d) consolidació professional.

De l'època de (a) la infantesa, concretament del període comprès entre 1893 i 1910, n'hem aportat dades de caràcter personal, dels inicis literaris i de la condició d'estudiant de Jordana.

Sobre les dades personals, hem pogut localitzar documents oficials que aporten dades sobre la identitat dels avis paterns i materns, amb les respectives professions, i també la d'un oncle patern, Frederic Jordana, alcalde de Gràcia i un dels artífexs de la unió d'aquesta vila amb la ciutat de Barcelona.

Quant a la vinculació de Jordana amb l'Església catòlica, hem pogut documentar actes religiosos que van afectar-lo en els primers temps de la seva vida, com ara el certificat de confirmació del bateig o tenir un tutor capellà.

Pel que fa a la salut i, concretament, a l'accident que va tenir als cinc anys en què va perdre la visió d'un ull, hem revelat el nom de la persona que el va ocasionar, ara que han passat més de cinquanta anys del seu traspàs. També hem esmentat unes dolències pulmonars i gàstriques que va tenir de jove i que van acompanyar-lo sempre.

Sobre els inicis literaris de C. A. Jordana, hem pogut omplir buits significatius pel que fa a la identitat dels personatges de l'obra de teatre que Jordana va escriure, quan tenia 10 anys, i que es va representar a la masia del seus avis, a Tiana.

D'aquest període d'infantesa, també hem aportat dades sobre la formació de Jordana, com a alumne de l'Institut Barcelona, on va cursar el batxillerat. I també hem

presentat les qualificacions que va obtenir quan va assistir a *l'Academia Tecnológica*, en la qual va preparar l'ingrés a l'Escola d'Enginyers Industrials de Barcelona i que consten al seu expedient.

Sobre l'època de (b) joventut, entre 1911 i 1920, hem exposat dades noves que afecten l'àmbit familiar i l'universitari. Així mateix, també ens hem referit als inicis literaris tant pel que fa a l'obra creativa com de traducció.

Quant a l'àmbit familiar lligat als estudis universitaris, hem indicat que va ser el pare de C. A. Jordana qui va decidir les carreres universitàries que havien de cursar els fills. Així, Cèsar August havia de ser enginyer i el germà gran, arquitecte. Jordana es va adaptar als desitjos del pare perquè, fonamentalment, li agradaven les matemàtiques. Sobre la carrera d'enginyer a l'Escola d'Enginyers Industrials de Barcelona, hem donat a conèixer el rendiment que va obtenir-hi per mitjà de les qualificacions que va assolir en les diferents assignatures que consten al seu expedient. Així mateix, hem pogut incloure fotografies de la seva estada a la citada escola universitària.

Quant a la creació literària, també hem esmentat el primer conte que Jordana va escriure i que volia publicar, per mitjà de la intercessió de Carles Riba, amic seu. Igualment, quant a les traduccions d'obres de l'anglès al català, hem mencionat els títols dels llibres dels quals volia fer la versió catalana.

Del context familiar, un altre fet que esmentem és la mort de la mare de Jordana, Maria Mayans, arran de contraure l'anomenada *grip espanyola*. Aleshores Cèsar August ja era

adult, tenia 25 anys, i no un nen, com hem llegit en alguna nota biogràfica anterior.

Sobre la seva activitat laboral, també hem tret a la llum els anys que Jordana va treballar, com a director, a la fàbrica de guix, propietat del seu pare. Sobre aquesta empresa, hem esbrinat el tipus de producte que generava, l'evolució de la maquinària, en funció dels avenços tecnològics, i la situació de l'immoble, que hem completat amb material gràfic. Així mateix, també hem explicat el motiu que va provocar que Jordana n'abandonés la direcció.

De l'època de (c) formació, entre els anys 1921 i 1930, hem donat a conèixer dades noves sobre la vida privada, la salut i la carrera literària.

Quant a la vida privada, podem aportar, fins i tot, una anècdota del dia del casament de Cèsar August Jordana amb Aurora Benet i Benet, a partir del testimoni d'una neboda. També hem fet públiques dades noves relatives als dos fills de la parella i a l'escola on es van formar.

Pel que fa a la salut, tant Jordana com la seva dona van haver de recuperar-se d'una afecció pulmonar a Camprodon, cosa que va suposar deixar els fills amb els avis materns, una qüestió mai tractada a les aproximacions biogràfiques anteriors. També hem exposat l'equivocació del diagnòstic de la malaltia de Jordana. Anys més tard, ja a l'exili, el metge que el tractava va aclarir-li el problema real de salut que patia.

Amb relació a la seva obra literària, hem recollit les crítiques que diferents escriptors van dedicar als llibres que Jordana anava publicant, tant les obres de creació, les

adaptacions com les traduccions de l'anglès, del francès i de l'alemany al català.

De l'etapa de (d) consolidació professional, entre 1931 i 1938, n'hem de destacar que hem pogut explicar, gràcies a la correspondència privada entre Jordana i la seva dona, la tornada de Cèsar August a Camprodon, l'any 1931, arran de la recaiguda de la malaltia. Atès que no podia treballar durant el temps que es recuperava en aquesta localitat del Ripollès, hem pogut documentar una ajuda econòmica, demanada pels companys de professió, per part de la Generalitat de Catalunya, per tal que es pogués refer i la seva família no quedés desatesa. Aquest fet demostra que Jordana era una persona molt respectada i admirada pel seu entorn professional.

Va ser en aquella època que Jordana va entrar a treballar a la Generalitat de Catalunya, institució en què va acabar sent cap de l'Oficina de Correcció d'Estil. Sobre aquesta qüestió, hem aportat els diferents models administratius, adaptats a la normativa, que oferia als funcionaris per poder-se comunicar amb els administrats. Així mateix, hem confirmat el vincle amb aquesta institució governamental per mitjà de les seves nòmines i, també, les que corresponien a l'activitat com a professor de català de l'Extensió d'Ensenyament Tècnic, entitat vinculada a la Generalitat de Catalunya.

Aquesta etapa de la vida correspon la gran quantitat d'articles periodístics que va escriure per a diverses capçaleres (*La Publicitat*, *Mirador*, *Meridià*...), sobretot per a *L'Opinió*. En aquest cas, com a informació nova, hem recollit tots els articles (1.050) que va publicar en diferents mitjans de comunicació que componen l'Annex I.

Així mateix, és un fet prou conegut que Jordana va exercir de professor de català, en entitats privades, com ara Palestra, i públiques, com la Generalitat de Catalunya. Aquesta tesi concreta els cursos de català que va impartir, en aquests centres esmentats, a partir de documentació localitzada en arxius i dels decrets obtinguts del *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya* (1931-1939).

Pel que fa a l'etapa en què Jordana va ser a l'exili (1939-1958), aquest treball d'investigació ha proporcionat les dades biogràfiques que afecten quatre etapes de la seva vida, segons la destinació: a) França, b) Xile, c) Argentina i d) Xile.

Sobre l'època en què Jordana va romandre a (a) França (1939), concretament a Tolosa i a Roissy-en-Brie, hem exposat dades noves sobre la vida familiar i sobre la seva relació amb altres escriptors amb l'objectiu de sobreviure en aquell temps incert. També hem pogut aportar informació sobre les estones d'esbarjo, com ara quan Joan Oliver va fer la fotografia de C. A. Jordana i Agustí Bartra fent mots encreuats. També hem esmentat el poema que Joan Oliver va dedicar a Jordana, que no hem localitzat en cap de les aproximacions biogràfiques que hem consultat.

Igualment, pel que fa a la vida familiar, hem puntualitzat que la relació que tenia amb la seva dona s'havia trencat anys abans a Catalunya, encara que només la família molt propera n'estava al cas. La intenció de separar-se físicament va sorgir arran de la relació que Aurora Benet va iniciar amb el metge madrileny Luís Rodríguez Martín, un exiliat que també romania a Roissy-en-Brie. Pel que fa a les activitats per sobreviure abans de trobar un país que

l'acollís amb la seva família, Jordana va administrar els diners que rebien els exiliats des de diverses fonts i que servien per alleugerir-los la vida. La informació nova és l'acarament de les quantitats indicades a la llibreta que Jordana custodiava amb les cartes que es va escriure amb Francesc Trabal. Així mateix, també hem pogut aportar les informacions que es creuava amb Francesc Trabal, sobre la situació dels intel·lectuals en general, i del seu grup en particular, a propòsit del buidatge de l'epistolari entre tots dos escriptors.

També hem informat de la salut de Jordana, a partir dels certificats mèdics, resultat de les revisions sanitàries, que Jordana havia de presentar al Consolat de l'Argentina per aconseguir l'autorització d'entrada al país esmentat. Hem reconstruït les diferents etapes el viatge que va fer la família Jordana dins del grup anomenat "andí", des de Roissy-en-Brie fins a Santiago de Xile.

En aquest sentit, sobre la seva arribada a Buenos Aires, hem donat dades noves com ara la llista de passatgers amb la indicació, curiosa, de la religió, tant de Jordana com de la seva família.

En un primer moment, la família Jordana es va instal·lar a (b) Santiago de Xile i s'hi va estar cinc anys (1940-1945). D'aquell període n'hem aportat referències noves tant familiars com professionals. Així, arran del trencament del matrimoni entre C. A. Jordana i Aurora Benet, també hem pogut assenyalar les diferents clàusules que apareixien a la sentència de divorci, com ara la referida a la custòdia, que va recaure en el pare, i la que fixava el règim de visites als fills, Joan i Núria, per part de la mare. Així mateix, també hem assenyalat la preocupació de Jordana pel seu germà

Antoni, que romania en una *ferme* al nord de França, un fet conegut gràcies a les cartes que va enviar a persones amb influència amb el prec que ajudessin el seu germà. Justament del mateix Antoni Jordana, també n'hem aportat les dades del seu empresonament a Mataró i el judici que va patir quan va tornar a Catalunya, com a mostra de la repressió franquista que van suportar tots dos germans, un que va haver d'exiliar-se i, l'altre, confinat a la presó, per voler tornar a casa seva.

Pel que fa a l'activitat professional de C. A. Jordana, hem d'assenyalar, com a informació no coneguda fins ara, la correspondència generada entre Jordana i el representant de l'editor José Gonzalez Porto. L'esmentat editor va encarregar a Jordana de reescriure la part corresponent a la literatura catalana de la *Historia Universal de la Literatura*, de Santiago Prampolini. La polèmica es va generar perquè l'editor no va tenir en compte la feina de Jordana i no li va satisfer l'import de l'encàrrec, segons les nostres dades.

També hem reunit els articles, i n'hem fet el buidatge, que Jordana va elaborar per a la *Semana Literaria*. Aquests textos tractaven qüestions diverses i també crítiques literàries que s'emetien per les ràdios *La Americana* i *Prat*.

Jordana se'n va anar a viure a (c) Buenos Aires (1945-1957) arran de la sol·licitud que li va fer l'editor Antoni López Llausàs de l'Editorial Sudamericana, per treballar-hi com a traductor, crític literari i corrector.

Quan Jordana es va establir a l'Argentina, la família es va dividir. Jordana es va traslladar a Buenos Aires amb la seva filla Núria i, en canvi, en Joan, es va quedar a Xile perquè

s'hi havia establert professionalment. L'estudi de la correspondència inèdita entre pare i fill ens ha permès mostrar el Jordana més tendre, amant dels seus fills, a més de conèixer les seves activitats professionals.

Anàlogament, per les cartes esmentades, hem conegut el malestar que li provocaven les despeses dels continus viatges de la filla a l'Estat espanyol per veure el promès. El pagament d'aquests viatges procedia de les traduccions que havia de fer a casa seva. Així mateix, hem proporcionat les dades inèdites sobre la mort del pare de Cèsar August, Joan Antoni Jordana, i sobre l'herència que en va rebre: una legítima que es va permutar per unes terres. També donem notícia de com van circular els diners, de Catalunya a Buenos Aires, resultat de la venda de les terres esmentades.

L'epistolari inèdit entre C. A. Jordana i la seva jove, Rafaela de Buen, ens ha facilitat informació de l'últim any que Jordana va romandre a Buenos Aires: feina pendent, sol·licitud de permisos, organització de maletes...

Pel que fa a l'obra de creació, hem pogut aportar informació nova de l'edició del conte d'ambient xilè que Jordana va elaborar a Buenos Aires. Es tracta d'*El Rusio i el Pelao*, considerada una de les seves millors obres. Hem pogut assenyalar totes les indicacions que Jordana va transmetre a Xavier Benguerel, un dels fundadors d'El Pi de les Tres Branques, sobre la manera com havia de ser editat el seu text.

Arran de la publicació del poemari de Josep Carner *Llunyania* a El Pi de les Tres Branques, hem proporcionat informació nova sobre la intervenció de Jordana en la correcció del text.

L'any 1957 Jordana va tornar a (d) Santiago de Xile, un cop va comptar amb els diners de l'herència. Hi va acabar el llibre que tenia al cap des de feia anys, *El món de Joan Ferrer*, que va oferir al "Club dels Novel·listes" de l'Editorial Aymà. En aquest cas, podem explicar, com a informació inèdita, la correspondència generada entre Jordana i el gerent de l'editorial, arran del rebuig de l'obra per part d'aquesta empresa.

Sobre la seva mort, tenim les cartes privades, tant de la jove com de la filla de Jordana, en què expliquen els últims moments de Cèsar August Jordana.

L'estudi que hem dut a terme ha permès el coneixement més profund de l'exili català. En aquest aspecte, hi ha fets de la vida de Jordana que es lliguen a les existències i a les activitats professionals dels escriptors que, com Jordana, van haver de deixar Catalunya l'any 1939, amb l'entrada del feixisme al seu país. Així, durant l'exili francès, la correspondència que hem pogut localitzar entre C. A. Jordana i Francesc Trabal ens ha permès poder-nos referir a la difícil situació per la qual passaven els intel·lectuals catalans en terres franceses i també la solidaritat que existia entre ells.

En el mateix sentit, tant a Xile i com a l'Argentina, també ens hem referit als amics de Jordana, com ara Joan Oliver, Xavier Benguerel i Domènec Guansé. Aquests tres últims van fundar l'editorial situada a Santiago de Xile El Pi de les Tres Branques, que va publicar les seves obres i d'altres escriptors catalans com C. A. Jordana i Carles Riba. De l'etapa que va romandre a Buenos Aires, també se n'ha conservat la correspondència que va mantenir amb Xavier

Benguerel, que hem localitzat en fons diferents i que proporciona dades inèdites dels catalans a l'exili que hem pogut reflectir en l'estudi que presentem.

Aquest treball d'investigació integra una gran quantitat de material gràfic procedent de diferents fons. També hi hem incorporat documentació que es va obtenir arran del viatge de la doctoranda a Buenos Aires i a Santiago de Xile. Pel que fa a la primera ciutat, hem esmentat articles de Jordana inserits a la revista *Catalunya* localitzats a la Biblioteca Nacional d'Argentina i a la biblioteca del Casal de Catalunya. Quant a la segona, hem trobat també articles inserits a *Germanor*, que hem localitzat a la biblioteca del Centre Català. Així mateix, hem recollit totes les portades i portadelles dels llibres que Jordana va traduir de l'anglès, del francès i de l'alemany al català pel seu interès històric (Annex II). També aporta nou confeccionat a partir dels documents trobats: un mapa amb el recorregut que van haver de fer des de Roissy-en-Brie fins a Santiago de Xile. Encara hi ha un Annex III que recull les descripcions que hi ha a peu de les imatges.

5.2. Conclusions de l'estudi de l'obra d'extensió social de la normativa

El segon bloc d'aquesta tesi doctoral ha estudiat l'obra d'un escriptor, Cèsar August Jordana, que es va proposar d'estendre socialment la normativa de la llengua catalana a una societat que, durant anys, l'única modalitat de llengua escrita que havia après era la castellana.

La seva acció s'enquadra, doncs, en l'etapa d'extensió del coneixement i de l'ús en el procés d'estandardització de les llengües minoritzades, atès que es proposava de fer arribar

la codificació fixada per Pompeu Fabra i per l'Institut d'Estudis Catalans, durant el primer terç del segle xx, a la societat, per mitjà dels diferents àmbits.

De l'estudi de l'obra del coneixement i de l'ús podem establir que C. A. Jordana va ser un divulgador de la codificació fabriana. Va dur a terme el seu objectiu per mitjà de manuals de llengua especialitzada i general, articles periodístics, cursos de català i correccions.

Els manuals de llenguatge d'especialitat *Com s'han d'escriure les cartes comercials* (1927), *Formulari de documents en català* (1931) i *Correspondència familiar i de societat* (1931) tenien un doble objectiu: d'una banda, difondre la normativa i, de l'altra, desenvolupar tres varietats lingüístiques sectorials (empresarial, administrativa i de relació social). En definitiva, aquests manuals de llenguatge d'especialitat complien també amb la quarta etapa del procés d'estandardització, l'adequació o elaboració funcional, que es caracteritzava per ajustar la varietat codificada als diferents àmbits d'ús, tant pel que fa a dotar la llengua dels recursos lèxics i sintàctics d'un àmbit sectorial determinat (compleció) com a desenvolupar-hi un estil (cultiu).

Aquests manuals provenien de l'experiència laboral i familiar del mateix Jordana en tres àmbits que estaven castellanitzats. En efecte, el primer respon a l'etapa en què va ser director d'una empresa familiar; el segon es deu a l'interès que tenia Jordana pels documents administratius, i el tercer prové de la necessitat de comunicar-se en els àmbits familiar i social en la seva llengua materna.

D'altra banda, els manuals de llengua general *El català i el castellà comparats* (1933) i *El català en vint lliçons* (1934) van ser fruit de la necessitat de posar a l'abast de la població, al més aviat possible, unes obres condensades i pràctiques, amb uns continguts bàsics de normativa exposats amb un llenguatge planer. L'objectiu d'*Els barbarismes* (1935) era la depuració del lèxic sobretot arran de la interferència del castellà.

Els manuals de Jordana anaven dirigits als catalans que havien tingut un ensenyament en castellà i als castellans que vivien a Catalunya des de feia poc i que provenien de diferents zones de l'Estat espanyol. Aquestes obres també eren útils als mestres i professors per poder impartir cursos de català. Els estudiants podien aprendre la llengua catalana tant amb professor com sense perquè presentaven exercicis i la clau de correcció, de manera que l'aprenentatge es podia fer d'una manera autònoma.

A partir de l'estudi que hem dut a terme, hem constatat que aquests manuals segueixen la normativa fabriana en la immensa majoria dels aspectes ortogràfics, gramaticals i lèxics. No obstant això, hem d'assenyalar que hi ha alguna divergència puntual amb la normativa. Així, a *El català i el castellà comparats*, Jordana (1933: 27) postulava que la perífrasi d'obligació es formava, únicament, amb el verb *haver*, la preposició *de* i l'infinitiu del verb: *Haig* (o *He*) DE *dir*. La *Gramàtica catalana*[1028] (Fabra, 1933[7] [1918]: 98), en canvi, indicava que es podia fer la perifrasi amb els verbs *haver* o *tenir* seguits de la preposició *de*. En aquest aspecte, la gramàtica normativa assenyalava en igualtat de

[1028] A la primera edició de la *Gramàtica catalana* (1918: 106), de Pompeu Fabra, en l'apartat "Combinacions del verb amb els pronoms febles", el Mestre preveia les combinacions *haver de* i *tenir de*, i hi aportava els exemples *L'has de tornar avui mateix*, *Hi hauries d'anar* i *M'ho tens de deixar*.

correcció tant *haver de* com *tenir de* en les perífrasis d'obligació.

Pel que fa al manual *Els barbarismes*, hi hem localitzat algunes discrepàncies puntuals amb la normativa amb relació a l'admissió d'algunes interferències. Així, Jordana considerava que, per motius diversos, com ara la utilitat que suposava comptar amb un mot com *pantalla*, es podia admetre alguna paraula no normativa. No obstant això, només proposava i deixava la decisió en mans de l'acadèmia.

Els manuals de Jordana presentaven reduccions en relació amb la gramàtica normativa, pel fet que hi havia factors que condicionaven la tria dels aspectes ortogràfics i gramaticals i la corresponent exposició. Així, l'ensenyament del nivell bàsic de la llengua provocava la selecció, dins de la gramàtica normativa, d'aspectes adequats als estudiants que s'hi iniciaven.

Per tant, Jordana exposava aquells aspectes de l'ortografia i de la gramàtica necessaris per a l'aprenentatge de la llengua i deixava per a la gramàtica normativa aquelles qüestions més específiques per a un públic més avesat a seguir un text acadèmic.

D'altra banda, per factors diversos, els manuals presentaven aspectes que la normativa no recollia. L'adequació de la llengua en un àmbit determinat n'era una de les raons. És el cas de les abreviatures, de l'ús de les majúscules i de les minúscules i altres convencions, que Jordana va introduir a *Com s'han d'escriure les cartes comercials* i al *Formulari de documents en català* perquè els usuaris d'aquests dos àmbits en feien ús en la comunicació professional. En altres ocasions l'ampliació era metodològica, per facilitar un

aprenentatge autònom, com en el cas dels exercicis i dels solucionaris.

Pel que fa als articles periodístics, hem de tenir en compte que era una època històrica en què la premsa era una plataforma de difusió per excel·lència. Les notícies, de tota mena, eren llegides i comentades. Jordana, que escrivia gairebé diàriament, comptava amb un públic fidel que esperava les seves columnes. A "Cada dia un raig" o "Excursions literàries" de *L'Opinió*, Jordana hi va escriure seccions diàries durant mesos. Aquest contacte permanent amb milers de persones li va donar la possibilitat d'estendre el coneixement de la llengua. Així, denunciava públicament els errors ortogràfics i gramaticals que veia als cartells col·locats al carrer, les faltes de tota mena que constaven en circulars de les associacions així com les errades que, fins i tot, apareixien en els textos dels organismes oficials. També animava els lectors a fer cursos populars de català.

Jordana va elaborar, igualment, articles de temàtica extralingüística, com ara els de política lingüística en què reivindicava l'oficialitat de l'idioma o aquells en què demanava cursos de català per a la població. També en va elaborar de sociolingüística, en què, per exemple, cridava l'atenció de la poca consciència lingüística per part de la població que abdicava de la seva llengua i adoptava el castellà. També escrivia textos sobre autors de la Renaixença, com Verdaguer, per demostrar que el català tenia un prestigi com a llengua de cultura.

Com a professor de català, Jordana es va dedicar a instruir la societat en el domini de les normes fabrianes per mitjà dels cursos que va impartir tant en centres públics,

Generalitat de Catalunya, com privats, Palestra i Ateneum Polytèchnicum. Hi va exposar sobre aspectes gramaticals i sintàctics. En aquest sentit, els seus manuals sobre llengua general van servir, en moltes ocasions, per preparar alguns d'aquests cursos.

Quant a la seva faceta de corrector lingüístic, sobretot en l'època que va exercir de cap de l'Oficina de Correcció d'Estil a la Generalitat de Catalunya, Jordana va fer que els documents administratius seguissin les normes aprovades per l'Institut d'Estudis Catalans. Com a corrector de textos d'editorials i de revistes i diaris, i també d'obres literàries, Jordana va estendre el coneixement i l'ús de la llengua catalana normativa al públic lector de premsa i de llibres.

Hem d'indicar també que l'actuació de Jordana en tots quatre àmbits s'emmarca en el context de l'època, en què també altres autors van estendre el coneixement de la llengua en la mateixa època. En són exemples Pompeu Fabra, Jeroni Marvà, Josep Miracle i altres.

Jordana va ser un intel·lectual que va utilitzar tots els recursos que tenia a l'abast per difondre la normativització de la llengua catalana. Malauradament, els últims divuit anys de vida va ser lluny de Catalunya i de la seva parla, a causa de la situació política que travessava el seu país. No obstant això, Jordana va deixar un llegat enorme que, encara avui dia, és vigent.

6 Perspectives d'estudi

Un cop finalitzada aquesta tesi doctoral, s'albiren unes perspectives de recerca que distingirem en funció dels dos blocs que constitueixen aquest treball: d'una banda, la trajectòria vital i professional de C. A. Jordana i, de l'altra, l'obra d'extensió social de la normativa.

Pel que fa al primer bloc, ens van semblar especialment rellevants els 243 articles periodístics que Jordana va escriure sobre política internacional. Aquests textos periodístics van aparèixer a les pàgines de *L'Opinió*, en les seccions "Informacions de l'estranger" (224 articles) i "Afers del món" (19 articles), del 25 d'octubre de 1931 fins al 17 de març de 1933. L'Estudi d'aquests textos es podria fer des de dos punts de vista: d'una banda, com a crònica d'uns esdeveniments internacionals; de l'altra, com la visió d'un autor en què es va posicionar a favor o en contra d'uns governs que eren els protagonistes dels canvis polítics, militars i socials d'aquell moment d'entreguerres.

Un altre treball que es podria dur a terme és l'estudi dels somnis que Jordana tenia mentre dormia i que, abans d'oblidar-los, escrivia. La idea de conservar, per escrit, el seu somieig nocturn va iniciar-se a l'exili, a Buenos Aires, del gener de 1954 al desembre de 1956. El seu estudi ens permetria ampliar el coneixement de l'obra de creació literària de Jordana.

Quant a l'obra d'extensió social de la normativa, es podria afrontar l'estudi de dos treballs inèdits de Jordana: a) el *Diccionari d'obscenitats*, que estava constituït únicament per 24 paraules, en el qual Jordana traduïa el mot formal català objecte d'estudi a diferents llengües (català,

castellà, xilè i argentí i francès) i b) El *Diccionari xilè-argentí-català*, en el qual va recollir 105 paraules en català que traduïa al xilè, a l'argentí i al castellà, quan era possible.

És molt probable que la recollida de paraules d'aquest tipus, que van constituir els dos diccionaris, fos el resultat del lèxic que necessitava per fer parlar els protagonistes del conte d'ambient xilè *El Rusio i el Pelao*, que l'Editorial El Pi de les Tres Branques va publicar l'any 1950. Per tant, és una investigació que no s'ha inclòs en aquesta tesi atès que l'obra no estava publicada -i potser no acabada. Aquest recull de mots s'entén com una eina de treball per a la creació literària i, per tant, un estudi aprofundit s'hauria de fer tenint en compte els treballs sobre la narrativa de Jordana, en el marc de la història de la literatura.

Una segona investigació que es podria realitzar dins del bloc referit al segon objectiu i tenint en compte les mateixes variables, és l'estudi de l'obra d'extensió social de la normativa que van dur a terme gramàtics, pedagogs i escriptors coetanis de C. A. Jordana, com Artur Martorell, Emili Vallès i Antoni Rovira i Virgili, entre d'altres.

Una tercera recerca serviria per resoldre alguns interrogants al voltant del manual *El valencià en 20 lliçons*, signat per B. Montsià, sobretot pel que fa a l'autoria i l'autorització per confegir-lo. La impremta Fermar de València en va dur a terme la publicació l'any 1964. El fet que el llibre aparegués sis anys després de la mort de C. A. Jordana ens va plantejar l'interrogant de qui n'havia autoritzat l'edició. Francesc Ferrer i Escrivà

explica en el seu l'article "La tasca cultural i el mestratge de Josep Giner i Marco" (2010: 259-264) que l'adaptació *d'El català en vint lliçons* a *El valencià en 20 lliçons* va ser un encàrrec que li va fer Enric Tàrrega i Andrés, editor i estudiós de la història del valencianisme. Ferrer indica que la vídua de Jordana va donar l'autorització de l'adaptació d'*El català en vint lliçons* al valencià. Convé aclarir, però, que Jordana estava divorciat des de l'any 1941 i que la seva exdona havia mort molts anys abans que ell, l'any 1948. I cal tenir en compte, també, que C. A. Jordana no es va tornar a casar.

BIBLIOGRAFIA

La bibliografia, que tanca la tesi doctoral, s'ha estructurat en cinc apartats: 1 Contextualització històrica, 2 Biografia, 3 Llengua i 4 C. A. Jordana.

1 Contextualització històrica

ABELLÓ, Teresa. El movimiento obrero en España. Siglos XIX-XX. Barcelona: Hipótesis, 1998.

ARACIL, Rafael [*et al*.]. *El mundo actual. De la segunda guerra mundial a nuestros días*. Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona, 1998.

ARACIL, Rafael, MAYAYO, Andreu, SEGURA, Antoni [ed.] (. *Memòria de la transició a Espanya i a Catalunya*. Barcelona: Edicions de la Universitat de Barcelona, 2000-2008. 6 Vol.

BALCELLS, Albert. *Història del nacionalisme català. Dels orígens al nostre temps*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Presidència, Entitat Autònoma del Diari Oficial i de Publicacions, "Textos i documents", 11, 1992.

BALCELLS, Albert [dir.]. *Història de Catalunya*. Barcelona: L'Esfera dels Llibres, 2004.

BEYHAUT, Gustavo y Hélène. *América latina. III. De la independencia a la segunda guerra mundial*. Vol. 23. Madrid: Siglo XXI de España Editores, Historia Universal Siglo veintiuno, 1986.

BLANCO AGUINAGA, Carlos. "El exilio español en México: acogida y respuestas". A: PEREZ ALCALÀ, Eugenio; MEDINA CASADO, Carmelo [ed.], *Cultura, historia y literatura del exilio republicano español de 1939*. Actas del Congreso Internacional "Sesenta años después" (Andújar, Jaén, 1999). Jaén: Universidad de Jaén i Seminari de Literatura Espanyola Contemporània GEXEL, 2002.

BONAMUSA, Francesc. "Les dificultats de la reconstrucció nacional (1898-1980)". A: NADAL i FARRERAS, Joaquim; WOLFF, Philippe, *Història de Catalunya*. Barcelona: Oikos-Tau, 1983.

CAMPILLO, Maria. *Catalunya i la guerra civil (1936-1939)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1988.

CASASSAS, Jordi [coord.]. *Els intel·lectuals i el poder a Catalunya (1808-1975)*. Barcelona: Pòrtic, 1999.

CARR, Raymond. *España 1808-1975*. Barcelona: Ariel, "Ariel historia", 2006.

CASANOVA, Julián. "República y guerra civil". A: FONTANA, Josep; VILLARES, Ramón [dir.], *Historia de España*. Vol. 8. Barcelona: Crítica/Marcial Pons, 2007.

COLLIER, Simon; SATER, William F. *Historia de Chile. 1808-1994*. Cambridge: Cambridge University Press, 1998.
COMISSIÓ AMÈRICA I CATALUNYA. *Les Amèriques i Catalunya*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, "Col·lecció Som i Serem", 1992.
CULLA, Joan B. [*et al.*]. *Visca la República*. Barcelona: Edicions Proa, 2007.
DIAZ i Esculies, Daniel. *Entre filferrades. Un aspecte de l'emigració dels Països Catalans (1939-1945)*. Barcelona: Edicions La Magrana, 1993.
DOMÈNECH I DOMÈNECH, Salvador. *Els alumnes de la República. Els Grups Escolars de l'Ajuntament de Barcelona*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, "Biblioteca Abat Oliba", 2008.
DOMÈNECH I DOMÈNECH, Salvador. *Els alumnes de la Generalitat*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, "Biblioteca Abat Oliba", 2009.
DURAN, Lluís. *Pàtria i escola. L'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana*. Catarroja-Barcelona: Editorial Afers, 1997.
Estatut de Catalunya. Text català oficial aprovat pel Consell de la Generalitat en sessió de 5 d'octubre de 1932. Barcelona: Impremta de la Casa de la Caritat, 1932.
FIGUERES ARTIGUES, Josep Maria. *Història contemporània de Catalunya*. Barcelona: Editorial UOC, 2003.
FONTANA, Josep. *La época del liberalismo*. Barcelona: Critica/Marcial Pons, 2007.
FONTANA, Josep. *Por el bien del imperio*. Barcelona: Crítica, 2011.
FUSI, Juan Pablo; CALVO SERRALLER, Francisco. *El espejo del tiempo. La historia y el arte en España*. "Taurus historia". Madrid: Santillana Ediciones Generales, 2009.
GALÍ, Alexandre. *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya. 1900 a 1936*. Llibre 1. *La llengua. Entitats defensores i propagadores*. Barcelona: Fundació Alexandre Galí, 1979.
GALÍ, Jordi. *La Renaixença catalana. Persones i institucions*. Barcelona: Barcelonesa d'Edicions, 1997.
GAVÍN MUNTÉ, Víctor. *Europa unida. Orígenes de un malentendido consciente*. Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona, 2007.
GIL PECHARROMÁN, Julio. *La Segunda República*. Madrid: Historia 16. Información e Historia, "Biblioteca de Historia", 6**, 1997.
GUINART, Miquel. *Memòries d'un militant catalanista*. Barcelona: Publicacions Abadia de Montserrat, 1988.
HOBSBAWM, Eric John Ernest. *Historia del siglo XX: 1914-1991*. Barcelona: Crítica, 1995.
HUERTAS CLAVERIA, Josep Maria. *Obrers a Catalunya: manual d'història del moviment obrer a Catalunya*. Barcelona: L'Avenç, 1994.

HURTADO, V. [*et al.*] [coord.]. *Atles de la guerra civil a Catalunya.* Barcelona: DAU-Publicacions de la Universitat de Barcelona, 2009.
IVERN SALVÀ, M. Dolors. *Esquerra Republicana de Catalunya (1931-1936)*. Vol. 1. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1988.
JUDT, Tony. *Postguerra. Una historia de Europa desde 1945*. Madrid: Taurus, 2006.
LÓPEZ ALONSO, Gerardo. *1930-1980 cincuenta años de historia argentina. Una cronología básica*. Buenos Aires: Editorial de Belgrano, 1982.
MESTRE CAMPI, Jesús [dir.]. *Atles d'història de Catalunya*. Barcelona: Edicions 62, 1988.
MOLINERO, Carme; YSÀS, Pere. *Catalunya durant el franquisme*. Barcelona: Empúries, 1999.
NAVARRO, Ramon. *L'educació a Catalunya durant la Generalitat (1931-1939)*. Barcelona: Edicions 62, 1979.
NICOLÁS AMORÓS, Miquel. *La història de la llengua catalana: la construcció d'un discurs*. València/Barcelona: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1998.
PAGÈS, Pelai; MARTÍNEZ DE SAS, M. Teresa [coord.]. *Diccionari biogràfic del moviment obrer als Països Catalans*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2000.
PAREDES, Javier [coord.]. *Historia contemporánea de España* (1808-1939). Barcelona: Ariel Historia, 1996.
PASTOR PETIT, Domènec. *Espies catalans*. Barcelona: Ed. El Pòrtic, 1988.
PÉREZ, Joseph. *Historia de España*. Barcelona: Crítica, 1999.
POBLET, Josep M. *Història de l'Esquerra Republicana de Catalunya 1931-36. El partit de Francesc Macià i Lluís Companys*. Barcelona: Dopesa, "Col·lecció Pinya de Rosa", 25, 1976.
PRAT DE LA RIBA, Enric. *La nacionalitat catalana. Barcelona.* Edicions 62 i "la Caixa", "Les millors obres de la literatura catalana", 5, 1978.
PRESTON, Paul. *La fi de la guerra civil. La república apunyalada*. Barcelona: Editorial Base, "Col·lecció Base Històrica", 123, 2014.
Progreso catalán en América. Vol. 1. Santiago de Chile: Joaquin Blaya Alende, 1922.
RIQUER, Borja de. *Regionalistes i nacionalistes, 1898-1931*. Barcelona: Dopesa, 1997.
RIQUER, Borja de [dir.]. *Cronologia dels Països Catalans. Història, societat, economia, cultura, ciència.* Barcelona: ECSA, 1999.
RIQUER, Borja de [dir.]. *Història, política, societat i cultura dels Països Catalans*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2004. 10 Vol.
RIQUER, Borja de. *La dictadura de Franco*. Barcelona: Critica/Marcial Pons, 2010.

RISQUES, Manuel [dir.]. *Història de la Catalunya contemporània*. Barcelona: Pòrtic, 1999.
ROVIRA I VIRGILI, Antoni. *Els darrers dies de la Catalunya republicana*. Buenos Aires: Edicions de la Revista, 1940.
ROVIRA I VIRGILI, Antoni. *Història de Catalunya*. Bilbao: La Gran Enciclopedia Vasca, 1972-1984.
ROVIRA I VIRGILI, Antoni. *Cartes de l'exili (1939-1949)*. Compilació, transcripció i estudi per Maria Capdevila. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2002.
ROVIRA I VIRGILI, Antoni. *Sobre història de Catalunya. Escrits de l'exili (1939-1949)*. Valls: Cossetània Edicions, 2012.
SOLÀ, Pere. *Educació i societat a Catalunya*. Lleida: Pagès Editors; Vic: Eumo Editorial, "Biblioteca d'Història de Catalunya", 12, 2011.
SOLÀ I GUSSINYER, Pere. *Educació i moviment llibertari a Catalunya (1901-1939)*. Barcelona: Edicions 62, "Llibres a l'abast", 156, 1980.
SOLDEVILA, Ferran. *Historia de España*. Barcelona: Ariel, 1959.
SOLDEVILA, Ferran [dir.]. *Un segle de vida catalana*. Barcelona: Editorial Alcides, 1961.
SOLDEVILA, Ferran. *Història de Catalunya*. Barcelona: Editorial Alpha, 1963.
SOLDEVILA, Ferran; BOSCH, Pere. *Història de Catalunya*. Mèxic, D.F.: Fundació Ramon Llull, "Col·lecció Catalònia", 1946.
SOTO, Álvaro. *Transición y cambio en España, 1975-1996*. Madrid: Alianza Editorial, 2005.
TERMES, Josep. "De la revolució de setembre a la fi de la guerra civil. 1868-1939". A: VILAR, Pierre [dir.], *Història de Catalunya*. Barcelona: Edicions 62., 1987.
TERMES, Josep. *Les arrels populars del catalanisme*. Barcelona: Editorial Empúries, "Biblioteca Universal Empúries", 122, 1999.
TORRE, Juan Carlos. *Nueva historia argentina. Los años peronistas*. (1943-1955). Buenos Aires: Editorial Sudamericana, 2002.
TUÑÓN DE LARA, Manuel; VALDEÓN BARUQUE, Julio; DOMÍNGUEZ ORTIZ, Antonio. *Historia de España*. Barcelona: Labor, 1991.
TUSELL, Javier. *Dictadura franquista y democracia, 1939-2004*. Barcelona: Crítica, 2005.
VALLVERDÚ, Francesc. *El fet lingüístic com a fet social*. Barcelona: Edicions 62, 1973.
VALLVERDÚ, Francesc. "L'extensió social del català durant mig segle (1939-1989)". A: MARTÍ I CASTELL, Joan [ed.], *Processos de normalització lingüística: l'extensió d'ús social i la normativització*. Barcelona: Columna edicions, 1991.
VARELA, Andreu [*et al.*]. *Història de Catalunya*. Barcelona: Columna, "Assaig-Eines", 5, 2001.

VILAR, Pierre. *Historia de España*. París: Librairie Espagnole, 1975.
VILLARES, Ramón; MORENO LUZÓN, Javier. "*Restauración y Dictadura*". A: FONTANA, Josep; VILLARES, Ramón [dir], *Historia de España*. Vol. 7. Barcelona: Crítica/Marcial Pons, 2009.

2 Biografia

AGUADÉ, Cristian. *Memòries d'un català de Xile*. Barcelona: La Magrana de RBA Libros, 2009.
ABELLÁN, José Luís. *El exilio espanyol en 1939*. Vol. 1 i 2. Madrid: Taurus, 1976-1978.
A. I. *Revista de Llibres*, núm. 16-17 (agost-setembre 1926), p. 116.
ANÒNIM. *La Revista de les Lletres*, núm. 2 (juny 1925), p. XXVII.
ANÒNIM. *La Revista de les Lletres*, núm. 2 (juny 1925), p. XXIX.
AULET, Jaume [ed.]. *Epistolari Pere Calders-Agustí Bartra*. Terrassa: Ajuntament de Terrassa, 2001.
AULET, Jaume [ed.]. *Correspondència amb Agustí Bartra des de l'exili xilè. Cartes de C. A. Jordana, Domènec Guansé i Francesc Trabal*. Terrassa: Papers Bartra IX, Ajuntament de Terrassa, 2005.
Aznar SOLER, Manuel [ed.]. *El exilio literario español de 1939*. A: Actas del Primer Congreso Internacional. Bellaterra: Grupo de Estudios del Exilio Literario (GEXEL) de la Universitat Autònoma de Barcelona, 1998.
BACARDÍ, Montserrat. *Catalans a Buenos Aires. Records de Fivaller Seras*. Lleida: Pagès Editors, 2009.
BACARDÍ, Montserrat; FOGUET, Francesc [ed.]. *Les raons de l'exili. Rafael Tasis*. Valls: Cossetània, 2012.
BALAGUER, Josep M.; Campillo, Maria. *Francesc Trabal*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, Institució de les Lletres Catalanes, 2001.
BENET I JORNET, Josep M. "C. A. Jordana, més enllà de la pulcritud". *Els Marges*, núm. 1 (1974), p. 110-114.
BENGUEREL, Xavier. "Tres a la rereguarda". *Germanor*, "Llibres i revistes", 449 (juny-juliol 1940), p. 26-27.
BENGUEREL, Xavier. *Els vençuts*. Barcelona: Alfaguara, "Col·lecció Ara i Ací", 10, 1969.
BENGUEREL, Xavier. *Memòria d'un exili. Xile 1940-1952*. Barcelona: Edicions 62, "Col·lecció Cara i Creu", 34, 1982.
BENGUEREL, Xavier. *Memòries (1905-1940)*. Barcelona: L'Avenç, 2008.
BLANCH, J. "Mirador". *Catalunya Social*, núm. 401 (febrer 1929), p. 101.

BLAVI, Marta. *El paper de la propaganda durant la Guerra Civil Espanyola*. Girona: Universitat de Girona, 2014. [Treball de fi de Grau]
BUSQUETS I GRABULOSA, Lluís. *Plomes catalanes contemporànies*. Barcelona: El Mall, 1980.
BUSQUETS I GRABULOSA, Lluís [ed.]. *Epistolari entre Xavier Benguerel i C. A. Jordana.* Barcelona, 1990.
BUSQUETS I GRABULOSA, Lluís [ed.]. *Epistolari Xavier Benguerel-Joan Oliver*. Barcelona: Proa, 1999.
CAMPILLO, Maria. *La Institució de les Lletres Catalanes (1937-1939): la primera institució de les lletres catalanes: situació i sentit d'un compromís amb la cultura*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Institució de les Lletres Catalanes, 1999.
CAMPILLO, Maria. *C. A. Jordana i la seva obra*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona, (1977) [Tesina]
CAMPILLO, Maria. "C. A. Jordana, l'intel·lectual i la ideologia". *Serra d'Or*, núm. 209 (febrer 1977), p. 31.
CAMPILLO, Maria. "Situació i sentit d'«Una mena d'amor» de C. A. Jordana". Barcelona: *Els Marges*, 11, 1977, p. 101-109,.
CAMPILLO, Maria. "Pròleg". A: Jordana C. A., *Quimet dels lleopards i altres contes.* Barcelona: Laia "Les Eines de Butxaca", 22, 7-33, 1985.
CAMPILLO. "Pròleg". A: Jordana, C. A., *L'atemptat i altres contes.* Barcelona: Laia "El Nus", p. 7-33, 1989.
CAMPILLO, Maria. "El compromís de Carles Riba durant la Guerra Civil". A: Actes del II Simposi Carles Riba (Carles Riba: 100 anys), Universitat Autònoma de Barcelona. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1993.
CAMPILLO, Maria. *Cultura catalana i guerra civil: front cultural i plataformes d'actuació*. Bellaterra: Publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona, 1993.
CAMPILLO, Maria. *Escriptors catalans i compromís antifeixista (1936-1939)*. Barcelona: Curial Edicions Catalanes, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994.
CAMPILLO, Maria. "Mercè Rodoreda: dues conferències radiades durant la guerra civil". Barcelona: *Els Marges*, núm. 5, (desembre), p. 53-61, 1994.
CAMPILLO, Maria. "El grup d'exiliats catalans a Roissy-en-Brie". A: AZNAR SOLER, Manuel, *El exilio literario español de 1939*. Bellaterra: Grupo de Estudios del Exilio Literario (GEXEL), volum 1, Universitat Autònoma de Barcelona, p. 569-577, 1998.
CAMPILLO, Maria. "Un capítol de la novel·la inèdita *Flames de juliol*, de C. A. Jordana". Barcelona: *Els Marges*, núm. 74 (tardor 2004), p. 77-96.
CAMPILLO, Maria. *Memòria literària i ficció de l'univers concentracionari*. Barcelona: Fundació Carles Pi Sunyer, "Textos d'història i cultura", núm. 1, 2006.

CAMPILLO, Maria. "Mercè Rodoreda: París 1939 (quatre cartes i unes botes)". Barcelona: *Els Marges*, 78 (Hivern), 2006, p. 107-112.
CAMPILLO, Maria. *Quan plovien bombes. Textos literaris catalans*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2008.
CAMPILLO, Maria. *Barcelona 1938: La veu de les sirenes*. Barcelona: Edicions de 1984, "Col·lecció Temps Maleïts", núm. 30, 2008.
CAMPILLO, Maria. "Cèsar-August Jordana, *El món de Joan Ferrer*". Barcelona: *Quaderns. Rev. trad.*, núm. 16, p. 29-42, 2009.
CAMPILLO, Maria. "Chile en el corazón. Los escritores del *Florida* y Pablo Neruda, Madrid: Cuadernos Hispanoaericanos, 711, 2009, p. 77-85.
CAMPILLO, Maria [ed.]. *Allez! Allez! Escrits del pas de frontera, 1939*. Barcelona: L'Avenç, 2010.
CAMPILLO, Maria [ed.]. *Llegir l'exili*. Barcelona: Grup d'Estudis de Literatura Catalana Contemporània de la UAB i L'Avenç, 2011.
CAMPILLO, Maria (). "Noticia de Rafaela de Buen". A: AZNAR SOLER, Manuel; LÓPEZ GARCÍA, José Ramón [ed.], *El exilio republicano de 1939 y la segunda generación*. Grupo de Estudios del Exilio Literario (GEXEL) de la Universitat Autònoma de Barcelona. Sevilla: Editorial Renacimiento, 2011.
CAMPILLO, Maria; CENTELLES, Esther. *La premsa a Barcelona (1936-1939)*. Centre d'Estudis d'Història Contemporània. Barcelona: La Gaya Ciència, 1979.
CAMPILLO, Maria; REAL, Neus. *La Institució de les Lletres Catalanes dels anys trenta al tombant del segle XXI*. Barcelona: Institució de les Lletres Catalanes, 2007.
CAMPILLO, Maria; VILANOVA, Francesc. *La cultura catalana en el primer exili (1939-1940). Cartes d'escriptors, intel·lectuals i científics*. Barcelona: Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autonòmics i Locals, "Quaderns de l'Arxiu Pi i Sunyer", 4, 2000.
CAMPS I ARBÓS, Josep. *L'espantós és el buit, el desert: La correspondència entre Rafael Tasis i Ramon Xuriguera*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, "Biblioteca Serra d'Or", 2010.
CANAL, Jordi [*et al.*] [ed.]. *Les exils catalans en France*. Paris: Presses de l'Université Paris-Sorbonne, PUPS, 2005.
CANYAMERES, Ferran. "Carnet de les lletres". Barcelona: *Meridià*, núm. 28 (juliol), p. 6, 1938.
CARRERAS CANDI, Francesc [dir]. *Geografia general de Catalunya*. Barcelona: Establiment Editorial d'Albert Martin, 1908-1918. 6 Vol.
CARULLA I CANALS, Lluís. *Catalunya en 1000 cartells: des dels orígens fina a la Guerra Civil*. Barcelona: Postermil, 1994.

CASASSAS, Jordi. *Els intel·lectuals i el poder a Catalunya. Materials per a un assaig d'història cultural del món català contemporani (1808-1975)*. Barcelona: Pòrtic, 1999.
CASTELLANOS, Jordi. "El districte cinquè i la novel·la catalana dels anys trenta". Barcelona: *Els Marges*, núm. 26, 1982, p. 115-119.
CASTELLANOS, Jordi. "C. A. Jordana i Salvador Espriu". Barcelona: *Els Marges*, núm. 43, p. 69-76, 1991.
CASTILLO, Montserrat. *Grans il·lustradors catalans del llibre per a infants (1905-1939)*. Barcelona: Editorial Barcanova, "Biblioteca de Catalunya", 1997.
CLARISME. "Les enquestes de Clarisme", núm. 25 (7.4.1934), p. 4.
COLOMINES, Joan. *El compromís de viure. Apunts de memòria*. Barcelona: Columna Edicions, 1999.
COMISSIÓ AMÈRICA I CATALUNYA. *Diccionari dels catalans d'Amèrica*. Vol. 2. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1992.
CORRETGER, Montserrat. *Alfons Maseras: intel·lectual d'acció i literat (Biografia. Obra periodística. Traduccions)*. Barcelona: Curial Edicions Catalanes. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995.
CORRETGER, Montserrat. *Els intel·lectuals catalans a Tolosa el 1939 i la represa i organització de la cultura*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, "Estudis de llengua i literatura catalanes", 51, 2005.
CORRETGER, Montserrat. *Domènec Guansé, crític i novel·lista: entre l'exili i el retorn*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2011.
CRÉIXAMS, Pere. *Infants*. Barcelona: Edicions del Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya, 1936.
d'Ací d'Allà, "Dos prosistes i un poeta", núm. 130, (octubre 1928), p. 351.
DIAZ-PLAJA, Guillermo. "Josué i el sol". A: *Cuentistas catalanes contemporáneos*. Madrid: M. Aguilar, Editor, "Colección Crisol", 63, 1944, p. 383.
EL BAIX PENEDÈS. "Teresa dels Urbervilles, per Thomas Hardy. Traducció de l'anglès per C. A. Jordana", núm. 1.228, any 24 (12.10.1929), p. 3.
EL BAIX PENEDÈS. "Biblioteca A tot vent", núm. 1.228, any 24 (22.10.1929), p. 3.
EL BE NEGRE. "Els èxits d'«El Be». El Premi Crexells d'avui", núm. 78 (13.12.1932), p. 1.
ESPLAI. "Anuncis", núm. 122 (1.4.1934), p. II.
ESPRIU, Salvador. *Laia*. Edició crítica i anotada amb estudi introductori a cura de Víctor Martínez-Gil i Gabriella Gavagnin. Barcelona: Centre de Documentació i Estudi Salvador Espriu, 1992.
FEBRÉS, X. [ed.]. *Diàlegs a Barcelona, Joan Oliver-Pere Calders*. Barcelona: Laia, Ajuntament de Barcelona, 1984.

FERRER, Josep; PUJADAS, Joan [ed.]. *Epistolari de Joan Coromines amb exiliats catalans d'Amèrica: Hipòlit Nadal i Avel·lí Artís Balaguer*. Barcelona: Curial Edicions Catalanes, 2003.

FIGUERAS, Arnau. *Història de la FNEC. La Federació Nacional d'Estudiants de Catalunya de 1932 a 1986*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2005.

FLAMA. "Editorial Barcino", 13 (4.3.1932), p. 7.

FLAMA. "*Ramaiana*, Col·lecció Popular Barcino, volum núm. 82. Adaptació catalana de C. A. Jordana", "Les Lletres", 42 (23.9.1932), p. 7.

FONTQUERNIL, Enriqueta i RIBALTA, Mariona. *L'ensenyament a Catalunya durant la guerra civil: el CENU*. Barcelona: Barcanova, 1982

GALÍ, Alexandre. *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya, 1900-1936*. Llibre IV. *Ensenyament tècnico-industial o técnico-manual o d'arts i oficis* (2a part). Barcelona: Fundació Alexandre Galí, 1981.

GASCH, Sebastià. *Etapes d'una nova vida. Diari d'un exili*. Barcelona: Quaderns Crema, 2002.

GHANIME, Albert. "Santiago Riera i Tuèbols. Aportacions en el camp de les institucions educatives". A: Miscel·lània en homenatge al professor Santiago Riera i Tuèbols. Barcelona: Publicacions Universitat de Barcelona, 2006.

GIMFERRER, Pere. "C.A. Jordana y El món de Joan Ferrer", *Destino*, núm. 1761-1765 (juliol 1971), p. 45.

GINEBRA, Jordi. *Llengua i política en el pensament d'Antoni Rovira i Virgili*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2006.

GRANÉS, Joan. "El collar de la Núria". *d'Ací d'Allà*, "Programa del llibre català per a 1926", núm. 97 (gener 1926), p. 410.

GRASES, Pere. *Catalans a les Amèriques i altres*. Barcelona: Fundació Miquel Torres, 1990.

GRAU, Pierre. "L'aide des occitans aux intellectuels catalans et leur accueil en exil (1939-1943)". A: CANAL, Jordi; CHARLON, Anne; PIGENET, Phryné [ed.], *Les exils catalans en France*. París: PUPS, 2005.

GUANSÉ, Domènec. "L'anell del Nibelung". *Revista de Catalunya*, "Cròniques catalanes", núm. 21 (març 1926), p. 327.

GUANSÉ, Domènec. *Revista de Catalunya*, "Cròniques catalanes", núm. 39 (setembre 1927), p. 307.

GUANSÉ, Domènec. "El collar de la Núria". *Revista de Catalunya*, "Cròniques catalanes", núm. 41 (novembre 1927), p. 521.

GUANSÉ, Domènec. *Revista de Catalunya*, "Cròniques catalanes", núm. 43 (gener 1928), p. 86.

GUANSÉ, Domènec. *Revista de Catalunya*, "Cròniques catalanes", núm. 45 (març 1928), p. 281.

GUANSÉ, Domènec. *Revista de Catalunya*, "Cròniques catalanes", núm. 46 (abril 1928), p. 433.

GUANSÉ, Domènec. *Revista de Catalunya*, "Cròniques catalanes", núm. 47 (maig 1928), p. 527.
GUANSÉ, Domènec. *Revista de Catalunya*, "Cròniques catalanes", núm. 58 (setembre 1929), p. 249.
GUANSÉ, Domènec. *Revista de Catalunya*, "Les Lletres", núm. 59 (octubre 1929), p. 334.
GUANSÉ, Domènec. "Llibres d'aventures". *La Rambla de Catalunya*, "L'esperit dels dies", núm. 25 (setembre 1930), p. 10.
GUANSÉ, Domènec. "«Una mena d'amor», de C. A. Jordana". *La Publicitat*, "Les Lletres", núm. 17.911 (6.1.1932), p. 5.
GUANSÉ, Domènec. "«El setè cel», drama en tres actes traduït per C. A. Jordana". *La Publicitat*, "El Teatre", 17.915 (10.1.1932), p. 3.
GUANSÉ, Domènec. "L'obra cultural dels menjadors infantils". Barcelona: *Meridià*, núm. 53, gener 1939, p. 3.
GUANSÉ, Domènec. "Mas Perxés". Germanor, 436-437-438 (març, abril, maig 1939), p. 8-9.
GUANSÉ, Domènec. "Catalans a Tolosa". *Catalunya*, 101 (abril 1939), 6-7.
GUANSÉ, Domènec. "El grup de Roissy-en-Brie". *Catalunya*, 102 (maig 1939), 3 i 9.
GUANSÉ, Domènec. "Sense retorn", *Germanor*, "Llibres i revistes", núm. 448 (maig 1940), p. 26.
GUANSÉ, Domènec. *Ruta d'Amèrica*. Santiago de Xile: Edicions de l'Agrupació Patriòtica Catalana, 1944.
GUANSÉ, Domènec. "C. A. Jordana". *Germanor*, "Arts i lletres", núm. 595 (abril 1959), p. 7-8.
GUANSÉ, Domènec. *Abans d'ara. Retrats literaris*. Barcelona: Aymà Editora, 1966.
GUARDIOLA, Carles-Jordi. *Cartes de Carles Riba. II: 1939-1952. Els orígens*. (Recollides i anotades per Carles-Jordi Guardiola). Barcelona: Edicions de la Magrana i Institut d'Estudis Catalans, 1991.
GUILLAMON, Julià. *Literatures de l'exili*. Barcelona: Diputació de Barcelona, Centre de Cultura Contemporània de Barcelona, 2005.
GUILLAMON, Julià [ed.]. *Narrativa catalana de l'exili*. Barcelona: Galàxia Gutenberg, Cercle de Lectors, 2005.
GUILLAMON, Julià. *El dia del revolt. Literatura catalana d'exili*. Barcelona: Editorial Empúries, 2008.
HERNÁNDEZ, Prócoro. *Veus de l'exili a Mèxic. Una catalanitat a prova*. Barcelona: ECSA, Pòrtic, 2000.
INIESTA, Amalia. *Entrevista a Joan Rocamora Cuatrecasas. Records d'un exiliat a Amèrica*. Barcelona: Rafael Dalmau Editor, 1995.
JANÉ, Albert. "Consideracions sobre una tasca molt delicada: la del corrector de català". A: Segon Congrés Internacional de la llengua Catalana (1986 volum IV Àrea 3 Lingüística social/Isidor Marí (ed.) Palma de

Mallorca: Universitat de les Illes Balears, 1992, 587-588

J. C. I V [Joan Cortés i Vidal]. "«El setè cel», al Romea". *Mirador*, núm. 154 (14.1.1932), p. 5.

JULIÓ, Montserrat. *Vida endins. Crònica d'un exili a Xile*, Barcelona: Viena Edicions, 2003.

LA CAMPANA DE GRÀCIA. "Generalitat de Catalunya. «Premi Joaquim Folguera»", 3.316 (11.2.1933), p. 93.

LA HUMANITAT. "Correu de les lletres", 67 (26.1.1932), p. 2.

LA PARAULA CRISTIANA. *Els llibres de 1931*, 86 (febrer de 1932), p. 131.

LA PUBLICITAT. "Quarta setmana de l'autor català". "Les Lletres", 16.902 (9.6.1928), p. 5.

LA PUBLICITAT. "Informació catalana". "Els llibres...", 17.700 (15.5.1931), p. 5.

LA PUBLICITAT. "Romea". "El Teatre", 17.913 (8.1.1932), p. 5.

LA PUBLICITAT. "Els darrers volums de la Col·lecció Barcino", 17.930 (28.1.1932), p. 3.

LA PUBLICITAT. "Notes soltes", 19.291 (4.9.1936), p. 2.

LA PUBLICITAT. "Teatre Català. Concurs per a la concessió d'un premi del Teatre Català de la Comèdia", 19.738 (11.1.1938), p. 2.

LA REVISTA, "Informacions de *La Revista*", Any XIX (gener-juny 1933), p. 156.

LA REVISTA DE LES LLETRES. "Prosa", 2 (juny 1925), p. XXVII-XXIX.

L'OPINIÓ. "C. A. Jordana", 28 (25.8.1928), p. 1.

L'OPINIÓ. "Notes i notícies", 148 (24.11.1931), p. 6.

L'OPINIÓ. "Manuals de català", 278 (23.4.1932), p. 2.

L'OPINIÓ. "Una nova edició del formulari de documents en català". "Les Lletres" 715 (19.9.1933), p. 8.

LA VANGUARDIA, núm. 23.312 (3.12.1938), p. 4.

LLATES, Rossend. "C. A. Jordana Tot de contes (Ed. La Mirada)". *Mirador*, "Els Llibres", núm. 52 (23.1.1930), p. 4.

M. A. "Xavier Benguerel, Premi Narcís Oller". *Meridià*, 51 (31.12.1938), p. 5.

MAJÓ I UBACH, Montserrat. *Cèsar-August Jordana i la traducció*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona, 2004. (Treball d'investigació)

M. M. "Text de C. A. Jordana. Il·lustracions de Joan Llaverias". Barcelona: *La Paraula Cristiana*, núm. 15, (març 1926), p. 270.

MANCEBO, Ma. Fernanda [*et al.*] [ed.]. *L'exili cultural de 1939. Seixanta anys després*. Actas del I Congreso Internacional (Valencia, 2001). Vol. 1. Burjassot (València): Universitat de València, Biblioteca Valenciana, 2001.

MANENT, Albert. *La literatura catalana a l'exili*. Barcelona: Curial, 1976.

MANENT, Albert. *Escriptors i editors del nou-cents*. Barcelona: Curial Edicions Catalanes, 1984.

MARTÍ FERRIOL, José Luís i MUÑOZ MIQUEL, Ana [ed.]. *Estudios de traducción e interpretación. Entornos de especialidad*: Universitat Jaume I. Servicio de comunicación y publicaciones. Vol. II. 2012

MARTÍNEZ GIL, Victor. "Correctors i escriptors en la literatura catalana: el concepte de coautoria lingüística". Barcelona: Llengua & Literatura: revista anual de la Societat Catalana de Llengua i Literatura, Vol. 8, 1997.

MARTORELL, A. "Moviment pedagògic", *La Paraula Cristiana*, núm. 63 (març 1930), p. 284.

MASSOT i Muntaner, Josep. *Antoni M. Sbert, agitador, polític i promotor cultural*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, "Biblioteca Serra d'Or", 2000.

MASSOT, Josep. *Antoni Maria Sbert, 1901-1980*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2008.

MIRADOR. "«Miradors» pregunta als escriptors", núm. 179 (7.7.1932), p. 6.

MIRADOR. "V Premi Joan Crexells", núm. 202 (15.12.1932), p. 6.

MOHINO I BALET, Abraham. "Mar enllà: el viatge sense retorn. Reflexions sobre la literatura catalana de diàspora". A: PUJOL, Enric [coord.], *L'exili català del 1936-1939. Noves aportacions*. Girona: Cercle d'Estudis Històrics i Socials, "Quaderns del Cercle", 22, 2006.

MONTOLIU, Manuel de. "Remarques bibliogràfiques". *La Paraula Cristiana*, núm. 15 (març 1926), p. 270.

MURGADES I BARCELÓ, Josep. "Sobre memòries i dietaris: intent de caracterització d'un gènere". Barcelona: *Els Marges*, 1, p. 114-118, 1974.

NOGUÉS, Xavier [ed.]. *L'humor a la Barcelona del nou-cents*. Barcelona: Aymà Editor, 1949.

NOSTRA TERRA, "Biblioteca Catalana" (primera denominació de la "Biblioteca Literària"), 3 (març 1928), p. 111.

OLIVER, Joan. *Marines i soledats. Cartes a Conxita Riera*. Barcelona: La Mirada, 2000.

O. S. [SALTOR I SOLER, Octavi]. "«Quatre venjances» de C. A. Jordana. Llibreria Nacional Catalana". *La Revista*, 189-190 (1-16.8.1934), p. 152.

P. "Un manual de correspondència". *L'Opinió*, 163 (11.12.1931), p. 6.

P. "«Ramaiana» (Col·lecció Popular Barcino". *Flama*, 42 (23.9.1932), p. 7.

PI I SUNYER, Carles. *Memòries de l'exili*. Barcelona Curial, 1978. 2 Vol.

PI I SUNYER, Carles. *La guerra. 1936-1939. Memòries* (Recopilació i revisió a cura de Núria Pi-Sunyer). Editorial Pòrtic, "Memòries", 32, 1986.

PI SUNYER, Carles. *Memòries del primer exili*. Barcelona: Fundació Carles Pi Sunyer d'Estudis autonòmics i locals, 1939.

PORTA, Roser. *Mercè Rodoreda i l'humor (1931-1936). Les primeres novel·les, el periodisme i Polèmica*. Barcelona:

Fundació Mercè Rodoreda, FP, Institut d'Estudis Catalans, "Biblioteca Mercè Rodoreda", 3, 2007.
POUS I PAGÈS, J. *De la pau i del combat*. Mèxic: Ed. Catalònia, 1948.
PRESTON, Paul. *L'holocaust espanyol*. Barcelona: Editorial Base, 2011.
PUJOL, Enric [coord.]. *L'exili català del 1936-39. Un balanç.* Girona: Cercle d'Estudis Històrics i Socials, "Quaderns del Cercle", 19, 2003.
PUJOL, Enric [coord.]. *L'exili català del 1936-39. Noves aportacions.* Girona: Cercle d'Estudis Històrics i Socials, "Quaderns del Cercle", 22, 2006.
RAHOLA, Carles. *Antologia de prosistes i poetes catalans*. Girona: Dalmau i Carles, Pla, Editors, 1932.
REAL MERCADAL, Neus. *Dones i literatura a la Catalunya de preguera*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2006.
REAL MERCADAL, Neus. *Les novel·listes dels anys trenta: obra narrativa i recepció crítica*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2006.
RODERGAS I CALMELL, Josep. *Els pseudònims usats a Catalunya (recull de 3.800)*. Barcelona: Editorial Millà, 1951.
RODOREDA, Mercè [HARI-HARA]. "Com han passat l'estiu alguns dels nostres intel·lectuals". *Clarisme*, 2 (16.10.1933), p. 4.
RODOREDA, Mercè. "Ganes de parlar amb C. A. Jordana". *Clarisme*, 6 (25.11.1933), p. 3.
RODOREDA, Mercè [HARI-HARA]. "Tabola. Disbarats". *Clarisme*, núm. 11 (30.12.1933), p. 4.
RODOREDA, Mercè. *Cartes a Anna Murià (1939-1956).* Barcelona: La Sal, Edicions de les Dones, 1985.
Roig Querol, Enric. "Temes filològico-administratius". *L'Opinió*, 912, 9.5.1934, p. 9.
Roig Querol, Enric. "Al marge de la política". *L'Opinió*, 918, 16.5.1934, p. 5
ROURE I TORENT, Josep. "L'adaptació per C. A. Jordana de *Sakuntala* de Kalidasa". *La Nova Revista*, 9 (setembre 1927), p. 82.
ROURE I TORENT, Josep. "C. A. Jordana: *L'incest* (Edicions «El Llamp» Reus)". *La Nova* Revista, núm. 18 (juny 1928), p. 173-174.
ROVIRA I VIRGILI, Antoni. *Diccionari català-castellà & castellà-català*. Barcelona: Antoni López, llibreter, 1923.
ROVIRA I VIRGILI, Antoni. *Els darrers dies de la Catalunya republicana. Memòries de l'exili català*. Barcelona: Curial, 1976.
RUCABADO, J. "Fills de Déu o fills del goril·la". *Catalunya Social*, núm. 231 (10.10.1925), p. 6

RUCABADO, J. "Enfront del Social-darwinisme. La imaginació i l'autoritat". *Catalunya Social*, núm. 233 (24.10.1925), p. 3
RUCABADO, J. "Catalunya social, clandestina". *Catalunya Social*, núm. 234 (31.10.1925), p. 5
RUCABADO, J. "El jazz-band dels socialistes". *Catalunya Social*, núm. 474 (juliol 1930), p. 499.
SALTOR I SOLER, Octavi. "«Quatre venjances» de C. A. Jordana: Llibreria Nacional Catalana", *La Revista*, 189-190 (1-16.8.1923), p. 152.
SANS ORENGA, M. *Breu història de l'Ateneu Barcelonès*. Barcelona: Editora del Pallars, 1987.
SANTA, Àngels. "Deux femmes face à face: Eugénie Marlitt et Delly". A: *Femme et littérature populaire*, L'ull crític segona etapa (15-16). Lleida: Edicions de la Universitat de Lleida, 2012, p. 144-152
SAURET I GARCÍA, Joan. *L'exili polític català*. Barcelona: Proa, 1979.
T. "C. A. Jordana", *Ariel*, any 4, núm. 20 (novembre 1950), p. 27.
TASIS I MARCA, Rafael. "Virginia Woolf, Mrs. Dalloway". *Mirador*, "Els llibres", 99 (25.12.1930), p. 4.
TASIS I MARCA, Rafael. "Barcelona i la novel·la", *Mirador*, 226 (juny 1933), p. 6.
TASIS I MARCA, Rafael. *Literatura catalana moderna*. Barcelona: Comissariat de Propaganda de la Generalitat, 1937.
TASIS I MARCA, Rafael. "*Flush* de Virginia Woolf". *La vida literària a Catalunya*, "Els homes i els llibres", 39 (8.10.1938), p. 4.
TASIS I MARCA, Rafael. "Notes sobre la novel·la policíaca", *Revista de Catalunya*, 104 (octubre-desembre), 1947, p. 413.
TOFFOLI I CARBONELL, Josep Maria. "El creixement". vol. 2. "Montgat i Les Mallorquines". vol. 6. A: *Tiana segle xx*, Col·lecció local, Biblioteca Municipal de Tiana, 2003-2004.
TRABAL, Francesc. *Els contracops de l'enyorança. Escrits de l'exili*. Barcelona: Fundació La Mirada, "Ragtime", 8, 2011.
TRIADÚ, Joan. "Txossep", *Antologia de contistes catalana: 1850-1950*. Barcelona: Selecta, 1950, p. 1114-1129.
____ *Literatura catalana i el poble*. Barcelona: Selecta, 1961.
VALLDEPERES, Manuel. *Ombres entre tenebres: l'èxode de Catalunya*. Buenos Aires: Agrupació d'Ajut a la Cultura Catalana, 1941.
VALLÈS, Emili. *Diccionari de barbarismes del català modern*. Barcelona: Central Catalana de Publicacions, [s. a.].
VILANOVA I VILA-ABADAL, Francesc. "Carles Pi i Sunyer la cultura catalana a l'exili". A: AZNAR SOLER, Manuel, *El exilio literario español de 1939*. Actas del Primer Congreso

Internacional. Vol. 1 i 2. Bellaterra: Grupo de Estudios del Exilio Literario (GEXEL) de la Universitat Autònoma de Barcelona, 1998.

VILANOVA I VILA-ABADAL, Francesc. *Viure el primer exili: cartes britàniques de Pere Bosch Gimpera i Carles Pi i Sunyer, 1939-1940*. Barcelona: Quaderns de l'Arxiu Pi i Sunyer, 2, 1998.

VILANOVA I VILA-ABADAL, Francesc. *Des dels camps. Cartes de refugiats al Migdia francès, l'any 1939*. Barcelona: Quaderns de l'Arxiu Pi i Sunyer, 3, 1998.

VILALLONGA, Mariàngela. "La Domus Aurea d'Arenys de l'Empordà", *Revista de Girona*, 1.186 (gener-febrer 1998).

XAMMAR, Eugeni. *Periodisme*. Selecció i presentació de Josep Badia i Moret. Barcelona: Quaderns Crema (Vallcorba), 1989.

YATES, Alan. *Una generació sense novel·la*. Barcelona: Edicions 62, "Llibres a l'Abast", 122, 1975.

3 Llengua

ALCOVER, Antoni M. *Diccionari de la llengua catalana. Lletra de Convit a tots els amics d'aquesta llengua envia Mn. Alcover*. Barcelona: Centre Excursionista de Catalunya, 1902.

ALCOVER, Antoni M.; MOLL, Francesc de B. *Diccionari català-valencià-balear*. 2a ed. Palma de Mallorca: Moll, 1978. 10 Vol.

BADIA I MARGARIT, Antoni M. *Vint-i-cinc anys d'estudis sobre la llengua i la literatura catalanes (1950-1975)*. Vol. 1. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1976.

BADIA I MARGARIT, Antoni M. *Gramàtica històrica catalana*. València: Tres i Quatre. "Biblioteca d'estudis i investigacions", 4, 1976.

BALCELLS, Albert; IZQUIERDO, Santiago. *Història de l'Institut Estudis Catalans: del 1942 als temps recents*. Vol. 2. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2007.

BALCELLS, Albert; PUJOL, Enric. *Història de l'Institut d'Estudis Catalans, 1907-1942*. Vol. 1. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans i Editorial Afers, 2002.

BALCELLS, Josep Maria. *Revistes dels catalans a les Amèriques. Repertori de 230 publicacions des de 1831*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1988.

BALOT, Artur. *Lliçons de català: converses del Míliu de Ràdio Barcelona*. Vol. 1 i 2. Barcelona: Llibreria Bonavian, 1934.

BERTRAN I PIJOAN, Lluís. "Gramàtica: Llenguatge. Composició". *La Paraula Cristiana*, núm. 37 (gener 1928), p. 37.

BERTRAN I PIJOAN, Lluís. "Gramàtica: Llenguatge". *La Paraula Cristiana*, "Els llibres de 1931", núm. 86, (febrer 1932), p. 131.

BERTRAN I PIJOAN, Lluís. "Gramàtica: Llenguatge". *La Paraula Cristiana*, núm. 114, (juny 1934), p. 516.
BIBILONI, Gabriel. *Llengua estàndard i variació lingüística*. València: Contextos 3 i 4, 1997.
BIBILONI, Gabriel. *Sobre l'estàndard composicional*. A: *Jornades de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans a Mallorca (18 i 19 octubre de 1996)*. Barcelona-Palma: Institut d'Estudis Catalans-Universitat de les Illes Balears, 1997.
BIBILONI, Gabriel [*et al.*]. *Pompeu Fabra, 10 aspectes de l'home i l'obra*. Barcelona: Diputació de Barcelona. Universitat Catalana d'Estiu. Galerada, 2013.
BOFILL I MATAS, Jaume. *La llengua catalana. Debat consistorial de 22 de febrer de 1916. Antecedents i conseqüències*. Barcelona: Joventut de Lliga Catalana, 1933.
BRUNOT, Ferdinand. *Préface, De l'époque latine à la Renaissance*. A: *Histoire de la Langue Française des origines à 1900*. Tom I. París, 1905.
BROSSA, C. "El català en vint lliçons". *La Publicitat*, "Els llibres nous", núm. 18.766 (5.10.34), p. 2.
BUSQUETS I GRABULOSA, Lluís. *Xavier Benguerel/Joan Oliver Epistolari*. Barcelona: Proa, 1999.
CABANA, Francesc. *La banca a Catalunya*. Barcelona: Edicions 62, "Col·lecció a l'abast", 29, 1965.
CALVERAS, Josep. *La reconstrucció del llenguatge literari català: estudi d'orientació*. Barcelona: Biblioteca Balmes, 1925.
CALVERAS, Josep. *Catalunya Social*, "Oficina romànica", "Consultes", núm. 399 (26.1.1929), p. 69.
CALVERAS, Josep. *Consultes de llenguatge*. Barcelona: Publicacions de l'Oficina Romànica, "Biblioteca Balmes", 1933.
CAÑELLAS, Cèlia I TORAN, Rosa. "El creixement urbà i la política". A: RIQUER, Borja de [dir.]. *Història política, societat i cultura dels Països Catalans*. Vol. 8. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1995, p. 74-75.
CAPDEVILA, Josep M. *Com s'ha d'escriure una carta en català*. Barcelona: Barcino, "Col·lecció Popular Barcino", 3, 1925.
CAPMANY, Maria Aurèlia. *Salvador Espriu*. Barcelona: Dopesa, "Pinya de Rosa", 1972.
CARDONA, Osvald. *La correspondència comercial en català*. Barcelona: Curial Edicions Catalanes, 1982.
CARETA I VIDAL, Antoni. *Barbrismes y vulgarismes que malmeten la llengua catalana posats en ordre*. Barcelona: Estampa de Víctor Berdós y Feliu, 1886.
CARETA I VIDAL, Antoni. *Diccionari de barbrismes introduhits en la llengua catalana*. Barcelona: Vilanova y Geltrú, tipògraf, 1901.
CARNER, JOSEP. *Llunyania*. Santiago de Xile: El Pi de les Tres Branques, 1952.

CARULLA, Jordi; CARULLA, Arnau. *2000 carteles. República-Guerra Civil-Posguerra.* Barcelona: Postermil, 1997.

CASALS, Daniel. *Ràdio en català. Contribució de Catalunya Ràdio a la creació d'un llenguatge radiofònic català per als informatius*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, "Biblioteca Milà i Fontanals", 55, 2007.

CASALS, Daniel. "La difusió de la codificació fabriana als mitjans de comunicació durant el tardofranquisme. Publicació del curs Lecciones de catalán para todos (1969-1975) a El Correo Catalán". A: MONTSERRAT, Anna; CUBELLS, Olga [ed.]. *Entorn i vigència de l'obra de Fabra*. Actes del II Col·loqui Internacional "La lingüística de Pompeu Fabra". Valls: Cossetània Edicions, 2007.

CASALS, Daniel; FAURA, Neus; TORRENT, Anna M. [ed.]. *Futbol i llengua*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona, 2007.

CASALS, Daniel; FAURA, Neus. "<Aclariments lingüístics>, una secció de Tele-estel dedicada a la divulgació de la normativa fabriana". A: PRADILLA, Miquel Àngel [ed.]. *Fabra, encara*. Actes del III Col·loqui Internacional "La lingüística de Pompeu Fabra". Barcelona: Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans, 2012.

CASALS, Daniel; FAURA, Neus. "Contribució de Josep Ibañez i Senserrich a la difusió i a la reivindicació del català durant el Franquisme a la premsa: la primera etapa (1966-1967) de la secció 'Aclariments lingüístics' de Tele/Estel. Barcelona: Estudis Romànics, 37, 2015, p. 85-113.

CASALS, Daniel; NOGUÉ, Neus [ed.]. *Cents anys de Normes ortogràfiques*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, "Biblioteca Milà i Fontanals", 63, 2016.

CASASÚS, Josep Maria. *El periodisme a Catalunya*. Esplugues de Llobregat: Plaza & Janés Editores, 1988.

CASASÚS, Josep Maria. *Periodisme català que ha fet història*. Barcelona: Proa, 1996.

CASASÚS, Josep Maria. *La premsa en català de 1868 a 1939*. Barcelona: Cat. Hist. Rev. núm. 8. Institut d'Estudis Catalans, 2015.

COROMINES, Joan. *El que s'ha de saber de la llengua catalana*. Palma de Mallorca: Moll, 1965.

COROMINES, Joan. *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Barcelona: Curial Edicions Catalanes i Caixa de Pensions "La Caixa", 1980-1991. 9 Vol.

COSTA CARRERAS, Joan. *The architect of modern catalan. Pompeu Fabra (1868-1948)*. Amsterdam: Institut d'Estudis Catalans, Universitat Pompeu Fabra, John Benjamins BV, 2009.

CREXELL, Joan. *Premsa clandestina i de l'exili: 1917-1938*. Barcelona: El Llamp, "La Rella", 1987.

CREXELL, Joan. *El llibre a Catalunya durant la guerra civil*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, "Biblioteca Serra d'Or", 97, 1990.
CUGUERÓ I CONCHELLO, Maria [*et al.*]. *El Servei de Biblioteques del Front (1936-1939)*. Barcelona: Diputació de Barcelona, 1995.
CULLA CLARÀ, Joan B.; DUARTE MONTSERRAT, Àngel. *La premsa republicana*. Barcelona: Diputació de Barcelona. Col·legi de Periodistes de Catalunya, 1990.
CHECA GODOY, Antonio. *Historia de la prensa en Iberoamérica*. Sevilla: Alfar, 1993.
DREYFUS-ARMAND, G. "La presse catalane en France de 1939 à 1976". A: Congrés Internacional sobre l'Exili als Països Catalans 1939-1975. Barcelona: Universitat de Barcelona i Centre d'Estudis Històrics Internacionals, 1978.
DUARTE, Carles [*et al.*]. *Manual de llenguatge administratiu*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Escola d'Administració Pública de Catalunya, 1991.
DUARTE, Carles; MASSIP, Àngels. *Síntesi d'història de la llengua catalana*. Barcelona: La Magrana "L'esparver llegir", 2, 1981.
DURAN, Lluís. *Pàtria i escola. L'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana*. Barcelona: Afers, 1997.
ESPLAI. "Correspondència epistolar", "Anuncis", núm. 122 (1.4.1934), p. II)
FABRA, Pompeu. *L'obra dels nostres descastellanitzants. El Poble Català*, "Qüestions gramaticals", núm. 674 (21.12.1911), p. 1.
FABRA, Pompeu. *Qüestions de gramàtica catalana*. Barcelona: Biblioteca Popular de *L'Avenç*, 114, 1911.
FABRA, Pompeu. *Diccionari ortogràfic: precedit d'una exposició de l'ortografia catalana segons el sistema de l'Institut d'Estudis Catalans*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1917.
FABRA, Pompeu. *Gramàtica catalana*. Barcelona: Publicacions de l'Institut de la llengua catalana, 1918.
FABRA, Pompeu. *Gramàtica catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, Biblioteca filològica, 1933.
FABRA, Pompeu. *Converses filològiques*. Barcelona: Regina, "Col·lecció Qüestions de Gramàtica Catalana", 1922.
FABRA, Pompeu. *L'obra de depuració del català*. Barcelona: Ateneu Barcelonès (discurs llegit per Pompeu Fabra en la sessió inaugural del curs acadèmic 1924-1925), 1924.
FABRA, Pompeu. *Les principals faltes de gramàtica: manera d'evitar-les*. Barcelona: Editorial Barcino, "Col·lecció Popular Barcino", 2, 1925a [1927].
FABRA, Pompeu. *Ortografia catalana*. Barcelona: Editorial Barcino, "Col·lecció Popular Barcino", 1, 1925b [1927].
FABRA, Pompeu. *Diccionari ortogràfic abreujat*. Barcelona: Editorial Barcino, "Col·lecció Popular Barcino", 4, 1926a.

FABRA, Pompeu. *La conjugació dels verbs en català*. Barcelona: Editorial Barcino, "Col·lecció Popular Barcino", 6, 1926b.
FABRA, Pompeu. *Diccionari General de la Llengua Catalana*. Barcelona: Llibreria Catalònia, 1932a.
FABRA, Pompeu. *El català literari*. Barcelona: Editorial Barcino, "Col·lecció d'Escriptors Catalans Moderns", 7, 1932b.
FABRA, Pompeu. *Converses filològiques*. Barcelona: Barcino, "Col·lecció Popular Barcino", 162-176, 1954-1956. 5 Vol.
FABRA, Pompeu. *Gramàtica catalana*. Barcelona: Teide, 1956.
FABRA, Pompeu. *La llengua catalana i la seva normalització*. Barcelona: Edicions 62 i "la Caixa", "Les millors obres de la literatura catalana", 28, 1980.
FABRA, Pompeu. *Gramática de la Lengua Catalana*. Barcelona: Aqua, 1982.
FABRA, Pompeu. *Converses filològiques*. Barcelona: Edhasa, 1983-1984. 2 Vol.
FAULÍ, Josep. *Els jocs florals de la llengua catalana a l'exili (1941-1977)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, "Biblioteca Serra d'Or", 282, 2002.
FAURA, Neus. "Tradició i innovació en la formació de la terminologia futbolística del mitjans de comunicació". A: CASALS, Daniel; FAURA, Neus; TORRENT, Anna M. (ed.). *Futbol i llengua*. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona, Servei de Publicacions, 2007.
FELIPÓ I ORIOL, Ramon. *El català al món*. Barcelona: El Llamp, 1984.
FERRANDO, Antoni; NICOLÁS, Miquel. *Panorama d'història de la llengua*. València: Tàndem Edicions, 1993.
FERRANDO, Antoni; NICOLÁS, Miquel. *Història de la llengua catalana* (Nova edició revisada i ampliada). Barcelona: UOC, 2011
FERRER ESCRIVÀ, Francesc. "La tasca cultural i el mestratge de Josep Giner i Marco". A: CASANOVA, Emili (ed.). *Josep Giner, precursor de la romanística valenciana*. València: Editorial Denes, 2010.
FIGUERES, Josep M. *La premsa catalana. Apreciació històrica*. Barcelona: Rafael Dalmau Editor, "Col·lecció Nissaga", 9, 1989.
FIGUERES, Josep M. *"Diari de Barcelona" (1792-1992): dos segles de premsa*. Barcelona: Rafael Dalmau Editor, 1992.
FIGUERES, Josep M. *Breu història de la premsa a Catalunya*. Barcelona: Barcanova, "Biblioteca Cultural", 35, 1994.
FIGUERES, Josep M. [dir.]. *Gazeta*. Barcelona: Societat Catalana de Comunicació, 1, 1994.
FIGUERES, Josep M. *Materials d'història de la premsa a Catalunya (segles XIX i XX)*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona, Servei de Publicacions, 1995.
FLAMA. Núm. 13, any II (4.3.1932), p. 7.
FOREMAN-PECK, James. *Historia económica mundial*. Prentice Hall

International (UK), 1995.
FOYÉ, Marià. *Curs d'aviació*. Barcelona: Editorial Barcino, "Col·lecció Popular Barcino", 92, 1933.
FRANQUESA I BONET, Ester. *Pompeu Fabra. Una llengua per a tot i per a tothom*. Badalona: Ajuntament de Badalona, Espai Betúlia, 2010.
GALÍ I COLL, Alexandre. *Lliçons de llenguatge: primer grau*. Barcelona: Editorial Pedagògica, "Associació Protectora de l'Ensenyança", 1931.
GALLOFRÉ I VIRGILI, Maria Josepa. *L'edició catalana i la censura franquista (1939-1951)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, "Biblioteca Abat Oliba", 1991.
GARCIA-RIPOLL Duran, Martí; NIQUI ESPINOSA, Cinto. *La ràdio en català a l'estranger*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona, Servei de Publicacions, 2007.
GAZIEL. *Història de "La Vanguardia" (1881 1936): i nou articles sobre periodisme*. Barcelona: Empúries, "Biblioteca Universal", 66, 1994.
GERMANOR. "Curset de català", núm. 567-568 (setembre-octubre 1951), p. 32.
GIRALD, Ramon N. "Llibres per a l'estudi del català". *La Publicitat*, núm. 18.866 (23.4.1935), p. 3.
GIVANEL I MAS, Joan). *Bibliografia catalana-premsa*. Vol. 2. Barcelona: Institució Patxot, 1937.
GÓMEZ MOMPART, Josep Lluís. *La gènesi de la premsa diària de masses* [microforma]: *Barcelona, 1914-1923: l'arrencada del diari modern industrial a l'Estat espanyol i l'origen del discurs periodístic de masses a la Catalunya de la Mancomunitat*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona, Servei de Publicacions, 1992.
GÓMEZ MOMPART, Josep Lluís. *La gènesi de la premsa de masses a Catalunya (1902-1923)*. Barcelona: Pòrtic, 1992.
GUANSÉ, Domènec. *Revista de Catalunya*, "Altres llibres", núm. 74 (octubre 1931), p. 374.
GUILLAMET, Jaume. *La formació de la premsa moderna. Periodisme informatiu, polític i cultural a la* Barcelona progressista: 1841-1843. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Centre d'Investigació de la Comunicació, "Col·lecció Estudis i Recerques", 7, 1993.
GUILLAMET, Jaume. *Història de la premsa, la ràdio i la televisió a Catalunya. 1641-1994*. Barcelona: La Campana, 1994.
HUERTAS, Josep M. [dir.]; ALBERCH, Ramon [*et al*.]. *200 anys de premsa diària a Catalunya: [1792-1992]*. [Barcelona]: Fundació Caixa de Catalunya, 1995.
IGLÉSIES I FORT, Josep. *Amb les cames i amb el cor*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat. "Llibre de Motxilla", 20, 1982.
LACERDA, Armando de; BADIA MARGARIT, A. *Estudios de fonética y fonología catalanas*. Madrid: Consejo Superior de

Investigaciones Científicas. Instituto Antonio de Nebrija, 1948.
LAGUNA, Antonio. *Historia del periodismo: 200 en primera plana.* València: Generalitat Valenciana, 1990
LAMUELA, Xavier. "Fixació i funcionament de la gramàtica normativa en el procés d'estandardització de la llengua catalana" 1984, 65-90. A. Cabré. M. T. [et alt.] [ed.] Problemàtica de la normativa del català. Actes de les Primeres Jornades d'estudi de la llengua normativa. Departament de Llengua Catalana, Universitat de Barcelona, 1983
LAMUELA, Xavier; MURGADES, Josep. *Teoria de la llengua literària segons Fabra*. Barcelona: Edicions dels Quaderns Crema, 1984.
LAMUELA, Xavier. *Estandardització i establiment de les llengües*. Barcelona: Edicions 62, "Llibres a l'abast", 277, 1994.
LA HUMANITAT. "Correu de les lletres", 67 (26.1.1932), p. 2.
LA PARAULA CRISTIANA. "Els llibres de l'any", 86 (febrer 1932), p. 131.
LA PUBLICITAT. Els darrers volums de la "Col·lecció Popular Barcino"", núm. (22.1.1932), p. 3.
LA PUBLICITAT. "Correu avui". "Les Lletres i les Arts", 18.941 (20.7.1935), p. 4.
LA PUBLICITAT. "Balanç del llibre català en el 1935", núm. 19.081 (1.1.1936), p. 2.
LLEAL, Coloma (1992). *Breu història de la llengua catalana*. Barcelona: Barcanova, "Biblioteca Cultural".
Llista dels noms dels Municipis de Catalunya. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans amb la col·laboració de la Ponència de Divisió Territorial, 1933.
L'OPINIÓ. "La «Col·lecció Popular Barcino»", núm. 15 (26.5.1928), p. 5.
L'OPINIÓ. "Notes i notícies", 148 (24.11.1931), p. 6.
L'OPINIÓ. "Manuals del català", 278 (23.4.1932), 2.
L'OPINIÓ. "Les Lletres". "Notes i notícies", "Publicacions periòdiques", núm. 379 (20.8.1932), p. 4;
L'OPINIÓ. "Una nova edició del Formulari de documents en català", núm. 715 (19.9.1933), p. 8,
L'OPINIÓ. "Llibres catalans sobre dret". "Les Lletres". "Notes i notícies", núm. 829 (30.1.1934), p. 8.
L'OPINIÓ. "Per al perfeccionament del català". "Les Lletres", "Notes i notícies", 975, 21.07.1934, p. 15.
L'OPINIÓ. "El coneixement del català". "Les Lletres", "Notes i notícies", núm. 1.003, 23.08.1934, p. 13.
L'OPINIÓ. "Notes i notícies", núm. 1.032, 26.9.1934, s/p.
MANENT, Albert. *Josep Maria de Casacuberta i l'Editorial Barcino*. Barcelona, Mallorca, València: Associació d'Editors en Llengua Catalana, 1980.

MANENT, Albert. *Josep Maria de Casacuberta i l'Editorial Barcino*. Barcelona: Barcino, 2011.
MARCET, Pere. *Història de la llengua catalana*. Vol. 2. Barcelona: Teide, "Col·lecció El Blau Marí", 11, 1987.
MARCET I SALOM, Pere; SOLÀ, Joan. *Història de la lingüística catalana, 1775-1900. Repertori crític*. Girona, Vic: Eumo, Universitat de Girona, Universitat de Vic, 1998. 2 Vol.
MARÍ, Isidor. "Condicions prèvies per a la difusió d'un model lingüístic als mitjans de comunicació". A: FERRANDO, Antonio [ed.]. Actes de les Jornades sobre la llengua Orals als Mitjans de Comunicació. *La llengua als mitjans de comunicació*. València: Institut de Filologia Valenciana. Universitat de València, 1990, p. 17-49.
MARÍ, Isidor. "Varietats i registres en la llengua dels mitjans de comunicació de masses". A: *Actes de les Segones Jornades d'Estudi de la Llengua Normativa*. Departament de Llengua Catalana de la Universitat de Barcelona, 16 i 17 de desembre de 1985. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1987, p. 9-30.
MARÍ, Isidor. "Variació diafàsica i diastràtica: registres i sociolectes". A: PRADILLA, Miquel Angel (ed.). *Ecosistema comunicatiu. Llengua i variació*. Benicarló: Alambor "Llengua i país", 2, 1998, p. 45-57.
MARÍN I OTTO, Enric. *La premsa diària de Barcelona durant la Segona República (1931-1936)* [microforma]: *aproximació històrica i anàlisi formal*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona, Servei de Publicacions, 1991.
MARTÍ I CASTELL, Joan: *Aportacions a l'estudi de la filologia i la lingüística catalanes*. Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat "Textos i estudis de cultura catalanes", 191, 2014.
MARVÀ, Jeroni. *Curs pràctic de gramàtica catalana: regles gramaticals i exercicis*. Barcelona: Editorial Barcino, "Manuals Escolars Barcino", 1, 1932.
MARVÀ, Jeroni. *Curs pràctic de gramàtica catalana: grau elemental: regles gramaticals i exercicis*. Barcelona: Barcino, "Manuals Escolars Barcino", 4, 1933.
MASAGUER, Enric. *L'Opinió*. "Les Lletres", núm. 923, 22.5.1934, p. 15.
MIR, Jordi. *Memòria de Pompeu Fabra. 50 testimonis*. Barcelona: Proa, "Proa memòria", 1998.
MIR, Jordi; SOLÀ, Joan. *Pompeu Fabra. Obres completes*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, Proa, Edicions 62, Editorial 3 i 4, Moll, 2006. 8 Vol.
MIRACLE, Josep. *Gramàtica catalana*. Barcelona: Imp. Juvenil, 1957.
MIRACLE, Josep. *Pompeu Fabra*. Barcelona: Edicions Proa, 1968.
MONTSERRAT, C. "Col·lecció Popular Barcino". *Critèrion*, núm. 13 (abril-juny 1928), p. 215.

MONTSERRAT, Anna; CUBELLS, Olga [ed.]. *Entorn i vigència de l'obra de Fabra.* A: Actes del II Col·loqui Internacional "La lingüística de Pompeu Fabra". Valls: Cossetània, 2007.
NADAL, Josep M. *Llengua escrita i llengua nacional*. Barcelona: Quaderns Crema, Vallcorba editor, 1992.
NICOLÁS, Miquel. *La història de la llengua catalana: la construcció d'un discurs*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1998.
NORMES ORTOGRÀFIQUES. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1913.
NÚÑEZ DÍAZ-BALART, Mirta. *La prensa de guerra en la zona republicana durante la guerra civil española (1936-1939)*. Madrid: Ediciones de la Torre, 1992.
ORTIZ DE ANTONIO, Jordi. *El gàlic escocès, avui: un retrat sociolingüístic. Revista de Llengua i Dret* [blog], 2016, p. 1-5.
O. S. *La Paraula Cristiana*, "Llibres & revistes", núm. 102, (juny 1933), p. 521.
P. "Un manual de correspondència". *L'Opinió*, núm. 163 (desembre 1931), p. 6.
PÉREZ MORAGON, Francesc. *Les normes de Castelló*. València: Eliseu Climent, Editor, 1982.
PÉREZ NESPEREIRA, Manuel. *Escola d'Administració Pública de Catalunya. Cent anys*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Escola d'Administració Pública de Catalunya, 2012.
PIZARROSO QUINTERO, Alejandro [coord.]. *Historia de la prensa.* Madrid: Centro de Estudios Ramón Areces, "Colección de información y comunicación", 1994.
PONS, Agustí. "La aparente fragilidad de Salvador Espriu". A: REINA, Francesc (1995). *Enquestes i entrevistes, I (1933-1973)*. Arenys de Mar: Centre de Documentació i Estudi Salvador Espriu. Barcelona: Edicions 62, 1973.
PONS, Agustí. *Espriu, transparent*. Barcelona: Proa, 2013.
PRADILLA CARDONA, Miquel Àngel [ed.]. *Fabra, encara*. A: Actes del III Col·loqui Internacional "La lingüística de Pompeu Fabra". Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, Secció Filològica, 2012.
RICO, Albert. "Les obres didàctiques de Fabra a l'Editorial Barcino". A: PRADILLA CARDONA, Miquel Àngel [ed.]. *Fabra encara*. Actes del III Col·loqui Internacional "La lingüística de Pompeu Fabra". Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, Secció Filològica, 2012.
RICO, Albert; SOLÀ, Joan. *Gramàtica i lexicografia catalanes: síntesi històrica*. València: Universitat de València, Servei de Publicacions, 1995.
RIERA I FORN, Josep. "Els «Manuals Escolars Barcino»". *L'Opinió*, "Les Lletres", núm. 638, 21.6.1933, p. 8.
RIQUER, Martí de. "Els barbarismes. Guia de depuració del lèxic català per Bernat Montsià (Col·lecció Popular

Barcino, núm. 115, 1935)". *La Publicitat*, "Un llibre cada dia", núm. 18.860 (16.4.1935), p. 4.

RODERGAS, Domingo. *La crítica literaria en la prensa. Madrid: Estudios y ensayos*, Marenostrum, 2003.

ROIG, R. "Controvertint". *Clarisme*, núm. 20, (març 1934), p. 2.

R. P. "Com s'escriuen documents en català". *L'Opinió*, núm. 150 (26.11.1931), p. 6.

RUIZ, Francesc [*et al.*]. *Història social i política de la llengua catalana.* Barcelona, València, Contextos 3 i 4, 1996.

SÁNCHEZ ARANDA, J. J.; BARRERA DEL BARRIO, C. *Historia del periodismo español: desde sus orígenes hasta 1975*. Pamplona: Eunsa, 1992.

SANCHIS GUARNER, M. *Contribució al nomenclàtor geogràfic del País valencià*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1966.

SARRIÓN I GUALDA, Josep. *Història de l'Escola d'Administració Pública de Catalunya (1912-1939)*. Barcelona: Escola d'Administració Pública de Catalunya.

SEGARRA, Mila. *Història de la normativa catalana*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1985a.

SEGARRA, Mila. *Història de l'ortografia catalana*. Barcelona: Empúries, "Les Naus", Timó, 1, 1985b.

SEGARRA, Mila. *La reforma lingüística catalana*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona, 1985c. [Tesi doctoral]

SEGARRA, Mila. "Història de la normativa i dels models lingüístics de la llengua catalana". A: MARTÍ i CASTELL, Joan. *Processos de normalització lingüística: l'extensió d'ús social i la normativització*. Barcelona: Columna, 1991a.

SEGARRA, Mila. *Pompeu Fabra*. Barcelona: Empúries, "Col·lecció Biografies", 7, 1991b.

SEGARRA, Mila. *Fabra. L'enginy al servei de la* llengua. Barcelona: Empúries, 1998.

SEGARRA, Mila. "L'establiment d'una norma: la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans (1911-1918)". A: CANO, M. Antònia [*et al.*]. *Bescanvi i identitat: interculturalitat i construcció de la llengua*. Alacant: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, Departament de Filologia Catalana de la Universitat d'Alacant, Ajuntament de la Nucia, "Symposia Philologica", 2, 1999.

SEGARRA, Mila. *Anàlisi de la normativa catalana*. Barcelona: Universitat Oberta de Catalunya, Filologia Catalana, Fundació per a la Universitat Oberta de Catalunya, 2000.

SEGARRA, Mila. "L'estandardització lingüística". *Anàlisi de la normativa catalana*. Barcelona: Universitat Oberta de Catalunya, Filologia Catalana, Fundació per a la Universitat Oberta de Catalunya, 2000, p. 1-38.

SOLÀ, Joan. *A l'entorn de la llengua*. Barcelona: Laia, "Les Eines", 23, 1976.
SOLÀ, Joan. *Del català incorrecte al català correcte. Història dels criteris de correcció lingüística*. Barcelona: Edicions 62, 1977.
SOLÀ, Joan. *L'obra de Pompeu Fabra*. Barcelona: Teide, "Col·lecció El Blau Marí", 1987.
SOLÀ, Joan. "Joan Coromines i la llengua normativa". A: MARTÍ i CASTELL, Joan, *Processos de normalització lingüística: l'extensió d'ús social i la normativització*. Barcelona: Columna, 1991.
SOLÀ, Joan. *Parlem-ne. Converses filològiques*. Barcelona: Proa, "La Mirada", 1999.
SOLÀ, Joan; MARCET, Pere. *Homenatge a Pompeu Fabra 1868-1948*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Institut d'Estudis Catalans, "Catalans Il·lustres", 12, 1998.
SOLÀ, Pere. *Els ateneus obrers i la cultura popular a Catalunya (1900-1939). L'Ateneu Enciclopèdic Popular*. Barcelona: La Magrana, "Els Orígens", 2, 1978.
SOLÀ, Pere. *Educació i societat a Catalunya. Una sinopsi històrica*. Lleida: Pagès editors. Vic: Eumo, "Biblioteca d'Història de Catalunya", 12, 2010.
SOLDEVILA, Carles. *Correspondència amorosa.* Barcelona: Barcino, "Col·lecció Popular Barcino", núm. 5, 1926
TIMOTEO ÁLVAREZ, Jesús. *Historia de la prensa hispanoamericana*. Madrid: Mapfre, 1992.
TORRENT I ALAMANY-LENZEN, Aina-Maria. *Pompeu Fabra y la configuración del catalán moderno*. Bonn: Romanistischer Verlag, 1997.
TORRENT, Joan; TASIS, Rafael. *Història de la premsa catalana*. Barcelona: Bruguera, 1966. 2 Vol.
VALLÈS, Emili. *Diccionari de barbarismes del català modern*. Barcelona: Central Catalana de Publicacions, 1930.
VENY, Joan. Els parlars catalans. Mallorca: Moll, "Biblioteca Raixa", 128, 1993.
VENY, Joan. *Mots d'ahir i mots d'avui*. Barcelona: Empúries, "Biblioteca Universal Empúries", 1991.
VENY, Joan; Mar MASSANELL. *Dialectologia catalana. Aproximació pràctica als parlars catalans*. Barcelona: Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, Publicacions de la Universitat d'Alacant i Publicacions de la Universitat de València, 2015.

4 C. A. Jordana

Hem classificat la bibliografia de C. A. Jordana en quatre apartats: a) Creació, b) Adaptació, c) Traducció, d) Manuals de divulgació i e) Articles periodístics.

a) Creació

JORDANA, C. A. *Quatre venjances.* Barcelona: Llibreria Nacional Catalana, 1923.

JORDANA, C. A. *El collar de la Núria.* Barcelona: Editorial Mentora, "Col·lecció Biblioteca Europa", 1927.

MONTSIÀ, Bernat. *Els catalans jutjats pels altres*. Barcelona: Editorial Barcino, "Col·lecció Popular Barcino", XXVII, 1927.

JORDANA, C. A. *La veritat sobre Sígfrid*. Barcelona: Catalònia, "Col·lecció Biblioteca Catalònia", 11, 1927.

JORDANA, C. A. *L'incest.* Reus: El Camp, 1927.

JORDANA, C. A. *L'anell i la fàbrica.* Barcelona: Catalònia, "Col·lecció Biblioteca Literària", 106, 1928.

JORDANA, C. A. *Tot de contes.* Sabadell: La Mirada, 1929.

MONTSIÀ, Bernat. *Les bèsties del parc: una visita a la col·lecció zoològica de Barcelona*. Barcelona: Editorial Barcino, "Col·lecció Popular Barcino", LXXII, 1931.

JORDANA, C. A. (1931). *Una mena d'amor.* Badalona: Edicions Proa, "Biblioteca A tot vent", 43, 1931.

JORDANA, C. A. *Els tres cavallets*. Barcelona: Editorial Muntañola, "Col·lecció Contes Populars Fantàstics", 1933.

JORDANA, C. A. *L'infant que feia vuit.* Barcelona: Editorial Muntañola, "Col·lecció Contes Populars Fantàstics", 1933.

JORDANA, C. A. *Resum de literatura anglesa.* Barcelona: Editorial Barcino, "Col·lecció Popular Barcino", CVI, 1934.

JORDANA, C. A. *Geografia de Catalunya,* Barcelona: Catalònia, 1936.

JORDANA, C. A. *Tres a la reraguarda i altres contes.* Buenos Aires: Edicions de la *Revista de Catalunya*, 1940.

JORDANA, C. A. *El Rúsio i el Pelao,* Santiago de Xile: El Pi de les Tres Branques, 5, 1950.

JORDANA, C. A. *El món de Joan Ferrer.* Barcelona Edicions Proa, "Biblioteca A tot vent", 156, 1971.

JORDANA, C. A. *Quimet dels lleopards i altres contes.* Edició i pròleg a cura de Maria Campillo. Barcelona: Laia "Les Eines de Butxaca", 1985.

JORDANA, C. A. *i altres. París-Santiago de Xile: quatre visions d'un mateix viatge,* Barcelona: La Magrana, "Col·lecció L'Esparver", 54, 1994.
JORDANA, C. A. *L'atemptat i altres contes.* Edició i pròleg a cura de Maria Campillo. Barcelona: Laia "El Nus", 1998.

b) Adaptació

KALIDASA. *Sakuntala.* Barcelona: Editorial Barcino, "Col·lecció Popular Barcino", XXIII, 1927.
SHAKESPEARE, William. *La història de Macbeth explicada als infants.* Edicions Proa, "Col·lecció Grumet", 1929.
VALMIKI. *El Ramaiana: l'epopeia de Rama, príncep de l'Índia.* Editorial Barcino, "Col·lecció Popular Barcino", LXXXII, 1932.
VIASA. *El Mahabarata: l'epopeia dels barats.* Barcelona: Editorial Barcino, "Col·lecció Popular Barcino", CXII, 1935.
WAGNER, Richard. *L'anell del Nibelung*, Barcelona: Diana, 1926.

c) Traducció

ARCHER, William. *Vida, procés i mort de Francesc Ferrer i Guàrdia.* Barcelona: Atena, 1935.
BADIA, Domènec. *Viatges d'Ali-Bey el Abbassi: del Marroc a Xipre.* Barcelona: Editorial Barcino, "Col·lecció Popular Barcino", XLIV, 1928.
BADIA, Domènec. *Viatges d'Ali-Bey el Abbassi: Xipre i Alexandria.* Barcelona: Editorial Barcino, "Col·lecció Popular Barcino", LVI, 1929.
BADIA, Domènec. *Viatges d'Ali-Bey el Abbassi: Egipte.* Barcelona: Editorial Barcino, "Col·lecció Popular Barcino", LXII, 1931.
BADIA, Domènec. *Viatges d'Ali-Bey el Abbassi: Aràbia, 1a part.* Barcelona: Editorial Barcino, "Col·lecció Popular Barcino", XCIV, 1933.
BADIA, Domènec. *Viatges d'Ali-Bey el Abbassi: Aràbia, 2a part.* Barcelona: Editorial Barcino, "Col·lecció Popular Barcino", XCV, 1933.
BADIA, Domènec. *Viatges d'Ali-Bey el Abbassi: Aràbia, 3a part.* Barcelona: Editorial Barcino, "Col·lecció Popular Barcino", XCVI, 1933.
BADIA, Domènec. *Viatges d'Ali-Bey el Abbassi: Palestina* Barcelona: Editorial Barcino, "Col·lecció Popular Barcino", XCVII, 1934.
BADIA, Domènec. *Viatges d'Ali-Bey el Abbassi: Síria.* Barcelona: Editorial Barcino, "Col·lecció Popular Barcino", CI, 1934.

BADIA, Domènec. *Viatges d'Ali-Bey el Abbassi: Turquia. Fi de viatge* Barcelona: Editorial Barcino, "Col·lecció Popular Barcino", CII, 1934.
CHESTERTON, Gilbert Keith. *El cinc d'espases.* Valls: E. Castells, "Col·lecció Novel·la Estrangera", 19, 1924.
DICKENS, Charles. *La batalla de la vida*. Barcelona: Llibreria Catalònia, "Col·lecció Biblioteca Univers" 21, 1932.
HARDY, Thomas. *Teresa dels Urbervilles: una dona pura, fidelment presentada*. Barcelona: Edicions Proa, "Col·lecció A tot vent", 15 i 15A, 1929.
MARLITT, Eugénie. *La minyona del mas*. Barcelona: Editorial Mentora, "Col·lecció Biblioteca Neus", 1928.
MEREDITH, George. *Els comediants tràgics*. Edicions Proa, "Biblioteca A tot vent", 69, 1934.
MOLIÈRE. *Ell metge per força.* Barcelona: Editorial Barcino, "Col·lecció Popular Barcino", XXXIV, 1928. [signat Arnau Bellcaire]
RUCK, Berta. *Tres cors en dansa*. Barcelona: Editorial Mentora, "Col·lecció Biblioteca Neus", 1927.
SCOTT, Walter. *Ivanhoé*. Barcelona: Societat General Espanyola de Llibreria, "Col·lecció Les Obres Mestres de la Literatura", 1930.
SCOTT, Walter. *El nan negre*. Badalona: Edicions Proa, "Biblioteca A tot vent", 86, 1936.
SHAKESPEARE, William. *Macbeth*. Barcelona: Editorial Barcino, "Col·lecció Popular Barcino", XXXV, 1928.
SHAKESPEARE, *Juli Cèsar* i *Antoni i Cleopatra.* Barcelona: Editorial Barcino, "Col·lecció Els Clàssics del Món", 1, 1930.
SHAKESPEARE, *La tempestat, L'amansiment de la fera* i *Els dos cavallers de Verona.* Barcelona: Editorial Barcino, "Col·lecció Els Clàssics del Món", 3, 1930.
SHAKESPEARE, *Troilus i Cressida* i *Timó d'Atenes.* Barcelona Editorial Barcino, "Col·lecció Els Clàssics del Món", 6, 1932.
SHAKESPEARE, *Romeu i Julieta* i *Otel·lo.* Barcelona: Editorial arcino, "Col·lecció Els Clàssics del Món", 7, 1932.
SHERRIFF, R.C. i Bartlett, Vernon. *Fi de jornada*. Barcelona: Edicions Proa, "Col·lecció A tot vent", 1930.
STEVENSON, Robert Louis. *La platja de Falesa, El follet de l'ampolla, Marheim* i *Guillem del Molí.* Barcelona: Edicions Proa, "Col·lecció A tot vent", 1929.
STEVENSON, Robert Louis. *L'hereu de Ballantrae*. Perpinyà: Edicions Proa, "Biblioteca A tot vent", 96, 1953.
STRONG, Austin. *El setè cel: comèdia dramàtica en tres actes*. Barcelona: Llibreria Bonavia, "Col·lecció La Escena Catalana" 353, 1932.
TARKINGTON, Booth. *Penrod, actor.* Barcelona: Editorial Mentora, "Col·lecció Maragda", 1, 1926.
TWAIN, Mark. *Tom Sawyer, detectiu.* Barcelona: E. Castells, "Col·lecció La Novel·la Estrangera", 17, 1924.

VOLTAIRE. *L'ingenu*. Barcelona: Editorial Barcino, "Col·lecció Popular Barcino", XXXI, 1927.
WELLS, Herbert George. *L'amor i Mr. Lewisham*. Badalona: Edicions Proa, "Col·lecció Biblioteca Oreig", 1930.
WOOLF, Virgínia. *Mrs. Dalloway*. Barcelona: Edicions Proa, "Col·lecció Els d'Ara", 1930.

d) Manuals de divulgació

JORDANA, C. A. i MONTNEGRE, Sanç. *Com s'han d'escriure les cartes comercials*. Barcelona: Editorial Barcino, "Col·lecció Popular Barcino", volum XX, Barcelona, 1927[1927]^{2}[1933]^{3}.
JORDANA, C. A. *Formulari de documents en català*. Barcelona: Editorial Barcino, "Col·lecció Popular Barcino", volum LXVII, Barcelona, 1931[1933]^{2}[1933].^{3}
JORDANA, C. A. *Correspondència familiar i de societat: models de cartes, targes, amb comentaris gramaticals*. Barcelona: Editorial Barcino, "Col·lecció Popular Barcino", volum LXXI, Barcelona, 1931.
JORDANA, C. A. *El català i el castellà comparats*. Barcelona: Editorial Barcino, "Manuals Escolars Barcino", volum V, Barcelona, 1931[1933]^{2}[1968]^{3}[1980]^{4}.
MONTSIÀ, Bernat. *El català en vint lliçons*. Barcelona: Editorial Barcino, "Manuals Escolars Barcino", volum VI, Barcelona, 1934[1955]^{2}[1980]^{3}.
JORDANA, C. A. *Els barbarismes. Guia de depuració de lèxic català*. Barcelona: Editorial Barcino, "Col·lecció Popular Barcino", volum CXV, Barcelona, [1935].

e) Articles periodístics

JORDANA, C. A. "Balanç d'un quart de segle. Excursió de plaer pels camins de la prosa". *La Revista. Quaderns de Publicació Quinzenal*, núm. CCXXIV (gener 1925), p. 19.
JORDANA, C. A. "Les aventures d'un escriptor a través de la novel·la". *Revista de Catalunya*, núm. 14 (agost 1925), p. 120-126.
JORDANA, C. A. "L'home i el simi". *Justícia Social*, núm. 94 (15.8.1925)
JORDANA, C. A. "L'home i el simi". *Justícia Social*, núm. 96 (20.8.1925)
JORDANA, C. A. "L'home i el simi". *Justícia Social*, núm. 100 (26.8.1925)
JORDANA, C. A. "Les novel·les de Wells". *Revista de Catalunya*, núm. 18 (desembre 1925), p. 580-585.
JORDANA, C. A. "El deixeble". *Bella Terra*, núm. 15 (febrer 1926), p. 160-161.

JORDANA, C. A. "El cas Puig i Ferreter". *Revista de Catalunya*, núm. 25 (juliol 1926), p. 15-21.
JORDANA, C. A. "Bernat Metge i Anselm Turmeda: obres menors". *La Nova Revista*, núm. 9 (setembre 1927), p. 83-84.
JORDANA, C. A. "El gat Segimon". *La Nau.* (22.10.1927
JORDANA, C. A. "Les afeccions literàries del púbic anglès i americà". *Revista de Catalunya*, núm. 41 (novembre 1927), p. 449-455.
JORDANA, C. A. "El rei Mambo-Tomba". *La Nau.*
JORDANA, C. A. "Les edicions catalanes. L'Editorial Barcino". *La Nova Revista*, núm. 13 (gener 1928), p. 55.
JORDANA, C. A. "La fixació dels estels". *L'Opinió*, núm. 2 (25.2.1928), s/p.
JORDANA, C. A. "Maria Coca". *Jordi*, núm. XX (29.3.1928), p. 6-7.
JORDANA, C. A. "El bolet miraculós". *Jordi*, núm. XX (26.4.1928), p. 10-11.
JORDANA, C. A. "Maria Coca a Portagran". *Jordi*, núm. XX (24.5.1928), p. 13-14.
JORDANA, C. A. [BERNAT MONTSIÀ]. "La Col·lecció Popular Barcino". *L'Opinió*, núm. 15 (25.5.1928), p. 5.
JORDANA, C. A. [Bernat Montsià]. "La «Col·lecció Popular Barcino»". *L'Opinió*, núm. 15 (26.5.1928), p. 5.
JORDANA, C. A. "L'Enric i la nou" i "La gallina crisolis". *Jordi*, núm. XX (31.5.1928), p. 4-5 i 6-7.
JORDANA, C. A. [Bernat Montsià]. "Primers termes". *Mirador*, núm. 8 (21.3.29), p. 6.
JORDANA, C. A. "Per què no voleu". *Mirador*, núm. 13 (25.4.29), p. 2.
JORDANA, C. A. "H. G. Wells, L'Home Invisible". *Mirador*, "Els Llibres", núm. 28 (8.8.29), p. 4.
JORDANA, C. A. "La pastilla de sabó". *Mirador*, núm. 29 (15.8.29), p. 4.
JORDANA, C. A. "Thomas Hardy, Teresa dels Urbervilles (Biblioteca «A tot vent»)". *Mirador*, "Els Llibres", núm. 34 (19.9.29), p. 4.
JORDANA, C. A. "Jazz", núm. 97 (2.5.1930), p. 12
JORDANA, C. A. "Jazz", núm. 98 (9.5.1930), p. 14
JORDANA, C. A. "Jazz", núm. 99 (16.5.1930), p. 14
JORDANA, C. A. "Jazz", núm. 100 (23.5.1930), p. 14
JORDANA, C. A. "J. Kessel, Els cors purs". *Mirador*, "Els llibres", núm. 75 (3.7.1930), p. 4.
JORDANA, C. A. "Comiat". *L'Opinió*, núm. 114 (29.8.1930), p. 12.
JORDANA, C. A. "Tomlinson i la guerra". *Revista de Catalunya*, núm. 63 (novembre 1930), p. 218.
JORDANA, C. A. "Jazz", núm. 101 (30.5.1930), p. 14
JORDANA, C. A. "Jazz", núm. 102 (6.6.1930), p. 14
JORDANA, C. A. "Jazz", núm. 103 (13.6.1930), p. 14
JORDANA, C. A. "Jazz", núm. 104 (20.6.1930), p. 13
JORDANA, C. A. "Jazz", núm. 105 (27.6.1930), p. 12

JORDANA, C. A. "Jazz", núm. 106 (4.7.1930), p. 12
JORDANA, C. A. "Jazz", núm. 107 (11.7.1930), p. 12
JORDANA, C. A. "Jazz", núm. 108 (18.7.1930), p. 12
JORDANA, C. A. "Jazz", núm. 109 (25.7.1930), p. 12
JORDANA, C. A. "Jazz", núm. 110 (1.8.1930), p. 12
JORDANA, C. A. "Jazz", núm. 111 (8.8.1930), p. 12
JORDANA, C. A. "Jazz", núm. 112 (15.8.1930), p. 12
JORDANA, C. A. "Jazz", núm. 113 (22.8.1930), p. 12
JORDANA, C. A. "Jazz", núm. 114 (29.8.1930), p. 12
JORDANA, C. A. "Jazz", núm. 115 (5.9.1930), p. 12
JORDANA, C. A. "La filla de la portera". *Mirador*, 121 (28.5.1931), p. 6.
JORDANA, C. A. "«L'Opinió» triomfant". *L'Opinió*, núm. 3 (10.6.1931), s/p.
JORDANA, C. A. "Charles Dickens, Pickwick". *Mirador*, "Els Llibres", núm. 123 (11.6.1931), p. 6.
JORDANA, C. A. "Contra la crosta". *L'Opinió*, núm. 13 (18.6.1931), s/p.
JORDANA, C. A. "Elogi del Poble". *L'Opinió*, núm. 30 (8.7.1931), p. 1.
JORDANA, C. A. "Focus de reacció". *L'Opinió*, núm. 36 (15.7.1931), p. 1.
JORDANA, C. A. "Sobre els miracles". *L'Opinió*, núm. 42 (22.7.1931), p. 1.
JORDANA, C. A. "Les gràcies de l'Estatut". *L'Opinió*, núm. 49 (30.7.1931), p. 1.
JORDANA, C. A. "Espanya dirà". *L'Opinió*, núm. 61 (13.8.1931), p. 1.
JORDANA, C. A. "Macià és nostre". *L'Opinió*, núm. 69 (22.8.1931), p. 1.
JORDANA, C. A. "R. Tasis i Marca, *Vint anys* (Edicions Proa)" *Mirador*, "Els Llibres", núm. 134 (27.8.1931), p. 6.
JORDANA, C. A. "Idioma i cultura" *L'Opinió*, núm. 73, 27.8.1931, p. 1.
JORDANA, C. A. "Idioma i cultura". *L'Opinió*, núm. 73 (27.8.1931), p. 1.
JORDANA, C. A. "Un mitjà d'expressió". *L'Opinió*, núm. 82 (8.9.1931), p. 2.
JORDANA, C. A. "Abans i ara". *L'Opinió*, núm. 91 (18.9.1931), p. 2.
JORDANA, C. A. "Els crítics". *L'Opinió*, núm. 113 (14.10.1931), p. 3.
JORDANA, C. A. "Sobre el divorci". *La Rambla (esport i ciutadania)*, núm. 92, 19.10.1931, p. 11.
JORDANA, C. A. "Eva". *L'Opinió*, núm. 120 (22.10.1931), p. 6.
JORDANA, C. A. "Coses que no han de ser". *L'Opinió*, núm. 121 (23.10.1931), p. 3.
JORDANA, C. A. "Els manipuladors de l'or". *L'Opinió*, núm. 123 (25.10.1931), p. 4.
JORDANA, C. A. "Sobre l'amor lliure". *La Rambla (esport i ciutadania)*, núm. 93, (26.10.1931), p. 9.

JORDANA, C. A. "La incompetència policíaca". *L'Opinió*, núm. 127 (30.10.1931), p. 2.
JORDANA, C. A. [Arnau Bellcaire]. "Tulipes d'Holanda". *d'Ací d'Allà*, núm. 167 (novembre 1931), p. 373.
JORDANA, C. A. "Els funcionaris". *L'Opinió*, núm. 134 (7.11.1931), p. 3.
JORDANA, C. A. "L'inútil combat". *L'Opinió*, núm. 154 (11.11.1931), p. 6.
JORDANA, C. A. "Els patrons pertorbadors". *L'Opinió*, núm. 139 (13.11.1931), p. 2.
JORDANA, C. A. "El nostre amic Pompeu Fabra"*L'Opinió*, "Revista literària", núm. 142, 17.11.1931, p. 8
JORDANA, C. A. "Llibertat d'ensenyament". *L'Opinió*, núm. 145 (20.11.1931), p. 2.
JORDANA, C. A. [Arnau Bellcaire]. "Actualitat de Shakespeare". *d'Ací d'Allà*, núm. 168 (desembre 1931), p. 478.
JORDANA, C. A. "Antologia lírica". *L'Opinió*, núm. 137 (1.12.1931), p. 6.
JORDANA, C. A. "Una vaga exemplar". *L'Opinió*, núm. 158 (5.12.1931), p. 3.
JORDANA, C. A. "Catalunya no és catòlica". *L'Opinió*, núm. 163 (11.12.1931), p. 2.
JORDANA, C. A. "El premi «Crexells» d'enguany". *L'Opinió*, núm. 166 (15.12.1931), p. 6.
JORDANA, C. A. "Els amics de la moreneta". *L'Opinió*, núm. 170 (19.12.1931), p. 4.
JORDANA, C. A. "Reflexions nadalenques". *L'Opinió*, núm. 176 (26.12.1931), p. 3.
JORDANA, C. A. "Una pila de llibres". *L'Opinió*, núm. 178 (29.12.1931), p. 6.
JORDANA, C. A. "Joaquim Ventalló, novel·lista". *L'Opinió*, núm. 179 (30.12.1931), p. 6.
JORDANA, C. A. "Una mena d'amor". *L'Opinió*, "Revista literària", núm. 190 (12.1.1932), p. 6.
JORDANA, C. A. *L'Opinió*, "Revista Literària", núm. 190, (12.1.1932), p. 6.
JORDANA, C. A. "Enemics de fora". *L'Opinió*, núm. 193 (15.1.1932), p. 3.
JORDANA, C. A. "Un poema nadalenc". *L'Opinió*, "Revista literària", núm. 214 (9.2.1932), p. 6.
JORDANA, C. A. "La nostra demagògia". *L'Opinió*, núm. 223 (19.2.1932), p. 8.
JORDANA, C. A. "L'andalús comprensiu". *L'Opinió*, núm. 230 (27.2.1932), p. 3.
JORDANA, C. A. "El triomf del Japó". *L'Opinió*, "Informacions de l'estranger", "Comentari", núm. 237 (6.3.1932), p. 5.
JORDANA, C. A. "Sobre un cert llenguatge". *L'Opinió*, núm. 241 (11.3.1932), p. 8.
JORDANA, C. A. "Ritmes d'Esclasans". *L'Opinió*, "Revista literària", núm. 249 (20.3.1932), p. 6.

JORDANA, C. A. "Les idees i les imatges". *L'Opinió*, núm. 251 (23.3.1932), p. 3.
JORDANA, C. A. "14 d'abril". *L'Opinió*, núm. 270 (14.4.1932), p. 5.
JORDANA, C. A. "Un bell esforç". *L'Opinió*, "Les Lletres", núm. 290 (7.5.1932), s/p.
JORDANA, C. A. "Els temps milloren". *L'Opinió*, núm. 292 (10.5.1932), p. 1.
JORDANA, C. A. "Sobre el gran discurs". *L'Opinió*, núm. 309 (31.5.1932), p. 1.
JORDANA, C. A. "El procés de la democràcia". *L'Opinió*, núm. 313 (4.6.1932), p. 6.
JORDANA, C. A. "La social-democràcia". *L'Opinió*, núm. 321 (14.6.1932), p. 1.
JORDANA, C. A. "La situació xilena". *L'Opinió*, "Informacions de l'estranger", "Comentari", núm. 323 (16.6.1932), p. 1.
JORDANA, C. A. "El particularisme espanyol". *L'Opinió*, núm. 327, 21.6.1932, s/p.
JORDANA, C. A. "Els enemics de la democràcia". *L'Opinió*, núm. 335 (30.6.1932), p. 7.
JORDANA, C. A. "Els hidalgos". *L'Opinió*, núm. 340 (6.7.1932), p. 1.
JORDANA, C. A. "Tres novel·les" *L'Opinió*, "Les Lletres", núm. 346, 13.7.1932, p. 6.
JORDANA, C. A. "Els comunistes". *L'Opinió*, núm. 347 (14.7.1932), s/p.
JORDANA, C. A. "Què hem de fer?". *L'Opinió*, núm. 357 (26.7.1932), p. 1.
[JORDANA, C. A.] "Al cap d'un any". *L'Opinió*, núm. 363 (2.8.1932), p. 1. [Editorial]
[JORDANA, C. A.] "Els hereus de Prat de la Riba". *L'Opinió*, núm. 369 (9.8.1932), p. 1. [Editorial].
JORDANA, C. A. "El català que s'escriu". *L'Opinió*, núm. 381 (23.8.1932), s/p.
JORDANA, C. A. "El món és gran". *L'Opinió*, núm. 388 (31.8.1932), p. 6.
JORDANA, C. A. "L'accent de l'efusió". *L'Opinió*, núm. 410 (25.9.1932), p. 8.
JORDANA, C. A. "Els intocables". *L'Opinió*, núm. 430, 19.10.1932, p. 1.
JORDANA, C. A. "Contra els paràsits". *L'Opinió*, núm. 424 (12.10.1932), p. 1.
JORDANA, C. A. "La nostra llengua"*Mirador*, núm. 392, 22.10.1932, p. 1.
JORDANA, C. A. "La moralitat de l'escàndol". *L'Opinió*, núm. 436 (26.10.1932), p. 7.
JORDANA, C. A. "Contra el sucursalisme". *L'Opinió*, núm. 441 (1.11.1932), p. 1.
JORDANA, C. A. "El Papa gris". *L'Opinió*, núm. 448 (9.11.1932), p. 1.

JORDANA, C. A. *L'Opinió*, "Les Lletres", "Notes sobre notes i Krtu", núm. 449, 10.11.1932, p. 4.
JORDANA, C. A. "Qui cal votar?". *L'Opinió*, núm. 454 (16.11.1932), p. 5.
JORDANA, C. A. "La derrota dels altres". *L'Opinió*, núm. 460 (23.11.1932), p. 3.

JORDANA, C. A. "Hitler i Hindenburg". *L'Opinió*, "Informacions de l'estranger", "Comentari", núm. 461 (24.11.1932), p. 13.
JORDANA, C. A. "L'autonomia en marxa". *L'Opinió*, núm. 469 (3.12.1932), p. 1.
JORDANA, C. A. "L'hegemonia catalana". *L'Opinió*, núm. 474 (9.12.1932), p. 1.
JORDANA, C. A. "La nostra República". *L'Opinió*, núm. 479 (16.12.1932), p. 1.
JORDANA, C. A. "Informacions de la «La Revista»". *La Revista*, any 19 (gener-juny 1933), p. 156.
JORDANA, C. A. "Bells mots". *L'Opinió*, "Esplais literaris" dins "Les Lletres", núm. 505 (15.1.1933), p. 9.
JORDANA, C. A. "Una certa fauna". *L'Opinió*, núm. 507 (18.1.1933), p. 1.
JORDANA, C. A. "Un escamoteig?". *L'Opinió*, núm. 515 (27.1.1933), p. 5.
JORDANA, C. A. [B. M] "La darrera novel·la de Michael Arlen". *L'Opinió*, núm. 511 (22.1.1933), p. 9.
JORDANA, C. A. "La tragèdia del socialisme". *L'Opinió*, núm. 520 (2.2.1933), p. 1.
JORDANA, C. A. "El meu amic Carles Riba". *L'Opinió*, núm. 529 (12.2.1933), p. 9.
JORDANA, C. A. "Polítiques desconcertants". *L'Opinió*, núm. 532 (16.2.1933), p. 1.
JORDANA, C. A. "Dos corrents". *L'Opinió*, "Renaixement literari" dins "Les Lletres", núm. 536, 21.2.1933, p. 9.
JORDANA, C. A. "El descens dels déus". *L'Opinió*, núm. 541 (26.2.1933), p. 7.
JORDANA, C. A. "Cases i coses velles". *L'Opinió*, núm. 541 (26.2.1933), p. 1.
JORDANA, C. A. "El descens dels déus". *L'Opinió*, núm. 548 (7.3.1933), p. 9.
JORDANA, C. A. "L'ensenyament sectari". *L'Opinió*, núm. 550 (9.3.1933), p. 1.
JORDANA, C. A. "Sobre el tema odiós". *L'Opinió*, núm. 553 (12.3.1933), p. 1.
JORDANA, C. A. "El descens dels déus". *L'Opinió*, núm. 554 (14.3.1933), p. 8.
JORDANA, C. A. "Scherzo antipapagrís". *L'Opinió*, núm. 557 (17.3.1933), p. 1.
JORDANA, C. A. "Escola d'atracadors". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 560 (21.3.1933), p. 1.

JORDANA, C. A. "La solta i el llenguatge". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 565, 26.3.1933, p. 1.
JORDANA, C. A. "De l'Oda a la pàtria als Jocs Florals". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Renaixement literari", núm. 566 (28.3.1933), p. 8.
JORDANA, C. A. [ARNAU BELLCAIRE]. "El rave per les fulles". *L'Opinió*, núm. 568 (30.3.1933), p. 1.
JORDANA, C. A. [ARNAU BELLCAIRE]. "Contra la crosta". *L'Opinió*, núm. 577 (9.4.1933), p. 1.
JORDANA, C. A. [ARNAU BELLCAIRE]. "Una ruta clara". *L'Opinió*, núm. 593 (28.4.1933), p. 1.
JORDANA, C. A. [ARNAU BELLCAIRE]. "El treball i el lleure". *L'Opinió*, núm. 595 (30.4.1933), p. 3.
JORDANA, C. A. "Catalanització". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 598 (5.5.1933), p. 1.
JORDANA, C. A. [ARNAU BELLCAIRE]. "La defensa de la República". *L'Opinió*, núm. 599 (6.5.1933), p. 1.
JORDANA, C. A. "Jocs i sainets". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Renaixement literari", núm. 601 (9.5.1933), p. 7.
JORDANA, C. A. [ARNAU BELLCAIRE]. "Focs artificials". *L'Opinió*, núm. 606 (14.5.1933), p. 1.
JORDANA, C. A. "La nova tendència policial". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 611 (20.5.1933), p. 1.
JORDANA, C. A. "Llepapols i escoltatangos". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 617, 27.5.1933, p. 1.
JORDANA, C. A. [ARNAU BELLCAIRE]. "Sobre l'ordre públic". *L'Opinió*, núm. 620 (31.5.1933), p. 1.
JORDANA, C. A. [ARNAU BELLCAIRE]. "La revifalla de l'obscurantisme". *L'Opinió*, núm. 624 (4.6.1933), p. 67.
JORDANA, C. A. "Verdaguer i Maragall". *L'Opinió*, "Les Lletres" "El renaixement literari", núm. 625 (6.6.1933), p. 6.
JORDANA, C. A. "Un parany postal? "*L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 628 (9.6.1933), p. 1.
JORDANA, C. A. "Llicència absoluta". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 632 (14.6.1933), p. 1.
JORDANA, C. A. [ARNAU BELLCAIRE]. "Autòpsia de la crisi". *L'Opinió*, núm. 634 (16.6.1933), p. 1.
JORDANA, C. A. [ARNAU BELLCAIRE]. "Virus microbians". *L'Opinió*, núm. 641 (24.6.1933), p. 1.
JORDANA, C. A. *L'Opinió*, "Cada dia un raig", "L'ensenyament del català" (27.6.1933), núm. 643, p. 1.
JORDANA, C. A. "Un círcol i una circular". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 645, 29.6.1933, p. 1.
JORDANA, C. A. [ARNAU BELLCAIRE]. "El materialisme catòlic". *L'Opinió*, núm. 647 (1.7.1933), p. 1.
JORDANA, C. A. "Al senyor J. T.". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 648, 2.7.1933, p. 1.
JORDANA, C. A. "L'Ateneu "Polytèchnicum". *L'Opinió* "Cada dia un raig", núm. 653, 8.7.1933, p. 1.
JORDANA, C. A. [ARNAU BELLCAIRE]. "Una mena de catalanistes". *L'Opinió*, núm. 656 (12.7.1933), p. 1.

JORDANA, C. A. "Wiley Post i el seu company". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 663 (20.7.1933), p. 1.
JORDANA, C. A. [ARNAU BELLCAIRE]. "La maleta de Cardenio". *L'Opinió*, núm. 665 (22.7.1933), p. 1.
JORDANA, C. A. *L'Opinió*, "Renaixement literari" dins "Les Lletres", "Zones poètiques", núm. 667, 25.7.1933, p. 7.
JORDANA, C. A. "Un aclariment". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 668, 26.7.1933, p. 1.
JORDANA, C. A. [ARNAU BELLCAIRE]. "La defensa de Catalunya". *L'Opinió*, núm. 672 (30.7.1933), p.1.
JORDANA, C. A. "Prat de la Riba", *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 673 (1.8.1933), p. 1.
JORDANA, C. A. "La qüestió docent". *L'Opinió*, núm. 677 (5.8.1933), p. 6.
[JORDANA, C. A.] "Al cap d'un any". *L'Opinió*, núm. 707 (9.9.1933), p. 11.
JORDANA, C. A. "El celobert. Impressió sonora". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 681 (10.8.1933), p. 1.
JORDANA, C. A. [ARNAU BELLCAIRE]. "La guerra i la pau". *L'Opinió*, núm. 682 (11.8.1933), p. 1.
JORDANA, C. A. "Sobre certs plurals". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 683, 12.8.1933, p. 1.
JORDANA, C. A. [ARNAU BELLCAIRE]. "Dues Espanyes". *L'Opinió*, núm. 690 (20.8.1933), p. 1.
JORDANA, C. A. [ARNAU BELLCAIRE]. "L'enganyifa del bilingüisme". *L'Opinió*, núm. 702 (3.9.1933), p. 1.
[JORDANA, C. A.] "Sobre la Pàtria". *L'Opinió*, núm. 706 (8.9.1933), p. 1.
JORDANA, C. A. "Desaprensions perilloses". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 713, 16.9.1933, p. 1.
JORDANA, C. A. "Sobre un diccionari" *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 718, 22.9.1933, p. 1.
JORDANA, C. A. [ARNAU BELLCAIRE]. "El cos i l'esperit". *L'Opinió*, núm. 719 (23.9.1933), p. 1.
JORDANA, C. A. "Una forma de provincianisme". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 722, 27.9.1933, p. 1.
JORDANA, C. A. [ARNAU BELLCAIRE]. "La vida i la mort". *L'Opinió*, núm. 725 (30.9.1933), p. 7.
JORDANA, C. A. "Els renecs". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 726, 1.10.1933, p. 1.
JORDANA, C. A. "Els renecs, encara *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 733, 10.10.1933, p. 1.
JORDANA, C. A. [ARNAU BELLCAIRE]. "Les Corts dissoltes". *L'Opinió*, núm. 737 (14.10.1933), p. 1.
JORDANA, C. A. [1] "Errades". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 740, 18.10.1933, p. 1.
JORDANA, C. A. [ARNAU BELLCAIRE]. "Cal defensar el laïcisme". *L'Opinió*, núm. 744 (22.10.1933), p. 1/6.
JORDANA, C. A. "Què és un escamot? "*L'Opinió* "Cada dia un raig", núm. 747, 26.10.1933, p. 1.

JORDANA, C. A. "Savis i saberuts". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 749 (28.10.1933), p. 1.
JORDANA, C. A. "De l'orador". *L'Opinió* "Cada dia un raig", núm. 754, 3.11.1933, p. 1.
JORDANA, C. A. [ARNAU BELLCAIRE]. "Per la llibertat basca". *L'Opinió*, núm. 755 (4.11.1933), p. 1/4.
JORDANA, C. A."Hari-Hara, Hara-Hari". *Clarisme,* 4 (11.11.933), p. 4.
JORDANA, C. A. [ARNAU BELLCAIRE]. "Les vergonyes de la Lliga". *L'Opinió*, núm. 762 (12.11.1933), p. 1.
JORDANA, C. A. "La circumcisió electoral". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 763 (14.11.1933), p. 1.
JORDANA, C. A. [ARNAU BELLCAIRE]. "Carta als electors". *L'Opinió*, núm. 766 (17.11.1933), p. 1.
JORDANA, C. A. [ARNAU BELLCAIRE]. "Davant de l'enemic". *L'Opinió*, núm. 773 (25.11.1933), p. 1.
JORDANA, C. A. "El geni català". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 778, 1.12.1933, p. 1.
JORDANA, C. A. "Royo i la instrucció". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 779, 2.12.1933, p. 1.
JORDANA, C. A. "Bueno!". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 782, 6.12.1933, p. 1.
JORDANA, C. A. "La pinta". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 783, 7.12.1933, p. 1.
JORDANA, C. A. [ARNAU BELLCAIRE]. "Què passarà?". *L'Opinió*, núm. 784 (8.12.1933), p. 1.
JORDANA, C. A. [ARNAU BELLCAIRE]. "El rastre de les bombes". *L'Opinió*, núm. 791 (16.12.1933), p. 1/5.
JORDANA, C. A. [BERNAT MONTSIÀ] "Els premis literaris". *L'Opinió*, núm. 792 (17.12.1933), p. 8.
JORDANA, C. A. [ARNAU BELLCAIRE]. "Estat de prevenció". *L'Opinió*, núm. 796 (22.12.1933), p. 1.
JORDANA, C. A. [ARNAU BELLCAIRE]. "L'esperit del Poble". *L'Opinió*, núm. 804 (31.12.1933), p. 1.
JORDANA, C. A. "Sembla que s'hi està molt bé". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 809, 6.1.1934, p. 1
JORDANA, C. A. [ARNAU BELLCAIRE]. "La prova de la democràcia". *L'Opinió*, núm. 810 (7.1.1934), p. 1/4.
JORDANA, C. A. "Tragèdies d'Esquil". *L'Opinió*, "Les Lletres", núm. 811, 9.1.1934, p. 9.
JORDANA, C. A. "Aquell jaco". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 812, 10.1.1934, p. 1.
JORDANA, C. A. [ARNAU BELLCAIRE]. "El provincianisme de Cambó". *L'Opinió*, núm. 814 (12.1.1934), p. 1.
JORDANA, C. A. "Emancipació i desplegament". *L'Opinió*, "Les Lletres", "El renaixement literari", núm. 817 (16.1.1934), p. 8.
JORDANA, C. A. "L'aventura entre els Esteves". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 826, 26.1.1934, p. 1.
JORDANA, C. A. [ARNAU BELLCAIRE]. "L'anarquista de Besalú". *L'Opinió*, núm. 827 (27.1.1934), p. 1.

JORDANA, C. A. "Els nostres clàssics". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 841, 13.2.1934, p. 1.
JORDANA, C. A. "Un bunyol monstre". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 879 (29.3.1934), p. 1.
JORDANA, C. A. "Historieta sagrada". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 882 (1.4.1934), p. 1.
JORDANA, C. A. Qüestions filològiques *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 913, 10.5.1934, p. 1.
JORDANA, C. A. "Traductor, traïdor". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 907, 15.5.1934, p. 1.
JORDANA, C. A. "Aquella filologia". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 919, 17.5.1934, p. 1.
JORDANA, C. A. "Traduttore, traditore". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Excursions literàries", núm. 923 (22.5.1934), p. 15.
JORDANA, C. A. "Dibuix col·laboradors". *L'Opinió*, núm. 624 (14.6.1934), p. 56.
JORDANA, C. A. "Una qüestió personal". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Excursions literàries", núm. 1.005 (25.8.1934), p. 13.
JORDANA, C. A. "Les frases famoses". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Excursions literàries", núm. 1.006 (26.8.1934), p. 13.
JORDANA, C. A. "Les frases famoses". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Excursions literàries", núm. 1.007 (28.8.1934), p. 13.
JORDANA, C. A. "Les frases famoses". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Excursions literàries", núm. 1.008 (29.8.1934), p. 13.
JORDANA, C. A. "Les frases famoses". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Excursions literàries", núm. 1.009 (30.8.1934), p. 13.
JORDANA, C. A. "Les frases famoses". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Excursions literàries", núm. 1.010 (31.8.1934), p. 13.
JORDANA, C. A. "Les frases famoses". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Excursions literàries", núm. 1.011 (1.9.1934), p. 13.
JORDANA, C. A. "Les frases famoses". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Excursions literàries", núm. 1.012 (2.9.1934), p. 13.
JORDANA, C. A. "La literatura i la gramàtica". *L'Opinió*, "Excursions literàries" dins "Les Lletres", núm. 1.013, 4.9.1934, p. 13.
JORDANA, C. A. *Aspectes L'Opinió*, "Les Lletres", "Excursions literàries", núm. 1.017 i 1.018, (8 i 9.9.1934), p. 12 i s/p, respectivament.
JORDANA, C. A. [1]"Aquella marca". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Excursions literàries", núm. 1.027 (20.9.1934), p. 13.
JORDANA, C. A. "Xavier Benguerel en la «La vida d'Olga»". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Excursions literàries", núm. 1.028 (21.9.1934), p. 14.
JORDANA, C. A. "Riquesa i pobretat dels llenguatges". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Excursions literàries", núm. 1.034 (28.9.1934), p. 16.
JORDANA, C. A. "L'Editorial Barcino i la gramàtica". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Excursions literàries", núm. 1.042 (10.10.1934), p. 14.

JORDANA, C. A. "Ananke". *La Revista*, any XXI (juliol-desembre 1935), p. 92.
JORDANA, C. A. *"Les bèsties"*, *Rosa dels Vents*, núm. 3, (juny-juliol 1936), p. 144
JORDANA, C. A. "Octubre". *Mirador*, núm. 390 (9.10.1936), p. 1.
JORDANA, C. A. "La tasca ardent". *Mirador*, núm. 391 (15.10.1936), p. 1.
JORDANA, C. A. "La nostra llengua". *Mirador*, núm. 392 (22.10.1936), p. 1.
JORDANA, C. A. "La feina és ací". *Mirador*, núm. 393 (29.10.1936), p. 1.
JORDANA, C. A. "Ales roges". *Mirador*, núm. 393 bis (5.11.1936), p. 1.
JORDANA, C. A. "Cadascú al seu lloc". *Mirador*, núm. 394 (12.11.1936), p. 1.
JORDANA, C. A. "Parleu bé, si us plau". *Mirador*, núm. 395 (19.11.1936), p. 1.
JORDANA, C. A. "Consignadors consignats". *Mirador*, núm. 396 (26.11.1936), p. 1.
JORDANA, C. A. "Aquells rumors". *Mirador*, núm. 397 (3.12.1936), p. 1.
JORDANA, C. A. "La vida i la mort". *Mirador*, núm. 398 (10.12.1936), p. 1.
JORDANA, C. A. "Les paraules i els fets". *Mirador*, núm. 399 (17.12.1936), p. 1.
JORDANA, C. A. "La veu de les sirenes". *Mirador*, núm. 400 (24.12.1936), p. 1.
JORDANA, C. A. "Lliçó de cues". *Mirador*, núm. 401 (31.12.1936), p. 1.
JORDANA, C. A. "L'art literari en la cultura catalana". *Nova Ibèria*, núm. 3-4, (març-abril 1937), p. 48.
JORDANA, C. A. "Unitat d'acció". *Mirador*, núm. 402 (7.1.1937), p. 1.
JORDANA, C. A. "Cua de cues". *Mirador*, núm. 403 (14.1.1937), p. 1.
JORDANA, C. A. "Productors i consumidors". *Mirador*, núm. 404 (21.1.1937), p. 1.
JORDANA, C. A. "El sergent virtuós". *Mirador*, núm. 405 (29.1.1937), p. 1.
JORDANA, C. A. "No revertim". *Mirador*, núm. 406 (5.2.1937), p. 1.
JORDANA, C. A. "El bombardeig". *Mirador*, "Les Lletres", núm. 406 (5.2.1937), p. 6 i 11.
JORDANA, C. A. "Redreç d'un soldat, 19 juliol". *Moments*, núm. 3 (15.3.1937), p. 34-35.
JORDANA, C. A. "El Casal de la Cultura". *Mirador*, núm. 415 (8.4.1937), p. 5.
JORDANA, C. A. "La plataforma atapeïda". *Meridià*, "Simples Esplais", núm. 4 (4.2.1938), p. 5.
JORDANA, C. A. "Penguin Parade". *Revista de Catalunya*, "Llibres", núm. 83 (15.2.1938), p. 294.

JORDANA, C. A. "La veu de les sirenes". *Meridià*, "Simples Esplais", núm. 7 (25.2.1938), p. 7.
JORDANA, C. A. "Primets i alegrets". *Meridià*, "Simples Esplais", núm. 9 (11.3.1938), p. 5. 5.
JORDANA, C. A. "Lleves, Lleves!". *Meridià*, "Monòlegs interiors", núm. 18 (13.5.1938), p. 1.
JORDANA, C. A. "El bombardeig". *Revista de Catalunya*, "Llibres", núm. 84 (15.03.1938), p. 381-408.
JORDANA, C. A. "Només fum". *Meridià*, "Simples Esplais", núm. 10 (18.3.1938), p. 5.
JORDANA, C. A. "*La fam*, de Joan Oliver". *La vida literària a Catalunya*, "Els homes i els llibres", núm. 13 (9.4.1938), p. 2.
JORDANA, C. A. "Llibres d'art i de ciència". *Revista de Catalunya*, "Llibres", núm. 85 (15.4.1938), p. 620.
JORDANA, C. A. "Una veu amiga". *La vida literària a Catalunya*, núm. 16 (30.4.1938), p. 1-2.
JORDANA, C. A. "La guerra a l'aire". *Revista de Catalunya*, "Llibres", núm. 86 (15.5.1938), p. 144.
JORDANA, C. A. "Front de combat". *Meridià*, núm. 20 (27.5.1938), p. 5.
JORDANA, C. A. "Anglaterra, Anglaterra meva!". *Meridià*, "Monòlegs interiors", núm. 20 (27.5.1938), p. 1.
JORDANA, C. A. "Front de combat". *Meridià*, "Monòlegs interiors", núm. 20 (27.5.1938), p. 5.
JORDANA, C. A. "Racionem-la també!". *Meridià*, "Monòlegs interiors", núm. 22 (10.6.1938), p. 1.
JORDANA, C. A. *Revista de Catalunya*, "Llibres", núm. 87, 15.6.1938, p. 308.
JORDANA, C. A. "La vella Irlanda". *Revista de Catalunya*, "Llibres", núm. 87 (15.6.1938), p. 313.
JORDANA, C. A. "El soldat desconegut". *Meridià*, "Monòlegs interiors", núm. 24 (24.6.1938), p. 1.
JORDANA, C. A. "L'art de traduir". *Revista de Catalunya*, núm. 88, 15.7.1938, 357-370.
JORDANA, C. A. "El valor dels mots". *Meridià*, "Monòlegs interiors", núm. 27 (15.7.1938), p. 1.
JORDANA, C. A. "El país de l'esvàstica". *Revista de Catalunya*, "Llibres", núm. 88, 15.7.1938, p. 483.
JORDANA, C. A. "L'art de traduir". *Revista de Catalunya*, núm. 88 (15.7.1938), p. 357-370.
JORDANA, C. A. "Per la panxa els coneixereu". *Meridià*, "Monòlegs interiors", núm. 30 (5.8.1938), p. 1.
JORDANA, C. A. "Clar de lluna". *Meridià*, "Monòlegs interiors", núm. 31 (12.8.1938), p. 1.
JORDANA, C. A. "Hegemonia catalana". *Diari de Catalunya*, núm. 302 (14.8.1938), p. 4.
JORDANA, C. A. "Marlowe i la seva obra". *Revista de Catalunya*, "Llibres", núm. 89, 15.8.1938, p. 647.
JORDANA, C. A. "Els qui tenen raó". *Meridià*, "Monòlegs interiors", núm. 33 (26.8.1938), p. 1.

JORDANA, C. A. "Dues veus". *Meridià*, "Monòlegs interiors", núm. 34 (2.9.1938), p. 6.
JORDANA, C. A. "La calma d'Anglaterra". *Diari de Catalunya*, núm. 319 (4.9.1938), p. 4.
JORDANA, C. A. "L'ànima és nostra". *Meridià*, "Monòlegs interiors", núm. 35 (9.9.1938), p. 3.
JORDANA, C. A. "*Hores angleses* de Ferran Soldevila". *La vida literària a Catalunya*, "Els homes i els llibres", núm. 35 (10.9.1938), p. 3-4.
JORDANA, C. A. "Per la llibertat de Catalunya". *Diari de Catalunya*, núm. 325 (11.9.1938), p. 4.
JORDANA, C. A. "De Chaucer a Rossetti". *Revista de Catalunya*, "Llibres", núm. 90 (15.9.1938), p. 149
JORDANA, C. A. "Pluja". *Meridià*, "Monòlegs interiors", núm. 36 (16.9.1938), p. 1.
JORDANA, C. A. "Joc de paraules". *Diari de Catalunya*, núm. 332 (20.9.1938), p. 3.
JORDANA, C. A. "L'entrevista". *Meridià*, "Monòlegs interiors", núm. 37 (23.9.1938), p. 1.
JORDANA, C. A. "L'hospital". *Meridià*, "Monòlegs interiors", núm. 38 (30.9.1938), p. 1.
JORDANA, C. A. "Munic". *Meridià*, "Monòlegs interiors", núm. 39 (7.10.1938), p. 1.
JORDANA, C. A. "Irene i jo". *Meridià*, "Monòlegs interiors", núm. 40 (14.10.1938), p. 1.
JORDANA, C. A. "Set peces d'un acte". *Revista de Catalunya*, "Llibres", núm. 91 (15.10.1938), p. 359.
JORDANA, C. A. "Txossep". *Revista de Catalunya*, núm. 91 (15.10.1938), p. 293-308.
JORDANA, C. A. "«Conceptes 1939»: els intel·lectuals i la guerra". *La vida literària a Catalunya*, "Esdeveniments literaris", "Carnet de la setmana", núm. 40 (15.10.1938), p. 3.
JORDANA, C. A. "El cardenal". *Meridià*, "Monòlegs interiors", núm. 41 (21.10.1938), p. 2.
JORDANA, C. A. "Al cinema". *Meridià*, "Monòlegs interiors", núm. 42 (28.10.1938), p. 3.
JORDANA, C. A. "Tarannà dels temps". *Meridià*, "Monòlegs interiors", núm. 43 (4.11.1938), p. 1.
JORDANA, C. A. "Els escriptors i la guerra". *La vida literària a Catalunya*, núm. 44, 12.11.1938. p. 1-2.
JORDANA, C. A. "El fred". *Meridià*, "Monòlegs interiors", núm. 44-45 (12-19.11.1938), p. 1.
JORDANA, C. A. "Una selecció de contes". *Revista de Catalunya*, "Llibres", núm. 92 (15.11.1938), p. 519.
JORDANA, C. A. "Pòquer d'asos". *Meridià*, "Monòlegs interiors", núm. 46 (26.11.1938), p. 1.
JORDANA, C. A. "El poble escollit". *Meridià*, "Monòlegs interiors", núm. 47 (3.12.1938), p. 1.
JORDANA, C. A. "Deixeu-me encendre". *Meridià*, "Monòlegs interiors", núm. 48 (10.12.1938), p. 1.

JORDANA, C. A. "El meu debut literari". *Revista de Catalunya*, "Llibres", núm. 93 (15.12.1938), p. 563-584.
JORDANA, C. A. "Un esquema de l'univers". *Revista de Catalunya*, "Llibres", núm. 93 (15.12.1938), p. 724.
JORDANA, C. A. "Fantasmes". *Meridià*, "Monòlegs interiors", núm. 50 (24.12.1938), p. 1
JORDANA, C. A. "El bar". *Meridià*, "Monòlegs interiors", núm. 51 (31.12.1938), p. 1.
JORDANA, C. A. *La vida literària a Catalunya*, "Informacions", núm. 42 (29.10.1938), p. 5.
JORDANA, C. A. *La vida literària a Catalunya*, "Informacions", núm. 43 (5.11.1938), p. 4.
JORDANA, C. A. *La vida literària a Catalunya*, "Informacions", núm. 47 (3.12.1938), p. 5.
JORDANA, C. A. *La vida literària a Catalunya*, "Informacions", núm. 48 (10.12.1938), p. 5.
JORDANA, C. A. *La vida literària a Catalunya*, "Esdeveniments Literaris", núm. 50 (25.12.1938), p. 3-4.
JORDANA, C. A. "La pau de Roissy (Monòleg interior)". *Germanor*, núm. 436-437-438 (març, abril, maig 1939) p. 10
JORDANA, C. A. "Politesse". *Germanor*, núm. 439 (juny 1939), p. 6-7
JORDANA, C. A. "14 de juliol". *Germanor*, núm. 442 (setembre 1939), p. 16-17
JORDANA, C. A. "Pa francès". *Catalunya*, núm. 104 (juliol 1939), p. 22-26
JORDANA, C. A., "Catalunya i la guerra espanyola". *Germanor,* núm. 446 (gener 1940), p. 19-20.
JORDANA, C. A. "Terres catalanes, tot passant. Pàgines d'un diari". *Germanor*, núm. 446 (gener 1940), p. 7-8.
JORDANA, C. A. *Germanor*, "Parlament llegit pel seu autor en l'àpat de Sant Jordi", núm. 448 (maig 1940), p. 12.
JORDANA, C. A. "El punt de la mort". *Catalunya*, núm. 115 (juny 1940), p. 22-25.
JORDANA, C. A. "París-Santiago (8 desembre 1939-4 gener 1940)". *Germanor*, núm. 451 (novembre 1940), p. 21-22.
JORDANA, C. A. *Catalunya*, "Allò que passa", núm. 179 (octubre 1945), p. 3.
JORDANA, C. A. *Catalunya*, "Allò que passa", núm. 180, (novembre 1945), p. 3.
JORDANA, C. A. *Catalunya*, "Allò que passa", núm. 181 (desembre 1945), p. 9
JORDANA, C. A. *Catalunya*, "Allò que passa", núm. 182 (gener 1946), p. 3
JORDANA, C. A. *Catalunya*, "Allò que passa", núm. 183 (febrer 1946), p. 7
JORDANA, C. A. *Catalunya*, "Allò que passa", núm. 184 (març 1946), p. 4
JORDANA, C. A. *Catalunya*, "Allò que passa", núm. 185 (abril 1946), p. 4

JORDANA, C. A. *Catalunya*, "Allò que passa", núm. 186 (maig 1946), p. 4
JORDANA, C. A. *Catalunya*, "Allò que passa", núm. 188 (juliol 1946), p. 4
JORDANA, C. A. *Catalunya*, "Allò que passa", núm. 189 (agost 1946), p. 4-23
JORDANA, C. A. "". *Catalunya*, "Allò que passa", núm. 190 (setembre 1946), p. 4-28
JORDANA, C. A. *Catalunya*, "Allò que passa", núm. 191 (octubre 1946), p. 4
JORDANA, C. A. *Catalunya*, "Allò que passa", núm. 192 (novembre 1946, p. 4-28
JORDANA, C. A. *Catalunya*, "Allò que passa", núm. 193, desembre de 1946, p. 26
JORDANA, C. A. *Catalunya*, "Allò que passa", núm. 194-195, gener febrer) de 1947, p. 25-26
JORDANA, C. A. *Catalunya*, "Allò que passa", núm. 196-197 (març-abril 1947), p. 26-27-28.
JORDANA, C. A. "Presentació". *Germanor*, núm. 447 (abril 1940), p. 7.
JORDANA, C. A. "Allò que passa", *Catalunya*, , núm. 196-197 (març-abril 1947), p. 26-27-28.
JORDANA, C. A. *Catalunya*, "Allò que passa", núm. 198-199 (maig-juny 1947), p. 25-26-27.
JORDANA, C. A. "El punt de la mort". *Catalunya*, núm. 115 (juny 1940), p. 22-25.
JORDANA, C. A. "19 de juliol". *Germanor*, núm. 449 (juny-juliol 1940), p. 3-4.
JORDANA, C. A. "Consideracions generals". *Germanor*, "La defensa del llenguatge", núm. 447 (abril 1940), p. 20.
JORDANA, C. A. "Xilenismes i frases famoses". *Germanor*, "Defensa del llenguatge", núm. 448 (maig 1940), p. 18.
JORDANA, C. A. "Els noms famosos" *Germanor*, "Defensa del llenguatge", núm. 449 (juny-juliol 1940), p. 24.
JORDANA, C. A. "Els noms geogràfics". *Germanor*, "Defensa del llenguatge", núm. 450 (agost-octubre 1940), p. 24.
JORDANA, C. A. "El català que s'escriu". *Germanor*, "Defensa del llenguatge", núm. 453 (gener 1941), p. 10.
JORDANA, C. A. "París-Santiago (8 desembre 1939-4 gener 1940)". *Germanor*, núm. 453 (gener 1941), p. 7-8.
JORDANA, C. A. "París-Santiago (8 desembre 1939-4 gener 1940)". *Germanor*, núm. 454 (febrer 1941), p. 13-15.
JORDANA, C. A. "París-Santiago (8 desembre 1939-4 gener 1940)". *Germanor*, núm. 456, (maig 1941), p. 11-13
JORDANA, C. A. "París-Santiago (8 desembre 1939-4 gener 1940)". *Germanor*, núm. 458 (juliol 1941), p. 21-23.
JORDANA, C. A. "París-Santiago (8 desembre 1939-4 gener 1940)". *Germanor*, núm. 462-463 (novembre-desembre) 1941, p. 25-26.
JORDANA, C. A. "La noia del metro", *Catalònia*, núm. 1 (setembre 1942), p. 7.

JORDANA, C. A. "La prosa narrativa en la literatura moderna". *Catalunya*, núm. 146 (gener 1943), p. 21-24.
JORDANA, C. A. "Pensió vitalícia", *Catalunya*, núm. 182 (gener 1946), p. 3

ANNEX I

Articles periodístics

AB. "Dictadures". *L'Opinió*, núm. 310 (1.6.1932), p. 1. [Política]
AB. "Alemanys i francesos". *L'Opinió*, núm. 311 (2.6.1932), p. 1. [Política]
AB. "Una dissolució". *L'Opinió*, núm. 314 (5.6.1932), p. 1. [Política]
AB. "Una república socialista?". *L'Opinió*, núm. 316 (8.6.1932), p. 1. [Política]
AB. "Una alarma que passa". *L'Opinió*, núm. 317 (9.6.1932), p. 1. [Política]
AB. "La situació xilena". *L'Opinió*, núm. 323 (16.6.1932), p. 1. [Política]
AB. "Retorns germànics". *L'Opinió*, núm. 324 (17.6.1932), p. 1. [Política]
AB. "El qui besa el fuet". *L'Opinió*, núm. 419 (6.10.1932), p. sp. [Església]
AB. "Un informe". *L'Opinió*, núm. 420 (7.10.1932), p. 1. [Política]
AB. "La visita d'Herriot". *L'Opinió*, núm. 431 (20.10.1932), p. 1. [Política]
AB. "Hohemzollern". *L'Opinió*, "Els Afers del Món", núm. 421 (8.10.1932), p. 1. [Política]
AB. "L'home de la neu". *L'Opinió*, "Els Afers del Món", núm. 422 (9.10.1932), p. 1. [Esport]
AB. "No pas sense feina". *L'Opinió*, "Els Afers del Món", núm. 425 (13.10.1932), p. 1. [Política]
AB. "La guerra sino-japonesa". *L'Opinió*, "Els Afers del Món", núm. 536 (21.2.1933), p. 1. [Política]
AB. "La situació germànica". *L'Opinió*, "Els Afers del Món", núm. 537 (22.2.1933), p. 1. [Política]
AB. "La guerra per Jehol". *L'Opinió*, "Els Afers del Món", núm. 538 (23.2.1933), p. 1. [Política]
AB. "L'ocell blau". *L'Opinió*, "Els Afers del Món", núm. 539 (24.2.1933), p. 1. [Esport]
AB. "Guerres sud-americanes". *L'Opinió*, "Els Afers del Món", núm. 540 (25.2.1933), p. 1. [Política]
AB. "De Ginebra a Jehol". *L'Opinió*, "Els Afers del Món", núm. 541 (26.2.1933), p. 1. [Política]
AB. "Honors que es venen". *L'Opinió*, "Els Afers del Món", núm. 542 (28.2.1933), p. 1. [Política]
AB. "Perspectives germàniques". *L'Opinió*, "Els Afers del Món", núm. 543 (1.3.1933), p. 1. [Política]
AB. "Les finances del món". *L'Opinió*, "Els Afers del Món", núm. 544 (2.3.1933), p. 12. [Política]
AB. "L'ofensiva japonesa". *L'Opinió*, "Els Afers del Món", núm. 546 (4.3.1933), p. 12. [Política]
AB. "Eleccions i finances". *L'Opinió*, "Els Afers del Món", núm. 548 (7.3.1933), p. 13. [Política]
AB. "Coses greus". *L'Opinió*, "Els Afers del Món", núm. 549 (8.3.1933), p. 1. [Política]
AB. "Els grecs". *L'Opinió*, "Els Afers del Món", núm. 551 (10.3.1933), p. 1. [Política]
AB. "Japonesos a la gran muralla". *L'Opinió*, "Els Afers del Món", núm. 552 (11.3.1933), p. 13. [Política]

AB. "L'or poruc". *L'Opinió*, "Els Afers del Món", núm. 553 (12.3.1933), p. 1. [Política]
AB. "Un sismisme". *L'Opinió*, "Els Afers del Món", núm. 555 (15.3.1933), p. 1. [Meteorologia]
AB. "Desgràcies". *L'Opinió*, "Els Afers del Món", núm. 556 (16.3.1933), p. 12. [Política]
AB. "Qui en té la culpa?". *L'Opinió*, "Els Afers del Món", núm. 557 (17.3.1933), p. 1. [Política]
AB. "L'any nou". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 181 (1.1.1932), p. 5. [Política]
AB. "El pes del Feix". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 182 (2.1.1932), p. 3. [Política]
AB. "El virrei". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 183 (3.1.1932), p. 5. [Política]
AB. "Els japonesos a Txint-xeu". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 185 (6.1.1932), p. 5. [Política]
AB. "La lluita exemplar". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 186 (7.1.1932), p. 5. [Política]
AB. "Reparacions". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 187 (8.1.1932), p. 5. [Política]
AB. "Hindenburg". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 188 (9.1.1932), p. 4. [Política]
AB. "Dues bombes". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 189 (10.1.1932), p. 5. [Política]
AB. "Els insolvents". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 190 (12.1.1932), p. 5. [Política]
AB. "Honolulú". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 191 (13.1.1932), p. 4. [Política]
AB. "Briand i Herriot". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 192 (14.1.1932), p. 5. [Política]
AB. "Desarmament". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 194 (16.1.1932), p. 5. [Política]
AB. "La civilització". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 195 (17.1.1932), p. 5. [Política]
AB. "L'ordre anglès". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 198 (20.1.1932), p. 5. [Política]
AB. "Les nou potències". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 199 (21.1.1932), p. 5. [Política]
AB. "Les finances del món". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 200 (22.1.1932), p. 5. [Política]
AB. "Els diners de Chicago". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 201 (23.1.1932), p. 5. [Política]
AB. "Una llista negra". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 201 (24.1.1932), p. 5. [Política]
AB. "Espanya a París". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 202 (26.1.1932), p. 4. [Política]
AB. "A.M.D.G.". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 203 (27.1.1932), p. 5. [Política]
AB. "Revoltes". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 204 (28.1.1932), p. 4. [Política]
AB. "La fluixedat xinesa". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 205 (29.1.1932), p. 5. [Política]
AB. "Defuncions". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 206 (30.1.1932), p. 4. [Política]
AB. "Els japonesos a Xang-Hai". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 207 (31.1.1932), p. 5. [Política]

AB. "L'urc japonès". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 208 (2.2.1932), p. 4. [Política]
AB. "L'incendi oriental". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 209 (3.2.1932), p. 4. [Política]
AB. "Polvorí entre flames". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 210 (4.2.1932), p. 5. [Política]
AB. "Armes i seismes". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 211 (5.2.1932), p. 5. [Política]
AB. "Els homes i les armes". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 212 (6.2.1932), p. 4. [Política]
AB. "La resistència xinesa". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 213 (7.2.1932), p. 4. [Política]
AB. "La salut de Rockfeller". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 214 (9.2.1932), p. 5. [Política]
AB. "El cop francès". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 215 (10.2.1932), p. 5. [Política]
AB. "Llavors de tempestats". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 216 (11.2.1932), p. 5. [Política]
AB. "Per la pau del món". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 217 (12.2.1932), p. 5. [Política]
AB. "Desarmament verbal". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 219 (14.2.1932), p. 5. [Política]
AB. "De Xang-Hai a Ginebra". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 220 (16.2.1932), p. 5. [Política]
AB. "Desarmament moral". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 221 (17.2.1932), p. 5. [Política]
AB. "La pau i la guerra". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 222 (18.2.1932), p. 5. [Política]
AB. "La Presidència de la República alemanya". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 223 (19.2.1932), p. 5. [Política]
AB. "Irlanda". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 224 (20.2.1932), p. 5. [Política]
AB. "La gran sessió sentimental". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 227 (24.2.1932), p. 5. [Política]
AB. "La resistència xinesa". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 228 (25.2.1932), p. 5. [Política]
AB. "Panorama internacional". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 229 (26.2.1932), p. 5. [Política]
AB. "L'arma del boicot". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 230 (27.2.1932), p. 5. [Política]
AB. "L'ocell blau". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 231 (28.2.1932), p. 4. [Esport]
AB. "La barbàrie feixista". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 232 (1.3.1932), p. 5. [Política]
AB. "Noves del món". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 233 (2.3.1932), p. 5. [Política]
AB. "Aires d'Honolulu". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 234 (3.3.1932), p. 5. [Sexe]
AB. "El preu de la glòria". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 235 (4.3.1932), p. 5. [Política]
AB. "El triomf del Japó". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 237 (6.3.1932), p. 5. [Política]
AB. "La falç i el feix". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 238 (8.3.1932), p. 5. [Política]

AB. "El pacifisme de Briand". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 239 (9.3.1932), p. 5. [Política]
AB. "La policia". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 240 (10.3.1932), p. 5. [Política]
AB. "Els "gangsters" policies". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 241 (11.3.1932), p. 5. [Política]
AB. "Eamon de Valera". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 243 (13.3.1932), p. 3. [Política]
AB. "Suicidis". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 245 (16.3.1932), p. 4. [Costums]
AB. "Coses que passen". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 246 (17.3.1932), p. 4. [Política]
AB. "La collita del lleure". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 247 (18.3.1932), p. 5. [Política]
AB. "Alarmes i pressions". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 249 (20.3.1932), p. 5. [Política]
AB. "Canvis i novetats". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 250 (22.3.1932), p. 5. [Política]
AB. "David Lloyd George". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 252 (24.3.1932), p. 5. [Política]
AB. "Irlanda i Anglaterra". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 253 (25.3.1932), p. 4. [Política]
AB. "El món agitat". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 255 (27.3.1932), p. 5. [Política]
AB. "Les finances del món". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 256 (29.3.1932), p. 5. [Política]
AB. "Una federació econòmica". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 257 (30.3.1932), p. 5. [Política]
AB. "Embulls i trontolls". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 259 (1.4.1932), p. 5. [Política]
AB. "Un record i un rècord". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 260 (2.4.1932), p. 5. [Política]
AB. "La lleona esporuguida". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 261 (3.4.1932), p. 5. [Diversos]
AB. "Tot de rebels". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 262 (5.4.1932), p. 5. [Política]
AB. "Encara un Imperi". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 263 (6.4.1932), p. 5. [Política]
AB. "Dos processos". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 264 (7.4.1932), p. 5. [Església]
AB. "La independència de les Filipines". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 265 (8.4.1932), p. 5. [Política]
AB. "Les eleccions alemanyes". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 267 (10.4.1932), p. 5. [Política]
AB. "Hindenburg, president". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 268 (12.4.1932), p. 5. [Política]
AB. "Congoixes". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 270 (14.4.1932), p. 18. [Política]
AB. "Desarmaments". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 271 (15.4.1932), p. 7. [Política]
AB. "El dòlar malalt". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 273 (17.4.1932), p. 9. [Diversos]
AB. "Kreuger". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 274 (19.4.1932), p. 12. [Política]

AB. "Refugis d'estrelles". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 275 (20.4.1932), p. 11. [Cinema]
AB. "Èxits diplomàtics". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 276 (21.4.1932), p. 9. [Política]
AB. "Presons que vessen". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 280 (26.4.1932), p. 10. [Política]
AB. "Les darreres eleccions alemanyes". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 281 (27.4.1932), p. 1. [Política]
AB. "Angúnies". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 282 (28.4.1932), p. 12. [Política]
AB. "Ofensives". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 283 (29.4.1932), p. 10. [Política]
AB. "El cos i l'esperit". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 284 (30.4.1932), p. 10. [Diversos]
AB. "Una bomba". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 285 (1.5.1932), p. 10. [Política]
AB. "Un altre rei mort". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 287 (4.5.1932), p. 10. [Política]
AB. "L'ull de MacDonald". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 288 (5.5.1932), p. 10. [Política]
AB. "L'honor i la sang". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 290 (7.5.1932), p. 8. [Política]
AB. "França ferida". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 292 (10.5.1932), p. 10. [Política]
AB. "La dreta i l'esquerra". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 294 (12.5.1932), p. 12. [Política]
AB. "Complots a Iugoslàvia". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 295 (13.5.1932), p. 10. [Política]
AB. "Desgràcies". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 296 (14.5.1932), p. 9. [Política]
AB. "Incidents". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 297 (17.5.1932), p. 18. [Política]
AB. "El perill groc". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 298 (18.5.1932), p. 1. [Política]
AB. "El món trontolla". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 299 (19.5.1932), p. 10. [Política]
AB. "Austràlia". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 300 (20.5.1932), p. 10. [Política]
AB. "Danzic". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 308 (20.5.1932), p. 12. [Política]
AB. "Hindús i musulmans". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 301 (21.5.1932), p. 11. [Política]
AB. "Els samurais". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 302 (22.5.1932), p. 9. [Política]
AB. "El Papa i la bossa". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 303 (24.5.1932), p. 9. [Església]
AB. "El militarisme en acció". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 304 (25.5.1932), p. 8. [Política]
AB. "Els que volen". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 305 (26.5.1932), p. 4. [Política]
AB. "Els prussians". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 306 (27.5.1932), p. 11. [Política]
AB. "El neguit del món". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 307 (28.5.1932), p. 11. [Política]
AB. "Aquell desarmament". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 309 (31.5.1932), p. 10. [Política]

AB. “Cap al Pol”. *L'Opinió*, “Informacions de l'Estranger”, “Comentari”, núm. 312 (3.6.1932), p. 11. [Esport]
AB. “Una mena d'honors”. *L'Opinió*, “Informacions de l'Estranger”, “Comentari”, núm. 315 (7.6.1932), p. 9. [Política]
AB. “Les finances del món”. *L'Opinió*, “Informacions de l'Estranger”, “Comentari”, núm. 318 (10.6.1932), p. 11. [Política]
AB. “Una evasió”. *L'Opinió*, “Informacions de l'Estranger”, “Comentari”, núm. 319 (11.6.1932), p. 11. [Política]
AB. “Herriot i Macdonald”. *L'Opinió*, “Informacions de l'Estranger”, “Comentari”, núm. 321 (14.6.1932), p. 9. [Política]
AB. “Fets diversos”. *L'Opinió*, “Informacions de l'Estranger”, “Comentari”, núm. 322 (15.6.1932), p. 9. [Política]
AB. “Tres aplecs”. *L'Opinió*, “Informacions de l'Estranger”, “Comentari”, núm. 325 (18.6.1932), p. 11. [Política]
AB. “Sud-Amèrica”. *L'Opinió*, “Informacions de l'Estranger”, “Comentari”, núm. 417 (4.10.1932), p. 11. [Política]
AB. “Republicans a Irlanda”. *L'Opinió*, “Informacions de l'Estranger”, “Comentari”, núm. 418 (5.10.1932), p. 11. [Política]
AB. “Sobre les armes”. *L'Opinió*, “Informacions de l'Estranger”, “Comentari”, núm. 423 (11.10.1932), p. 9. [Política]
AB. “L'assassí somrient”. *L'Opinió*, “Informacions de l'Estranger”, “Comentari”, núm. 424 (12.10.1932), p. 9. [Diversos]
AB. “Barricades a Belfast”. *L'Opinió*, “Informacions de l'Estranger”, “Comentari”, núm. 426 (14.10.1932), p. 11. [Política]
AB. “El perill groc”. *L'Opinió*, “Informacions de l'Estranger”, “Comentari”, núm. 427 (15.10.1932), p. 13. [Política]
AB. “Bandits de mar i de terra”. *L'Opinió*, “Informacions de l'Estranger”, “Comentari”, núm. 428 (16.10.1932), p. 9. [Política]
AB. “Un manifest d'un marquès”. *L'Opinió*, “Informacions de l'Estranger”, “Comentari”, núm. 430 (19.10.1932), p. 9. [Política]
AB. “La política anglesa”. *L'Opinió*, “Informacions de l'Estranger”, “Comentari”, núm. 432 (21.10.1932), p. 11. [Política]
AB. “El fracàs de Hitler”. *L'Opinió*, “Informacions de l'Estranger”, “Comentari”, núm. 434 (23.10.1932), p. 13. [Política]
AB. “Una certa gent”. *L'Opinió*, “Informacions de l'Estranger”, “Comentari”, núm. 435 (25.10.1932), p. 11. [Política]
AB. “Roosevelt contra Hoover”. *L'Opinió*, “Informacions de l'Estranger”, “Comentari”, núm. 436 (26.10.1932), p. 8. [Política]
AB. “La marxa de la fam”. *L'Opinió*, “Informacions de l'Estranger”, “Comentari”, núm. 438 (28.10.1932), p. 10. [Política]
AB. “Les lliçons del món”. *L'Opinió*, “Informacions de l'Estranger”, “Comentari”, núm. 439 (29.10.1932), p. 10. [Política]
AB. “Perspectives germàniques”. *L'Opinió*, “Informacions de l'Estranger”, “Comentari”, núm. 440 (30.10.1932), p. 14. [Política]
AB. “Herriot a Espanya”. *L'Opinió*, “Informacions de l'Estranger”, “Comentari”, núm. 441 (1.11.1932), p. 12. [Política]
AB. “Martiris”. *L'Opinió*, “Informacions de l'Estranger”, “Comentari”, núm. 442 (2.11.1932), p. 10. [Església]
AB. “Un pla constructiu?”. *L'Opinió*, “Informacions de l'Estranger”, “Comentari”, núm. 443 (3.11.1932), p. 12. [Política]

AB. "La monarquia alemanya". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 444 (4.11.1932), p. 13. [Política]
AB. "Les eleccions americanes". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 445 (5.11.1932), p. 12. [Política]
AB. "La dreta i l'esquerra". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 446 (6.11.1932), p. 13. [Política]
AB. "Qui ha guanyat?". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 447 (8.11.1932), p. 11. [Política]
AB. "Un Papen etern?". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 449 (10.11.1932), p. 12. [Política]
AB. "El triomf de Roosevelt". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 450 (11.11.1932), p. 13. [Política]
AB. "John Galsworthy". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 451 (12.11.1932), p. 12. [Literatura]
AB. "Aquella gran set". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 452 (13.11.1932), p. 17. [Política]
AB. "El món trontollat". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 453 (15.11.1932), p. 19. [Política]
AB. "Els deutes". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 454 (16.11.1932), p. 17. [Política]
AB. "Un èxit dominical". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 455 (17.11.1932), p. 19. [Política]
AB. "Dues dames i una mona". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 456 (18.11.1932), p. 17. [Cinema]
AB. "Perspectives germàniques". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 457 (19.11.1932), p. 16. [Política]
AB. "Amb la solta del món". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 459 (22.11.1932), p. 16. [Política]
AB. "Fets diversos". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 460 (23.11.1932), p. 20. [Política]
AB. "Hitler i Hindenburg". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 461 (24.11.1932), p. 13. [Política]
AB. "Aquells deutes". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 462 (25.11.1932), p. 13. [Política]
AB. "Com una bomba". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 463 (26.11.1932), p. 13. [Política]
AB. "Perspectives germàniques". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 464 (27.11.1932), p. 13. [Política]
AB. "Donald Buckley, ex-rebel". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 465 (29.11.1932), p. 13. [Política]
AB. "L'imperi dels vons". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 466 (30.11.1932), p. 13. [Política]
AB. "Coses del món". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 467 (1.12.1932), p. 13. [Política]
AB. "L'oli del món". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 468 (2.12.1932), p. 17. [Política]
AB. "Barons i generals". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 470 (4.12.1932), p. 12. [Política]
AB. "Els deutes de guerra". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 471 (6.12.1932), p. 14. [Política]

AB. "Coses que passen". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 472 (7.12.1932), p. 14. [Política]
AB. "Els qui manen". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 473 (8.12.1932), p. 14. [Política]
AB. "Espanya, a Ginebra". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 474 (9.12.1932), p. 14. [Política]
AB. "Alarmes". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 474 (10.12.1932), p. 13. [Política]
AB. "Ho ha passat res". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 475 (11.12.1932), p. 13. [Política]
AB. "La misèria del món". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 476 (13.12.1932), p. 13. [Política]
AB. "Un triomf diplomàtic". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 477 (14.12.1932), p. 13. [Política]
AB. "Aquells deutes". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 478 (15.12.1932), p. 13. [Política]
AB. "Esplais". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 479 (16.12.1932), p. 13. [Política]
AB. "Després del venciment". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 480 (17.12.1932), p. 13. [Política]
AB. "Il·lusions". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 481 (18.12.1932), p. 12. [Política]
AB. "Crisis". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 482 (20.12.1932), p. 14. [Política]
AB. "Amy Johnson". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 483 (21.12.1932), p. 13. [Esport]
AB. "La independència de les Filipines". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 484 (22.12.1932), p. 13. [Política]
AB. "Esplais feixistes". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 485 (23.12.1932), p. 14. [Política]
AB. "Nadal al Chaco". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 487 (25.12.1932), p. 14. [Política]
AB. "Dintre la mina". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 489 (28.12.1932), p. 13. [Política]
AB. "Noves de l'Índia". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 490 (29.12.1932), p. 13. [Política]
AB. "Un patró ingrat". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 492 (31.12.1932), p. 11. [Política]
AB. "La grip". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 494 (3.1.1933), p. 14. [Diversos]
AB. "Assassinats". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 495 (4.1.1933), p. 14. [Política]
AB. "Els japonesos a Xan-Hai-Kuan". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 496 (5.1.1933), p. 13. [Política]
AB. "Coses que passen". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 497 (6.1.1933), p. 14. [Política]
AB. "Desgràcies". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 498 (7.1.1933), p. 13. [Política]
AB. "Revoltes". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 499 (8.1.1933), p. 13. [Política]
AB. "Les quaranta hores". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 500 (10.1.1933), p. 13. [Política]

AB. "Armats ofensius". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 501 (11.1.1933), p. 11. [Política]
AB. "Neguits del món". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 502 (12.1.1933), p. 13. [Política]
AB. "Un suïcidi". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 503 (13.1.1933), p. 14. [Política]
AB. "El conflicte oriental". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 504 (14.1.1933), p. 14. [Política]
AB. "Crisis i vols". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 505 (15.1.1933), p. 13. [Política]
AB. "La generositat feixista". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 506 (17.1.1933), p. 13. [Política]
AB. "Esplais monàrquics". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 507 (18.1.1933), p. 11. [Política]
AB. "Més d'un comentari". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 508 (19.1.1933), p. 11. [Política]
AB. "Accidents". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 509 (20.1.1933), p. 13. [Esport]
AB. "Trenta i quaranta". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 510 (21.1.1933), p. 11. [Política]
AB. "El salvament de lady Bayley". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 511 (22.1.1933), p. 13. [Esport]
AB. "Els anglesos deutors". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 512 (24.1.1933), p. 13. [Política]
AB. "Els anyells de Santa Agnès". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 513 (25.1.1933), p. 12. [Política]
AB. "Revista ràpida". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 514 (26.1.1933), p. 12. [Política]
AB. "Frescor". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 515 (27.1.1933), p. 14. [Meteorologia]
AB. "De Valera a Hitler". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 516 (28.1.1933), p. 13. [Política]
AB. "Una república". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 517 (29.1.1933), p. 13. [Política]
AB. "La política irlandesa". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 518 (31.1.1933), p. 17. [Política]
AB. "Perspetives germàniques". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 519 (1.2.1933), p. 12. [Política]
AB. "Un país important". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 520 (2.2.1933), p. 13. [Política]
AB. "El món és així". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 521 (3.2.1933), p. 13. [Política]
AB. "El món té la grip". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 525 (8.2.1933), p. 11. [Política]
AB. "Els amotinats". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 526 (9.2.1933), p. 11. [Política]
AB. "Hitler i el maxisme". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 527 (10.2.1933), p. 12. [Política]
AB. "Intermedi volant". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 528 (11.2.1933), p. 21. [Esport]
AB. "Desgràcies". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 529 (12.2.1933), p. 13. [Política]
AB. "Un discurs". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 530 (14.2.1933), p. 12. [Política]
AB. "Els generals també es moren". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 531 (15.2.1933), p. 11. [Política]

AB. "Els bandits". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 532 (16.2.1933), p. 13. [Política]
AB. "Una guerra més". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 534 (18.2.1933), p. 13. [Política]
AB. "Retrocessos". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 535 (19.2.1933), p. 13. [Política]
AB. "Dos afers importants". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 547 (5.3.1933), p. 12. [Política]
AB. "Un repàs". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estrangerr", "Comentari", núm. 429 (18.10.1932), p. 9. [Política]
Anònim. "Les ribes del Godavari". *L'Opinió*, "Antologia", núm. 529 (12.2.1933), p. 9. [Literatura]
Anònim. "Ali Bei a la Meca. Els set tombs". *L'Opinió*, "Les Lletres", núm. 781 (5.12.1933), p. 10. [Literatura]
Anònim. "Ali Bei a la Meca. Purificació de la Kaaba". *L'Opinió*, "Les Lletres", núm. 787 (12.12.1933), p. 8. [Literatura]
Anònim. "Ali Bei a la Meca. Arribada dels Wahabis". *L'Opinió*, "Les Lletres", núm. 793 (19.12.1933), p. 8. [Literatura]
Anònim. "Ali Bei a la Meca. Anada a Arafat". *L'Opinió*, "Les Lletres", núm. 799 (26.12.1933), p. 7. [Literatura]
Anònim. "Ali bei a la Meca La muntanya sagrada". *L'Opinió*, "Les Lletres", núm. 805 (2.1.1934), p. 9. [Literatura]
Anònim. "Ali Bei a la Meca. La muntanya sagrada". *L'Opinió*, "Les Lletres", núm. 805 (2.1.1934), p. 9. [Literatura]
Anònim. "Ali Bei a la Meca. Fi del romiatge". *L'Opinió*, "Les Lletres", núm. 811 (9.1.1934), p. 9. [Literatura]
Anònim. "Ali Bei a la Meca. Fi del romiatge". *L'Opinió*, "Les Lletres", núm. 811 (9.1.1934), p. 9. [Literatura]
Anònim. "El primer número de "Quaderns literaris, novel·les i novel·listes"". *L'Opinió*, "Les Lletres", núm. 882 (1.4.1934), p. 5. [Publicació]
Anònim. "La batalla de Salamina (d'Esquil)". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Antologia", núm. 560 (21.3.1933), p. 8. [Literatura]
Anònim. "Festeig matinal de Thomas Hardy". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Antologia", núm. 632 (14.6.1933), p. 8. [Literatura]
Anònim. "Només els savis viuen". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Antologia", núm. 649 (4.7.1933), p. 7. [Literatura]
Anònim. "Lady Chatterley i el seu amant". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Antologia", núm. 667 (25.7.1933), p. 7. [Literatura]
Anònim. "Ulisses i Nausica d'Homer". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Antologia", núm. 679 (8.8.1933), p. 7. [Literatura]
Anònim. "Paolo i Francesca (del Dante Alighieri)". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Antologia", núm. 703 (5.9.1933), p. 7. [Literatura]
Anònim. "La mort de Duncan (de Shakespeare)". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Antologia", núm. 729 (5.10.1933), p. 8. [Literatura]
Anònim. "Granada (d'Osbert Sitwell)". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Antologia", núm. 733 (17.10.1933), p. 9. [Literatura]
Anònim. "Oda a Napoleó (de Lord Byron)". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Antologia", núm. 751 (31.10.1933), p. 8. [Literatura]
Anònim. "La mort de Cèsar (de Shakespeare)". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Antologia", núm. 770 (22.11.1933), p. 4. [Literatura]
Anònim. "Clara Zetkin (de Johannes R. Becker)". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Antologia", núm. 781 (5.12.1933), p. 10. [Literatura]
Anònim. "Melià i Josep al graner". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Antologia", núm. 811 (9.1.1934), p. 9. [Literatura]

Anònim. "Melià i Josep al graner (De Roger Martin du Gard)". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Antologia", núm. 811 (9.1.1934), p. 9. [Literatura]
Anònim. "La fortuna contra Curial". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Antologia", núm. 823 (23.1.1934), p. 7. [Literatura]
Anònim. "La Fortuna contra Curial". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Antologia", núm. 823 (23.1.1934), p. 7. [Literatura]
Anònim. "L'encís de Bretanya". *L'Opinió*, "Les Lletres", "El Món Literari", núm. 691 (22.8.1933), p. 7. [Literatura]
Anònim. "L'aeroplà (de Virgíia Woolf)". *L'Opinió*, "Les Lletres", "El Món Literari", núm. 715 (19.9.1933), p. 8. [Literatura]
Anònim. "Viatges". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Notes i Notícies", núm. 811 (9.1.1934), p. 9. [Literatura]
Anònim. ""Col·lecció Popular Barcino"". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Notes i Notícies", núm. 817 (16.1.1934), p. 8. [Literatura]
Anònim. "Les obres de Joan Creixells". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Notes i Notícies", núm. 823 (23.1.1934), p. 7. [Literatura]
Anònim. "Proa". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Notes i notícies", núm. 922 (20.5.1934), p. 14. [Literatura]
Anònim. "La literatura valenciana". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Notes i notícies", núm. 924 (23.5.1934), p. 11. [Literatura]
Anònim. "Concurs de la BCAI". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Notes i notícies", núm. 925 (24.5.1934), p. 14. [Literatura]
Anònim. "La sireneta i el delfí.". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Notes i notícies", núm. 926 (25.5.1934), p. 11. [Literatura]
Anònim. "Ali Bei a Egipte". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Notes i notícies", núm. 927 (26.5.1934), p. 14. [Literatura]
Anònim. "Biblioteca catalana". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Notes i notícies", núm. 928 (27.5.1934), p. 4. [Literatura]
Anònim. "El corpus de sang". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Notes i notícies", núm. 929 (29.5.1934), p. 11. [Literatura]
Anònim. "Contraban". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Notes i notícies", núm. 930 (30.5.1934), p. 16. [Literatura]
Anònim. "No apareix". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Notes i notícies", núm. 931 (31.5.1934), p. 5. [Literatura]
Arnau Bellcaire. "Tulipes d'Holanda". *D'Ací d'Allà*, núm. 167 (0.11.1931), p. 373. [Costums]
Arnau Bellcaire. "Actualitat de Shakespeare". *D'Ací d'Allà*, núm. 168 (0.12.1931), p. 478. [Literatura]
Arnau Bellcaire. "Defensa del llenguatge". *Germanor*, núm. 448 (0.5.1940), p. 18. [Llengua]
Arnau Bellcaire. "El vot de les dones". *L'Opinió*, núm. 563 (24.3.1933), p. 1. [Política]
Arnau Bellcaire. "El rave per les fulles". *L'Opinió*, núm. 568 (30.3.1933), p. 1. [Política]
Arnau Bellcaire. "Contra la crosta". *L'Opinió*, núm. 577 (9.4.1933), p. 1. [Església]
Arnau Bellcaire. "El dia del llibre. El meu aparador". *L'Opinió*, núm. 588 (22.4.1933), p. 5. [Literatura]
Arnau Bellcaire. "Una ruta clara". *L'Opinió*, núm. 593 (28.4.1933), p. 1. [Política]
Arnau Bellcaire. "La defensa de la República". *L'Opinió*, núm. 599 (6.5.1933), p. 1. [Política]
Arnau Bellcaire. "Focs artificials". *L'Opinió*, núm. 606 (14.5.1933), p. 1. [Política]

Arnau Bellcaire. "Els escamotejadors de la revolució". *L'Opinió*, núm. 612 (21.5.1933), p. 1. [Política]
Arnau Bellcaire. "Autòpsia de la crisi". *L'Opinió*, núm. 634 (16.6.1933), p. 1. [Política]
Arnau Bellcaire. "Virus microbians". *L'Opinió*, núm. 641 (24.6.1933), p. 1. [Política]
Arnau Bellcaire. "El materialisme catòlic". *L'Opinió*, núm. 647 (1.7.1933), p. 1. [Església]
Arnau Bellcaire. "Una mena de catalanistes". *L'Opinió*, núm. 656 (12.7.1933), p. 1. [Política]
Arnau Bellcaire. "La maleta de Cardenio". *L'Opinió*, núm. 665 (22.7.1933), p. 1. [Política]
Arnau Bellcaire. "La defensa de Catalunya". *L'Opinió*, núm. 672 (30.7.1933), p. 1. [Política]
Arnau Bellcaire. "La qüestió docent". *L'Opinió*, núm. 677 (5.8.1933), p. 6. [Llengua]
Arnau Bellcaire. "La guerra i la pau". *L'Opinió*, núm. 682 (11.8.1933), p. 1. [Política]
Arnau Bellcaire. "Dues Espanyes". *L'Opinió*, núm. 690 (20.8.1933), p. 0. [Política]
Arnau Bellcaire. "Aribau i la seva oda". *L'Opinió*, núm. 693 (24.8.1933), p. 1. [Literatura]
Arnau Bellcaire. "L'enganyifa del bilingüisme". *L'Opinió*, núm. 702 (3.9.1933), p. 1. [Llengua]
Arnau Bellcaire. "El cos i l'esperit". *L'Opinió*, núm. 719 (23.9.1933), p. 1. [Diversos]
Arnau Bellcaire. "La vida i la mort". *L'Opinió*, núm. 725 (30.9.1933), p. 7. [Política]
Arnau Bellcaire. "Cal defensar el laicisme". *L'Opinió*, núm. 744 (22.10.1933), p. 1. [Ensenyament]
Arnau Bellcaire. "Blasco Ibáñez". *L'Opinió*, núm. 750 (29.10.1933), p. 1. [Política]
Arnau Bellcaire. "Per la llibertat basca". *L'Opinió*, núm. 755 (4.11.1933), p. 1. [Política]
Arnau Bellcaire. "Les vergonyes de la Lliga". *L'Opinió*, núm. 762 (12.11.1933), p. 1. [Política]
Arnau Bellcaire. "Carta als electors". *L'Opinió*, núm. 766 (17.11.1933), p. 1. [Política]
Arnau Bellcaire. "Davant de l'enemic". *L'Opinió*, núm. 773 (25.11.1933), p. 1. [Política]
Arnau Bellcaire. "Què passarà?". *L'Opinió*, núm. 784 (8.12.1933), p. 1. [Política]
Arnau Bellcaire. "El rastre de les bombes". *L'Opinió*, núm. 791 (16.12.1933), p. 1. [Política]
Arnau Bellcaire. "Estat de prevenció". *L'Opinió*, núm. 796 (22.12.1933), p. 1. [Política]
Arnau Bellcaire. "L'esperit del poble". *L'Opinió*, núm. 804 (31.12.1933), p. 1. [Política]
Arnau Bellcaire. "La prova de la democràcia". *L'Opinió*, núm. 810 (7.1.1934), p. 1. [Política]
Arnau Bellcaire. "El provincialisme del senyor Cambó". *L'Opinió*, núm. 814 (12.1.1934), p. 1. [Política]
Arnau Bellcaire. "Després de la victòria". *L'Opinió*, núm. 821 (20.1.1934), p. 1. [Política]
Arnau Bellcaire. "L'anarquista de Besalú". *L'Opinió*, núm. 827 (27.1.1934), p. 1. [Política]

Arnau Bellcaire. “Jaume Bofill i Mates”. *L'Opinió*, “Les Lletres”, núm. 578 (11.4.1933), p. 8. [Literatura]
Arnau Bellcaire. “Films sonors”. *Mirador*, núm. 3 (14.2.1929), p. 6. [Cinema]
Arnau Bellcaire. “Joan Crawford”. *Mirador*, núm. 6 (7.3.1929), p. 6. [Cinema]
Bernat Montsià. “La "Col·lecció Popular Barcino"”. *L'Opinió*, núm. 15 (26.5.1928), p. 5. [Publicació]
Bernat Montsià. “El meu Josep Carner”. *L'Opinió*, núm. 806 (3.1.1934), p. sp. [Llengua]
Bernat Montsià. “Art”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 753 (2.11.1933), p. 1. [Publicació]
Bernat Montsià. “La darrera novel·la de Michael Arlen”. *L'Opinió*, “Les Lletres”, núm. 511 (22.1.1933), p. 9. [Literatura]
Bernat Montsià. “Els premis literaris. 15.000 pessetes”. *L'Opinió*, “Les Lletres”, núm. 793 (19.12.1933), p. 8. [Literatura]
Bernat Montsià. “Per què escau de comprar-ne”. *L'Opinió*, “Les Lletres”, “Els llibres catalans”, núm. 578 (11.4.1933), p. 8. [Literatura]
Bernat Montsià. “Primers termes”. *Mirador*, núm. 8 (21.3.1929), p. 6. [Cinema]
BM. “Centenaris”. *L'Opinió*, “Les Lletres”, núm. 554 (14.3.1933), p. 8. [Literatura]
BM. “El Congrés dels Clubs P.E.N. Un interviu amb el delegat català”. *L'Opinió*, “Les Lletres”, núm. 649 (4.7.1933), p. 7. [Literatura]
BM. “Arquíloc”. *L'Opinió*, “Les Lletres”, “El Món Literari”, núm. 643 (27.6.1933), p. 7. [Literatura]
BM. “Anthony Hope”. *L'Opinió*, “Les Lletres”, “El Món Literari”, núm. 661 (18.7.1933), p. 7. [Literatura]
BM. “Contes de fades”. *L'Opinió*, “Les Lletres”, “El Món Literari”, núm. 715 (19.9.1933), p. 8. [Literatura]
BM. “Kipling i França”. *L'Opinió*, “Les Lletres”, “El Món Literari”, núm. 763 (14.11.1933), p. 5. [Literatura]
BM. “Europa”. *L'Opinió*, “Les Lletres”, “Notes i notícies”, núm. 667 (25.7.1933), p. 7. [Literatura]
C.A Jordana. “L'art i la raça”. *0*, “Les Lletres”, “Excursions Literàries”, núm. 1025 (18.9.1934), p. 15. [Literatura]
C.A Jordana. “La Guida vol anar a París”. *Bella Terra*, núm. 13 (0.8.1925), p. 80. [Literatura]
C.A Jordana. “El deixeble”. *Bella Terra*, núm. 15 (0.2.1926), p. 160. [Literatura]
C.A Jordana. “Hegemonia catalana?”. *Diari de Catalunya*, núm. 302 (14.8.1938), p. 4. [Política]
C.A Jordana. “La calma d'Anglaterra”. *Diari de Catalunya*, núm. 319 (4.9.1938), p. 319. [Política]
C.A Jordana. “Per la llibertat de Catalunya”. *Diari de Catalunya*, núm. 325 (11.9.1938), p. 4. [Política]
C.A Jordana. “Joc de paraules”. *Diari de Catalunya*, “Lletres”, núm. 332 (20.9.1938), p. 3. [Literatura]
C.A Jordana. “Parlament llegit pel seu autor en l'Àpat de Sant Jordi”. *Germanor*, núm. 448 (0.5.1940), p. 12. [Política]
C.A Jordana. “Bernat Metge i Anselm Turmeda: obres menors”. *La Nova Revista*, núm. 9 (0.9.1927), p. 0. [Literatura]
C.A Jordana. “LEditorial Barcino”. *La Nova Revista*, “Les Edicions Catalanes”, núm. 13 (0.1.1928), p. 55. [Diversos]

C.A Jordana. "Sobre l'amor llire". *La Rambla*, núm. 93 (26.10.1931), p. 9. [Sexe]
C.A Jordana. "Balanç d'un quart de segle. Excursió de plaer pels camins de la prosa". *La Revista*, núm. 224 (16.1.1925), p. 19. [Literatura]
C.A Jordana. "Ananke". *La Revista*, núm. 0 (0.7.1935), p. 92. [Literatura]
C.A Jordana. "La fixació dels estels". *L'Opinió*, núm. 2 (25.2.1928), p. s/p. [Cinema]
C.A Jordana. "Per la concordia". *L'Opinió*, núm. 113 (22.8.1930), p. 0. [Literatura]
C.A Jordana. "Comiat". *L'Opinió*, núm. 114 (29.8.1930), p. 0. [Cinema]
C.A Jordana. ""L'Opinió" triomfant". *L'Opinió*, núm. 6 (10.6.1931), p. sp. [Literatura]
C.A Jordana. "Contra la crosta". *L'Opinió*, núm. 13 (18.6.1931), p. sp. [Església]
C.A Jordana. "Els nostres". *L'Opinió*, núm. 19 (25.6.1931), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "Elogi del poble". *L'Opinió*, núm. 30 (8.7.1931), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "Focus de reacció". *L'Opinió*, núm. 36 (15.7.1931), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "Sobre els miracles". *L'Opinió*, núm. 42 (22.7.1931), p. 1. [Església]
C.A Jordana. "Les gràcies de l'Estatut". *L'Opinió*, núm. 49 (30.7.1931), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "Espanya dirà". *L'Opinió*, núm. 61 (13.8.1931), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "Macià és nostre". *L'Opinió*, núm. 69 (22.8.1931), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "Idioma i cultura". *L'Opinió*, núm. 73 (27.8.1931), p. 1. [Llengua]
C.A Jordana. "Un mitjà d'expressió". *L'Opinió*, núm. 82 (8.9.1931), p. 2. [Llengua]
C.A Jordana. "Abans i ara". *L'Opinió*, núm. 91 (18.9.1931), p. 2. [Política]
C.A Jordana. "Un amic nostre". *L'Opinió*, núm. 104 (3.10.1931), p. 2. [Política]
C.A Jordana. "La política internacional de Catalunya". *L'Opinió*, núm. 115 (16.10.1931), p. 2. [Política]
C.A Jordana. "La incompatència policíaca". *L'Opinió*, núm. 127 (30.10.1931), p. 0. [Política]
C.A Jordana. "Els funcionaris". *L'Opinió*, núm. 134 (7.11.1931), p. 3. [Política]
C.A Jordana. "Els patrons pertorbadors". *L'Opinió*, núm. 139 (13.11.1931), p. 2. [Política]
C.A Jordana. "La llibertat d'ensenyament". *L'Opinió*, núm. 145 (20.11.1931), p. 2. [Església]
C.A Jordana. "Els barbers". *L'Opinió*, núm. 151 (27.11.1931), p. 5. [Política]
C.A Jordana. "Una vaga general". *L'Opinió*, núm. 158 (5.12.1931), p. 3. [Política]
C.A Jordana. "Catalunya no és catòlica". *L'Opinió*, núm. 163 (11.12.1931), p. 2. [Església]

C.A Jordana. "Els amics de la moreneta". *L'Opinió*, núm. 170 (19.12.1931), p. 4. [Església]
C.A Jordana. "Reflexions nadalenques". *L'Opinió*, núm. 176 (26.12.1931), p. 3. [Església]
C.A Jordana. "Els enemics de dins". *L'Opinió*, núm. 181 (1.1.1932), p. 3. [Política]
C.A Jordana. "Els nostres parlamentaris". *L'Opinió*, núm. 200 (22.1.1932), p. 2. [Política]
C.A Jordana. "Després de la revolta". *L'Opinió*, núm. 205 (29.1.1932), p. 3. [Política]
C.A Jordana. "Els mots i la política". *L'Opinió*, núm. 212 (6.2.1932), p. 2. [Llengua]
C.A Jordana. "Cendra i sardina". *L'Opinió*, núm. 217 (12.2.1932), p. 3. [Església]
C.A Jordana. "La nostra demagògia". *L'Opinió*, núm. 223 (19.2.1932), p. 8. [Política]
C.A Jordana. "L'Andalús comprensiu". *L'Opinió*, núm. 230 (27.2.1932), p. 3. [Llengua]
C.A Jordana. "Sobre un cert llenguatge". *L'Opinió*, núm. 241 (11.3.1932), p. 8. [Llengua]
C.A Jordana. "Manuel Azaña". *L'Opinió*, núm. 246 (17.3.1932), p. 3. [Política]
C.A Jordana. "Les idees i les imatges". *L'Opinió*, núm. 251 (23.3.1932), p. 3. [Església]
C.A Jordana. "Literatura política". *L'Opinió*, núm. 258 (31.3.1932), p. sp. [Literatura]
C.A Jordana. "14 d'abril". *L'Opinió*, núm. 270 (14.4.1932), p. 5. [Política]
C.A Jordana. "Els llibres catalans". *L'Opinió*, núm. 278 (23.4.1932), p. sp. [Literatura]
C.A Jordana. "Els temps milloren". *L'Opinió*, núm. 292 (10.5.1932), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "El debat apassionant". *L'Opinió*, núm. 303 (24.5.1932), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "Sobre el gran discurs". *L'Opinió*, núm. 309 (31.5.1932), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "El procés de la democràcia". *L'Opinió*, núm. 313 (4.6.1932), p. 6. [Política]
C.A Jordana. "La social-democràcia". *L'Opinió*, núm. 321 (14.6.1932), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "El particularisme espanyol". *L'Opinió*, núm. 327 (21.6.1932), p. sp. [Llengua]
C.A Jordana. "Els hidalgos". *L'Opinió*, núm. 340 (6.7.1932), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "Els comunistes". *L'Opinió*, núm. 347 (14.7.1932), p. sp. [Política]
C.A Jordana. "El català que s'escriu". *L'Opinió*, núm. 381 (23.8.1932), p. 1. [Llengua]
C.A Jordana. "La commemoració d'enguany". *L'Opinió*, núm. 398 (11.9.1932), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "L'accent de l'efusió". *L'Opinió*, núm. 410 (25.9.1932), p. 8. [Política]
C.A Jordana. "Contra els paràsits". *L'Opinió*, núm. 424 (12.10.1932), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "Els intocables". *L'Opinió*, núm. 430 (19.10.1932), p. 1. [Llengua]

C.A Jordana. "Contra el sucursalisme". *L'Opinió*, núm. 441 (1.11.1932), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "La derrota dels altres". *L'Opinió*, núm. 460 (23.11.1932), p. 3. [Política]
C.A Jordana. "L'autonomia en marxa". *L'Opinió*, núm. 469 (3.12.1932), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "Un altre any". *L'Opinió*, núm. 493 (1.1.1933), p. 9. [Política]
C.A Jordana. "Espills i volves". *L'Opinió*, núm. 495 (4.1.1933), p. 7. [Llengua]
C.A Jordana. "Sobre les bombes". *L'Opinió*, núm. 500 (10.1.1933), p. 7. [Política]
C.A Jordana. "Un escamoteig?". *L'Opinió*, núm. 515 (27.1.1933), p. 5. [Llengua]
C.A Jordana. "La salvació d'Espanya". *L'Opinió*, núm. 544 (2.3.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "L'ensenyament sectari". *L'Opinió*, núm. 550 (9.3.1933), p. 1. [Església]
C.A Jordana. "Sobre el tema odiós". *L'Opinió*, núm. 553 (12.3.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "Scherzo Antipapagris". *L'Opinió*, núm. 557 (17.3.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "L'atracador sentimental. Comèdia sentimental". *L'Opinió*, núm. 624 (4.6.1933), p. s/p. [Literatura]
C.A Jordana. "Una certa fauna". *L'Opinió*, "", núm. 507 (18.1.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "Adéu, A.B.". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 558 (18.3.1933), p. 1. [Diversos]
C.A Jordana. "Policies i atracadors". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 559 (19.3.1933), p. 0. [Política]
C.A Jordana. "Escola d'atracadors". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 560 (21.3.1933), p. 1. [Llengua]
C.A Jordana. "La guerra i la pau". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 561 (22.3.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "Intercanvi". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 562 (23.3.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "Trets a raig fet". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 563 (24.3.1933), p. 0. [Política]
C.A Jordana. "Camises brutes". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 564 (25.3.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "La solta i el llenguatge". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 565 (26.3.1933), p. 1. [Llengua]
C.A Jordana. "La Francerie". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 566 (28.3.1933), p. 1. [Literatura]
C.A Jordana. "La vida mora". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 567 (29.3.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "El raid del dia". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 568 (30.3.1933), p. 1. [Esport]
C.A Jordana. "Seran reglamentats els atracaments?". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 569 (31.3.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "Si tots fossin com cal". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 570 (1.4.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "La guerra germanojueva". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 571 (2.4.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "Vellesa i respecte". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 573 (5.4.1933), p. 1. [Política]

C.A Jordana. "El món és vari". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 574 (6.4.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "El meu amic Andreu Nin". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 576 (8.4.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "Sobre un monument". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 577 (9.4.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "El goig de la responsabilitat". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 578 (11.4.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "Està ferm". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 579 (12.4.1933), p. 1. [Llengua]
C.A Jordana. "Dijous sant". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 580 (13.4.1933), p. 1. [Església]
C.A Jordana. "Commemoració activa". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 581 (14.4.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "Els occitans". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 582 (15.4.1933), p. 1. [Literatura]
C.A Jordana. "Trompetes i tamboirs". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 583 (16.4.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "La pàtria i la crosta". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 584 (18.4.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "El llamp i les campanes". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 585 (19.4.1933), p. 1. [Església]
C.A Jordana. "El perill groc". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 586 (20.4.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "Les tradicions catalanes". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 587 (21.4.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "Els llibres". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 588 (22.4.1933), p. 1. [Literatura]
C.A Jordana. "El cavaller de la rosa". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 589 (23.4.1933), p. 1. [Literatura]
C.A Jordana. "Consideracions melangioses". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 591 (26.4.1933), p. 5. [Literatura]
C.A Jordana. "Els sorolls i la vaga". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 592 (27.4.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "El tramvia". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 593 (28.4.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "Cultura". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 594 (29.4.1933), p. 1. [Literatura]
C.A Jordana. "Primer de maig... Marx!". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 595 (30.4.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "L'atemptat personal". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 596 (3.5.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "L'art i els artistes". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 597 (4.5.1933), p. 1. [Diversos]
C.A Jordana. "Catalanització". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 598 (5.5.1933), p. 1. [Llengua]
C.A Jordana. "Batalla de crostes?". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 599 (6.5.1933), p. 1. [Església]
C.A Jordana. "Hitler i el treball". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 600 (7.5.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "La poesia". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 602 (10.5.1933), p. 1. [Literatura]
C.A Jordana. "La feina estable". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 603 (11.5.1933), p. 1. [Llengua]
C.A Jordana. "Un dejuni". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 604 (12.5.1933), p. 1. [Política]

C.A Jordana. “Suïcidis”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 605 (13.5.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. “Voleu dir que s'hi val?”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 607 (16.5.1933), p. 1. [Literatura]
C.A Jordana. “Les coses amables”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 608 (17.5.1933), p. 1. [Meteorologia]
C.A Jordana. “La crosta angelical”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 609 (18.5.1933), p. 1. [Església]
C.A Jordana. “La pau i la guerra”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 610 (19.5.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. “La nova tendència policíaca”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 611 (20.5.1933), p. 1. [Llengua]
C.A Jordana. “Raigs de trets, encara”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 612 (21.5.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. “Miss Pandereta?”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 613 (23.5.1933), p. 1. [Llengua]
C.A Jordana. “El món va de tort”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 614 (24.5.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. “Errades greus”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 615 (25.5.1933), p. 1. [Llengua]
C.A Jordana. “Nazis i princeps”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 616 (26.5.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. “Llepapols i escoltatangos”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 617 (27.5.1933), p. 1. [Llengua]
C.A Jordana. “La sardana”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 618 (28.5.1933), p. 1. [Costums]
C.A Jordana. “Joventut de prínceps”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 619 (30.5.1933), p. 1. [Cinema]
C.A Jordana. “La revolució d'octubre”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 620 (31.5.1933), p. 1. [Cinema]
C.A Jordana. “Crosta esgarrifada”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 621 (1.6.1933), p. 1. [Església]
C.A Jordana. “El dissortat”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 622 (1.6.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. “Perquè els homes no són de fusta”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 623 (3.6.1933), p. 1. [Sexe]
C.A Jordana. “L'explic que havia de fer”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 624 (4.6.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. “La crosta, indignada”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 626 (7.6.1933), p. 1. [Església]
C.A Jordana. “La qüestió sexual”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 627 (8.6.1933), p. 1. [Sexe]
C.A Jordana. “Un parany postal?”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 628 (9.6.1933), p. 1. [Llengua]
C.A Jordana. “Al marge de la sessió”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 629 (10.6.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. “Si los lerrouxes mandaran”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 630 (11.6.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. “Intervencions perilloses”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 631 (13.6.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. “Llicència absoluta!”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 632 (14.6.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. “Corpus”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 633 (15.6.1933), p. 1. [Església]
C.A Jordana. “Correspondència”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 634 (16.6.1933), p. 1. [Sexe]

C.A Jordana. “Casa de plaers sanitosos”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 635 (17.6.1933), p. 1. [Sexe]
C.A Jordana. “Episodi sentimental”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 636 (18.6.1933), p. 1. [Ensenyament]
C.A Jordana. “Una perla autèntica, o el barber filòsof”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 637 (20.6.1933), p. 1. [Costums]
C.A Jordana. “El passat torna”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 638 (21.6.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. “Una qüestió sexual”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 639 (22.6.1933), p. 1. [Sexe]
C.A Jordana. “Un vice-déu i el seu déu”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 641 (24.6.1933), p. 1. [Llengua]
C.A Jordana. “Espetecs de revetlla”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 642 (25.6.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. “L'ensenyament en català”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 643 (27.6.1933), p. 1. [Llengua]
C.A Jordana. “Senyorta o sor?”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 644 (28.6.1933), p. 1. [Ensenyament]
C.A Jordana. “Un círcol i una circular”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 645 (29.6.1933), p. 1. [Llengua]
C.A Jordana. “Aquell ordre”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 646 (30.6.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. “Aquell Fatty”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 647 (1.7.1933), p. 1. [Llengua]
C.A Jordana. “Al senyor J. T”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 648 (2.7.1933), p. 1. [Llengua]
C.A Jordana. “Vàchier, o la circulació”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 649 (4.7.1933), p. 1. [Costums]
C.A Jordana. “Aquella crosta”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 650 (5.7.1933), p. 1. [Església]
C.A Jordana. “Punts de vista”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 651 (6.7.1933), p. 1. [Llengua]
C.A Jordana. “Sobre una sentència”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 652 (7.7.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. “L'Ateneu "Polytechnicum"”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 653 (8.7.1933), p. 1. [Llengua]
C.A Jordana. “La recerca de la frescor”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 654 (9.7.1933), p. 1. [Meteorologia]
C.A Jordana. “Anthony Hape”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 655 (11.7.1933), p. 1. [Literatura]
C.A Jordana. “Una guerra”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 656 (12.7.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. “Sobre un pare”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 657 (13.7.1933), p. 1. [Església]
C.A Jordana. “Sobre Roberto i Mercedes”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 658 (14.7.1933), p. 1. [Sexe]
C.A Jordana. “L'estiueig del Papa”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 659 (15.7.1933), p. 1. [Església]
C.A Jordana. “Amistat perillosa”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 660 (16.7.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. “Cantares d'aquell traspàs”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 661 (18.7.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. “Un servei del catalanisme”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 662 (19.7.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. “Wiley Post i el seu company”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 663 (20.7.1933), p. 1. [Llengua]

C.A Jordana. "Records cinematogràfics". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 664 (21.7.1933), p. 1. [Cinema]
C.A Jordana. "Sobre els llepadits". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 665 (22.7.1933), p. 1. [Costums]
C.A Jordana. "Soroll de traspassos". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 666 (23.7.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "Nudisme". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 667 (25.7.1933), p. 1. [Sexe]
C.A Jordana. "Un aclariment". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 668 (26.7.1933), p. 1. [Llengua]
C.A Jordana. "Anarco-vampiressa". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 669 (27.7.1933), p. 1. [Sexe]
C.A Jordana. "Una crisi". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 670 (28.7.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "El flirteig amb Sánchez Román". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 671 (29.7.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "La font". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 672 (30.7.1933), p. 1. [Literatura]
C.A Jordana. "Prat de la Riba". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 673 (1.8.1933), p. 1. [Llengua]
C.A Jordana. "És un crim la veritat?". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 674 (2.8.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "La guerra dels delmes". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 675 (3.8.1933), p. 1. [Església]
C.A Jordana. "La recerca de la fredor". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 676 (4.8.1933), p. 1. [Meteorologia]
C.A Jordana. "Fins a mitja esquena". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 677 (5.8.1933), p. 1. [Sexe]
C.A Jordana. "Aquella "conllevància"". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 678 (6.8.1933), p. 1. [Literatura]
C.A Jordana. "Una conferència amb la Moreneta". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 680 (9.8.1933), p. 1. [Església]
C.A Jordana. "El celobert. Impressió sonora". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 681 (10.8.1933), p. 1. [Llengua]
C.A Jordana. "Els vols clars". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 682 (11.8.1933), p. 1. [Esport]
C.A Jordana. "Sobre uns certs plurals". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 683 (12.8.1933), p. 1. [Llengua]
C.A Jordana. "Per una bona presentació". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 684 (13.8.1933), p. 1. [Costums]
C.A Jordana. "Propaganda celestial". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 685 (15.8.1933), p. 1. [Església]
C.A Jordana. "Atracaments i ciutadania". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 687 (17.8.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "Allò que més els dol". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 688 (18.8.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "Bigotis". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 689 (19.8.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "Un feix". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 690 (20.8.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "La nostra Irene". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 691 (22.8.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "Grolleria barcelonina". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 692 (23.8.1933), p. 1. [Costums]
C.A Jordana. "Cent anys enrera". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 693 (24.8.1933), p. 1. [Literatura]

C.A Jordana. “Mecenas”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 694 (25.8.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. “Una bona nota”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 695 (26.8.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. “Són molt bufones, sí!”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 696 (27.8.1933), p. 1. [Sexe]
C.A Jordana. “Dues Helenes”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 698 (30.8.1933), p. 1. [Esport]
C.A Jordana. “Perfums de la ciutat”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 699 (31.8.1933), p. 1. [Costums]
C.A Jordana. “Mort d'un heroi”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 701 (2.9.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. “Amors perillosos”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 702 (3.9.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. “La marxa del papagrís”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 703 (5.9.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. “Les pobres mongetes”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 704 (6.9.1933), p. 1. [Església]
C.A Jordana. “La crosta indignada”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 706 (8.9.1933), p. 1. [Església]
C.A Jordana. “Sobre l'Estatut”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 707 (9.9.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. “L'11 a casa”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 709 (12.9.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. “Lerroux al cim”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 710 (13.9.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. “Milis a dojo”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 711 (14.9.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. “Renovació”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 712 (15.9.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. “Desaprensions perilloses”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 713 (16.9.1933), p. 1. [Llengua]
C.A Jordana. “Una mena de rebels”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 686 (16.9.1933), p. 1. [Església]
C.A Jordana. “Enyorament”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 714 (17.9.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. “Front únic”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 715 (19.9.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. “Una ovella entre llops”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 716 (20.9.1933), p. 1. [Església]
C.A Jordana. “La ciència de la vida”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 717 (21.9.1933), p. 1. [Costums]
C.A Jordana. “Sobre un diccionari”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 718 (22.9.1933), p. 1. [Llengua]
C.A Jordana. “Els governadors i la moral”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 719 (23.9.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. “La persecució dels insectes”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 720 (24.9.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. “Mala flaire”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 721 (26.9.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. “Una forma de provincianisme”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 722 (27.9.1933), p. 1. [Llengua]
C.A Jordana. “Contactes perillosos”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 723 (28.9.1933), p. 1. [Església]
C.A Jordana. “Prínceps militars”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 724 (29.9.1933), p. 1. [Política]

C.A Jordana. "Un ateu". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 725 (30.9.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "Els renecs". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 726 (1.10.1933), p. 1. [Llengua]
C.A Jordana. "Intrusisme". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 727 (3.10.1933), p. 1. [Llengua]
C.A Jordana. "Dues sessions". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 728 (4.10.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "La gran nota notabe". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 729 (5.10.1933), p. 1. [Literatura]
C.A Jordana. "No els deixeu respirar". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 731 (7.10.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "Els renecs, encara". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 733 (10.10.1933), p. 1. [Llengua]
C.A Jordana. "Les millors carns de Barcelona". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 734 (11.10.1933), p. 1. [Sexe]
C.A Jordana. "El to del Parlament". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 736 (13.10.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "El collar". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 737 (14.10.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "Psicologia fotogràfica". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 738 (15.10.1933), p. 1. [Costums]
C.A Jordana. "Moneda falsa". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 739 (17.10.1933), p. 1. [Llengua]
C.A Jordana. "Errades". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 740 (18.10.1933), p. 1. [Llengua]
C.A Jordana. "Saber-se situar". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 741 (19.10.1933), p. 1. [Costums]
C.A Jordana. "Una idea per a la Lliga". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 742 (20.10.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "Renovació". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 743 (21.10.1933), p. 1. [Ensenyament]
C.A Jordana. "Els miracles de la Lliga". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 744 (22.10.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "L'home-lleó". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 745 (24.10.1933), p. 1. [Cinema]
C.A Jordana. "Brutalitat". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 746 (25.10.1933), p. 1. [Esport]
C.A Jordana. "Què és un escamot?". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 747 (26.10.1933), p. 1. [Llengua]
C.A Jordana. "Un tal García". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 748 (27.10.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "Savis i saberuts". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 749 (28.10.1933), p. 1. [Llengua]
C.A Jordana. "La mort i els símbols". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 750 (29.10.1933), p. 1. [Literatura]
C.A Jordana. "Crosta contra crosta". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 751 (31.10.1933), p. 1. [Església]
C.A Jordana. "El plebiscit dels bascos". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 752 (1.11.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "DE l'orador". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 754 (3.11.1933), p. 1. [Llengua]
C.A Jordana. "Un encís nou". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 756 (5.11.1933), p. 1. [Sexe]
C.A Jordana. "Triomf dels bascos". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 757 (7.11.1933), p. 1. [Política]

C.A Jordana. "Llefiscosos contactes". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 758 (8.11.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "Sobre aquells contactes". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 760 (10.11.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "Silenci! L'oracle parla". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 761 (11.11.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "Harakiris recomanables". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 762 (12.11.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "La circumcisió electoral". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 763 (14.11.1933), p. 1. [Llengua]
C.A Jordana. "Quin tigre!". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 764 (15.11.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "Del fons de la caverna". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 765 (16.11.1933), p. 1. [Església]
C.A Jordana. "El recollidor". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 766 (17.11.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "Verde". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 767 (18.11.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "Les urnes". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 768 (19.11.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "El plaer del neguit". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 769 (21.11.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "Neguit sense plaer". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 770 (22.11.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "Sense excusa". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 771 (23.11.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "Set novel·les i una suggestió". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 772 (24.11.1933), p. 1. [Literatura]
C.A Jordana. "Els tramvies". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 773 (25.11.1933), p. 1. [Llengua]
C.A Jordana. "El destret del teatre". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 774 (26.11.1933), p. 1. [Costums]
C.A Jordana. "Sobre l'esport". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 775 (28.11.1933), p. 1. [Esport]
C.A Jordana. "Crítiques raonables". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 776 (29.11.1933), p. 1. [Esport]
C.A Jordana. "Ja n'estic cansat". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 777 (30.11.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "El geni català". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 778 (1.12.1933), p. 1. [Llengua]
C.A Jordana. "Royo i la instrucció". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 779 (2.12.1933), p. 1. [Llengua]
C.A Jordana. "Vuit ferits". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 780 (3.12.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "Una dissolució". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 781 (5.12.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "Bueno!". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 782 (6.12.1933), p. 1. [Llengua]
C.A Jordana. "La pinta". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 783 (7.12.1933), p. 1. [Llengua]
C.A Jordana. "Una alba negra". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 784 (8.12.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "Vagues". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 785 (9.12.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "Les bombes". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 786 (10.12.1933), p. 1. [Política]

C.A Jordana. “El joc de les dretes”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 787 (12.12.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. “Els comunistes no llibertaris”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 788 (13.12.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. “Sobre uns ulls”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 789 (14.12.1933), p. 1. [Sexe]
C.A Jordana. “Una gran millora per a Barcelona”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 790 (15.12.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. “La intervenció de Sant Pau”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 791 (16.12.1933), p. 1. [Església]
C.A Jordana. “Reflexions nevoses”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 792 (17.12.1933), p. 1. [Meteorologia]
C.A Jordana. “La maledicció de Noè”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 793 (19.12.1933), p. 1. [Costums]
C.A Jordana. “El lleó domat”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 795 (21.12.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. “Els generosos protectors”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 796 (22.12.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. “La tristor de l'alegria”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 797 (23.12.1933), p. 1. [Llengua]
C.A Jordana. “La malaltia del President”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 798 (24.12.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. “Banderes a mig pal”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 799 (26.12.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. “Majestat de la mort”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 800 (27.12.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. “Grolleria monàrquica”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 801 (28.12.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. “Les ones i les ondes”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 802 (29.12.1933), p. 1. [Llengua]
C.A Jordana. “Màgia negra”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 803 (30.12.1933), p. 1. [Sexe]
C.A Jordana. “Sobre un nou President”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 804 (31.12.1933), p. 1. [Política]
C.A Jordana. “Un jubileu”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 572 (4.44.1933), p. 1. [Església]
C.A Jordana. “Vida nova?”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 805 (2.1.1934), p. 1. [Política]
C.A Jordana. “El poeta Josep Carner”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 806 (3.1.1934), p. 1. [Literatura]
C.A Jordana. “Enric VIII”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 808 (5.1.1934), p. 1. [Cinema]
C.A Jordana. “Sembla que s'hi està molt bé”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 809 (6.1.1934), p. 1. [Llengua]
C.A Jordana. “Aquells reis i l'altre”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 810 (7.1.1934), p. 1. [Llengua]
C.A Jordana. “El disgust del senyor Cambó”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 811 (9.1.1934), p. 1. [Política]
C.A Jordana. “Aquell jaci”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 812 (10.1.1934), p. 1. [Llengua]
C.A Jordana. “Les granotes franceses”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 839 (10.1.1934), p. 1. [Política]
C.A Jordana. “Vigileu!”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 813 (11.1.1934), p. 1. [Política]
C.A Jordana. “Aquells lliguers”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 814 (12.1.1934), p. 1. [Política]

C.A Jordana. “Una sorpresa”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 815 (13.1.1934), p. 1. [Política]
C.A Jordana. “Ja hi som!”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 816 (14.1.1934), p. 7. [Política]
C.A Jordana. “Aquella pupil·la”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 817 (16.1.1934), p. 1. [Política]
C.A Jordana. “La fúria dels vençuts”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 818 (17.1.1934), p. 1. [Llengua]
C.A Jordana. “Veus de comandament”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 819 (18.1.1934), p. 1. [Llengua]
C.A Jordana. “Divines impaciències”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 820 (19.1.1934), p. 1. [Política]
C.A Jordana. “Quatre sants”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 821 (20.1.1934), p. 1. [Llengua]
C.A Jordana. “Caritat cristiana”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 822 (21.1.1934), p. 1. [Església]
C.A Jordana. “La nena i l'ocellet”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 823 (23.1.1934), p. 1. [Costums]
C.A Jordana. “La vida estrènua”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 824 (24.1.1934), p. 1. [Literatura]
C.A Jordana. “Sobre una revista”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 825 (25.1.1934), p. 1. [Publicació]
C.A Jordana. “L'aventura entre els Esteves”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 826 (26.1.1934), p. 1. [Llengua]
C.A Jordana. “Joventut corrumpuda”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 827 (27.1.1934), p. 1. [Política]
C.A Jordana. “Ironies de la vida”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 828 (28.1.1934), p. 1. [Política]
C.A Jordana. “L'honor al camp”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 829 (30.1.1934), p. 1. [Política]
C.A Jordana. “Aquell bon cop”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 830 (31.1.1934), p. 1. [Política]
C.A Jordana. “Una deixa”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 831 (1.2.1934), p. 1. [Política]
C.A Jordana. “A la deriva”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 832 (2.2.1934), p. 1. [Política]
C.A Jordana. “Fum”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 833 (3.2.1934), p. 1. [Costums]
C.A Jordana. “Aquella hipocresia”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 834 (4.2.1934), p. 1. [Església]
C.A Jordana. “La dreta catalanista”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 835 (6.2.1934), p. 6. [Política]
C.A Jordana. “Tot surt”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 836 (7.2.1934), p. 1. [Política]
C.A Jordana. “La pròxima guerra”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 837 (8.2.1934), p. 1. [Política]
C.A Jordana. “La darrera bomba”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 838 (9.2.1934), p. 1. [Política]
C.A Jordana. “La tristor del carnaval”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 840 (11.2.1934), p. 1. [Costums]
C.A Jordana. “Els nostres clàssics”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 841 (13.2.1934), p. 1. [Llengua]
C.A Jordana. “Després del gran discurs”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 842 (14.2.1934), p. 1. [Política]
C.A Jordana. “Un güell”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 843 (15.2.1934), p. 1. [Llengua]

C.A Jordana. “Llàgrimes de Tedeschini”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 844 (16.2.1934), p. 1. [Política]
C.A Jordana. “El trasbals del catalanisme”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 845 (17.2.1934), p. 1. [Política]
C.A Jordana. “La repressió de la violència”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 846 (18.2.1934), p. 1. [Política]
C.A Jordana. “Ambaixada a Madrid”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 847 (20.2.1934), p. 1. [Política]
C.A Jordana. “Sobre la moda”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 848 (21.2.1934), p. 1. [Costums]
C.A Jordana. “Sobre l'autonomia”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 849 (22.2.1934), p. 1. [Política]
C.A Jordana. “La ràdio és un soroll”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 850 (23.2.1934), p. 1. [Literatura]
C.A Jordana. “John Keats”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 851 (24.2.1934), p. 1. [Literatura]
C.A Jordana. “Els grans ballarins”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 852 (25.2.1934), p. 1. [Esport]
C.A Jordana. “Un de claret”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 853 (27.2.1934), p. 1. [Església]
C.A Jordana. “Nomenclatura nacional”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 854 (28.2.1934), p. 1. [Llengua]
C.A Jordana. “Any de neu”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 855 (1.3.1934), p. 1. [Església]
C.A Jordana. “Caliu sota la neu”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 856 (2.3.1934), p. 1. [Literatura]
C.A Jordana. “Una crisi”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 857 (3.3.1934), p. 1. [Política]
C.A Jordana. “Un hidalgo a la cel·la”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 859 (6.3.1934), p. 1. [Política]
C.A Jordana. “Una col·lecció popular”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 860 (7.3.1934), p. 1. [Publicació]
C.A Jordana. “La gran "merienda"”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 861 (8.3.1934), p. 1. [Política]
C.A Jordana. “Aquells rucs”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 862 (9.3.1934), p. 1. [Llengua]
C.A Jordana. “Nos y ego”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 863 (10.3.1934), p. 1. [Política]
C.A Jordana. “No tots són iguals”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 864 (11.3.1934), p. 1. [Política]
C.A Jordana. “A la deriva”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 865 (13.3.1934), p. 1. [Costums]
C.A Jordana. “Entre quants focs?”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 866 (14.3.1934), p. 1. [Política]
C.A Jordana. “L'edat tenebrosa”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 867 (15.3.1934), p. 1. [Costums]
C.A Jordana. “Una qüestió de noms”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 868 (16.3.1934), p. 1. [Llengua]
C.A Jordana. “La llum i la força”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 869 (17.3.1934), p. 1. [Costums]
C.A Jordana. “Els Pepets”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 870 (18.3.1934), p. 1. [Església]
C.A Jordana. “Fills nostres”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 871 (20.3.1934), p. 1. [Política]
C.A Jordana. “Una comaparança”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 872 (21.3.1934), p. 1. [Política]

C.A Jordana. “La lata i la llauna”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 873 (22.3.1934), p. 1. [Llengua]
C.A Jordana. “Què és una novel·la?”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 874 (23.3.1934), p. 1. [Literatura]
C.A Jordana. “El rastre de la novel·la”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 875 (24.3.1934), p. 1. [Literatura]
C.A Jordana. “L'austera i ascètica crosta”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 876 (25.3.1934), p. 1. [Església]
C.A Jordana. “Botiflers”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 877 (27.3.1934), p. 1. [Política]
C.A Jordana. “Traspassos de l'ànima”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 878 (28.3.1934), p. 1. [Política]
C.A Jordana. “Un bunyol monstre”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 879 (29.3.1934), p. 1. [Llengua]
C.A Jordana. “Evasions”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 880 (30.3.1934), p. 1. [Política]
C.A Jordana. “Bon viatge!”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 881 (31.3.1934), p. 1. [Política]
C.A Jordana. “Historieta sagrada”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 882 (1.4.1934), p. 1. [Església]
C.A Jordana. “Jo-la-terreur”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 883 (3.4.1934), p. 1. [Llengua]
C.A Jordana. “La policia en català”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 884 (4.4.1934), p. 1. [Llengua]
C.A Jordana. “Un crim d'un cert to”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 885 (5.4.1934), p. 1. [Política]
C.A Jordana. “Anna Karénina”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 886 (6.4.1934), p. 1. [Literatura]
C.A Jordana. “Predicadors”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 887 (7.4.1934), p. 1. [Església]
C.A Jordana. “El món per l'humor”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 888 (8.4.1934), p. 1. [Costums]
C.A Jordana. “Espanya a Ifni”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 889 (10.4.1934), p. 1. [Política]
C.A Jordana. “Elisenda o la justícia social”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 890 (11.4.1934), p. 1. [Política]
C.A Jordana. “Una federació nacional”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 891 (12.4.1934), p. 1. [Esport]
C.A Jordana. “On és la República?”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 892 (13.4.1934), p. 1. [Política]
C.A Jordana. “La República és aquí”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 893 (14.4.1934), p. 1. [Política]
C.A Jordana. “Un salvament”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 894 (15.4.1934), p. 1. [Política]
C.A Jordana. “Darrera les banderes”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 895 (17.4.1934), p. 1. [Política]
C.A Jordana. “Aquella "Mirada"”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 896 (18.4.1934), p. 1. [Literatura]
C.A Jordana. “Geners primaverals”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 897 (19.4.1934), p. 1. [Publicació]
C.A Jordana. “Un gran catàleg”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 898 (20.4.1934), p. 1. [Llengua]
C.A Jordana. “Els joves”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 899 (21.4.1934), p. 1. [Literatura]
C.A Jordana. “Demà és el dia del llibre”. *L'Opinió*, “Cada dia un raig”, núm. 900 (22.4.1934), p. 1. [Literatura]

C.A Jordana. "Aigua celestial". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 901 (24.4.1934), p. 1. [Església]
C.A Jordana. "Una mena de pugó". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 902 (25.4.1934), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "Per què no tornar a la República?". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 903 (26.4.1934), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "El gran somni". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 904 (27.4.1934), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "Paradoxes constitucionals". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 905 (28.4.1934), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "Els cims abrandats". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 906 (29.4.1934), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "El poble i els hidalgos". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 907 (1.5.1934), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "L'amor a l'aigua". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 908 (3.5.1934), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "Innovacions temporals". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 909 (4.5.1934), p. 1. [Costums]
C.A Jordana. "Els estrenus gestionadors". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 910 (5.5.1934), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "Aquells jocs". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 911 (6.5.1934), p. 1. [Literatura]
C.A Jordana. "Els guerrers d'Ibn Saud". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 912 (9.5.1934), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "Qüestions filològiques". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 913 (10.5.1934), p. 1. [Llengua]
C.A Jordana. "Historieta exemplar". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 914 (11.5.1934), p. 1. [Costums]
C.A Jordana. "Martínez, o la història d'Espanya". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 915 (12.5.1934), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "El circ". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 916 (13.5.1934), p. 1. [Cinema]
C.A Jordana. "Traductor, traïdor". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 917 (15.5.1934), p. 1. [Literatura]
C.A Jordana. "Dos manifestos". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 918 (16.5.1934), p. 1. [Llengua]
C.A Jordana. "Aquella filologia". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 919 (17.5.1934), p. 1. [Llengua]
C.A Jordana. "Cares grogues". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 920 (18.5.1934), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "La cria del català". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 921 (19.5.1934), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "L'esclau". *L'Opinió*, "Cada dia un raig", núm. 794 (20.12.1934), p. 1. [Cinema]
C.A Jordana. "Els manipuladors de l'or". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 123 (25.10.1931), p. 4. [Política]
C.A Jordana. "Els enemics de fora". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 193 (15.1.1932), p. 3. [Política]
C.A Jordana. "El papa gris". *L'Opinió*, "Informacions de l'Estranger", "Comentari", núm. 448 (9.11.1932), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "Jazz". *L'Opinió*, "Jazz", núm. 97 (2.5.1930), p. 12. [Cinema]
C.A Jordana. "Ràdio-paradoxa". *L'Opinió*, "Jazz", núm. 98 (9.5.1930), p. 14. [Cinema]

C.A Jordana. "L'esport". *L'Opinió*, "Jazz", núm. 99 (16.5.1930), p. 14. [Cinema]
C.A Jordana. "El cant de la senyera". *L'Opinió*, "Jazz", núm. 100 (23.5.1930), p. 14. [Cinema]
C.A Jordana. "La cançó del desesper". *L'Opinió*, "Jazz", núm. 101 (30.5.1930), p. 14. [Cinema]
C.A Jordana. "Ràdio-xaronisme". *L'Opinió*, "Jazz", núm. 102 (6.6.1930), p. 14. [Cinema]
C.A Jordana. "Fi de jornada". *L'Opinió*, "Jazz", núm. 103 (13.6.1930), p. 14. [Cinema]
C.A Jordana. "Varietats personals". *L'Opinió*, "Jazz", núm. 104 (20.6.1930), p. 13. [Cinema]
C.A Jordana. "Una certa fauna". *L'Opinió*, "Jazz", núm. 105 (27.6.1930), p. 12. [Cinema]
C.A Jordana. "L'amor a la fresca". *L'Opinió*, "Jazz", núm. 106 (4.7.1930), p. 12. [Cinema]
C.A Jordana. "Domènec Massachs". *L'Opinió*, "Jazz", núm. 107 (11.7.1930), p. 12. [Cinema]
C.A Jordana. "Una noia del metro". *L'Opinió*, "Jazz", núm. 108 (18.7.1930), p. 12. [Cinema]
C.A Jordana. "Conan Doyle". *L'Opinió*, "Jazz", núm. 109 (25.7.1930), p. 12. [Cinema]
C.A Jordana. "Charles Chaplin". *L'Opinió*, "Jazz", núm. 111 (8.8.1930), p. 12. [Cinema]
C.A Jordana. "L'endemà de bodes". *L'Opinió*, "Jazz", núm. 112 (15.8.1930), p. 12. [Literatura]
C.A Jordana. "L'ombra de Goethe". *L'Opinió*, "Les Lletres", núm. 254 (26.3.1932), p. sp. [Literatura]
C.A Jordana. "Guerra i revolució. Dos llibres de l'editorial "Apolo"". *L'Opinió*, "Les Lletres", núm. 300 (20.5.1932), p. 5. [Literatura]
C.A Jordana. "Tres llibres de versos". *L'Opinió*, "Les Lletres", núm. 323 (16.6.1932), p. 7. [Llengua]
C.A Jordana. "Tres novel·les". *L'Opinió*, "Les Lletres", núm. 346 (13.7.1932), p. 6. [Llengua]
C.A Jordana. "Terres de l'Ebre". *L'Opinió*, "Les Lletres", núm. 384 (26.8.1932), p. 2. [Llengua]
C.A Jordana. "Tres novel·les". *L'Opinió*, "Les Lletres", núm. 425 (13.10.1932), p. 6. [Literatura]
C.A Jordana. "Notes sobre notes i Krtu". *L'Opinió*, "Les Lletres", núm. 449 (10.11.1932), p. 4. [Llengua]
C.A Jordana. "El meu amic Carles Riba". *L'Opinió*, "Les Lletres", núm. 529 (12.2.1933), p. 9. [Literatura]
C.A Jordana. "El meu amic Carles Riba". *L'Opinió*, "Les Lletres", núm. 529 (12.2.1933), p. 9. [Llengua]
C.A Jordana. "El descens dels déus". *L'Opinió*, "Les Lletres", núm. 541 (26.2.1933), p. 7. [Literatura]
C.A Jordana. "El descens dels déus (2)". *L'Opinió*, "Les Lletres", núm. 548 (7.3.1933), p. 9. [Literatura]
C.A Jordana. "El descens dels déus (3)". *L'Opinió*, "Les Lletres", núm. 554 (14.3.1933), p. 8. [Literatura]
C.A Jordana. "Tragèdies d'Esquil". *L'Opinió*, "Les Lletres", núm. 560 (21.3.1933), p. 8. [Literatura]
C.A Jordana. "Tres novel·les". *L'Opinió*, "Les Lletres", núm. 572 (4.4.1933), p. 7. [Literatura]

C.A Jordana. "Notes sobre poesia". *L'Opinió*, "Les Lletres", núm. 613 (23.5.1933), p. 7. [Literatura]
C.A Jordana. "Un centenari. Alonso de Ercilla (1533-1594)". *L'Opinió*, "Les Lletres", núm. 679 (8.8.1933), p. 7. [Literatura]
C.A Jordana. "Quimet dels lleopards. Apunt inèdit". *L'Opinió*, "Les LLetres", núm. 691 (22.8.1933), p. 7. [Literatura]
C.A Jordana. "Tres novel·les de Proa". *L'Opinió*, "Les Lletres", núm. 763 (14.11.1933), p. 5. [Literatura]
C.A Jordana. "Els premis literaris. Indiscrecions d'un jurat". *L'Opinió*, "Les Lletres", núm. 799 (26.12.1933), p. 7. [Literatura]
C.A Jordana. "La novel·la de Miquel Llor Oreig al desert". *L'Opinió*, "Les Lletres", núm. 805 (2.1.1934), p. 9. [Literatura]
C.A Jordana. "Tragèdies d'Esquil". *L'Opinió*, "Les Lletres", núm. 811 (9.1.1934), p. 9. [Llengua]
C.A Jordana. "Poemes i versificacions". *L'Opinió*, "Les Lletres", núm. 823 (23.1.1934), p. 7. [Literatura]
C.A Jordana. "El comiat de Sakuntala". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Antologia", núm. 584 (18.4.1933), p. 0. [Literatura]
C.A Jordana. "El despreniment del català". *L'Opinió*, "Les Lletres", "El Renaixement Literari", núm. 511 (22.1.1933), p. 9. [Llengua]
C.A Jordana. "Dos corrents". *L'Opinió*, "Les Lletres", "El Renaixement Literari", núm. 536 (21.2.1933), p. 9. [Llengua]
C.A Jordana. "De l'oda a la pàtria als Jocs Florals". *L'Opinió*, "Les Lletres", "El Renaixement Literari", núm. 566 (28.3.1933), p. 8. [Llengua]
C.A Jordana. "Jocs i sainets". *L'Opinió*, "Les Lletres", "El Renaixement Literari", núm. 601 (9.5.1933), p. 7. [Llengua]
C.A Jordana. "Verdaguer i Maragall". *L'Opinió*, "Les Lletres", "El Renaixement Literari", núm. 625 (6.6.1933), p. 6. [Llengua]
C.A Jordana. "La tercera zona poètica". *L'Opinió*, "Les Lletres", "El Renaixement Literari", núm. 721 (26.9.1933), p. 8. [Literatura]
C.A Jordana. "El teatre". *L'Opinió*, "Les Lletres", "El Renaixement Literari", núm. 751 (31.10.1933), p. 8. [Literatura]
C.A Jordana. "Aplegament i separació dels prosistes". *L'Opinió*, "Les Lletres", "El Renaixement Literari", núm. 775 (28.11.1933), p. 9. [Literatura]
C.A Jordana. "Emancipació i desplegament de la prosa". *L'Opinió*, "Les Lletres", "El Renaixement Literari", núm. 817 (16.1.1934), p. 8. [Llengua]
C.A Jordana. "Per què escau de llegir-ne?". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Els llibres catalans", núm. 584 (18.4.1933), p. 9. [Literatura]
C.A Jordana. "El Llibre de meravelles". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Els nostres clàssics", núm. 499 (8.1.1933), p. 8. [Literatura]
C.A Jordana. "Els bells mots". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Esplais Literaris", núm. 505 (15.1.1933), p. 9. [Llengua]
C.A Jordana. "Ventura Gassol, poeta impetuós". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Excursions Literàries", núm. 922 (20.5.1934), p. 14. [Literatura]
C.A Jordana. "Traduttore, traditore". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Excursions Literàries", núm. 923 (22.5.1934), p. 15. [Llengua]
C.A Jordana. "Persèfona". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Excursions Literàries", núm. 924 (23.5.1934), p. 11. [Literatura]

C.A Jordana. "Contra una antologia". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Excursions Literàries", núm. 925 (24.5.1934), p. 14. [Literatura]
C.A Jordana. "Una bella història". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Excursions Literàries", núm. 926 (25.5.1934), p. 11. [Literatura]
C.A Jordana. "Una mica d'història". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Excursions Literàries", núm. 927 (26.5.1934), p. 14. [Literatura]
C.A Jordana. "Una literatura sensacional". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Excursions Literàries", núm. 928 (27.5.1934), p. 4. [Literatura]
C.A Jordana. "La popularitat". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Excursions Literàries", núm. 929 (29.5.1934), p. 11. [Literatura]
C.A Jordana. "Els plagis". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Excursions Literàries", núm. 930 (30.5.1934), p. 16. [Literatura]
C.A Jordana. "El corpus de sang". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Excursions Literàries", núm. 931 (31.5.1934), p. 5. [Literatura]
C.A Jordana. "Aldous Huxley". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Excursions Literàries", núm. 932 (1.6.1934), p. 9. [Literatura]
C.A Jordana. "El món en què vivim". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Excursions Literàries", núm. 933 (2.6.1934), p. 5. [Literatura]
C.A Jordana. "Anna, o la revolució". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Excursions Literàries", núm. 934 (3.6.1934), p. 16. [Literatura]
C.A Jordana. "L'oreig al desert". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Excursions Literàries", núm. 935 (5.6.1934), p. 12. [Literatura]
C.A Jordana. "El Plàcid assaig". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Excursions Literàries", núm. 936 (6.6.1934), p. 15. [Literatura]
C.A Jordana. "L'estil". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Excursions Literàries", núm. 937 (7.6.1934), p. 14. [Literatura]
C.A Jordana. "La barca d'Isis". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Excursions Literàries", núm. 938 (8.6.1934), p. 13. [Literatura]
C.A Jordana. "Edgar Allan Poe". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Excursions Literàries", núm. 939 (9.6.1934), p. 14. [Literatura]
C.A Jordana. "Colors esblaimats". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Excursions Literàries", núm. 940 (10.6.1934), p. 14. [Literatura]
C.A Jordana. "La memòria". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Excursions Literàries", núm. 941 (11.6.1934), p. 14. [Literatura]
C.A Jordana. "Joan Creixells". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Excursions Literàries", núm. 942 (13.6.1934), p. 14. [Literatura]
C.A Jordana. "Joan Estelrich, o el Fènix". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Excursions Literàries", núm. 943 (14.6.1934), p. 15. [Literatura]
C.A Jordana. "Les influències". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Excursions Literàries", núm. 944 (15.6.1934), p. 11. [Literatura]
C.A Jordana. "L'humor d'Àngel Ferran". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Excursions Literàries", núm. 945 (16.6.1934), p. 14. [Literatura]
C.A Jordana. "Valentina". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Excursions Literàries", núm. 946 (17.6.1934), p. 14. [Literatura]
C.A Jordana. "Diagonal". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Excursions Literàries", núm. 947 (19.6.1934), p. 6. [Literatura]
C.A Jordana. "Tasis i jo". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Excursions Literàries", núm. 948 (20.6.1934), p. 5. [Literatura]
C.A Jordana. "Ali Bei El Abbassi". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Excursions Literàries", núm. 949 (21.6.1934), p. 5. [Literatura]
C.A Jordana. "Almela i Vives". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Excursions Literàries", núm. 950 (22.6.1934), p. 5. [Llengua]
C.A Jordana. "Bells camins". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Excursions Literàries", núm. 951 (23.6.1934), p. 6. [Literatura]

C.A Jordana. “La realitat en la ficció”. *L'Opinió*, “Les Lletres”, “Excursions Literàries”, núm. 952 (24.6.1934), p. 5. [Literatura]
C.A Jordana. “Edgar Rice Burroughs”. *L'Opinió*, “Les Lletres”, “Excursions Literàries”, núm. 953 (26.6.1934), p. 5. [Literatura]
C.A Jordana. “Màxim Gorki”. *L'Opinió*, “Les Lletres”, “Excursions Literàries”, núm. 954 (27.6.1934), p. 5. [Literatura]
C.A Jordana. “La literatura detectivesca”. *L'Opinió*, “Les Lletres”, “Excursions Literàries”, núm. 956 (29.6.1934), p. 5. [Literatura]
C.A Jordana. “Irlanda”. *L'Opinió*, “Les Lletres”, “Excursions Literàries”, núm. 957 (30.6.1934), p. 6. [Literatura]
C.A Jordana. “La "Revista de Catalunya"”. *L'Opinió*, “Les Lletres”, “Excursions Literàries”, núm. 958 (1.7.1934), p. 6. [Publicació]
C.A Jordana. “Les decapitacions de Pere Quart”. *L'Opinió*, “Les Lletres”, “Excursions Literàries”, núm. 959 (3.7.1934), p. 15. [Literatura]
C.A Jordana. “Jaume Massó i Torrents”. *L'Opinió*, “Les Lletres”, “Excursions Literàries”, núm. 960 (4.7.1934), p. 13. [Literatura]
C.A Jordana. “Notes d'un escultor”. *L'Opinió*, “Les Lletres”, “Excursions Literàries”, núm. 961 (5.7.1934), p. 11. [Literatura]
C.A Jordana. “Magres confidències”. *L'Opinió*, “Les Lletres”, “Excursions Literàries”, núm. 962 (6.7.1934), p. 12. [Literatura]
C.A Jordana. “Pidelasserra, per Pujols”. *L'Opinió*, “Les Lletres”, “Excursions Literàries”, núm. 963 (7.7.1934), p. 12. [Literatura]
C.A Jordana. “Jeroni Zanne”. *L'Opinió*, “Les Lletres”, “Excursions Literàries”, núm. 964 (8.7.1934), p. 11. [Literatura]
C.A Jordana. “Un poema empordanès”. *L'Opinió*, “Les Lletres”, “Excursions Literàries”, núm. 965 (10.7.1934), p. 11. [Literatura]
C.A Jordana. “A base de Sudermann”. *L'Opinió*, “Les Lletres”, “Excursions Literàries”, núm. 966 (11.7.1934), p. 13. [Literatura]
C.A Jordana. “Versos”. *L'Opinió*, “Les Lletres”, “Excursions Literàries”, núm. 967 (12.7.1934), p. 12. [Literatura]
C.A Jordana. “Quatre contes”. *L'Opinió*, “Les Lletres”, “Excursions Literàries”, núm. 968 (13.7.1934), p. 12. [Literatura]
C.A Jordana. “La Revista”. *L'Opinió*, “Les Lletres”, “Excursions Literàries”, núm. 969 (14.7.1934), p. sp. [Publicació]
C.A Jordana. “Un dramaturg anglès”. *L'Opinió*, “Les Lletres”, “Excursions Literàries”, núm. 970 (15.7.1934), p. 11. [Literatura]
C.A Jordana. “Detectivisme literari”. *L'Opinió*, “Les Lletres”, “Excursions Literàries”, núm. 971 (17.7.1934), p. 16. [Literatura]
C.A Jordana. “Aquella crisi”. *L'Opinió*, “Les Lletres”, “Excursions Literàries”, núm. 972 (18.7.1934), p. 13. [Literatura]
C.A Jordana. “Aurora Bertrana als mars del sud”. *L'Opinió*, “Les Lletres”, “Excursions Literàries”, núm. 973 (19.7.1934), p. 15. [Literatura]
C.A Jordana. “Rosa Maria Arquimbau”. *L'Opinió*, “Les Lletres”, “Excursions Literàries”, núm. 974 (20.7.1934), p. 13. [Literatura]
C.A Jordana. “República i autonomia”. *L'Opinió*, “Les Lletres”, “Excursions Literàries”, núm. 975 (21.7.1934), p. 15. [Literatura]
C.A Jordana. “Patrimoni artístic”. *L'Opinió*, “Les Lletres”, “Excursions Literàries”, núm. 976 (22.7.1934), p. 16. [Política]
C.A Jordana. “Un viatge planer”. *L'Opinió*, “Les Lletres”, “Excursions Literàries”, núm. 977 (24.7.1934), p. 15. [Literatura]
C.A Jordana. “Un gran poeta”. *L'Opinió*, “Les Lletres”, “Excursions Literàries”, núm. 978 (25.7.1934), p. 15. [Literatura]

C.A Jordana. "Acampi qui pugui". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Excursions Literàries", núm. 979 (26.7.1934), p. sp. [Literatura]
C.A Jordana. "Balzac". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Excursions Literàries", núm. 981 (28.7.1934), p. 13. [Literatura]
C.A Jordana. "Dos Valldeperes". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Excursions Literàries", núm. 982 (29.7.1934), p. 16. [Literatura]
C.A Jordana. "Reaccions". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Excursions Literàries", núm. 983 (31.7.1934), p. 16. [Literatura]
C.A Jordana. "L'humanisme català". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Excursions Literàries", núm. 984 (1.8.1934), p. sp. [Literatura]
C.A Jordana. "Nicolau". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Excursions Literàries", núm. 985 (2.8.1934), p. 16. [Diversos]
C.A Jordana. "Una bona revista". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Excursions Literàries", núm. 986 (3.8.1934), p. 16. [Publicació]
C.A Jordana. "Jean Racine (1)". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Excursions Literàries", núm. 987 (4.8.1934), p. sp. [Literatura]
C.A Jordana. "Jean Racine (2)". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Excursions Literàries", núm. 988 (5.8.1934), p. sp. [Literatura]
C.A Jordana. "Jean Racine (3)". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Excursions Literàries", núm. 989 (7.8.1934), p. 11. [Literatura]
C.A Jordana. "Jean Racine (4)". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Excursions Literàries", núm. 990 (8.8.1934), p. 13. [Literatura]
C.A Jordana. "Jean Racine (5)". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Excursions Literàries", núm. 991 (9.8.1934), p. 13. [Literatura]
C.A Jordana. "Mots encreuats". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Excursions Literàries", núm. 992 (10.8.1934), p. 13. [Llengua]
C.A Jordana. "Joana Mas". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Excursions Literàries", núm. 993 (11.8.1934), p. 13. [Literatura]
C.A Jordana. "Alfons Maseres". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Excursions Literàries", núm. 994 (12.8.1934), p. 14. [Literatura]
C.A Jordana. "Willa Cather". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Excursions Literàries", núm. 995 (14.8.1934), p. 13. [Literatura]
C.A Jordana. "Amor i banderes". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Excursions Literàries", núm. 996 (15.8.1934), p. 13. [Literatura]
C.A Jordana. "Tràgics comediants". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Excursions Literàries", núm. 997 (16.8.1934), p. 13. [Literatura]
C.A Jordana. "Un bon narrador". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Excursions Literàries", núm. 998 (17.8.1934), p. 13. [Literatura]
C.A Jordana. "La vitalitat en la ficció". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Excursions Literàries", núm. 999 (18.8.1934), p. sp. [Literatura]
C.A Jordana. "Un bell document". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Excursions Literàries", núm. 1000 (19.8.1934), p. sp. [Llengua]
C.A Jordana. "La serpeta i el bunyol". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Excursions Literàries", núm. 1001 (21.8.1934), p. sp. [Llengua]
C.A Jordana. "La República de les Lletres". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Excursions Literàries", núm. 1002 (22.8.1934), p. 13. [Publicació]
C.A Jordana. "D.L. Sayers". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Excursions Literàries", núm. 1003 (23.8.1934), p. 13. [Literatura]
C.A Jordana. "Paral·lel eixorc". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Excursions Literàries", núm. 1004 (24.8.1934), p. sp. [Literatura]
C.A Jordana. "Una qüestió personal". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Excursions Literàries", núm. 1005 (25.8.1934), p. 13. [Costums]
C.A Jordana. "Les frases famoses". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Excursions Literàries", núm. 1006 (26.8.1934), p. sp. [Llengua]

C.A Jordana. “Les frases famoses II”. *L'Opinió*, “Les Lletres”, “Excursions Literàries”, núm. 1007 (28.8.1934), p. sp. [Llengua]
C.A Jordana. “Les frases famoses III”. *L'Opinió*, “Les Lletres”, “Excursions Literàries”, núm. 1008 (29.8.1934), p. sp. [Llengua]
C.A Jordana. “Les frases famoses IV”. *L'Opinió*, “Les Lletres”, “Excursions Literàries”, núm. 1009 (30.8.1934), p. 13. [Llengua]
C.A Jordana. “Les frases famoses V”. *L'Opinió*, “Les Lletres”, “Excursions Literàries”, núm. 1010 (31.8.1934), p. 13. [Llengua]
C.A Jordana. “Les frases famoses VI”. *L'Opinió*, “Les Lletres”, “Excursions Literàries”, núm. 1011 (1.9.1934), p. sp. [Llengua]
C.A Jordana. “Les frases famoses VII”. *L'Opinió*, “Les Lletres”, “Excursions Literàries”, núm. 1012 (2.9.1934), p. sp. [Llengua]
C.A Jordana. “La literatura i la gramàtica”. *L'Opinió*, “Les Lletres”, “Excursions Literàries”, núm. 1013 (4.9.1934), p. 13. [Llengua]
C.A Jordana. “Elogi del lleure”. *L'Opinió*, “Les Lletres”, “Excursions Literàries”, núm. 1014 (5.9.1934), p. sp. [Costums]
C.A Jordana. “Elogi del lleure”. *L'Opinió*, “Les Lletres”, “Excursions literàries”, núm. 1014 (5.9.1934), p. sp. [Costums]
C.A Jordana. “Decadència de la novel·la”. *L'Opinió*, “Les Lletres”, “Excursions Literàries”, núm. 1015 (6.9.1934), p. 13. [Literatura]
C.A Jordana. “Lectura de Conrad”. *L'Opinió*, “Les Lletres”, “Excursions Literàries”, núm. 1016 (7.9.1934), p. sp. [Literatura]
C.A Jordana. “Aspectes d'uns "Aspectes"”. *L'Opinió*, “Les Lletres”, “Excursions Literàries”, núm. 1017 (8.9.1934), p. 12. [Llengua]
C.A Jordana. “Més aspectes d'uns "Aspectes"”. *L'Opinió*, “Les Lletres”, “Excursions Literàries”, núm. 1018 (9.9.1934), p. sp. [Literatura]
C.A Jordana. “Càntic d'amor”. *L'Opinió*, “Les Lletres”, “Excursions Literàries”, núm. 1019 (11.9.1934), p. 17. [Literatura]
C.A Jordana. “Homes magres”. *L'Opinió*, “Les Lletres”, “Excursions Literàries”, núm. 1020 (12.9.1934), p. sp. [Literatura]
C.A Jordana. “Un llibre de Pere Foix”. *L'Opinió*, “Les Lletres”, “Excursions Literàries”, núm. 1021 (13.9.1934), p. sp. [Literatura]
C.A Jordana. “Maria Teresa Vernet”. *L'Opinió*, “Les Lletres”, “Excursions Literàries”, núm. 1022 (14.9.1934), p. sp. [Literatura]
C.A Jordana. “Sobre un article”. *L'Opinió*, “Les Lletres”, “Excursions Literàries”, núm. 1023 (15.9.1934), p. sp. [Política]
C.A Jordana. “Perspectives literàries”. *L'Opinió*, “Les Lletres”, “Excursions Literàries”, núm. 1024 (16.9.1934), p. sp. [Literatura]
C.A Jordana. “La idea nacional”. *L'Opinió*, “Les Lletres”, “Excursions Literàries”, núm. 1026 (19.9.1934), p. sp. [Literatura]
C.A Jordana. “Aquella marca”. *L'Opinió*, “Les Lletres”, “Excursions Literàries”, núm. 1027 (20.9.1934), p. 13. [Llengua]
C.A Jordana. “Xavier Benguerel en "La vida d'Olga"”. *L'Opinió*, “Les Lletres”, “Excursions Literàries”, núm. 1028 (21.9.1934), p. 14. [Llengua]
C.A Jordana. “L'individu i la massa”. *L'Opinió*, “Les Lletres”, “Excursions Literàries”, núm. 1029 (22.9.1934), p. 16. [Literatura]
C.A Jordana. “La massa i l'individu”. *L'Opinió*, “Les Lletres”, “Excursions Literàries”, núm. 1030 (23.9.1934), p. 16. [Costums]

C.A Jordana. "Reflexions gratuïtes". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Excursions Literàries", núm. 1031 (25.9.1934), p. 16. [Literatura]
C.A Jordana. "Sobre la bona parla". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Excursions Literàries", núm. 1032 (26.9.1934), p. sp. [Llengua]
C.A Jordana. "Sobre un pla". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Excursions Literàries", núm. 1033 (27.9.1934), p. 16. [Literatura]
C.A Jordana. "Passa un infant". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Excursions Literàries", núm. 1035 (29.9.1934), p. 16. [Literatura]
C.A Jordana. "Rètol-Trajecte". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Excursions Literàries", núm. 1036 (30.9.1934), p. sp. [Llengua]
C.A Jordana. "Poesia patriòtica". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Excursions Literàries", núm. 1037 (2.10.1934), p. 16. [Literatura]
C.A Jordana. "Una expressió famosa". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Excursions Literàries", núm. 1038 (3.10.1934), p. 16. [Llengua]
C.A Jordana. "Selecta selecta". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Excursions Literàries", núm. 1039 (4.10.1934), p. 16. [Literatura]
C.A Jordana. "Cyrano de Bergerac". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Excursions Literàries", núm. 1040 (5.10.1934), p. 16. [Literatura]
C.A Jordana. "L'Editorial Barcino i la gramàtica". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Excursions Literàries", núm. 1042 (10.10.1934), p. 14. [Llengua]
C.A Jordana. "Riquesa i pobretat dels llenguatges". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Excursions LiteràriesExcursions Literàries", núm. 1034 (28.9.1934), p. 16. [Llengua]
C.A Jordana. "Poetes de dues zones". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Renaixement literari", núm. 697 (29.8.1933), p. 6. [Llengua]
C.A Jordana. "Zones poètiques". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Renaixement literari", núm. 667 (25.7.1933), p. 7. [Literatura]
C.A Jordana. "Un poema nadalenc". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Revista Literària", núm. 214 (9.2.1932), p. 6. [Literatura]
C.A Jordana. "Les cadenes d'Eva". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Revista Literària", núm. 332 (26.6.1932), p. 14. [Literatura]
C.A Jordana. "La cavalcada de Ieldis". *L'Opinió*, "Les Lletres", "Revista Literària", núm. 396 (9.9.1932), p. 7. [Literatura]
C.A Jordana. "Els crítics". *L'Opinió*, "Revista Literària", núm. 113 (14.10.1931), p. 3. [Literatura]
C.A Jordana. "Eva". *L'Opinió*, "Revista Literària", núm. 120 (22.10.1931), p. 6. [Literatura]
C.A Jordana. "El teatre". *L'Opinió*, "Revista Literària", núm. 126 (29.10.1931), p. 7. [Llengua]
C.A Jordana. "Antologia lírica". *L'Opinió*, "Revista Literària", núm. 137 (11.11.1931), p. 6. [Llengua]
C.A Jordana. "El nostre amic Pompeu Fabra". *L'Opinió*, "Revista Literària", núm. 142 (17.11.1931), p. 8. [Llengua]
C.A Jordana. "Psicotècnica". *L'Opinió*, "Revista Literària", núm. 148 (24.11.1931), p. 6. [Literatura]
C.A Jordana. "Una antologia". *L'Opinió*, "Revista Literària", núm. 161 (9.12.1931), p. 0. [Literatura]
C.A Jordana. "El premi "Creixells" d'enguany". *L'Opinió*, "Revista Literària", núm. 166 (15.12.1931), p. 6. [Literatura]

C.A Jordana. "Una pila de llibres". *L'Opinió*, "Revista Literària", núm. 178 (29.12.1931), p. 6. [Literatura]
C.A Jordana. "Una mena d'amor". *L'Opinió*, "Revista Literària", núm. 190 (12.1.1932), p. 6. [Literatura]
C.A Jordana. "Els nostres clàssics". *L'Opinió*, "Revista Literària", núm. 196 (19.1.1932), p. 6. [Literatura]
C.A Jordana. "Un llibre de Joan Estelrich". *L'Opinió*, "Revista Literària", núm. 202 (26.1.1932), p. 6. [Literatura]
C.A Jordana. "Dos poetes". *L'Opinió*, "Revista Literària", núm. 209 (3.2.1932), p. 6. [Literatura]
C.A Jordana. "Catalunya i la revolució". *L'Opinió*, "Revista Literària", núm. 222 (18.2.1932), p. 6. [Literatura]
C.A Jordana. "M.E. Saltikov". *L'Opinió*, "Revista Literària", núm. 228 (25.2.1932), p. 3. [Llengua]
C.A Jordana. "Faules". *L'Opinió*, "Revista Literària", núm. 233 (2.3.1932), p. 6. [Llengua]
C.A Jordana. "Ritmes d'Esclasans". *L'Opinió*, "Revista Literària", núm. 249 (20.3.1932), p. 6. [Llengua]
C.A Jordana. "Joaquim Ventalló, novel·lista". *L'Opinió*, "RRevista Literària", núm. 179 (30.12.1931), p. 6. [Literatura]
C.A Jordana. "La veu de les sirenes". *Meridià*, núm. 7 (25.2.1938), p. 7. [Literatura]
C.A Jordana. "Primets i alegrets". *Meridià*, núm. 9 (11.3.1938), p. 5. [Literatura]
C.A Jordana. "Front de combat". *Meridià*, núm. 20 (27.5.1938), p. 5. [Literatura]
C.A Jordana. "Lleves, lleves!". *Meridià*, "Monòlegs interiors", núm. 18 (13.5.1938), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "Anglaterra, Anglaterra meva!". *Meridià*, "Monòlegs interiors", núm. 20 (27.5.1938), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "Racionem-la també!". *Meridià*, "Monòlegs interiors", núm. 22 (10.6.1938), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "El soldat desconegut". *Meridià*, "Monòlegs Interiors", núm. 24 (24.6.1938), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "El valor dels mots". *Meridià*, "Monòlegs Interiors", núm. 27 (15.7.1938), p. 1. [Llengua]
C.A Jordana. "Per la panxa els coneixereu". *Meridià*, "Monòlegs Interiors", núm. 30 (5.8.1938), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "Clar de lluna". *Meridià*, "Monòlegs Interiors", núm. 31 (12.8.1938), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "Els qui tenen raó". *Meridià*, "Monòlegs Interiors", núm. 33 (26.8.1938), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "L'ànima és nostra". *Meridià*, "Monòlegs Interiors", núm. 35 (9.9.1938), p. 3. [Política]
C.A Jordana. "Pluja". *Meridià*, "Monòlegs Interiors", núm. 36 (16.9.1938), p. 1. [Meteorologia]
C.A Jordana. "L'entrevista". *Meridià*, "Monòlegs Interiors", núm. 37 (23.9.1938), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "L'hospital". *Meridià*, "Monòlegs Interiors", núm. 38 (30.9.1938), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "Múnic". *Meridià*, "Monòlegs Interiors", núm. 39 (7.10.1938), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "Irene i jo". *Meridià*, "Monòlegs Interiors", núm. 40 (14.10.1938), p. 1. [Literatura]
C.A Jordana. "El cardenal". *Meridià*, "Monòlegs Interiors", núm. 41 (21.10.1938), p. 2. [Política]

C.A Jordana. "Al cinema". *Meridià*, "Monòlegs Interiors", núm. 42 (28.10.1938), p. 3. [Cinema]
C.A Jordana. "Tarannà del temps". *Meridià*, "Monòlegs Interiors", núm. 43 (4.11.1938), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "El fred". *Meridià*, "Monòlegs Interiors", núm. 0 (12.11.1938), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "Pòquer d'asos". *Meridià*, "Monòlegs Interiors", núm. 46 (26.11.1938), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "El poble escollit". *Meridià*, "Monòlegs Interiors", núm. 47 (3.12.1938), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "Deixeu-me encendre". *Meridià*, "Monòlegs Interiors", núm. 48 (10.12.1938), p. 1. [Costums]
C.A Jordana. "Fantasmes". *Meridià*, "Monòlegs Interiors", núm. 50 (24.12.1938), p. 1. [Església]
C.A Jordana. "El bar". *Meridià*, "Monòlegs Interiors", núm. 51 (31.12.1938), p. 1. [Costums]
C.A Jordana. "Per què no voleu?". *Mirador*, núm. 13 (25.4.1929), p. 2. [Esport]
C.A Jordana. "La pastilla de sabó". *Mirador*, núm. 29 (15.8.1929), p. 4. [Literatura]
C.A Jordana. "La filla de la portera". *Mirador*, núm. 121 (28.5.1931), p. 6. [Literatura]
C.A Jordana. "El Casal de la Cultura". *Mirador*, núm. 415 (8.4.1937), p. 5. [Ensenyament]
C.A Jordana. "Octubre". *Mirador*, "Consignes", núm. 390 (9.10.1936), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "La tasca ardent". *Mirador*, "Consignes", núm. 391 (15.10.1936), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "La nostra llengua". *Mirador*, "Consignes", núm. 392 (22.10.1936), p. 1. [Ensenyament]
C.A Jordana. "La feina és ací". *Mirador*, "Consignes", núm. 393 (29.10.1936), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "Ales roges". *Mirador*, "Consignes", núm. 393 (5.11.1936), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "Cadascú al seu lloc". *Mirador*, "Consignes", núm. 394 (12.11.1936), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "Parleu bé, si us plau". *Mirador*, "Consignes", núm. 395 (19.11.1936), p. 1. [Llengua]
C.A Jordana. "Els consignadors consignats". *Mirador*, "Consignes", núm. 396 (26.11.1936), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "Aquells rumors". *Mirador*, "Consignes", núm. 397 (3.12.1936), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "La vida i la mort". *Mirador*, "Consignes", núm. 398 (10.12.1936), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "Les paraules i els fets". *Mirador*, "Consignes", núm. 399 (17.12.1936), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "La veu de les sirenes". *Mirador*, "Consignes", núm. 400 (24.12.1936), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "Lliçó de cues". *Mirador*, "Consignes", núm. 401 (31.12.1936), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "Unitat d'acció". *Mirador*, "Consignes", núm. 402 (7.1.1937), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "Cua de cues". *Mirador*, "Consignes", núm. 403 (14.1.1937), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "Productors i consumidors". *Mirador*, "Consignes", núm. 404 (21.1.1937), p. 1. [Política]

C.A Jordana. "El sergent virtuós". *Mirador*, "Consignes", núm. 405 (29.1.1937), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "No revertim". *Mirador*, "Consignes", núm. 406 (5.2.1937), p. 1. [Política]
C.A Jordana. "L'espectador assidu". *Mirador*, "Els films", núm. 1 (31.1.1929), p. 6. [Cinema]
C.A Jordana. "Què és l'amor?". *Mirador*, "Els films de la setmana", núm. 2 (7.2.1929), p. 6. [Cinema]
C.A Jordana. "No creuré mai que la xurma". *Mirador*, "Els films de la setmana", núm. 3 (14.2.1929), p. 6. [Cinema]
C.A Jordana. "HI ha dues maneres de relacionar". *Mirador*, "Els films de la setmana", núm. 4 (21.2.1929), p. 6. [Cinema]
C.A Jordana. "Quan hom es troba davant un film". *Mirador*, "Els films de la setmana", núm. 5 (28.2.1929), p. 6. [Cinema]
C.A Jordana. "Amb una certa expectació". *Mirador*, "Els films de la setmana", núm. 6 (7.3.1929), p. 6. [Cinema]
C.A Jordana. "Dòmini, que és una noia pregonament catòlica". *Mirador*, "Els films de la setmana", núm. 7 (14.3.1929), p. 6. [Cinema]
C.A Jordana. "No hi ha pas dubte que Dolores del Río". *Mirador*, "Els films de la setmana", núm. 8 (21.3.1929), p. 6. [Cinema]
C.A Jordana. "Seria curiós d'esbrinar". *Mirador*, "Els films de la setmana", núm. 9 (28.3.1929), p. 6. [Cinema]
C.A Jordana. "H.G. Wells, L'home invisible (Biblioteca Univers)". *Mirador*, "Els Llibres", núm. 28 (8.8.1929), p. 4. [Literatura]
C.A Jordana. "Thomas Hardy, Teresa dels Urbervilles (Biblioteca "A tot vent")". *Mirador*, "Els Llibres", núm. 34 (19.9.1929), p. 4. [Literatura]
C.A Jordana. "J. Kessel, Els cors purs (Biblioteca "A tot vent")". *Mirador*, "Els Llibres", núm. 75 (3.7.1930), p. 4. [Literatura]
C.A Jordana. "Charles Dickens, Pickwick (Biblioteca "A tot vent")". *Mirador*, "Els Llibres", núm. 123 (11.6.1931), p. 6. [Literatura]
C.A Jordana. "R. Tasis i Marca, Vint anys (Edicions Proa). The Linguaphone Institute, English Conversational Course". *Mirador*, "Els Llibres", núm. 134 (27.8.1931), p. 6. [Llengua]
C.A Jordana. "Redreç d'un soldat 19 juliol". *Moments*, núm. 3 (15.3.1937), p. 34. [Literatura]
C.A Jordana. "L'art literari en la Cultura Catalana". *Nova Ibèria*, núm. 3 (0.0.1937), p. 48. [Literatura]
C.A Jordana. "La plataforma atapeïda". *Revista*, "Simples Esplais", núm. 4 (4.2.1938), p. 5. [Literatura]
C.A Jordana. "Les aventures d'un escriptor a través de la novel·la". *Revista de Catalunya*, núm. 14 (0.8.1925), p. 120. [Literatura]
C.A Jordana. "Les novel·les de Wells". *Revista de Catalunya*, núm. 18 (0.12.1925), p. 580. [Literatura]
C.A Jordana. "El cas Puig i Ferreter". *Revista de Catalunya*, núm. 25 (0.7.1926), p. 15. [Literatura]
C.A Jordana. "Les afeccions literàries del públic anglès". *Revista de Catalunya*, núm. 41 (0.11.1927), p. 449. [Literatura]
C.A Jordana. "Tomlinson i la guerra". *Revista de Catalunya*, núm. 63 (0.11.1930), p. 218. [Literatura]
C.A Jordana. "Penguin parade". *Revista de Catalunya*, núm. 83 (15.2.1938), p. 294. [Publicació]

C.A Jordana. “Llibres d'art i de ciència”. *Revista de Catalunya*, núm. 85 (15.4.1938), p. 620. [Literatura]
C.A Jordana. “La guerra a l'aire”. *Revista de Catalunya*, núm. 86 (15.5.1938), p. 144. [Literatura]
C.A Jordana. “Txossep”. *Revista de Catalunya*, núm. 91 (15.10.1938), p. 293. [Literatura]
C.A Jordana. “El meu debut literari”. *Revista de Catalunya*, núm. 93 (15.12.1938), p. 563. [Literatura]
C.A Jordana. “La Gramàtica Catalana de Josep Miracle”. *Revista de Catalunya*, “Llibres”, núm. 87 (15.6.1938), p. 308. [Llengua]
C.A Jordana. “De Chaucer a Rossetti”. *Revista de Catalunya*, “Llibres”, núm. 90 (15.9.1938), p. 149. [Literatura]
C.A Jordana. “Set peces d'un acte”. *Revista de Catalunya*, “Llibres”, núm. 91 (15.10.1938), p. 357. [Literatura]
C.A Jordana. “Una selecció de contes”. *Revista de Catalunya*, “Llibres”, núm. 92 (15.11.1938), p. 519. [Literatura]
C.A Jordana. “Un esquema de l'univers”. *Revista de Catalunya*, “Llibres”, núm. 93 (15.12.1938), p. 724. [Literatura]
C.A Jordana. “Les bèsties”. *Rosa dels Vents*, núm. 3 (0.6.1936), p. 144. [Literatura]
C.A Jordana. “Una veu amiga”. *Vida Literària a Catalunya*, núm. 16 (30.4.1938), p. 1. [Política]
C.A Jordana. “Els escriptors i la guerra”. *Vida Literària a Catalunya*, núm. 44 (12.11.1938), p. 1. [Literatura]
C.A Jordana. “La fam, de Joan Oliver”. *Vida Literària a Catalunya*, “Els homes i els llibres”, núm. 13 (9.4.1938), p. 2. [Literatura]
C.A Jordana. “Hores angleses de Ferran Soldevila”. *Vida Literària a Catalunya*, “Els homes i els llibres”, núm. 35 (10.9.1938), p. 2. [Literatura]
Extern. “Llibres publlicats a Barcelona durant el mes de desembre de 1933”. *L'Opinió*, “Les Lletres”, núm. 823 (23.1.1934), p. 7. [Literatura]
Pere Estrany. “Jaume Bofill i Mates, orador i poeta”. *L'Opinió*, “Les Lletres”, núm. 578 (11.4.1933), p. 8. [Literatura]
Pere Estrany. “Una història”. *L'Opinió*, “Les Lletres”, “Crítica ràpida”, núm. 607 (16.5.1933), p. 6. [Literatura]
Pere Estrany. “El cel és blau”. *L'Opinió*, “Les Lletres”, “Crítica ràpida”, núm. 643 (27.6.1933), p. 7. [Literatura]
Pere Estrany. “La "Biblioteca de Tradicions Populars" de Joan Amades”. *L'Opinió*, “Les Lletres”, “Crítica ràpida”, núm. 661 (18.7.1933), p. 7. [Llengua]
Pere Estrany. “Un joc de dames”. *L'Opinió*, “Les Lletres”, “Crítica ràpida”, núm. 685 (15.8.1933), p. 0. [Literatura]
Pere Estrany. “Climent”. *L'Opinió*, “Les Lletres”, “Crítica ràpida”, núm. 770 (22.11.1933), p. 4. [Literatura]
Pere Estrany. “Tres conferències”. *L'Opinió*, “Les Lletres”, “Crítica ràpida”, núm. 787 (12.12.1933), p. 8. [Literatura]

ANNEX II

Portades de llibres descatalogats

ANNEX II

En aquest apartat hem reunit les portades i/o les portadelles de les traduccions al català que C. A. Jordana va dur a terme al llarg de la seva vida perquè corresponen a llibres que, en general, estan exhaurits i que hem localitzat en llibreries de vell.[1] Així mateix, ens ha semblat oportú mostrar aquestes imatges perquè hem considerat que és la manera de documentar l'autoria de les trenta-tres traduccions de l'anglès, del francès i de l'alemany al català que Jordana va dur a terme de l'any 1924 a l'any 1936.

Volem assenyalar que la traducció de l'obra de Robert L. Stevenson *The Master of Ballantrae*, amb el títol *L'hereu de Ballantrae*, va ser publicada per Proa, "Biblioteca A Tot Vent", l'any 1953, encara que Jordana ja havia fet la versió al català el 1936.

Per ordre cronològic de publicació de la traducció al català, hem situat les diferents portades i/o portadelles, encapçalades per 1) Dades de l'original i 2) Dades de la traducció.

Mark Twain, *Tom Sawyer, Detective* (1896).
Tom Sayer, detectiu, E. Castells, "La Novel·la Estrangera", 17, Valls, 1924. [C. A. Jordana]

[1] En dues ocasions, però, hem hagut de recórrer a la Biblioteca de Catalunya per accedir a les portades dels llibres *El cinc d'espases*, de G. K. Chesterton, i *Ivanhoé*, de Walter Scott, obres traduïdes també per Jordana els anys 1924 i 1929, respectivament.

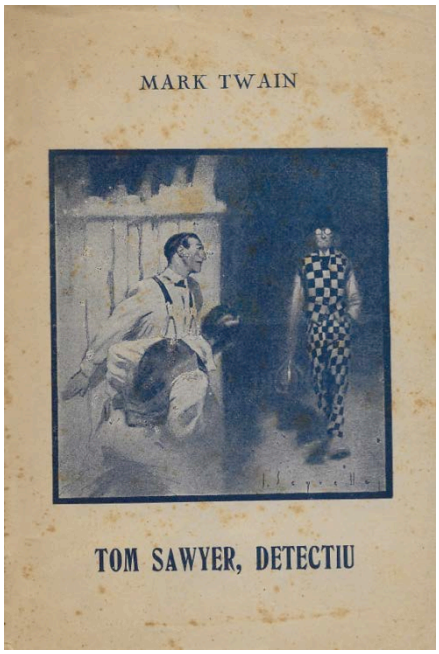

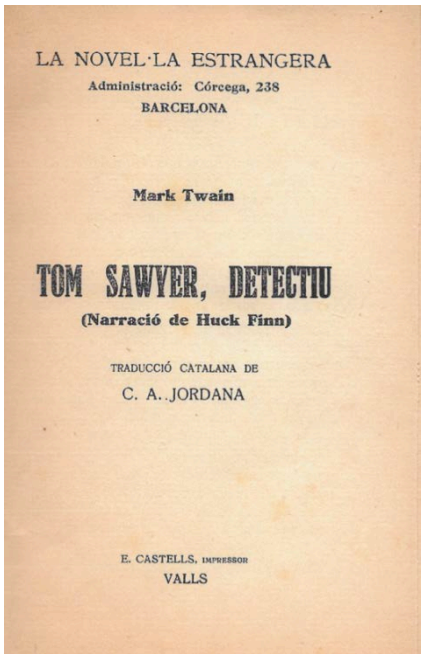

Fig. I Portada i portadella de *Tom Sawyer, detectiu*

G. K. Chesterton, *The Five of Swords* (1922).
El cinc d'espases, E. Castells, "La Novel·la Estrangera", 19, Valls, 1925. [C. A. Jordana]

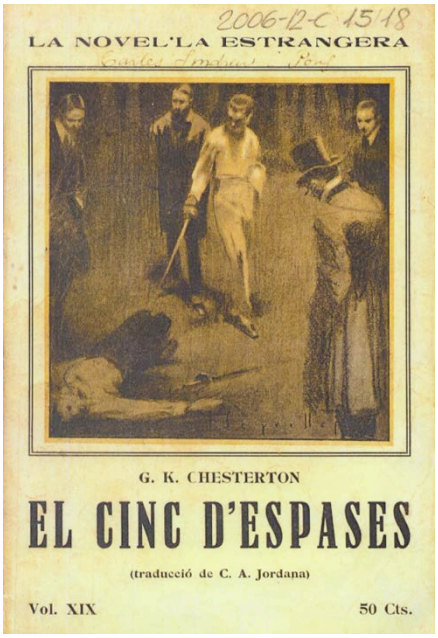

Fig. II Portada d'*El cinc d'espases*

Booth Tarkington, *Penrod* (1914).
Penrod, actor, Mentora, "Col·lecció Maragda", 1, Barcelona, 1926. [C. A. Jordana]

Fig. III Portada i portadella de *Penrod, Actor*

Voltaire, *L'ingénu* (1767).
L'ingenu, Barcino, "Col·lecció Popular Barcino", 31, Barcelona, 1927. [C. A. Jordana]

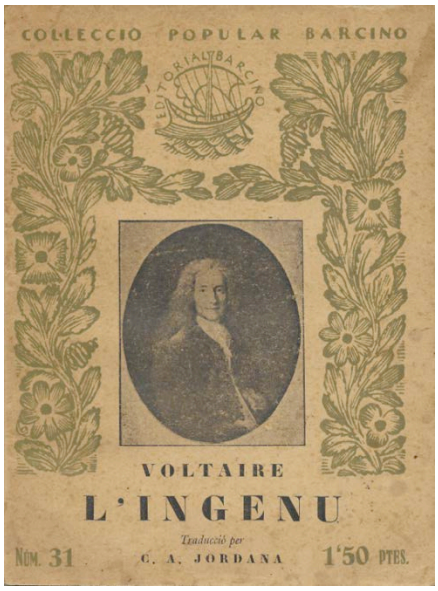

Fig. IV Portada de *L'ingenu*

Berta Ruck, *The Three of Hearts* (1917).
Tres cors en dansa, Mentora, "Biblioteca Neus", Barcelona, 1927. [C. A. J.]

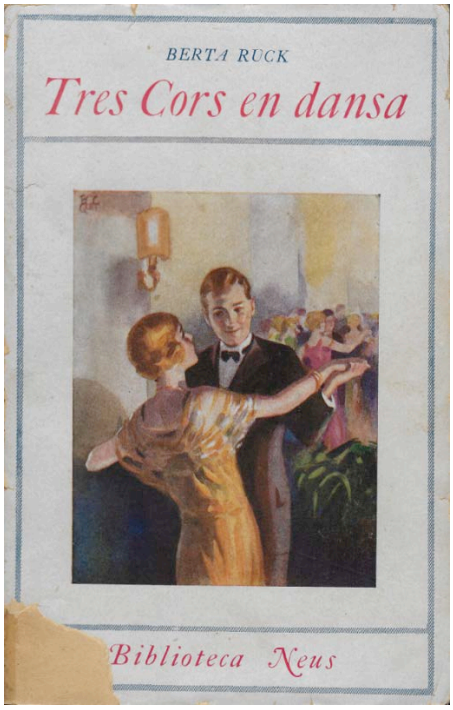

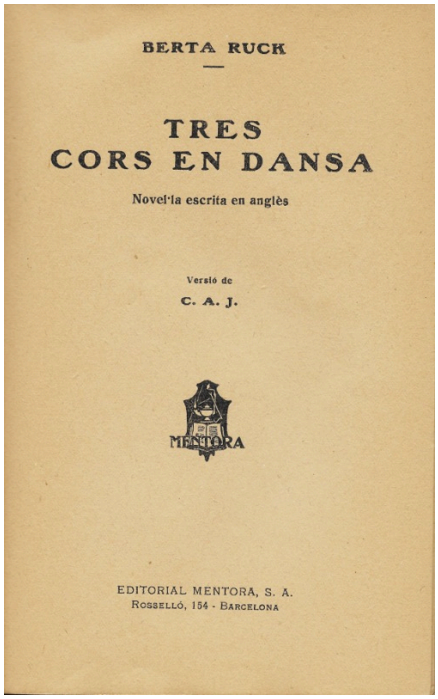

Fig. V Portada i portadella de *Tres cors en dansa*

Els llibres de viatges que va escriure Domènec Badia titulats *Voyages d'Ali-Bey el Abbasi en Afrique et en Asie pendant les années 1803, 1804, 1805, 1806, 1807* es van editar a París l'any 1814. A continuació, mostrem la portada dels diferents llibrets situats als anys en què van aparèixer publicades les traduccions.

Alí-Bey Abbassi, *Viatges. Del Marroc a* Xipre, volum V, Barcino, "Col·lecció Popular Barcino", 34, Barcelona, 1928. [Bernat Montsià]

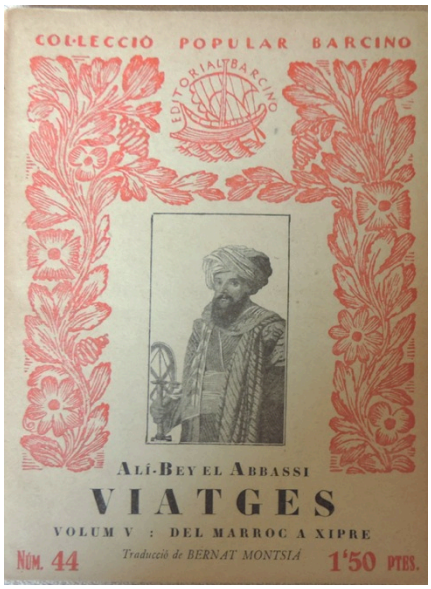

Fig. VI Portada de *Viatges*: *del Marroc a Xipre*

Eugénie Marlitt, *Amtmanns Magd* (1881).
La minyona del mas, Mentora, "Biblioteca Neus", Barcelona, 1928. [C. A. J.]

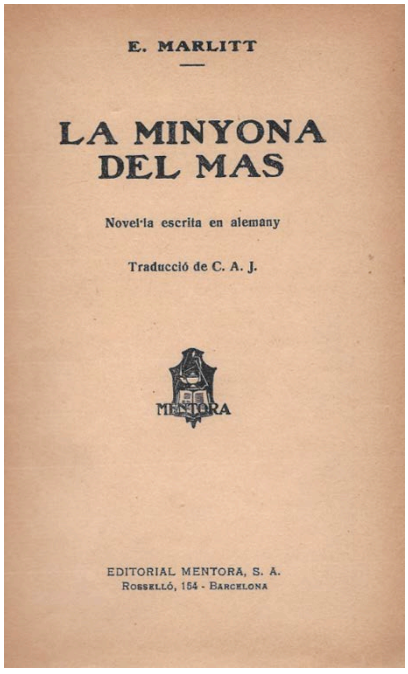

Fig. VII Portada i portadella de *La minyona del mas*,

Molière, *Le médecin malgré lui* (1665).
El metge per força, Barcino, "Col·lecció Popular Barcino", 34, Barcelona, 1928. [Arnau Bellcaire]

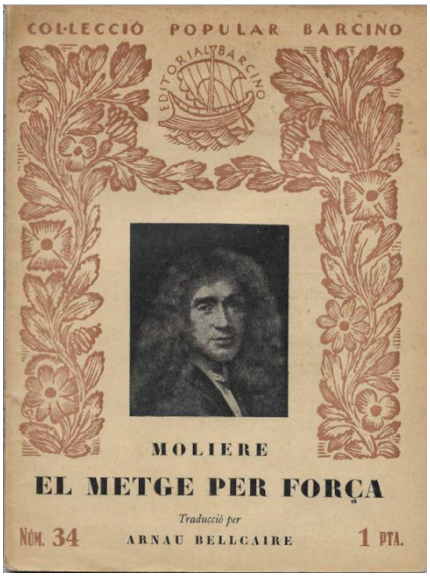

Fig. VIII Coberta d'*El metge per força*

William Shakespeare (1564-1616), *Macbeth*.
Macbeth, Barcino, "Col·lecció Popular Barcino", 35, Barcelona, 1928. [C. A. Jordana]

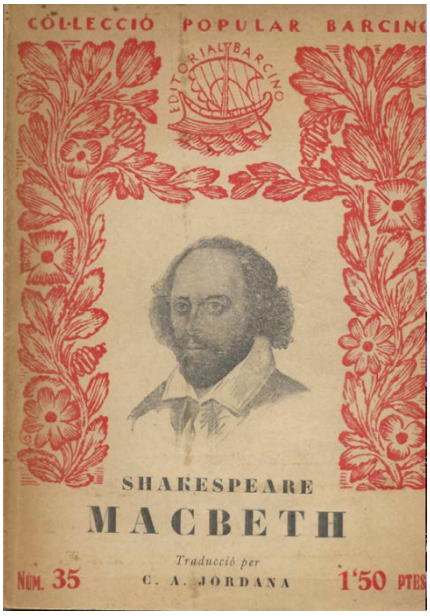

Fig. IX Coberta de *Macbeth*

Thomas Hardy, *Tess of the d'Urbervilles: A Pure Woman Faithfully Presented* (1891).
Teresa dels Urbervilles: una dona pura, fidelment presentada, Proa, "Biblioteca A tot vent", 15 i 15A, 1929. [C. A. Jordana]

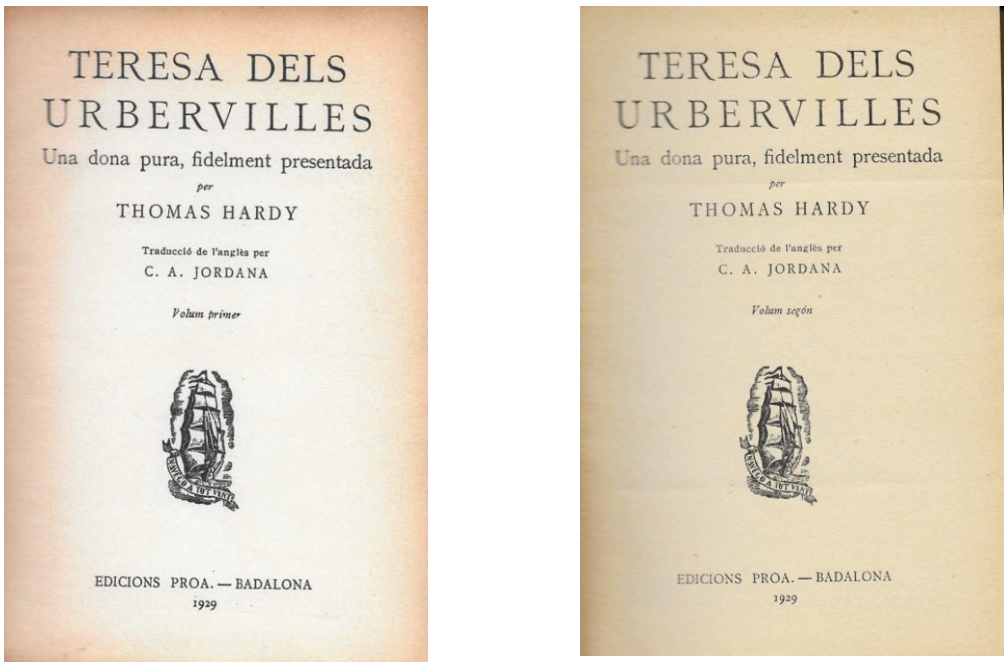

Fig. X Portadelles del primer i segon volum de *Teresa dels Urberviles*

Alí-Bey Abbassi, *Viatges. Xipre i Alexandria*, volum VI, Editorial Barcino, "Col·lecció Popular Barcino", 56, Barcelona, 1929. [B. Montsià]

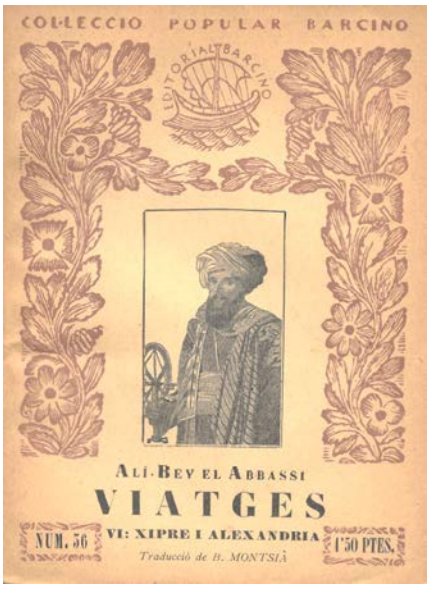

Fig. XI Portada de *Viatges*:
Xipre i Alexandria

Robert L. Stevenson, *The Beach of Falesá* (1892) i les narracions: *The Bottle Imp* (1891), *Markheim* (1884)) i *Will O' the Mill* (1877).
La platja de Falesa i "El follet de l'ampolla", "*Marheim*" i "Guillem del Molí", Proa, "Col·lecció A tot Vent", Badalona, 1929. [C. A. Jordana]

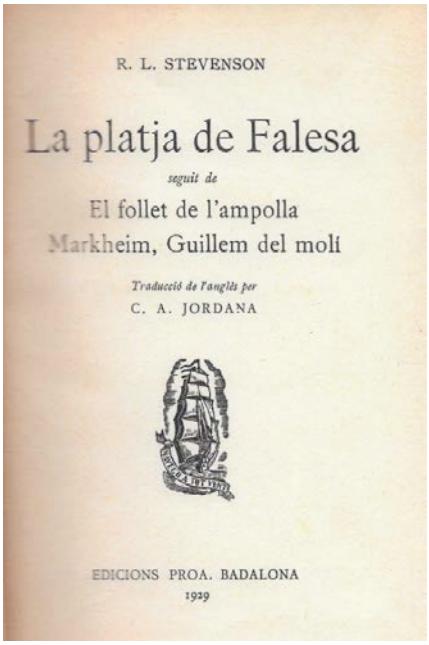

Fig. XII Portadella de *La platja de Falesa*

H. G. Wells, *Love and Mr Lewisham* (1900).
L'amor i Mr. Lewisham, Proa, "Biblioteca Oreig", 38, Badalona, 1930. [C. A. Jordana]

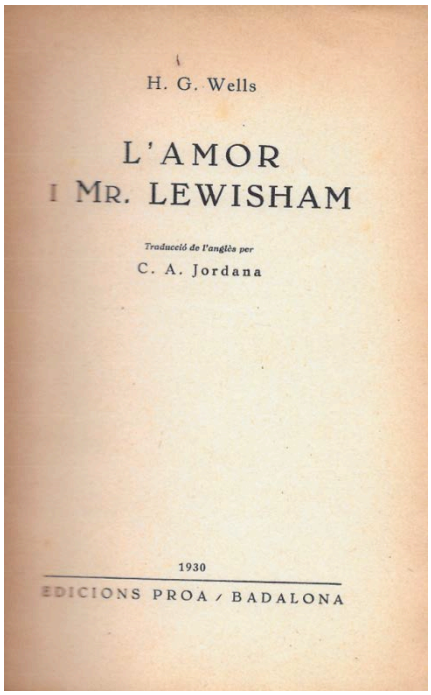
H. G. Wells

L'AMOR
I MR. LEWISHAM

Traducció de l'anglès per
C. A. Jordana

1930
EDICIONS PROA / BADALONA

Fig. XIII Portadella de *L'amor i Mr. Lewisham*

Walter Scott, *Ivanhoe* (1820).
Ivanhoé, Societat General Espanyola de Llibreria, "Col·lecció Les Obres Mestres de la Literatura", 1930. [C. A. Jordana]

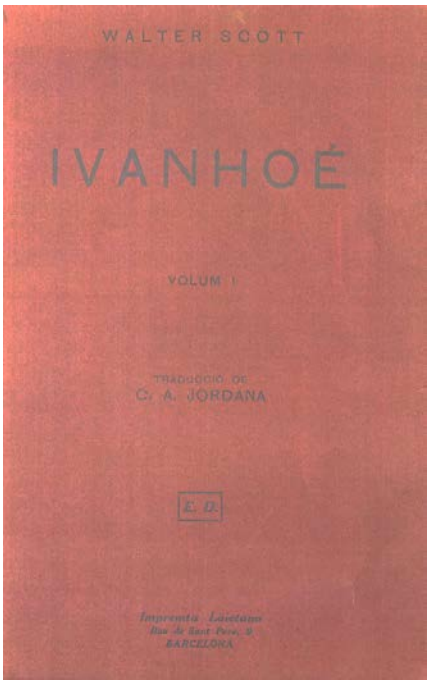

Fig. XIV Portadella d'*Ivanhoé*

William Shakespeare (1564-1616), *Julius Caesar. Antony and Cleopatra*.
Antoni i Cleopatra, Barcino, "Els Clàssics del Món", volum I, Barcelona, 1930. [C. A. Jordana]

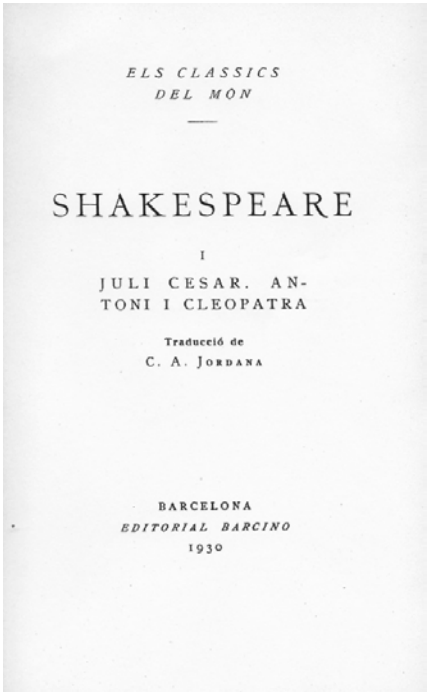

Fig. XV Portadella *Juli Cèsar. Antoni i Cleopatra*

Shakespeare, William (1564-1616), *The Tempest. The Taming of the Shrew. The Tow Gentleman of Verona* Juli Cèsar.
La tempestat. L'amansiment de la fera. Els dos cavallers de Verona, Barcino, "Els Clàssics del Món", volum II, Barcelona, 1930. [C. A. Jordana]

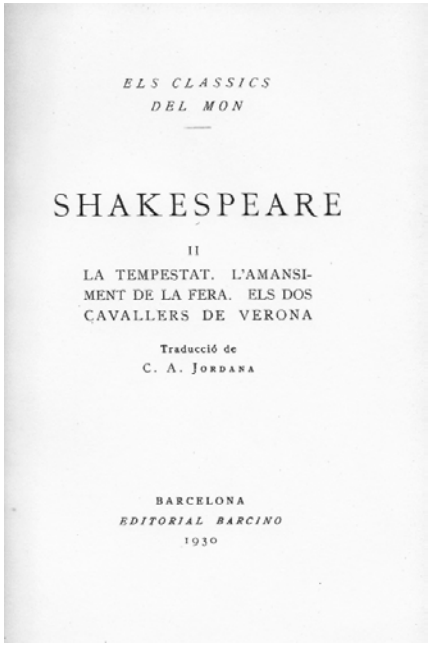
ELS CLASSICS
DEL MON

SHAKESPEARE

II

LA TEMPESTAT. L'AMANSIMENT DE LA FERA. ELS DOS CAVALLERS DE VERONA

Traducció de
C. A. JORDANA

BARCELONA
EDITORIAL BARCINO
1930

Fig. XVI Portadella de *La tempestat. L'amansiment de la fera. Els dos cavallers de Verona*

R. C. Sherriff i Vernon Bartlett, *Journey's End* (1928).
Fi de jornada, Proa, Badalona, 1930. [C. A. Jordana]

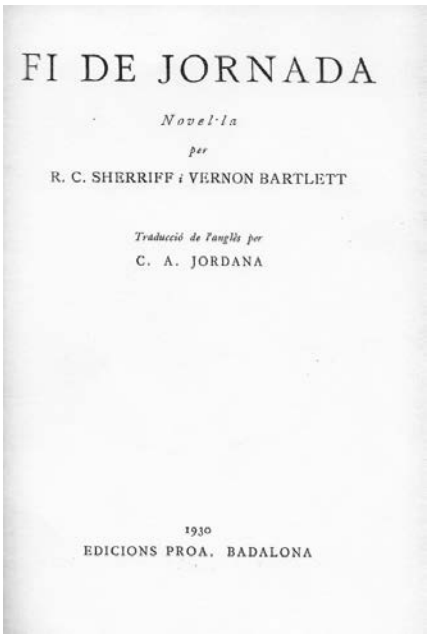
FI DE JORNADA

Novel·la

per

R. C. SHERRIFF *i* VERNON BARTLETT

Traducció de l'anglès per

C. A. JORDANA

1930

EDICIONS PROA. BADALONA

Fig. XVII Portadella de *Fi de jornada*

Virgínia Woolf, *Mrs. Dalloway* (1925).
Mrs. Dalloway, Proa, Badalona, 1930. [C. A. Jordana]

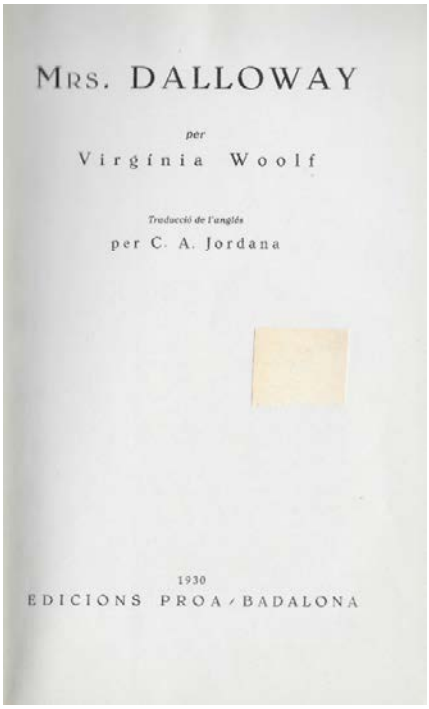
MRS. DALLOWAY

per

Virgínia Woolf

Traducció de l'anglès

per C. A. Jordana

1930

EDICIONS PROA / BADALONA

Fig. XVIII Portadella de *Mrs. Dalloway*

Alí-Bey Abbassi, *Viatges. Egipte*, volum VII, Editorial Barcino, "Col·lecció Popular Barcino", 62, Barcelona, 1930. [Bernat Montsià]

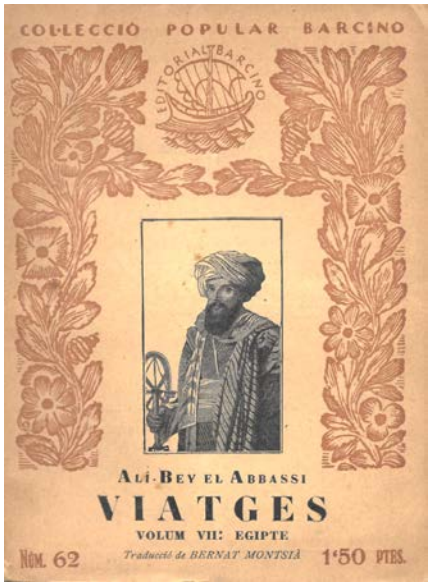

Fig. XIX Portada de *Viatges*: *Egipte*

Charles Dickens, *The Battle of Life* (1846).
La batalla de la vida, Llibreria Catalònia, Biblioteca "Univers", XXI, 1932. [C. A. Jordana]

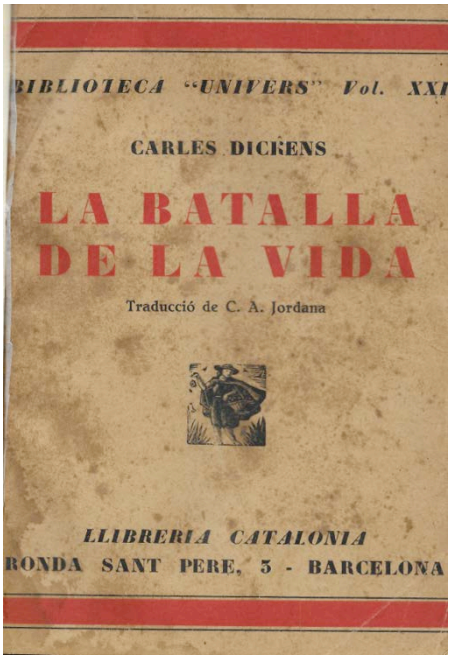

Fig. XX Portada de *La batalla de la vida*

William Shakespeare (1564-1616), *Troilus and Cressida. Timon of Athens.*
Toilus i Cressida. Timó d'Atenes, Barcino, "Els Clàssics del Món", volum III, Barcelona, 1932. [C. A. Jordana]

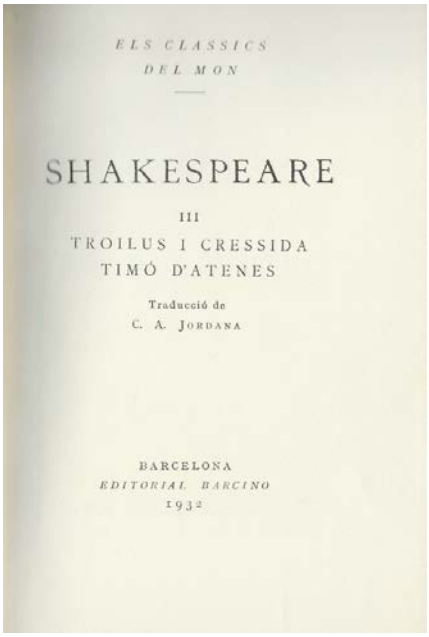
ELS CLASSICS
DEL MON

SHAKESPEARE

III

TROILUS I CRESSIDA
TIMÓ D'ATENES

Traducció de
C. A. JORDANA

BARCELONA
EDITORIAL BARCINO
1932

Fig. XXI Portadella de *Troilus i Cressida. Timó d'Atenes*

William Shakespeare (1564-1616), *Romeo and Juliet. Othello. Romeu i Julieta. Otel·lo*, Barcino, "Els Clàssics del Món", volum IV, Barcelona, 1932. [C. A. Jordana]

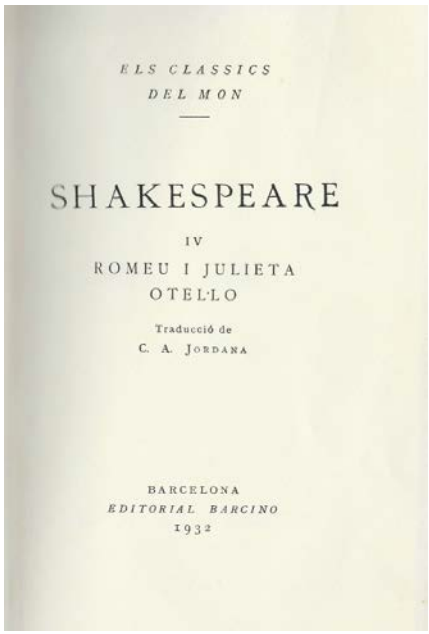

Fig. XXII Portadella de *Romeu i Julieta. Otel·lo*

Austin Strong, *Seventh Heaven* (1922).
El setè cel, Llibreria Bonavia, Barcelona, 1932. [C. A. Jordana]

Fig. XXIII Portadella d'*El setè cel*

Alí-Bey Abbassi, *Viatges. Aràbia* (1a part), volum VIII, Barcino, "Col·lecció Popular Barcino", 94, Barcelona, 1933. [B. Montsià]

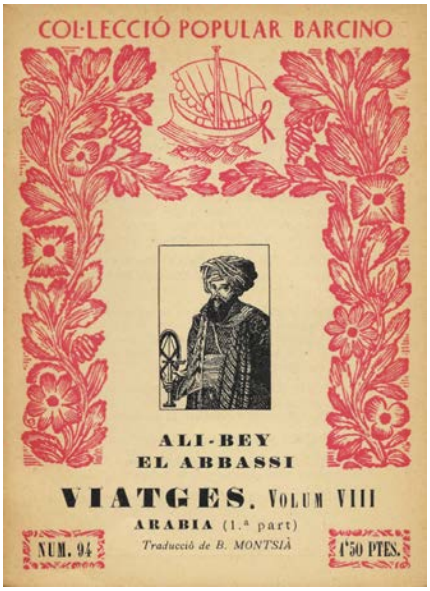

Fig. XIV Portada de *Viatges*: *Aràbia* (1a part)

Alí-Bey Abbassi, *Viatges. Aràbia* (2a part), volum IX, Barcino, "Col·lecció Popular Barcino", 95, Barcelona, 1933. [B. Montsià]

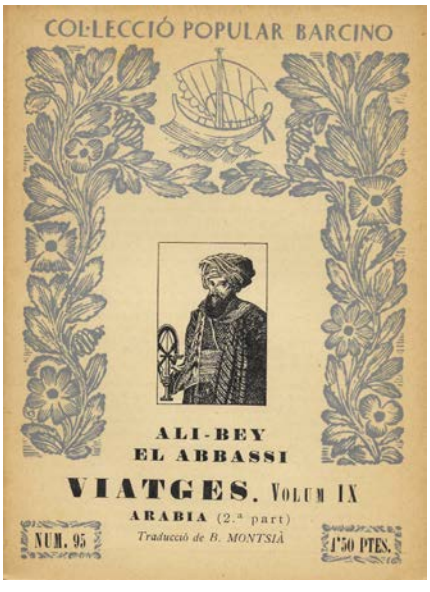

Fig. XXV Portada de *Viatges*: *Aràbia* (2a part)

Alí-Bey Abbassi, *Viatges. Aràbia* (3a part), volum X, Barcino, "Col·lecció Popular Barcino", 96, Barcelona, 1934. [B. Montsià]

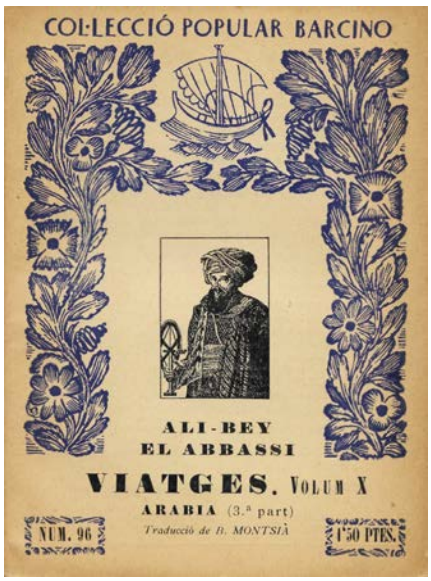

Fig. XXVI Portada de *Viatges*: *Aràbia* (3a part)

Alí-Bey Abbassi, *Viatges. Palestina*, volum XI, Barcino, "Col·lecció Popular Barcino", 97, Barcelona, 1934. [B. Montsià]

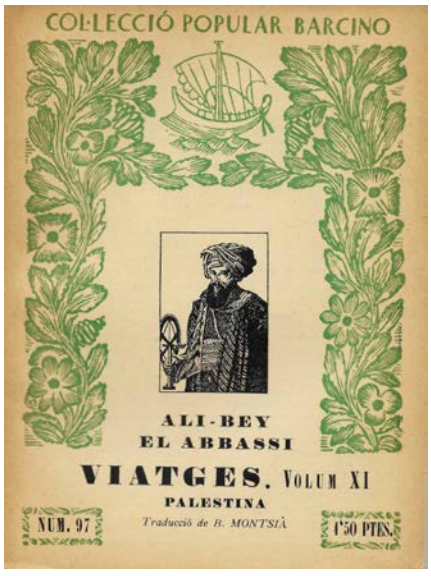

Fig. XXVII Portada de *Viatges*: *Palestina*

Alí-Bey Abbassi, *Viatges. Síria*, volum XII, Barcino, "Col·lecció Popular Barcino", 101, Barcelona, 1934. [B. Montsià]

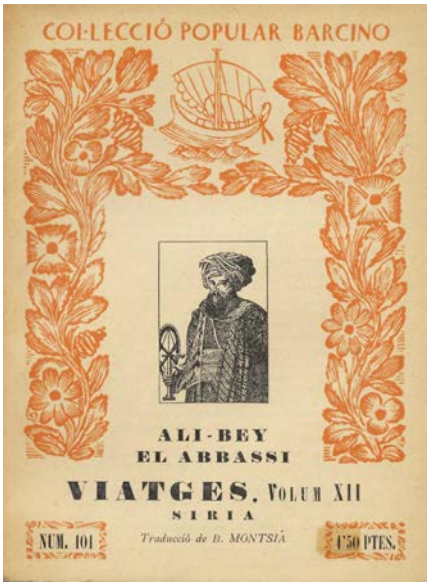

Fig. XXVIII Portada de *Viatges*: *Síria*

Alí-Bey Abbassi, *Viatges. Turquia. Fi del viatge*, volum XIII, Barcino, "Col·lecció Popular Barcino", 102, Barcelona, 1934. [B. Montsià]

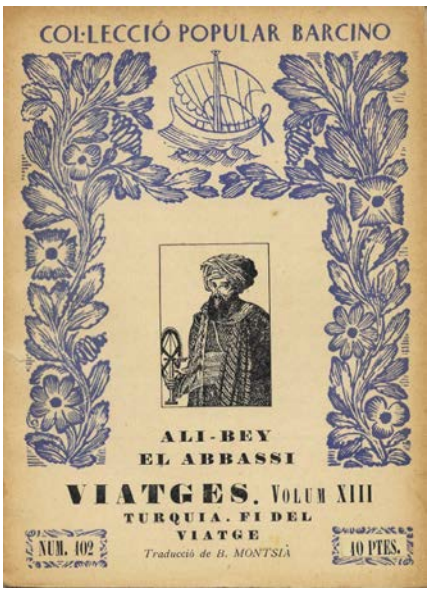

Fig. XXIX Portada de *Viatges*: *Turquia. Fi del viatge*

George Meredith, *The Tragic Comedians* (1880).
Els comediants tràgics, Proa, "Biblioteca A tot Vent", 69, Badalona, 1934. [C. A. Jordana]

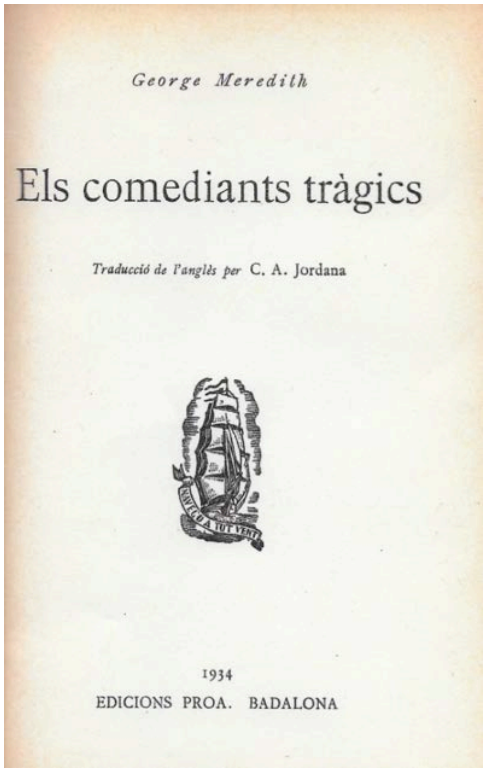

Fig. XXX Portadella *d'Els comediants tràgics*

William Archer, *The Life, Trial, and Death of Francisco Ferrer* (1911).
Vida, procés i mort de Francesc Ferrer i Guàrdia, Atena, Barcelona, 1935. [C. A. Jordana]

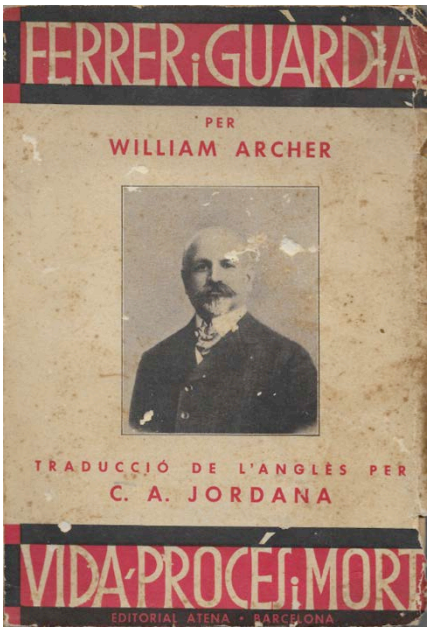

Fig. XXXI Portada de *Vida procés i mort de Francesc Ferrer i Guàrdia*

Walter Scott, *The Black Dwarf* (1816).
El nan negre, Proa, "Biblioteca A Tot Vent", 86, Badalona, 1936. [C. A. Jordana]

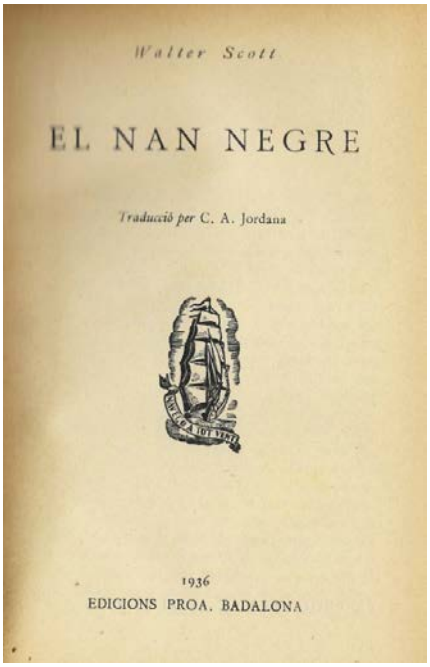

Fig. XXXII Portadella d'*El nan negre*

Robert L. Stevenson, *The Master of Ballantrae* (1889). *L'hereu de Ballantrae*, Proa, "Biblioteca A Tot Vent", 96, Perpinyà, 1953. [C. A. Jordana]

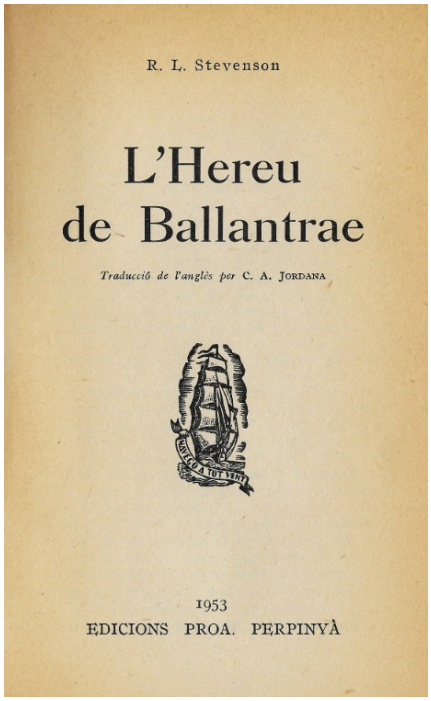

Fig. XXXIII Portadella de *L'hereu de Ballantrae*

ANNEX III

Relació de descripció d'imatges

ANNEX III

Relació de les descripcions les imatges

Fig.	Descripció
1	Exemple d'una entrada
2	Article rectificat pel mateix Jordana
3	Interrelació de les diferents disciplines
4	Façana del Casal Català de Santiago de Xile
5	Façana del Casal de Catalunya de Buenos Aires
6	Biblioteca Pompeu Fabra del Casal de Catalunya de Buenos Aires
7	Cèsar August a 11 anys amb els pares i el germà, tres anys més gran, Antoni
8	Padró municipal de Tiana (1881) on consta la família Jordana-Rovira
9	Certificat de confirmació de C. A. Jordana (1894)
10	Can Jordana, en primer terme (Arxiu Josep Ma. Toffoli)
11	Al final de les escales, hi ha el replà on es va fer la representació
12	Inscripció per a l'obtenció del batxillerat
13	Les qualificacions de les proves: dos excel·lents
14	Butlleta de qualificacions
15	C. A. Jordana a l'aula de l'Escola d'Enginyers Industrials amb el professor i els companys
16	Titulació d'enginyer industrial a nom de C. A. Jordana
17	Amb l'uniforme de l'exèrcit
18	Fragment de l'any econòmic de 1900
19	Vista de la guixera, a la dreta, situada al Barri de les Mallorquines
20	Participació de casament de Cèsar August Jordana i Aurora Benet
21	Fotos dels nuvis el dia del casament
22	Aurora amb els seus fills, al voltant de 1930
23	Portada de *Quatre venjances*
24	Portada i portadella de *L'anell del Nibelung*
25	Portada d'*El collar de la Núria*
26	Portada de *L'incest*
27	Portada de la primera edició de *La veritat sobre Sígfrid*
28	Portada de *Sakuntala* de Kalidasa
29	Portada de la primera edició d'*Els catalans jutjats pels altres*
30	Portada de *L'anell i la fàbrica*
31	Fotografies de C. A. Jordana, Agustí Esclasans i Mateu Janés
32	*Tot de contes* amb la signatura de Jordana
33	Portada i portadella de *La història de Macbeth. Explicada als infants*
34	Portadella *d'Una mena d'amor*
35	Portada de *Les bèsties del parc*
36	Portada d'*El Ramaiana*
37	Portada de *L'infant que feia vuit*
38	Portadella de la narració de C. A. Jordana
39	Portada d'*Els tres cavallets*
40	Portadella del conte de C. A. Jordana

41 Els membres de la redacció de *L'Opinió*
42 Portada del *Resum de literatura anglesa*
43 Portada de l'adaptació d'*El Mahabarata*
44 Coberta del carnet de la UGT
45 Document que l'acredita membre de l'Agrupació d'Escriptors Catalans
46 Document que acredita la condició de funcionari de la Generalitat de Catalunya
47 Carta de C. A. Jordana a Josep Tarradellas
48 Article segon de l'Ordre en què s'esmentava C. A. Jordana
49 Encapçalament de la relació de nòmines
50 Honoraris de C. A. Jordana a la Generalitat de Catalunya
51 Primer full de la sol·licitud d'augment de sou
52 Full de la carta on consten les signatures de C. A. Jordana i d'Artur Balot
53 Coberta del carnet del Departament de Presidència
54 Interior del carnet amb les dades de C. A. Jordana
55 Instància per sol·licitar el passaport
56 Referència d'Herbert Read a la Guerra Civil espanyola
57 Fragment manuscrit, amb les esmenes del mateix Jordana
58 *La vida literària a Catalunya* dins la graella de Radio Barcelona
59 Coberta del carnet de la UGT
60 Document que l'acredita membre de l'Agrupació d'Escriptors Catalans
61 Document que acredita la condició de funcionari de la Generalitat de Catalunya
62 Carta de C. A. Jordana a Josep Tarradellas
63 Article segon de l'Ordre en què s'esmentava C. A. Jordana
64 Encapçalament de la relació de nòmines
65 Honoraris de C. A. Jordana a la Generalitat de Catalunya
66 Primer full de la sol·licitud d'augment de sou
67 Full de la carta on consten les signatures de C. A. Jordana i d'Artur Balot
68 Coberta del carnet del Departament de Presidència
69 Interior del carnet amb les dades de C. A. Jordana
70 Instància per sol·licitar el passaport
71 Referència d'Herbert Read a la Guerra Civil espanyola
72 Fragment manuscrit, amb les esmenes del mateix Jordana
73 *La vida literària a Catalunya* dins la graella de Radio Barcelona
74 Certificat de càrrecs (en francès)
75 Tiquet amb el segell del Comité
76 Pàgines del llibre de caixa
77 Fulls de la llibreta de caixa
78 Fragment de la carta de Jean Amade
79 Fragment de la carta de Lluís Montanyà
80 Certificat de salut de C. A. Jordana
81 Fragment de la carta de Montanyà
82 Carta de la revista *The Saturday Review of Literature*
83 Paràgraf en què s'esmentava Pau Vila
84 Anvers de la postal
85 Revers de la postal
86 El castell de Roissy-en-Brie

87 Una altra vista del castell de Roissy-en-Brie
88 Vista de diverses parcel·les a Roissy-en-Brie
89 Anvers del *laissez-passer*, amb els timbres de tres pròrrogues
90 Revers del document, amb les quatre últimes renovacions
91 Joan Jordana i la seva mare a Roissy-en-Brie
92 Revers del visat
93 Anvers del document
94 C. A. Jordana i Agustí Bartra
95 Anvers de la carta a Lluís Companys
96 Revers de la carta amb les signatures dels intel·lectuals
97 Carta dels refugiats agraint l'ajut econòmic
98 Carnet d'inscripció al centre de Catalunya
99 Certificat de vacunació de verola
100 Anvers del certificat en què s'indicava que no hi havia cap problema sanitari
101 Revers del certificat amb el segell del Consolat General de l'Argentina
102 Portada del programa de la companyia naviliera
103 Interior del programa amb dates i horaris
104 El Florida
105 Foto del grup d'exiliats amb destinació a Xile a la coberta del vaixell
106 La família Jordana-Benet
107 Llista de passatgers que van desembarcar a Buenos Aires
108 Trajecte final Buenos Aires-Santiago de Xile
109 Façana de l'estació de Mapocho de principi del segle XX
110 Interior de l'estació de Mapocho
111 Trajecte Barcelona-Santiago de Xile
112 Aurora Benet i el seu segon marit, Luís Rodríguez Martín
113 Certificat de l'administració xilena sobre la petició de residència
114 Anvers de l'autorització transitòria de permanència
115 Anunci del Curs superior de llengua catalana
116 Contracte laboral amb l'Editorial Ercilla
117 Certificat de serveis prestats
118 Liquidació econòmica del contracte
119 Llista de la feina feta a Editorial Ercilla
120 Continuació de la llista
121 Rebut del 13.10.1948 de 4.000 pessetes
122 Rebut de liquidació del deute, del 17.4.1950
123 Carta completa d'Obiols
124 Portada de la primera edició
125 Esquela de Joan Anton Jordana i Rovira
126 Rafaela i Joan el dia del casament
127 Les tres generacions Jordana
128 Núria i Juan, el dia del casament, asseguts a terra
129 C. A. Jordana amb el fill i els néts
130 Núria amb el seu primer fill, Ramón
131 Certificat de bona conducta
132 Casa de Joan i de Rafaela a Santiago de Xile, l'any 1957
133 Finestra de la cambra de Jordana des d'on veia la serralada andina
134 Certificat de defunció de C. A. Jordana
135 Mausoleu dels catalans. El nínxol de C. A. Jordana està

situat al subterrani.
136 El nínxol en què descansa C. A. Jordana
138 Primera edició del manual
139 Encapçalament de la carta de 19 de juliol de 1922
140 Comunicació de creació d'una empresa
141 Carta en què s'esmentava el Tribunal d'Apel·lació
142 Carta de petició de feina
143 Carta amb les dues construccions d'obligació
144 Imatge del text aparegut a *La Paraula Cristiana*
145 Fragment de l'anunci publicat a *Esplai*
146 Portada de la primera edició
147 Model de Comunicació (p. 42)
148 Fragment de l'article de Guansé
149 Pàgina amb el segell de la Diputació Provincial de Barcelona
150 Portadella on consten els dos segells: IEC i Arxiu de la Diputació de Barcelona
151 Coberta *Correspondència familiar i de societat*
152 Carta en castellà dels Reis d'Orient
153 Felicitació, en català, dels familiars sabadellencs amb motiu del sant de C. A.
154 Postal de Joan Ant. Jordana al seu fill Cèsar August
155 Fragment de la carta que Jordana va enviar a Carles Riba
156 La família d'Andreu Codina
157 Fragment de carta familiar
158 Carta de relació social
159 Carta i dues remarques gramaticals al peu (p. 45)
160 Remarca amb dues interferències
161 Remarca amb estil prescriptiu
162 Text amb estil descriptiu
163 Fragment del segon article de *L'Opinió*
164 Article de *L'Opinió* de 23 d'abril de 1932
165 Article inserit a *L'Opinió*
166 Primera edició de 1933
167 Segona edició de 1968
168 Retall de l'article de *L'Opinió*
169 Portada d'*El català en vint lliçons*
170 Portada de la segona edició
171 Exercicis sobre aspectes de la llengua
172 Exercicis resolts
173 Coberta *d'Els barbarismes*
174 Exemple extret del llibret
175 Exemples del manual de Jordana
176 Exemples del diccionari normatiu
177 Cartell amb faltes d'ortografia
178 Cartell sense faltes
179 Fragment de *Consultes sobre llengua*, núm. 11
180 Accentuació gràfica. Edició 1938
181 Accentuació gràfica. Edició 1951
182 Cartell dels cursos de català
183 Cartell d'entitat privada
184 Fragments de l'article "Al senyor J. T".
185 Títol de professor de català
186 Comunicació de la inclusió al Cens de Professors de Català
187 Encapçalament del primer full de les nòmines

188 Fragment del full en què consta C. A. Jordana
189 Anunci de cursets de català
190 Carta de Palestra amb errors ortogràfics
191 Cursos de Palestra
192 Cartell de Palestra, en què Jordana encapçala la llista de cursets
193 Carta de l'Ateneu Polytechnicum en què sol·licita una subvenció a la Generalitat de Catalunya
194 Fragment del programa de l'Ateneu Polytechnicum
195 Pàgina manuscrita d'un curset de català
196 Programa d'un curs de gramàtica catalana
197 Model reiteratiu
198 Model concís
199 Model afectuós
200 Carta de Jordana al conseller d'Economia i Agricultura
201 Primer full de la carta on hi ha la reivindicació salarial
202 Full en què consten les signatures de Jordana i Balot

Resum

La tesi doctoral *La divulgació de la codificació fabriana de la llengua catalana. El cas de Cèsar August Jordana*, de Georgina Jordana i Carreres, té un doble objectiu. D'una banda, es proposa estudiar l'obra de Jordana com a divulgador de la normativa de la llengua catalana que havien establert l'Institut d'Estudis Catalans i Pompeu Fabra durant el primer terç del segle xx. De l'altra, vol reconstruir la trajectòria vital de l'escriptor, gramàtic i traductor Cèsar August Jordana i Mayans (Barcelona, 1893-Santiago de Xile, 1958).

Aquesta recerca s'estructura en set capítols. La introducció en fixa la motivació, l'objecte d'estudi, l'objectiu, les preguntes, les hipòtesis, la metodologia, els estudis previs i l'estructura. A continuació, el lector hi trobarà el marc teòric, que exposa conceptes relatius a la història de la llengua catalana i al procés d'estandardització de llengües minoritzades. El capítol següent és una contextualització dels fets polítics, socials i culturals de l'època de Jordana, centrada en els llocs en què va viure: Catalunya (1893-1939), França (1939) i Amèrica del Sud (1940-1958). Els dos capítols següents –nuclears de la recerca– contenen l'estudi de la seva obra d'extensió social de la normativa lingüística, precedida per una biografia seva, que ha estat possible gràcies a la localització d'un nombre considerable de documents inèdits custodiats en arxius públics i privats. A continuació, el lector hi trobarà les conclusions que es desprenen de l'estudi que s'ha dut a terme, i el capítol següent recull, succintament, una llista de perspectives d'estudi que s'obren a partir d'ara. A més, aquesta tesi conté un apartat bibliogràfic, seguit de tres annexos: (I) les referències de la producció periodística completa de Jordana –que en facilitarà la localització–, (II) les portades de les traduccions que va dur a terme d'altres llengües al català –d'obres que avui són difícils de localitzar perquè estan descatalogades– i (III) la descripció de les imatges aparegudes a la tesi.

Els resultats d'aquesta tesi doctoral posen de manifest, d'una banda, nous episodis de la trajectòria vital de Cèsar August Jordana integrats, al costat dels que ja es coneixen, en un text biogràfic actualitzat. Aquest bloc, que segueix l'ordenació cronològica pròpia d'aquest gènere, està dividit en apartats determinats pels llocs en què Jordana va residir, per raó de fets polítics: Catalunya (1983-1939), i, a causa de l'exili forçat a què es va veure obligat, França (1939), Argentina (1945-1957) i Xile (1940-1945 i 1957-1958). De l'altra, aquesta recerca dona a conèixer la feina que Jordana va dur a terme en relació amb l'extensió social de la normativa del català en quatre àmbits: com a autor de manuals de llengua, com a escriptor d'un nombre considerable d'articles sobre llengua a la premsa, com a professor de cursos de llengua catalana i com a corrector lingüístic. Quant a la primera faceta, va publicar *Com s'han d'escriure les cartes comercials* (1927), *Formulari de documents en català* (1931), *Correspondència familiar i de societat* (1931), *El català i el castellà comparats* (1933), *El català en vint lliçons* (1934) i *Els barbarismes* (1935). La seva producció aplega més d'un miler d'articles periodístics, als quals s'han d'afegir els cursos de català que va impartir com a professor en entitats privades i públiques, i també la feina de corrector que va desenvolupar per a editorials i particulars.

Abstract

The doctoral thesis *"The Spread of Fabra's Codification of the Catalan language. The Cèsar August Jordana case."* by Georgina Jordana i Carreres has two objectives. On the one hand, it is a study of C. A, Jordana's work to spread the standardization of the Catalan language; this standardization was established by the Institut d'Estudis Catalans and Pompeu Fabra during the first third of the twentieth century. And, on the other hand, the thesis reconstructs the life and times of Cèsar August Jordana i Mayans who was a writer, grammarian and translator (born Barcelona, 1893 – died Santiago de Chile, 1958).

This research is divided into 7 chapters. The introduction describes the reason for, the subject, and the objectives of the research as well as the questions, the hypothesis, the methodology, the preceding studies and the structure. After the introduction, the reader will find the theoretical background exposing concepts related to the history of the Catalan language and the process of standardizing minoritized languages. The next chapter places C. A. Jordana and his work in their political, social and cultural context, concentrating on the places where he lived: Catalonia (1893-1939), France (1939) and South America (1940-1958). The following two chapters - central to the research - are about C. A. Jordana's work in the social spread of the correct use of standardized Catalan; this is preceded by his biography which was made possible thanks to the finding of a considerable number of unpublished documents kept in public and private archives. The next chapter sets out the conclusions that follows from the research and in the following chapter, succinctly listed, the reader will find a list of perspectives that this research has opened up. Finally, the thesis ends with the bibliography and three annexes: (I) reference to the complete journalistic articles by C. A. Jordana, including where to find them (II) the covers of the books that C. A. Jordana translated into languages other than Catalan, many of which are difficult to find nowadays due to their being out of print and (III) the description of the illustrations used throughout the thesis.

The result of this doctoral thesis, as well as containing already known details of the life and works of Cèsar August Jordana, also brings to light hitherto unknown details in a completely updated biographical context. This part, ordered chronologically, is divided into sections according to where C. A. Jordana lived which was dictated by the political situation: Catalonia (1893-1939), and forced into exile, France (1939), Chile (1940-1945 and 1957-1958) and Argentina (1945-1957) The thesis also gives a detailed account of C. A. Jordana's life-work bringing the standardized Catalan language into society in four different areas: he was author of language manuals, he wrote a considerable number of articles related to language as a journalist, he was a Catalan language teacher and he was also a linguistic corrector of texts. In the first of these areas, he wrote *Com s'han d'escriure les cartes comercials* (1927), *Formulari de documents en català* (1931), *Correspondència familiar i de societat* (1931), *El català i el castellà comparats* (1933), *El català en vint lliçons* (1934) i *Els barbarismes* (1935). C. A. Jordana wrote more than one thousand articles as a journalist, was a language teacher in both private and public entities and worked as a language corrector for both publishers and private individuals.